

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ESKİÇAĞ TARIHİ BİLİM DALI

KIBRIS ESKİÇAĞI VE JEOPOLİTİĞİ

Ahmet GÖZLÜ

DOKTORA TEZİ

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Mustafa YILMAZ

Konya–2011

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin

Adı Soyadı *Ahmet Gözeli*

Numarası *054102011004*

Ana Bilim / Bilim Dalı

Programı

Tezli Yüksek Lisans

Doktora

Tezin Adı

Kıbrıs Eskişehir ve Jeopolitiği

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası
(İmza)

A. Gözeli

DOKTORA TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin

Adı Soyadı *Ahmet Gökü*

Numarası *054102011004*

Ana Bilim / Bilim Dalı *Tarih / Eskişâh*

Programı

Tezli Yüksek Lisans

Doktora

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Mustafa Yılmaz

Tezin Adı

Kıbrıs Eskişâhı ve Jeopolitisi

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan *Kıbrıs... Eskişâhı ve Jeopolitisi* başlıklı bu çalışma *..25..10...2011.* tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı

Danışman ve Üyeler

İmza

- Yrd. Doç. Dr.

Mustafa Yılmaz

- Prof. Dr. Hasan

Barhan

- Prof. Dr.

Ahmet Adil Pirpaşa

- Prof. Dr.

Özdemir Koşak

- Yrd. Doç. Dr.

Mehmet Kurt

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ahmet GÖZLÜ		
	Numarası	054102011004		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih / Eskiçağ Tarihi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐	Doktora	☒
	Tez Danışmanı	Yrd.Doç.Dr.Mustafa YILMAZ		
Tezin Adı	Kıbrıs Eskiçağı ve Jeopolitiğı			

ÖZET

Çalışmamız, 4 ana bölümden oluşmaktadır: *Birinci bölümde*, jeopolitik disiplini ve içeriğine yönelik kavramsal yapılar, ana hatlarıyla tanımlanmaya ve Ada'nın dünü ve bu gününe yönelik stratejik hassasiyet geliştirilmeye çalışılmıştır. *İkinci bölümde*, Kıbrıs coğrafyası ve jeomorfolojisi betimlenmeye gayret edilmiştir. *Üçüncü bölümde*, Kıbrıs tarihöncesi çağları ve bu çağların içeriğini somutlamak için tipik olabilecek site, tapınak veya mezar yapıları üzerinde durulmuştur. *Dördüncü bölümde* ise Ada'nın Eskiçağ tarihine (aynı zamanda tarihî çağlara) girişi ve Eskiçağ jeopolitik ortamındaki pozisyonu tasvir edilmeye çalışılmıştır. Bunun yanısıra, ana metinden doğrudan alıntılarla küçük bir özet ve genel bir yorumla sonuç metni oluşturulurken bölümlere ait kimi başlıklar da görsel materyalle desteklenmiş ve dikkatlere sunulmuştur.

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin

Adı Soyadı	AHMET GÖZLÜ		
Numarası	054102011004		
Ana Bilim / Bilim Dalı	TARİH / ESKİ ÇAĞ TARİHİ		
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐	Doktora	☐
Tez Danışmanı	Yard. Doç. Dr. Mustafa YILMAZ		
Tezin İngilizce Adı	THE GEOPOLİTICS OF CYPRUS AT ANCIEN AGE		

SUMMARY

Our working consists of 4 main parts. In the first part, conceptional structures aimed at geopolitical discipline and content have been tried to identify with base line and strategic sensitivity that aimed at Island's today and past has been tried to improve. In the second part, it has endeavored for describing Cyprus geography and geomorphology. In the third part, Cyprus prehistoric ages and building, sanctuary or cemetery that may be typical for concreting these ages' concept have been emphasized. In the forth part, Island's entrance to the ancient civilization (to the ancient history at the same time) and its position in ancient civilization environment have been tried to portray. Besides, while result text was being put together with a general comment and a menial summary with direct quotations from main text, some topics belong to parts were supported by visual materials and presented.

*Bu çalışma,
Ada'nın fethi için
Osmanlı ordularından şehit düşmüş
60.000'e yakın kahramanımızın aziz ruhlarına
ithaf edilmiştir.*

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	1
KISALTMALAR	3
GİRİŞ	4
BİRİNCİ BÖLÜM: JEOPOLİTİK	
1.1. Tarih ve Jeopolitik	7
1.2. Jeostrateji	13
1.2.1. Kıbrıs'ın Jeostratejik Önemi	17
1.2.1.1. Yarımadalar Zinciri	17
1.2.1.2. İç Adalar Zinciri	17
1.2.1.3. Dış Adalar Zinciri	18
1.2.2. Kıbrıs'ın Küresel Jeostratejik Önemi	18
1.2.3. Kıbrıs'ın Bölgesel Jeostratejik Önemi	20
1.2.4. Türkiye'nin Güvenliği Açısından Kıbrıs'ın Jeostratejik Önemi	22
1.2.5. Kıbrıs Jeostratejisinin Genel Görünümü	23
1.2.6. Jeopolitik Kuramlar Açısından Kıbrıs'ın Jeostratejik Görünümü	26
1.3. Siyasi Coğrafya	27
1.3.1. Siyasi Coğrafya ve Jeopolitik	29
1.4. Millî Güç	31
1.5. Stratejinin Tanımı	34
1.5.1. Bilim ve Sanat Olarak Strateji	37
1.5.2. Stratejik Öngörü ve Vizyon	39
1.5.3. Strateji Disiplininin İlgili Alanları	41
1.5.4. Stratejinin Tarihi Gelişimi	43
1.5.5. Stratejinin Kavramsal Etkileşim Alanı	47
1.5.5.1. Strateji ve Yüksek Strateji	47
1.5.5.2. Taktik	48
1.5.5.3. Askerî Strateji	49

1.6. Jeopolitik	50
1.6.1. Jeopolitiğin Tanımı	50
1.6.1.1. Coğrafya ve Toplum	53
1.6.1.2. Çevre-Toplum Etkileşiminden Türeyen Jeopolitik/ Coğrafi Öğretiler	55
1.6.1.2.1. Çevresel gerekircilik (Environmental determinism)	56
1.6.1.2.2. Özgür istem çevreciliği (Free-will environmentalism)	56
1.6.1.2.3. Çevresel mümküncülük (Environmental possibilism)	57
1.6.1.2.4. Çevresel ihtimaliyetçilik (Environmental probabilism)	57
1.6.1.2.5. Bilişsel davranışçılık (Cognitive behaviorism)	57
1.6.2. Jeopolitiğin Tarihçesi	58
1.6.2.1. Friedrich Ratzel	61
1.6.2.1.1. Hayatı	61
1.6.2.1.2. Jeodeterminizm	62
1.6.2.1.3. Biyolojik Bir Organizma Olarak Devlet	63
1.6.2.1.4. Ratzel'in Jeopolitiği ve Emperyalist Paradigma	66
1.6.2.2. Rudolf Kjellen	69
1.6.2.2.1. Hayatı	69
1.6.2.2.2. Eserleri	70
1.6.2.2.3. Jeopolitik Öğretileri	71
1.6.2.3. Karl Haushofer	74
1.6.2.3.1. Hayatı	74
1.6.2.3.2. Karl Haushofer ve Alman Jeopolitik Aygıtı	75

1.6.2.3.2.1. Politik Ortam	75
1.6.2.3.2.2. Jeopolitiğin Yöntemi	77
1.6.2.3.2.3. Jeopolitik Öğretileri	80
1.6.3. Jeopolitik Kuramları	83
1.6.3.1. Kara Hakimiyet Kuramı	83
1.6.3.2. Deniz Hakimiyet Kuramı	87
1.6.3.3. Kenar Kuşak Hakimiyet Kuramı	91
1.6.3.4. Hava Hakimiyet Kuramı	94
1.6.3.5. Uzay Hakimiyet Kuramı	99
1.6.3.6. Tarihin Sonu Kuramı	103
1.6.3.7. Medeniyetler Çatışması Kuramı	104
1.6.3.8. Medeniyetler Bütünleşmesi Kuramı	107
1.6.3.9. Büyük Satranç Tahtası Kuramı	107
1.6.3.10. Eksen Ülkeler Hakimiyet Kuramı	109
1.6.3.11. Kuşatma Kuramı	110
1.6.3.12. Yeni Domino Taşları Kuramı	111
1.6.3.13. Avrasyacılık Kuramı	111
1.6.3.14. Barış Bölgeleri/ Karmaşa Bölgeleri Modeli	112
1.6.3.15. Büyük Orta Doğu Projesi	113
1.6.3.16. Topraksızlaşma Kuramı	115
1.6.4. Türk Teorisyenlerin Jeopolitik Görüşleri	116
1.6.4.1. Suat İlhan: Güç Merkezleri Görüşü	116
1.6.4.2. Ramazan Özey: Merkezî Türk Hakimiyet Kuramı	117
1.6.4.3. Ahmet Davutoğlu: Bir Düşünce Fabrikatörü	118
1.6.5. Eleştirel Jeopolitik	121
1.6.6. Jeopolitik Analiz Metodu	122

İKİNCİ BÖLÜM: KIBRIS'IN COĞRAFİ YAPISI

2.1. Kıbrıs Adının Kökenbilimi	128
2.2. Kıbrıs'ın Jeolojik Yapısı	131
2.2.1. Kıbrıs'ın Tektonik Özelliği	131
2.2.2. Kıbrıs'ın Jeolojik Evrimi	132
2.3. Kıbrıs'ın Coğrafi Konumu	135
2.3.1. Kıbrıs'ın Matematik Konumu	136
2.3.2. Kıbrıs'ın Özel Konumu	136
2.4. Kıbrıs'ın Yeryüzü Şekilleri	138
2.4.1. Girne Dağları	139
2.4.1.1. Kayalar Dağları	140
2.4.1.2. Lapta Dağları	141
2.4.1.3. Beşparmak Dağları	141
2.4.1.4. Kantara Dağları	142
2.4.2. Karpaz Dağları	143
2.4.3. Trodos Dağları	143
2.4.4. Mesarya Ovası	144
2.4.5. Kıyı Ovaları ve Kıyıları	145
2.4.5.1. Alçak Kıyıları	146
2.4.5.2. Yüksek Kıyıları	146
2.5. Kıbrıs'ın Kayaç Yapısı	147
2.5.1. Volkanik (Püskürük) Kayaçlar	147
2.5.2. Tortul Kayaçlar	147
2.5.3. Başkalaşmış Kayaçlar	149
2.6. Kıbrıs'ın Toprak Tipleri	149
2.6.1. Kırmızı Renkli Akdeniz Toprakları	150
2.6.2. Kestane Renkli Step Toprakları	150
2.6.3. Kahverengi Orman Toprakları	150
2.6.4. Alüvyal Topraklar.....	151

2.7. Kıbrıs'ın İklimsel Özellikleri	151
2.7.1. Trodos Dağları	153
2.7.2. Girne Dağları	153
2.7.3. Mesarya Ovası (İç Ova)	154
2.8. Kıbrıs'ta Yağışlar ve Bölgelere Göre Dağılımı	155

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: KIBRIS TARİH ÖNCESİ

3.1. Kıbrıs Tarih Öncesinin İnşa Süreci	157
3.1.1. Richard Pococke, Maristis ve Ali Bey	157
3.1.2. Luigi Palma di Cesnola	158
3.1.3. Sir Robert Hamilton Lang	159
3.1.4. Max Ohnesfalsh-Richter	159
3.1.5. Sir John Myres	160
3.1.6. Einar Gjerstad	160
3.1.7. Hector Catling	162
3.1.8. Porphyrios Dikaios	162
3.1.9. Claude Delaval Cobham	163
3.1.10. Theophilus A. H. Mogabgab	164
3.1.11. Sir George Hill	164
3.2. Kıbrıs Tarihöncesi	165
3.2.1. Pleistosen Çağ (M.Ö. 500.000 – 10.000)	165
3.2.2. Paleolitik Çağ (M.Ö. 600.000 – 10.000)	167
3.2.3. Epipaleolitik (Mezolitik) Çağ (M.Ö. 10.000 – 8.000)	169
3.2.3.1. Kıbrıs Epipaleolitiği	170
3.2.3.2. Akrotiri Safhası ya da Jeopolitiğin Şafağı	171
3.2.4. Neolitik Çağ (M.Ö. 8.000 – 5.500)	174
3.2.4.1. Kıbrıs Neolitiği (M.Ö. 8.500 – 3.800)	176
3.2.4.2. Erken Seramiksiz Neolitik Dönem (M.Ö. 8.500 – 7.000) ..177	
3.2.4.2.1. Erken Seramiksiz Dönem Siteleri	182

3.2.4.2.1.1. Shillourokambos (M.Ö. 8.200)	184
3.2.4.2.1.2. Akanthou/ Arkosyko (M.Ö. 8.200).....	184
3.2.4.2.1.3. Kalavassos (M.Ö. 7.500)	188
3.2.4.2.1.4. Petra Tou Limnidi (M.Ö. 7.000).....	189
3.2.4.2.1.5. Troulli (M.Ö. 7.000)	190
3.2.4.3. Geç Seramiksiz Neolitik Dönem (M.Ö. 7.000 – 5.000).....	190
3.2.4.3.1. Khirokitia (M.Ö. 7.000)	191
3.2.4.3.2. Cape Andreas Castros (M.Ö. 7.000)	196
3.2.4.4. Seramikli Neolitik Dönem (M.Ö. 7.000 – 5.500)	197
3.2.4.4.1. Kıbrıs Seramikli Neolitiği (M.Ö. 5.000 – 3.800)...	199
3.2.4.4.1.1. Ayios Epiktitos -Vrysi	201
3.2.4.4.1.2. Philia – Drakos	203
3.2.4.4.1.3. Sotira	203
3.2.5. Kalkolitik Çağ (M.Ö. 5.500 – 3.000)	204
3.2.5.1. Kıbrıs Kalkolitiği (M.Ö. 3.800 – 2.500)	210
3.2.5.1.1. Erimi	212
3.2.5.1.2. Suskiou	213
3.2.5.1.3. Lemba – Lakkous	214
3.2.5.1.4. Kisonerga – Mylouthkia	214
3.2.5.1.5. Kisonerga – Mosphilia	215
3.2.6. Philia Safhası (M.Ö. 2.500 – 2.350)	215
3.2.7. Bronz / Tunç Çağı (M.Ö. 2.500 – 1.050)	217
3.2.7.1. Erken Bronz Dönemi (M.Ö. 2.350 – 1.900)	219
3.2.7.1.1. Vounous Nekropolü	221
3.2.7.2. Orta Bronz Dönemi (M.Ö. 1.900 – 1.600)	224
3.2.7.2.1. Karmi	226
3.2.7.2.2. Kırmı	227
3.2.7.2.3. Kalopsida	228
3.2.7.2.4. Nitovikla	228

3.2.7.2.5. Dhikomo	229
3.2.7.2.6. Paleoskoutella	229
3.2.7.3. Geç Bronz Dönemi (M.Ö. 1600 – 1050)	230
3.2.7.3.1. Geç Bronz Döneminin Kronolojik Düzeni	235
3.2.7.3.1.1. Geç Bronz Dönemi I A –B (M.Ö. 1650-1475)	236
3.2.7.3.1.2. Geç Bronz Dönemi II A–B–C (M.Ö.1475-1225)	236
3.2.7.3.1.3. Geç Bronz Dönemi III A–B–C (M.Ö.1225-1050)	237
3.2.7.3.2. Deniz Kavimleri	239
3.2.7.3.3. Myken Medeniyeti	247
3.2.7.3.3.1. Myken Medeniyetinin Çöküşü ve Dorlar	250
3.2.7.3.3.2. Myken Kolonizasyonu	253
3.2.7.3.3.2.1. Salamis	258
3.2.7.3.3.2.2. Soli	258
3.2.7.3.3.2.3. Marion	259
3.2.7.3.3.2.4. Paphos	259
3.2.7.3.3.2.5. Kurium	260
3.2.7.3.4. Geç Bronz Çağı Siteleri	261
3.2.7.3.4.1. Alaşya	261
3.2.7.3.4.2. Toumba Tou Skourou	267
3.2.7.3.4.3. Galinoporni	268
3.2.7.3.4.4. Myrtou Pigades	269
3.2.8. Demir Çağı	270
3.2.8.1. Kıbrıs Demir Çağı (M.Ö. 1050 – 325)	272
3.2.8.1.1. Kibro-Geometrik Dönem (M.Ö. 1050 – 750)	273
3.2.8.1.2. Kibro-Arkaik Dönem (M.Ö. 750 – 475)	277

3.2.8.1.3. Kibro-Klasik Dönem (M.Ö. 475 – 325)	280
3.2.8.2. Helenistik Dönem (M.Ö. 332 – 58)	282
3.2.8.3. Roma Dönemi (M.Ö. 58 – M.S. 395)	287

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: KIBRIS ESKİ ÇAĞ TARİHİ

4.1. Kibro-Minoan Yazısı	291
4.2. Mısır Hakimiyeti (M.Ö. 1450-1320)	299
4.3. Hitit Hakimiyeti (M.Ö. 1320-1200)	302
4.4. II. Mısır Hakimiyeti (M.Ö. 1200-1000)	308
4.5. Kıbrıs'ta Fenikeliler (M.Ö. 1000)	309
4.5.1. Fenike Kolonileri	312
4.5.1.1. Kitium	312
4.5.1.2. Amathus	313
4.5.1.3. Lapithos	313
4.5.1.4. Tamassos	313
4.5.1.5. İdalion	314
4.5.2. Fenike ve Dor/Myken Kolonileri Arasındaki Farklar	314
4.6. Asur Hakimiyeti (M.Ö. 709-612)	315
4.7. III. Mısır Hakimiyeti (M.Ö. 568-525)	318
4.8. Pers Hakimiyeti (M.Ö. 525-333)	320
4.8.1. İonia İhtilali	324
4.8.2. Pers Savaşları	326
4.8.3. Attik-Delos Deniz Birliği	329
4.8.4. Onesilos İsyanı	331
4.8.5. Evagoras İsyanı	334
4.8.6. M.Ö. 345 İsyanı	338
4.9. Makedonyalı Büyük İskender (M.Ö. 333-323)	339
4.10. Ptoleme Hakimiyeti (M.Ö. 323-58)	341
4.10.1. Kıbrıs Düşünbilim Ustası: Zenon	342

4.11. Roma Hakimiyeti (M.Ö. 58- M.S. 395)	346
4.11.1. Kıbrıs'ta Erken Hristiyanlık (M.S. 46)	348
4.11.2. Kıbrıs'ta Yahudi İsyanı (M.S. 115-117)	349
SONUÇ	351
KAYNAKÇA	365

ÖNSÖZ

Kestirilebileceği gibi, “Kıbrıs Eskiçağı ve Jeopolitiği” adlı metnin üretim sürecinde çok değişik türden biktırıcı sorunlarla hesaplaşmaya girilmiştir.

Yaşanılan özverili süreçte, ülkeme ve yavru vatan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’ne duyduğum tarifsiz kişisel sempati, reel ve gücül tüm problemleri alt etmemde şahsıma önderlik etmiştir.

Bu minvalde, çalışmamızın, ülkenin jeopolitik ve stratejik aklına sunacağı alçakgönüllü tarihsel ve entellektüel katkı herşeyin üzerindedir.

Akademik süreç içerisinde, jeopolitik kuramı yazın tadında bize tanıtan, özümseten ve zihnimize bu disiplini inşa eden Eskiçağ Tarihi âlimi Prof. Dr. Hasan BAHAR Bey’e entellektüel ve insani minnettarlığımı hiçbir zaman dile getiremeyeceğimi biliyorum. Jeopolitik akıl yürütme yetisiyle adanın Türkiye Cumhuriyeti’nin jeostratejik güvenliğine yeri doldurulamaz ve ileri derecede pozitif katkı koyucu bir enstrüman olduğu kavrayışı içinde, bu tezi, bir edebiyat ortamını (kendileri, durağan olmayan doğanın aklımızdaki donmuş imajlarını ince ve rafine bir şiir diliyle kombine eden, sevi ve yaşam sevinciyle dopdolu, kimi zaman da bana Heideggerci ifadelerle dünyasallığa terk edilmişliğimizi ve fırlatılmışlığımızı anımsatan lirik şiirler imal etmektedir) paylaşım anında öneren odur.

Prof. Dr. Özdemir KOÇAK Bey’e en samimi teşekkürlerimi sunarım. Özgün ve mütevazı kimliği, sıcak ve teşvik edici diyalogları ve çalışmamız süresince kılavuz kişiliğinden aldığımız bilimsel katkılar, bizim için unutamayacağımız kıymette dersler olmuştur. Değerbilir Hocamız, içten saygı ve minnettarlığımızı kabul buyursunlar.

Prof. Dr. Ahmet Âdil TIRPAN Bey’e özel teşekkürlerimi sunarım. Kendileri, Sosyal Bilimlere karşı Türkiye’de önceleri sistem içi gizil bir blokajın olduğunu, fakat bunun ötesinde Sosyal Bilimlerin önemine yapılan vurgu çitasının yükseltilmesi gerektiğini; çünkü millî gelişimle Sosyal Bilimlerin gelişimi arasında bir korelasyonun bulunduğunu entellektüel düşünce pazarında hep taze tutmuştur. Biz de bu pazardaki

diyalog ve alışverişimizde nasibimizi almış ve öngörü ufukumuzun açılmasında öznel motivatörler olarak kullanmışızdır.

Yrd. Doç. Dr. Emel GÖZLÜ Hanımefendi'ye yüksek teşekkürlerimi nasıl sunabileceğimi münhasıran bilmediğimi itiraf etmeliyim. Girne Dağları'nın selvili ve sisli zirvelerinde, bazen yamaçlardaki koruluklarda, eteklerde ve ovalarda; ada kıyılarında, neolitik uykusuna köpüklerin vurduğu hüzünlü sitelerde fosil mekânları paylaşıp birlikte prehistorik tiplere evrildiğimiz müstesna anları nasıl anlatabilirim? Kendisinin ortaya koyduğu nitelikli emek ve metnin tüm teknik yapısının sorumluluğunu sırtlaması, ifade edilemez bir fedakâr tavrın nadir örneğidir.

Metnin oluşum aşamasında, Klasik kültürle tanışmamda yadsınamaz önceliği olan, yapıcı katkılarıyla metin üzerinde mesaisini hiç esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Mustafa YILMAZ Bey'e içten teşekkürlerimi sunarım. Lisans ve lisansüstü yaşamımda sahip olduğumu düşündüğüm en özel değerlerden biri olmalarının yanında, kendilerine saygı ve bağlılığımdan doğan hislerimi, naçizane dile getirme imkânım yoktur. Gelecek yaşamımda da, hususi yerlerini muhafaza edeceklerini ummaktayım, lütfederler.

Ahmet GÖZLÜ

Gazimagosa/KKTC, 2011

KISALTMALAR

age.	Adı geçen eser
agm.	Adı geçen makale
Alm.	Almanca
Bot.	Botanik
ev.	Çeviren
Ed.	Editör
Fr.	Fransızca
Gnkur.	Genelkurmay
Haz.	Hazırlayan
İng.	İngilizce
İt.	İtalyanca
Lat.	Latince
M.Ö.	Milattan önce
M.S.	Milattan sonra
s.	Sayfa
t.y.	Tarih yok
vd.	Ve diğeri
yak.	Yaklaşık
Yay.	Yayınları

GİRİŞ

Kıbrıs adı politik gündemimize oturduğu zaman, ülkemizin iktidar ve bürokratik elitleri, genel olarak iki disiplinin jargonu üzerinden bir söylem üretmektedir. Söz konusu iki disiplin şunlardır:

1. Dış politika: Bu disiplinde Kıbrıs, ulusal ve uluslararası bir kriz alanı olarak ele alınır.

2. Jeostrateji: Bu disiplinin bir sonucu olarak Ada, ulusal (Ör.: kıyı ve liman güvenliği vs.) ve uluslararası (Ör.: küresel enerji güvenliği, bölgeye yönelik güç yansıtma platformu vs.) düzlemde jeostratejik bir savunma ve güvenlik programının içinden ele alınmaktadır. Sürüp gelmekte olan bu tür politik söylem sürecinin oldukça tabii olduğunu ifade edebiliriz.

Bu noktada, Kıbrıs'ın dış politika ve jeostratejik etüdüne dair belge ve dökümanlar, araştırmacı için lüzum görülürse elde edilebilir. Ada'nın toplumsal ve politik yaşamı gerekli çabayla irdelenebilir ve bu hedefe yönelik literatür taranabilir. Fakat bu iki disiplinin jargonu içine kapatılmış olan Ada'nın kendine özgü ve uzunca mazisi üzerine hiç mi konuşamayız? Bu konuda konuşmamızı besleyecek ve mümkün kılacak bir literatür bulabilir miyiz ülkemiz özelinde?

Mesela Ada'nın ilk insanlarını, ilk barınaklarını, ilk şehir ve yerleşimlerini, ilk çiftçilerini, tarih öncesi kimliğini hangi jeokültürel plaka içinde kazandığını, yerel monarşilerin çatışma ve oydaşmalarını, bölgesel güçlerin nüfusunu ve karşıt reaksiyonları, politik ontolojisindeki kronik partikularizmayı (parçalanmışlığı) ve coğrafi mekân birliğinden yoksunluğunu, yazılı tarihinin başlangıçlarını... vs. merak edemez miyiz? İfade etmeye çalıştığımız kıt sayıdaki konu başlığı, şayet merakımızı cezbediyorsa iki olumsuz tarihî sürprizle yüzleşmek zorunda kalabileceğimizi hemen fark ederiz.

Evvela ülkemizde, Kıbrıs Prehistoryasına (Tarih öncesi) ve Eskiçağ tarihine ait elimizde birkaç çalışma ve günü kurtaran metin parçası dışında çalışmanın olmaması. İkinci olarak da Ada'nın bugüne kadar 11.500 yıllık mazisinin ihmal edildiği acı gerçeği

(Rakam, ilk insan izlerinin görüldüğü M.Ö. 10.000-9.500 yılları ile ihtişamlı Osmanlı hâkimiyetinin başladığı M.S. 1571 yılları arasındaki süreci ifade etmektedir). Hal böyle olunca, Ada mazisinin önemli bir kesiti görmezlikten gelindiği ve dışlandığı gibi, jeostratejik ve dış politika üzerinden kurgulanan millî bir dava da derin tarihsel alt yapısından mahrum bırakılmıştır. Oysa, muayyen mekânlar ve bu mekânlarda yaşanan özel hikâyeler ya da üst bir ifadeyle mekân üzerinde kökleşen özgül tarih, ülkelerin jeopolitik aklını besleyen tinsel gıda depoları değil midir? Stratejik öngörü kimyamızı dokuyan temel kurucu bileşenlerden bir tanesi, mekân üzerinde ve mekânın olasılıklı bir şekilde determine ettiği (belirlediği) tarihî süreçler değil midir?

Kuşkusuz, bir ülkenin stratejik tasavvur ve jeopolitik öneriler setinin, çok yönlü bir şekilde kurgulanıp tahlil edilmiş tarihsel bir bilgi paradigmasına oturtulması zorunluluğu vardır. Soğuk savaş (cold war) yıllarından sonra ve özellikle son yıllarda ülkemizin yüksek stratejik düşünme kapasitesi, siyasal ve toplumsal praxis içinde kendini hissettirmeye başlamıştır.

Politik/ pedagojik yapının demilitarizasyonu ve demokratizasyonu/ sivilleşmesi süreci, kalıcı sosyopolitik gerçekliğe dönüştükçe arkaik diktacı yapılar tasfiye edildikçe Türk devlet aygıtının “bir toplumsal konsensus projesi” olduğu algısı yerleşik bir algı haline geldikçe kolektif bilincin ürettiği ortak aklın talepleri, meşru bir siyasal iradenin icraatlarıyla serbestçe yansıyabileceği kanallar buldukça ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti tüm hassasiyetlerini ve tarihsel yürüyüşünü, rasyonel ve ileri hukuk mekanizmaları üzerinden deklare ettikçe küresel bir jeopolitik güç haline gelebilmesinin zemini döşenmiş olacaktır.

Siyasal ve toplumsal gelişme ve değişimin tam da bu tarihî evresinde çalışmamız, dört ana dinamiğin tesirinde şekillenmiştir:

1. Çalışmamızın millî bir davaya stratejik bir derinlik katabileceği umudu,
2. Çalışmamızın ülkemizde Kıbrıs Prehistoryası ve Eskiçağ tarihini tanıttak olması,
3. Çalışmamızın Kıbrıs Prehistoryası ve Eskiçağ tarihi sahalarına yönelik kılavuz bir metin olabileceği beklentisi,

4. Çalışmamızın ülkemizde kapsam bakımından bir ilk olması.

Farklı bilim dallarının (prehistorya, paleontoloji, zooarkeoloji, jeoloji, coğrafya, antropoloji, mimarlık, epigrafi, ejiptoloji, asuroloji, hititoloji, klasik arkeoloji vs.) bulgu ve verilerinin bileşiminden türeyen çalışmamız, 4 ana bölümden oluşmaktadır: *Birinci bölümde*, jeopolitik disiplini ve içeriğine yönelik kavramsal yapılar, ana hatlarıyla tanımlanmaya ve Ada tarihine yönelik stratejik hassasiyet geliştirilmeye çalışılmıştır. *İkinci bölümde*, Kıbrıs coğrafyası ve jeomorfolojisi betimlenmeye gayret edilmiştir. *Üçüncü bölümde*, Kıbrıs tarihöncesi çağları ve bu çağların içeriğin somutlamak için tipik olabilecek site, tapınak veya mezar yapıları üzerinde durulmuştur. *Dördüncü bölümde* ise Ada'nın Eskiçağ tarihine (aynı zamanda tarihî çağlara) girişi ve Eskiçağ jeopolitik ortamındaki pozisyonu tasvir edilmeye çalışılmıştır. Bunun yanı sıra, bölümlere ait kimi başlıklar görsel materyalle desteklenmiş ve dikkatlere sunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

JEOPOLİTİK

1.1. Tarih ve Jeopolitik

Farklı iki disiplin olan “Tarih” ve “Jeopolitik” bilimleri arasındaki olası bağıntının kurulması, tanımlanması ve bilimsel bir ön kabul formunda beyan edilmesi gerekmektedir. Böylelikle disiplinler arası diyalogun oluşturulmasında kabul edilebilir ve uzlaşılabilir bir meşruiyet noktası elde edilebilecektir.

Tarih biliminin konusu olarak “olan şeyler”in tümünü anlamaktayız. Bu yaygın bir anlayıştır. Ancak burada bir koşul ileri sürmek gerekmektedir: “Olan şeyler”in insanla ilgili olması, insan tarafından biçimlendirilmiş olması ya da insan üzerinde etkisini göstermiş olması lazımdır¹.

Tarih bilimi genelde, var olan şeyin zaman ile ilişkisini incelerken özelde, insanların faaliyetleri neticesinde meydana gelen olaylarla ilgilenir. Tarih bilimi, sadece olaylar dizisini değil, konusu gereği, insanların düşüncelerinin ifadesi olan ve zamanla ortaya çıkan olayları, insanların yönlendirdiği sosyal gelenekleri konu edinir. Bunları şekillendiren konuları bulmayı, gelişme-çöküş, tekâmül-yozlaşma sebeplerini ve aşamalarını açıklığa kavuşturmayı amaç edinir. Aynı zamanda elde edilen sonuçların gelecekle ilgili neler olabileceği konusunda da fikirler ileri sürülmesini hedeflemektedir.

Tarih bilimi, en basit ifadeyle, “geçmişin bilimi” olarak tarif edilse de, bu haliyle eksik bir tarif olacaktır. Tarih bilimi, insanların toplumları etkileyen faaliyetlerinden doğan olayları, zaman ve yer göstererek anlatan, olaylar arsındaki neden-sonuç ilişkilerini, daha önceki ve sonraki olaylarla bağlantılarını, karşılıklı etkileşimlerini gösteren bir bilim dalıdır. Tarih bilimi, geçmişin olaylarını, kaynak malzemelerin eleştirel bir incelemesine dayanarak kronolojik bir tutarlılık içinde irdeler, genellikle bunların nedenleri konusunda açıklamalarda bulunur. İnsanın ayırt edici bir özelliği de

¹ İplikçioğlu 1994, 13.

zaman bilincine sahip olması, giderek geçmişi, hâli ve geleceği kendi içinde duyabilmesidir².

Tarihî olayların diğer olaylardan farkları ve birtakım özellikleri vardır: 1. Tarihî olaylar, doğrudan doğruya tetkik edilemez ve deneyleri yapılamaz. 2. Tarihî olaylar, sebep ve sonuç ilişkileri itibariyle birbirlerine bağlıdır. 3. Belli bir yer ve zaman içinde meydana gelirler. 4. Bizden önceye aittirler. 5. Toplumla ilgilidirler³.

Tarih sözcüğü, hem geçmişte kalan insani ve toplumsal olaylar topluluğunu yani yaşanmış geçmişi adlandırmakta kullanılır hem de bu sözcükle bu yaşanmış geçmişi konu edinen bilim, tarih bilimi kastedilir. Bazı filozoflar, eskiden beri bu konuda iki Latince deyimle bu ayrımı yapagelmışlerdir. Geçmişte kalan insani-toplumsal olaylar olarak tarihe “res gestae”; bu olayları konu edinen disipline ya da bilime de historia rerum gestarum” demişlerdir. Ama filozofların birçoğu da hem yaşanmış geçmişi adlandırmada, hem de bu geçmişi konu olarak alan disiplini anmada sadece historia (tarih) sözcüğünü kullanmışlardır⁴.

Tarih sözcüğünün Batı dillerindeki tüm karşılıkları (Lat. Historia, İt. Storia, Fr. Historie, İng. History, Alm. Historie) Grekçe “İstoria, İstorien” sözcüğünden gelir. Sözcük, İon lehçesinde “Bildirme”, “Haber yoluyla bilgi edinme” anlamlarında kullanılmıştır. Attika lehçesinde ise sözcüğün görerek, tanık olarak bilme anlamlarının yanı sıra, çok daha geniş bir anlam içeriğiyle fizik, coğrafya, astronomi, bitki ve hayvan bilgisi ve hatta “doğa bilgisi”ni kuşatacak biçimde kullanıldığı görülür⁵. İstoria sözcüğünü sadece doğal olgulara ilişkin birikim bilgisi ile sınırlamayıp, insanların ve insan topluluklarının başından geçen olayları kaydetme yoluyla edinilen bilgi anlamında ilk kez Herodotos’un kullandığı görülür. Herodotos, yazdığı kitaba İstorias Apodesis yani “Tanık olunan ve haber alınan şeylerin anlatılması” adını vermiştir⁶.

² Elibol 1989, 7.

³ Memiş 1995, 5.

⁴ Özlem 1994, 11.

⁵ Özlem 1994, 17.

⁶ Özlem 1994, 17.

Yunancadan Latinceye geçen “Historia” kelimesi, Araplara “Ustura” şeklinde geçmiştir. Kuran-ı Kerim’de de geçmiş zaman hikâyeleri; “Esâtirü’l-Evvelîn” şeklinde ifade edilmiştir⁷.

Tarih, doğa bilimleri gibi dolaysız gözleme dayanmak yerine, eksik ve kusurlu belgesel kayıtlardan ya da anlatılardan yola çıkarak akıl yürütme yoluyla geçmişte olanların çıkarsanmasını ve yeniden kurgulanmasını içerir. Dolayısıyla tarihçi, önce kaynaklarını bir dizi ilk incelemeden geçirir. Bunun ilk aşaması, kaynakların belirlenen amaç açısından uygun ve yeterli olup olmadığını saptamaya yönelik “Dışsal eleştiri (Dış tenkit)”tir.

Her belgenin kaynağının, tarihinin ve gerçekliğinin diplomatik, paleografi ve diğer bilimsel yollar yardımıyla açıklığa kavuşturulması gerekir. Tarihçi, dışsal eleştiri yoluyla kaynaklarını seçtikten sonra, “İçsel eleştiri (İç tenkit)” yoluyla verilen bilginin doğruluğunu anlamaya ve bunları özümlemeye girişir. Bu aşamada, tarihçinin eldeki belgelerin dilini anlaması, metinde sonradan oluşmuş bozukluk ve hataları gidermesi, ayrıca belgeyi hazırlayanların/ yazarların düşünce yapısını kavramaya çalışması gerekir. Bütün bu eleştirel işlemler sadece başlangıçtır. Tarihçinin asıl işi, elindeki malzemedan yola çıkarak bir sentez oluşturmaktır. Artık tarihçi, bir teknisyenden çok şair ya da sanatçınıninkine benzer niteliklerle donanmış olmalıdır. İncelediği döneme ve kişilere yakınlık duyabilmeli, onları kendi çağlarının koşulları içinde anlayabilmelidir.

Şu durumda tarihçinin en önemli özelliği, yaşanmış olayların içine nüfuz edebilmesi ya da olayların kahramanlarının yerine kendisini koyabilme yeteneği (empati)’dir. Bu yetenek, ona görmediği ya da yaşamadığı bir olayı en doğru biçimde algılama şansı verecektir⁸.

Tarih biliminin faaliyet alanı ve doğasıyla ilgili betimlemeleri ortaya koyduktan sonra Tarih biliminin kimi tanımlarını yapabiliriz.

Tarih: Niceliksel zaman açısından geçmişte olup bitenleri, toplumların geçirdikleri dönemleri yer ve zaman belirterek anlatan; geçmişte yaşanan olaylar

⁷ Özçelik 2001, 17.

⁸ Gümüştü 2006, 54-55.

arasında nedensel ilişkiler kurmaya çalışarak bu ilişkileri belge ve kalıntılara dayandırarak sistematik olarak incelemeyi konu edinen disiplindir⁹.

W. Bauer'e göre, "Tarih, yaşamın görünümünü tasvir etmeye ve bunları doğrudan doğruya duyarak açıklamaya çalışan bir bilimdir". Bauer'in 1921 yılında ortaya attığı bu tanım, bugün de tarih biliminin ne olduğu konusunda bir çok soruyu yanıtlayabilmektedir.

Materyalist anlayışa göre, "Tarih, insanlığın gelişmesinin ve toplumsal koşullarının belli zaman ve yer sınırları içinde ortak ve düzgün sürecidir". Bu sürecin dayandığı nokta, doğaya gitgide egemen olma ve toplumdaki üretim güçlerinin gelişmesidir. Böylece tarih, insanlığın kendine özgü yaratıcı gücüyle beden, kafa ve ahlak yetilerinin de gelişmesi demektir¹⁰.

Sözlük ve ansiklopedilerde tarih biliminin tanımı çok çeşitli şekillerde yapılmaktadır. Mesela Türkçe Sözlük'te, "Toplumları, milletleri, kuruluşları etkileyen hareketlerden doğan, olayları yer ve zaman göstererek anlatan, bu olaylar arasındaki ilişkileri, daha önceki ve sonraki olaylarla bağlantılarını, karşılıklı etkilenmeleri, her milletin kurduğu medeniyetleri, kendi iç sorunlarını inceleyen bir bilim¹¹" şeklinde tanımlanmaktadır.

Ana Britannica ansiklopedisinde tarih bilimi, "Geçmişin olaylarını kaynak malzemelerin eleştirel bir incelemesine dayanarak kronolojik tutarlılık içinde irdeleyen ve genellikle bunların nedenleri konusunda açıklamalarda bulunan bilim dalı. XIX. yüzyıl sonlarında çağdaş profesyonel tanımına kavuşmuş, amaç ve yöntemleri belli, özerk bir disiplindir." şeklinde tanımlanmaktadır¹².

Tarih biliminin tanım ve alanına kısa ve özet bir girişten sonra tarih ve jeopolitik disiplinlerinin bağıntısını irdeleyebiliriz.

Bir tarihî oluşun iyice anlaşılması için, insan topluluğunun üzerinde yaşadığı memleketin genel ve mutlak coğrafyasının bilgisi değil, bu mekânın içinde o topluluğun

⁹ Demir ve Acar 1992, 347.

¹⁰ İplikçioğlu 1994., 13.

¹¹ Türkçe Sözlük 1998, 2139.

¹² Gümüşçü 2006, 52.

hayatına coğrafi faktörler şeklinde tesir eden imkânlar grubunun bilgisi lâzımdır. Bunun içindir ki tarihin istediği, soyut ve mutlak bir coğrafya bilgisi değildir. Tersine tarihin istediği şey ancak o mekân parçasının, toprağı, dağları, suları, denizleri vesairesiyle üstünde yaşayan insan topluluğuna kendisini formlaştırırken yapması muhtemel tesir imkânlarını gösteren, yani milletlerin, devletlerin ve hatta kültürlerin meydana gelmesinde, inkişaf ve tekâmüllerindeki tesir imkânlarını açıklayan ve bu suretle de tarihî olayların anlaşılmasına yarayan toplu ve sistemli bir coğrafya bilgisidir. Bunu da bize bugün, coğrafi müşahadeleri insan topluluklarının hayatı yönünden yeni bir usul ve sisteme bağlamış bir ilim disiplini olan jeopolitik öğretmektedir¹³.

Jeopolitik disipliniyle ilgili bilgiler metnin ilerleyen aşamasında sistemli bir şekilde sunulacağından, öncelikle tarih ve jeopolitik ilişkisinin kurulması gerekmektedir.

Jeopolitik-tarih ilişkisinin kurulması, jeopolitiğin gerekliliğini ortaya koyduğu kadar, jeopolitiği aydınlığa kavuşturan bir yöntem olarak da değerli olacaktır. Jeopolitik ile tarih arasındaki ilişki, jeopolitik için sağladığı yararlılardan ayrı olarak tarih araştırmalarında da dikkate alınması gereken unsur sayısını artıracak, daha çok sayıda veriye ve daha geniş tabana dayandırılarak tek veya birkaç unsurlu tarihî yorumlar yerine (yalnız askeri, yalnız siyasi...) coğrafya dahil bütün unsurları dikkate alınmış yorumlar yapılacaktır.

Geçmiş dönemlerdeki olayların jeopolitik bakış açısı ile değerlendirilmesi ve bu değerlendirmenin geleceğe doğru yaygınlaştırılması, geleceğe yönelik hükümler çıkarılmasını sağlayacaktır. Bu işlem, jeopolitiğe bir uygulama işlevi verebilir¹⁴. Tarih de bu noktada, geçmişin muhakemesini yapma, gelecek çağların yararına bugün için dersler çıkarma görevini üstlenmiştir. Amaç gerçekten neler olup bittiğini göstermektir sadece¹⁵. Jeopolitik unsurlar (durağan ve değişken unsurların bütünü) tarihî olaylarda birer etkidir. Olaylar, jeopolitik unsurlara dayalı olarak teşekkül eden güç merkezlerine

¹³ Demircioğlu 1987, 2.

¹⁴ İlhan 1989, 117.

¹⁵ Tosh t.y., 14.

göre gelişmiştir. Her olayın cereyan ettiği tarih kesiti, o dönemdeki genel ve özellikle bölgesel güç merkezlerinin incelenmesi ile değerlendirilebilir¹⁶.

Tarihin jeopolitik verilerle incelenmesi ve geçmiş dönemdeki jeopolitik olaylarda jeopolitik unsurların değerinin araştırılması, tarihi ve jeopolitiği birbirine yaklaştırmakta, karşılıklı yardımlaşma söz konusu olmaktadır. Tarihin jeopolitik değerlendirmesi olarak isimlendireceğimiz, tarihin jeopolitik verilerle incelenmesi yolu ile önemli sonuçlar elde edilebilir ve değişik yorumlar yapılabilir. Fakat jeopolitikten esas olarak, güncel ve politik düzeydeki konularda coğrafyaya dayanan hükümler çıkarma işlevi beklenmelidir. Jeopolitiğin tarihî değerlendirmeler yapma işinden önce, bugünkü dünyanın ve tek tek ülkelerin politikalarını coğrafi faktöre göre açıklayan ve bunların yönlendirilmesine katkı sağlayan bir işlevi vardır.

Tarihteki olayların ve bu olayların kronolojik gelişmelerinin, jeopolitiğin bütün unsurları dikkate alınmadan yalnız politik, askeri, kültürel gibi bir veya birkaç veriyi esas alarak yapılan incelemeler, zamanla eskimeye başlamakta, bu incelemelerin yetersizlikleri belirlenince, yeni inceleme ve yorum verilerinin araştırılması zorunlu olmaktadır. Her yeni veriye dayanan yorum, farklı bir sonuca, farklı bir yoruma ulaştıracağı için değerlendirmeler de farklı olmaktadır. Örnek olarak yalnız harplere ve askeri olaylara dayanan bir tarih anlatımı veya yalnız sosyal değerlere, sosyal verilere dayanan tarih anlatımı, aynı dönemi, aynı ülkeyi kapsasa da diğer veriler dikkate alınmamış olacağı için yetersiz, belki de yanlış sonuçlar vermektedir. Bunun gibi, yalnız politik veya yalnız ekonomik verilere veya yalnız kültür verilerine dayanan tarih araştırmaları da gerçekten farklı sonuçlara ulaşır¹⁷. Özetle, tarih ve jeopolitik disiplinleri arasındaki bağıntı iki noktada kurulabilir:

1. Tarihin jeopolitik unsurlar dikkate alınarak incelenmesi ve yorumlanması,
2. Günümüzün jeopolitik yapısında tarihin etkilerinin incelenmesi¹⁸.

Tarih araştırmalarında jeopolitik bilimi “Entellektüel bir üst perspektif” sağlamaktadır. Böylece tarih bilimi adına üretilen metinler ve araştırmalar tekil bakış

¹⁶ İlhan 1989, 117.

¹⁷ İlhan 1989, 118-119.

¹⁸ <http://www.msxlab.org/forum/siyasal-bilimler/16507-jeopolitik-ve-sosyopolitik-kavramlar.html>

açılarının hata ve zaafiyetlerinden bir ölçüde kurtulmakta, daha bütünlüklü, daha sistematik bakış açıları geliştirilebilmektedir.

Jeopolitik bilimini daha kapsamlı bir biçimde kavrama girişimini başlatmadan önce, jeopolitikle ilgili ve jeopolitiğe yakın kavramların soruşturulması ve mümkünse bunların tanımlanması gerekmektedir. Böylece jeopolitiğin anlamı ve kapsamı daha da netleşmiş olabilecektir.

Jeopolitiği çağrıştıran, aralarında doğrudan organik birliktelik bulunan kavramlar ya da alanlar jeostrateji, siyasi coğrafya ve stratejidir. Bu kavramlar jeopolitik bilimiyle ortak içerik ve unsurları paylaşan ama aynı zamanda farklı özgül vurgularıyla kendi konusuna yaklaşan disiplinlerdir. Jeopolitik nasıl ki siyasi coğrafyanın rahminden çıkıp geldiyse jeostrateji de jeopolitiğin alt kompartımanı olabilmektedir ya da öyledir. Üzerinde durulan bu alanların tanımlarında bir netliğe ulaşılamaması durumunda birbirlerinin yerine kullanılabilirler. Oysa jeopolitik, jeostrateji, siyasi coğrafya, strateji benzer yapısal unsurları paylaşırsalar bile hedefleri bakımından ortak yapıyı yeniden kurgulamaktadırlar. Hataya düşmemek için jeostratejiden başlamak üzere strateji ve siyasi coğrafyanın tanımlanması, daha ileri aşamada jeopolitiğin de mümkün olduğu kadar net bir pozisyona oturtulması gerekmektedir. Yukarıdaki disiplinleri tanımlama sürecinde, mevzubahis disiplinler benzer unsurları paylaştıklarından kimi yinelemeler olabilecektir; ama bu yinelemeler gereksiz tekrarlar olmayacaktır.

1.2. Jeostrateji

Jeostrateji (İng. Geostrategic, Fr. Geostrategie), coğrafi etmenlerin ülkelerin askerî stratejileri üzerindeki etkilerinin incelenmesidir. Diğer bir ifadeyle yer stratejisidir¹⁹.

Jeostrateji esas itibarıyla coğrafyanın askerî maksatlarla analiz edilmesi ve askerî harekâtın coğrafyanın koşullarını dikkate alarak planlanması ve uygulanması bilimidir²⁰.

¹⁹ Özey 1998, 11.

²⁰ Tarakçı 2003, 191.

Jeostratejinin temelini jeopolitiğin statik unsurları olan fiziki coğrafya oluşturmakla birlikte jeostrateji de jeopolitikle benzer unsurları paylaşır.

Jeostratejinin statik (coğrafi) unsurları:

- Coğrafi konum (kıtalar arası ve bölge düzeyinde)
- Sınırlar ve coğrafi bütünlük
- Saha genişliği ve sahip olunan stratejik kaynaklar
- Coğrafi özellik (ada devleti, kıta devleti vb.)

Jeostratejinin dinamik unsurları:

- Sosyal değerler
- Ekonomik değerler
- Politik değerler
- Askerî değerler
- Kültür değerleri ve kültür çevresi²¹

Jeostratejinin statik ve dinamik unsurlarının daha detaylandırılmış biçimi jeopolitik kısmında ortaya konacaktır.

Jeostratejinin unsurları, konunun özelliğine göre jeopolitiğin unsurlarının aynısıdır. Araştırma ve inceleme konusuna göre unsurlardan bir kısmına ağırlık verilebilir, bir kısmı ihmal edilebilir. Jeopolitikte ise bütün unsurları aynı derecede dikkate alma zorunluluğu vardır. Jeopolitiğin unsurları, jeostratejinin temel taşlarıdır²². Jeopolitik, küçük kardeşi jeostrateji ile beraber politikacı ve komutana, bugünkü dünyanın mecburen birbirlerine bağlı problemlerine aynı çözüm yöntemi getiren bir bilim dalını teşkil eder. Jeostratejinin yavaş yavaş önem kazanmasına sebep, jeopolitikle beraber, ülkelerin modern hayatlarındaki temel bağıntıların tümünü birden etüt etmesidir²³.

Coğrafi unsurların stratejik açıdan incelenmesi ve stratejik sonuçlar çıkarılması jeostratejinin konusunu teşkil eder. Jeostrateji, strateji ile coğrafi unsurlar arasındaki ilişkileri inceler. Fiziki coğrafya unsurları, jeostratejinin temelini teşkil eder. Çünkü

²¹ <http://www.uludagsozluk.com/k/jeostrateji>

²² Karabulut 2005, 23.

²³ Tarakçı 2003, 191.

silahlar ve imkânların kullanılması üzerinde fiziki unsurların etkisi büyüktür. Silahlar ve imkânlar, coğrafi şartlara göre seçilir ve kullanılır. Jeostrateji, coğrafi etmenlerin ülkelerin askerî stratejileri üzerindeki etkilerinin veya bir devlet ülkesinin ve çevresinin üzerinde bulunduğu bölgenin coğrafi, hidrografik, meteorolojik ve iklim özellik ve olanaklarından askerî harekâta stratejik komuta kademelerinin yararlanması bilimidir. Jeostrateji, ulusal siyasi hedeflere ulaşmak için, büyük askerî kuvvetlerin nerede, nasıl ve ne zaman kullanılacağını düzenleme biçimidir. Dar anlamda jeostrateji, herhangi bir ülkeye yönelen düşman tehdidi ve ona karşı koyacak silahlı kuvvetlerinin uygulayacağı savunma ve saldırı plan ve esaslarıdır. Geniş anlamada jeostrateji ise, ülke doğal kaynakları, beşerî kaynakları, nüfusu, sanayisi ve ordunun büyüklüğünü ifade eder²⁴.

Yeryüzü şekilleri, iklim, toprak, bitki örtüsü, akarsu, göller ve denizlerin jeopolitik ve jeostratejik konuma etkileri oldukça fazladır. Yeryüzü şekilleri içinde zikredilen dağlar, ovalar, vadiler ve platolar, bir ülkenin veya bölgenin jeopolitik ve jeostratejik durumunu önemli ölçüde etkilemektedir. Dağlar herşeyden önce, korunması kolay birer doğal sığınak ve kaledirler. Öte yandan yüksek düzlük sahalar diye nitelendirilen platolar, tarım ve hayvancılık potansiyeli fazla olan bölgelerdir. Uzun süre içinde tehlikelerden uzak bir barınma imkânı sağlayan dağlar, platolarla birlikte barınma yanında yiyecek, içecek ve giyecek kolaylığı sağlamaktadır. Dağlarda ve platolarda, vadi ve ovalara göre barınmak, yiyecek, içecek ve giyecek bulmak çok kolaydır. Dağlar ve platolar üzerinde yaşayan bir millet, kolay kolay başka bir milletin işgaline uğramaz. Çünkü bu tip coğrafi mekânların savunması gayet kolaydır. Vadiler ve ovalar tarımsal potansiyel bakımından çok zengindir; ancak savunma bakımından dezavantaja sahiptirler. Bu sebeple yakın geçmişe kadar bu alanlar, yoğun yerleşim alanlarından yoksun kalmıştır. Tarihî yerleşimlerin çoğu, vadi ve ovaların daha ziyade dağlarla birleştiği konumlarda, yüksek kaleler inşa edilerek kurulmuştur. Kale şehirleri adı verilen bu yerleşme birimlerinin savunması, eğer kale duvarları kalın ve sağlam yapılmamışsa oldukça güç olmuştur. Bunun sonucu olarak ova ve vadi yüzeylerindeki kale şehirleri sık sık el değiştirmişlerdir. Günümüzde ise teknolojik yönden kaydedilen

²⁴ <http://karalahana.com/kafkasya-politika-strateji-jeostrateji-jeopolitik.htm>

hızlı gelişmeler sonucunda yeryüzü şekillerinin jeopolitik ve jeostratejik konuma etkileri azalmışsa da yine de önemini korumaktadır²⁵.

Fiziki coğrafyanın bir sürü faktörünü dışlayarak jeostratejiye etkisini oldukça az ve kıt bir şekilde anımsattıktan sonra son olarak jeostratejinin kapsamı konusunda şunlar söylenebilir:

- Jeostrateji terimi, askerî stratejik kademeleri ilgilendirir ve şu konuları içerir:
 - Harekât alanlarının, cephelerin saptanması ve önem sırasının belirtilmesi.
 - Harekât alanlarının, cephelerin topografik, hidrografik, meteorolojik ve iklim özelliklerini ve birbirleri ile irtibat-ulaşım yeteneklerine göre en uygun kuvvetlerin ayrılması ve kuvvetlerin konuş ve kuruluşları.
 - Düşmanın bu harekât alanları ve cephelerden faydalanmasını önleyici ve kısıtlayıcı önlemlerin barışta ve savaşta alınması.
 - Teknolojik gelişmeye koşut, silahlardaki gelişmelerden bu alan ve cephelerde yararlanmak, bunlara uygun silah, araç ve gereçlerin ayrılması.
 - Ulusal stratejiyi gerçekleştirmek ve ulusal hedeflere ulaşmak için askerî kuvvetlerin en uygun coğrafi bölgelerde kullanılması²⁶.

Anlaşılabileceği gibi, jeostrateji jeopolitiğin bir alt biçimidir. Örnek olarak Türkiye'nin konumu, "Jeopolitik konum" terimi ile Trakya'nın konumu ise "Jeostratejik konum" terimi ile karşılanmalıdır. Türkiye jeopolitiği, Trakya jeostratejisi, Doğu Anadolu stratejisi gibi. Politik konum karşılığı "Jeopolitik konum" dendiği gibi, stratejik konum karşılığında "Jeostratejik konum" denmesi doğru olur²⁷.

Bu durumda jeostratejinin içeriği konusunda bir kanaate vardıktan sonra, Kıbrıs'ın pozisyonunun 21. yüzyılda küresel, bölgesel açılardan ve Türkiye'nin güvenliği açısından jeostratejik önemi değerlendirilebilir.

²⁵ Özey 1998, 13.

²⁶ Karabulut 2005, 23.

²⁷ İlhan 1989, 97.

1.2.1. Kıbrıs'ın Jeostratejik Önemi

Avrasya blokunu çevreleyen ve fiziki olarak Amerika'dan ayrı üç zincir ayırt edilir:

1.2.1.1. Yarımadalar Zinciri

Bu zincir yarımadalardan oluşur. Batıdakiler, Avrasya'nın ucundaki Batı Avrupa'nın teşkil ettiği ana yarımadağa bağılıdırlar. Avrupa'dakiler:

- İskandinavya,
- İspanya,
- İtalya,
- Yunanistan ve daha küçükleri,
- Danimarka,
- Kotanten'dir.

Sonra Asya ile birleşen;

- Türkiye ve Orta Doğu,
- Asya'da Hindistan, Malezya, Hindicini ve Kore.

Genel olarak kıtadan büyük tabii engellerle ayrılan bu yarımadalar, birbirleriyle bağlantılarını deniz yoluyla sağlarlar.

1.2.1.2. İç Adalar Zinciri

Kıtanın etrafındaki adaları kapsar. Spitzberg, İzlanda, İngiltere, Kuzeybatı Afrika (Afrika'dan Sahra ile ayrılmış olduğu için stratejik bakımdan bir adadır) Girit, Kıbrıs, Seylan, Sumatra, Borneo, Java, Filipinler, Formoza, Japonya ve Aleut adaları.

Bu zincir, yarımadalar zincirini takviye eder ve özelliklerini daha da kuvvetlendirir.

Gerçek olarak kıtadan ayrılan ve hiç olmazsa bölgesel olarak havada ve denizde üstünlüğü sağladıktan ve ilk zincirin bazı kısımlarını ele geçirdikten sonra girişeceği hava-deniz harekâtını müteakip ayak basacağı bu zincirin Rusya tarafından ele

geçirilmesi zordur. Bu adalar, harp zamanlarının hava hedeflerini ve sulh zamanlarındaki yıkıcı faaliyetlerin hedeflerini teşkil ederler²⁸.

1.2.1.3. Dış Adalar Zinciri

Amerika ile beraber Batı dünyasının gerilerini teşkil ederler. Yengeç Dönencesi'nin güneyindeki Afrika, Madagaskar, Avusturalya, Yeni Zelanda, Yeni Kaledonya, Okyanusya adaları, Hawailer vb.²⁹

Görüldüğü gibi, dünyanın jeostratejik resminde Kıbrıs, “İç adalar zinciri”nde yer almakta ve yarımadalar zincirinde önemli bir yer işgal etmektedir. Yarımadalar zincirini takviye eden ve özelliklerini arttıran Kıbrıs'ın üç tipte jeostratejik önemi ortaya konulabilir:

1. Kıbrıs'ın küresel jeostratejik önemi
2. Kıbrıs'ın bölgesel jeostratejik önemi
3. Kıbrıs'ın Türkiye güvenliği açısından jeostratejik önemi

1.2.2. Kıbrıs'ın Küresel Jeostratejik Önemi

1. Avrupa, Asya, Afrika'ya eşit uzaklıkta olması açısından dünya ana kıtası içinde merkezî bir konuma sahip olan Kıbrıs, Girit ile birlikte su geçiş yollarının da kesiştiği bir hat üzerindedir. Asya ve Avrupa'yı ayıran Boğazlar ile Asya ve Afrika'yı ayıran Suveyş Kanalı arasında Kıbrıs, aynı zamanda, Hazar Havzaları ile Aden ve Hürmüz su yollarının da nabzını tutacak bir üs ve uçak gemisi konumundadır.

²⁸ Tarakçı 2003, 201-202.

²⁹ Tarakçı 2003, 203.

Harita 1: Dünya Uydu Görüntüsü

2. Kıbrıs, coğrafi konumu nedeni ile Avrupa, Asya, Afrika kıtaları arasındaki düğüm noktasını oluşturur. Kıbrıs'ın denetimi, Avrupa'dan Asya ve Afrika'ya yapılacak jeostratejik açılımları kolaylaştırır.
3. Kıbrıs, Basra Körfezi ve Hazar enerji kaynaklarını denetleyen bir konuma sahiptir. Kıbrıs'ta konuşlanacak hava gücü ile bu enerji kaynaklarını denetlemek mümkündür.
4. Kıbrıs, Basra Körfezi'nden Avrupa'ya uzanan petrol ulaştırma hattının üzerinde çok kritik bir bölgededir ve bu nedenle de söz konusu ulaştırma hattının (Avrupa enerji damarının) güvenlikle çalışmasını veya bu hattın kesilmesini mümkün kılabilen özelliklere sahiptir. Bu hattın kullanılmaz duruma gelmesi halinde Avrupa, petrol ithalatını Afrika'nın güneyinden yapmak zorunda kalacağından enerji güvenliği riske girer.

Harita 2

5. Hazar Havzası ve Basra Körfezi petrolünü Akdeniz'e taşıyan ve taşınması için planlanan petrol boru hatlarını (Bakü-Tiflis-Ceyhan, Kerkük-Yumurtalık gibi) ve petrolün Akdeniz terminallerini denetleme yetenekleri olan Kıbrıs, küresel ve kıtasal enerji güvenliği açısından önem kazanır.

6. Üzerinde konuşlanacak hava gücü ile Kıbrıs, Türk Boğazlarından tankerlerle dünya piyasalarına açılan Rus-Hazar Havzası petrollerini denetleme yeteneği ve özelliği kazanabilir. Bütün bu nedenlerle Kıbrıs, küresel enerji güvenliği için büyük jeostratejik öneme sahiptir. Yanı sıra Kıbrıs, enerji kaynaklarını ve bu kaynakların ulaştırma hatlarını denetleyerek küresel ekonomileri denetlemek ve bu yolla da küresel egemenliği garanti etmek isteyen ABD için çok önemlidir.

7. Küresel amaçları olan bir gücün, Orta Doğu, Basra Körfezi, Kafkaslar, Balkanlar, Doğu Akdeniz, Türk Boğazları, Ege ve Süveyş Kanalı ile Kızıldeniz'deki dengeleri ve bu bölgeleri denetleyen Kıbrıs'ı göz ardı etmesi mümkün değildir.

1.2.3. Kıbrıs'ın Bölgesel Jeostratejik Önemi

1. Balkanlar, Kafkasya, Basra Körfezi ve Afrika boynuzu arasında merkezî bir konumda olan Kıbrıs, jeostratejik açıdan bölgenin ağırlık merkezini oluşturur.

Harita 3: Kıbrıs'ın Doğu Akdeniz Konumu

2. Akdeniz'in güvenliği, Kıbrıs denetim altına alınmadan sağlanamaz. Kıbrıs, Doğu Akdeniz'in güvenliği için kilit taşıdır. Malta-Girit-Kıbrıs adalarından oluşan jeostratejik mihver, Akdeniz'in kontrolü için imkânlar sağlar. Kıbrıs'ta konuşlanacak hava gücü, donanmaya gerek olmadan Doğu Akdeniz'in denetimi ve güvenliğini mümkün kılar. Aynı hava gücü ile Kafkasya'yı, Balkanları, Ege Denizi ile Türk Boğazlarını, Kızıldeniz ile Süveyş Kanalı ve Basra Körfezi'ni etkilemek mümkündür.

3. Kıbrıs, jeostratejik önemi giderek artan "Bereketli Hilal" bölgesinin kontrolü için sağladığı imkânlarla da değer kazanır. Doğu Akdeniz'in doğusunda yer alan İsrail'in güvenliği için Kıbrıs çok önemlidir. Kuzeyden, güneyden ve doğudan angaje olmuş olan İsrail'in güvende olduğu söylenemez. Tevrat'a dayalı jeostrateji ile "Vaat edilmiş topraklar"a açılmak ve Mezopotamya su kaynaklarını denetlemek isteyen İsrail, Kıbrıs'ta güvende olmadan bu açılımları gerçekleştiremez.

4. Kıbrıs'ı elinde bulduran güç, adayı bir ileri harekât üssüne dönüştürerek Kafkasya'ya, Balkanlara, Basra Körfezi'ne ve Orta Asya'ya stratejik askerî açılımlar gerçekleştirebilir. ABD'nin yapmak istediği budur.

5. Soğuk savaşın sona ermesi ile Almanya'daki güçlerini yeniden konuşlandırma gayreti içinde olan ABD; Polonya, Romanya ve Bulgaristan'a yerleştirmeyi planladığı kuvvetleri ile birlikte Kıbrıs'ta da bir askerî üs temin edebildiği taktirde, Rusya'nın

Avrupa'ya, Doğu'ya, Türk Boğazlarından ve Kafkaslardan güneye doğru jeostratejik açılımlarını çevreleme yeteneği kazanabilir.

6. Kıbrıs, Bakü-Ceyhan-Tiflis Boru Hattı'nın ve Ceyhan terminalinin bekçisi; Basra Körfezi'nden çıkan ve Hürmüz Boğazı-Hint Okyanusu- Babülmendep Boğazı-Kızıldeniz- Süveyş Kanalı yolunu takip eden petrol tanklarının Akdeniz'e çıkış noktası olan Süveyş Kanalı'nın ise gözcüsüdür. Bu nedenle, her iki enerji ulaştırma hattını da denetleyen Kıbrıs'ın, Avrupa'nın enerji güvenliğinde kilit yeri vardır.

7. Küresel ve bölgesel açılardan Kıbrıs, gerçek bir jeostratejik ağırlık merkezidir. Bu ağırlık merkezini kontrol eden güç, çoklu jeostratejik avantajlar elde edebileceği gibi, çoklu jeostratejik açılım inisiyatifleri de kazanabilir³⁰.

1.2.4. Türkiye'nin Güvenliği Açısından Kıbrıs'ın Jeostratejik Önemi

1. Kıbrıs'ta Türkiye'nin ve Türk askerinin varlığı devam ettikçe Anadolu'nun güneyden çevrenmesi tehlikesi büyük ölçüde ortadan kalkar, Türkiye, Doğu Akdeniz'in ve Orta Doğu'nun güvenliğinde söz sahibi olur, bölgesel açılımlar için avantajını korumuş olur.

Harita 4

2. Kıbrıs'ta Türk askerî varlığının sona ermesi ve adaya Türkiye'ye karşıt bir gücün yerleştirilmesi durumunda ise Türkiye, yukarıda sıralanan avantajları kaybedeceği gibi,

³⁰ Arıbaş 2009, 469-470.

Anadolu güneyden evrenmiş olur. Türkiye'ye yakın Yunan adaları Kıbrıs ile Mora-Girit hatları aynı güç tarafından kullanıldığında ise Türkiye, güneyden Ege'den evrenmiş ve Akdeniz'e açılım yolları tıkanmış olur.

Harita 5: İskenderun Körfezi, Mersin, Anamur, Çukurova ve Kıbrıs

3. Kıbrıs'a yerleşecek karşıt hava gücü ise, Türkiye'nin coğrafyasının tamamını etki altına alabileceği gibi, Türk Boğazlarını, Doğu Anadolu zerinden Akdeniz'e açılan enerji nakil hatlarını, bu hatların terminalini ve küresel ısınma nedeni ile stratejik önemi ve değeri giderek artan GAP bölgesini etkileyebilir³¹.

1.2.5. Kıbrıs Jeostratejisinin Genel Görünümü

Tarihî sürece baktığımız zaman, bu bölgede küresel g olmak isteyen ve bölgede hâkimiyet kurmak isteyen bütün devletler, öncelikle Kıbrıs'ı elde etmek suretiyle Doğu Akdeniz Havzası'na egemen olmak istemişlerdir. Yaşadıkları tecrübelerle devletler, Doğu Akdeniz'e hâkim olmadan dünyaya hâkim olunamayacağı gerçeğini görerek tarih boyunca bu bölgeyi bir küresel müdahale alanı olarak görmüşlerdir. Dolayısıyla, Doğu Akdeniz, her zaman hareketli bir bölge olmuştur. Bugün ise Doğu Akdeniz üzerinde küresel jeopolitik mücadelede sahne değişmemiş, ama aktörler değişmiştir. Doğu Akdeniz'in bir de güncel jeopolitik durumu vardır ki 20.

³¹ Arıbaş 2009, 471.

yüzyıl başlarında petrol ve 21. yüzyılda doğal gazın hayatımıza girmesiyle birlikte, Doğu Akdeniz'in yazgısı daha da çıkmaz bir hâl almıştır.

Dünyadaki tüm küresel güçler, gözlerini ve düşüncelerini bu bölgeye çevirmişler, aynı zamanda küresel güçler, bölgede bulunan petrol ve doğal gaz terminallerine göre Doğu Akdeniz stratejileri geliştirmeye başlamıştır. Dolayısıyla bu durum, bu bölgede tek bir küresel gücün hâkim olması durumunun pek de mümkün olmayacağını gözler önüne sermiştir. Kısacası, bölgede kurulan petrol ve doğal gaz boru hatları Doğu Akdeniz bölgesinin tarihten gelen jeopolitik ve jeostratejik önemini arttırmıştır.

Harita 6

Doğu Akdeniz jeopolitiği içinde Akdeniz'in en stratejik adası Kıbrıs Adası'dır. Kıbrıs Adası, bugüne kadar meydana gelmiş tüm gelişmelerin odağında yer almış ve üzerinde stratejik planlar yapılan bir coğrafya olmuştur. Tarihin her döneminde, o döneme göre küresel güç olma iddiasında olan devletler, jeopolitik güç merkezi olan Orta Doğu'yu elde edebilmek için önce Kıbrıs'ı işgal etmişlerdir. Kıbrıs Adası, tarih boyunca, Orta Doğu'ya açılmak isteyen devletler için vazgeçilmez stratejik ve ticari bir üs olarak görülmüştür.

Ada'yı elinde bulunduran güç, her zaman, Türkiye'den Mısır'a, Lübnan'dan İran'a kadar olan bölgeyi kontrol etmiştir. Türkiye üzerinden Orta Doğu'ya açılmak isteyen güçler, Kıbrıs Adası'nı kendi amaçları için kullanmışlardır. Bölgede petrol ve doğal gaz boru hatlarından başka, Doğu Akdeniz'in jeopolitiği içinde bir de "Su" büyük önem arz etmektedir.

Kıbrıs'ın Türkiye için önemine gelince, coğrafi konumları itibariyle dünyada karşı karşıya olan kıyı devletleri örneklerinde görüldüğü gibi (Japonya-Çin, İngiltere-Hollanda), ada devletleri her zaman karşı kıyıyla ilgilenmişlerdir. Kıbrıs ve Türkiye arasındaki ilişki de işte bu jeopolitik gereğin ifadesidir. Türkiye, kıyılarından sadece 40 mil uzaklıkta bulunan Kıbrıs Adası'nda meydana gelen her türlü oluşumla yakından ilgilenmiş ve bundan etkilenmiştir. Şu da bir gerçektir; Kıbrıs Adası'nda bir tek Türk yaşamasa bile Türkiye, jeopolitiğin bir gereği olarak Kıbrıs'la ilgilenmek zorundadır³². Kıbrıs, Akdeniz'e güvenli bir şekilde inebilmemiz için elimizde bulunan tek kaledir. Eğer Kıbrıs Türklerin elinden giderse, Türkiye karadan ve denizden düşman saldırılarına doğrudan açık hale gelecektir.

Kıbrıs adasının bir Yunan adası olması, Yunan deniz ve hava üslerinin kuşattığı bir yer haline gelmesi, Türkiye'nin hayati ulusal çıkarlarını tehdit edeceği gibi, yeni güvenlik sorunları doğuracaktır. Esasen Ege'de denge Türkiye'nin aleyhine bozulduğundan, Akdeniz'de de Kıbrıs, Yunanistan'ın egemenlik alanı haline gelirse Doğu Akdeniz bölgesinin en büyük ölçekli ülkesi olan Türkiye nefes alamaz hale gelecektir³³. Bu durum sonucunda Türkiye'nin amfibi devlet olma niteliği kapatılamaz bir yara almış olacaktır. Kıbrıs politikalarında Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) ve Yunanistan'ı en çok korkutan, bloke eden, engelleyen ve rahatsız eden konu Kıbrıs'taki Türk askerî varlığıdır. Türkiye'nin Ada'daki bu stratejik askerî yığınağı, Türkiye'ye hayatî önemde politik, ekonomik ve jeostratejik avantajlar sağlamaktadır. Bu avantajlar şunlardır:

³² <http://blog.milliyet.com.tr/print.aspx?BlogNo=147176>

³³ <http://eraytastekin.blogcu.com/kibris-in-jeopolitik-konumu-ve-onemi/7351980>

- KKTC'nin varlığının korunması ve devam ettirilmesi,
- Yunanistan'ın Ege'deki oldu bittilerine karşı sigorta görevi,
- Anadolu Yarımadası'nın ve bölgedeki askerî üslerin güvenliğinin sağlanması
- GKRY ile müttefiki Yunanistan arasındaki stratejik ulaşım hatlarının kontrolü,
- Doğu Akdeniz'deki deniz ticaretinin güvenliğinde söz sahibi olma³⁴.

Öyle veya böyle, eğer Türk askeri Kıbrıs'tan çıkarılırsa, Yunanistan Ege'de kesinlikle zapt edilemeyecektir. Kıbrıs Türkiye'nin kırılma noktasıdır. Ondan sonra çözülme safhasına geçilecektir. Kıbrıs, Türkiye açısından Ege'nin veya Doğu Akdeniz'in değil, tüm Akdeniz'in hatta Karadeniz'in anahtarıdır. Kıbrıs'tan Türk askerî varlığının kaldırılması halinde, Türkiye denizlerle çevrili bir kara ülkesi haline gelecektir³⁵. Önceden de ifade ettiğimiz gibi, bu durumda, Türkiye amfibi devlet olma niteliğini yitirmiş olacaktır.

Jeostratejinin tanımını ve açılımını Kıbrıs somutunda yapmaya çalıştıktan sonra, jeostrateji bahsini, siyasi coğrafyayı tanımlamak üzere sonlandırabiliriz. Ancak son bir konuyu bu bahse eklemek zorunluluğu vardır. Bu konu, jeopolitik kuramların Kıbrıs'ı nasıl bir jeostrateji çerçevesine yerleştirdiğidir.

1.2.6. Jeopolitik Kuramlar Açısından Kıbrıs'ın Jeostratejik Görünümü

Yıllar boyu, Kıbrıs sorununda uzman olan ya da olmayan bir yığın stratejist, analist ve tarihçi, Kıbrıs'ın iç politika sahnesinde uluslararası etkenlerin yaşamsal rolünü kabul etmişlerdir. Temel gerçek, Ada'nın Doğu Akdeniz'de Orta Doğu ve Süveyş Kanalı'na hâkim jeopolitik konumudur. Kıbrıs, petrol ve doğal gaz üreticisi ülkelere hâkim olmak için iyi bir kontrol, ticaret ve saldırı merkezi konumundadır³⁶.

Kıbrıs, mevcut durumu ile Mackinder'in Kara Hâkimiyet Teorisine göre, dünya hâkimiyetine doğru harekete geçen satır kuvvetlerinin ilerleme mihverlerinin bir kısmını kontrol etmektedir. Akdeniz'e hâkimiyet, Kuzey Afrika kıyıları dahil, Cebelitarık ve

³⁴ Tarakçı 2007, 28.

³⁵ Tarakçı 2007, 29-30.

³⁶ Arıbaş 2009, 459.

Süveyş'in alınmasıyla sağlanabilir. Bu hedefe ulaşan mihverlerden birisi, Anadolu-Orta Doğu-Nil Vadisi mihveridir. Kıbrıs, coğrafi konumu itibariyle ilk çatışma sahnesinin kritik bir yerinde ve bu mihveri kontrol altında tutabilecek bir bölgededir.

Mahan'ın Deniz Hâkimiyet Teorisine göre Kıbrıs; Akdeniz'den Süveyş Kanalı vasıtasıyla Hint ve Pasifik Okyanuslarına açılan deniz yolunu, coğrafi mevki itibariyle kontrol etmektedir. Keza, Karadeniz'den Ege Denizi ve Cebelitarık Boğazı vasıtasıyla Atlas Okyanusu'na, Süveyş Kanalı vasıtasıyla da Hint ve Pasifik Okyanuslarına bağlayan deniz yolları Kıbrıs Adası vasıtasıyla kontrol edilebilmektedir.

Kıbrıs, deniz yolları bakımından Türkiye'nin güney limanlarını tamamen, diğer limanlarını da kısmen kontrol edebilir. Türkiye'nin denizlere açılabilmesi, Kıbrıs'ın bahsettiği imkânlar vasıtasıyla gerçekleşebilir. Kıbrıs Adası, İskenderun ve Süveyş'i kontrol etmektedir. Yani Orta Doğu'ya hâkim olmak arzu ve emelinde olan devletler için Kıbrıs, bir anahtar durumundadır.

Spykman'ın Kenar Kuşak Teorisi'ne göre Kıbrıs, coğrafi mevki itibariyle Kenar Kuşak Devletleri zincirinin halkalarından olan Türkiye ve Orta Doğu memleketlerine amfibi taarruzlar yapma imkânlarını bahsetmektedir.

Hava Hâkimiyet Teorisi'ne göre Ada, deniz ulaşım yolları ile kara ilerleme mihverlerini tehdit edecek stratejik ve taktik hava kuvvetleri için ideal bir üs ve aynı zamanda güdümlü mermiler için çok iyi bir atım rampası vazifesi görebilir. Ada'da konuşlanacak hava gücünün her istikamete tevcihinde bir platform teşkil etmekte ve batmayan bir uçak gemisi özelliği taşımaktadır³⁷.

1.3. Siyasi Coğrafya

“Siyasi coğrafya” terimi, “Siyasi” ve “Coğrafya” kelimelerinin birleşmesinden meydana gelmiştir. Bu nedenle, bu iki kelimenin ayrı ayrı anlamlarını açıklamak ve daha sonra siyasi coğrafya terimi üzerinde ayrıntılı bir şekilde durmak gerekir.

³⁷ <http://www.turkforum.net/showthread.php?t=735001>

“Siyasi”, Arapça kökenli bir kelime olup siyasetle ilgili, siyasal, politik demektir. Siyasal; politika ile ilgili, siyasi, politik demektir. Siyaset; politika, siyasal, devlet işlerini düzenleme ve yürütme sanatıyla ilgili özel görüş ve anlayış demektir.

“Coğrafya” ise yeryüzünün tamamı ve bir parçası üzerinde doğal, beşerî ve ekonomik olayların dağılışını, aralarındaki bağlantıları, sebep ve sonuçlarını inceleyen bir bilimdir.

Siyaset ve coğrafya kelimelerinin birleştirilmesi ile oluşturulan “Siyasi coğrafya” ise dünyanın tamamında veya bir bölgesinde ya da ülkesinde doğal, beşerî ve ekonomik olayların dağılışını, aralarındaki bağlantıları, sebep ve sonuçlarını inceleyerek devlet işlerini düzenleme ve yürütme sanatıyla ilgili özel görüş ve anlayış belirleyen bir bilimdir. Coğrafyanın ana bilim dallarından biri olan beşerî coğrafyanın bir alt disiplini olan siyasi coğrafyanın ana konusu, devlet ile yer arasındaki ilişkileri incelemektir³⁸. Siyasi coğrafya, herşeyden önce, yeryüzünde siyasi bölgelerin dağılışı, siyasi bakımdan neden önem kazandıkları veya geri planda kaldıkları hususunda rol oynayan coğrafi âmiller ile bunların mekân dahilinde karşılıklı münasebetlerini incelemektedir. Bir bütün olarak dünyadaki siyasi bölgelerin dağılışı, siyasi coğrafya sahasının asıl unsurudur³⁹.

Son zamanlarda politika bilimi ile uğraşan bazı kimseler de siyasal coğrafyayı, coğrafya ile politika bilimi arasında bir bağ ve köprü olarak tanımlamakta, hatta bazıları da siyasal coğrafyanın hem coğrafya hem de bir politika bilimi olarak kabul edilebileceğini söylemektedirler.

Fiziki coğrafyanın doğal bölgelerine karşılık, siyasi coğrafyada devletler, milletler ve siyasal bölgeler inceleme konularını meydana getirir. Ancak burada, siyasal coğrafya için inceleme alanı olabilecek bir bölgeyi muhakkak siyasal sınırlar içinde düşünmek gerekmez. Başka bir deyişle, devletlerin siyasal sınırları siyasal coğrafya incelemelerini sınırlayan bir neden değildir. Zira, ulusal toplulukların etnik, linguistik ve dinî özellikleriyle ulusal çıkarlarının hepsi bazen bir siyasal sınır içinde toplanmamıştır.

³⁸ <http://www.nuveforum.net/146-diger-dersler/32987-siyasi-cografya-nedir/>

³⁹ <http://www.msxlabs.org/forum/siyasal-bilimler/16507-jeopolitik-ve-sosyopolitik-kavramlar-html>

Siyasal bölgeler birbirlerine kimi zaman sıkı kimi zaman da zayıf biçimde bağlanan, ulusal ve ekonomik çıkarlarla ideolojileri paylaşan devletlerden olabilirler.

Özet olarak belirtirsek alan, biçim, konum ve sınırlar gibi statik ya da fiziki, nüfus ve ekonomi gibi beşerî, dil ve din gibi kültürel faktörlerin siyasal ünite ve orgnizasyonların oluşmasında, bunların iç politikasıyla dış ilişkilerinde nasıl bir rol oynadıklarını veya ağırlık meydana getirdiklerini, siyasal olay ve etkinliklerinde coğrafya (coğrafi çevre) üzerinde ne gibi etkilere neden olabileceğini ya da kamu hizmetleriyle ilgili politikanın tespitinde coğrafyanın etkilerini ve bu politikanın uygulanmasıyla hangi sonuçların meydana geldiğini araştırmak, siyasal coğrafyanın alanı içine girmektedir⁴⁰.

1.3.1. Siyasi Coğrafya ve Jeopolitik

“Siyasi coğrafya” ve “Jeopolitik” kelimelerinin coğrafya terminolojisinde yer alması bir hayli eskidir. Birincisi ilk defa 18. yüzyılın ortasında görülmekle beraber, daha çok Ratzel’in malıdır; 1897’de yayımlanan bir eserin adıdır. İkincisine gelince, bu da Birinci Dünya Savaşı sırasında ortaya atılmıştır⁴¹.

Bazı düşünürler jeopolitiği, siyasi coğrafyanın içerisinde, siyasi coğrafyanın bir bölümü gibi görme eğilimindedirler. Bu görüş, siyasi coğrafyayı olduğundan daha fazla, jeopolitiği de olduğundan daha dar bir alana yerleştirmek olur⁴². Büyük ölçüde aynı kaynaktan yararlanmalarına rağmen, siyasi coğrafya ve jeopolitiğin aynı şeyler olduğu söylenemez. Ne var ki siyasi coğrafya ile jeopolitik arasındaki farkı ve ayrılığı kesin bir biçimde belirlemek de mümkün değildir. Bununla birlikte, şöyle bir kıyaslama bu hususa, kısmen de olsa, belki bir açıklama getirebilir. Örneğin; iktisadi coğrafyada coğrafyaya bakış iktisadi açıdan tarihî coğrafyada tarihî açıdan olduğu gibi, siyasi coğrafyada da bu bakış siyasi açıdan olmakta; ancak iktisadi, tarihî ve siyasi olayların yorumlanmasında coğrafi faktörler ağırlığını korumaktadır. Jeopolitikte ise bu bakış yönü coğrafyaya değil, coğrafyadan politikaya doğrudur. Bu nedenle, jeopolitikte esas,

⁴⁰ Günel 2002, 14.

⁴¹ <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/397/4298.pdf>

⁴² İlhan 1989, 38.

politikadır. Daha doğrusu, coğrafi politikadır. Hem de devletin gelişmesinin, karakterinin ve kaderinin coğrafi felsefe ve determinizmaya dayandığı bir politikadır. Nitekim, jeopolitiği benimsemiş bazı kimseler tarafından açıklama ve tanımlamaların hemen hepsinde devlet, coğrafi unsurlar ve politika sözcükleri kullanılmıştır. Bundan, varlığı mekâna dayandırılan devletin belirlenecek politikasında ana ilke ve faktör olarak coğrafyaya yer verildiği anlaşılmaktadır.

Jeopolitiğin, siyasi coğrafyadan politikaya geçişin bilimi ve coğrafyanın bütün unsurlarıyla aktifleşmesi biçiminde de tarifi yapılmaktadır. Coğrafyaya gerçekten büyük bir hareketlilik kazandırmış olmasına rağmen Ratzel'in siyasi coğrafyasını statik ve tasvirî nitelikte bulup adını jeopolitik olarak değiştiren R. Kjellen ve Alman ekolüne göre, bu yeni disiplin daha aktif ve daha dinamik olduğu kadar daha da tatbikî karakterde olmalıdır⁴³. Jeopolitik, geleceğe ait hükümler çıkarmak durumundadır. Geleceğe ait sonuçlar çıkarılabilmesi için, güçlerin yararlanmaya hazır değerleri ile potansiyel değerlerinin incelenmesi, karşılıklı güç kıyaslamalarının yapılması ve bunların coğrafi kaçınılmazlıklar açısından değerlendirilmesi de gerekir. Bütün bunlar siyasi coğrafyada görülmez.

Coğrafi yapıların ve unsurların siyasi faaliyet ve kararlarda önemli yeri olduğu bilinmektedir. Ülkelerin coğrafi özellikleri ve sahip olduğu kaynaklar, politikalarını şekillendirmekte ve farklılaştırmaktadır. Coğrafyadan kaynaklanan unsurlardan farklı olarak ülkelerin sosyal, kültürel, ekonomik, askerî değerlerinin oluşturduğu güçler de politikalarına yön veren diğer etkenlerdir. Ülkelerin güç-hedef ilişkilerini, güçleri kullanarak hedefe ulaşma yolunu belirleyen işlem, siyasi coğrafyanın dışında bir politika tespit işlemidir⁴⁴.

Güvenlikle ilgili sorunları ve geleceğe yönelik diğer politik sorunları tanımak, değerlendirmek ve bunlara çözüm yolları bulmak ihtiyacı, politikacıların ve üst düzey yöneticilerin jeopolitiğin temel bilgilerine hâkim olmalarını gerektirmektedir. Konu ile ilgili bütün uygulamalarda ihtiyaç duyulacak bilgi birikimi, siyasi coğrafyadan daha

⁴³ Günel 2002, 25-26.

⁴⁴ İlhan 1989, 39.

geniş verilere sahip olan jeopolitikten sağlanabilir. Jeopolitiğin bilimsel zeminini ise coğrafyacılar, özellikle siyasi coğrafyacılar, jeopolitikçiler sağlayacaktır⁴⁵.

Her iki kavram arasındaki farkları daha açık ortaya koymak gerekirse, aşağıdaki hükümlere ulaşabiliriz:

- a. Siyasi coğrafya, siyasi topluluklar ile coğrafi olaylar arasındaki ilişkileri inceler ve bunların özelliklerini meydana çıkarır.
- b. Siyasi coğrafya statiktir; jeopolitik dinamiktir.
- c. Siyasi coğrafya, daha geniş bir sahayı tetkik eder; jeopolitik ise daha ziyade dış politikanın tespiti bakımından belirli bir gayeyi hedef alır⁴⁶.

1.4. Millî Güç

Açıklığa kavuşturulması gereken kavramlardan bir tanesi de “millî güç” kavramıdır. Çünkü “güç” kavramı, strateji, jeopolitik ve jeostrateji disiplinlerinin temelidir ve her üç disiplin için paylaşılan bir rahim olma fonksiyonu icra etmektedir. Gücün bileşenlerini aynı anda jeostrateji, strateji, jeopolitik ve millî güç paylaşmaktadır.

Güç kavramının anlam ve kapsamı üzerinde değişik görüşler ortaya konmuş ve geliştirilmiştir. Güç, moral ve maddi değerlerin oluşturduğu bir sonuçtur. Bazı özelliklerin, bazı üstünlüklerin veya bazı rakamların bir toplamı değildir. Toplum disiplininin zayıflaması veya toplum değerlerinde kopukluk olması halinde ve anarşik ortamlarda, diğer rakamların ve değerlerin etkileri düşer. Alt birimlerin ahenkli birleşimi ve çatışmayan çeşitlilik içerisinde homojen bir kültür yapısı, gücün toplam değerini artırır; toplum içindeki çelişkileri giderir. Birbirlerini bütünleyecek, tamamlayacak özellikte olmaları, gücün alt birimlerindeki yetersizlikleri giderebilir.

Millî gücün değişen ve değişmeyen unsurlarını iki başlık altında toplamak mümkündür:

1. Coğrafi güç
2. Beşerî güç

⁴⁵ İlhan 1989, 41.

⁴⁶ Tarakçı 2003, 57.

Coğrafi güç, jeopolitiğin değişmeyen unsurları olan coğrafi konum, coğrafi bütünlük, saha ve coğrafi özellikleri kapsar. Beşeri güç ise, jeopolitiğin değişen unsurlarından oluşur ve kültür temelinde, ulusal kültür platformunda oluşan ve gelişen sosyal, ekonomik, politik ve askerî değerlerdir. Kültür, beşerî gücün temel değişkenidir.

Görüldüğü gibi, coğrafi gücün ve beşerî gücün alt birimleri, bunların dengeli bileşiminin oluşturduğu millî gücün de alt birimleridir⁴⁷.

Gücün bileşenlerinin denklemini aşağıda olduğu gibi gösterebiliriz:

Sabit veriler (SV), tarih (t), coğrafya (c), nüfus (n) ve kültür (k) olarak;

Potansiyel veriler (PV), ekonomik kapasite (e_k), teknolojik kapasite (t_k) ve askerî kapasite (a_k) olarak tanımlanırsa bir ülkenin gücünü şöyle gösterebiliriz:

$$G = (SV + PV) \times (SZ \times SP \times Sİ)$$

Bu formülde SZ stratejik zihniyete, SP stratejik planlamaya, Sİ siyasi iradeye tekabül etmektedir.

$SV = t + c + n + k$ ve $PV = e_k + t_k + a_k$ olduğu için formülün açılımı;

$$G = [(t + c + n + k) + (e_k + t_k + a_k)] \times (SZ \times SP \times Sİ) \text{ şeklindedir}^{48}$$

Bir toplumun stratejik zihniyeti, içinde kültürel, psikolojik, dinî ve sosyal değer dünyasını da barındıran tarihî birikim ile bu birikimin olduğu ve yansıdığı coğrafi hayat alanının ortak ürünü olan bilincin o toplumun dünya üzerindeki yerine bakış tarzını belirlemesinin ürünüdür⁴⁹.

Bir başka tanımıyla stratejik zihniyet, bir ülkede yaşayan insanların ortak tarihî tecrübenin imbiğinden geçmiş birikimlerini ve üzerinde buldukları coğrafi mekânın şartlarını dikkate alarak, ülkelerinin bekası, geleceği ve güvenliği için doğru değerlendirmeler yapabilecek ve bu değerlendirmelere uygun tavır alabilecek şekilde sahip oldukları düşünce yapısıdır. Stratejik zihniyet, içinde yaşanan zaman dilimi içinde uluslararası ortamı değerlendirir, gerektiğinde bu ortamın şartlarını zorlar, ama toplumu

⁴⁷ İlhan 1989, 91-92.

⁴⁸ Davutoğlu 2002, 17.

⁴⁹ Davutoğlu 2002, 29.

sağduyudan uzaklaştırmaz, macera peşinde koşturmaz. Stratejik zihniyet, akılcı davranışların benimsenmesini kolaylaştırır⁵⁰.

Yukarıdaki güç denkleminde potansiyel (değişken, dinamik) ve sabit (durağan, statik) veriler jeopolitik, strateji, jeostrateji ve “millî güç”ün temel bileşenlerini oluşturmaktadır.

Millî güç millî hedeflerin (çıkarların) elde edilmesinde kullanılacak olan politik, ekonomik, askerî ve manevi güçlerin toplamıdır. Millî güç, harp gücü olarak da isimlendirilir.

Millî hedef; elde edilmeleri halinde millî çıkarların gerçekleşmesini sağlayan ya da millî güvenlik veya refah sağlayıcı tesirler husule getiren amaçlardır.

Askerî güç; millî siyasetin tatbikinde ve millî hedeflerin elde edilmesinde, fiziki kuvvet olarak kullanılmak üzere tasarlanan millî gücün bir unsurudur.

Politik güç, devlet ve devletler grubunun ulusal çıkarlarının çatıştığı diğer devlet veya devletler grubu üzerinde sağlayabileceği politik etkinlik oranıdır.

Ekonomik güç, devletlerin üzerinde yaşadığı arz alanının sahip olduğu doğal kaynaklarla birlikte tarım, endüstri, ulaştırma ve ticaret alanlarında mevcut etkinliğidir.

Stratejik kaynak, millî güç üzerinde önemli derecede etkili olabilecek doğal veya insan yapısı servetlerdir⁵¹.

Millî güç unsurlarının (sabit ve değişken veriler) bileşkesi, millî gücü oluşturur. Her millî güç unsuru, olumlu veya olumsuz birbirini etkiler. Hükümetlerin görevi, bu unsurların birbirlerini olumlu etkileme şartlarını yaratmak, olumsuz etkileme şartlarını azaltmak veya yok etmektir. Bunlara ilişkin her tür faaliyet, millî gücün sevk ve idaresi kapsamına girmektedir. Bu açıklamalardan sonra millî gücü şöyle tanımlayabiliriz:

“Millî güç, kriz veya harp hali durumunda, hem ülkenin ve milletin hayatiyetini idame ettirme kabiliyetini, hem de millî çıkarların elde edilmesinde kullanılan kuvveti temsil eder...”⁵²

⁵⁰ Tezkan 2007, 76.

⁵¹ Ucuzsatar 1986, 28-29.

⁵² Tarakçı 2003, 217.

Aslında millî güç, millî güç unsurları diye sıralanan bütün unsurların kapasiteleri ile bu unsurların karşılıklı etkileşimi sonucu ortaya çıkan karma bir hasıladır. Her bir unsur, diğerlerinin oluşumunu, değerini ve mahiyetini etkiler. Ekonomisi zayıf bir ulusun güçlü bir ordusu olamaz, bu açığı teknoloji ile kapatmaya çalışır.

Millî güç, mutlak güç değildir. Her zaman sonuç alıcı bir siyasetin aracı olmayabilir. Gücün bir unsurunun şartlar elvermediği, kullanmanın rasyonel ve insani olmadığı durumlarda gücün o unsurunun varlığının bir anlamı ve değeri yoktur. Mesela, askerî gücün bir vasıtası olan nükleer silahlar, bu silahlara sahip ABD, Rusya, İngiltere, Fransa, Çin, Pakistan, Hindistan ve İsrail sahip olmasına rağmen, 1945 yılından bu yana hiçbir silahlı çatışmada kullanılmamıştır⁵³.

Özetlenecek olursa millî güç görecelidir, mutlak değildir; kullanılmasında sınırlar vardır; dinamik, değişkendir ve unsurları birbirleri ile etkileşim içindedir⁵⁴. Güç ve millî güç konusu strateji, jeostrateji ve jeopolitik disiplinlerinde çok önemli bir kavramdır ve bu disiplinlerin anahtarıdır. Güç kavramı, uluslararası güvenlik, strateji, savunma, millî hedef ...vs. gibi daha bir yığın alanın kurucu öznesi durumundadır.

1.5. Stratejinin Tanımı

Strateji sözcüğünün kökeni etimolojik açıdan ele alındığında, eski Yunancada “Generallik sanatı” anlamına gelen “Strategus” sözcüğüne bağlanmaktadır. Ayrıca Yunancada “Strada” ordu, “Ago” kullanma, “Stratos ago” orduyu kullanma anlamlarına gelmektedir⁵⁵. Bazı kaynaklarda ise kavramın Latince “Yol, çizgi veya nehir yatağı” anlamına gelen “Stratum”dan geldiği belirtilmektedir⁵⁶.

Strateji daha çok askerî bir kavram olarak bilinir. Ancak günümüz dünyasında disiplinler arası ilişkilerin yoğunluğu ve sistem anlayışı stratejiden hemen hemen her alanda yararlanma imkânını doğurmuştur⁵⁷.

⁵³ Tezkan 2007, 49.

⁵⁴ Tezkan 2007, 50.

⁵⁵ Karabulut 2005, 5.

⁵⁶ Şimşek ve Öge 2007, 32.

⁵⁷ <http://www.msxllabs.org/forum/siyasal-bilimler/143914-jeopolitik-nedir-jeopolitik-ve-jeostratejik-onem.html>

Stratejinin çeşitli açılardan pek çok tanımı vardır. Birkaç örnek vermek gerekirse aşağıdaki tanımlamalar aydınlatıcı bir fikir verebilir. Strateji:

- Muharebenin savaşın sonuçlarına hizmet edecek şekilde kullanılmasıdır⁵⁸.
- Askerî ve coğrafi faktörleri uyumlu kılmak için harekât mihverleri oluşturmak sanatıdır. (Jomini)
- Güç koşulların baskısı altında görev yapmak sanatı, duruma uygun çarelerden oluşan bir sistem, bir komutanın emrine verilen imkânların, öngörülen hedefin elde edilmesini sağlayacak şekilde uygulama alanında kullanılması sanatıdır. (Moltke)
- Savaşta en akıllı strateji, harekâta geçmek için öldürücü darbenin indirilmesine olanak verecek kadar düşmanın moralinin çökmesini beklemektir. (Lenin)
- Siyasal amaçları gerçekleştirmek için askerî olanakları düzenlemek ve uygulamak sanatıdır. (Liddell Hart)⁵⁹
- Strateji biliminin görevi, bütünüyle bir savaş durumunu kapsayan savaş yönetme yasalarını incelemektir⁶⁰.

Strateji, birçok bakımdan sınıflandırılır. Herhangi bir açıklamaya girişmeden değişik sınıflandırma şekilleriyle ilgili olarak şu örnekler verilebilir: Yıpratma stratejisi, Yok etme stratejisi, Dolaylı tutum stratejisi, Kıta stratejisi, Dünya stratejisi, İkinci Dünya Savaşı stratejisi, Kara stratejisi, Deniz stratejisi, Hava stratejisi, Klasik strateji, Çağdaş strateji, Nükleer strateji, Sovyet stratejisi, Nato stratejisi ... vs.

Bütün bu tanımlama ve sınıflandırmalardan yararlanarak stratejinin tanımı üzerinde bir sonuca varılabilir. Örneğin “Strateji, ulusal amaçları gerçekleştirmek üzere, silahlı kuvvetlerle ilgili savaş hazırlıklarına ve savaşın güdümüne ilişkin ana tedbirler düzenidir. Strateji, insan ve bilimle ilgili bir sanattır. Statik bir kavram olmayıp, dinamik bir karakter taşır. Çünkü uygulama vasıtaları devamlı olarak gelişir ve değişir.”⁶¹

⁵⁸ Clausewitz 1997, 183.

⁵⁹ Enginsoy 1980, 10.

⁶⁰ Çe-tung 1976, 96.

⁶¹ Enginsoy 1980, 11.

Strateji kavramına atfedilen kavramlar incelendiği zaman, kavramın, tarihsel süreç içerisinde anlam/ kapsam değişimi ve/veya genişlemesi yaşadığı görülecektir. Bu değişim, tarihsel süreç içerisinde dünyanın ekonomik, siyasal, sosyal ve teknolojik ilerlemeler sonucu yaşamış olduğu dönüşümün doğal bir sonucudur. Kavramın teorik ve pratik açıdan algılanma alanı, ilkin askerî alanda olmuştur. Askerî literatürdeki klasik anlamıyla strateji, “Bir savaşın kazanılması için savaş sırasındaki askerî harekâtın dayandığı esaslar” olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir tanıma göre strateji, “Bir savaşta siyasi iktidarın belirlediği amaca varmak için askerleri kullanma sanatı” anlamına gelmektedir. Günümüzde ise strateji kavramının her alana uygulanabilir bir kavram haline geldiği görülmektedir. Bu anlamda, strateji kavramı “Metodoloji” kavramıyla eş anlamlı olarak kabul edilebilir ve temel yönetim ve uygulanacak yollar olarak tanımlanabilir. John I. Alger, bu genel tanımı biraz daha açmıştır. Alger’e göre strateji, “Bir ittifakın, devletin, politik grubun veya askerî liderin rakibi karşısında kazanım elde etmek adına, çeşitlilik arz eden kaynakları rasyonel bir şekilde koordine ederek hedefe ulaşmak amacıyla uyguladığı planlar bütünü” olarak tanımlanabilir⁶².

Strateji kavramına yönelik tanımlama teşebbüsleri yapılsa da kavramın kullanımındaki belirsizlik devam etmektedir. Ama yine de daha net tanım ya da tanımlara ulaşma gerekliliği hissedilmektedir. Strateji kavramı “Politika”, “Amaç” veya “Hedef”, “Yöntem” terimleriyle eş anlamlı olarak da kullanılabilir. Uluslararası ilişkilerde strateji, uluslararası politikanın aktörleri arasındaki ilişkiler sırasında kullanılan yöntemler bütünü ifade etmektedir⁶³. Dış politika stratejileri uluslararası sistem içinde politik birimlerin ya da aktörlerin birbirlerine karşı kurguladıkları yöntemleri ifade etmektedir. Çatışma stratejisi, barışçıl strateji, savaş stratejisi, ittifak stratejisi, işbirliği stratejisi, savunma ve karşı koyma stratejisi... vs. gibi stratejiler, aktörlerin birbirlerine karşı uyguladıkları yöntem ya da kurguladıkları oyunlardır. Uluslararası sistemde bir aktörün stratejisinden söz etmek, aynı zamanda, o aktörün amaçlarının neler olabileceğinden ve gücünden söz etmek anlamına gelmektedir⁶⁴.

⁶² Karabulut 2005, 6.

⁶³ Dedeoğlu 2008, 70.

⁶⁴ Dedeoğlu 2008, 71.

1.5.1. Bilim ve Sanat Olarak Strateji

Yukarıda kısaca ifade etmeye çalıştığımız farklı kullanımlarını bir kenara bırakacak olursak, stratejiyi iki temel noktada tanımlamak gerekmektedir:

1. Askerî bir kavram olarak strateji
2. Bilim ve sanat alanı olarak strateji

Askerî kavram olarak stratejiyi şöyle tanımlayabiliriz: Düşman kuvvetlerinin niyetleri ve araçlarının bir kısmının bilindiği farzedilerek savaşın cereyan edeceği arazinin durumunu dikkate alıp askerî birliklerin ve araçların genel kullanım ve görev planını belirleyerek yapılacak hareketleri ve manevraları zaman içinde düzenlemekten ibaret savaş sanatıdır⁶⁵.

Artık klasik olmuş bir başka tanım, Basil H. Liddell Hart tarafından sunulmuştur: Strateji, siyasi amaçları tatmin etmek için, askerî vesilelere başvurulması ve bunların dağıtılması sanatıdır⁶⁶. Harbin sevk ve idaresi, yani silahlı kuvvetlerin kullanılması, hazırlık ve icrayı ihtiva eder⁶⁷. Strateji, birlikleri hasma nazaran üstün şartlar oluşturacak şekilde muharebe sahasına getirir. Burada yerini icraya, yani taktiğe (tâbiyeye) devreder. Birliklerin muharebe sahasına getirilmesi bir sanat ve bilimdir. Bunu en iyi şartlarda ve düşmanı kötü duruma düşürecek şekilde sevk ve idare etmek, büyük komutanların hasletlerini ve stratejik kabiliyetlerini ortaya koyar⁶⁸.

Bilim ve sanat olarak strateji, esas olarak tanımlanmış hedefe varmak için veya kuvvetin etkisini maksimize ederek reel ya da potansiyel olarak var olan tüm kaynakların bir arada ve bütünlüklü olarak rasyonel bir şekilde kullanılması disiplini ve sanatıdır. Böylece strateji, daha geniş anlamda düşünüldüğünde, bir ulusun ya da uluslar topluluğunun, olağanüstü hallerde hedefe ulaşmak için ekonomik, siyasal, askerî ve moral güçlerini birbiriyle uyumlu olarak düzenlemesi ve kullanması anlaşılmaktadır⁶⁹. Strateji, belirli bir amaç çerçevesinde mücadele eden birden çok birimin arasında görev

⁶⁵ <http://www.msxlabs.org/forum/siyasal-bilimler/143914-jeopolitik-nedir-jeopolitik-ve-jeostratejik-onem.html>

⁶⁶ Gray 2008, 41.

⁶⁷ Turan 1986, 13.

⁶⁸ Turan 1986, 15.

⁶⁹ Arıbaş 2009, 7.

dağılımı yapılması başarısını da ifade ettiğinden “Sanat” olarak adlandırılmıştır. Diğer bir ifadeyle, aktörün güç unsurlarını üreten, dağıtan ve uygulayan tüm birimlerin organik ilişkilerinin ve koordinasyonunun düzenlenmesi ve bundan bir “Senfoni” çıkarılması söz konusudur. İşbölümü ve uzmanlaşma, bilgilerin toplanıp değerlendirilmesinde, stratejinin oluşmasında ve uygulanmasında ayrı ayrı yeniden düzenlenmektedir. Tıpkı bir senfoni orkestrasının uyumunda olduğu gibi, tüm enstrümanların şefin uyarıları doğrultusunda yazılı notalara uygun biçimde uzmanları tarafından çalınması gerekmektedir. Stratejide sanat, aktörün bazı noktalarda aktif, bazı noktalarda pasif davranarak “Güç” tasarrufunda bulunmayı becermesinde ve aynı amaç doğrultusunda bile farklı stratejileri aynı oyuna uyarlayabilmesinde ortaya çıkmaktadır. Farklı taktiklerin aynı amaç için uyumlu kullanımı, büyük strateji kapsamına girmektedir⁷⁰.

Bu noktada stratejik başarı, bazı koşullara bağlıdır:

- a. Amaç belirlenmesinde isabet
- b. Zaman belirlenmesinde isabet
- c. Güç bileşkesinin amaca ve zamana göre uygun kullanımı
- d. Güç tasarrufunun sağlanması
- e. Karşı tarafın güç unsurlarını, amaçlarını, zamanlamasını ve ne kadar ileri ve geri gidebileceğini algılama
- f. Hızlı davranma ve enformasyon kapasitesini arttırma
- g. Stratejiyi devreye sokarak taktiklerin yürütülmesini sağlayacak kapasitede karar alıcıya sahip olma
- h. Teknik, ekonomik, sosyal ve kültürel özelliklere uygun taktikler geliştirme ve manevra olanakları yaratma
- i. Açık ve bilinen yöntemlerin yanı sıra, açık olmayan ve tanımında güçlükler bulunan mücadele yöntemlerini (Ör. ideolojik yöntemler, terör yaratma, propaganda yöntemlerini geliştirme, kitle iletişim araçlarını maniple etme gibi) kullanmalıdır.

⁷⁰ Dedeoğlu 2008, 109.

Stratejiler, rakibin tümünden ortadan kaldırılması yolunda olabileceği gibi, rakibin dönüştürülerek sisteme dahil edilmesi biçiminde de geliştirilebilir⁷¹.

1.5.2. Stratejik Öngörü ve Vizyon

Geçmişten bugüne yapılmış olan tanımlardan gidersek stratejinin doğuşunda temel düşüncenin, ulusların kendi çıkarlarını elde etmek üzere bu çıkarların ele geçirilmesini sağlayacak araç ve kaynakların bu amaçla harekete geçirilmesi düşüncesinden kaynaklandığını hissederiz. Dolayısıyla strateji kavramı, yalnızca mevcut gücün bir amaç veya hedef doğrultusunda nasıl kullanılacağını değil, aynı zamanda bu amaç veya hedefe uygun bir gücün düşünülüp planlanması ve geliştirilmesini de kapsamaktadır⁷².

Vizyon mevcut gerçekler, umutlar, hayaller, tehlikeler ve fırsatların bir araya gelmesi ile oluşan geleceğin tanımlanması için bilinmeyene doğru zihni bir bakış anlamına gelmektedir. Eğer vizyoner bir bakışa ulaşılmak istenirse, bugünden geleceğe bakılmalıdır. Bakılan noktada belirsizlikler içinde ancak hayal edilebilecek bir ortam bulunmaktadır. Hayal edilen geleceğin ise mantık çerçevesinde, bilimsel veriler kullanılarak tanımlanması gerekmektedir. Geleceği tanımlayan bilimsel veriler, sosyal bilimler ve fen bilimlerini de kapsayan bütün teknolojik metaları da kullanarak ulaşılabilecek bilgi kısıntılarıdır. Bundan sonrası ise stratejik öngörü ile olabilecek en düşük hata payıyla bir harita çizmekten ve o haritayı doğru okumaktan oluşmaktadır⁷³. Strateji, esasını gelecek ortamından alır. Bu haliyle yeniliğin, değişmelerin, ilerlemelerin uzun ve orta vadeli olarak değerlendirilmesi demektir. Bu değerlendirme, kaynakların bir kısmının ileriye yönelik olarak muhafaza edilmesini gerektirir. Hedefler de eldeki kaynağın yeterliliğine göre saptanır. Hesaplama, sistematik bir seyir izler.

Strateji, kendi bütünlüğünü koruma ve/fakat karşı tarafın bütünlüğünü bölme üzerine geliştirilir. Bu nedenle, rakip tarafın çıkar ve faaliyetlerini izleme, ancak kendi çıkar ve faaliyetlerini gizleme esası bulunur. Diğer bir ifadeyle aktör, kendi gücünü

⁷¹ Dedeoğlu 2008, 110.

⁷² Ucuşsatar 1986, 2.

⁷³ Akter 2009, 5.

arttırma yollarını düzenlerken, karşı tarafı yıpratma ve güç kaybettirme yöntemlerini kullanır. Karşı tarafı zarara uğratma, büyük ölçüde onun yaşam damarlarını, örneğin enerji kanallarını, ikmal olanaklarını, ticaret yollarını, ittifak arayışlarını, insan kapasitesini kesme, zayıflatma ya da denetim altına alma biçiminde kendini göstermektedir. Strateji, rakibin daha kolay mücadele edilebilecek alanlara çekilmesini içermektedir. Bu alanlar, doğal olarak, rakibin zayıf, kararsız ya da daha kolay ikna olabileceği alanlardır⁷⁴.

Bu kapsamda stratejik öngörü, yakın ve uzak dönemlerdeki önceden seçilmiş gelecek ortamlarını tasvir eden birer anlatı veya taslaktır. Geleceğe yansıtıldığında değişim hakkında yeni kavram ve fikirleri aklımıza getiren, tanınabilir unsurlardan, yeni koşullardan, yeni ilişkilerdeki durumlardan ibarettir. Gelecekteki ortamları tanımlar ve bu konuda bir anlayış kazandırır; bu sayede, günümüzün planlayıcıları, politika yapıcıları veya karar vericilerine geleceği etkileyebilme olanağı sağlar.

Stratejik öngörü, olası yakın geleceği veya uzak yarınları tahmin ederken, geçmişi ve bugünü incelemek zorundadır. Stratejik öngörünün temel amacı askerî, siyasi ve ekonomik alanlarda geçmişte yaşanan olumsuzlukların yinelenmesini engellemek için geleceği bugünden görmek ve öngörü kabiliyetini geliştirmektir. Dolayısıyla, stratejik öngörü askerî, siyasî, ekonomik ve sosyal konularda uzmanlaşmış kişilerden oluşan profesyonel bir ekip tarafından geliştirilmelidir. Stratejik öngörü planlaması ise stratejik öngörü yaratmak için kullanılan bir tekniktir. Stratejik öngörü planlaması geleceğe ilişkin yapısal, disiplinli bir düşünme yöntemidir. Stratejik öngörü planlamasında “Tahmin” esastır. Dar açılı, sınırlı ve tek yönlü düşünme ve değerlendirme yöntemine stratejik öngörü aşamasında yer yoktur⁷⁵. Strateji, bir senaryodur; araştırmacılar ve stratejik araştırma merkezleri tarafından gerçekleştirilmelidir⁷⁶.

Ufuk ötesini görmek da diyebileceğimiz stratejik öngörü, akıl ile sağlanır ve öngörülü (proaktif) yaklaşımla mümkün olur. Proaktif yaklaşım, problemi görülür hale gelmeden ortadan kaldırır. Dolayısıyla vizyon ya da aynı anlamda olmak üzere stratejik

⁷⁴ Dedeoğlu 2008, 108.

⁷⁵ Akter 2009, 11.

⁷⁶ Akter 2009, 10.

öngörü, uzun bir süreci ifade etmektedir. Vizyon bir gelenek anlayışıdır ve planlanan her faaliyetin temelini teşkil eder. Bu, devlet yönetimi için uzun vadeli planlamayla sonuçlanır. Buna da *ulusal strateji* denir. Vizyon sahiplerinin ulusal bir strateji oluşturmaları için bakış açılarını millî hedef ve çıkarlara da yöneltmesi gerekmektedir⁷⁷.

Günümüzde bir disiplin olarak strateji üzerine düşünen, stratejik fikirler üreten kişilere “Think tanker”, “Analist”, “Siyasi analist”, “Stratejist”, “Dış politika uzmanı”, “Dış politika araştırmacısı” gibi adlar verilmektedir. Ülkemizde stratejik düşünce üreten düşünce kuruluşlarına ise “Düşünce kuruluşu”, “Düşünce tankı”, “Düşünce üretim merkezi”, “Düşünce küpü”, “Akıl deposu”, “Beyin takımı”, “Düşünce topluluğu”, “Düşünce merkezi”, “Düşünce fabrikası”, “Düşünce kulübü”, “Düşünce örgütü” gibi adlandırmalar yapılmaktadır.

Strateji ve stratejik tarih ölümsüzdür. Siyasi güdümlü güç kullanımı ya da tehdidi, yapısal olarak insanın sosyal durumudur⁷⁸. Stratejinin neden ölümsüz görüldüğü ile ilgili en önemli sebep, heyhat insanın doğasında yatmaktadır⁷⁹.

1.5.3. Strateji Disiplininin İlgili Alanları

Modern strateji disiplini ve sanatı çok değişik saha ve konularda araştırma yapıp düşünce üretmekte ve planlamaktadır. Disiplinin zorluğu çok farklı ve beklenmedik unsur ve değişkenlerin, dağınık haldeki enformasyonun düzenlenmesi, planlanması, mevcut ve potansiyel güçle birlikte uyumlaştırılıp, tanımlanmış hedefler için rasyonel bir şekilde kullanılmasında yatmaktadır. Bu noktada stratejinin tarihî gelişimi ve stratejiyle ilgili popüler birkaç kavramın tanımına geçmeden önce stratejinin üzerinde durduğu konuların sınıflanmış bir listesini vermek, stratejinin alanına nüfuz etme bakımından oldukça yararlı olacaktır.

- Küresel İlgili Alanları
 - Güç merkezleri
 - Bölgesel güç dinamikleri

⁷⁷ Akter 2009, 6.

⁷⁸ Gray 2008, 479.

⁷⁹ Gray 2008, 484.

- Enerji kaynakları
 - Ekonomi ve finans
 - Silahlanma/ silahsızlanma
 - Barış ve savaş
 - Kuvvet kullanımı
 - Uluslararası ihtilaflar
 - Uluslararası politikadaki güç dengeleri
 - Dünyadaki teknolojik gelişmeler
 - Askerî sistemler
- Bölgesel İlgi Alanları
- Çevre ülkelerin politik, ekonomik, askerî, teknolojik, sosyokültürel ve demografik yapıları (Balkanlar, Orta Doğu, Kafkasya, Orta Asya, Rusya, Avrasya)
 - Enerji kaynakları
 - İlişkilerimiz
 - Askerî sistemler
 - Olası tehditler, terör
 - Jeopolitik ve jeostratejik incelemeler
- Ulusal İlgi Alanları
- Millî güvenlik sistemi
 - Millî güç ve geliştirme
 - Jeopolitik ve jeostratejik konum ve değerlendirmeler
 - Ulusal güvenlik stratejisi
 - Kuvvet planlaması
 - Stratejik harp
 - Caydırma

- Psikolojik harp
- Stratejik komuta- kontrol
- Bilim ve teknoloji
- Sanayileşme ve sanayinin konuşlandırılması
- Enerji
- Tarım
- Enformasyon
- Dış politika
- İç güvenlik
- Terör
- İnsan kaynakları ve geliştirilmesi
- Savunma sanayi
- Değişim dinamikleri
- Örgütlenme modelleri
- Silahlı kuvvetlerle diğer kurum ve kuruluşlar arasındaki ilişkiler⁸⁰

Stratejinin küresel, bölgesel ve ulusal ilgi alanlarının her biri, farklı zaman süreçlerinde göreceli olarak vurgulanabilmektedir. Çünkü uluslararası sistemin her bir aktörünün özgül stratejileri ve küresel gelişmeler, stratejinin vurgularını sürekli dönüştürmekte ve dinamik bir strateji retoriği ortaya çıkarmaktadır.

1.5.4. Stratejinin Tarihî Gelişimi

Stratejinin tanımı, kapsamı ve olası sınırlarını ortaya koyduktan sonra tarihî gelişimi üzerinde durabiliriz. Bilindiği gibi strateji, jeostrateji ve jeopolitiğin en merkezî kavramlarından birisi “Güç” kavramıdır. Güç olmadan ne stratejik ve jeostratejik planlar yapılabilir ne de jeopolitik öneriler seti oluşturulabilir. Eğer küresel, bölgesel ve yerel bir güç analizi ve planlaması yoksa stratejik, jeostratejik ve jeopolitik olgular açıklanamaz ya da olayların doğru ve dinamik tanımı yapılamaz.

⁸⁰ Cömert 2009, 172.

Thucydides'ten İbni Haldun'a, Clausewitz'den Morgenthau'ya kadar siyasi tarihin seyri ve siyasi aktörlerin bu seyir içindeki konumları konusunda çalışmalar yapan düşünürlerin odaklandıkları temel soru gücün tanımı, tezahürleri ve eksen değişimi ile ilgili olmuştur⁸¹. Hans J. Morgenthau, devletin dış politika “gücünü” sekiz faktöre bağlı görmektedir:

1. Coğrafya
2. Doğal kaynaklar
3. Sanayi kapasitesi
4. Askerî hazırlık derecesi
5. Nüfus
6. Ulusal karakter
7. Halkın morali
8. Diplomasi kalitesi⁸²

İlk çağlar ya da antik çağlarda stratejilerin saptanması için toplumların dünyayı algılama biçimlerine bakmak gerekmektedir. Dünyada göçebe kavimler olarak varlık sürdüren topluluklar, güvenlik stratejilerine uygun olarak “Göçebe koşullarının idamesi”ni esas almışlardır. Örneğin, askerî örgütlenmelerini düzensiz süvari birlikleri şeklinde düzenlemişler, kalıcı evler yapmamışlar, at ya da deve gibi “göç”meyi sağlayacak hayvanları en değerli varlıklar olarak kabul etmişlerdir. Aile düzeninden üretim ilişkilerine, yemek düzeninden sosyal ilişkilere kadar her tür ilişki, “Göçebilme koşullarının idaresi” ve/veya “Yerleşme alanına ulaşma” üzerine kurulmuştur.

Göçebelik, insanların iradeleriyle yaptıkları bir tercihe dayanmadığından doğa, coğrafya gibi çevre koşulları, bu ana stratejiye kaynaklık etmiştir. Göçebe toplumlarda strateji sınırlı bir alanın, bir yerin ya da o yerdeki insan yapısı bir şeyin (sarayın, tapınağın vs.) korunması üzerine geliştirilmemiş, bir verimli alandan diğerine geçişlere karşılık gelmiştir. Bu haliyle de göçebe toplumlar, daha çok saldırgan stratejilere kaynaklık etmişlerdir.

⁸¹ Davutoğlu 2002, 15.

⁸² Ergin t.y., 9.

Gerek Sümer gerek antik site devletleri gibi yerleşik ve örgütlü devletçikler ise sistem içerisinde var olma mücadelesi sürdürürlerken, iki genel strateji doğrultusunda davranmışlardır ki her ikisi de savunmacı stratejilere kaynaklık etmiştir. Bunlardan birincisi, “Ortak bir güç”tür ki bu, genelde siteler dışındaki yayılmacı gücün karşısındaki ittifak stratejisidir. İkincisi ise sitelerin kendi aralarındakilerden birisinin güçlenerek diğerleri üzerinde denetim kurmasına engel olma stratejisidir. Bu stratejiler, site devletlerinin, uluslararası sistemin anarşik ve çıkarların çatışmacı olduğu algılamasına sahip bulduklarını göstermektedir⁸³.

Tarihsel açıdan ilk stratejist olarak kabul edilmesi gereken ünlü Çinli düşünür Sun Tzu’dur. Sun Tzu, kavramı, yalnızca askerî alandaki anlamıyla değil, geniş bir perspektifte ele almıştır⁸⁴. Sun Tzu’ya göre, savaşmaksızın başkalarının ordularını alt etmek hünelerinin en iyisidir. Bu sözden anlaşıldığı üzere, Sun Tzu, diplomasi gibi silahsız araçları, silahlı savaşlardan üstün tutmakta ve stratejinin ilkin bu platformda ortaya konması gerektiğini belirtmektedir. Yine Sun Tzu’ya göre, girdiği her savaşı kazananlar aslında usta değillerdir. Başka orduları savaşmadan çaresiz bırakanlar, işte onlar en iyisidir. Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere, Sun Tzu, stratejiyi geniş bir anlamda yorumlamış ve bu nedenle “Savaş Sanatı (The Art of War)” adlı eseri, günümüze değin değerini koruyabilmiştir⁸⁵. M.Ö. 500 yılında yazılmış olan “Savaş Sanatı” adlı eserden sonra strateji hakkında günümüze kadar aktarılan en eski yazılı eser, bundan yaklaşık 2050 yıl önce M.Ö. 51 yılında Romalı büyük devlet adamı ve önemli komutan Gaius Jullius Ceasar’ın yazmış olduğu 240 sayfalık “Gallia Savaşı” adlı kitaptır⁸⁶.

Niccola Machiavelli (1469-1527), 1520’de yazdığı bir eserine Sun Tzu’nunki gibi “Savaş Sanatı” adını vermiştir. Machiavelli, askerî konulara büyük ilgi göstermiş, özellikle, hükûmet ve askerî mekanizma arasındaki ilişkiler üzerinde durmuştur⁸⁷.

⁸³ Dedeoğlu 2008, 73-74.

⁸⁴ <http://www.karalahana.com/kafkasya-politika-strateji-jeostrateji-jeopolitik.htm>

⁸⁵ Karabulut 2005, 7.

⁸⁶ Karabulut 2005, 8.

⁸⁷ Enginsoy 1980, 23.

Strateji konusunda modern düşünce, ağırlıklı olarak 19. yüzyıl stratejistleri Baron de Jomini ve Carl von Clausewitz'in çalışmaları üzerine inşa edilmiştir. Jomini'nin en büyük teorik eseri 1838 yılında iki cilt halinde çıkan "Precis de L'art de la Quevre"dir. Jomini, savaşı beş temel prensibe dayandırmıştır: 1. Strateji, 2. Yer (kara) taktikleri, 3. Lojistik, 4. Farklı orduların taktikleri, 5. Mühendislik sanatı. Jomini'ye göre, savaşta zekânın egemen olduğu bir alan vardır. O da stratejidir.

Modern stratejinin kurucularından biri ve hatta en önemlisi olarak kabul edilen Carl von Clausewitz ise "Savaş Üzerine (On War)" adlı başyapıtıyla strateji kavramının gelişmesinde büyük rol oynamıştır⁸⁸. Modern stratejinin kurucuları olarak kabul edilen Jomini ve Clausewitz, kimi yazarlarca Napolyon'un yorumcuları olarak adlandırılmaktadır⁸⁹.

Napolyon Bonapart (1769-1821), stratejiye belki de en büyük katkıda bulunan strateji yaratıcısı ve uygulayıcısıdır. Fakat 100'ü aşkın özlü sözü dışında, kendisinin strateji alanında yazılı bir eseri yok gibidir. Bununla beraber, Napolyon'un stratejik dehası, Clausewitz ve Jomini gibi iki müstesna strateji analizcisinin eserlerinde yansır⁹⁰. Gerçekten de büyük komutanlar ve liderler (Makedonya Kralı Büyük İskender, Hun İmparatoru Attila, Fatih Sultan Mehmet, Yavuz Sultan Selim, Mustafa Kemal Atatürk ve niceleri) aynı zamanda büyük stratejistlerdir. Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u, Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethetmek için izlediği yollar, Mustafa Kemal Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı'nda uyguladığı stratejiler, stratejistler için önemli esin kaynakları, hatta çıkış noktaları olmuşlardır⁹¹.

Ludendorf, Trotsky, Paul Kennedy ve Liddell Hart, I. Paylaşım Savaşı'ndan günümüze strateji kavramının gelişimine katkıda bulunan önemli düşünürlerden bazılarıdır. Ludendorf'un askerî literatüre yaptığı en önemli katkı, topyekün savaş teorisine ilişkin fikirleridir. Trotsky, herhangi bir Marksist askerî teorisinin varlığını inkâr etmiştir. Herhangi bir savaş bilimi yoktur ve asla da olmayacaktır. Savaşın ilgili olduğu

⁸⁸ Karabulut 2005, 8-9.

⁸⁹ Karabulut 2005, 12.

⁹⁰ Enginsoy 1980, 23.

⁹¹ Karabulut 2005, 12.

pek çok bilim vardır, ama savaşın kendisi bilim değildir, uygulamalı bir sanat ve beceridir⁹².

1.5.5. Stratejinin Kavramsal Etkileşim Alanı

1.5.5.1. Strateji ve Yüksek Strateji

Liddell Hart, strateji kavramını “Yüksek strateji”nin aşağı/ alt derecedeki kullanılışı olarak görmektedir. Ona göre taktik, nasıl stratejinin daha aşağı seviyede bir uygulandığı ise strateji de “Yüksek strateji”nin daha aşağı derecedeki kullanılışıdır. Liddell Hart, strateji ve yüksek strateji kavramlarını şu şekilde açıklamaktadır:

Strateji, siyasal amaçlara ulaşmak için, askerî imkânların dağıtımını ve uygulanmasıdır. Yüksek strateji ise savaş hedefini belirlemesi gereken üst derecedeki temel politikadan farklı olarak, savaşın yönetimini esas alan siyasetle hemen hemen aynı anlama geldiği gibi, “Uygulama halindeki siyaset” manasını taşır. Çünkü yüksek stratejinin görevi, bir milletin veya milletler grubunun bütün imkânlarını, temel politikanın tanımladığı amaç olarak harbin siyasal hedefinin elde edilmesi için koordine etmek ve yönetmektir.

Liddell Hart’a göre, stratejinin ufku savaşla sınırlandığı halde, yüksek strateji, bakışlarını savaşın ötesine aşırarak harbi izleyecek barışa da yönelir. Yüksek strateji alanı, stratejinin aksine, büyük kısmı ile bilinmeyen bir alandır⁹³. Yüksek strateji (Büyük strateji) bir devletin benimsediği politikaya uygun olarak saptamış olduğu hedeflere ulaşmada her türlü politika ve araçları bilimsel olarak kullanma sanatı olarak anlaşılmalıdır⁹⁴. Millî politika ise millî hedeflere dönük bir hareket tarzıdır; millî hedeflere ulaşılması için millî güçlerin nasıl geliştirileceğini, nasıl kullanılacağını ifade

⁹² <http://www.karahana.com/kafkasya-politika-strateji-jeostrateji-jeopolitik.htm>

⁹³ Karabulut 2005, 16-17.

⁹⁴ Erendil 1983, 52.

eder⁹⁵. Yüksek veya ulusal strateji “strateji”ye ışık tutar; strateji ise planlar, uygular ve taktiğe uygulatur⁹⁶.

Soğuk savaş sonrası dönemde uluslararası ilişkilerin gittikçe komplike hale gelen bileşenleri, ekonomiden siyasete, toplumsal alandan kültürel alana hemen her alanı stratejik tahlillere dahil etmeyi gerekli kılmaktadır.

Konuyla ilişkisi bakımından strateji kavramını - her ne kadar bütün düşünürlerin görüşlerine yer verilmese de - ana hatlarıyla ortaya koyduktan sonra kavram, günümüz konjonktüründe genel kabul gören anlamıyla yani “Büyük strateji” olarak kabullenilebilir ve jeostrateji ve jeopolitik de bu kavramın önemli sac ayakları olarak düşünülebilir. Çünkü Büyük strateji = Millî strateji = Millî hedef/ Millî idealdir. Diğer bir deyişle büyük strateji jeopolitik, jeostratejik, ekonomik, demografik vb. etkenlerin bileşkesidir ve bu bileşenlerin analizleri sonucu yönlendirilen uzun vadeli ve topyekün millî stratejidir⁹⁷. Millî stratejinin kendisi, bir ulusun barışta ve savaşta ulusal çıkarlarını geliştirmek ve millî hedeflerine ulaşmak için ulusal gücünü geliştirme ve kullanma bilim ve sanatıdır⁹⁸.

1.5.5.2. Taktik

Taktik, stratejik fikir ve planlara uygun olarak yapılan operasyonlar esnasında meydana gelecek muharebelerin kazanılması için kıtaların en iyi şekilde kullanılması sanatıdır⁹⁹. Operasyon, düşmanı imha veya mağlup edebilmek için harp kuvvetlerinin (kara, hava, deniz) strateji planlarına uygun olarak sevk ve idaresidir¹⁰⁰. Stratejinin icra vasıtası operasyon, operasyonun icra âleti ise taktiktir. Strateji planları ne kadar mükemmel olursa olsun yanlış yapılan veya icrası imkânsız bir operasyon, bu mükemmel strateji planlarını kâğıt üzerinde bırakır. Böyle bir operasyondan sonra

⁹⁵ İlhan 1987, 7.

⁹⁶ Enginsoy 1980,15.

⁹⁷ Karabulut 2005, 18-19.

⁹⁸ Erendil 1983, 53.

⁹⁹ Berkman 1949, 41.

¹⁰⁰ Berkman 1949, 41.

yapılacak taktikten artık hayır beklenemez. Şu halde, stratejik planlar yapılırken operasyon ve taktik imkânlarını iyice hesap etmek gerekir¹⁰¹.

Taktik, muharebe sahasında stratejinin öngördüğü hedefleri ele geçirmek, düşmana azami zayıt verdimek ve düşman tesirinden asgari zarar göreceğ şekilde birliklerin harp silah, araç ve gereçlerini düşman karşısında ve düşmanla temasta en iyi bir şekilde kullanma, sevk ve idare etme sanattır. Clausewitz'e göre strateji, muharebenin savaşın amacı doğrultusunda kullanılmasıdır¹⁰². Bu muharebenin fiilen yapılması ise taktiktir. Başka bir deyişle strateji, taktiğe yön verir, taktik uygular.

Liddell Hart'ın görüşüne göre ise strateji, siyasal amaçlara ulaşmak için askerî imkânların düzenlenmesi ve uygulanması sanattır. Bu bakımdan stratejinin görevi, çok kez sanıldığı gibi aksine, sadece kuvvetlerin hareketleri ile değil, bu hareketlerin yarattığı etki ile de ilgilidir. Askerî imkânın kullanılması, eylem olarak bir savaşıma dönüşürse, bunun düzenlenmesi ve yönetilmesi "Taktik" terimi ile tanımlanır. Kısaca taktik, stratejinin daha aşağı seviyede bir uygulama şeklidir. Bu nedenle strateji ile taktik arasında kesin bir sınır çizilemez. Bunlar, birbirlerini sadece etkilemekle kalmaz, aynı zamanda birbiri içinde kaynaşır da¹⁰³.

1.5.5.3. Askerî Strateji

Millî stratejinin öngördüğü millî hedef veya amaçlara ulaşmak üzere, askerî gücün tamamının veya bir kısmının, askerî coğrafya etütlerinin sonuçlarına göre tabiat şartlarını da yenecek şekilde, bu hedef ve amaçlar doğrultusunda planlanması, oluşturulması, geliştirilmesi ve kullanılması sanattır¹⁰⁴.

Askerî strateji, stratejinin en uzun hikâyesini oluşturur.

¹⁰¹ Berkman 1949, 41.

¹⁰² Clausewitz 1997, 183.

¹⁰³ Enginsoy 1980, 13-14.

¹⁰⁴ Ucuzsatar 1986, 3.

1.6. Jeopolitik

1.6.1. Jeopolitiğin Tanımı

Jeopolitik kavramı, etimolojik açıdan “Geo” ve “Politika” terimlerinin birleşmesinden meydana gelmiştir. Geo; “yer, arz veya dünya” demektir. Türkçedeki karşılığı “Siyaset” olan politika (politikos) terimi, şehir ve şehir devleti (site) anlamına gelen Grekçe kaynaklı “Polis” kelimesinden türetilmiştir. Etimolojik temelinden de anlaşılacağı üzere jeopolitik kavramı, siyasal eylemlilik ile eylemliliğin gerçekleştiği topraksal çevre arasındaki özel ilişkiyi vurgulayan bir terimdir¹⁰⁵.

Burada bir konuya açıklık getirmek gerekmektedir. Jeopolitikle ilgili bütün tarif ve açıklamalarda ve öne sürülen görüşlerde kullanılan “politika” kavramının siyasi partilerin kendi aralarında yaptıkları iktidar mücadelesinde veya ülke içinde yönetimde uyguladıkları yöntemlerde kullanılan politika terimi ile bir ilgisi yoktur. Jeopolitikte kullanılan politika terimi

- doğrudan devlet yönetimi,
- devletin dış ilişkilerinin yönlendirilmesi,
- devletin güvenliğinin sağlanması

çerçevesinde anlaşılmalıdır¹⁰⁶.

Jeopolitiğin en önemli kavramlarından biri olan ve yer, mahal anlamlarında kullandığımız “Mekân”, Arapçada bir isim olan “Kevn”den türetilmiştir. Kevn “olma, var olma, varlık, vücut” anlamlarına gelir. Kevn’in fiil şekli “kana” “olmak (to be), husule gelmek” anlamındadır. Kevn’den türetilen “kâin” ise “mevcut olan, bulunan, var olan, varlık (being, to on)” karşılığında kullanılır. Kevn’den türetilen “kâinat” “var olan şeylerin cümlesi” ve “kevnîyat” ise “kozmoji” anlamına gelir¹⁰⁷.

Jeopolitiğin başlıca postulalarından birisi, bir devletin jeopolitik durumunun siyasal yapısından daha önemli olduğudur. Jeopolitik gözlükle bakıldığında politika, kültür, ideoloji, yönetici elitin karakteri ve hatta din önemli, fakat temel jeopolitik

¹⁰⁵ Karabulut 2005, 27.

¹⁰⁶ Tarakçı 2003, 32.

¹⁰⁷ Karabulut 2005, 27.

prensip -devletin mekânla ilişkisi- ile karşılaştırıldığında ise tâli faktörler olarak görülmektedir¹⁰⁸.

Jeopolitikle ilgili, farklı zaman ve değişen durumlara göre farklı tanımlar yapılmıştır. Bu tanımları şöyle sıralayabiliriz:

- Jeopolitik dünya, bölge ve ülke çapında güç düzeyinde ve politik düzeyde hareket tarzı araştırması yapar. Bütün coğrafi faktörlerin politikaya verdiği yönü araştırır.
- Jacques Attali'ye göre jeopolitik, güç dengelerini inceleyen bir bilimdir. Barış ve savaş, güç dengelerine bağlıdır¹⁰⁹.
- Rudolf Kjellen'e göre jeopolitik, bir organizma ve boşlukta duran devletin bilimidir. Diğer bir ifadeyle jeopolitik, devletin coğrafi teşekkül veya mekân içinde tabiat kanunları ve insanların davranışları açısından ilmî olarak incelenmesi ve değerlendirilmesidir.
- Karl Haushofer'e göre jeopolitik, (tabîî şartların ve tarihî gelişmelerin altında değişen) siyasi hayat şeklinin, üzerinde yaşadığı yer ile münasebetleri bakımından bilimdir.
- Nicholas Spykman'a göre jeopolitik, bir memleketin güvenlik politikasının coğrafya olaylarına göre planlanmasıdır.
- Padelford'a göre jeopolitik, devletin politikasını coğrafya görüşleri ile açıklamaktır.
- Wrigt'a göre jeopolitik, coğrafi muhiti dünya politikasında kullanma sanatıdır¹¹⁰.
- Geoffrey Parker'a göre jeopolitik, uluslararası ilişkilerin uzamsal (spatial) açıdan incelenmesidir.
- Colin Gray'e göre jeopolitik, uluslararası ilişkilerin uzamsal incelemesi ve uygulamasıdır.

¹⁰⁸ Dugin 2010, 9.

¹⁰⁹ Cömert 2009, 173.

¹¹⁰ Karabulut 2005, 28.

- Hugh Feringdon'a göre jeopolitik, coğrafyanın devletlerin politik karakteri, tarihi, kurumları ve özellikle diğer devletlerle ilişkileri üzerindeki etkisini araştıran bir disiplindir.
- Harold ve Margaret Sprout'a göre jeopolitik, uluslararası politikaların coğrafyasını, özellikle fiziksel çevre (konum, doğal kaynaklar, bölge vs.) ile dış politikanın yürütülmesi arasındaki ilişkiyi konu edinir.
- Conway W. Henderson'a göre jeopolitik, devletlerin davranışlarını/ tutumlarını ve askerî kabiliyetlerini fiziksel çevrelerinin gerekleri çerçevesinde açıklamaya çalışan politik bir yaklaşım tarzıdır.
- Aleksandr Dugin'e göre jeopolitik, insanlığı, mekân faktörüyle karşılıklı ilişkisi çerçevesinde inceleyen bir disiplindir.
- Alexandre Del Valle'ye göre jeopolitik, güçlerin karasal rekabeti ve bunların düşünceye yansımalarıdır.
- Graham Evans ve Joffrey Newnham'a göre jeopolitik, uluslararası politik davranışları konum, büyüklük, iklim, topografi, demografi, doğal kaynaklar ve teknolojik gelişme potansiyeli gibi verilere dayanarak anlamaya ve anlamlandırmaya çalışan dış politika analiz yöntemidir¹¹¹.
- Suat İlhan'a göre jeopolitik, dünya coğrafyasını, coğrafi yapı ve evrensel değerleri ile inceleyerek dünya, bölge ve ülke çapında güç düzeyinde ve politik düzeyde hareket tarzı araştırması yapar. Jeopolitik, politika belirlenmesi amacıyla bir ulusun, uluslar topluluğunun veya bölgenin, jeopolitiğin değişmeyen ve değişen unsurlarını dikkate alarak güç değerlendirmesini yapan, etkisi altında kaldığı o günkü dünya güç merkezlerini, bölgedeki güçleri inceleyen, değerlendiren bir bilimdir.

Yine Suat İlhan'a göre jeopolitik, bugünkü ve gelecekteki politik güç ve politik hedef ilişkisini, coğrafi gücü esas alarak inceler; hedefleri ve hedeflere ulaşma şart ve aşamalarını belirler. Jeopolitik; bütün güç unsurlarının, coğrafi

¹¹¹ Karabulut 2005, 29-30.

platformun sahip olduğu değerlere ve diğer coğrafi verilerle politikaya verdiği yönü açıklar.

- Son olarak jeopolitik, coğrafyanın bütün türleri ve verileri ile aktifleştirilmesidir, aktif olarak deęerlendirilmesidir¹¹².

Tanımlardan anlaşılacağı gibi, jeopolitiğin etkinlik alanının temelini coğrafi yapı oluşturmaktadır. Bütün jeopolitik metinlerde coğrafyanın tesiri görülmektedir. Çünkü her bir jeopolitik yaklaşım ya da anlayışta coğrafya ve coğrafyanın tesirleri bağımsız değişken (neden), jeopolitik öneri ya da analizlerin kendisi bağımlı değişkendir. Bu nedenle öncelikle coğrafya ve toplum arasındaki ilişkilere veya coğrafyanın toplumlara ve politik birimlere etkisini irdelemek gerekmektedir.

1.6.1.1. Coğrafya ve Toplum

Politik yapıların, fiziki evre Őartlarıyla olan ilişkisi ve bu ilişkinin Őekillendirdięi dinamik politik süreç, ilk çağlardan bu yana sürekli incelenegelmiş konular arasındadır¹¹³. Nitekim, insan-evre ilişkisini araştıran pek çok yazar, çevresel faktörlerin siyasal davranışlar üzerinde belirleyici ve koşullandırıcı etkisine dikkat çekmişlerdir. evre sadece insan davranışlarını sınırlamakla kalmayıp ona birtakım olanaklar da sunmaktadır. Burada evre kavramı, devletin içinde faaliyet gösterdiği ve karar vericilerin kararlarını oluşturdukları ortam gibi geniş bir anlamda kullanılmaktadır. Bu çevrede, diğer devletlerin tutumu, bölgesel gruplaşmalar, teknolojik, ekonomik, siyasal, toplumsal ve askerî gelişmeler gibi ögeler yer almaktadır. Burada özellikle iklimsel ve coğrafik faktörler ayrı bir öneme sahiptir. Bu konu üzerinde duran bilim adamları, devletlerin farklı iklim ve coğrafyalara sahip olmalarının onların potansiyel gücünü etkilediğini belirtmektedirler. Örneğin, bir devletin geniş bir coğrafyaya sahip olmasının zengin doğal kaynaklara sahip olmasını etkileyeceği gibi, iklimsel faktörler de bir ülkenin sahip olduğu kaynakların kullanımını etkileyebilmektedir. Doğal olarak bu

¹¹² Karabulut 2005, 31.

¹¹³ Davutoğlu 2002, 102.

değişkenlerde söz konusu olan herhangi bir değişiklik, ülkenin siyasal yapısında ve dış politikadaki etkinliğinde kendini göstermektedir¹¹⁴.

Coğrafya, bir ülke için çeşitli fırsatlar sunar. Ülkenin yüksek dağlarla çevrili olması, çok geniş bir alana sahip olması, çöller, bataklıklar, büyük nehirler, göller ulaşımı zorlaştırdığı için, o ülkenin işgal edilmesini de zorlaştırmaktadır¹¹⁵. Yeryüzü şekilleri, üzerinde kurulan medeniyetlerin karakterlerini önemli ölçüde değiştirmiştir. Ovalarda, vadilerde ve akarsuların delta bölgelerinde kurulmuş olan medeniyetler, daha ziyade tarım medeniyetleridir. Mezopotamya, Nil, İndus, Ganj, Sarı Irmak medeniyetleri buna örneklerdir. Bu medeniyetlerde savunma gücünü olduğu için, çok sık dokulu yerleşmeler gelişmiş olup, kale şehirleri ortaya çıkmıştır. Ova ve vadi medeniyetleri, savaşı sevmeyen, barışsever toplumları oluştururlar. Oysa dağ ve plato medeniyetleri, hayvancılık medeniyetleridir. Bunlarda, daha ziyade savunma kolaylığından dolayı, seyrek ve dağınık dokulu yerleşmeler gelişmiştir. Dağ ve plato medeniyetleri, bağımsızlık içinde yaşamayı seven ve bu arada savaşçı medeniyetlerdir¹¹⁶.

Dünya üzerinde bugüne kadar kurulmuş medeniyetlere bir göz atacak olursak, hepsinin Orta Kuşak'ta yani ılıman iklim kuşağında yer aldığını görürüz. İnsan hayatı için olumsuz şartlar taşıyan Ekvatorial ve Kutup iklim bölgelerinde, geçmişten günümüze sadece ilkel kabilelerin yaşamış olduğu bilinmektedir. Bu durum geçmişte olduğu gibi, gelecekte de geçerliliğini koruyacaktır. Bu sebeple, Orta Kuşak'ta yer alan ülkeler, ciddi bir jeopolitik ve jeostratejik öneme sahiptir¹¹⁷.

Devletlerin tarihsel süreç içindeki konum, tutum ve davranışlarını, içerisinde buldukları fiziki ve beşerî çevre ile ilişkilendiren görüşlerin sistematik bir nitelik taşıyan ilk örneğini, İngiliz tarihçi Arnold J. Toynbee'nin Tarih İncelemesi (A Study of History) adlı eserinde geliştirdiği söylenebilir. Toynbee, çalışmasında fiziki ve beşerî nitelikteki çevresel faktörlerin, uygarlıkların ortaya çıkış ve gelişmeleri üzerindeki

¹¹⁴ Arı 2002, 214-215.

¹¹⁵ <http://enginsalli.blogcu.com/jeopolitik-teoriler-ve-cografi-guc/2620880>

¹¹⁶ Özey 1998, 14.

¹¹⁷ Özey 1998, 15.

etkilerini vurgulamaktadır. Toynbee'ye göre uygarlıklar, çevreden gelen çeşitli meydan okumalara (challenge) cevap (response) verebildikleri sürece var olur ve gelişirler¹¹⁸.

Doğal ortam, yalnızca sahip olduğu kaynakların derecesi ve çokluğuyla değil, sürekli değişimiyle de insanı etkiler. İnsanları çok farklı şekillerde, olumlu ya da olumsuz yönde etkileyen üç ana tip ayırt edilir:

1. *Yer şekillerinde aşınma, taşınma ve birikme gibi uzun süreli değişmeler*: Bu konuda verilebilecek en tipik örnek, geçmişte büyük bir liman şehri iken, zamanla Büyük Menderes nehrinin getirdiği alüvyonlar yüzünden kilometrelerce içeride kalan Efes ve Milet'tir.
2. *Mevsimlerin ritmik hareketi gibi kısa süreli değişmeler*: Mevsimler sadece avcı, balıkçı toplumları değil, çiftçileri ve hatta modern toplumların faaliyetlerini bile etkilemektedir.
3. *Depremler, fırtınalar, seller gibi bir anda meydana gelen olayların yaptığı değişiklikler*: Bu etkilerin insanın ortaya çıkışından beri var olduğu ve buna rağmen insanların dünyanın hemen her tarafına yayıldığı dikkate alınır, şöyle bir sonuç çıkmaktadır: İnsanın tarihi, aslında çevreyi kendi çıkarına en uygun biçimde kullanabilme yeteneğini arttırmasının tarihidir¹¹⁹.

Coğrafyanın toplum üzerine etkilerini ana hatlarıyla ortaya koyduktan sonra, coğrafyanın ya da çevrenin toplumla etkileşiminden türetilen jeopolitik/ coğrafi öğretiler üzerinde durmak faydalı olacaktır, kanaatindeyiz.

1.6.1.2. Çevre-Toplum Etkileşiminden Türeyen Jeopolitik/ Coğrafi Öğretiler

“Çevre” kavramının İngilizce karşılığı olan “environment” yerine, aynı anlama gelen Fransızca kökenli “milieu” terimini yeğleyen Sproutlar'a göre “çevre” ya da “milieu”, bir devletin faaliyetleri ile ilgili olabilecek bütün olgu ve olayları kapsamaktadır.

Sproutlar, milieu ile ilgili yaklaşımları başlıca beş gruba ayırmaktadır:

¹¹⁸ Karabulut 2005, 117.

¹¹⁹ Gümüştü 2006, 273-274.

- a. Çevresel gerekircilik (environmental determinism)
- b. Özgür-istem çevreciliği (free-will environmentalism)
- c. Çevresel mümküncülük (environmental possibilism)
- d. Çevresel ihtimaliyetçilik (environmental probabilism)
- e. Bilişsel davranışçılık (cognitive behaviorism)¹²⁰

1.6.1.2.1. Çevresel gerekircilik (Environmental determinism)

Doğal ortamın insanlar üzerine yaptığı etkiler, aslında geçen yüzyılda “çevreci determinist” fikri savunan coğrafyacıların üzerinde en fazla durdukları konudur. Hatta bu fikri, yani doğal ortamdan etkilenme konusunu bazı çevreci deterministler biraz abartmış ve işi fiziki çevrenin –özellikle iklim ve yer şekillerinin- kültürlerin biçimlenmesinde faal bir güç olduğuna, insanın ise aslında fiziki çevrenin pasif bir ürünü olduğu inancına kadar götürmüşlerdir. Determinist mantığa göre, insanlar “doğanın yoğurduğu çamur”du¹²¹.

Jeopolitik determinizm de denen çevresel determinizm, dış politika davranışlarını belirlemeye yönelik ampirik araştırmalarda çevresel koşulları ve coğrafyayı temel veri olarak almaktadır. Jeopolitik teorisyenler, bu çerçevede teritoryal faktörlerle ülkenin dış politikası ve uluslararası alandaki davranışları arasında doğrudan ilişki kurmaktadır.¹²²

1.6.1.2.2. Özgür-İstem çevreciliği (Free-will environmentalism)

Özgür-istem çevreciliği, jeopolitik ve coğrafyada ikinci bir yaklaşımı oluşturmaktadır. Çevresel gerekircilik veya bunun biraz yumuşatılmış biçimi olan özgür-istem çevreciliğine (ya da sadece çevreciliğe) göre çevre, bu çevrede ortaya çıkan bir öge (Örneğin, bir ülkenin dış politikası) üzerinde belirleyicidir ve bu çerçevede insan ögesine dayalı seçimler ikinci plandadır.

¹²⁰ Karabulut 2005, 120.

¹²¹ Gümüşçü 2006, 275.

¹²² Arı 2002, 220.

1.6.1.2.3. Çevresel mümküncülük (Environmental possibilism)

Çevresel mümküncülük, bir bakıma bu görüşlere tepkidir. Bu yaklaşıma göre çevre, çevresel faktörlerin bütünüyle ya da kısmen yer aldığı bir imkânlar matrisidir¹²³. İnsan, kendi doğal çevresini değiştirebilen ve kendisine yönelik opsiyonları en sonunda kendisi belirleyebilen bir karaktere sahip olduğundan, çevre ve özellikle coğrafyayı da insanın eylemini etkileyen çok sayıda unsurdan biri olarak görmek gerekir¹²⁴.

1.6.1.2.4. Çevresel ihtimaliyetçilik (Environmental probabilism)

Çevresel ihtimaliyetçilik yaklaşımında ise, çeşitli tercih ve kararların ihtimaliyet temeli üzerinde açıklandığı veya bunlara ilişkin tahminlerde bulunulduğu çeşitli davranışsal modeller söz konusudur. Bu çerçevede oluşturulan bir karar alma modeli türü olan sağduyusal ihtimaliyetçilik (common-sense probabilism) yaklaşımına göre, talepkâr ve genellikle rasyonel olan karar alıcıların çevre hakkındaki bilgileri büyük ölçüde yeterlidir. Bir başka deyişle, karar alıcıların psikolojik çevresi ile işlemsel çevresi uyum içerisindedir. Ayrıca bu çerçevede karar alıcıların, işlemsel çevrelerindeki sınırlama ve fırsatları rasyonel biçimde değerlendirdikleri varsayılmaktadır.

1.6.1.2.5. Bilişsel davranışçılık (Cognitive behaviorism)

Bilişsel davranışçılığa göre ise, birey çevreye, onu nasıl kavırıyorsa o biçimde tepki gösterir. Bu kavrayışı da eski deneyler ışığında ortaya çıkan algılayış ve değerlendirmeleri ile ilgilidir. Bu yaklaşımın en karakteristik özelliği, tercihlerin yapıldığı, kararların alındığı işlemsel çevre ile psikolojik çevre arasındaki ayrımı önem vermesidir¹²⁵.

¹²³ Karabulut 2005, 120-121.

¹²⁴ Arı 2002, 229.

¹²⁵ Karabulut 2005, 121.

1.6.2. Jeopolitiğin Tarihçesi

Devletin, üzerinde varlığını sürdürdüğü “Coğrafi alan/ mekân/ raum/ saha”nın, o devletin diğer devletlerle ilişkileri üzerine olan etkilerinin bir disiplin olarak incelenmeye başlaması, 19. yüzyılın sonları 20. yüzyılın başlarına rastlar¹²⁶.

Jeopolitik kavramı ilk kez, İsveçli siyaset bilimci Rudolf Kjellen tarafından kullanılmıştır. Kjellen, 1916 yılında yayımladığı “Staten Som Lifsform= Bir Organizma Olarak Devlet” adlı eserinde bu kavramı ortaya atmıştır¹²⁷. Ancak jeopolitik akıl yürütmenin uzun bir tarihi vardır¹²⁸.

İnsanın fiziki çevresi ve davranışları arasındaki çevresel münasebetlerin araştırılması çok eski dönemlere kadar gitmektedir. Eski Yunanlılar, toplum ile coğrafya arasındaki ilişkilerle ilgilenmişler, Herodot (M.Ö. 485-425), Eflatun (M.Ö. 427-347) devlet ile o devletin üzerinde yaşadığı arazinin ilişkilerini incelemiştir. Aristo (M.Ö. 384-322) içinde yaşadığı Atina şehrinin özelliklerinden cesaret alarak bir ülkenin büyüyüp gelişmesi için, muhtemel dış saldırılardan tepeler ve dağlarla korunmuş olması ve denizaşırı ticaretten azami istifade için iyi bir limana yakın bulunması gerektiğini ileri sürmekte idi¹²⁹. Aristo 2300 yıl önce devlet modelini ortaya koyduğunda nüfus ile toprak arasındaki oranı ve her ikisinin de niteliklerini temel olarak vurgulamıştır. Başkentini ihtiyaçlarını, ordunun ve donanmanın içeriğini, sınırları ve diğer faktörleri gözden geçiren Aristo, bunların belirleyici unsurlarından birinin fiziki çevre, özellikle iklim olduğunu savunmuştur. Greko-Romen coğrafyacı Strabon, Aristo’nun ardından (300 yıldan fazla bir süre sonra) Aristo’nun takipçisi olmuştur. Aristo gibi o da tamamen ırk merkezli bir düşünce eğilimindedir. Kendi ülkesinin “ideal” iklime ve en iyi yönetim tekniklerine sahip olduğuna inanmaktadır¹³⁰. Strabon (M.Ö.63- M.Ö.24), devletlerin kültürel ve politik faaliyeti ile üzerinde yaşadıkları araziler arasındaki ilişkileri belirtmeye çalışmış ve Roma İmparatorluğu’nu inceleyerek “Coğrafya” isimli kitabında, büyük bir politik yapının, sağlam bir merkezî hükümete ve mekanizmanın düzgün

¹²⁶ Tezkan 2007, 13.

¹²⁷ <http://www.nuveforum.net/146-diger-dersler/32987-siyasi-cografya-nedir/>

¹²⁸ Karabulut 2005, 37.

¹²⁹ <http://www.cografya.gen.tr/siyasi/jeopolitik/tarihi-gelisim.htm>

¹³⁰ Karabulut 2005, 38.

işlemesi için de yetkilerin bir kişide toplanması gerektiği sonucuna varmıştır. Bu noktadan hareketle mükemmel coğrafi mevki, iklimi ve kaynakları dikkate alındığında, İtalya'nın böyle güçlü bir devlet olabileceğini ileri sürmüştü. Roma İmparatoru Jul Ceasar (M.Ö.100-44)'ın coğrafi unsurların ülke fetihlerine olan etkilerini çok iyi incelediği bilinmektedir ve yaptığı muhabereleleri kazanmasının en önemli sebeplerinden birisinin de coğrafyaya değer vermesi olduğu söylenebilir. “Galya Savaşları” isimli kitabında, coğrafya ile siyaset ve strateji arasında önemli ilişkiler bulunduğunu ileri sürmüştür.

Büyük İslâm düşünürü İbni Haldun (1332-1406), “Mukaddime” adlı ünlü eserinde, esas temaları olan “toplum” ve “uygarlık” için belirtmiş olduğu üç temel koşulu; yaşamı sürdürmek için gerekli maddelerin üretimi, toplumsal dayanışma ve dış tehditlere karşı savunma olarak özetlemektedir. İbni Haldun devletlerin doğuşunu, yükselişini ve çöküşünü dayanışma yoğunluğu açısından açıklamaktadır. Ona göre devlet, üç evrim aşamasından geçer. Birinci safhada, kabile dayanışmasının yarattığı güçlü ve canlı bir bütünlük, dostluk duygusu ve dayanışma mevcuttur. Yöneticiler ve yönetilenler arasında gaye ve fikir birliği vardır. Bireyler gruba azami istekle katılırlar. İkinci safhada refah yavaş yavaş yerleşir, lüks yaşama yönelme başlar, dayanışma zayıflamaya başlar ve otoriter yönetim güçlenir. Dayanışmanın gayesi egemenlik olur. Üçüncü safhada, büyük bir lüks göze çarpar, güç ve yetkiler üst kademedede toplanır. Yöneticiler ve yönetilenler birbirine yabancılaşır. Vatandaşın mali yükü artar. Grup dayanışması önemini kaybeder. Birbiriyle çatışan ayrı dayanışma grupları oluşur. Bu safhada devlet iç ayaklanmalara ve dış saldırılara karşı hassas hale gelir. Temel kanun ve kurumların zamanında düzeltilmesi, devlete taze bir soluk kazandırabilir; ancak devletin sonu ertelense de süresiz olarak önlenemez.

İbni Haldun'un coğrafya konusundaki büyük katkısı, fiziki coğrafya ile tarihin ilişkisine yönelmiş olmasıdır. İbni Haldun sayesinde fiziki, sosyal ve ekonomik coğrafya; sosyoloji, ekonomi ve siyasi tarihle birleşerek “jeopolitik” adı verilen ve senteze dayanan yeni bir bilim ortaya çıkmıştır¹³¹. İbni Haldun, ünlü eseri

¹³¹ <http://www.cografya.gen.tr/siyasi/jeopolitik/tarihi-gelisim.htm>

Mukaddime’de, özellikle iklimin insanlar üzerine etkileri konusunu uzun uzun izah etmiştir. Bu etkilerin insanların hem dış görünüşlerinde hem de ahlakı üzerinde olduğunu söyleyerek açıklamıştır. İbni Haldun, araştırmacı kişiliği ile sadece modern sosyolojinin temellerini atmakla kalmamış, aynı zamanda doğal ortamın insanları etkilediğini, ortama göre insanların göçebe kaldığı veya yerleşik hayata geçtiğini vurgulayarak iyi bir coğrafyacı olduğunu da göstermiştir¹³².

16. yüzyılın sonunda Fransız Jean Bodin, devlet ile onun üzerinde kurulduğu topraklar arasında mevcut bağlar hakkında ilk araştırmaları yapmıştır. Ona göre, herhangi bir yerdeki tabii şartların, o arazi üzerinde yaşayan insanların hayat tarzları, zihniyeti ve dolayısıyla siyasi formasyonu üzerinde çok büyük tesiri vardır¹³³.

Montesquieu (1689-1775), yönetim sisteminin belirlenmesinde iklim ve bitki örtüsünün rolünü vurgulamıştır. Yazar tarım ve nüfus, politik sistem ve işgaller, bulunulan yer, toprak verimliliği ve yönetim arasında oldukça karmaşık bir ilişki gözlemlemiştir¹³⁴. Montesquieu, herhangi bir coğrafi alanın iklimine önem vermiş ve bu yerlerde oturan insanların karakterini, oturdukları yerin iklimi ile mütalaa etmiştir. Öyle ki “Bir Moskovalıyı his sahibi yapabilmek için derisini kazımak gerekir.” diyecek kadar iklim ve insan etkileşiminin üzerinde durmuştur. Asya’nın topografik yapısının, büyük ve yeknesak imparatorlukların, Avrupa’nın topografik yapısının ise küçük topraklı devletlerin teşekkülüne imkân verdiği yorumunu yapmakta ve bunun tabii neticesinin barışı sağladığına değinmektedir¹³⁵.

Montesquieu tarafından 1748’de yayımlanan siyasi ilimlere dair umumi bir eser olan “L’esprit des Lois (Kanunların Ruhü)”, büyük bir hayranlıkla karşılandı. “Kanunların Ruhü” coğrafi determinizmi getirmiştir. Bugün modern coğrafyanın üç prensibinden biri olan “sebebiyet prensibi” (principe de causalite), bu eserden büyük ölçüde mülhem olmuştur. Montesquieu’nun eseri, özellikle Paris’te büyük bir sükse yaratmıştır. Bunun ilk tesirlerinden biri, Sorbonne’da genç bir talebe olan Turgot’un

¹³² Gümüüşçü 2006, 275.

¹³³ <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/379/4298.pdf>

¹³⁴ Karabulut 2005, 40.

¹³⁵ <http://www.cografya.gen.tr/siyasi/jeopolitik/tarihi-gelisim.htm>

“Siyasi Coğrafya” adını taşıyan bir etüdünün görünmesidir (1850). Böylece siyasi coğrafya terimi ilk defa kullanılmış olmaktadır. Bu etütte bir çalışma planı ileri sürülmektedir ki çok geniş bir kavrama sahiptir. Çünkü coğrafyanın muhtelif tabii ve beşerî ilimlerle münasebetlerini içine almaktadır. Evvela tabii ilimlerin, sonra tarih, ekonomi ve siyasi ilimlerin doneleri ile siyasi hadiselerin dünya üzerindeki dağılışı ve çeşitli hadiseler arasındaki münasebetleri izah etmek fikrini ortaya atmıştır¹³⁶.

Siyasi coğrafyanın ayrı bir bilim dalı olduğunu ilk ortaya atan İmmanuel Kant (1724-1804), “Siyasi Coğrafyanın Babası” ünvanını bu husustaki görüşleriyle kazanmıştır.

Tarihsel olarak örtüşen ve birbirinden ayrılamayan siyasi coğrafya ve jeopolitiğin tarihi evriminde, çağdaş jeopolitiğin başlangıcı olarak Alman coğrafyacı ve antropolog Friedrich Ratzel (1844-1904)’in 1897’de yayımlanan “Politische Geographie (Siyasi Coğrafya)” adlı eserindeki fikir ve yorumları gösterilir¹³⁷.

Ana hatlarıyla özetlediğimiz jeopolitiğin tarihçesi içerisinde, önemi nedeniyle özel bahis açmamız gereken üç kuramcı vardır. Bunlar Friedrich Ratzel (1844-1904), Rudolf Kjellen (1864-1922) ve Karl Haushofer (1869-1946)’dir.

1.6.2.1. Friedrich Ratzel ve Jeopolitik Öğretileri

1.6.2.1.1. Hayatı

Kıta Avrupasında jeopolitik dendiğinde ilk akla gelen isimlerden biri olan Friedrich Ratzel, 30 Ağustos 1844 tarihinde Almanya’da Karlsruhe kentinde doğdu. Ailesi Baden dükünün hizmetinde çalışıyordu. Erken yaşlarda eczacılık eğitimi aldı ve eczacı çırağı olarak çalışmaya başladı. 1865-1868 yılları arasında Heidelberg, Jena ve Berlin Üniversiteleri’nde jeoloji, zooloji ve paleontoloji eğitimleri aldı. Bu dönemde 19. yüzyılda giderek daha fazla kabul görmeye başlayan Darwinci fikirlerden etkilendi. Bir çalışması sırasında mikroskobunu kaybetmesi, hayatındaki ve kariyerindeki dönüm noktalarından birini oluşturdu. Zira para biriktirip yeni bir mikroskop almak için Köln

¹³⁶ <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/379/4298.pdf>

¹³⁷ <http://www.cografya.gen.tr/siyasi/jeopolitik/tarihi-gelisim.htm>

Gazetesi'nde (Kölnische Zeitung) çalışmaya başladığında gazete için Avrupa'nın ve Asya'nın pek çok bölgesine seyahatler yaparak gezi yazıları yazdı. Akdeniz stepleri üzerine yaptığı gezi ile ilgili olan ilk yazıları, aldığı zooloji eğitiminin de etkisiyle, gezdiği yerlerin biyolojik yapısıyla ilgiliydi. Fakat daha sonraki yazılarında, gezdiği bölgelerin coğrafi özelliklerinin bölge hayatına olan etkisinden bahsetmeye başladı. 1873-1875 yılları arasında Kuzey ve Orta Amerika'ya yaptığı gezi, hayatındaki ve kariyerindeki bir başka dönüm noktası oldu. Bu gezi sırasında edindiği tecrübeler, siyasi coğrafya hakkındaki fikirlerinin temelini oluşturdu. Bu gezisinde, Kuzey Amerika'da yaşayan yerlilerin, Asya ve Avrupa'dan gelen göçmenlerin ve özellikle Alman göçmenlerin yaşamlarını ve Amerika'nın gelişen yapısına etkilerini inceledi. Almanya'ya dönüşünde "Kuzey Amerika'da Şehir ve Kültür Hayatından Kesitler (Stödtte-und Kulturbilder aus Nordamerika)" adlı eserini yazdı.

Münih Teknik Yüksekokulu'nda eğitimine devam ederken, Profesör Moritz Wagner ile tanışmış ve onun Darwinci fikirlerini siyasi coğrafyaya uygulamıştır. Ayrıca yine dönemin önemli coğrafyacılarından Karl Ritter'in coğrafya hakkındaki görüşleri Ratzel'i etkilemiştir. En önemli eserlerinden olan Antropocoğrafya (Antropogeographie)'yi 1882'de ve yine çok önemli bir eseri olan Siyasi Coğrafya (Politische Geographie)'yi 1897'de yazdı. Ölümüne yol açacak ani bir felç geçirdiği 1904 yılına kadar Leipzig Üniversitesi'nde Siyasi Coğrafya dersleri vermiştir¹³⁸.

Ölümünden sonra bilimsel içerikli, 18'i büyük kapsamlı çalışma olmak üzere 500'den fazla eser bırakmıştır. Coğrafyanın ele almadığı, araştırma yapmadığı alanı yoktur. Bu sebepten, coğrafyanın tümüne hâkim az sayıdaki coğrafyacılardan biridir¹³⁹.

1.6.2.1.2. Jeodeterminizm

Ratzel, tabiatın ve çevrenin uzun süren dış etkilerinin insanı ve onun davranışlarını büyük ölçüde etkilediği görüşünü savunmakta, bu etkilerin dört şeklinden bahsetmektedir:

¹³⁸ Yatin 2009, 36.

¹³⁹ Tezkan ve Taşar 2002, 45.

1. Kişinin vücudunun ve ruhunun etkilenmesi, sürekli iç değişikliklere yol açmakta, bu da zaman içinde tedrici olarak halkın tamamına taşınmaktadır.

2. Yol gösterici, hızlandırıcı ya da engelleyici (güçleştirici) bir tesirin halkın tamamına yayılması (durum ve sınırların belirlenmesi).

3. Halkın özüne yönelik dolaylı bir tesir (halkların ayrıştırılması ya da kaynaştırılması).

4. Bir halkın az ya da çok sahip olduğu kabiliyetlerinin, istidatlarının temsili sayesinde onun toplumsal inşasına yönelik tesir (hayatın zorlaştırılması, kolaylaştırılması).

Ratzel'e göre bir halkın tarihi, kültürü ve gelişimi belli bir biçimde kendini kuşatan tabii alanla sıkı sıkıya bağlıdır. Ratzel'i determinist bulmayanlar da vardır. Bu görüşte olanlar, tabii çevresine bağımlı olan insanın, buna rağmen belli derecede özgürlüğe sahip olduğunu Ratzel'in belirttiğini söylemektedirler. Bu sebepten, bu kişiler tarafından saf determinist olmaktan çok, "possibilist" olarak nitelenir. Yani insan kendi fiziksel dünyasına bağımlıdır, ancak bu bağımlılığa rağmen bir çok davranış ihtimalleri arasında seçim yapabilme imkânına sahiptir¹⁴⁰.

1.6.2.1.3. Biyolojik Bir Organizma Olarak Devlet

Coğrafyanın bir kolu olan ve jeopolitik kavramı ile yakından ilişkisi bulunan siyasi coğrafya bilimini Ratzel geliştirmiştir. "Alan (Raum)" ve "Yaşam alanı (Lebensraum)" gibi kavramları siyasi coğrafya ve jeopolitiğe kazandıran odur. Bu kavramların jeopolitik biliminin gelişmesine yönelik katkıları nedeniyle Ratzel, pek çok yazar tarafından siyasi coğrafya ve jeopolitiğin kurucusu olarak anılır¹⁴¹.

Yaşam alanı (Der lebensraum, Living space); devlete yeten, siyasi hayatını ve devletliğini devam ettirdiği, gelişip büyüebildiği alandır. Yaşam alanı, alandan (raum) farklı olarak, toprak genişliğiyle yakından ilgilidir. Bir devletin yaşam alanını devletin sınırları belirler. Bu yüzden de yaşam alanı ilk başlarda sabittir. Fakat zaman içinde bu

¹⁴⁰ Tezkan ve Taşar 2002, 55-56.

¹⁴¹ Yatin 2009, 37.

sınırlı yaşam alanı yetmemeye başlar; çünkü devlet sürekli gelişme ve büyüme eğilimindedir. Ayrıca sınırlı toprakların kıt kaynakları da devlete yetmemeye başlar ve yaşam alanını genişletmek kaçınılmaz hale gelir. Bu durum, devletler arasında hayatta kalmak için bir savaş başlatır. Gelişmiş ve güçlü olan halklar, yaşam alanlarını zayıfların aleyhine genişletir. Bu savaşta yenilen halklar, kendi yaşam alanlarını terk etmek ve daha verimsiz alanlara gitmek zorunda kalır. Kısacası yaşam alanı (der lebensraum, living space), halklar arasındaki güç eşitsizliğini ortaya koyar ve bir anlamda güçlü devletlerin tahakkümünü meşrulaştırmayı amaçlar. Tüm bu analiz, Ratzel'in Darwinci görüşlerden, özellikle de "güçlünün hayatta kalması" olarak tanımladığı temel tezden büyük ölçüde etkilendiğini gözler önüne sermektedir¹⁴².

Ratzel'e göre, devletlerin harita üzerindeki yerleri de dahil olmak üzere, devletlerin birbirlerine ve denize göre durumları ile komşularının özellikleri "konum" kavramını verir. Ayrıca iklim, bitki örtüsü, toprağın verimliliği, dağların, nehirlerin veya göllerin durumu da devletin konumunu belirleyen faktörler arasındadır. Ratzel, konumun devletlerin gelişmesi üzerinde etkili olduğunu düşünse de bu etki, "alan (der raum, space)" kavramı ile karşılaştırıldığında ikincil bir öneme sahiptir¹⁴³.

Saha (alan, der raum, space) genişliği, uzun süre yaşamak isteyen bir varlık için önemlidir. Beşeri coğrafyanın bir bölümünü oluşturan siyasi coğrafyaya devlet için çok önemli olduğunu kabul ettiği saha (alan) kavramını yerleştiren Ratzel, devlet denen organizmanın beslendiği ve gücünü aldığı alan ne kadar büyük olursa, devletin de uluslararası politikada etki ve egemenliğinin o derece artacağını söylüyordu. Ancak, alanı iklim, fiziki yapı, toprağın özelliği, yükselti, yeraltı zenginlikleri ve sınırlar gibi unsurlarla birlikte düşünüp değerlendiriyordu¹⁴⁴. Böylece Ratzel, insan topluluklarının meydana getirdiği devletlerin faaliyetlerini, karakterini ve de kaderini, üzerinde yaşadığı toprağın büyüklüğü, konumu, yükseltisi ve sınırları gibi coğrafi faktörlerin yarattığı sonuçlar olarak görmüştü¹⁴⁵.

¹⁴² Yatin 2009, 42.

¹⁴³ Yatin 2009, 39-40.

¹⁴⁴ Karabulut 2005, 42.

¹⁴⁵ Günel 2002, 5.

Ratzel'in fikirlerine göre devlet, içinde bulunduğu ortamda herhangi bir biyolojik organizma olarak, çevre ile bazı ilişkiler içerisindedir. Başka bir anlatımla Ratzel, Darwin'in gelişme teorisini kabul etmektedir. Ona göre devlet, "bir hücreden meydana gelen bir organizma"dır. Bu organizma, kendi gelişim yasalarına sahiptir. Devlet, gelişme ve yayılmayı arzu etmektedir. Bu gelişme ve yayılma arzusu, bir yandan devletler arasında birtakım anlaşmazlıkların doğması anlamına gelirken, diğer yandan gelişme ve emperyalizm nedenidir¹⁴⁶.

Ratzel'e göre devlet bir organizma kabul edilmekte ve bu organizmanın gelişmesi, yani alan kazanarak yayılması, biyolojik bir zorunluluk olarak görülmektedir. Ayrıca, gerektiğinde kuvvete de başvurabileceği ortaya konulmaktadır. Ratzel devletlerin saha kazanmak yolundaki eylemlerini bazı maddelerle de koşullandırmıştır. Bu koşullar kısaca özetlenirse;

1. Devletlerin sahası kültürleriyle gelişmektedir. Kültürel unsurlar içerisinde en önemlisi dildir. Dillerin yayıldığı oranda milletlerin kültürü, bir bakıma diğer ülkelerde yayılma, genişleme olanağı bulur.
2. Devletler, sahalarını genişletme arzusunu dışa vurmazdan önce birtakım girişimlerde buldukları kabul edilir. Bu girişimler ticari faaliyetler, misyoner hareketler (din), ideolojik faaliyetler ve benzerleridir. Böylece devletlerin sahalarını genişletmeleri ticari, dinî ve ideolojik faaliyetlerinin bir göstergesi ve belki de doğal sonucudur.
3. Devletler, daha küçük üniteleri kendi bünyeleri içinde özümsemek ve kendi içlerine katmak yoluyla gelişmektedir. Bu gelişmede, isteyerek veya zor kullanarak küçük siyasi üniteler devlete katılmakta veya bu devlet tarafından kapılmaktadır. Hangi yolla gerçekleşirse gerçekleşsin, büyük devlete sonradan katılan siyasi ünite, büyük devletlerin politikası içinde eritilmelidir. Ancak küçük devlet büyük devletin potasında eritilemezse, o devlete katılmış olduğu kabul edilemez. Tarihte Osmanlı İmparatorluğu, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Britanya İmparatorluğu örnek verilebilir.

¹⁴⁶ <http://www.1ogretmen.net/siyasi-cografyada-baslica-gorusler>

4. Siyasi sınır, devletlerin kenar organıdır ve bu nedenle devletin gücünü, gelişmesini ve değişikliklerini yansıtır. Başka bir anlatımla sınırlar, bir devletin değişme ve gelişme yönlerini belirtirler. Ratzel'e göre sınırlar, devletlerin yalnızca güvenliğini değil, aynı zamanda gelişmesini ve saha kazanma yönlerini belirleyen unsurlardır.
5. Devletler, gelişmelerinde siyasi bakımdan değer ifade eden sahaları ülkelerine katmak isterler. Zengin tarım toprakları, özellikle ovalar, geniş akarsu vadi tabanları, ulaşım elverişli akarsu ve göller, ticarete uygun deniz kıyıları, limanlar, toprak altı servetleri açısından zengin bölgeler, genişleme sahası olarak hedeflenen alanlardır. Bu bölgeler, Ratzel döneminde zengin kömür ve demir havzaları iken bugün bunlara zengin petrol yatakları ve askerî yönden önemli sahalar da katılmıştır. Öyleyse, gelişme siyaseti güden devletlerin bu türden sahalarla göz diktiği ve onları yutmaya çalıştığı söylenebilir.
6. İlkel topluluklar, nüfuslarının artması sonucunda daha iyi koşullarda yaşamayı kendi ülkeleri dahilinde yaymak zorunluluğundadırlar. Bu durum, bazı ülkelerin sahalarını genişletme arzularını şiddetlendirmektedir. Böylece kültür ve teknolojik açıdan geri kalmış devletler, kendilerini güçlü hissettikçe, ülkelerini genişletme doğrultusunda bir girişim belirlemektedir. Başka bir deyişle, ülkeler, ekonomik ve sosyal gelişim paralelinde yayılma eğilimi gösterirler.
7. Devletlerin saha genişletme arzularının başlıca bir nitelik taşıdığı söylenebilir. Bu arzu, bir devletten diğerine geçmekte, gittikçe genişlemekte ve şiddet kazanmaktadır. Ratzel, devleti gelişen bir organ olarak düşünmekte ve bu organın herhangi bir şekilde beslenmediği takdirde giderek zayıflayacağı ve hastalanacağı düşüncesindedir¹⁴⁷.

1.6.2.1.4. Ratzel'in Jeopolitiği ve Emperyalist Paradigma

Ratzel, jeopolitik ismini kullanmamış, siyasi coğrafyanın kuruluşuna ve siyasi coğrafyadan jeopolitiğe geçiş ortamının oluşmasına katkıda bulunmuş ve bu geçişi

¹⁴⁷ <http://www.1ogretmen.net/siyasi-cografyada-baslica-gorusler>

hazırlamıştır. Ülke sınırlarının değişirliği ve değiştirilebileceği görüştüdedir. Bu görüş, genişleme politikasına jeopolitik dayanak arayanlar için, bu arada Alman Karl Hushofer için önemli bir belge olmuş ve bu tanınmış jeopolitikçiyi etkilemiştir.

Ratzel, devleti toprağa bağlı bir uzviyet olarak görür ve alan genişliğine çok önem verir¹⁴⁸. Ratzel, Almanya'nın yeni birleştiiği ve kimliğini bulma çabası içinde olduğu bir dönemde yaşamış ve bu dönemin özelliklerinden etkilenmiştir. Doğal olarak eserlerindeki amaç, Almanya'nın geleceği ve refahıdır. Doğa bilimlerindeki geçmişi, ana inceleme konusu olan devletleri çok farklı bir açıdan, canlı bir organizma gibi ele almasına ve incelemesine neden olmuştur. Yaşadığı dönemde yıldızı parlayan “Darwinizm” de incelemelerini etkileyerek önemli siyasi coğrafyacılara arasındaki yerini almıştır. Jeopolitiğe en önemli katkısı, kuşkusuz, “alan (der raum, space)” ve “yaşam alanı (der lebensraum, living space)” kavramlarını kullanması ve geliştirmesidir¹⁴⁹.

Ratzel, doktrinini nasyonalist bir sistem üzerine kurmuştur ki bunun değiştirilmiş bir tefsirinden (yorum) ve tatbikinden (uygulama) “hayat sahası” teorisi ortaya çıkacaktır¹⁵⁰. Ratzel, devletler arasındaki sınırlara geçici gözülle bakıyordu. Sonunda dünya hâkimiyeti için muazzam bir mücadeleye girecek olan birkaç güçlü devletin ortaya çıkmasına sebep olacak şekilde, küçük politik bölgeler, daha büyükleri tarafından eritilecektir¹⁵¹. Ratzel'e göre devlet, biyolojik bir organdır; yani devlet, gerektiğinde yaşamını sürdürmek ve gelişmek için fizyolojik gereksinimlerini karşılamak üzere kuvvete başvurmalıdır. Öyleyse Ratzel, savaşı meşru görmektedir. Böylece Ratzel'in devleti organizma olarak kabul etmesi sonucunda, arazi de onun “yaşam sahası”dır. Ratzel, kara hâkimiyetinden yanadır. Toprağa ve doğaya büyük önem vermiştir¹⁵². Alman Birliği'nin kurulmakta ve Bismark'ın yönetimi altında kolonyal gelişmelerin düşünölmekte olması bakımından Ratzel'in o dönemde haklı olduğu söylenebilir¹⁵³.

¹⁴⁸ İlhan 1989, 31-32.

¹⁴⁹ Yatin 2009, 54.

¹⁵⁰ <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/379/4298.pdf>

¹⁵¹ <http://www.cografya.gen.tr/siyasi/jeopolitik/tarihi-gelisim.htm>

¹⁵² <http://www.ogretmen.net/siyasi-cografyada-baslica-gorusler>

¹⁵³ <http://www.ogretmen.net/siyasi-cografyada-baslica-gorusler>

Ratzel, ortadan kaldırılma imkânı olmayan mekânın darlığı problematiğini (çelişki) jeodarinist mücadele terminolojisinden esinlenerek aşmaya çalışmıştır. Ona göre bir millet, sürekli büyüdüğü için yayılmak zorundadır. Nüfus artışını yapay olarak azaltmak söz konusu değildir. Nüfus artışını yapay metotlarla azaltmak yolundaki tedbirle, bir millet yalnızca kendi büyüme gücünü kurban etmiş, milletlerin birbirleriyle ilişkisi ve rekabeti sonucu ortaya çıkan insanlığın ilerlemesi engellenmiş olur. Ulaştığı bu sonuçlar yüzünden İtalya ve Almanya gibi geç emperyalist devletlerin toprak açlıklarına büyük anlayış göstermiştir¹⁵⁴. Devletlerin saha kazanması, genişledikçe yeni sahalara kazanma arzusu, bu isteklerinin giderek artması emperyalizm olarak tanımlanabilir¹⁵⁵.

Topluluklar az çok istidatlıdır; öyleyse komuta ve organize etmeye, yani idare etmeye ve diğerleri üzerinde hakkı olmaya az veya çok tayin edilmişlerdir. Bu kabiliyetler zayıflayabilir ve hatta kaybolabilir; fakat yetiştirilip kuvvetlendirilebilirler de. Görülüyor ki Ratzel, ırkçılık anlayışından uzak değildir¹⁵⁶.

Açıkça anlaşılacağı üzere, Ratzel, kısaca özetlediğimiz bütün bu düşünce ve görüşleriyle Alman yayılcılığını, özellikle Nazi döneminin “lebensraum (hayat sahası)” kavramına dayanan istilacı hareketini tam anlamıyla meşrulaştıran gerekçeyi hazırlamış oldu. Ratzel’in fikirleri Almanya dışındaki bazı ülkelerde kabul gördü. Ancak Ratzel’in bu coğrafi felsefesi Almanya dışında en çok Rudolf Kjellen tarafından benimsendi, denebilir. Hatta bu görüşleri daha da ileri götüren Kjellen, “jeopolitik” teriminin yaratıcısı oldu¹⁵⁷.

Netice itibarıyla Ratzel, çok yönlü ve bol metin üretmiş biri olarak, coğrafya disiplininin en ileri kurucu filozoflarından birisidir. Koşulların uygun olduğu bir dönemde, Alman politik aygıtının yayılma taleplerini rasyonalize edip meşrulaştırarak, bu talepleri jeopolitik ve jeodeterminist bir paradigmaya oturtmuştur. Alman siyasi

¹⁵⁴ Tezkan ve Taşar 2002, 57.

¹⁵⁵ <http://www.1ogretmen.net/siyasi-cografyada-baslica-gorusler>

¹⁵⁶ <http://www.cografya.gen.tr/siyasi/jeopolitik/tarihi-gelisim.htm>

¹⁵⁷ Günel 2002, 5.

makinasının faşist ideolojik praxislerinin teorik arka planına katkı yapan ustalardan birisi olmuştur.

1.6.2.2. Rudolf Kjellen

1.6.2.2.1. Hayatı

13 Haziran 1864'te İsveç'in Torsoe Adası'nda doğdu. Lutheran bir çevrede yetişti. Uppsala Üniversitesi'ndeki eğitimi sırasında, İsveç konservatif hareketinin önde gelen ismi Profesör Oscar'ın etkisinde kalmıştır. Norveç bağımsızlık hareketine karşı 1890'ın başlarında İsveç'te ortaya çıkan konservatif reaksiyonu, siyasi tutum olarak sürdürmüştür. Daha sonraları Norveç'in bağımsızlığına karşı hem parlamento konuşmaları hem de yazıları ile çok sert tavır almıştır.

Kjellen, Mayıs 1891'de siyaset bilimi diploması alır ve Göteborg Üniversitesi'nde hocalığa başlar. Aynı üniversitede daha sonraları, coğrafya da öğrenecektir. Coğrafya ile siyasetin sentezini, yani daha sonra isim babası olacağı jeopolitiği, öğretmenlik hayatında bu şekilde tecrübe eder. Alman coğrafyacı Ratzel'den etkilenerek, teorilerini İsveç gerçeğine uyarlamaya çalışır (Inledning till Sverges Geografi, 1900). Göteborg Üniversitesi'ndeki siyaset bilimi dersleri, giderek jeopolitik bir içerik kazanmaya başlar. 1904 yılında öğrencileri ile birlikte Kuzey Amerika'yı ziyaret eder ve bu "büyük mekân"ın "Avrupa dar mekânı" ile kıyaslamasını yapma imkânı bulur. 1905 yılında parlamentoya seçilerek Stockholm'e gider. 1814 yılında kurulmuş olan İsveç-Norveç birliğinin ateşli bir savunucusudur. 1909'dan 1917'ye kadar senatodadır. İsveç-Norveç birliği 1905'te bozulup mücadele kaybedilince, Avrupa'da Almanya'nın destekçisi olmuştur. I. Dünya Savaşı başlamadan kısa süre önce, İsveç'i çevreleyen güçlerin bir bilançosunu çıkarır. Almanya'nın İsveç'in tabii müttefiki olduğuna ulaşır. Bir grup profesör arkadaşı ve Alman felsefeci ile birlikte 1914 yılında ortaya çıkan "millî dayanışma" fikrinin 1789'un liberal-bireyselci-üniversalist fikirlerine üstün geleceğini iddia eder.

1916 yılında Uppsala'ya atanır. Aynı dönemlerde jeopolitik tezleri, yorumları, özellikle Almanya'da giderek artan bir ilgi görmeye başlamıştır. Uppsala'da en önemli

eseri “Staten Som Livsform (Canlı Bir Organizma Olarak Devlet)”i yazar. Bu eseri, 1917 Nisan ayında Almanya’da yayımlanır. Böylelikle jeopolitik kavramı bir kitapta ilk kez kullanılmış olur. Savaştan hemen sonra, 1918 yılında ikinci teorik eseri olan “Undersoekningar Till Politikens System (Bir Siyaset Sistemi Taslağı)”i yayımlar. Hayatının son dört yılında birçok Alman üniversitesinde misafir hoca olarak dolaşır. 14 Kasım 1922’de hayata veda eder.

Eserleri özellikle Almanya’da büyük etki yapar; Haushofer ekolünden Otto Maull, İsveç’te Edvard Ther Maenius ve Finlandiya’da Ragnar Nümelin fikirlerinin takipçisi olurlar¹⁵⁸.

1.6.2.2.2. Eserleri

İsveç Konservatif Partisi’nin sağ kanadı içinde uzun süre bulunmasına rağmen, eserleri İsveç’ten çok Almanya’da tanınmıştır. Genel bir bakış içeren “Büyük Güçler” adlı eseri, 1914-1930 yılları arasında 22 baskı yapar. Kitabın son baskısının düzeltmeleri Karl Haushofer tarafından yapılmıştır. I. Dünya Savaşı’nı, “1789’un Fikirleri” (Fransa ve İngiltere’nin temsil ettiği özgürlük, kardeşlik, eşitlik) ve “1914’ün Fikirleri” (Almanya tarafından temsil edilen millî dayanışma, nizam, hukuk) arasındaki çatışma olarak yorumladığı eseri Almanya’da 1915 yılında “1914’ün Fikirleri” adıyla yayımlanarak çok büyük etki yapar.

Kjellen’in Ratzel’in biyolojik devlet düşüncesini geliştirdiği “Hayat Şekli Olarak Devlet” (1916) ve “Bir Siyaset Sisteminin Temelleri” (1920) adlı eserler, Haushofer ve arkadaşları tarafından benimsenmiş; bu eserlerde ileri sürülen fikirler geliştirilmeye çalışılmıştır. I. Dünya Savaşı’ndan sonra, Kjellen’in politik tasavvurları, Alman jeopolitik ekolünün gelişmesine temel teşkil etmiştir. Canlı Bir organizma Olarak Devlet (Staten som Livsform /1916), Kjellen’in en önemli eseri olmasının yanında, bir kitapta “jeopolitik” kavramının ilk kez kullanılmasıyla da önemlidir. Eserde gerçek jeopolitik ve özel jeopolitik kavramlarını ortaya atar, bunları tanımlar. Gerçek jeopolitik, basit ve tabii nesnedir, belirli sınırlarla kesin şekilde çevrelenmiştir. Özel jeopolitik ise, sahip

¹⁵⁸ http://www.mmurat-tasar.net/Kjellen_devlet_sisteminde_jeopolitik.htm

olunan mekânın kalitesidir. Buradan yola çıkarak bir devletin şeklini inceler. Bir devlet için ideal form, İzlanda veya Fransa gibi düz olandır. Bölgeler, geçitler jeopolitikte büyük öneme sahiptir.

Kjellen için sadece coğrafi konum önemli değildir; dünya üzerinde iletişim için, içinde yer alınan uygarlık da önemlidir. “Coğrafi bir organizma veya mekânda bir fenomen” olarak nitelediği devletin araştırılması, jeopolitiktir. Bu düşüncenin Ratzel’e dayandığı aşîkârdır. Devletler, tamamen insanlar gibi duyulara sahip akıllı yaratıklardır. Devletin toprağı, onun vücududur¹⁵⁹.

1.6.2.2.3. Jeopolitik Öğretileri

Rudolf Kjellen (1864-1922), modern devletlerin gelişmelerine yön çizen kanunları araştırmıştır. Nietzsche ve Sombart’tan etkilenerek siyasal bilimlerde hürriyet, eşitlik ve kardeşlik gibi moral değerler yerine görev, düzen ve dürüstlük ilkelerini ikame etmiştir¹⁶⁰.

Kjellen, devletleri canlı bir organizmaya benzetmekte ve onların da tıpkı hayvanlar gibi hayatta kalmak için mücadele etmek zorunda olduklarını söylemektedir¹⁶¹. Kjellen’e göre devlet yaşayan bir organizma olduğundan, bu organizmanın gövdesi ülkesi, yani sahasıdır. Devletin idare merkezi beyni, ülke içindeki nehirler, kara yolları ve demir yolları ise devletin kandamarlarıdır¹⁶². Biyolojik devlet için tabîî bilimlerin yasaları (emperyal darwinizm) geçerlidir; “Dar mekâna sahip yaşama gücü olan devletler, kolonizasyon, birleşme veya fethin çeşitli türleri aracılığıyla genişlemek için kategorik olarak siyasi zorlama altında bulunurlar¹⁶³”. Kjellen bu teorisini daha da ileri götürerek, devleti sadece yaşayan basit bir organizma olarak değil, fakat aynı zamanda şuuruna sahip bir organizma olarak kabul etmiştir¹⁶⁴.

¹⁵⁹ Tezkan 2007, 97-98.

¹⁶⁰ Ergin t.y., 127.

¹⁶¹ Arı 2002, 225.

¹⁶² <http://www.1ogretmen.net/siyasi-cografyada-baslica-gorusler>

¹⁶³ Tezkan ve Taşar 2002, 98.

¹⁶⁴ Karabulut 2005, 46.

Kjellen'e göre Ratzel, devletin gelişmesinde genelde fiziki faktörler, bu arada coğrafi konum ile saha üzerinde fazlaca durmuş, bunların insan üzerindeki etkilerini açıklamış, ancak doğa etkisinin öncelenmiş olması nedeniyle hatalı bir yaklaşımda bulunmuştur. Böylece Ratzel'in devlete hayat ve kuvvet veren şeyin, sınırları dahilinde yaşayan insanlar olduğu konusuna pek önem vermediği ortaya konulmak istenmektedir. Kjellen, devletlerin fertler gibi akıl ve şuur sahibi varlıklar olduğunu belirtmekte, hatta fert-devlet uzviyet birliği düşüncesinde daha da ileri giderek, devletler fertler gibi konuşur ve hareket eder, kongreler veya toplantılar yapar, barış içinde yaşar ve savaşır, devletler de fertler gibi birbirini kıskanır, birbiriyle dost veya düşman olur, demektedir¹⁶⁵. Kjellen jeopolitik, ekopolitik, demopolitik, sosyopolitik ve kratopolitik terimlerini literatüre sokmuştur. Doğal çevre koşullarının ve coğrafi durum özelliklerinin devlet politikasına tayin ettiği hedefler, çizdiği ve aştığı karakter jeopolitik kapsamına girmektedir. Ekopolitiğin konusu, devletin gücünü ve politikasını tayin eden iktisadi faktörlerdir. Demopolitik; ırk, din ve mezhep, kültür bakımından devlet nüfusunun ortaya çıkardığı sorunları incelemektedir. Sosyopolitik, devlet yapısındaki sosyal sınıfları ve grupları araştırma alanına almaktadır. Siyasi partilerin, baskı gruplarının ve hukuk düzeninin sorunları da kratopolitiğin inceleme konularını teşkil etmektedir¹⁶⁶.

Bir başka vurguyla, "Bir Siyaset Sistemi Taslağı (Undersoekningar till Politikens System)"nda ortaya attığı devlet teorisi, bir devletin siyasal ve mekânsal gelişimini belirleyen beş alanı kapsar:

1. Jeopolitik: Coğrafi organizma olarak devlet öğretisi veya devletin mekândaki görüngüsü (ortaya çıkışı). Burada devleti imparatorluk olarak ele almaktadır.
2. Kratopolitik: Hükûmet ve kurumlar politikası. Hükûmet etme ve hükümlanlık amaçlarına yönelik devletin hukuki organizasyonu.
3. Etno/Demopolitik: Siyasi yönden organize olmuş devletin davranışlarının taşıyıcısı olan insan yığını, yani nüfus. Devleti dil, din, ve ırdan farklılaştırarak halk olarak ele alır.

¹⁶⁵ <http://www.1ogretmen.net/siyasi-cografyada-baslica-gorusler>

¹⁶⁶ Ergin t.y., 127-128.

4. Ekopolitik: Devletin ekonomik yapısı.
5. Sosyopolitik: Toplum olarak devlet öğretisi.

Bu yeni devlet teorisinin görevi, kapsadığı beş alanla “yasaların ahengi”ni düzenlemektir. Halk, devlet, siyaset ve mekân arasındaki karşılıklı etkileşimleri bütüncül olarak analiz edebilme, bu beş alanı kapsayan bir bakış açısıyla mümkündür. Kjellen’in devlet teorisi, devleti bu şekilde tüm cihetleri ile ele alabilmek için toplum, ampirik araştırma metotları ve siyasi felsefi bakış açılarının birbiriyle ilişkilendirilmesi çabası olarak kavranabilir. Jeopolitik, mekânın ahengini, kratopolitik (hükûmet ve kurumlar politikası) meşruiyeti, etno/demopolitik millî homojenliği, ekonomipolitik otarşiyi, sosyopolitik sosyalliği sağlamaktır.

Yukarıdaki sıralamada görüleceği gibi jeopolitik, devletin beş niteliğinden ilkidir ve devlet toprağının araştırılmasını kapsar. Jeopolitik, devlet kavramını iç politik hukuk öznesi olmaktan çıkarıp öncelikle dış politik güç öznesi yapmasıyla, devletlerin hayatta kalma mücadelelerinde siyasetin yardımcı bilimidir¹⁶⁷.

Kjellen, Ratzel’in fikirlerini ifrat derecesine götürerek Birinci Dünya Harbi sıralarında Alman ekolüne yeni bir hareket getirmiştir. İlk defa “jeopolitik” adı altında devleti bir şahsa benzeterek, her ikisinin de organlarını kıyaslamak suretiyle devletlere davranışlarında, insanlara benzer davranışlar vererek bir doktrin vaaz etmiştir¹⁶⁸. Daha sonra Alman düşünürleri, R. Kjellen’in görüşünden hareket ederek, onun düşüncelerini iyice işlediler ve sonuçta jeopolitiğin siyasal gelişmelerde yerle ilişkilerin bir doktrini olduğunu, bu doktrinin coğrafyanın geniş temellerine, siyasal mekân organizmalarına ve onların yapılarına dayandığını, mekânın karakteri hususundaki coğrafi buluşların jeopolitik bir çerçeve meydana getirdiğini, siyasal gelişmelerin sürekli bir başarı sağlayacaksa, bu çerçeve içinde oluşmak zorunda bulunduğunu öne sürdüler. Öte yandan, devletlerin ve ulusların siyasal hayatlarına biçim verenlerin, zaman zaman bu çerçevenin ötesine erişebilmekle birlikte, siyasal gelişmelerin yer bağı karakterinin er geç egemenliğini sürdüreceğini, politikalarda atılacak adım ve alınacak önlemlerin

¹⁶⁷ Tezkan ve Taşar 2002, 99.

¹⁶⁸ <http://cografya.gen.tr/siyasi/jeopolitik/tarihi-gelisim.htm>

başarılı olabilmesi için jeopolitik bilgilerden esinlenmenin zorunlu bulunduğunu; çünkü jeopolitiğin devletin “coğrafi şuuru” olduğunu belirttiler.

Yukarıda açıklanan anlayış içinde bir gelişme ve kişiliğe kavuşan ve öncülüğünü general Haushofer’in yaptığı Alman jeopolitik okulunun coğrafi temele dayanan bu felsefesi, Alman Dışişleri Bakanlığı ile Genelkurmayının politika ve stratejisinde de ana ilke haline geldi. Bismark Almanyasında başlayan ve Nazi Almanyasında daha değişik bir biçimde sürdürülen yayılma hareketleri, kaynağını jeopolitiğin esas itibarıyla Ratzel’e dayanan “hayat sahası” görüşünden almaktaydı¹⁶⁹.

1.6.2.3. Karl Haushofer

1.6.2.3.1. Hayatı

Karl Ernest Haushofer, 1869’da Münih’te doğar. İktisat ve hukuk profesörü olan babası Max Haushofer’in peşinden yürümeyi tercih etmez ve Münih Gymnasium’undan mezun olduktan sonra bir yıl orada görev yapar. Alman ordusunun ihtişamından etkilenir ve kariyerine ordu subayı olarak devam etme kararı alır. 1908’de askerî ateşe olarak Japonya’ya gider. Görevi, Japon imparatorluk ordusunu örgütlemektir. Bu görevi sırasında Doğu, Güneydoğu ve Orta Asya’yı tanıma fırsatı bulur. Almanya’da bulunduğu zamanlarda ise, askerî akademide Askerî Savaşlar Tarihi dersleri verir. Birinci Dünya Savaşı’nın ardından 1919’da emekli olur. Emekli olmasına yakın Adolf Hitler (1889-1945)’in yakınındaki isimlerden Rudolf Hess (1894-1987) ile tanışan Haushofer, 1921’de Hitler’i şahsen tanıma fırsatı bulur. Coğrafya üzerine uzmanlaşan Haushofer, aynı yıl Berlin Üniversitesi’nde onursal profesörlük ünvanına layık görülür ve akademik hayatı boyunca, Rudolf Hess dahil olmak üzere, Nasyonal Sosyalist kanadın önde gelenlerine dersler verir. 1924’te Adolf Hitler ve Rudolf Hess tutukluken Karl Haushofer’in Rudolf Hess’i bir çok kez ziyaret ettiği kayıtlara geçmiştir. Bu mahkumiyet sırasında Hitler, “Kavgam (Mein Kampf)’ı yazmakla meşguldür ve Haushofer’in, özellikle Alman yaşam alanı (lebensraum, living space) ile ilgili düşüncelerine doktrininde yer verir. Takip eden on yıl boyunca Haushofer, Hitler’in

¹⁶⁹ Günel 2002, 6.

siyasi eylemlerinde doğrudan veya dolaylı olarak yer alır. 1925'te Pasifik Okyanusu'nun Jeopolitiği (Geopolitik Des Pazifischen Ozeans) adlı kitabı yayımlayan Haushofer, 1933'te Jeopolitik Dergisi (Zeitschrift Für Geopolitik)'ni yayımlamaya başlar. 1937'de Berlin Üniversitesi'ndeki görevinden ayrılır. Rudolf Hess'in 1941'de Hitler'den izin almaksızın ateşkes antlaşması yapmak üzere İngiltere'ye gitmesi üzerine Haushofer, Nazi Almanyasındaki en büyük desteğini kaybeder. Karl Haushofer'in kendi gibi akademisyen olan oğlu Albrecht, Hitler'e karşı bir suikast girişiminde aktif rol aldığı gerekçesiyle 1945'te Alman Gizli Polis Örgütü (Gestapo) tarafından öldürülür. Aynı yıl ABD ordusunun Münih'e girmesiyle tutuklanan ve Nürnberg'de yargılanan Haushofer, suçsuz bulunsa da tüm rütbeleri elinden alınır. Duruşmalar sırasında Rudolf Hess'in kendini tanımadığını iddia etmesi, Haushofer'a bir darbe daha vurur. Karl Haushofer, Mart 1946'da eşiyle beraber intihar ederek hayatına son verir¹⁷⁰.

1.6.2.3.2. Karl Haushofer ve Alman Jeopolitik Aygıtı

1.6.2.3.2.1. Politik Ortam

Eski devletler (Fransa ya da Britanya gibi) ya da milliyetçi akımlarla doğan devletler (Almanya, İtalya ya da özel bir olgu olan ABD) 19. yüzyıl boyunca tarihsel farklılıklarını ön plana çıkararak ulus devletler yönünde gelişmişlerdir. 20. yüzyılın şafağında kimliksel unsurları açık seçik biçimde inşa edilmiştir. Avrupa uluslarının çoğu için atalarının kimlikleri, ulusal dil saptanmış, ulusal tarih yazılmış ve süslenmiş, ulusal manzara betimlenmiş ve resmedilmiştir. Bu yüzyıl sonuna özgü ekonomik, sosyal ve politik değişikliklerle birleşen bu olgu, ulusal duyguların kabarması sonucunu doğurmuştur.

Savunulacak ya da sahiplenilecek bir bölgeyle sınırlı olmayan, savunulması, genişletilmesi ya da kurulması zorunluluklarıyla sömürge imparatorlukları olarak bütün dünyaya yayılan bir ulusçuluk. Kutsallaştırılmış vatanın yöneticilerine hem toprak iştahlarını meşrulaştıracak, hem de bunları doyurma olanakları sağlayacak olan bilimsel

¹⁷⁰ Karaca 2009, 112-113.

araçlar neden verilmesin?¹⁷¹ Dolayısıyla Almanya, Avrupa’da ve dünyada üstünde kilitlenmesi gereken hedefleri ve Şansölye Balow’un ifadesiyle “güneşteki yeri”ni almak amacıyla sahip olması gereken araçları tespit etmek zorundadır. 1894’te yeniden kurulan Germen Birliği’nin desteklemeyi sürdürdüğü Avrupa’daki toprak taleplerine, gene bu birliğin desteklediği ve özellikle 19. yüzyılın sonu 20. yüzyılın ilk yıllarında kaçınılmaz bir biçimde oluşan ve Birinci Dünya Savaşı arefesinde genişlik açısından Britanya ve Fransa’dan sonra üçüncü gelen bir sömürge imparatorluğu düşüncesine dayanan bir Weltpolitik (dünya politikası) eklenir¹⁷².

19. yüzyılın sonuna gelindiğinde, Alman siyasi düşüncesi Kant ve Hegel’in fikirleri çerçevesinde gelişmektedir. Kant’ın Avrupa’nın tüm güçlerinin bir çatı altında toplanmasını savunan birlik anlayışı, zamanla tüm Alman kaynaklarının Alman devletinin elinde toplanmasının geliştirilmesini öngören Prusya realizmine evrimleşti. Hegel idealizminin takipçileri ise Almanya’nın ebedî misyonunun fetih ve tahakküm olduğu görüşü etrafında toplanmışlardı. Almanya’nın Birinci Dünya Savaşı’ndan yenik ayrılması ve Versailles (Versay) Antlaşması’nın altından kalkılması güç koşullarının etkisi, Avrupa güçler dengesine inancı nedeniyle Bismark’ın rafa kaldırdığı fetih siyasetinin tekrar etkin bir şekilde savunulmaya başlamasına neden olmuştur. Bu anlayışa siyasi coğrafya alanında en büyük katkıyı ise Alman jeopolitik okulunu kuran Karl Haushofer yapmıştır¹⁷³.

Neticede, 1924’ten itibaren Almanya’da jeopolitik ekolü, coğrafi donelerle politik amaçlar arasında kolayca bir bağ kurarak gürültülü ve adeta bir nümayiş halinde çalışmalara başlamıştır. Münih Üniversitesi’nde Karl Haushofer’in idaresinde çalışan Jeopolitik Enstitüsü’nün kanaatine göre, Almanya’nın 1918’de mağlup olması, tabiata karşı bir hadisedir, bir kazadır. Çünkü Alman halkı, jeopolitiği kâfi derecede bilmiyordu. Ancak onu bu hususta yetiştirmek lazımdır. Haushofer’in en büyük muvaffakiyetlerinden

¹⁷¹ Defay 2005, 15.

¹⁷² Defay 2005, 17.

¹⁷³ Karaca 2009, 111.

biri de fikirlerinin pratik faydaları konusunda Nasyonel Sosyalist Parti'nin idarecilerini ikna etmek olmuştur¹⁷⁴.

1.6.2.3.2.2. Jeopolitiğin Yöntemi

Jeopolitiği pozitif bir bilim dalı olarak gören Haushofer, elde edeceği jeopolitik veriler ışığında dünyayı değiştirmeye çalışmıştır. Hayatı boyunca kaleme aldığı 500'den fazla makale, bu amaca yöneliktir. Kjellen'in jeopolitik düşüncesinden yararlanmış ve onu dönüştürerek coğrafya ile dünya politikasının iç içe geçtiği bir bilimsel disiplin haline getirmiştir. Yayınlarında jeopolitiği sadece siyaset biliminin bir nesnesi olarak ele almamış, Almanya'nın geniş mekân anlayışına anlamdaş bir kavram, Versailles Antlaşması'nı yırtacak bir araç olarak kullanmış ve tekrar dünya gücü konumuna yükselmesine yarayacak fikirler manzumesi olarak değerlendirmiştir. Haushofer için jeopolitik, dolaysız olarak siyasi pratikle ilişkiliydi, devlet siyasetinin gerçekleşmesinde bir araçtı. Ona göre jeopolitik, tabii gözlemlere ve tabii kanunlara dayanan objektif bir bilim dalıdır. Biyolojik evrim teorisinin ve tabii bilimlerin metotları burada da geçerlidir. Jeopolitik, organizma olarak devleti ve devlet organizması ile hayat alanı arasındaki kaçınılmaz rekabeti inceler, araştırır. Jeopolitiğin farklı tanımları vardır; ancak Haushofer'e göre Alman jeopolitiğinin tanımı şöyledir: "Dünya politikasının coğrafi temellere bağlılığından ve bu coğrafi esaslardan dış politikada pratik uygulama doktrini yaratmak jeopolitik ilmidir ki amacı, Alman "Hayat alanı"nın yerleşime liyakatlı olması (adil paylaşım) yararına genişletilmesi ve korunması için gerekli manevi donanımın sağlanmasıdır. Bunun için gerekli araçlar jeopolitik insiyaklara güven uyandırma, kendini yetiştirme, bilimsel temelde bir dünya tasviri ve öngörüler için siyasi eğitimidir. Burada değişmez kalan, Almanya'nın iyilikle veya şiddet yoluyla yeniden dünya gücü olmasını teşvik etmek ve meşrulaştırmaktır." Jeopolitik Dergisi, Alman devlet adamlarının öğreticisi, aynı zamanda da halkın geniş kesimlerine jeopolitik düşünme şeklini yayan pedagojik bir araç olmalıydı¹⁷⁵.

¹⁷⁴ <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/379/4298.pdf>

¹⁷⁵ Tezkan ve Taşar 2002, 110-111.

Haushofer'e göre, siyasi coğrafya statik ve tasviri bir ilimdir. Halbuki jeopolitik dinamik bir disiplindir. Jeopolitik kavramı, doğal ve beşeri bütün bilimleri kapsamak iddiasındadır. Buna göre, jeopolitik adeta ilim değil, bütün bilgileri içine alma iddiasında olan bir ansiklopedi niteliğindedir¹⁷⁶.

Alman Jeopolitik Okulu'nun araştırmalarındaki yöntemler incelendiğinde coğrafya çalışmalarının, istatistiksel verilerin ve dil bilimin üzerinde yoğun bir şekilde durulduğu görülür. Jeopolitiği coğrafya biliminin çocuğu kabul eden Haushofer, ancak sağlam bir coğrafya altyapısı ve geniş bilgi birikimine sahip olan bir coğrafyacının iyi bir jeopolitikçi olacağını iddia eder. Ne var ki jeopolitik, salt coğrafyadan ibaret değildir. Haushofer, istatistiksel verilerle takıntı derecesinde ilgilenir. Jeopolitik, çeşitli istatistiksel veriler arasında önceliği nüfus istatistiklerine verir ve Ratzel'in istatistiksel yöntemlerini temel alır. Ratzel, nüfus istatistiklerini, coğrafi açıdan belli bir bölgede yaşayan insan sayısı olarak tanımlamıştır. Haushofer'in jeopolitiği ise bu tanımın bir adım ötesine geçerek istatistiksel bilgiyi dinamik algılar, nüfus yoğunluğunun yarattığı baskıları ciddi bir toplumbilimsel sorun olarak değerlendirir ve bu konuya odaklanır. Jeopolitik yalnızca nüfus istatistiklerini kullanmakla kalmaz, coğrafi ve meteorolojik nitelikler, doğal kaynaklar, ithalat ve ihracat, endüstriyel üretim, ulaşım imkânları ve trafik hareketleri hakkındaki istatistiklerle de ilgilenir ve bunları kullanır.

Coğrafya bilimini temel alan ve istatistiklerle beslenen jeopolitik için dil bilimi de farklı kültürleri tanımanın en önemli araçlarından biridir. Jeopolitikte dil, yalnız bir iletişim aracı olarak değerlendirilmez. Dil, aynı zamanda kültürel özgünlüğü temsil eder. Konuşulan herhangi bir dil, o dili konuşan insanların zihnindeki simge ve sembollerini kendinde barındırır. Jeopolitikçinin bu simge ve sembollerini anlaması, onları toplumsal ve siyasi kontrole yönelik kullanabilmesi açısından çok önemlidir.

Jeopolitik biliminin yöntemsel açıdan belki de en özgün tarafı, haritalardan ve görsel propagandadan yararlanma şeklidir. Jeopolitikte haritalar, sözlü betimlemeleri destekleyen görsel araçlardır. Haushofer nüfus farklılıklarını, ırksal ve kültürel ayrımları gösteren dinamik antropolojik haritaların jeopolitiğe katkısının yalnızca yeryüzündeki

¹⁷⁶ <http://www.1ogretmen.net/siyasi-cografyada-baslica-gorusler>

siyasi ayrımları gösteren statik haritalardan çok daha fazla olduğu kanısındadır¹⁷⁷. Haushofer'e göre, antropolojik haritalar, sanatsal bir sürecin sonunda ortaya çıkar ve sanatçının özneliği bu haritaların içine işlemiştir. Haushofer, özneliğe verdiği önemle jeopolitik bilimine normatif bir karakter kazandırmıştır.

Haushofer'e göre, matematiksel ya da korelatif (correlative) bilimlerde deney yapmanın yerini, jeopolitik gibi tanımsal ve tarihsel bilimlerde "karşılaştırma" doldurmuştur. İyi karşılaştırma yapabilmenin yolu da esneklikten (flexibility) geçer. Karşılaştırmayı yapacak olan sosyal bilimci esnek olmalıdır. Esneklik de özneliği beraberinde getirir. "Bilimsel öngörü" jeopolitiğin yöntemleri arasında özneliğin altını çizen bir diğer özelliktir. Jeopolitiğe göre bilinmeyen tahmini gerçekliğe dayanmadığı takdirde, uygun öngörülerde bulunulamaz ve yerinde değerlendirmeler yapılamaz. Uygun bir öngörüde bulunabilmek için bilgi birikimi ve deneyime ihtiyaç duyulur. Ne var ki bu birikim ve deneyim, vasıflı "içsel anlama yetisi"ne sahip birinin elinde olmadığı sürece doğru sonuçlara varılamaz. Elbette, Haushofer bilimsel gerçeklerin ve verilerin önemini göz ardı etmemektedir. Tam tersine, verilerle olan takıntılı ilişkisi, onu en iyi bilgilendirilmiş olanın savaştan zaferle çıkacağına inandırmıştır. Yine de belirsizliğin hâkim olduğu koşullarda anlamlı ve uygun yargılara varabilmek için coğrafi verilere dayanan, geniş kapsamlı ve sistematik bilginin etnolojik ve psikolojik perspektiften yorumlanması gerekir. Haushofer'e göre, devlet yönetme sanatının iyi bir uygulayıcısı, bir sanatçının yaratıcı gücüyle bir bilginin mükemmel eğitimini harmanlayabilmelidir.

Ne yazık ki Haushofer'in özneliğe atfettiği bu önem, Nasyonel Sosyalizmin ırkçı ve seçkinci ideolojisinin büyük etkisiyle anlamını kaybetmiştir. Sanatçının dehasının ırkın dehasında aranmaya başlanması, Alman jeopolitiğini son dönemlerinde bilimsellikten uzaklaştırıp, batıl inançlara dayanan bir dogmaya dönüştürmüştür¹⁷⁸.

¹⁷⁷ Karaca 2009, 121-122.

¹⁷⁸ Karaca 2009, 123-124.

1.6.2.3.2.3. Jeopolitik Öğretileri

Haushofer ve öğrencileri, Kjellen'i takip ettiler ve jeopolitiğe siyasi güç ile mekân arasındaki ilişkinin araştırılması anlamını yüklediler. Bu jeopolitikçilerin görüşlerine göre, Kjellen'in amacı harmonik bir hayat şekline ulaşmaktır¹⁷⁹. Karl Haushofer'in başkanlığındaki bir coğrafyacı ve siyasal bilimler uzmanları grubu, jeopolitik üzerine çalışmaya başlamışlardır.

Ratzel'in "Alan (der raum, space)" ve "Konum (der lage, position)", Mackinder'in "heartland" ve Kjellen'in "organizmal devlet" teorisine dayanarak doktrini kuran Karl Haushofer, kısa sürede Jeopolitik Ekolü'nün dünyada başlıca temsilcisi durumuna geçmiştir. Tarihten ve coğrafyadan topladığı kanıtlar, doktrinine halk kitlelerini çeken bir ilginçlik kazandırmıştır. Almanya'yı büyüyen, Doğu'ya yürümesi gereken, heartland (kalpgah)'ı ele geçirmeye namzet olan ve dünyayı egemenliği altına alması kaderinde yazılı bulunan bir devlet imajı ile tanımlamıştır. Karl Haushofer'in dünya görüşü, alan teorisine dayanmış ve coğrafi unsurların genişletilmesini önermiştir. Jeopolitik Ekolü, Alman nasyonalistlerinin özlemlerine uygun düşmüştür. Karl Haushofer'in Alman generalleriyle temaslarından Wehrgeopolitik stratejisi doğmuştur. Wehrgeopolitik, ilk kez hava kuvvetlerinin oynamaya namzet bulunduğu rolü tespit etmiş bir stratejidir. Lebensraum yani Hayat Sahası teorisi, Almanya'nın yayılma politikalarına gösterdiği gerekçedir. "Blut ve Boden" yahut "Kan ve Toprak" sloganı kamuoyuna yayılmıştır. Kaynakların yüksek kullanım ve entansitesine (yoğunluğuna) ve ırk üstünlüğüne güvenilmiştir. Kjellen'in otarşi yahut kendine yeterlik tezine uyulmuştur. Karl Haushofer'in jeopolitik propagandası, Alman emperyalizmine iktisadi menfaatler ötesinde ırk üstünlüğüne, doğal haklara, millî ideallere ve yayılma alanı özlemine dayanan renkli, ihtirası körükleyici ve halk zihniyetiyle bütünleşen bir nitelik eklemiştir¹⁸⁰.

Siyasi olgu ile coğrafya arasındaki korelasyona dikkat çeken Karl Haushofer, jeopolitiğin, Alman liderlerin belli siyasal kararları almalarına ve ulusal amaçları

¹⁷⁹ <http://www.mmurat-tasar.net/Kjellen-devlet-sisteminde-jeopolitik.htm>

¹⁸⁰ Ergin t.y., 226.

gerçekleştirmelerine yardım ettiğine inanmaktadır. Coğrafya ile ulusal gücün özdeşleştirildiği Alman jeopolitik düşüncesi, ulusların yeterli hammadde, sanayi ve pazarlara ulaşabilmek, büyük bir nüfusa ve özellikle “lebensraum (hayat sahası, yeterli toprak parçası)”a sahip olmak amacıyla sınırlarını genişletmelerini normal karşılamaktadır¹⁸¹.

Alman jeopolitiği, Haushofer’e göre, 1919 sonrasında oluşan koşullardan doğan bir gereksinimdir. Bu gereksinimin nedeni ise aşırı sanayileşmiş ve kentleşmiş Avrupa’daki yaşam alanının jeopolitik açıdan hiçbir meşruiyet olmaksızın Almanya’nın aleyhine dağılmış olmasıdır. Alman ulusu Birinci Dünya Savaşı sonrası kendine dayatılan dar yaşam alanından kurtulmalıdır. Haushofer, bir ulusun kendi yaşam alanı olduğu kadar, diğer ulusların yaşam alanlarını da bir o kadar iyi bilmesinin ve yakından takip etmesinin önemini ve gerekliliğini vurgulayıp kaybedilen toprakların ancak bu şekilde alınabileceği sonucuna varmıştır¹⁸². Haushofer, geniş sahanın bir devletin büyüklüğü için gerekli olduğu kanısındadır. Bir devletin çöküşünü, sahasının daralması anlamında düşünmektedir. Ratzel gibi, bir devletin devam edebilmesinde saha kazanmasının gerekli olduğu, aksi halde ortadan silineceği düşüncesindedir. Organik devlet fikrini kabul eden Haushofer’in bu fikirleri sonradan Alman jeopolitikçilerince onanmıştır. Haushofer’e bir devletin sahası, gelişmesine yetmeyecek kadar küçük ise devlet genişlemelidir. Haushofer, bir millet için yeterli sayılabilecek sahanın ölçüsünü vermediği gibi, nüfus ile saha arasında da sayısal bir oran belirtmemiştir. Ancak özellikle Almanya ve Japonya’nın saha gereksiniminden söz etmektedir. Almanya’nın sahasını genişletebileceği ve gerektiğinde yaşam sahası (lebensraum) için savaşa başvurabileceği fikri, Nazi Almanyası tarafından daha da abartılmış bir düzeye ulaştırılmıştır¹⁸³.

Haushofer, jeopolitik büyük mekân düşüncesini, bir Avrasya kontinental bloğunun gerçekleşmesinde görmek istemiştir. Daha ilk eseri Dai Nihon’da (1913)

¹⁸¹ Arı 2002, 226.

¹⁸² Karaca 2009, 115-116.

¹⁸³ <http://www.1ogretmen.net/siyasi-cografyada-baslica-gorusler>

Anglo-Sakson ittifakına karşı Japonya, Rusya ve Almanya arasında bir ittifak oluşturulmasını yazıyordu. Bu düşüncenin merkezinde Avrasyalı iki büyük kara gücü Rusya ve Almanya'nın bir araya getirilerek "gerçek dünya gücü" yaratılması yatmaktadır. Avrasya mekânının bir büyük mekân olarak ortaya çıkması gerektiği düşüncesinin birçok sebebi vardır: "Avrasya Kontinental Bloğu" içinde yer alacak Rusya, Çin ve Japonya hakkında engin bilgiye sahip olmasının yanında, Japonya'yı Almanya için bir örnek görmesi bir sebeptir. Çin'in Rusya ve Japonya'yla olan coğrafi bağı diğer önemli bir sebeptir. Ratzel'in bakış açısından Almanya ve Rusya'yı "bozkır halkları (step halkları)" olarak değerlendirmesi de önemlidir. Ayrıca kontinental blok içinde Rusya ile ikili ilişkiler de gündeme gelecek, bu bağlamda kurulacak ekonomik ilişkiler sayesinde Rus tabii kaynakları ile Almanya'yı besleyebilmek mümkün olacaktır. Dönemin Alman jeopolitik düşüncesi içinde temsil edilen, Almanya'nın "metafizik temel istidatlar" itibariyle aslında Doğulu bir halk olduğu tezi de önemli bir rol oynamıştır. Ancak "Avrasya Kontinental Bloğu" düşüncesinin gerçek esin kaynağı Machinder'in "Geographical Pivot of History (Tarihin Coğrafi Mihveri)"nde ileri sürdüğü tezdur. Machinder, Doğu Avrupa ve Batı Asya bölgelerini elinde bulunduran gücün, dünyanın geri kalanını kontrol edebileceğini söylemişti (Haushofer'e göre bu güç Almanya'dır.). Kontinental bloklar Asya ile Afrika arasında bir bağ anlamında "Rus kalpgâhının ele geçirilmesi" dünya adası Avrasya-Afrika'ya hükmetmektir. Bu dünya adasına hükmetmek de dünyaya askerî ve siyasi olarak hükmetmek manasına gelir. Machinder'in bu düşüncesinin asker-jeopolitikçi Haushofer'i etkilemesi kaçınılmazdı¹⁸⁴. Haushofer, bu bağlamda iki amacın gerçekleşmesini istemektedir:

1. Almanya-Rusya-İtalya-Japonya-Çin ittifakının temellerinin atılması ile Avrasya ve Afrika kara parçalarının yeniden düzenlenmesi,

2. Versailles Antlaşması sonucu Almanya'nın elinden alınan Afrika'daki sömürgelerine yeniden sahip olmasının sağlanması.

Afrika'da kötü İngiliz idaresi, kapitalizmi yerleştirerek yerleşik kültürleri yok etme yoluna gitmiş, Afrikalı yığınların tarımı terk ederek şehirleşmelerine sebep olmuş,

¹⁸⁴ Tezkan ve Taşar 2002, 119-12.

çölleşme ve açlıklara yol açmıştır. Öte yandan Japonlar, eski Alman Mikronezyasını oldukça iyi idare etmişlerdir. Prof. Haushofer, daha çok kontinental bloğu “hakları ellerinden alınmış ve ezilen” halkların zorunlu bir araya gelmeleri şeklinde kavramaktadır. Zorla kabul ettirilmiş bir düzen olarak nitelediği Versailles düzeninden sürekli rahatsızlığını bildirmekte ve bunu reddetmektedir¹⁸⁵.

Karl Haushofer (1869-1946)’in öğretilerini ve onun jeopolitik kuramını temelden etkileyen Friedrich Ratzel (1844-1904), Rudolf Kjellen (1864-1922) ve Halford Machinder (1861-1947) ile bağlarını ana hatlarıyla izah ettikten sonra, jeopolitik kuramların anlatımına geçebiliriz. Bu kuramlar, Kara Hâkimiyet Kuramı, Deniz Hâkimiyet Kuramı, Hava Hâkimiyet Kuramı, Kenar Kuşak Kuramı, Tarihin Sonu Kuramı, Medeniyetler Çatışması Kuramı, Medeniyetler Buluşması Kuramı, Büyük Satranç Tahtası Kuramı, Kuşatma Kuramı, Yeni Domino Taşları Kuramı, Uzak Hâkimiyet Kuramı, Avrasyacılık Kuramı, Merkezî Türk Hâkimiyet Kuramı, Eksen Ülkeler Hâkimiyet Kuramı, Suat İlhan’ın Güç Merkezleri Görüşü, Büyük Orta Doğu Projesi, Topraksızlaşma Kuramı, Barış Bölgeleri/ Karmaşa Bölgeleri Modeli’nden ibarettir.

1.6.3. Jeopolitik Kuramları

1.6.3.1. Kara Hâkimiyet Kuramı

İlk jeopolitik teori “Kara Hâkimiyet Teorisi” adı ile anılır ve İngiliz H. Machinder tarafından ortaya konulmuştur¹⁸⁶. Sir Halford Machinder (1861-1947), İngiliz jeopolitiğinin kurucusu kabul edilir. H. Machinder amiral, öğretim üyesi ve siyaset adamıdır. 1887’den başlayarak Oxford’da, daha sonra yöneticilik de yaptığı London School of Economics’te coğrafya dersleri vermiş, 1910’da Birlikçiler kanadından Avam Kamarası’na girmiştir¹⁸⁷. Kara Hâkimiyet Teorisi ile jeopolitiğin düşünce hayatına canlılık getirmiş ve konuların somutlaşmasına, tartışmaların bir fikir

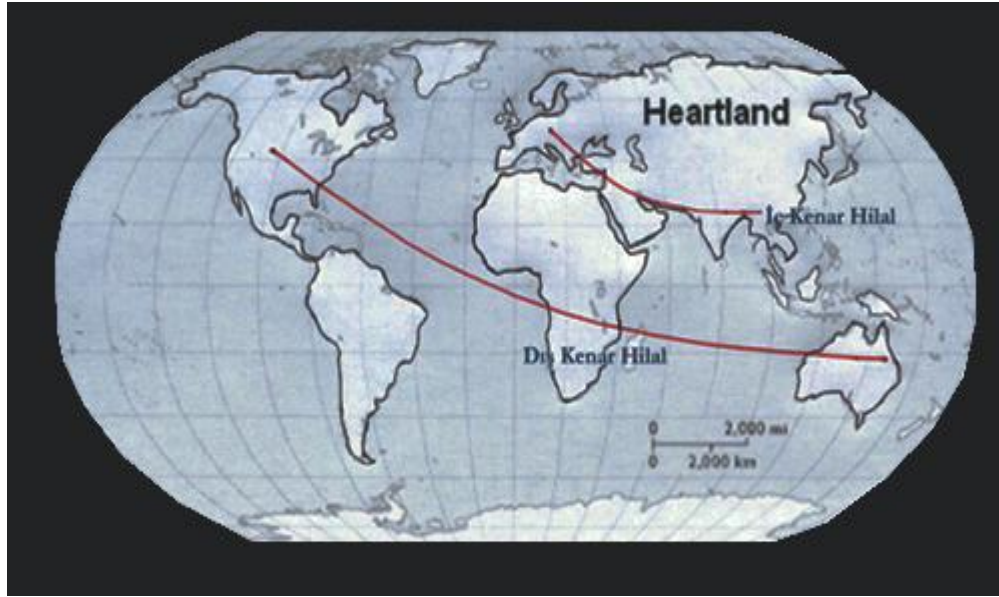
¹⁸⁵ Tezkan ve Taşar 2002, 121.

¹⁸⁶ Arıbaş 2009, 14.

¹⁸⁷ Defay 2005, 18.

odağı kazanmasına katkılarda bulunmuştur. Kitaplarını İngilizler için yazmış; fakat fikirlerini en fazla Almanlar tartışmış ve planlarında kullanmışlardır¹⁸⁸.

Machinder'in çok çeşitli bilim dallarını araştırdığı görülür. Biyoloji, tarih ve hukuk öğrenimi yanında, topografya, strateji ve coğrafya ile de uğraşmış, geniş bir kültüre ve dünya görüşüne ulaşmanın yanında, tarihî analogiler kadar ekolojik araştırmalarla da yakından ilgilenmiştir¹⁸⁹. 1904 yılında Kraliyet Coğrafya Derneği'nde "Tarihin Coğrafi Ekseni (The Geographical Pivot of History)" adlı bildirisi ile Kara Hâkimiyet Teorisinin temellerini atmıştır. Daha sonra 1919 yılında yayımladığı "Demokratik İdealler ve Gerçek (Democratic Ideals and Reality)" adlı kitabında bu teoriyi geliştirmiştir. 1910-1922 yılları arasında İngiliz parlamentosuna giren Machinder, yayılmacı fikirleri ile dikkati çekmeyi başarmıştır¹⁹⁰.

Harita 7

Machinder, dünya hâkimiyeti için dünyanın en geniş kara kitlesine hükmetmenin gereğine inanmakta ve kara hâkimiyetinin oluşması için "Pivot saha" veya "Mihver bölge"nin elde tutulmasının ve kontrol altına alınmasının gerekliliğini düşünmektedir.

¹⁸⁸ İlhan 1989, 33.

¹⁸⁹ <http://www.1ogretmen.net/siyasi-cografyada-baslica-gorusler>

¹⁹⁰ Özey 1998, 31-32.

Machinder'in 1904 yılında yayımlanan bu ilginç yazısına göre "Pivot saha", Doğu Avrupa'nın bir kısmı ile Asya'nın Kutup Denizi'ne sularını boşaltan nehirlerinin kabul havzalarını içine alan kısım ve Orta Asya'nın denize akışı olmayan bölgelerini kapsamaktadır. 1904'te "Pivot saha" olarak adlandırılan bu alan, ilk makalesinin bir yerinde "Heartland" yani "Kalp sahası" olarak da adlandırılmaktadır. Machinder'in Avrasya'nın "Kalp sahası" dışında kalan kısmına "İç veya Kenar Hilal" adını verdiğini, Avrasya ve Afrika bütününe "Dünya Adası", Büyük Sahra'nın güneyindeki Afrika'ya "Güney Heartland" ve "Kenar Hilal"ın diğer sahalarına "Dünya Adasının Peykleri" adını verdiği görülür¹⁹¹. Heartland, yeryüzünün en büyük doğal kalesidir. Sibirya'da başlar, Orta Asya ve Volga Havzası'nı kapsar. Buranın en önemli karakteristiği, sert kara iklimine sahip olması ve sıcak denizlerden uzaklığı nedeniyle deniz gücünün etki alanının dışında kalmasıdır¹⁹².

Machinder'in Kara Hâkimiyet Teorisi kısaca şu şekilde özetlenebilir: Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarının bütünü "Dünya adası"nı oluşturur. Bu eski kara kütlelerinin dışında kalan Amerika, Avustralya ve Antartika gibi kıtlar ise dünya adasının uydularını teşkil eder. Dünya adası içinde kalan Doğu Avrupa ile Sibirya bölgesi, dünyanın "Heartland (kalp sahası)"ını oluşturur. Heartland'ın çevresindeki Balkanlardan Çin'e kadar uzanan saha ise "İç veya Kenar Hilal" ya da "Rimland" kuşağıdır. Bunun dışında kalan Amerika- Afrika- Avustralya- Japonya hattı ise "Dış veya Kenar Hilal" ya da "Dünya Adasının Peykleri" olarak kabul edilir.

Machinder, dünyayı bu şekilde tasnif ettikten sonra, teoriyi oluşturan görüşünü şu şekilde sonuçlandırıyor: Doğu Avrupa'ya hükmeden bir devlet Heartland'a hâkim olur. Heartland'a hükmeden ise öncelikle İç-Kenar Hilal'e ya da Rimland'a hükmeder. Sonra da Dış Kenar Hilal'e yani bütün dünyaya hâkim olur. Machinder'in fikirleri, önceleri pek fazla itibar görmemiştir. Ancak çağdaşı olan Alman jeopolitikçi Karl Haushofer (1869-1946), dünya adasını denetleme planını geliştirirken Machinder'in bu

¹⁹¹ <http://www.1ogretmen.net/siyasi-cografyada-baslica-gorusler>

¹⁹² <http://enginsalli.blogcu.com/jeopolitik-teoriler-ve-cografi-guc/2620888>

görüşünden önemli ölçüde yararlanmış, İkinci Dünya Savaşı'nda Almanların savaş politikalarında etkili olmuştur¹⁹³.

Machinder, adasal veya okyanusal karakterde gördüğü dış yaydaki (Kenar hilal, outer crescent: İngiltere, Güney Afrika, ABD, Kanada, Avustralya, Japonya) ülkelerin, uzaklıkları nedeniyle Heartland üzerinde etkili olamayacaklarını; buna karşılık, Rusya'nın merkezî konumundan aldığı güçle Batı'dan Finlandiya, İskandinavya ve Polonya'ya; güneyde Türkiye, İran ve Hindistan'a kolaylıkla baskıda bulunabileceğini düşünmekteydi. Hele Rusya, kara gücüyle ezeli çatışma halinde olan deniz gücüyle desteklenen Avrasya'nın kenar yani kıyı ülkelerini ele geçirir, kıtadaki kaynakları büyük bir donanma yapmak için kullanabilir ve bir de Almanya ile birleşmeyi sağlayabilirse, dünya imparatorluğunu gerçekleştirmiş olurdu¹⁹⁴.

Machinder, “Mihver Bölge (Heartland, Pivot Area, Kalpgâh)”nin coğrafi yalıtıma elverişli ve doğal kaynaklar açısından zengin olması nedeniyle dünyaya hükmedecek bir hegemonya kurmada kilit rol oynayacak bir toprak parçası olduğunu ileri sürmektedir. Düşünüre göre, bu bölge ezelden beri tarihin coğrafi mihveri olmuştur ve dünya politikalarının merkezi olmaya devam edecektir. Bu coğrafi mirasın doğal bir sonucu olarak Avrupa'nın tarihî, nihayetinde Asya'nın tarihinden sonra gelmekte, yani onun tarafından belirlenmektedir¹⁹⁵.

Bu teoriye çeşitli eleştiriler gelmiştir. İlk olarak kaydedilen hızlı teknolojik gelişmeler sonucunda “Dünyanın Kalbi”nin eskisi gibi ulaşılmaz olmadığı vurgulanmaktadır. Ayrıca, eğer bir gücün Heartland'a girişi zorsa, oraya hâkim olan gücün de dışarı çıkarak dünyaya hâkim olması aynı derecede zordur. Ayrıca, Heartland üzerinde hâkimiyet kurabilen Sovyetler Birliği, dünyaya hâkim olamamıştır. Bu bağlamda, Kuzey Amerika'da yer alan ABD'nin dünya üzerinde daha geniş bir hâkimiyet kurduğunu ve aslında Machinder'in Heartland olarak Kuzey Amerika'yı seçmesi gerektiğini savunanlar da vardır. Ancak günümüzde, Avrasya'da yer alan petrol

¹⁹³ Özey 1998, 32-33.

¹⁹⁴ Günel 2002, 160.

¹⁹⁵ Taşkesen 2009, 59.

ve doğalgaz rezervleri nedeniyle Machinder'in bu bölgeyi Heartland olarak büyük bir isabetle seçtiği hususunda görüş birliği oluşmaktadır¹⁹⁶.

Sir Halford Machinder'in Kara Hâkimiyet Teorisine değindikten sonra, Deniz Hâkimiyet Teorisine geçebiliriz.

1.6.3.2. Deniz Hâkimiyet Kuramı

“Denizlerin Clausewitz'i” olarak anılan Alfred Thayer Mahan (1840-1914), ABD'nin 20. yüzyıl deniz stratejisinin kurucusu, İngiltere, Almanya ve Japonya deniz güçlerinin gelişiminin de büyük ölçüde etkileyicisidir. Mahan'ın dünya çapında deniz saldırı gücünü başarıyla geliştirmenin önemine ilişkin yazıları, ABD'nin İkinci Dünya Savaşı'nda zafer kazanmasında da, bugün dünyanın tek süper gücü olmasında da âmil sayılır. Mahan, Avrupa'nın emperyalist yayılmasının son büyük dalgası ve ABD'nin dünya gücü statüsüne yükselmesi döneminde eserlerini yazmıştır¹⁹⁷. 19. yüzyılda endüstri devrimi sonucu bir yandan yeni keşifler yapılmış, diğer yandan ekonomik ilişkiler büyümüştür. Hammadde arayışı ve yeni ürünlerin pazarlanması ihtiyacı, deniz yollarının önemini arttırmıştır, gelişen teknoloji ile mesafeler kısalmıştır¹⁹⁸.

Alfred Thayer Mahan'ın belli başlı yapıtları The Influence of Sea Power Upon History, 1660-1783 (1890), The Influence of Sea Power Upon the French Revolution and Empire, 1793-1812 (1898), The Problem of Asia and Its Effect Upon International Policies (1900)'te vaktinden önce olgunlaşmış bir jeopolitik inşa eder ve bu jeopolitiğin esin kaynakları onun milliyetçi duyguları, bütün dünyaya henüz İngilizler hükmederken ülkesi ABD'yi dünyada ön planda görme arzusunudur¹⁹⁹.

Mahan, Kuzey Yarımküresi'nin dünya hâkimiyetinde esas unsuru meydana getirdiğini ve bu hâkimiyette Panama ve Süveyş Kanalları'nın en aktif ticaret ve siyaset faaliyetlerinin güney sınırlarını oluşturduğunu kabul etmektedir. Asya'da 30-40 derece kuzey enlemleri arasındaki kuşağın, Rusya'nın kara hâkimiyeti ile İngiltere'nin deniz

¹⁹⁶ <http://enginsalli.blogcu.com/jeopolitik-teoriler-ve-cografya-guc/2620888>

¹⁹⁷ Karabulut 2005, 48.

¹⁹⁸ <http://www.cografya.gen.tr/siyasi/jeopolitik/tarihi-gelisim.htm>

¹⁹⁹ Defay 2005, 23.

hâkimiyeti arasındaki mücadele bölgesi olduğunu açıklamıştır. Mahan, deniz hâkimiyetinin kara hâkimiyetine üstünlüğü nedeniyle, Avrasya'yı çevreleyen kara üstlerine dayanarak dünya hâkimiyetinin Anglo-Amerika tarafından kurulacağını daha önceden haber vermiştir. Ayrıca Mahan ABD, İngiltere, Almanya ve Japonya'nın Rusya ile Çin'e karşı bir gün ortak hareket etmek amacıyla birleşeceklerini de çok önceden belirtmiştir. Böylece Çin'in kontrol edileceği ve Rusya'nın kuşatılabileceğini ileri sürmüştür. Asya'da Rusya'nın genişlemesine deniz kuvvetleri tarafından karşı konulabileceğini ileri süren Mahan, böylece abluka siyaseti düşünmüştür.

Mahan, yalnızca bir ülkenin denizcilik tarihindeki gelişmesinin önemi üzerinde durmamış, aynı zamanda ülkenin millî gücünü ortaya koyan en önemli faktörün, o ülkenin arazisinin genişliğinden çok, ülkenin kıyı çizgisinin ve limanlarının özelliklerini de değerlendirmiştir²⁰⁰.

Mahan, deniz gücüyle ilgili faktörleri inceledikçe emperyalizm konusundaki görüşleri değişti. Önceden emperyalizme karşıydı. Fakat deniz gücü ile sömürgeler arasındaki bağın önemini kavramıştı. Sömürgeler sayesinde ülke, yabancı bir diyarda toprak sahibi olur, satmak istediği mallar için daha büyük bir refah ve zenginlik arar²⁰¹. Mahan, yayılcı fikirlere sahip bir düşünürdü. Mahan'a göre, güçlü bir deniz kuvvetinin kurulması, uluslararası ticaretin daha geniş alanlara yayılabilmesinin önünü açacak, yani ticari anlamda bir patlama yaşanmasını sağlayacaktı. Bu gelişmelerin doğal bir sonucu olarak ABD yeni pazarlara, yani yeni egemenlik alanlarına sahip olabilecekti. Mahan, teorisini İngiliz İmparatorluğunun yükselişinin ve İngiltere'nin deniz gücü haline gelmesinin eş zamanlı olarak gerçekleştiği gözlemine dayandırmıştır. Dünyanın en büyük deniz rotaları, İngiliz İmparatorluğu'nun iç iletişim bağlantıları haline gelmiştir. Panama Kanalı dışında, Britanya, bütün büyük su yollarını ve dar denizleri ya da tıkanma noktalarını - erişim ya da geçişin her iki kıyıda da göreceli olarak kolay kontrol edilebildiği su kitleleri: Dover, Cebelitarık, Malta, İskenderiye, Ümit Burnu, Singapur'daki Malakka Boğazı, Süveyş Kanalı ve St. Lawrence Nehri'nin girişi- kontrol

²⁰⁰ <http://www.1ogretmen.net/siyasi-cografyada-baslica-gorusler>

²⁰¹ <http://enginsalli.blogcu.com/jeopolitik-teoriler-ve-cografi-guc/2620888>

ediyordu. Kuzey Avrupa'nın okyanus ticareti ya İngiliz silahlı kuvvetlerinin kontrolü altındaki Dover Boğazı'ndan ya da yine İngiliz silahlı kuvvetlerinin kontrolü altındaki İskoçya'nın kuzey ucundan geçiyordu. Britanya ve ABD, okyanuslara Almanya ve Rusya'dan daha kolay ulaşabiliyordu. Denizde hareket etmek, karada hareket etmekten daha kolaydı ve toprak kütleleri okyanuslarla çevriliydi. Okyanuslara ulaşımı olan devletler, büyük güç statüsüne ulaşma potansiyeline, karaya sıkışmış devletlere göre daha fazla sahiptiler. Adalar, diğer devletlerle kara sınırları paylaşan devletlere göre daha avantajlıydılar²⁰².

Mahan'ın fikirleri, ABD'li karar vericileri, özellikle de Theodore Roosevelt'i daha güçlü bir donanmanın ve denizaşırı üslerin tesis edilmesi için teşvik etmiştir. Günümüzde de ABD hâlâ dünyanın pek çok ülkesinde üs bulundurmaktadır. Sahip olduğu "yüzer üsler" olarak nitelendireceğimiz 15 civarındaki nükleer tahrikli uçak gemisi ve 50 civarındaki nükleer tahrikli denizaltı vasıtasıyla denizlerde önemli bir hâkimiyet kurmuştur ve bu üstünlüğünü I. ve II. Körfez Savaşları ile Afganistan harekâtında çok başarılı bir şekilde kullanmıştır. Küresel bir güç haline gelebilmek için "power projection capacity (güç yansıtma kapasitesi)" büyük önem taşımaktadır²⁰³. Deniz gücü olmanın, bir dünya gücü olma yolunda en önemli aşamalardan biri olduğunu belirttikten sonra Mahan, bir ülkenin etkin bir deniz gücüne sahip olabilmemesini belirleyen altı faktör olduğunu yazmaktadır²⁰⁴. Bu faktörler;

- coğrafi konum,
- fiziki uygunluk,
- ülke toprakları,
- ülke nüfusu
- ulusal karakter,
- yönetim karakteri

unsurlarından oluşmaktadır.

²⁰² Karabulut 2005, 49-50.

²⁰³ <http://enginsalli.blogcu.com/jeopolitik-teoriler-ve-cografi-guc/2620888>

²⁰⁴ Gülmez 2009, 25.

Mahan, açık bir şekilde Deniz Hâkimiyet Teorisini ileri sürmemiştir. Teori, Mahan'ın görüşleri doğrultusunda, daha sonraki denizciler tarafından geliştirilmiştir. Ana hatlarıyla, “Denizlere hâkim olan bir devlet, dünyaya hâkim olur.” görüşüne dayanan Deniz Hâkimiyet Teorisi, özellikle denizciler tarafından benimsenmiş jeopolitik bir görüştür²⁰⁵.

Denizcilik alanında adından söz ettiren düşünürlerden bir tanesi de Sir Julian Corbett (1854-1922)'tir. Sir Julian Corbett, 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başlarında önde gelen İngiliz deniz tarihçisi ve jeostratejistidir. Çalışmalarıyla o devrin kraliyet deniz kuvvetlerinin reformlarının şekillenmesine yardımcı olmuştur. En ünlü eserlerinden biri, deniz savaşını öğrenenler için bir klasik olan “Deniz Stratejisinin Prensipleri (Some Principles of Maritime Strategy)” adlı çalışmasıdır. Çağdaşı, ABD'li tuğamiral Alfred Thayer Mahan (1840-1914) gibi, Corbett de deniz savaşını bir ülkenin büyük politikasının bir parçası olarak gördü. Bu bağlamda Prusyalı askerî düşünür Carl von Clausewitz, çalışmalarında çok etkili oldu. Corbett, Mahan'dan donanma savaşına daha az yer vermesiyle ayrılır. Corbett'in ilk hedefi, İngiliz deniz doktrinindeki boşlukları, deniz savaşının teori ve prensiplerini şekillendirerek doldurmaktır²⁰⁶. Deniz Hâkimiyet Teorisinin gerçekleşebilmesi için deniz gücü ile jeostratejisi içinde Corbett'in ileri sürdüğü dört konsept vardır:

1. Ulaştırma yollarının kontrolü, düşmana odaklanma ve taktik avantaj için manevra,
2. Savaşmanın politik veçheleri, teknolojik ve materyal yönleri kadar ekonomik ve mali boyutları,
3. Savaşta politikanın üstünlüğü ve ulusal çıkarları korumak için uygun bir strateji oluşturmak,
4. Kıyıdaki varlıkları muhafaza ederken, muharebe etkinliğine vurgu yapmak²⁰⁷.

²⁰⁵ Özey 1998, 42.

²⁰⁶ Corbett 2010, 9.

²⁰⁷ Corbett 2010, 32.

Deniz gücü uygulamasının Corbett üzerinden bir jeostratejik konsept örneğini verdikten sonra, bir diğer dünya hâkimiyet kuramı olan “Kenar Kuşak Hâkimiyet Teorisi”ne geçebiliriz.

1.6.3.3. Kenar Kuşak Hâkimiyet Kuramı

Yukarıda, kenar kuşak ülkeleri ve bu ülkelerin bulunduğu coğrafya üzerinde durmuştuk. Kenar Kuşak Hâkimiyet Kuramı, jeopolitik tartışmalarda Machinder’in teorilerinin karşısına tutarlı bir seçenek getirmiştir²⁰⁸. Machinder’in Heartland teorisine en etkili eleştirisi N.J. Spykman’dan gelmiştir²⁰⁹. Amerikan jeopolitiğine en önemli katkıyı yapan, Yale’de siyaset bilimi dersleri vermiş olan Nicholas Spykman (1893-1943)’dır. 1942’de yayımlanan *America’s Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power* (Dünya Politikasında Amerikan Stratejisi: Güç Dengesi ve Birleşik Devletler) adlı yapıtında Machinder’in benimsemiş olduğu World-İsland (Dünya Adası) ve Haertland (Kalpgâh) kavramlarına “Rimland”ı ekler. Rimland, denizler ve heartland arasındaki bölgedir; Avrupa kıyı ülkeleri, Yakın ve Orta Doğu devletleri ve Musonlar Asyası arasında oluşmuş hilâl biçiminde bir kara parçasıdır ve itilaf devletlerinin zaferinden sonra, “bir deniz gücü” olan ABD ve kara gücü olan SSCB arasında çekişmelere sahne olmuştur, demektedir. Spykman’e göre, ABD, rimland devletleriyle güçlü ve kollektif ittifaklar kurmaya özen göstermelidir; özellikle bölgesel milletler cemiyeti biçiminde örgütlenmesi gereken Avrupa ile ittifak önemlidir. Ama Japonya ile de bir ittifak gereklidir. Çünkü savaştan sonra, “Uzakdoğu’da, bugün ve gelecekte bir güç dengesinin kurulması gerekliyse, ABD’nin İngiltere’ye yaptığı gibi Japonya’ya da bir koruma politikası uygulaması gerekir”. Böylece, SSCB’nin çöküşüne kadar İkinci Dünya Savaşı’nın sonunda Amerikan jeopolitiğinin değişmezleri belirginleşmiş olur: SSCB’yi ittifak oyunları (sözelimi NATO, Güneydoğu Asya Antlaşması Örgütü), gerilimler ve güç dengeleriyle (Yakın Doğu) ve çatışmalarla (Kore, Vietnam, Afganistan) “rimland”ın gerisinde tutmak²¹⁰.

²⁰⁸ İlhan 1989, 32.

²⁰⁹ Günel 2002, 163.

²¹⁰ Defay 2005, 33-34.

Spykman'e göre, Avrasya'nın çevresinde yer alan kenar denizlerle kıta arasında kalan ve Heartland'ı bir yarım ay gibi saran ülkeler, Heartland'dan daha çok önem taşımaktadır. "Kenar ülkeler" adı verilen bu alanın önemini ve Heartland üzerindeki ağırlık ve etkilerini tarihte de görmek mümkündür. Örneğin, Kıta Avrupasında egemenlik kurmak isteyen bir devlet ortaya çıktığında, deniz gücünü temsil eden İngiltere, kenar ülkelerle birlikte Heartland'ı yani eksen bölgeyi elinde tutan Rusya ile anlaşmış, Rusya egemenlik girişimlerinde bulunduğu zaman ise İngiltere yanına yine kenar ülkeleri almıştır. Nitekim, Napolyon'un Rusya'ya Hitler'in Sovyetler Birliği'ne saldırılarında, İngiltere Rusya'ya ve Sovyetler Birliği'ne destek verirken, daima kenar ülkelerle de güç birliği yapmıştır. Bu tarihi örnekler göstermektedir ki Eksen Bölge (Heartland)'yi elinde bulunduran kara gücü, bir saldırı karşısında deniz gücüyle desteklenen kenar ülkelerinin yardımını görmüş; deniz gücü, Kırım Savaşı (1854-1856)'nda olduğu gibi, Eksen Bölge ile çatışmaya girdiğinde ise İngiltere kenar ülkeleri (Fransa, Sardinya, Piemento ve Osmanlı Devleti) yanına almak ihtiyacını duymuştur²¹¹.

Spykman, bu teori ile aslında Machinder'in Kara Hâkimiyet Teorisine cevap vermekte ve Sovyetleri Asya'nın merkezî bölgesinde tutacak ve denizlere çıkışını çok büyük ölçüde engelleyecek politika ve stratejileri ön plana çıkarmaktadır²¹². Nicholas Spykman'ın İkinci Dünya Savaşı'nın başlarında ortaya koyduğu fikirler, gergin bir siyasi ortamı yansıtmaktadır, denebilir. Spykman, ABD'nin dünya siyasetindeki yükselmesini, Almanya'nın dünya hâkimiyeti tehlikesine karşı bir bakıma emniyet unsuru olarak düşünmektedir. Spykman, Machinder'in "Kenar hilal" olarak tanımladığı sahayı, "Kenar saha" veya "Rimland" olarak belirlemekte ve bu alanı dünya mücadelesinin kilit alanı olarak göstermektedir²¹³. Spykman, Dünya Adası'na (Asya, Avrupa, Afrika) hâkimiyeti, merkez bölgesini (heartland, kalpgâh, mihver bölge, eksen bölge, pivot saha) çeviren, kaynak ve imkânları daha geniş kuşağa (rimland, iç hilâl,

²¹¹ Günel 2002, 164-165.

²¹² <http://www.cografya.gen.tr/siyasi/jeopolitik/tarihi-gelisim.htm>

²¹³ <http://www.ogretmen.net/siyasi-cografyada-baslica-gorusler>

kenar kuşak, kenar saha, kenar yay) hâkimiyet ile mümkün görür. Bu dış kuşak Avrupa, Türkiye, Irak, İran, Pakistan, Afganistan, Hindistan, Çin, Kore ve Doğu Sibirya'dır²¹⁴.

Spykman, çağdaşı Machinder gibi, dünyayı şu şekilde bölümlüyor: Asya, Avrupa, Afrika kıtalarının bütünü Dünya Adası'nı oluşturur. Bu eski kara kütlelerinin dışında kalan Amerika, Avustralya, Antartika gibi kıtalar ise Dünya Adası'nın uydularını teşkil eder. Dünya Adası içinde kalan Doğu Avrupa ile Sibirya bölgesi, dünyanın "Heartland (Kalp sahası)"ını oluşturur. Heartland'ın çevresindeki Balkanlardan Çin'e kadar uzanan saha ise "İç veya Kenar Hilâl" ya da Rimland kuşağıdır. Bunun dışında kalan Amerika- Afrika- Avustralya- Japonya hattı ise "Dış veya Kenar Hilâl" ya da "Dünya Adasının Peykleri" olarak kabul edilir²¹⁵. Spykman, Avrasya kıtasını çevreleyen kıyı şeridi toprakları için yeni bir isim kullanarak (Kenar Kuşak) şu sonuca vardı: Machinder'in "Doğu Avrupa'yı kontrol eden Kalpgâh'a hükmeder ve Dünya Adası'na hükmeden dünyaya hükmeder" yargısı yanlıştır. Eğer eski dünyanın güç politikası için bir slogan gerekirse bu, şöyle olmalıdır: Kenar kuşağı kontrol eden Avrasya'ya hükmeder; Avrasya'ya hükmeden dünyanın kaderini kontrol eder²¹⁶.

Machinder'in Heartland'ı iklim özellikleri nedeniyle tarımsal gelişmede pek ilerleme gösteremeyeceği gibi, yılın uzun bir döneminde toprağın donmuş olması, doğu ve güneydeki büyük çöl alanlarının varlığı, sarp ve yüksek dağlarının ulaşımı zorlaştırıcı rolü, Spykman'ın Rimland'ının daha avantajlı olduğunu ortaya koymaktadır. Rimland, büyük nüfus kitlelerini barındırmakta, petrol, demir, kömür gibi zengin yeraltı kaynaklarına sahip bulunmakta, denizlerde ulaşımaya olanak tanınması açısından dünya hâkimiyetinin de başlıca unsurudur²¹⁷. Avrasya'yı yani "Dünyanın Kalbi"ni kenar kuşak çevrelemektedir. Kenar kuşak, Doğu Avrupa'nın sahil ülkelerini, Orta Doğu ülkelerini, Hindistan ve Çin'i kapsar. Bu ülkelerin özelliği, kendilerini hem karada hem de denizde savunmak durumunda olmalarıdır.

²¹⁴ Tarakçı 2003, 79.

²¹⁵ Özey 1998, 36-37.

²¹⁶ Tarakçı 2003, 82.

²¹⁷ <http://www.1ogretmen.net/siyasi-cografyada-baslica-gorusler>

Spykman'ın teorisi, II. Dünya Savaşı'ndan sonra, yani Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği'ne karşı izlenen siyasetin temeli olmuştur. Bu siyaset, “çevreleme” siyasetidir. Soğuk Savaş döneminde Heartland ve Doğu Avrupa'nın hâkimi Sovyetler Birliği idi. Kendisini “Hür Dünya” olarak niteleyen Batı Bloğu ise Demir Perde'nin genişlemesini engellemek için ABD'nin öncülüğünde NATO ittifakını kurdu. 1952 yılında Türkiye ve Yunanistan da bu ittifaka dahil oldu. Sonrasında da Türkiye-İran-Pakistan mihverinde CENTO (Merkezî Anlaşma Organizasyonu) kurularak, Kenar Kuşak ülkeleri üzerinde etkili oldu²¹⁸. Böylece Spykman, dış kenar kuşak ya da adasal kuşak olarak nitelenen Amerika, Güney Afrika, İngiltere, Japonya, Avustralya gibi ülkelerin, stratejik değeri büyük olan iç kenar kuşaktaki ülkelerle Heartland'daki güce karşı işbirliği yapmaları gereğini öne sürüyordu²¹⁹.

1.6.3.4. Hava Hâkimiyet Kuramı

Hava gücünün ortaya çıkışı, yaygın bir şekilde endüstrileşmenin başlangıcıyla aynı zamana rastlamıştır²²⁰. Wright Biraderlerin 1903'te havadan ağır bir hava aracıyla ilk uçuş macerası Avrupa'daki başlıca büyük askerî güçler tarafından, uçağın modern savaşlarda kullanılması hususunu düşünmelerine sebep oldu²²¹. Hava silahı, aslında teknik bir silahtır. Eğitilmiş profesyonel ellerde böyle teknik ve fenni bir araç ilan edilmiş veya edilmemiş silahlı bir çatışmanın başlangıcında “yıkıcı ve saf dışı edici bir darbe” için görkemli bir şekilde etkiler²²².

Hava gücünün esası, üstün bir gözlem için yükselti ve irtifa, sınırsız aralık ve erişim için küresel alan, görev icrasında yüksek hız, fiziksel olarak sınırlanmamış dolaşım ve harekâta sıradışı esneklik sunmasıdır. Hava gücü, öncelikle bombardımanla yani kara ve denizde hedeflere ateş açarak stratejik etki yaratır. Hedeflerin seçimi, bölgelerin gruplanması ve hangi sırayla tahrip edileceklerine karar vermek hava

²¹⁸ <http://enginsalli.blogcu.com/jeopolitik-teoriler-ve-cografi-guc/2620888>

²¹⁹ Günel 2002, 164.

²²⁰ Higham 1983, 1.

²²¹ Homze t.y., 43.

²²² Higham 1983, 15.

stratejisini oluşturan hava savaşının en zor ve hassas görevidir²²³. Uçak en hızlı ve etkin stratejik silahtır. Nükleer başlık taşıyan uçak ve füzelerin devreye girmesi, uzay uçuşları, uydu istasyonlarının kurulabilmiş olması bu doğrultudaki diğer gelişmelerdir²²⁴.

Hava Hâkimiyeti Teorisinin, hava gücünün gelişimine bağlı olarak ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra etkili olmaya başladığı görülür. II. Dünya Savaşı'ndan sonra havacılıktaki gelişmeler önemli boyutlara varmıştır: Fazla yük ve yolcu taşıma kapasitesine ulaşma, yolda yakıt alabilme olanağı, havada daha uzun süre kalabilme, daha uzun mesafelere uçabilme olanağı, daha hızlı uçabilme, daha yüksek uçabilme vb.²²⁵

Kara gücü, deniz gücü, uzay gücü ve siber güçle ortak, hava gücünün kendi coğrafi olarak biçimlenmiş türünden ortaya çıkan hem kuvvetli hem de sınırlı yanları vardır. Uçaklar, hava ile yer mürettebatının becerileriyle uygulanan teknolojinin kalitesine öldürücü derecede bağlıdır. Stratejinin tüm ilkeleri içinde, hava gücünün önemi, bu ilkeler belli bir çatışmaya uygulandığında belli içeriğin ayrıntılarının etkisi altındadır. Eğer savaş, açık çöl zemininde düzenli silahlı kuvvetler tarafından yapılırsa, havada üstünlüğü kuran tarafın önemli bir askerî avantaj başarma ihtimali öylesine yüksektir ki düşman, diğer askerî kaynaklardan dengeleyici bir askerî telafi bulamaz²²⁶.

Hava Hâkimiyeti Teorisi içinde, hava gücünü güçlü kılan önemli faktörler vardır: Etkileycilik, müdahale kabiliyeti, sızma kabiliyeti, savaşı sürdürme kabiliyeti, vuruş hassasiyeti ve öldürücülük hava gücünün doğasında mevcut olup, bu özelliklerin halihazırdaki stratejik düzendeki en geçerli özellikler olduğuna inanılmaktadır. Bu kilit özellikler ve kabiliyetler, kara, deniz ve hava gücünde müştereken olmakla birlikte hava gücü, yükseklik ve zaman boyutunu kullanarak imkân ve kabiliyetlerini önemli ölçüde artırmaktadır²²⁷.

I. Dünya Savaşından sonra hava gücüyle ilgili olarak en çok yankı yapan kuramsal çalışma İtalyan generali Giulio Douhet'e aittir. 1921 yılında yazdığı "Hava

²²³ Gray 2008, 320.

²²⁴ <http://www.1ogretmen.net/siyasi-cografyada-baslica-gorusler>

²²⁵ Gray 2008, 8.

²²⁶ Gray 2008, 321-322.

²²⁷ Arıbaş 2009, 19.

Hâkimiyeti (The Command of the Air)” adlı kitabında Douhet, karşı tarafın kentlerine yapılacak hücumlarla sivil halkın terörize edilmesi ve milletin kırılmasını savunuyordu. Bunun için hava kuvvetleri, ordu ve donanmadan ayrı bir güç olarak örgütlenmeliydi.

1920’lerde hava savaşı doktrinini kuran General Douhet’in görüşleri şöyle özetlenebilir:

- Gelecekteki savaş, tüm uluslar arasında bir çarpışma olacak ve tüm toplumsal yaşam ve refahına dolaysız bir tehdit oluşturacaktır.
- Bu, havaya egemen olanın belirleyici üstünlüğü ele geçireceği bir mücadele olacaktır.
- Bu, esasen, düşmanın moralini imha etmeye yönelik, son derece yıkıcı meydan savaşı olacaktır. Bu nedenle hızlı ve etkin şekilde sonuca ulaştıran bir mücadeleyi gerektirecektir.
- Bu, ona hazırlıksız olanların örgütlenmeleri için çatlakları tamir etmelerine hiç fırsat bırakmayarak, savaş patladığı anda var olan ve hazır araçlarla sonuca vardırılan bir savaş olacaktır.

Yıpratma savaşlarındaki hendek muharebelerinin açmazından bir çıkış yolu arayan Douhet, insanoğlunun havanın üç boyutlu okyanusuna girmesiyle, savaşın şekil ve yöntemlerinde çok yönlü değişiklik gerçekleştiğini düşünmüştür. Hasmı yenmek için artık düşman hatlarını yarmak gerekli değildir. Uçak, cephenin üzerinden basitçe atlayarak düşman komuta ve kontrol merkezlerini, endüstri ve nüfus merkezlerini bombalayıp düşmanı saf dışı bırakabilir. Düşmanın moralini böylece tamamen yıktıktan sonra, hızlı ve etkin bir zafer kazanılabilir. Douhet doktrini, düşmanın ana askerî hedeflerine karşı bir baskın tarzında öne alma, karşı-kuvvet bombardıman darbesi şeklinde uygulanan önleyici hava savaşını içeren saldırgan bir doktrindir²²⁸. Evrensel olarak “uçan herşey” diye tanımlanan hava gücü, çeşitli arazilerde ve şartlarda çatışmaların tüm çeşitlerine katılabilir²²⁹. Doğal olarak, savaşın yoğunluğu arttıkça, hava gücünün etkin olması ihtimali de artmaktadır. Karşı duran ve çarpışan düşman,

²²⁸ Tarakçı 2003, 101-102.

²²⁹ Gray 2008, 323.

bulunabilen ve bombalanabilen bir düşmandır. Hava gücü, devletler ve toplumları kırmaktan daha çok, kara ve deniz kuvvetlerini kırmak ve yardım etmekte daha verimlidir. Hava-uzay teknolojisindeki hızlı gelişmeler, şimdi, kendi ölçek ve faaliyet alanında gerçekten geniş bir seçenekler ağı sunmaktadır²³⁰. Hava gücü, stratejik etkinliğin bir katkı sağlayıcısı olarak yüksek güç sınıfına girmiştir²³¹. Coğrafi anlamda uzmanlaşmış yeni bir savaş vasıtası olarak hava gücü, 1914'ten beri kara ve deniz kuvvetlerine vazgeçilmez ekler halinde, bazı savaşlarda çağdaş lider kuvvet dairesinde gelişmektedir²³².

Hava Hâkimiyet Teorisi, ABD'li havacılar tarafından ortaya konulmuş ve benimsenmiştir. Teorinin temellerini Havacı Albay Hausy Scitaklian atmıştır. Teorinin uygulanabilirliği, özellikle uzay çalışmaları ile farklı bir anlam kazanmış ve Uzay Jeopolitiği diye bir kavramın gelişmesine yol açmıştır. Teorinin temel felsefesini “Havaya hükmeden bir millet, tüm dünyaya hâkim olur. Bu sebeple havacılıkta üstün olmak gerekir.” teşkil eder. Hava Hâkimiyet Teorisi'nin uygulaması özellikle 2. Cihan Harbi ile birlikte başlamıştır ve günümüzde devam eden ve 3. Cihan Harbi diyebileceğimiz bölgesel savaşlarda halen yürürlükte dir. İkinci Dünya Savaşı, Vietnam Savaşı, Panama Krizi, İran Krizi, Körfez Harekâtı bunlardan birkaçıdır. İkinci Dünya Savaşı'nda hava saldırıları, savaşın seyrinde büyük rol oynamıştır. Alman uçakları Avrupa'da, Japon uçakları ise Uzakdoğu Asya'da “Gökten gelen bela” olarak nitelendirilmiştir²³³.

“Herşey havadan” fikrinde olanların yanında, Douhet ve Seversky gibi ılımlı düşüncenin temsilcisi olarak “ilk önce hava” diyenler de vardır. Bunun yanında bazıları da kara harekâtına destek olmasını savunur konumdadırlar²³⁴. Hava teorisinin gelişmesinde ve etkinlik kazanmasında en önemli düşünürler Giulio Douhet, William Mitchell ve Hausy Scitaklian'dır. Bununla beraber ilk kez bir stratejist, hava gücüne dayanan jeopolitik dünya görüşünü etkin bir şekilde savunmuştur. Bu, Binbaşı

²³⁰ Gray 2008, 327-328.

²³¹ Gray 2008, 328.

²³² Gray 2008, 31-33.

²³³ Özey 1998, 46-47.

²³⁴ <http://www.1ogretmen.net/siyasi-cografyada-baslica-gorusler>

Alexandre P. De Seversky'dir. 1894'te Rusya'da doğmuştur. 1927'de Amerikan vatandaşı olmuştur. Yaratıcı bir düşünür olduğu kadar, tecrübeli bir mühendis ve işadamdır. Birçok eseri arasında özellikle iki kitabı kamuoyunda olduğu kadar, hükümet yetkilileri üzerinde de büyük bir etki yaratmıştır. Bunlardan ilki "Victory Thorough Air Power (1942)" adlı çalışmasıdır. Kitapta, savaş sırasında yeniden gözden geçirdiği "deniz gücünün çöküşü"nü açıklamış, müttefikler (özellikle ABD) tarafından bedeli ödenen hava gücüne yeterli ölçüde dikkat gösterilmemesini üzüntüyle karşılamış ve zafer için hava gücü aracılığıyla tamamen yeni bir strateji ve organizasyon önermiştir.

İkinci Dünya Savaşı sona erdikten ve soğuk savaş başladıktan sonra De Seversky, bir başka yenilikçi kitabını yayımlamıştır: "Air Power: Key to Survival (1950)". De Seversky, bu kitabında bir kez daha ve çok daha etkin bir şekilde kara ve deniz gücünün hava gücüne bağımlı olduğu görüşünü ifade etmiştir. Seversky, dünyayı ABD ve SSCB'nin sanayi kalplerini merkez alan iki büyük hava gücüne bölmüştür. Burada ABD ve SSCB'nin eşit güçlere sahip olduğunu ve bu iki devletin sanayi merkezlerinin, stratejik bombardıman uçakları aracılığıyla birbirlerinin saldırı mesafesinde olduğunu belirtiyordu.

De Seversky, ABD'nin İngiltere haricindeki savunmasını Batı Yarıküreden başlatması ve deniz aşırı üslerini kapatması gerektiğini söylüyordu²³⁵. Alexandre P. De Seversky, yaklaşımını Kuzey Kutbu'nu merkez alan azimutal (güney açılı) bir projeksiyon üzerine de göstermiştir. Böylece Güney Amerika, Kuzey Amerika'nın hava hâkimiyet sahası içindedir. O günkü Sovyetler Birliği'nin hava hâkimiyet sahası ise, Güney ve Güney Doğu Asya ile Büyük Sahra güneyindeki Afrika'dır. Bu iki hâkimiyetin Anglo-Amerika ve Avrasya'da çakıştığı saha, Avrupa'nın kıyı bölgeleri, Kuzey Afrika ve Orta Doğu'dur. Seversky, siyasi (stratejik) yaklaşımında, kara ve deniz kuvvetlerini hava kuvvetlerinin emri altına vermektedir²³⁶.

Hava gücü, harbin ayrılmaz bir elemanıdır. Bundan dolayı, onun kullanımının tarihsel ve kuramsal herhangi bir etüdü, harbin genel prensiplerini dikkate almalıdır²³⁷.

²³⁵ Karabulut 2005, 59-60.

²³⁶ <http://www.1ogretmen.net/siyasi-cografyada-baslica-gorusler>

²³⁷ Higham 1983, 9.

1.6.3.5. Uzay Hâkimiyet Kuramı

Uzay Hâkimiyet Teorisi, kara, hava ve denizden sonra dördüncü güç olarak değerlendirilen uzayın, özellikle ABD'nin dünya egemenliğini sağlamada kullanacağı bir teori olarak dikkati çeker. Hava Hâkimiyet Teorisinin geliştirilmiş ve uçaklar dışında, uzay teknolojileri sayesinde ABD uzaya yerleştireceği casus kameralar, lazer topları ve uydu imha robotlarıyla diğer ulusların saldırı ve savunma mekanizmalarına karşılık üstünlük aradığı bir çalışmadır. Bu proje, ABD başkanlarından Ronald Regan'ın yıldız savaşları projesinin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Son yıllarda George W. Bush, bu projenin uygulanması ve uzay teknolojilerinin gelişmesine yönelik ciddi kaynak aktarımları gerçekleştirmiştir. Bu teorinin felsefesi, “Uzaya hâkim olan dünyaya hâkim olur.” biçimindedir. Bu teoride, gelişmiş teknolojiler kullanılacak, örneğin, gelecek kuşak uzay silahları arasında, düşman uydularına sabotaj yapacak mikro uydular, uzaydan yeryüzündeki herhangi bir hedefe diklemesine saplanacak uzay okları ve hedefe zoom yapacak lazer topları yer alacaktır²³⁸.

Klasik jeopolitik görüşlere benzer şekilde paralel görüşlerin uzaya taşınıp “uzay mekânı” içinde yeniden şekillendirilmesine “Astropolitik” denmesi önerilmektedir. Astropolitik, Machinder'in tezine nazire olarak uzayın jeopolitik bölgelerinin belirlenmesi ile başlamaktadır. Uzayın kaynak potansiyeli, kalpgâhtaki gibi o kadar büyüktür ki uzaya hâkim olan herhangi bir devlet, yeryüzündeki bütün devletlerin siyasi, askerî ve ekonomik kaderini kontrol edebilir. Mesela Ay alüminyum, titanyum, demir, kalsiyum ve silisyum bakımından çok zengindir. Demir, hemen hemen saf durumdadır ve kullanılmaya hazırdır. Astroitlerin, gezegenlerin, kuyruklu yıldızların ve Güneş'in kaynakları sadece tahayyül edilmektedir. Bu kaynaklara ulaşmak, dünya ile bu kaynaklar arasındaki ara bölgeler aracılığıyla mümkün olabilir. Uzay, astropolitik açıdan dört farklı bölgeye ayrılır:

- Yeryüzü/ Dünya: Bu bölge, yeryüzü ve çevresindeki atmosferdir. Yeryüzü ve atmosfer, dış uzayın yeryüzündeki sahil bölgesi gibidir. Dünyadan atılıp yörüngeye oturan ve yeniden yeryüzüne dönen bütün uzay araçları bu bölgeyi

²³⁸ Arıbaş 2009, 32.

kullanır. Dünya, uzaya gidişlerin, uzay araçlarının izlenmesinin, kontrol edilmesinin, uzay araçlarının imal ve tamir edilmesinin ve depolanmasının, kısacası uzayla ilgili bütün faaliyetlerin cereyan ettiği mekândır ve jeopolitik ile astropolitik arasındaki geçiş bölgesidir.

- Dünya Uzayı: Dünya uzayı, atmosferin sınırı ile 36.000 km. yükseklik arasındaki bölgedir. Dünya uzayı, en gelişmiş istihbarat ve seyrüsefer uydularının kullanıldığı bölgedir. Bu bölgenin en alt sınırı orta ve uzun menzilli balistik füzelerin uçuş bölgesidir. En üst sınırında ise haberleşme ve meteoroloji uyduları dolaşır.
- Ay Uzayı: Ay yörüngesi ile Dünya Uzayı üst sınırı arasındaki bölgedir. Bu bölgede görülen tek fiziki varlık Ay'dır.
- Güneş Uzayı: Ay yörüngesinin ötesindeki ve güneş sistemindeki herşeyi içerir. Mevcut teknoloji ile bu bölgeye nüfuz etme imkânı çok sınırlıdır. Güneş uzayının geniş kaynakları, astropolitik modelin kalpgâhını temsil eder.

Dünya uzayı, Machinder'in Doğu Avrupasının karşılığıdır. Dünya uzayının kontrolü, sadece uzayın diğer bölümlerinin uzun vadede kontrol altına alınmasını sağlamaz, aynı zamanda yakın vadede yeryüzündeki savaş alanları üzerinde avantaj sağlar. Erken ikazlı füze atışlarının ve kuvvet kaydırmalarının tespiti, hedef planlaması, muharebe sahası hasar değerlendirmesi, istihbarat Dünya uzayının şimdiki halde sağladığı imkânlardır. Modern savaş alanında uzay teknolojisinin gittikçe artan önemi, uzayın kontrolünü hayati kılmaktadır. Ucu bucağı olmayan uzaya giriş kapıları, yeryüzünde sanıldığı kadar çok fazla değildir. Bu kapı bölgelerine hâkim olmak veya en azından bu bölgeleri kullanma imkânlarına sahip olmak, klasik jeopolitik görüşlerin dışında değişik fikirlerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Uzaya fırlatma yerleri, belirli devletlerin hükümranlılığı altındadır. En elverişli fırlatma yerleri Brezilya'nın kuzey kıyıları, Kenya'nın doğu kıyıları ve Yeni Gine'nin doğusundaki bazı Pasifik adalarıdır. Kutuplardan geçecek bir yörüngeye yerleştirilecek uydu için en elverişli fırlatma yerleri ise Moskova'nın kuzeydoğusundaki Pletesk bölgesi ile Alaska'nın batı ucudur²³⁹.

²³⁹ Tezkan ve Taşar 2002, 162-163.

Uzay gücü, uzayı kullanma yeteneğine atıfta bulunur, düşmanın uzayı kullanmasını reddeder. İlâveten, uzay gücü kavramı, birbirleriyle içerimleri olmaksızın kara gücü, deniz gücü ve hava gücüyle ortak, basit bir biçimde uzay, kara, deniz, hava yeteneklerine atfen kullanılabilir. Clausewitz'in "Böylece savaş, düşmanımızı istediğimizi yapmaya zorlayan bir güç hareketidir." kaidesinde zekice ısrarı ve stratejiye araçsal yaklaşımı öyle bir anlayıştır ki uzay gücü, tercih edilecek uzay kontrolü ile eş anlamlıdır.

ABD savaş planları, ABD Uzay Komutanlığının 1996'da yayımlanan Vision for 2020 (2020 için Öngörüler) isimli raporu, ABD'nin uzay çalışmalarının gerekliliği ve boyutları hakkında bilgi vermektedir.

Teknolojinin can damarını, günümüzde ATM makineleri, cep telefonları, internet ve kredi kartı transferlerinin yapımında kullanılan uydu teknolojisi oluşturacaktır. Uzaydan fırlatılacak uzay okları, sestan daha hızlı yol alacak ve hedefe saplandığında yeryüzünün 750 metre derinliğine kadar girebilecek. Bu şekilde yer altına inşa edilen korunaklar yok edilebilecek. Bu da silah ve savunma sanayisi için yeni pazarlar açmış olacaktır. Uzaya yerleştirilecek dev aynalarla dünyanın istenilen bölgesi gündüz gibi aydınlatılacak ve bu bölgedeki hedefler kolaylıkla saptanarak vurulacak. Aynı tasarım içerisinde yer alan aynalar ise güneş ışınlarını bir noktaya yoğunlaştırarak hedeflerin ya da uyduların yanmasını sağlayacak²⁴⁰.

Enformasyonun önem kazanması, yeni bazı kavramların ortaya çıkmasına vesile oldu. Bunlardan biri "Enformasyon Teknolojisi (Information Technology)"dir. Enformasyon teknolojisi uzay, uydu, bilgisayar, haberleşme alanlarında kullanılan teknolojinin enformasyon amacıyla düzenlenmesidir. Diğer bir kavram "İnfoshere (Enfodünyası-Enfoküre-Enfosifer)"dir. Enfosifer, içinde enformasyonun bulunduğu, enformasyonun devamlı akıp durduğu, içinden enformasyonun çekilip alınabildiği ve devamlı şekil değiştiren bir ortam olarak tarif edilmektedir. Bu kavrama "Cyberspace (siber ortam, siber alan)" adı da verilmekte ve küresel haberleşme irtibatlarının ve bilgisayar ağlarının düğüm noktalarının toplamını içinde barındıran ve her bilgiyi,

²⁴⁰ Gray 2008, 334.

mümkün olan her yerde isteyenin istifadesine hazır bulunduran ortam veya alan diye tanımlanabilmektedir. Enformasyon ve enfosiferin önem kazanması, strateji ve jeopolitikle ilgili yeni görüşlerin ifade edilmesine ivme kazandırdı. Stratejik uygulamanın kara, hava, deniz ve uzay boyutlarına bir de enfosifer boyutu eklendi²⁴¹.

Uzay Hâkimiyet Teorisi, enformasyon savaşlarının da daha güçlenmesine yol açacaktır. Hem düşman kuvvetlerinin haberleşmelerini bozma hem istihbarat ve orduları destekleme hem de düşman hareketliliğinin gözlenmesi açısından birçok avantaj sağlayacaktır. Bilgisayarlarda hızı artırmak ve elektromanyetik etkiden zarar görme riskini azaltmak için bilgisayarda elektron yerine proton kullanılması planlanmıştır²⁴². Bomba ve kurşunları kınayıp tarihin çöplüğüne göndermeksizin, siber uzayın kontrolü için savaşaçağımızı haber veren, sayıları giderek artan, kendini işine adanmış siber uzay savaşçıları bandosu mevcuttur. Siber uzayın “küresel bilgi altyapısı” ya da eğer istenirse “yerkürenin iletişim bağlantıları ve hesaplama ağlarının toplamı” olarak tanımlanmasıyla, şiddet içermeyen siyasi savaşımın yürütülmesi, stratejinin kendisi kadar eski olsa da bir düşman devlet ve toplumunun bilgi altyapısına karşı şiddet içermeyen bir siber savaş yapma fikri, kesinlikle alışılmışın dışındadır²⁴³.

Bilgi savaşı, bilgi ve bilgi sistemlerini kullanarak bir düşmanın bilgi ve bilgi sistemini kendininkini korumak için istismar etmek, göçürmek ya da tahrip yoluyla savunma ve saldırı yapmak şeklinde tanımlanabilir. Elektronik savaş ise kara, deniz, hava ve siber savaşçılarının alakalı oldukları coğrafyalara hükmeden ayrı entellektüel çerçeve içinde düşünülebilir. Siber saldırıyı kesin olarak teşhis etmek zor olabilir ve hatta yazarının izini bulmak daha da zor olabilir.

Siber uzay aracılığıyla bilgi gücünün doğrudan tezahürleri, niteliği gereği sınırlıdır. Elektronik yönetimli bilginin gücü ordular, donanmalar, hava kuvvetleri ve uzay kuvvetleri kanalıyla hissedilecektir; fakat dokunulur bilgi kuvvetleriyle değil. Siber savaş davranışları bilgiyi değiştirme, yakalama, tahrip etme ve reddetmekten ibarettir. Genel olarak bakıldığında, siber savaş, sözgelimi, hava savaşına benzer olarak düşmanın

²⁴¹ Tezkan ve Taşar 2002, 161-162.

²⁴² Arıbaş 2009, 32-33.

²⁴³ Colin S. Gray 2008, 340.

ilgili her etkinlik ya da zaafiyeti düzeyinde yapılacaktır. Komuta kontrol savaşımı, komuta kanallarını bozmak için yapılacaktır. Bir düşman devlet ve toplumun bilgi altyapısına karşı sözde “stratejik” bilgi savaşı girişiminde bulunulacaktır. Bunları finans pazarları, hükûmet kayıtları, toplu taşıma, bilgisayar programları ve ulusal güç ağı hedefleri oluşturmaktadır. Şimdiki durumda, bilgi savaşının şu anda bilinmeyen ve bilinmeyen tüm çeşitleri ile hassas sonuçları siber uzayda yürütülmektedir²⁴⁴.

1.6.3.6. Tarihin Sonu Kuramı

Tarihin sonu teorisi, Francis Fukuyama tarafından ortaya atılmış bir teoridir. John Hopkins Üniversitesi'nde uluslararası siyasi iktisat profesörü olan Fukuyama, 1952'de Chicago'da dünyaya gelmiştir. Fukuyama'nın özellikle siyasi ve ekonomik gelişme alanlarında yayımlanmış birçok eseri bulunmaktadır. Bunlar arasında 1992 yılında yayımlanan “Tarihin Sonu ve Son İnsan (The End of History and The Last Man)” adlı kitabı en çok okunan kitaplarından biridir. En son kitabı “Devlet İnşası: 21. Yüzyılda Yönetim ve Dünya Düzeni (State Building: Governance and World Order in the 21st Century)”, Irak'ın işgalinden hemen sonra 2004 yılının Mayıs ayında yayımlanmıştır. Fukuyama, dünya üzerindeki liberal devrimlerle ilgili görüşlerini ifade ederken geçmiş kuşağa ait tek ve dikkate değer olgunun evrensel düzeyde, otoriter rejimlerin yaşadığı kriz ve ardından liberal demokrasilerin yayılması olduğunu belirtmiştir. Bu iddiasını desteklemek için şöyle bir sayısal bilgi vermiştir: 1790 yılında var olan demokrasi rejimi ile yönetilen ülke sayısı üç iken, 1900 yılında 13, 1919'da 27 ve 1990 yılında 62 olmuştur. Fukuyama, bu ilerlemenin sürekli olmadığını da söylemiştir. Liberal demokrasilerin yayılmasının başlıca nedeninin ekonomik faktörler olduğunu söyleyen Fukuyama, ekonomik gelişim düzeyi ile istikrarlı liberal demokrasiler arasında oldukça güçlü bir bağın olduğunu savunmuştur. Meşru bir otoriteye sahip olmayan rejimler, başarısız olmaktadır²⁴⁵.

²⁴⁴ Gray 2008, 365-367.

²⁴⁵ Barkut 2009, 201-203.

Fukuyama, Tarihin Sonu tezinde, komünizmin yıkılmasıyla birlikte yaşanan süreci, liberal demokratik değerlerin ve siyasi-iktisadi liberalizmin zaferi olarak yorumlamaktadır. Çünkü Batı liberalizmine rakip olan tüm alternatif sistemler yok olmuştur. Tarihin sonu tartışmasında Fukuyama, Hegel ve Alexandre Kojeve'ye atıfta bulunmuştur. Çünkü bu iki düşünür, daha önceden “tarihin sonu” kavramıyla yakından ilgilenmişlerdir²⁴⁶.

Fukuyama, 1989 tarihinde The National Interest dergisinde yayımlanan “Tarihin Sonu mu?” adlı makalesinde bir bakıma tarihin liberalizm ile noktalandığını ifade ediyordu. Yani tarih, yüzyıllar boyunca belli bir ekseninde ilerlemiş, amacı olan liberalizme ulaştıkça da son bulmuştur. Yazarın bu konudaki en önemli delili faşizm, komünizm gibi sistemlerin liberal düşünceye yenik düşmeleri idi. Geriye kalan iki seçenekten birisi olan milliyetçilik, zaten liberal demokrasi ortamının ürünüydü, kendine özgü bir ortam oluşturamazdı. Dinlerin büyük çoğunluğunun bir önerisi yoktu.

Yazar, Hegel'den aldığı tarih bilincine uygun olarak öyküsüne hem bir “son” tayin etmiş, hem de bu sonu “mutlu bir son” addetmiştir. İşin gerçeği, ABD'nin liberal/ demokratik olabilmesi için, dünyanın önemli bir kısmının totaliter olması gerekiyordu. Önemli olan ülkelerin liberal/ demokratik olması değil, istenilen bir yerde ve konumda olmalarıdır²⁴⁷. Dünyanın yeniden kurulması, bir merkez çerçevesinde periferinin dizayn edilmesi düşüncesi, liberalizmin başarısına güvensizliğinden kaynaklanmaktadır²⁴⁸.

Sonuç olarak, Tarihin Sonu Teorisi'nin, merkezî küresel gücün dünyayı yeniden kurma etkinliğinin jeopolitik bir biçimi olduğu düşünülebilir.

1.6.3.7. Medeniyetler Çatışması Kuramı

Samuel Huntington'un “Medeniyetler Çatışması” tezi de tıpkı Fukuyama'nın “Tarihin Sonu” tezi gibi, nereye gittiğimize dair kehanet iddiasında bulunan bir çalışmadır. Yeni dünyada çatışmanın temel kaynağı ne öncelikle ideolojik, ne de

²⁴⁶ Barkut 2009, 208.

²⁴⁷ Aydın 1999, 297-298.

²⁴⁸ Aydın 1999, 300.

öncelikle ekonomik olacaktır. Medeniyetler çatışması, küresel politikaları etkisi altına alacaktır²⁴⁹.

Sovyetler Birliği'nin ve komünizmin ideolojisinin dünya siyaset sahnesinden çekilmesinden sonra meydana gelen jeopolitik boşlukta iddialı ve o nisbette tartışmalara sebep olan, yeni dünyanın düzenlenmesiyle ilgili jeopolitik görüş, Samuel P. Huntington'un "Medeniyetler Çatışması" tezidir. ABD'li bir siyaset bilimci olan S. Huntington, tezini şu ifadelerle takdim etmektedir: Benim faraziyem şudur ki bu yeni dünyada mücadelenin esas kaynağı, öncelikle ideolojik ve ekonomik olmayacak. Beşeriyet arasındaki büyük bölünmeler ve hâkim mücadele kaynağı kültürel olacak. Millî devletler, dünyadaki hadiselerin gene en güçlü aktörleri olacak; fakat global politikanın asıl mücadeleleri farklı medeniyetlere mensup grup ve milletler arasında meydana gelecek. Medeniyetler çatışması, global politikaya hâkim olacak. Medeniyetler arasındaki fay hatları, geleceğin muharebe hatlarını teşkil edecek. Medeniyetler arasındaki mücadele, modern dünyadaki mücadelenin evriminde nihai safha olacak. Görüldüğü üzere, Huntington'un tezi, klasik dönem jeopolitikçilerinin, Machinder, Mahan ve Spykman'ın ileri sürmüş olduğu gibi yeryüzündeki belirli bir coğrafya üzerindeki hâkimiyet mücadelesi esasına dayanmamaktadır. Coğrafyanın önemi bu tezde ikinci, hatta üçüncü sıradadır.

Huntington'un tezine göre, mücadelenin, dolayısıyla dünya siyasi ortamını şekillendirme gayretinin mihveri, medeniyet farklılıklarıdır²⁵⁰. Huntington'a göre, dünya politikası yeni bir evreye giriyordu ve bu evrede ideolojik ve ekonomik çatışma, yerini kültürel ağırlıklı medeniyet çatışmalarına bırakıyordu. Ona göre, gelecekteki politik çatışma alanları, medeniyet çatlaklarının olduğu bölgeler olacaktır. Bu yargı altı temel sebebe istinat ettiriliyor:

1. Medeniyetler arası farklılıklar sadece gerçek değil, aynı zamanda temel farklılıklardır.

²⁴⁹ Hüseyin 1999, 210-211.

²⁵⁰ Tezkan ve Taşar 2002, 169-170.

2. Dünyanın küçülmesine koşut olarak medeniyetler arası ilişkiler yoğunlaşmakta ve farklı medeniyetlere üye topluluklar arasındaki kültürel farklılıklar farklı şuurulanma biçimleri oluşturmaktadır.
3. Ekonomik modernleşme ve sosyal değişim ile sarsılan yerel kimliklerin yerini fundamentalist dinî şuurulanma doldurmaktadır.
4. Batı toplumları dışındaki toplumlarda, kitlelerin Batı hayat tarzını benimseme eğilimi hızlanmakla birlikte, bu toplumların seçkinleri arasında otantik ve yerel kültürlere dönüş eğilimi artmaktadır.
5. Kültürel farklılıklar, ekonomik ve siyasi farklılıklara göre daha zor uzlaşılabilen çatışma alanları doğurmaktadır.
6. Din ve kültür temellerini de barındıran ekonomik bölgecilik güçlenmektedir.

Fukuyama'nın aksine Huntington, tarihin sonunu işaret eden evrensel bir değerler sisteminden ve uluslararası bir düzenden bahsetmiyor. Fukuyama, tezini teorik cazibeye kavuşturmak için felsefeye başvuruyordu. Huntington ise aynı cazibe merkezini medeniyet tarihi yoluyla elde etmeye çalışıyor²⁵¹.

Huntington'a göre, Batı için yeni durumun kısa vadedeki faydası, medeniyetler çatışmasını kendi lehine kullanabilecek olmasıdır. Uzun vadede bu duruma intibak etmenin yolu ise, diğerlerinin varlığına alışmak ve onları anlamaya çalışmak olarak ortaya çıkmaktadır²⁵². Son olarak medeniyetlerin Huntington'un saydığı özellikleri şu şekilde belirlenebilir:

1. Medeniyetler durağan değildir; medeniyetlerin oluşumu ve sınırları değişebilir. Çünkü insanlar kimliklerini yeniden tanımlayabilmektedirler.
2. Medeniyetler az veya çok (Örneğin, Çin medeniyeti) sayıda insanı içine alabilir.
3. Medeniyetler tek ulus-devletten (Örneğin, Japon medeniyeti) veya birkaç ulus-devletten (Arap ve Latin medeniyetleri) oluşabilir.
4. Medeniyetler karışabilir, örtüşebilir ve alt medeniyetler içerebilir. Örneğin Batı medeniyeti, Avrupa ve Kuzey Amerika medeniyetlerinden oluşmaktadır.

²⁵¹ Davutoğlu 2003, 370-371.

²⁵² Akkaya 2009, 197.

5. Medeniyetler arasındaki sınırlar kesin değildir, değişebilir. Ancak değişebilen bu sınırlar gerçektir.
6. Medeniyetler durağan değil, dinamik yapılardır; yükselmeleri, düşmeleri, bölünmeleri, birleşmeleri hatta yok olmaları mümkündür²⁵³.

1.6.3.8. Medeniyetler Bütünleşmesi Kuramı

Medeniyetler çatışması teorisine şiddetle karşı çıkan bir tez de İngiliz araştırmacıları Barry Buzan ve Gerard Segal tarafından ortaya atıldı. “Geleceğin Beklentisi” adlı eserlerinde Buzan ve Segal, Huntington’un medeniyet kuramını yanlış anladığını, bu arada Batı medeniyetini hiç tanımadığını söylüyorlar ve yine medeniyetlerin devletler gibi sınırları olduğunu ve devletleri gibi bir bütünlük içinde davranacaklarını sanmasının, Huntington’un yaptığı iki hata olduğunu vurguluyorlar. Buzan ve Segal’e göre “Gelecekteki medeniyetler çatışması olmayacak. Batı medeniyeti, medeniyetlerin birbirlerinin boğazına sarılması yerine, birbirlerine karışmasını sağlayacak. Çünkü Batı medeniyeti, alternatifsiz olarak dünyaya hâkim olacak²⁵⁴”. Dolayısıyla bu teoriye göre, Huntington’un medeniyetler arasında açtığı çatlakların, medeniyetlerin bütünleştirilmesi yoluyla kapatılabileceği düşünülmektedir.

1.6.3.9. Büyük Satranç Tahtası Kuramı

Bu teori, Zbigniew Brzezinski tarafından ortaya atılmıştır. Brzezinski, 1977-1981 yılları arasında ABD Başkanına Ulusal Güvenlik Danışmanı olarak hizmet etmiştir²⁵⁵.

Brzezinski, “Büyük Satranç Tahtası” adlı kitabıyla ortaya koyduğu teorisinde, öncelikli olarak daha önceki imparatorlukların (Roma, Çin, Moğol ve Büyük Britanya) hiçbirinin gerçekten bir küresel güç olmadıklarını belirtiyor. Bu imparatorlukların aksine, Amerika’nın bugün küresel gücünün, etkinlik alanı açısından yayılımının benzersiz olduğunu ileri sürüyor. Brzezinski’ye göre, Amerika, küresel gücün belirleyici dört

²⁵³ Akkaya 2009, 184.

²⁵⁴ Özey 1998, 235.

²⁵⁵ Özey 1998, 236.

alanında üstün durumdadır ve bu dördünün birleşimi Amerika'yı yegâne kapsamlı güç yapmaktadır:

1. Askerî olarak, eşiti olmayan bir küresel erişime sahip,
2. Ekonomik olarak, Japonya ve Almanya tarafından bazı bakımlardan meydan okunsa da, küresel büyümenin ana lokomotif olmaya devam etmesi,
3. Teknolojik olarak, yenileşmenin bıçaksırtı alanlarında genel öncülüğü elinde bulundurması,
4. Kültürel olarak, bazı kabalıklara karşın, özellikle dünya gençliği arasında rakipsiz bir cazibeye sahip olmasıdır²⁵⁶.

Dünyayı büyük bir satranç tahtasına benzeten Brzezinski, en verimli oyun alanının Avrasya olduğunu vurguluyor. Bu oyun alanında, baş oyuncu olarak ABD'yi gören teorisyen, diğer oyuncuların kimler olabileceği üzerine çeşitli yorumlar yapıyor ve Brzezinski, eserinde oyuncular hakkında aynen şunları söylüyor: Mevcut küresel koşullarda, Avrasya'nın yeni jeopolitik haritasında kilit önemdeki en az beş jeostratejik oyuncu ile beş jeopolitik mihver (bunların son ikisi de kısmen oyuncu olarak nitelenebilir) belirlenebilir. Fransa, Almanya, Rusya, Çin ve Hindistan büyük ve etkin oyunculardır. Öte yandan İngiltere, Japonya ve Endonezya, açıkçası, çok önemli ülkeler olmakla birlikte, bu şekilde nitelendirilemezler. Ukrayna, Azerbaycan, Güney Kore, Türkiye ve İran kritik olarak önemli jeopolitik mihver rolünü oynarken, Türkiye ve İran'ın her ikisi de bir ölçüde sınırlı kapasiteleri dahilinde aynı zamanda jeostratejik olarak etkindirler²⁵⁷.

Brzezinski, jeopolitik oyuncuları ve jeopolitik mihverleri şu şekilde tanımlamaktadır:

1. Jeostratejik oyuncular: Etkin jeostratejik oyuncuları, mevcut jeopolitik durumu – Amerika'nın çıkarlarını etkileyecek derecede – değiştirmek amacıyla sınırlarının ötesine güç uygulama ya da etkide bulunma yeteneğine ve ulus iradesine sahip olan devletlerdir.

²⁵⁶ Karabulut 2005, 76.

²⁵⁷ Özey 1998, 236.

2. Jeopolitik mihverler: Önemleri güç ve motivasyonlarından değil, daha çok hassas konumlarından ve potansiyel olarak saldırıya açık durumlarının jeostratejik oyuncuların tavırları için doğuracağı sonuçlardan kaynaklanmaktadır²⁵⁸.

Brzezinski'ye göre, ABD'nin açık görevi "Avrasya haritasına hâkim olan jeopolitik çoğulculuğu güçlendirmek ve sürdürmek"tir. Bu amaca ulaşmak için "Amerika'nın üstünlüğüne sonunda meydan okumaya çalışabilecek düşman bir koalisyonun oluşmasını önlemek üzere manevra ve manipülasyon"a başvurmak gerekmektedir.

1.6.3.10. Eksen Ülkeler Hâkimiyet Kuramı

Bu teori, 1989 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ortaya atılan ABD merkezli bir hâkimiyet teorisi niteliği taşımaktadır. Teori, Robert Chase, Emil Hill ve Paul Kennedy tarafından kaleme alınan ve 1996 Ocak ayında Foreign Affairs'te yayımlanan "Eksen Ülke Devletleri ve ABD Stratejisi" adlı makale ile ortaya atılmış ve daha sonra bu teori, diğer bazı araştırmacıların da katılımı ile daha da genişletilerek, 1999 yılında "The Pivotal States: A New Framework for U.S. Policy in the Developing World" adıyla kitap halinde yayımlanmıştır. Teori, gerek bilimadamları ve gerekse politika adamları tarafından benimsenmiştir. ABD'nin en azından, 21. yüzyılın ilk çeyreğinde bu teoriyi uygulamaya koyması beklenmektedir. Bu teoriye göre, "Gelişen dünyada ABD politikalarının ana hatları ne olmalıdır? Eksen ülkeler hangileridir?" sorularına cevaplar aranmış ve bazı sonuçlara gidilmiştir. Teorisyenler, eksen ülke olabilecek ülkeleri şöyle sıralamaktadırlar: Endonezya, Hindistan, Pakistan, Türkiye, Mısır, Güney Afrika, Brezilya, Cezayir ve Meksika. Bu ülkeler, konunun uzmanları tarafından iyice tahlil edilmişlerdir. Ayrıca bu ülkeler nüfus, uluslararası göç, çevre, insan hakları stratejisi, etnik çatışma, uluslararası finans, ticaret bakımından değerlendirilmişler ve ABD'nin stratejik planlaması üzerinde durulmuştur.

Bu teoriye göre ABD, eğer dünyaya hâkim olmak istiyorsa, diğer süper güçlerin dışında, dünya platformunda kendi bölgesinde en üstün olan 9 eksen ülke ilişkilerini

²⁵⁸ Özey 1998, 79.

daha iyi düzenlemek zorundadır. Bu dokuz ülkenin hepsi aynı düzeyde eksen ülke olmayabilir veya gelecekte bir başka eksen ülke ortaya çıkabilir. Dünya üzerinde bulunan bu 9 ülke (Endonezya, Hindistan, Pakistan, Türkiye, Mısır, Güney Afrika, Brezilya, Cezayir ve Meksika) neden eksen ülkedir? Başta bu ülkelerin bazıları (Endonezya, Türkiye, Mısır, Meksika) jeostratejik açıdan ABD ve müttefikleri açısından önemlidir. İkincisi bu ülkeler çağdaşlaşmakta, gelişmekte ve zaman zaman tökezlemektedirler. Tökezlemeleri neticesinde bölgesel kaos ortaya çıkabilir. Bu nedenle, bu ülkeler başarı ile başarısızlık arasında bıçak sırtında durmaktadırlar. Üçüncüsü, bu eksen ülkeler, kendi bölgeleri üzerinde yararlı ya da zararlı etkiler yaratabilme potansiyeline sahiptirler. Dördüncüsü ve en önemlisi, bu ülkeler çevre sorunları, insan hakları ve nüfus gibi geniş ortak kesite sahip konulardaki küresel temaslarda kilit rol oynayabilirler²⁵⁹. Soğuk savaş sonrası dönemde, IMF yardımıyla yararlanan belli başlı ülkeler: Brezilya, Arjantin, Meksika, Güney Kore, Türkiye...vb. Neden Etiyopya, Bangladeş, Zaire, Kamboçya gibi ülkelere bu yardımlar yapılmamaktadır? Aslında bu sorunun cevabını bu teorinin içinde bulabiliriz²⁶⁰.

1.6.3.11. Kuşatma Kuramı

Kuşatma (muhasara, containment) Teorisi, 1990'lı yılların başında günümüz jeopolitikçilerinin bazıları tarafından ortaya atılmıştır. Kuşatma teorisine göre, dünya iki jeostratejik bölgeye ayrılmaktadır. Bunlar Kıtasal Avrasya (Continental Eurasia) ve Deniz Ticaretine Bağımlı Bölge (Maritime Trade Dependent Zone)'dir.

Kıtasal Avrasya, Rusya ve Çin'den oluşur. Deniz Ticaretine Bağımlı Bölge ise ABD, Batı Avrupa ve Japonya'dan meydana gelir. Bu iki stratejik bölge arasında kalan bölgeye Hassas Bölge (Shatter Belts) denir. Hassas Bölge içine Orta Doğu, Afrika, Güney ve Güneydoğu Asya, Orta Asya, Okyanusya ve Doğu Avrupa ülkeleri yer alır. Güç politikalarında hedef tahtası olabilecek bu Hassas Bölge'ye Ara Bölge de denir. Ara

²⁵⁹ Özey 1998, 237-238.

²⁶⁰ Karabulut 2005, 82-83.

Bölge, gerek Avrasya gerekse Deniz Bölgesi güç merkezleri tarafından sürekli kuşatma altındadır. Bu kuşatmanın şekli ve boyutları ülkeden ülkeye değişmektedir.

Ara Bölge ülkeleri, kendi içlerinde bölgesel güç merkezlerine sahip olabilirler. Ayrıca az gelişmiş olmaları ve güç merkezlerinin hedefleri olmaları nedeniyle potansiyel kriz bölgeleri durumundadırlar²⁶¹.

1.6.3.12. Yeni Domino Taşları Kuramı

Yeni Domino Taşları Teorisi, Sovyet Bloğu'nun çökmesinden sonra gündeme gelmiştir. Bu teoriye göre ABD, Batı Avrupa, Japonya, Rusya ve Çin büyük güçler olarak nitelendirilmektedir. Büyük güçlerin dışında kalan Ara Bölge ülkeleri içinde, jeopolitik konumları, nüfus ve ekonomik durumları itibarıyla dünya istikrarını etkileyebilecek potansiyele sahip ülkeler ise “Mihver Devlet” özelliği taşımaktadır. “Mihver Devlet” özelliği taşıyan ülkelerin sayısı 10’u geçmemektedir.

Bu teorinin savunucuları, Mihver Devletlere yönelik tehditlerin komünizm ve saldırganlık olmadığını ileri sürerler. Bu devletler için en büyük tehdit unsurlarının aşırı nüfuslanma, göçler, çevre şartlarındaki kötüleşme, etnik çatışmalar, kökten dincilik ve ekonomik bunalımlar olduğu belirtilmektedir. Bu sebeple büyük güçler, Mihver Devletlerin istikrarını bozacak bu tehdit unsurlarına karşı daima müdahale etmelidirler. Dünya platformunda, gelişmiş süper ülkelerin hâkimiyetlerini tehdit eden unsurlar arasında etnik çatışmalar, kökten dincilik ve ekonomik bunalımlar önemli faktörler olarak görülmektedir²⁶².

1.6.3.13. Avrasyacılık Kuramı

Bu teori, Aleksandr Dugin tarafından ortaya atılmıştır. Dugin'in strateji, jeopolitik gibi konularda yaptığı yayınlar ilgi görmektedir. Yazar, 1999'dan bu yana Rus Parlamentosu (Duma) başkanlığının, strateji ve jeopolitik konularında baş danışmanlığını yapmaktadır. Rus jeopolitiği ya da Avrasyacı yaklaşım, Kuşatma

²⁶¹ Özey 1998, 230.

²⁶² Özey 1998, 230-231.

teorisindeki Atlantikçi Denizel Güçleri ve Büyük Satranç Tahtası teorisinde ABD'nin Avrasya'daki egemenlik arayışlarını bloke etmeyi, Kara Hâkimiyet Teorisinin Rusya'ya verdiği Kalpgâh gücü ile aşmayı, Avrasya'da Rusya egemenliğinde, kısmen Sovyet Rusya politikalarına benzeyen ideolojik birlikteliklerin yerine ekonomik birliktelikleri oluşturmayı hedefleyen bir teoridir.

Rusya, Avrasyacı jeopolitik gücü diriltebilirse, Doğu ve Batı'daki gücü de birleştirerek kurabilecektir. Dugin, bu teorisinde birçok ulusun sosyal, dinî, ekonomik, politik ve askerî güç analiz ve tarihsel yapılarını da dikkate alarak, Rusya'ya ülkelere nasıl yaklaşımları gerektiğini ve hangi ittifakları kuracaklarını açıklıyor²⁶³. Avrasyacılık, Rusya'nın millî hedefleri ile Rusya ve daha geniş çapta bütün Avrasya'da yaşayan ulusların halkları arasında dengeli bir strateji sunmaktadır ve bu strateji, halen adım adım zaten uygulanmaktadır. Bağımsız Devletler Topluluğu ile ilişkilerin güçlendirilmesi, Avrupa Ekonomik Birliğinin kurulması, Rusya Federasyonu'nun Avrupa, Japonya ve İran ile takip ettiği dış siyaset, yeni bir federal bölgeler sisteminin oluşturulması, iktidarın hiyerarşik kullanılmasının güçlendirilmesi, oligarşik çetelerin zayıflatılması, yurtseverlik siyasetinin benimsenmesi gibi hususlar Avrasyacılık programının gerekleridir²⁶⁴.

1.6.3.14. Barış Bölgeleri/ Karmaşa Bölgeleri Modeli

Max Singer ve Aaron Wildavsky'nin "The Real World Order" adlı çalışmalarında ortaya koydukları bu modele göre dünya, "Barış Bölgeleri" ve "Karmaşa Bölgeleri" olarak ikiye ayrılmaktadır. Barış Bölgeleri demokrasi ve refah içindeyken, Karmaşa Bölgeleri'ni savaş ve kalkınma kavramları nitelemektedir.

Yazarlara göre, dünya nüfusunun %15'ini oluşturan ABD, Kanada, Japonya, Yeni Zelanda ve Avustralya barış bölgeleridir. Dünyanın geri kalanı ise savaşlar ve kalkınma stratejileriyle örülü bir karmaşa içindedir. Singer ve Wildavsky modeli, sağlam temelleri olmayan ve ideoloji kokan bir modeldir²⁶⁵. Zira "Karmaşa nedir, nerededir ve

²⁶³ Arıbaş 2009, 33-34.

²⁶⁴ Tezkan ve Taşar 2002, 216.

²⁶⁵ Karabulut 2005, 92-93.

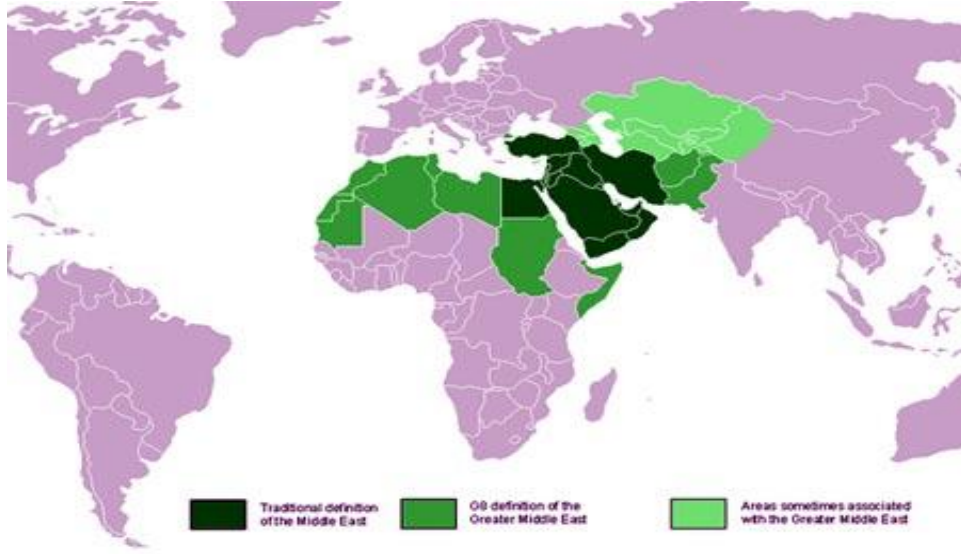
barış bölgeleri ülkelerinin karmaşanın oluşumundaki rolü nedir?” soruları modelin hesaplaşması gereken alanlardır.

1.6.3.15. Büyük Orta Doğu Projesi

Bu teori, ruhunu Medeniyetler Çatışması teorisinden, ideolojik arka planını Tarihin Sonu teorisinden, uygulama mantığını da soğuk savaş dönemi teorilerinden olan Kenar Kuşak teorisinden, yani çevreleme politikasından almaktadır. Bu üç teorisinin senteziyle vücut bulan jeopolitik teori “Büyük Orta Doğu Projesi”dir.

Haziran 2004’te yapılan G-8 Zirvesinde resmî belgelerde Amerikalılar Büyük Orta Doğu Projesi’nin Arap devletleri, İsrail, Pakistan, İran, Türkiye ve Afganistan’ı kapsadığını belirtmişlerdir. Fakat çoğu düşünürü göre, Büyük Orta Doğu Projesi 23 ülkeyi kapsamaktadır. Bu ülkeler Moritanya, Cezayir, Fas, Tunus, Mısır, İsrail, Sudan, Ürdün, Yemen, Umman, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Katar, Kuveyt, Irak, Suriye, Lübnan, Türkiye, İran, Pakistan ve Afganistan’dır. Fakat Orta Asya ve Kafkasya’yı içermediği için bu sayılar pek anlamlı değildir. Zira, Büyük Orta Doğu Projesi’nin en önemli hedefi, bu iki coğrafyada yer alan ülkelerdir, aynı zamanda. Büyük Orta Doğu Projesi’nin uygulamaya başlanacağı ülkelerin müslüman ülkeler olması, Medeniyetler Çatışması teorisi ile bağlantısını, bu ülkeleri nihai aşamaya, yani Batılı anlamda modernleşmeye götürme amacı Tarihin Sonu teorisi ile olan bağlantısını ortaya koymaktadır. Çevreleme politikasıyla olan organik bağı ise bir farkla aynıdır. Çevreleme politikasında hedef SSCB’ydi; Büyük Orta Doğu Projesi’nde ise hedef Çin ve AB’dir.

Çin, ABD’nin çevreleme politikasının önüne geçmek için somut adımlar atmaktadır. Örneğin, Burma Adaları’nı offshore bankacılık için kullanmakta, Rusya-Hindistan-İran üçlüsüyle ilişkilerini her geçen gün arttırmakta ve Güney Çin Denizi’ndeki yapısal değişimi kendi isteği doğrultusunda yönlendirmektedir.

Harita 8: Farklı Orta Doğu Tanımları

Kuzey Afrika ülkelerinin bu projeye dahil edilmek istenmesinin nedeni de ABD'nin AB'ye denizden komşu olmak istemesidir. Asıl hedef, AB'nin Akdeniz, Orta Doğu ve Afrika ülkeleriyle ekonomik ilişkilerini sekteye uğratmaktır.

Büyük Orta Doğu Projesinin başarı kazanabilmesi için en önemli etken, ABD'nin "hızlı hareket" etmesidir. Henüz bütünleşmesini hem derinleşme hem de genişleme anlamında tamamlayamamış olan AB ile ekonomik ve yapısal gelişimini tamamlayamamış olan Çin, kısa vadede ABD'nin bu projesini sekteye uğratma yeteneğine sahip değildir. Fakat orta vadede bu iki güç, ABD'nin karşısına dikilecektir. ABD'nin Büyük Orta Doğu Projesi kapsamındaki ülkeleri hangi araçlarla kontrol altına almak istediği önemli bir konudur. ABD'nin bu konuda kullandığı araçlar, "havuç" ve "sopa" politikası olarak ikiye ayrılabilir. Sopa politikası yaptırımlar, önleyici müdahaleler ve rejim değişikliklerini içermektedir. Havuç politikası ise teşvikleri kapsamaktadır. Teşvik kavramı ticari kolaylıklar, en çok kayırılan ülke uygulaması, tarife indirimleri, direkt satışlar, ekonomik ve askerî yardımlar, teknoloji transferi, askerî

işbirliği ve uluslararası örgütlere üye olarak kabul edilme gibi araçları bünyesinde barındırmaktadır²⁶⁶.

1.6.3.16. Topraksızlaşma Kuramı

Soğuk savaş sonrası, jeopolitik alanında ortaya atılan tezlerden biri de “topraksızlaşma” tezidir. Topraksızlaşma; malların, bilginin ve insanların akışının devlet sınırlarını aşması sonucunda devlet egemenliğinin azalması sürecidir. Bu akış ve ona ilişkin politikalar, Tuathail tarafından “Akış Harekâtı” olarak adlandırılmıştır. Topraksızlaşma, dünyayı devlet merkezli bir resimde gören modern jeopolitik düşünceden, çoklu aktörlerden birisi olarak gören ve iç/yerel ve dış/yabancı arasında karmaşık bir ayırım kurmaya doğru bir değişim vurgusudur.

Topraksızlaşma Kuramı kapsamında şu sorular sorulmaktadır: “Devlet egemenliğini yıpratan mevcut akışlar, Westfalya devlet sisteminin çöküşünü mü başlatacaktır, yoksa hegemonik geçiş süresinde yaşanan normal bir değişim midir?” Tuathail, bu sorunun yanıtını şu şekilde vermektedir: Ulus ötesi akış fikri, dünya sistemindeki tüm devletler ve halklardan ziyade, küçük bir ileri kapitalist toplumun deneyimidir. Diğer bir deyişle, küresel ekonomi algılarını domine eden etkileşimlerin akışkanlığı çok az kişinin yaşadığı bir şeydir.

Topraksızlaşma konusunda Steven Spielgel’in saptamaları şu şekildedir: Küreselleşme aşamasında olan ülkeler için toprak, önemini kaybetmiştir. Zira, siberuzay sayesinde anında irtibat, global bir medya ve bir fare darbesi ile muazzam para birimlerini bir yerden bir yere gönderebilmek büyük önem kazanmıştır. Nakliye ve iletişim için artık gerekli olmadığından, toprak eski rolünü kaybetmiştir. Üstelik artık günümüzde güç kaynağı eğitim, bilimsel araştırma ve gelişim ile elde edilmektedir²⁶⁷.

Bu teorinin bir duruma vurgu yaptığı, ana gerçeği yansıtmadığı, toprak temelli çatışmalara ve etnik sürtüşmelere bakarak kolaylıkla anlaşılabilir.

²⁶⁶ Karabulut 2005, 95-97.

²⁶⁷ Karabulut 2005, 89-91.

1.6.4. Türk Teorisyenlerin Jeopolitik Görüşleri

Cumhuriyet dönemi jeopolitiği statükocu bir jeopolitiktir ve Türkiye'nin stratejik ve jeopolitik teori yetersizliği içinde olduğu ortadadır. Geleneksel Türk dış politikası, “mevcudu elde tutma” adına bütünüyle defansif strateji ve jeopolitik üzerine bindirilmiş, fiziki coğrafya vurgulu bir anlayış üzerine oturtulmuştur. Bu durum, yönetici elitin stratejik zihniyetiyle, tarihî, politik, psikolojik vb. nedenlerden kaynaklanmıştır.

Ancak statükocu jeopolitik paradigmayı kıracak ve ona bir dinamizm getirecek anomaliler de yok değildir. Bu anomalileri ya da teorisyenleri Suat İlhan, Ramazan Özey ve Ahmet Davutoğlu olarak sıralayabiliriz.

1.6.4.1. Suat İlhan: Güç Merkezleri Görüşü

Suat İlhan jeopolitik olgu, olay ve süreçlerin analizinin temeline kritik ve belirleyici bir kavram ve analiz aracı olarak “Güç Merkezleri” kavramını koymuştur. Jeopolitik yorumların tutarlı olabilmesi ve zaafiyetlerden arındırılması için metodik bir tedbir sunmaktır bize. Çünkü esasen jeopolitik paradigmalara dayalı yorumlar, hatalı olabilmektedir. Bu paradigmalardan altında onları üreten ve onlara pratik bir kişilik kazandıran, değişen, hareket eden güç merkezleri vardır. Önemli olan, güç kaymaları ve bunların satıhtaki davranışlarını gözlemlemektir. Ancak bu şekilde anlamlı ve geçerli jeopolitik analizler yapılabilir. Görülüyor ki, Güç Merkezleri teorisi, metodik bir tedbir öneren bir tezdur.

Suat İlhan, Güç Merkezleri anlayışını şöyle ifade eder: Teşekkül eden büyük ve etkili güç merkezlerinin de bir coğrafyası vardır. Dünya politikasını jeopolitik teorilerden fazla, yaşanan dönemde dünya üzerinde kendisini kabul ettirmiş olan evrensel güçler belirler. Güç merkezleri yer ve el değiştirdiği zaman teorilerin geçerlilikleri zayıflıyorsa, hâkim etken, teoriler değil, güç merkezleri ve bunların oluşturdukları coğrafyadır.

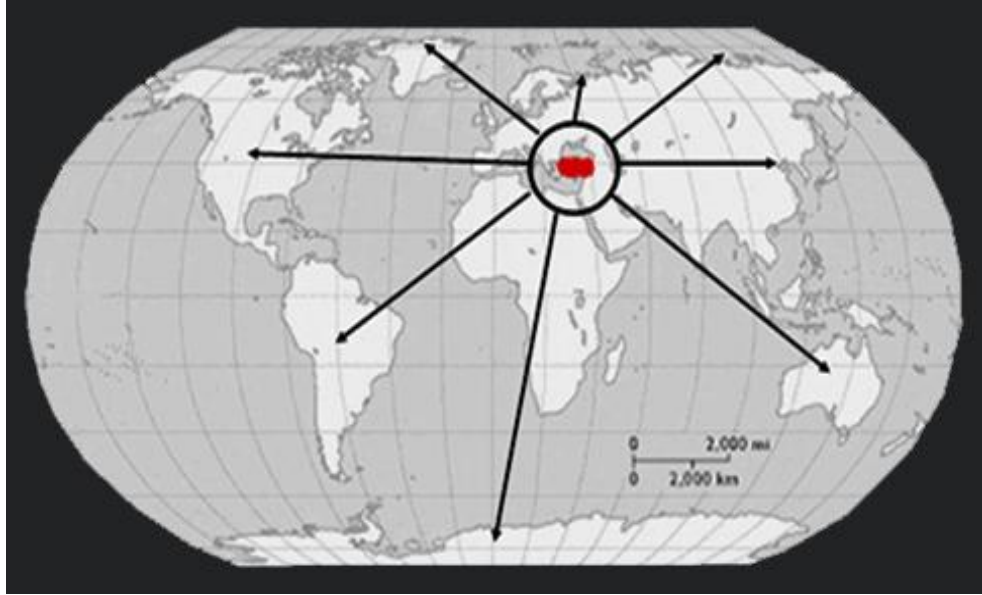
Olaylar, jeopolitik teorilerden fazla, güç merkezlerinin oluşturduğu coğrafyanın yönlendirmesine bağlı kalıyor. Evrensel politikaları, teorilerin değişmeyen coğrafî

niteliklerine göre değil, teşekkül eden güç merkezlerinin coğrafi konumlarına göre düşünmek, değerlendirmek ve oluşturmak gerekiyor.

Evrensel ve bölgesel düzeydeki güç odakları, bunların coğrafi ve jeopolitik kuramları, güçlerin olanakları, niyet ve amaçları belirleyici olmaya devam etmektedir²⁶⁸. Her dönemin politik yönünü ve tutumunu, o dönemde dünyaya hâkim olan güç belirlemektedir. Gelecekte de jeopolitik teorilerden çok, mevcut güç merkezleri hareket tarzlarını ve politikaları yönlendirecektir²⁶⁹.

1.6.4.2. Ramazan Özey: Merkezî Türk Hâkimiyet Kuramı

Ramazan Özey, kendisinin kurduğu “Merkezî Türk Hâkimiyet Teorisi”ni şöyle açıklamaktadır:

Harita 9

Asya, Afrika ve Avrupa eski kara kütlelerinin bitişme noktasında yer alan Anadolu yarımadası dünya kalesini, aynı zamanda dünyanın kalbini (heartland) oluşturmaktadır. Çünkü Anadolu yarımadasının üç tarafı denizlerle çevrilidir. Yükselti bakımından kıtaların en yücesi olan Asya’dan (1010 m) bile hayli yüksek (Türkiye’nin

²⁶⁸ www.hanemiz.com/acik-istihbarat/16720-jeopolitik-calismalari-html.com

²⁶⁹ İlhan 1989, 99.

ortalama yükseltisi 1132 m) bir kara parçasını teşkil eder. Anadolu yarımadasının Asya ve Afrika'ya bitişik olduğu kesimlerde aşılması zor sıradağlar yer almaktadır.

Bütün bu genel özellikleriyle Anadolu, tam bir kaleyi andırmaktadır. Anadolu yarımadasında iç kale görevini Ankara ve bölge içindeki Konya, Sivas, Kayseri şehirleri üstlenmiştir. Ankara'nın eteklerinde, tarihin büyük düğümleri çözülüp bağlanmıştır. Tarih seyri içinde Ankara ve çevresi, Hititlerin, Frigyalıların, Lidyalıların, Romalıların, Bizansların, Selçukluların ve Osmanlıların sığınma yeri ve çevreye yayılma bölgesi olmuştur. En son olarak, yüce Osmanlı Devleti'nin yıkılışı ile birlikte Müslüman Türk'ün yeniden şahlanması, bu iç kaleden olmuştur. Kalenin Asya'ya açılan burcu Malazgirit, Avrupa'ya açılan burcu ise İstanbul'dur.

Anadolu yarımadasını çevreleyen Balkan yarımadası, Kafkaslar, İran, Arabistan ve Kuzeydoğu Afrika “İç çemberi” meydana getirir. Bunun dışındaki kara parçaları ise “Dış Çemberi” ya da “Dünya Adası”nı oluşturmaktadır. Böylece, teorisyen, Merkezî Türk Hâkimiyet Teorisi'nin zeminini kurduktan sonra jeopolitik postulatını ortaya koymaktadır: “Dünya kalesini (Anadolu) elinde bulunduran bir millet, iç çembere (Balkanlar ve Orta Doğu) hükmeder. İç çembere hükmeden bir millet ise, dış çembere yani dünyaya hâkim olur²⁷⁰.”

Ramazan Özey'in bu teorisi, tarihî olarak ispatlanabilir ve geçerliliği doğrulanabilir. Ramazan Özey, teorisinin sadece fiziki coğrafyaya dayanmaması için yüksek kapasiteli ve organize bir güç olunması gerektiğine özet olarak vurgu yapmıştır.

1.6.4.3. Ahmet Davutoğlu: Bir Düşünce Fabrikatörü

Ahmet Davutoğlu, “Stratejik Derinlik” adlı çalışmasıyla parlak bir jeopolitik metin üretmiştir. Yerel stratejik zihniyetin tasavvurlarını kullanarak, küresel süreçleri dinamik veri durum kabul etmiş, Türk jeopolitik yapısının bütün unsurlarını bir araya getirmiş, yeniden tanımlamış, jeopolitik bir vizyon oluşturmak için kuvvet birimlerini karşılıklı bağıntıları içinde devindirmiştir.

²⁷⁰ Özey 1998, 245-246.

Jeopolitik güç değişkenlerinden, insan ve siyasi iradedeki zaafiyetin Türkiye’yi nasıl bir stratejik öngörüsüzlük durumuna ittiğinin resmini dolaylı olarak şöyle çizer:

Siyasi irade yetersizliği dolayısıyla dış siyasetini konjonktürel dalgalanmaların akışına bırakan ve zamanlama kabiliyetini kaybeden ülkeler ise, başkaları tarafından belirlenmiş gündemlere gösterilen anlık tepkilerin oluşturduğu karmaşık ve çelişik bir tablonun esiri olurlar. Bu tür ülkelerin siyasi elitinin, ne çıkış noktaları ile ilgili bir birikimleri, ne de varış noktaları ile ilgili bir ufukları vardır. Atak ve belirleyici değil, savunmacı ve tepkicidirler. “Çözüm için ben varım” ataklığına değil, “Bunalımlarda ben yokum” savunmasına ayarlı bir psikoloji içinde davranırlar. Bu kimliksiz seçkinler, kritik dönemlerde ön plana çıkıp belirleyici olmaktan çok, fark edilmemeye ve insiyatif kullanmamaya şartlanmışlardır. Ülkelerini dünya gündeminde etkin bir konumda tutmak, yeni mesuliyetler getireceği için edilgen olmayı daha emin ve risksiz bir siyaset olarak görürler. Gündemler belirlendikten sonra sahneye çıkarak, müzakere masasının bir ucuna ilişmeye çalışırlar. Sürecin başında önde görünmekten kaçınırlar; ama bir kere de trenin kaçmakta olduğu vehmine kapılırlarsa, o telaşla yerli yersiz her türlü kontrolsüz ilişkiye girmeye çabalarlar. Ne olayların merkezinde olmanın güven hissine, ne de seyirci olmanın rahatlığına sahiptirler. Olaylarda merkez konumuna doğru kaydıklarında mesuliyetten kaçma yollarını ararken devre dışı kaldıklarını hissettiklerinde merkeze bir nebze yaklaşabilmek için bütün değer ve önceliklerinden taviz vermeye hazır, kaypak bir psikolojiye bürünürler. Davranışlarına, saygı görmenin getireceği mesuliyetlerden kaçınmak ile kaale alınmamaktan korkmak arasında gidip gelen ürkek bir tavır hâkimdir²⁷¹.

Stratej Ahmet Davutoğlu, insan unsuru konusunda şöyle düşünür: Türkiye’nin stratejik yönelişindeki en ciddi mesele, insan unsuru ile ilgilidir. Türkiye tarih ve coğrafya verileri ile ve bu verilerin tezahürünü sağlayan kültürel alt yapı açısından küresel stratejiler geliştiren birçok ülkeyi bile kışkındıracak bir birikime sahiptir. Ancak bu yeterli değildir. Bir stratejik gücü oluşturan bütün unsurları, dinamik bir şekilde yorumlayabilecek, değişen uluslararası konjonktüre uyumlu hale getirebilecek, değişik

²⁷¹ Davutoğlu 2002, 33.

güç unsurları arasındaki koordinasyonu sağlayabilecek, kademeli güç stratejileri geliştirebilecek, donanımlı ve ufku açık bir insan unsuru olmaksızın, bütün bu potansiyellerden kinetik bir enerji çıkarabilmek mümkün olamaz. Bu donanımın da yeterli insan unsuruna sahip olursa bile, bu insan unsuru ile siyasi sistemin stratejik tercihleri arasında tam bir anlamlılık ve meşruiyet ilişkisi kurulamazsa, bu yetişmiş insan unsuru, verimsiz alanlarda düşük kapasite ile çalıştırılmış olur.

Bir ülkenin stratejik açılımındaki en hassas ve en önemli unsur, sistemin merkezindeki siyasi irade ile toplumun donanımlı sivil insan unsurundaki meşruiyet ilişkisidir. İçinde bulunduğumuz dönemde sıkça kullanılan deyimlerle ifade edilirse, derin devletin derin millet ile buluştuğu noktadır. İnsan unsuru ile siyasi sistem arasındaki meşruiyet ilişkisinin en önemli boyutu güven ilişkisidir. Kendi insan unsuruna güvenmeyen bir devletin stratejik ufuklara açılması, toplumun potansiyelini motive edecek taktik hedefler ortaya koyması, bu hedeflere uygun araçları doğru zamanlama ile devreye sokabilmesi mümkün değildir. Stratejik güç, o gücü uygulayacak millete güven ile gerçek hüviyetini kazanır²⁷².

Türk jeopolitiği, toplam güç yapısına dayanarak dış politikada nihai öneriler setini sunmuş değildir. Öneriler setinin kapsamlı, esnek ve sonuç alıcı olabilmesi için, stratejik güç yapısının tekrar tekrar gözden geçirilip geliştirilmesi ve aktifleştirilmesi gerekmektedir. Stratej Ahmet Davutoğlu'nun yapıtı, bu konuda ciddi bir teşebbüs metni olarak yerini almıştır.

Suat İlhan'ın Güç Merkezleri Görüşü, Ramazan Özey'in Merkezî Türk Hâkimiyeti Kuramı ve Ahmet Davutoğlu'nun Stratejik Derinlik adlı çalışmalarına optimist bir umutla, Türk jeopolitik aklının yerel perspektiften dünyayı yeniden kurma denemelerinin teorik başlangıçları olarak bakabiliriz.

²⁷² Davutoğlu 2002, 36-37.

1.6.5. Eleştirel Jeopolitik

Dünya hâkimiyet teorilerinin, jeopolitiğin ne olduğunu kavramada önemlerinin olduğu açıktır. Bu teoriler, herşeyden önce jeopolitik disiplininin etkinlik alanının ne olduğunu, hangi aşamalardan geçtiğini, coğrafi mekânda oluşmuş politik birimlerin güç yansıtma senaryolarını ve bu senaryoların bölgesel ve küresel alanı nasıl yeniden kurduklarını anlamamızda ilave destek olurlar. Zihnimizde jeopolitik disiplinine ait bir kimliğin belirmesine imkân verirler. Ancak jeopolitik içinde gelişen, jeopolitik karakteri de olan bir meydan okuma vardır. Bu meydan okuma tavrı, klasik ya da geleneksel jeopolitiğin ön varsayımlarına, söylemine, köklerine ve arka planına yönelik bir eleştirel tavidir. Eleştirel jeopolitik denilen bu meydan okumanın da üzerinde özetle durmak gerekmektedir.

Eleştirel jeopolitik kavramı, ilk olarak 1980'lerin sonunda Simon Dalby ve Gearoid O Tuathail adlı Amerika'da yaşayan ilk İrlandalı siyasi coğrafyacı tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Sosyal bilimlerde ortaya çıkan post-yapısalcı ve post-kolonyal kuramlardan etkilenen Eleştirel Jeopolitik, bu dönemde genel olarak soğuk savaş döneminin jeopolitik alanının ideolojik olarak nasıl kurgulandığı ile ilgilenir. Bu alanın, çatışmanın iki ucunda yer alan devletlerin kimlik politikaları ve ekonomik eğilimleri ile olan ilişkisi, tartışmanın odağını oluşturur. Soğuk savaşın sona ermesiyle Eleştirel Jeopolitiğin alanı da genişlemiştir.

Dalby ve Tuathail'in yanında Peter Taylor, John Agnew, Stuart Corbridge ve Joanne Sharp gibi yazarlar da jeopolitik düşünce sistemlerinin ortaya çıkışının ardındaki tarihsel, düşünsel ve siyasi arka planını araştırmaya başlamışlardır. Bu yazarlara göre, jeopolitik düşünce, basitçe en akılcı şekilde devletlerin yönetimine yarayan bir alan yönetimi bilimi olmaktan öte, doğrudan iktidar tarafından şekillendirilen bir bilme biçimi olması itibariyle, hiçbir zaman siyasi olarak tarafsız olmayacak, alansal bir algılama yöntemidir. Dolayısıyla, yapılması gereken, jeopolitik bilginin üretimini, bağlamsal temellerini ve iktidarla ilişkisini araştırmaktır. Bilgi üretim süreci ise, her zaman ve her koşulda yanlıdır, tarihseldir, siyasaldır, ideolojiktir. Bilgi üretim süreci,

belli çıkarları korurken, başka çıkarları gizler²⁷³. Örneğin, ABD küresel jeopolitiği, nihai olarak kapitalist gelişme için küresel bir alan yaratmayı hedefler. ABD yönetici sınıfı adına, daha küçük bir derecede de bir bütün olarak üçlü kuvvetleri (Kuzey Amerika, Avrupa, Japonya) iç bağlantılara sahip yönetici sınıfları adına, sermaye birikimine adanmış bir dünya yaratmakla ilgilidir²⁷⁴.

Gearoid Tuathail'e göre, günümüzdeki jeopolitik durum biz/onlar, yerli/yabancı, yakın/uzak ikililerine meyli olan ve jeopolitik gelenekten gelen kalpgâh/kenar kuşak, kara gücü/deniz gücü ve Doğu/Batı gibi efsanevi ikililere dayanan Ortodoks jeopolitiğinin “ya/ya da” mantığını aşar. Eski kavramsal jeopolitik haritalar, akımların hızlandığı, bilgiye anında ulaşma imkânının olduğu ve tekno-bilimsel risklerin büyük ölçüde arttığı bir dünyada işe yaramaz. Eleştirel jeopolitik, devraldığımız “ya/ya da” modernliği (hesaplanabilme, doğrusallık, milliyetçilik, belirlilik, boyutluluk ve sınırlar) içinde yeni bir “hem/hem de” modernliğinin (tereddüt, çeşitlilik, eşzamanlılık, küresellik, belirsizlik, şekilsizlik ve sınırlar) patladığını fark etmiştir ve küreselleşmenin, enformasyonlaşmanın ve “risk toplumu”nun dinamiklerini uzun zamandan beri ciddi bir şekilde incelemektedir. Ortodoks jeopolitiğinden farklı olarak, eleştirel jeopolitik “jeopolitiğin sorunlarına yönelik daha zengin bir anlayışa ve daha iyi bir kavramsal idrak yeteneği”ne sahiptir²⁷⁵.

Eleştirel jeopolitik temelde “söylem analizi”ni merkezine alan, küreselleşmeyi vurgulayan, jeopolitik meta-anlatılara meydan okuyan, bilgi/güç ilişkisini analiz edip jeopolitik söylemi yeniden kuran bir yaklaşımdır.

1.6.6. Jeopolitik Analiz Metodu

Jeopolitik ve kardeş kavramları olan strateji ve jeostrateji disiplinleri hakkında çok özet bilgiler verdikten sonra, jeopolitik teorinin “hedef nesnesi”ni nasıl analiz ettiğini açıklama girişimine geçebiliriz.

²⁷³ Tirben 2009, 217-219.

²⁷⁴ <http://merichrd.wordpress.com/2007/05/19/imparatorlugun-yeni-jeopolitigi/>

²⁷⁵ Karabulut 2005, 84.

Jeopolitik: Siyasi bir birimi “dünya/bölge kalıpları” içinde inceleyerek, siyasi davranışlarda coğrafi etkenlerin rolünü değerlendiren dinamik bir bilimdir²⁷⁶. Jeopolitik, öncelikle ve en genel planda hedef nesnesine ya da analiz birimine yaklaşım teşebbüsünde bulunurken (burada Kıbrıs) hedef nesnesini kendine ait üç alt disiplinin ilkelerinin kesişim noktasına oturtup, hedef nesnesinin jeopolitik haritasını kurma girişimini başlatır. Bu alt disiplinler şunlardır:

1. *Jestrateji*: Coğrafi etmenlerin ülkelerin askerî stratejileri üzerindeki etkilerini inceler.
2. *Jeoekonomi*: Yeryüzünde bulunan ülkelerin ekonomilerini inceleyen ve coğrafyası ile ekonomik gücü arasında bağlantı kuran bir bilimdir.
3. *Jeokültür*: Yeryüzünde bulunan kültür çevrelerinin oluşturduğu kültür coğrafyalarının değerlendirmelerini, kültür unsurları ve kültür çevrelerinin ilişkilerini inceler.

Burada jeopolitik ve alt birimlerinin tamamı coğrafya tabanlıdır²⁷⁷. Jeopolitiğin bu anlamı çerçevesinde yapılacak jeopolitik bir inceleme;

1. Bölgenin coğrafi bir tasvirini, çevre bölgelerle olan ilişkisini içermeli.
2. Bölgenin tabii kaynaklarını ve bölge içindeki politik birimlerini belirtmeli.
3. Bölgeyi politik olarak şekillendiren olayların tarihî bir hikâyesini içermeli.
4. Bölgede hegemon olan devletin jeopolitik çıkarlarının kapsamlı bir incelemesini vermeli.
5. İncelemeyi yapan ülke için açık, belirgin dış politika hareket tarzları önermelidir. (Hedef nesnemiz Kıbrıs Eskiçağ tarihi olduğu için, dış politika hareket tarzları önerme ilkesi geçerli olmamaktadır.)

Jeopolitik teori, “büyük strateji (great strategy)” anlamında ele alındığı takdirde, hedef nesnesine yaklaşımı şu noktalarda yoğunlaşmaktadır:

1. Halkların ve devletlerin teritoryal (ülkesel) genişlemesi/ yayılması.
2. Sınırların yeniden belirlenmesi.

²⁷⁶ İzzeti 2005, 243.

²⁷⁷ <http://www.nuveforum.net/146-diger-dersler/32987-siyasi-cografya-nedir/>

3. Devletlerin karasuları dışındaki deniz bölgelerinde toprak talepleri.
4. İdeolojilerin, dinin ve kültürün teritoryal yayılması.
5. Enerji ve hammadde kaynakları konusunda giderek artan çatışmalar.
6. Halkların millî bağımsızlıkları.
7. Çok taraflı organizasyonlarda devletlerin işbirliği çabaları.
8. Devletlerin ittifaklar ve federasyonlarla bir araya gelmeleri.
9. Millî devlet stratejisi olarak ekonomik ve siyasi bölgeselleşme²⁷⁸.

Jeopolitik, tüm bu araştırma konularının soruşturmasını, jeopolitik yapıyı oluşturan bileşenlerin daha özel ve spesifik düzlemine çekerek yapar. Jeopolitiğin yapısal bileşenleri daha önce ifade edildiği gibi;

1. Dinamik yapı bileşenleri,

2. Statik yapı bileşenleri olmak üzere ikiye ayrılmıştı. Jeopolitiğin dinamik ve statik yapı bileşenleri eşit kapasitede yapıya katılmazlar. Statik bileşenler, zaman içerisinde az çok istikrar ve değişmezlik gösterirken, dinamik bileşenler sürekli değişim içindedir. Alana, duruma ve zamana göre yeni bileşenler sisteme girebilir; sistemde kimi bileşenleri etkisizleştirebilir ya da sistem bileşenleri üzerinde çarpan etkisi yaparak bileşenleri ve onların etkileşimlerini dönüştürebilir. Jeopolitik tüm bu bileşenleri, bunların etkilerini, etkileşimlerini küresel, bölgesel ve yerel alanlarda gözlemleyip kendi ilkeleri çerçevesinde yorumlamaya çalışır. Birim alan üzerindeki gücü, bu gücün sınırlarını, bu sınırların başka sınırlarla etkileşimini, alan üzerindeki güç kaymalarını, güç hiyerarşilerini, güç koalisyonlarını ve bu koalisyonların birbirlerini dönüştürme biçimlerini, yerel ve bölgesel güç belirleş ve yok oluşlarının ve tüm bunların jeopolitik konumlama haritasını çıkararak, bu haritanın gerisindeki coğrafi yapıyı ana kurucu olarak betimleyip, analiz biriminin tanımını yapar.

Jeopolitik, hedef nesnesinin kapsamlı bir değerlendirmesini aşağıdaki dinamik ve statik bileşenleri dikkate alarak yapar:

- a) Jeopolitik Konum

- Ülkenin tipi (kıta içi, kıyı, ada devleti)

²⁷⁸ Tarakçı 2003, 33-35.

- Komşularının sayısı
- Komşuları ile olan anlaşmazlıkları
- Komşuları ile olan ortak özellikleri (din, dil, ırk, kültür ...vb.)
- Ülkedeki etnik yapı ve azınlıklar
- Uluslararası boğaz, su yolu, kara yolu, demir yolu, petrol ve doğalgaz hatları
- Komşuları ve bölge ülkeleri ile olan etkileşim konuları ve derecesi (kültürel, ticari... vb.)
- Önemli bölge ve dünya ülkeleri halkı ile akrabalık veya ırkdaşlık
- Bölge ve dünya güç merkezlerinin etkisi

b) Coğrafi konum

- Savunma ve güvenliğe olan etkisi
- İklim çeşitliliği
- Toprakların tarım ve hayvancılığa elverişliliği
- Doğal kaynakların durumu

c) Sosyo-kültürel unsurlar

- Din, ırk (etnik yapı)
- Nüfus
- Okuma yazma oranı
- Yüksek eğitim durumu
- Zorunlu eğitim
- Millî karakter
- Millî moral
- Aile yapısı ve dayanışma
- Sanat ve sanatçı olarak dünyadaki yeri

d) Ekonomik unsurlar

- Hammadde zenginliği
- Endüstriyel kapasite
- Tarımsal kapasite (iklim, sulama, çeşitlilik)

- Ticaret hacmi (dış alım, satım)
- Toplam millî gelir
- Kişi başına düşen millî gelir
- Turizm potansiyeli
- Yabancı yatırımlar ve sektör
 - e) Askerî unsurlar
 - Askerî ittifaka üyelik
 - Silahların modernizasyonu
 - Personelin kalitesi
 - Personelin sayısı
 - Yerli askerî teknolojiye sahip olup olmadığı
 - f) Bilimsel teknolojik unsurlar
 - Teknoloji üretimi
 - Uluslararası başarısı olan bilimadamı sayısı
 - Bilim ve teknoloji eğitim kurumlarının durumu
 - Araştırma geliştirme faaliyetleri
 - Teknik personelin kapasitesi
 - g) Politik unsurlar
 - Rejimin şekli
 - Anayasal durum ve halkın temsil kabiliyeti
 - Hükümete olan halk desteği
 - Hükümetin yapısı (tek parti, koalisyon, askerî dikta)
 - Uluslararası saygınlık
 - Önemli uluslararası kuruluşlara üyelik durumu
 - İnsan haklarına saygı ve âdil hukuk düzeni
 - Politikacıların özgeçmişleri (biyografi)²⁷⁹

²⁷⁹ Tarakçı 2003, 186-188.

Jeopolitik yapı bileşenlerinin yukarıda verdiğimiz listesine yeni bileşenler eklenebilir ya da çıkarılabilir. Bileşenlerden kimi ön plana çıkabilir, kimi hiçbir tarihsel anlam ifade etmeyebilir. Hangi bileşenin politik birim içerisinde ne tür bir jeopolitik anlam ifade ettiği, politik birimin özgül yapısı belirlenerek anlaşılabilir. Bu kapsamda, Kıbrıs Eskiçağı ve Jeopolitiği adlı çalışmamız, Kıbrıs'ın coğrafi yapısını (statik unsur) tasvir ettikten sonra, Eskiçağ'da Kıbrıs'ın özgül kimliği, etnik ve kültürel yapısı, ekonomik ve politik karakteri, bölgesel ilişkileri, bölgesel güç hiyerarşisinde ve güç kaymalarında aldığı farklı pozisyonlar vb. gibi jeopolitik olguları (dinamik unsurlar) irdelemektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

KIBRIS'IN COĞRAFI YAPISI

2.1. Kıbrıs Adının Kökenbilimi

Ada, “Deniz ya da göl suları ile çevrili küçük kara parçası” olarak tanımlanmıştır²⁸⁰. Böyle bir kara parçasına Latince de insula, Fransızca da ile, İspanyolcada isla, İngilizcede island, Almancada insel ve nihayet İtalyancada isola denmektedir. İtalyanca adı, karakterine de işaret eder gibidir: Isola “münferit, ayrı” anlamına gelmektedir. Ada kelimesinin, mecazi olarak çevresiyle bağlılıktan yoksunluk ifade ettiğini, soyutlanmışlık anlamı taşıdığını da öğreniyoruz. Ada yahut adalılık; soyutlanmışlık, çevresinden farklılık demek olduğu kadar, çevresine benzerlik, bağlılık anlamına da gelebilir. Kıbrıs Adası, gerçekten soyutlanmışlık halinde midir? Pek o kadar değil²⁸¹.

İnsanlar, yaşadıkları ve geçimlerini sağladıkları yerlere ad verirler. Bunlar nedensiz ve rastlantı sonucu verilmiş adlar değildir. Toponimler (coğrafi adlar) bilinçli, toplumsal ve ekonomik ilişkilerin sonucu ortaya çıkan ürünlerdir. Toponimler, tarihsel, coğrafi, folklorik, ekonomik değer taşır. Bir yere ad vermede insanlar bütün yaratıcı yeteneklerini kullanırlar. Beğenilmeyen, “ismiyle müsemma” olmayan adlar, halkça yeğlenmediğinden kısa zamanda unutulur. Fakat, bütün coğrafi adların anlamı ve kökü, kökeni doğrulukla ortaya konamaz. Çünkü bir yere ad verenler, çeşitli nedenlerle (saldırı, salgın hastalıklar, kuraklık, sel vb.) oradan uzaklaşınca ve herhangi bir yazılı kayıt da bırakmayınca, bellekte kalan sözler, bazı değişikliklerle kullanılır. Sonuçta o yerin adının anlamı karışıklık gösterir²⁸². Bu ve buna benzer nedenlerden, Kıbrıs adının da bir karışıklık gösterdiği, üzerinde tartışmaların olduğu görülmektedir.

Kimilerine göre dişi tanrıların arasında yeryüzünün tanrıçası Ana Tanrıça “Kibele” başta gelmekte ve bu tanrıçanın adı yer ve çağa göre değişmektedir. Adada bu

²⁸⁰ İzbirak 1986, 2.

²⁸¹ Alagöz 1971, 13.

²⁸² Güney 1996, 619.

tanrıçaya Kipris denilmekte olup, Kıbrıs adının buradan geldiği varsayılmaktadır²⁸³. Eski Asur vesikalarında, Kıbrıs'tan “Yadnana” veya sadece “Ya”, İbrani kaynaklarında ise “Kittim” olarak bahsedilmektedir²⁸⁴. Bazı kimselerin söylediğine göre, bir zamanlar adada yaygın olarak yetişen kına çiçeğinin İbranice adı olan “Kopher” adaya isim olmuştur²⁸⁵. Beyaz çiçekli, basit yapraklı, çalı görünüşünde olan “lawsonia inermis” kına ya da cyprus, antik yıllardan beri Kıbrıs'ın her yerinde, özellikle denize yakın rutubetli ve ılık yerlerinde yetişmeyi çok seven bir bitki türüdür. Adada bolca bulunan, İbranice “kopher” olan bu çiçek, Ziver Bey'e göre Fenike ve Yunan telaffuzuyla “kybros”tur²⁸⁶. Kimi tarihçilere göreyse, Kıbrıs sözcüğü, Latincedeki “Cypress (selvi)” sözcüğünden gelmektedir²⁸⁷.

Kıbrıs'a verilen adlardan bir tanesi de “Alaşya” adıdır. Eski zamanlara ait, muhtelif kökenli vesikalarda geçen Alaşya'nın, Kıbrıs'ın adı olduğu hakkındaki ilk hipotez Ohnefeldsch Rihter'in 1885'te Tamassus civarında bulunduğu Apollon Alasiotas (Alaşya'nın Apollon'u)'na vakfedilmiş, Yunanca ve Fenikece yazılı bir “bilingue (ikidilli)”ye dayanıyordu. Daha sonra M.Ö. 11. asra ait olan Golanişef papirüsü ile Mısırlıların Kıbrıs'a Alaşya dedikleri anlaşılmıştı. Hitit kralı III. Hattuşili, meşhur apoligyasında yeğeni ile yaptığı mücadeleleri anlatırken, “Darbeyi öğrenir öğrenmez onu yakaladım ve denizde bir tarafa sürdüm.” demektedir. Aynı hadiseyi anlatan paralel bir nüshada ise “Urhi-Teşub'u Alaşya memleketine sürdüm.” demektedir. Bundan başka bir Boğazköy vesikasıyla, Hitit kralı III. Şuppiluliuma'nın Alaşya kralına karşı bir deniz savaşı yaptığı ve galip geldiği anlaşılmıştır. Bu vesikada Hatti (Anadolu)'den Alaşya'ya deniz yoluyla gidildiğini açıkça göstermektedir²⁸⁸. Vesikalar, Alaşya'nın, Kıbrıs veya hiç değilse o devirde Kıbrıs'ta önemli bir şehir krallığının (bugünkü Enkomi'nin

²⁸³ Hakeri 1993, 7.

²⁸⁴ Bedevi 1966, 13.

²⁸⁵ Metin 1959, 16).

²⁸⁶ Yıldırım 2008, 44.

²⁸⁷ Hakeri 1993, 8.

²⁸⁸ Kinal t.y., 401-402.

bulunduğu yerdeki krallığın) adı olduğu hususunda hiçbir şüpheye yer bırakmayacak kadar açıktır²⁸⁹.

Esasen, yeni dil tetkikleri de her zaman bir bakır memleketi olan Kıbrıs'ın adının bakır anlamına gelen Akkadca “Zabar” kelimesinden çıktığını göstermiştir. Gerçekten Fransız bilgini G. Dossin, Nuzi’de bulunmuş olan bir vokabüler metninde görülen UD-a-la-as= si-ni si-pi-ri şeklindeki kaydın yorumunda UD kelimesi bakır olduğuna göre, UD-a-la-as= Alaşya bakırı anlamına geldiğini, karşısındaki Akadca tercümenin de Akadca bakır manasına gelen “Zabaru”dan muharref olan ve Alaşya’nın karşılığı si-pi-ri kelimesinin yazılmış olacağını âlimâne bir tarzda ispat etmiştir ki, bunun doğruluğundan şüphe yoktur. Çünkü bütün Sâmi dillerinde sessiz harflerin hiçbir zaman kaybolmaması veya değişmemesi bir ilkedir. Sadece vokaller lehçelere göre değişir. Mesela meşhur Sümer sitesi Uruk’un Tevrat’taki adı Erek olduğu halde, bugünkü adı Verka’dır. Demek ki, aradan geçen binlerce seneye rağmen (rk) konsonantları yerinde kalmıştır. Bu hususta misaller çoğaltılabilir:

Akadca şamşu= Arapça şems= güneş

Akadca katanu= Arapça keten.

Buna uygun olarak Akadca “zabaru” kelimesinin içindeki konsonantlar ile Kıbrıs adının sessiz harfleri karşılaştırıldığında: zabar-sbr cypr[us]- cpr harflerini buluruz. Cyprus kelimesinin sonundaki [us] eki, Yunancadır. Böylece İngilizce ve Almanca’da bakır anlamına gelen Copper ve Kupfer isimlerinin de Akadca bakır kelimesinden Batı dillerine geçtiği anlaşılmaktadır. Mısır, Mezopotamya ve Anadolu’nun muhtelif devirlerine ait vesikalarda, Kıbrıs daima bir bakır memleketi olarak zikredilmektedir. Arkeolojik ve epigrafik delillerle Alaşya’nın Kıbrıs’ta bir şehir devleti olduğuna şüphe kalmamıştır. Enkomi kazılarıyla da Alaşya’nın bugünkü Enkomi olduğu ispat edilmiştir²⁹⁰.

Bazen de Kıbrıs, adanın meşhur kentleriyle anılmaktadır; Salaminya, Amatusya...vs. gibi²⁹¹.

²⁸⁹ Bedevi, 1966, 12.

²⁹⁰ Kinal t.y., 402-404.

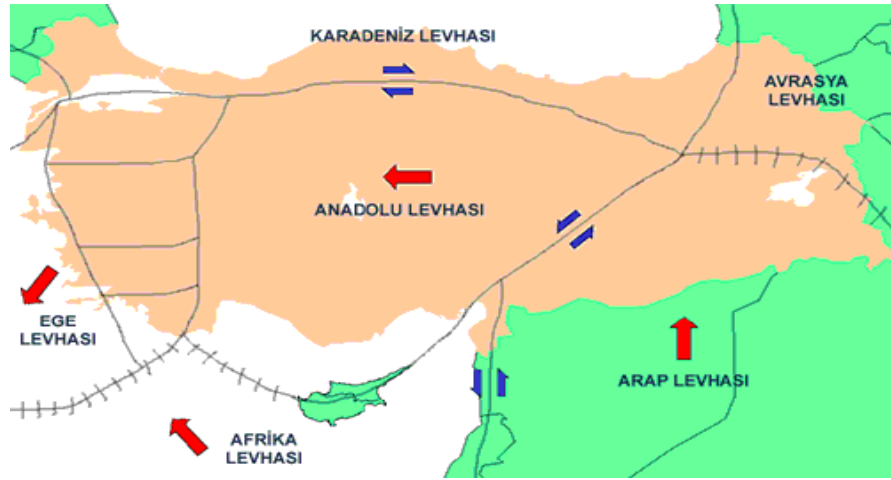
²⁹¹ Metin 1959, 16.

Kıbrıs adının kökeni hakkında kimi öneri ve tartışmalar bu kadar değildir, elbette. Ama görülüyor ki, Kıbrıs sözcüğünün anlamı konusunda oldukça sağlam öneriler yapılabilmıştır ve arkeoloji ve dil tetkikleri birbirlerini bütünlemiştir.

2.2. Kıbrıs'ın Jeolojik Yapısı

2.2.1. Kıbrıs'ın Tektonik Özelliği

Levha ya da plaka tektoniğine göre, litosfer (taşküre) belli sayıda ve katı halde bölümlere (plaka) ayrılır²⁹². Bunlar, esnemez (rigide) levhalardır. Ana kara parçaları ve okyanus havzaları, bu levhaların üzerinde yer almaktadır. Levhaların hareketi ve birbirleriyle etkileşimleri, levhaların sınırlarında tektonik etkinlik kuşaklarının oluşmasına yol açmakta, bu da yer yüzeyinin değişime uğramasına yol açmaktadır²⁹³.

Harita 10: Kıbrıs'ı Etkileyen Plakalar (Levhalar)

Kıbrıs, Doğu Akdeniz'de tektonik yönden karmaşık ve üç plakanın kesiştiği bir alanda yer alır. Bu plakalar güneyde Afrika plakası, kuzeyde Avrasya plakası, doğuda ise Arap plakasıdır²⁹⁴. 200 milyon yıl öncesinden beri bu üç plakanın etkileşimleri (ayrılma, çarpışma, paralel hareket), Doğu Akdeniz'in jeolojik oluşumunda temel etken olmuştur.

²⁹² http://www.cyprusgeology.org/turkish/2_2_geology_tr.htm

²⁹³ Güney 2004/a, 51.

²⁹⁴ http://www.cyprusgeology.org/turkish/1_2_tectonics_tr.htm

Kıbrıs, jeolojik yönden dört bölgeye ayrılır:

- a. Girne (Beşparmak Dağları Bölgesi)
- b. Trodos Dağları Bölgesi
- c. Mamonya Bölgesi
- d. Otokton veya yerinde oluşmuş kayaçların yüzeylendiği bölgeler²⁹⁵.

2.2.2. Kıbrıs'ın Jeolojik Evrimi

Kıbrıs'ın ortaya çıkışı, bir seri tektonik süreçlerin sonucunda meydana gelmiştir²⁹⁶. Yeryüzünün bugünkü genel hatları, Tersiyer (III. zaman)'de ortaya çıkmıştır²⁹⁷. Üçüncü zamanın en önemli jeolojik, paleocoğrafik olayı, Alp kıvrımları sisteminin oluşmasıdır. Bunun dünya ölçüsünde önemi vardır²⁹⁸. Üçüncü zamanın son devirleri boyunca denizler karalardan geriye doğru çekilmiş, yani karaların kapladığı alan artmış, denizlerin alanı ise azalmıştır²⁹⁹. Üçüncü jeolojik zamanın başlarına kadar Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının arasındaki bölgenin tamamı sular altında idi. Üçüncü zamanın başından itibaren, kuzey yarımkürede birikmeye başlayan büyük dağ buzullarının yer kabuğuna verdiği basınca paralel olarak, yer küresinin merkezindeki mağmanın buzul dışında kalan güney yarımküreye basınç yapması ile bu bölgelerdeki yer kabuğunun dışa doğru çıkmasına neden olmuştur. Bu basıncın neticesi, eskiden sular altında bulunan Kıbrıs'ın bulunduğu yerde birtakım küçük adacıklar (Girne Dağları ile Trodos Dağları) su yüzüne çıkmıştır. III. jeolojik zamanın sonu ile IV. jeolojik zamanın başı olan Pleistosen evresinin başında Kıbrıs'ın bulunduğu bölgede baş gösteren yükselmelerle Kıbrıs, İskenderun'a bağlı bir yarımada olmuştur. Ancak, Kıbrıs'ı İskenderun'a bağlayan kara parçasının, Kuzey yarımküredeki dağ buzulları evresinde

²⁹⁵ http://www.cyprusgeology.org/turkish/2_2_geology_tr.htm

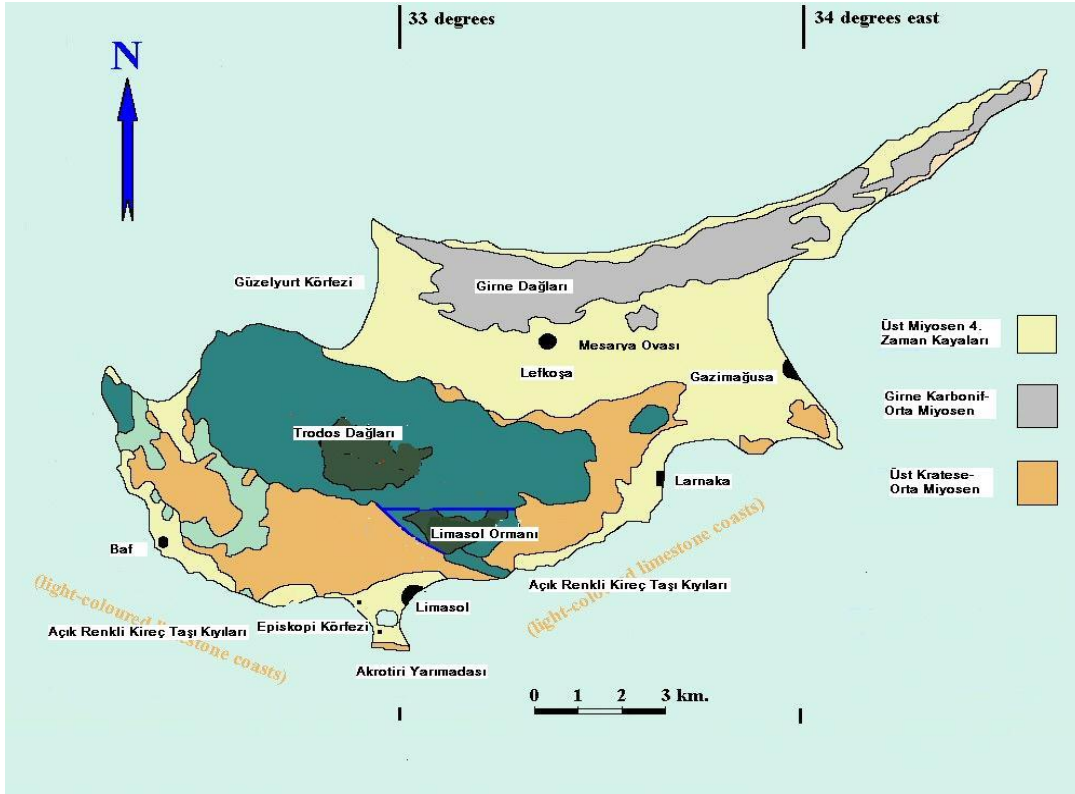
²⁹⁶ http://www.cyprusgeology.org/turkish/2_3_geology_tr.htm

²⁹⁷ Akkuş 1998, 70.

²⁹⁸ Güney 2004/b, 147.

²⁹⁹ Pampal 1987, 130.

sular altında kalması ile ve ara yerdeki başlarının çökmesi sonucu, Kıbrıs bir ada olarak son şeklini almış oldu³⁰⁰.

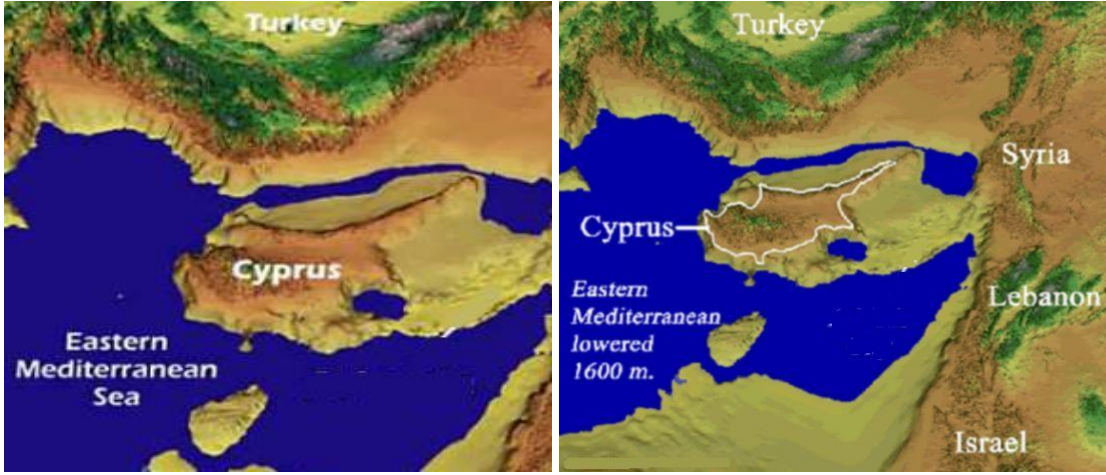
Harita 11: Kıbrıs Kısmî Jeoloji Haritası

Ana hatlarıyla ifade edecek olursak Kıbrıs, yaklaşık 35 milyon yıl önce ilk kez su yüzüne çıkmıştır. Bu dönemde Trodos Dağları, Kıbrıs adasının çekirdeğini oluşturuyordu. Bu çekirdek yükselerek Trodos'un yüksek kesimleri oluştu. Bu nedenle, bu alanlar Kıbrıs'ın en eski kesimidir. II. zaman sonunda Kıbrıs yeniden sular altında kaldı. 20 milyon yıl sonra başlayan Orojenez hareketlerle yeniden yükselmeler olmuş, bu arada Beşparmak Dağları ortaya çıkmıştır. Bu evrede, Kıbrıs, iki dağ arası sular altında olduğu için iki küçük ada durumundadır. III. zaman başlarındaki daha şiddetli yükselmelerle Anadolu ile bütünleşme olmuş; fakat sonraki alçalma ve yükselmelerle

³⁰⁰ <http://www.hotelsempati.com/Turkish/kuzeykibris/olusumevreleri/adanin-olusumu-ve-jeolojik-yapisi.php>

Kıbrıs'ın Anadolu ile bağlantısı ortadan kalkmıştır. Kıbrıs'ın esas yapısı, yaklaşık olarak 15 milyon yıl önce başlayan Alp Orojenez hareketleri (Alp dağ oluşumu) ile şekillenmiştir.

Kıbrıs, jeolojik yapı olarak genç sayılır. Oluşumunu, Afrika kıtasının kuzeye, Avrasya'ya doğru hareketine ve bu hareket sonucu yükselmesine borçludur. Bu yükselme halen devam etmektedir. Bu oluşumda Türkiye'nin güneyindeki Alp Dağları oluşumu da çok etkili olmuş; Toroslar, Amanoslar, Trodos ve Beşparmak Dağları ortaya çıkmıştır³⁰¹.

Harita 12,13: Kıbrıs'ın Tektonik Evrimi

Kıbrıs'ın Ana kıtaya (Anadolu) da bağlantısı şöyle izah edilmektedir: Kıbrıs adası, yapı ve yeryüzü şekilleri itibarıyla Anadolu'nun güneyindeki Toros sistemi içinde ele alınır. Şu kadarını belirtmek gerekir ki, bilimsel araştırmalar, Türkiye'nin Hatay vilayetindeki dağ ve ovaların 130 km. güneybatıda Kıbrıs'ta deniz seviyesi üzerine çıkarak aynı vasıflarla devam ettiğini göstermiştir. Bu duruma göre, Kıbrıs, Türkiye sahillerinden, ancak ikinci bir Kıbrıs Adası'nı içine alacak kadar dahi geniş olmayan bir deniz kolu vasıtasıyla ayrılmış gibi görünmekte ve temelde derinliği birkaç yüz metre ile ifade edilebilecek olan bir denizaltı platformu tarafından ana kıtaya bağlı bulunmaktadır. Ada'nın temeli, batıda ve güneyde 2000 metreden fazla derin olan denizaltı çukurları

³⁰¹ Yorgancıoğlu 1998, 14-16.

tarafından çevrilmiştir. Kıbrıs'ın bugünkü kuzey görünümünün, tıpkı Türkiye'nin Toroslarında olduğu gibi, üçüncü zamanın genç kıvrımlarına ait olduğuna ve dördüncü zaman başlarında adanın, İskenderun Körfezi istikametinde Toros sistemi ile bağlı bulunduğuna dair deliller vardır³⁰².

Kıbrıs adası, gerçekten bu ada yapısı ve coğrafi özellikleri itibariyle ana kıtaya o kadar benzerlik göstermektedir ki aralarında U. Frey ve L. D. Stamp gibi bilim adamlarının da bulunduğu birçok coğrafyacı, onu Türkiye ile birlikte ele almaktan kendilerini alamamaktadır³⁰³. Mesela, Amanos Dağları, eskiden beri çeşitli araştırmalara konu olmuştur. Eski ve yeni jeolojik devirlere ait strüktürlere (yapılara) sahiptir³⁰⁴. Amanosların devamı, Beşparmak (Girne) Dağları'nı; Aşağı Âsi'nin olduğu çöküntü alanının devamı Orta Çukur (Mesarya)'u ve Keldağ'ın devamı 1952 m. yüksekliğindeki Karlıdağ (Trodos)'ı meydana getirir. Bu durum, Kıbrıs'ın jeolojik açıdan Anadolu'nun bir parçası olduğu görüşüne kuvvet kazandırmakta; burada bir zamanlar ana kıtada (Anadolu) yaşayan cüce fillerle cüce su aygırlarının fosillerine ve halen Türkiye'de yaşayan yabani koyunla yaban kedisine rastlanması da desteklemektedir³⁰⁵. Tanınmış coğrafya bilgini Dr. Frey; "Kıbrıs coğrafik, tektonik, jeolojik ve iklim koşulları yönünden Anadolu'nun bir parçasıdır." demektedir³⁰⁶. Görülüyor ki, adanın ana kıtaya (Anadolu) bağlantıları, tarih boyunca kültürel olduğu kadar, jeolojik bir temele de dayanmaktadır.

2.3. Kıbrıs'ın Coğrafi Konumu

Coğrafi konum terimi; coğrafi mevki, sit (İng. site), lokasyon (İng. location) ve situasyon (İng. situation) diye de geçer. Bunlar coğrafi konum anlamına gelir. Aralarında çok önemli ifade içerik farkları yoktur³⁰⁷.

Bu terim, matematik ve özel konumu da içermektedir.

³⁰² Gürsoy 1971, 43.

³⁰³ Gürsoy 1971, 41.

³⁰⁴ Yalçınlar 1996, 447.

³⁰⁵ Gürsoy 2002, 370.

³⁰⁶ Kıbrıs Adasının Bilinmeyen Yönleri 1992, 7.

³⁰⁷ Doğanay 2003, 105.

2.3.1. Kıbrıs'ın Matematik Konumu

Matematik konum, bize bir yerin dünya üzerinde nerede olduğunu, meridyen ve paralel daireleri yardımı ile gösterir.

Harita 14: Kıbrıs'ın Matematik Konumu

Paralel ve meridyenler coğrafi koordinatları oluşturur. Paraleller enlem, meridyenler boylam olarak bilinir. Enlem; iklim, bitki örtüsü, hayvan varlığı (fauna), toprak çeşitleri, akarsu rejimleri, yerleşme, yetiştirilen ürünler ve deniz suyu üzerinde etkilidir. Boylam ise zaman farkını oluşturur³⁰⁸. Buna göre Kıbrıs'ın matematik konumu: 33°, 33'- 35°, 41' kuzey enlemleri ve 32°, 20' – 34°, 35' doğu boylamları arasındadır³⁰⁹.

2.3.2. Kıbrıs'ın Özel Konumu

Diğer bir konum türü olan özel konum teriminin anlamına geçince: Bu terimin karşılığı olarak, nisbî konum, istisnai konum, bağıl (bir şeye bağımlı) konum, rölatif konum gibi karşılıklar da kullanılır. Bütün bunların anlamı, ayrıcalıklı konum demektir³¹⁰. Kıbrıs, konum olarak Doğu Akdeniz'in kuzeyinde, Anadolu'nun güneyinde kalan, şahadet parmağı İskenderun Körfezini gösteren bir ele benzeyen, Akdeniz'deki üç

³⁰⁸ Yorgancıoğlu 1998, 5.

³⁰⁹ Atalay 2003, 29.

³¹⁰ Doğanay 2003, 107.

büyük adadan üçüncüsüdür. 9.251 km² yüz ölçümüne sahiptir. Türkiye'ye 71 km, Suriye'ye 98 km, Mısır'a ise 370 km uzaklıktadır³¹¹.

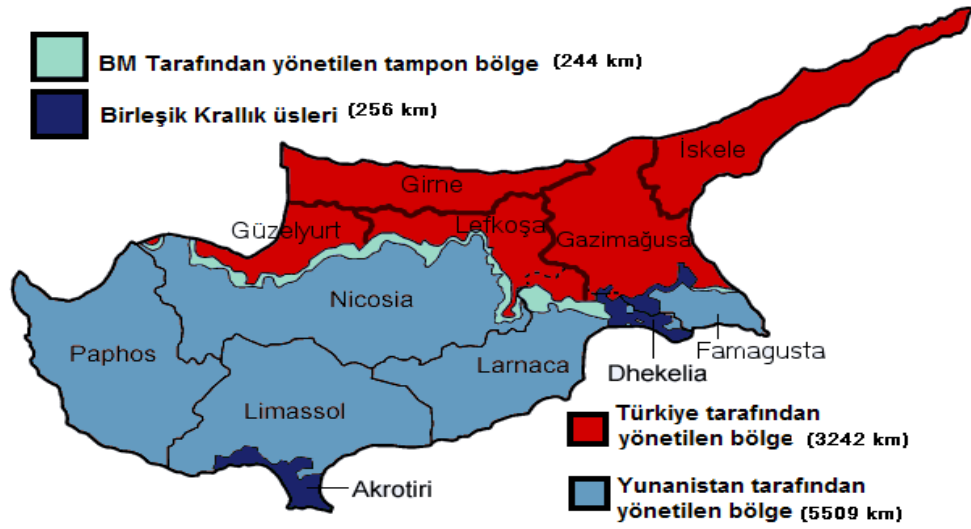

Harita 15: Kıbrıs'ın Özel Konumu

Akdeniz'de irili ufaklı birçok ada vardır. En büyük iki tanesi, birbirine yakın yüzölçümlü Sicilya (25.710 km²) ile Sardinya (24.090 km²)'dir. Akdeniz'in dördüncü ve beşinci büyük adaları Korsika (8.720 km²) ile Girit (8.380 km²)'tir. Korsika ve Girit, Kıbrıs'a yaklaşan yüzölçümleriyle, bu denizin beş büyük adasından sayılırlar. Çok daha küçük olmakla beraber, memleketimizin güneybatı kıyılarının hemen önünde yer alan Oniki Ada'nın en büyüğü olan Rodos (1.412 km²) ile Akdeniz'in ortasında stratejik önemi dolayısıyla tanınmış bulunan Malta (246 km²) adaları da kaydedilmeye değer. Bütün bu adalar içerisinde bilhassa iki tanesi, Girit ile Kıbrıs, eski parlak medeniyetlerin geliştiği yerler olarak bilinmektedir³¹².

³¹¹ Atalay 2003, 29.

³¹² Gürsoy 1994, 7.

Harita 16: Kıbrıs'taki Siyasi Hâkimiyet Bölgeleri

Kıbrıs Adası'nın doğu-batı ucu arasındaki maksimum uzunluğu 225 km ve genişliği 96,5 km'dir. Ada, girintili çıkıntılı yapısı ve 782 km uzunluğundaki sahilleriyle kendine has bir jeolojik yapıya sahiptir.

2.4. Kıbrıs'ın Yeryüzü Şekilleri

Kıbrıs'ın yeryüzü şekillerinin oluşumu Alp Orojenezi (Dağ oluşumu) ile başlamış, Epirijonez (Kıta oluşumu) hareketlerle işlenmiş, bu arada "Dış Kuvvetler" (taşların çözülmesi, yağışlar, akarsular, rüzgârlar, dalgalar ve buzullar) Kıbrıs'a bugünkü şeklini vermiştir.

Kıbrıs'ın geniş alanlarını genelde, doğu-batı yönünde uzanan iki dağ sırası oluşturur. Bu iki dağ sırası arasında geniş Mesarya Ovası yer alır. Verimli Güzelyurt yöresi, Batı Mesarya'nın batı ucunu oluşturur. Adanın güney ve batı kesiminin büyük bölümünü Trodos Dağları kaplar. Adanın tüm kıyılarında ise dar bir şekilde uzanan, bazen de genişleyen "kıyı ovaları" bulunur. Kıyı ovaları, falezlerle kesintiye uğrar³¹³.

Kıbrıs'ın yeryüzü şekillerini dört başlık altında incelemek mümkündür:

³¹³ Yorgancıoğlu 1998, 34.

2.4.1. Girne Dağları

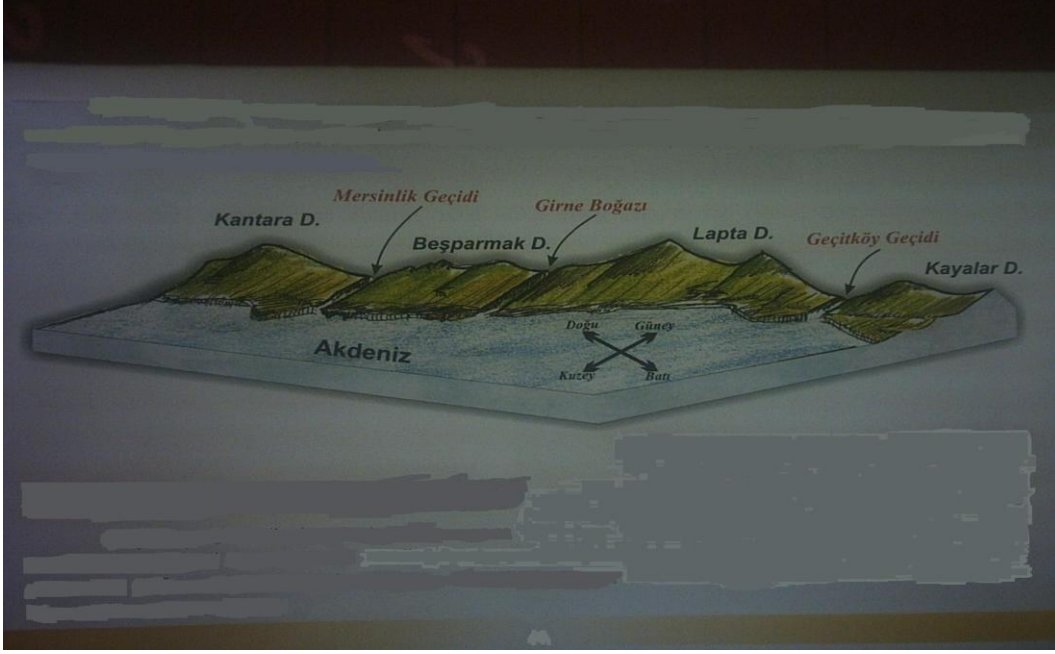
Girne Dağları, adanın kuzeyinde ve KKTC sınırları içinde bulunmaktadır. Gerek sahip olduğu yapı, gerekse oluşum şekli ve zamanı bakımından Anadolu'nun Amanos Dağları ile aynı özellikleri taşıyan bu dağların, IV. zamanda birbirleriyle bitişik durumda oldukları kabul edilmektedir. Bu iki dağ kütlesini birbirine bağlayan ve köprü vazifesini gören eşik, halen Karpaz yarımadası istikametinde, denizin altından İskenderun'a uzanmaktadır.

Figür 1: Girne Dağları'nın Kuzey Kesimleri

Kıbrıs Adası'nın bulunduğu yerde, Tetis adında büyük bir deniz ve denizin kuzeyinde Baltık Kalkanı, güneyinde ise Afrika kıtası bulunuyordu. Dış kuvvetlerin etkisiyle, bu iki kara parçasından Tetis denizine, erozyonla sürekli olarak birçok materyal birikti ve mağma üzerinde bulunan bu iki kıta hareket ederek birbirlerine yaklaşmaya başlayınca, deniz içinde biriken tortullar kıvrılarak yeryüzüne çıktı. Böylece Anadolu'da ve Kıbrıs'ta meydana gelen bu yükselmeler, Alp Dağlarının bir bölümünü oluşturdu. Bu dağlardan Türkiye'de bulunanların ismi Toros Dağları, Kıbrıs'takilerinin ismi ise Girne Dağları'dır. Kıbrıs'ın kuzey sahilleri boyunca uzanan bu dağlar, batıda Koruçam Burnu yakınlarından başlar ve doğuda Zafer Burnu yakınlarına kadar uzanır.

Girne Dağları'nın en büyük özelliklerinden bir tanesi de tek bir sıradağ halinde uzanmasıdır³¹⁴.

Figür 2: Girne Dağları ve Doğal Geçitler

Girne Dağları, üç geçitle (Geçitköy, Girne Boğazı, Mersinlik Geçidi) dört büyük bölüme ayrılır:

2.4.1.1. Kayalar Dağları

Geçitköy Geçidi'nden batıya Kuruçam Burnu'na kadar uzanan, yükseltisi 300 metrenin altında tepelerdir. Bu dağların en yüksek yeri, Kayalar köyü güneyindeki tepe olup yükseltisi 343 metredir. Kayalar Dağları batıda Kuruçam Burnu'na doğru yükseltisini kaybederek kıyı ovalarında son bulur³¹⁵.

³¹⁴ Özatenç t.y., 19-20.

³¹⁵ İlseven vd. 2008, 25.

2.4.1.2. Lapta Dağları

Geçitköy Boğazı ile Girne Boğazı arasındaki dağlardır. Yükseklikleri Selvili Tepe’de 1023 metreye ulaşmaktadır. Burası aynı zamanda Girne Dağları’nın en yüksek yeridir³¹⁶.

2.4.1.3. Beşparmak Dağları

Bu dağlar, yabancı kaynaklarda “Girne Dağları” olarak bilinir. Lefkoşa’nın hemen kuzeyinde beş parmak gibi görülen yükseltiye halkın “Beşparmak Dağı” yakıştırmaları, Beşparmak Dağları’nın bu terim ile anılmasına neden olmuştur. Aslında Beşparmak yükseltisi Beşparmak Dağları’nın bir bölümüdür ve Girne-Lefkoşa boğazı ile Mersinlik Boğazındaki dağlar kapsamına girer. Beşparmak Dağları, Kuzey Kıbrıs’ın kuzey kıyılarına paralel bir şekilde, doğu-batı yönünde uzanırlar.

Figür 3: Beşparmak Dağları’na Adını Veren Beşparmak Yükseltisi

En önemli özellikleri, hiç ara vermeden kıyı boyunca uzanmaları, dar, kayalık, sarp oluşları ve kuzey kıyıların ani iniş yaparak, denizle aralarında çok dar bir kıyı ovası oluşturmalarıdır. Bu sıradağlar, adeta bir duvar gibi Kıbrıs’ın kuzeyini, orta alandaki Mesarya Ovası’ndan ayırır³¹⁷.

³¹⁶ Özatenç t.y., 20.

³¹⁷ Yorgancıoğlu 1998, 34-35.

2.4.1.4. Kantara Dağları

Mersinlik Boğazı'ndan Karpaz Yarımadası'ndaki Yedikonuk'a kadar uzanırlar. Yedikonuk'ta Kantara Dağları ile beraber Girne Dağları da son bulur. Yedikonuk'un doğusunda Girne Dağları'nın karakterindeki dağlara rastlanmaz³¹⁸.

Figür 4: Kantara Dağları

Girne Dağları'nın Akdeniz'e paralel uzanışının çok önemli coğrafik sonuçları vardır:

- Dağların denize paralel uzanmasından dolayı kıyılar az girintili çıkıntılı olup doğal liman yoktur.
- Kıyı ile iç kesimler arasında iklim farklılığı yaratmış, iklim farklılığı da diğer coğrafik faktörleri (doğal bitki örtüsü, yetiştirilen ürünler, ekonomik etkinlikler) değiştirmiştir.
- Kıyı ile iç kesimler arasında ulaşım zorluğu yaratmıştır. Kuzey kıyıları ile iç kesimler arasındaki bağlantı, Girne Dağları üzerindeki geçitlerden sağlanır. Bu

³¹⁸ Özatenç t.y., 22.

geçitler, Alp Kıvrım Dağları oluşumu esnasında yan basınçlarla sıra düzenin bozulması ile yer yer boşlukların oluşması şeklindedir³¹⁹.

2.4.2. Karpaz Dağları

Büyükkonuk köyünden başlayıp, Zafer Burnu'na kadar uzanırlar. Bu dağlar, Girne Dağları'ndan farklı olarak, fazla yüksek değil, aksine alçak sırt ve tepelerle, bunların arasında alçak platolar diye nitelendirebileceğimiz yeryüzü şekilleri ile çukur ovalar şeklindedir³²⁰.

2.4.3. Trodos Dağları

Trodos Dağları'nın yer aldığı bölge, çoğunlukla Kıbrıs'ın merkezinde yayılım göstermektedir. Bu bölge, Kıbrıs'ın jeolojik çekirdeğini oluşturur ve kubbe biçiminde uzanım gösteren yapısı ile belirgindir. Trodos Dağları, Üst Kretase'de (günümüzden 90 milyon yıl önce) ve Tetis Okyanusu'nun tabanında oluşmuştur. Okyanus tabanı yayılımı esnasındaki karmaşık süreçlere bağlı olarak okyanusal kabuğun oluşumu sürecinde meydana gelmiştir. Okyanus tabanından yükselerek bugünkü yerine yerleşmesi ise kuzeyde bulunan Avrasya levhasının güneyde bulunan Afrika levhası ile çarpışmasıyla gelişen karmaşık süreçler sonucunda gerçekleşmiştir. Trodos Ofiyoliti'nin merkezî bölümünün (çekirdek) kubbe biçiminde yükselmesi, Pleistosen'de (günümüzden 2 milyon yıl önce) gerçekleşen ani yükselime bağlı olarak meydana gelmiştir³²¹. Üst Kretase yaşlı Trodos Masifi bazik ve ultrabazik kayalardan oluşmuş olup, Kıbrıs'ın güneyinde yaklaşık 3200 km² alanı kaplamaktadır³²².

³¹⁹ İlseven vd. 2008, 27.

³²⁰ Özatenç t.y., 22.

³²¹ http://www.cyprusgeology.org/turkish/2_2_geology_tr.htm

³²² <http://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/b9fc349601c6935-ek.pdf>

Figür 5: Trodos Dağları

Trodos Dağları'nın en yüksek noktası Karlıdağ (Olympus 1951 m)'dir. Bu dağlar, kapladığı alan itibariyle neredeyse Kuzey Kıbrıs kadardır. Bu dağlar zirveden itibaren her yöne doğru alçalarak, doğu ve kuzeyde Mesarya Ovası'na, batı ve güneybatıda falezlerle Akdeniz'e ulaşır³²³.

2.4.4. Mesarya Ovası (İç ova)

Girne Dağları ile Trodos Dağları arasında 30 km genişlik ve 100 km uzunluktadır. Kapladığı alan yaklaşık 1900 km²'dir. Batıda Lefke'den doğuda Gazimağusa Körfezi'ne kadar devam eder. Mesarya Ovası'nın denizden yüksekliği ortalama bir rakamla 70 m'dir. Mesarya Ovası'nda hafif dalgalı düzlükler, alüvyal ovalar çok fazla yer tutar. Ovanın merkezî kesimlerine doğru yer yer de masa tepelere rastlanır.

Girne Dağları ve Trodos Dağları'ndan aşınarak gelen verimli topraklar ile kaplı olduğu için, sulanabilen alanda tarım faaliyetleri yoğunur³²⁴. Mesarya Neojen Havzası Girne Dağları'nın güneyinde yer alıp, Oligo-Miyosen'le başlayarak Holosen'de sona

³²³ İlseven vd. 2008, 28.

³²⁴ İlseven vd. 2008, 28.

eren sığ denizel ve karasal ortamlarda çökelmiş kırıntılı, yer yer evaporitli ve resif kireçtaşı bir istifdir³²⁵.

2.4.5. Kıyı Ovaları ve Kıyılar

Kıyı ovaları, bütün kıyılar boyunca yer alan ovalardır. Bunlar yer yer çok dar şeritler halinde uzanırlar. Dağların aşınması ve kıyılara doğru akan akarsuların biriktirmesi ile oluşmuşlar veya kıyıda dalgaların etkisiyle aşınmaya uğrayarak düzleşmişlerdir. Özellikle aşınmış kıyılar, regresyon (karaların yükselmesi nedeniyle deniz sularının geri çekilmesi olayı) sonucunda daha da genişleyerek zamanla bugünkü şekillerini almışlardır. Biriktirme ile oluşan ve küçük delta ovaları görünümünde olan bu ovaların genelde alt kısımlarını çakıl taşları oluşturur. Çakıl taşlarının üzerine sonradan biriken küçük kırıntılar ve eklenen humus, bu toprakların verimli olmasını sağlamıştır. Bu gibi alanlarda yeraltı sularından yararlanarak sulu tarım yapılabilmektedir. En güzel örnekleri olarak, Poli kasabası yakınındaki Hacısofu (Hirsofu), Diyarizo ve Kandu dereleri ağızlarındaki birikinti ovaları gösterilebilir. Aşınma ile oluşan ve regresyon ile karalaşan ovalara ise en güzel örnekler Baf, Limasol ve Girne kentlerinin kurulduğu alanlar gösterilebilir.

Kıyı ovalarının toprakları alüvyol karakterde olup, Kıbrıs'ın verimli tarım alanlarını oluştururlar. Kıyı ovalarının diğer bir özelliği, denizin ılıtıcı etkisinden donma olayının görülmemesidir. Bu sayede tropikal bazı bitkilerin yetiştirilmesi mümkündür. Gemikonağı ve Baf kıyılarında yapılan muz üretimi buna en güzel örnektir.

Kıyı ovalarındaki yağışlar, Kıbrıs normalinin üstündedir. Bitki örtüsü olarak makiler geniş yer kaplar. Harup ve zeytin en önemli iki tarım bitkisidir.

Kıbrıs kıyıları genelde boyuna kıyılardır. Sade olup, fazla girinti çıkıntılara rastlanmaz. Ancak önemli bazı körfezler oluşmuştur. Doğuda Gazimağusa; güneyde Larnaka, Ağrotur (Limasol) ve Piskobu (Yalova); kuzeyde ise Hacısofu (Hirsofu) ve Güzelyurt (Gemikonağı) bunlardandır. Kıbrıs kıyılarının uzunluğu 783 km civarındadır.

³²⁵ http://www.cyprusgeology.org/turkish/2_4_geology-tr.htm

Bu kıyılardaki önemli burunlar şunlardır: Zafer (Andreas), Poyraz (Greko), Pile, Doğan (Gata), İkizler (Zevgari), Arnavut (Arnaviti) ve Koruçam (Kormakiti)³²⁶.

Kıyı; deniz ile karanın temas ettiği hattır. Kıbrıs'ta kıyıların şekillenmesi, geçmişte tektonik hareketler, bugünse dış kuvvetlerin etkisiyle olmaktadır. Kıbrıs'ın kıyılarını iki başlık altında ifade edebiliriz:

2.4.5.1. Alçak Kıyılar

Kıyı gerisindeki arazinin alçak olduğu kıyılarda, karanın deniz içindeki devamı da sığ olur. Böyle kıyılara alçak kıyılar adı verilir. Bu tür kıyılarda dalgaların biriktirmesi sonucu kıyı oku, kıyı kordonu ve tombolo gibi biriktirme şekilleri oluşur. alçak kıyıların en güzel örnekleri Karpaz yarımadasındadır. Bu kıyılarda kıyı oku ve kıyı kordonları çok belirgindir. Limasol yarımadasında dalgaların taşıdıkları malzemeleri küçük bir adayı karaya bağlayacak şekilde biriktirmeleri ile oluşmuş tombolo vardır. Alçak kıyılara, akarsu ağızlarında da rastlanır. Gazimağusa, Larnaka ve Ağrotur körfezleri bu tip kıyılardandır.

2.4.5.2. Yüksek Kıyılar

Dağların, kıyının hemen gerisinde yükseldiği alanlardaki kıyı tipi, yüksek kıyı tipidir. Kıbrıs'ın kıyıları genellikle yüksek kıyılardır. Girne Dağları boyunca uzanan kuzey kıyılarında, birkaç istisnai yer dışında, kıyılar hep yüksek kıyı biçimindedir. Bu kıyılarda deniz, doğrudan dalgalarla karayı aşındırdığı için falezler çok belirgindir. Kuzey kıyılarda Kayalar köyü çevresi, Lefke bölgesi; Güney Kıbrıs'ta Baf-Poli kıyıları, Limasol yakınlarında Piskobu kıyıları bu tür kıyılara örnek teşkil eder³²⁷.

³²⁶ Yorgancıoğlu 1998, 60-62.

³²⁷ İlseven vd. 2008, 30.

2.5. Kıbrıs Adasının Kayaç Yapısı

Yerkabuğunu oluşturan kayaçlar üç grupta ele alınmaktadır:

2.5.1. Volkanik (Püskürük) Kayaçlar

Mağmanın veya yerkabuğu altındaki sıvı maddelerin yeryüzünde veya yerkabuğunun herhangi bir yerinde soğumsu ve katılaşması sonucu meydana gelen kayalara mağma veya volkan taşı adı verilmektedir. Bunlar yeryüzünde büyük alanlara yayılmışlardır³²⁸. Mağma, yeryuvarının derinliklerinde, yüksek sıcaklık altında ergimiş maddelerden ve bu madde içine karışmış gazlardan oluşan bir cisimdir. Katılaşım (volkanik, püskürük, mağmatik) kayaları, mağmanın, yeryüzüne kadar yükselerek orada soğumaları neticesinde oluşmuşlardır. Mağmanın yerkabuğu içine sokulmasına mağma enjeksiyonu denir³²⁹. Bunlara, aynı zamanda kökenlerine bakarak plutonit, andojen (derinlik), mağmatif ve erüptif (püskürük), volkanik, entrüsif, ekstrüsif taşlar da denilmektedir. Bunlar, esas itibariyle, billur ve cam halinde bulunan minerallardan meydana gelmişlerdir. Doğal cam halinde bulunmaları, bunların derinde iken erimiş bir duruma geldiklerini, sonradan hızla veya yavaş yavaş katılaştıklarını gösterirler³³⁰. Püskürmeler esnasında kızgın taşlar yığınlar halinde yeryüzüne çıkarlarsa “Dış Püskürük”, derinlerde kalıp soğurlarsa “İç Püskürük” adını alırlar. İç püskürüklere örnek; granit, diyorit ve gabro; dış püskürüklere ise andezit ve bazalt gösterilebilir. Kıbrıs’ın dörtte biri püskürük taşlardandır (Trodos’un ana kütlesi)³³¹.

2.5.2. Tortul Kayaçlar

Tortul kayalara çökel kayalar, sedimentit adları da verilir. Bunlar tortulaşma ya da sedimentasyon sonucu oluşurlar ve genellikle katmanlıdırlar. Çoğu kez fosil içerirler. Çökel kayalar, eskiden varolan kayaların dış güçlerce aşındırılarak sürüklenen kırıntılarının ya da diğer çözülme ürünlerinin, kimyasal yolla yerinde (in situ) oluşan

³²⁸ Akkuş 1996, 21.

³²⁹ Erinç 2000, 19.

³³⁰ Yalçınlar 1996, 106.

³³¹ Yorgancıoğlu 1998, 20.

maddelerin, olağan sıcaklık ve basınç koşullarında su altında veya su üstünde birikmesiyle oluşurlar. Bütün bu süreçlerin sonunda sedimenteler, pekişerek taşlaşır ve tortul kayaya dönüşür³³².

Girne Dağları'nın ana yapısını oluşturan kayalar tortul taşlardır. Yaklaşık olarak 90-100 km uzunluk ve 4 km genişlikteki bu dağ sırasının büyük kısmı tortuldur. Bu tortulların en yaygın olanı, Alp Orojenezinde oluşmuş, koyu gri renkli, kırıklı ve yer yer yüksek basınçlardan kristalleşmiş olan kireçtaşlarıdır.

Kıbrıs'ta yaygın olan bir diğer tortul taş ise, beyaz renkli bir kireçtaşı çeşidi olan Lapta tebeşirleridir. Lapta tebeşirleri, bol miktarda fosil içerir. Trodos ve Girne Dağları'nın aşağı kesimleri bu tür kayalardan oluşur. Bu taşlar, izolasyon vazifesi görebilecek gözenekli yapısı nedeniyle, eski evlerde yapı malzemesi olarak çok kullanılmıştır.

Girne Dağları'nın güney etekleri boyunca görülebilecek en yaygın tortul kayalardan bir tanesi de kum ve killerden oluşmuş Değirmenlik tortullarıdır. Gönyeli taşı olarak bilinen ve evlerde dekorasyon malzemesi olarak kullanılan taşlar, Değirmenlik tortulları içerisinde doğu-batı yönlü tabakalar halindedir³³³.

Pahna tortulları, Trodos Dağları'nın güneyini kapsayan alanlarda görülen, tebeşir ağırlıklı tortullardır. Lapta tortullarının beyaz görünümünün tersine, bunlar açık kahverengi renktedir. Tebeşir ağırlıklı; fakat yer yer kum, kil ve kırıntı karışımı tortullar halindedirler.

Atalassa ve Lefkoşa tortulları, Beşparmak Dağları'nın kuzey kıyılarını ince bir şerit halinde ve Lefkoşa'nın güneyini daha geniş alanlarda kapsayan kumlu kireçtaşları ve kum-kil-kırıntılar bileşimindeki tortul oluşumlardır. Sarı kum taşları, kalkerli kum taşları bu alanlarda çok yaygındır³³⁴.

³³² Güney 2004/b, 58.

³³³ İlseven vd 2008, 15.

³³⁴ Yorgancıoğlu 1998, 24.

2.5.3. Başkalaşmış Kayaçlar

Yerkabuğunu oluşturan malzemenin üçüncü büyük grubunu, metamorfik (başkalaşım) kayaları oluştururlar. Bunlar, bazı özellikleri ile tortul kayalara, bazı özellikleri ile de katılaşım kayalarına benzerlik gösterirler. Bu kayaların en tanıtıcı özelliği şistozite (şistiyet) diye açıklanan bir diziliş düzeni göstermeleridir. Bu durumda, metamorfik kaya içinde farklı boyuttaki unsurların paralel veya hemen hemen paralel ve daha kolayca birbirinden ayrılan yapraklar oluşturacak şekilde sıralanması ile kendini gösteren özelliğe şistozite denir³³⁵. İsminden de anlaşılacağı gibi, bu kayalar, yeryüzünde bulunan diğer kayaların dış ve iç etkenlerle bozulup değişmesi sonucu oluşmuşlardır. Metamorfik kayalar, yeryüzünde mevcut olan kayaların yapılarında, belli şartlar altında fiziki ve kimyevi birtakım değişikliklerin olması durumunda meydana gelirler. Bundan da, metamorfik kayaların menşeinin tortul, volkanik veya bir başka metamorfik kaya olduğu ortaya çıkmaktadır. Kayaların metamorfizmaya uğramasında genel olarak üç etken rol oynar. Bunlar ısı, basınç ve kimyasal bileşimlerdir³³⁶.

Başkalaşım kayaları, Kıbrıs'ta en nadir görülen kayalardır. Kıbrıs'ta bu kayaların az olması, kaya oluşumları esnasındaki basınç ve sıcaklıkların derecelerindeki düşüklüktür. En yaygın olarak görülebilecek başkalaşım kayaları şist ve mermerlerdir. Özellikle Trodos kütesinde kilttaşları, yüksek sıcaklık ve basınç altında şiste; kireçtaşları yüksek basınç ve sıcaklık altında mermere dönüşmüştür. Girne Dağları'nda basınç ve sıcaklık yetersizliği, metamorfik kayaların oluşumunu sınırlamıştır. Bu dağlarda kristalize kireçtaşları mermere dönüşmemiş ve mermere benzer sert kayalar haline gelmiştir.

2.6. Kıbrıs'ın Toprak Tipleri

Belirgin olmasa da, Kıbrıs'ta iklim elemanlarının değişik alanlarda farklılık göstermesi, doğal bitki örtüsü ve jeolojik yapı farklılığı, Kıbrıs'ta birbirinden değişik toprak tiplerini yaratmıştır. Özellikle iklim ve doğal bitki örtüsü dikkate alındığı zaman

³³⁵ Erinç 2000, 84.

³³⁶ Akkuş 1998, 24-25.

Kıbrıs topraklarını kırmızı renkli Akdeniz toprakları (terra rossa), kestane renkli step toprakları, kahverengi orman toprakları, alüvyal topraklar diye sınıflandırmak mümkündür³³⁷.

2.6.1. Kırmızı Renkli Akdeniz Toprakları

Nemli subtropikal bölge topraklarıdır. Akdeniz kıyılarında terra rossa ile temsil edilir³³⁸. Akdeniz iklimi alanlarında, ana kayanın kireçtaşı olduğu yerlerde oluşur. Tipik örneklerine Sicilya, Sardunya, Doğu Yunanistan, Suriye ve Türkiye’de rastlanır. Kıbrıs’ta da belirli yerlerde görülür. Ağır, kireç ve demir açısından zengin, humusça fakir topraklardır³³⁹. Kuzey Kıbrıs’ta özellikle Koruçam dolayları, Beyarmudu ile Gazimağusa arası (özellikle Derinya bölgesi); güneyde ise Akaça, Peristerona bu tür toprakların yaygın olduğu alanlardır.

2.6.2. Kestane Renkli Step Toprakları

Kıbrıs’ta yıllık ortalama yağışın 400 mm’nin altında olduğu İç Ova’daki steplerin toprağıdır. Bu toprakların humus oranı çok düşük olup, ancak tahıl tarımına uygundur. İç Ova’da yağışların 300 mm’nin altına düştüğü lokal alanlarda bitki örtüsü son derece zayıftır. Bu alanlarda topraklar daha açık renkli (gri) ve organik madde bakımından fakirdir³⁴⁰.

2.6.3. Kahverengi Orman Toprakları

Çok geniş bir yayılım alanına sahip bu topraklar, genellikle orta enlemlerin ormanlık alanlarında görülürler. Avrupa’da genellikle bu topraklar üzerinde süt ve süt ürünlerine yönelik hayvancılık, meyve ve sebzeçilik ile diğer tarımsal faaliyetler yapılmaktadır³⁴¹.

³³⁷ İlseven vd. 2008, 19.

³³⁸ Akkuş 1998, 118.

³³⁹ Yorgancıoğlu 1998, 69.

³⁴⁰ İlseven vd. 2008, 19.

³⁴¹ Mater 2004, 173-175.

Kahverengi orman toprakları, ılıman iklim bölgelerinin topraklarıdır. Buralar, geniş ve iğne yapraklı karışık orman örtülerinin yaygın olduğu bölgelerdir³⁴². Kuzey İtalya ovalarında, Fas ve Cezayir’de, güney Portekiz’de, İspanya’da Ege’de, Türkiye’nin Karadeniz kıyılarında görülür³⁴³. Kıbrıs’ta genel olarak nemli, serin alanlarda iğne yapraklı ormanların altındaki toprak tipidir. Bu topraklarda organik maddelerin birikiminden dolayı renk kahverengidir. Kıbrıs’ta ormanlar genellikle eğimli yamaçlarda bulunduğu için kahverengi orman toprakları, kalın tabakalar oluşturmaz. Trodos Dağları boyunca uzanan iğne yapraklı ormanlar ve Girne Dağları’nın kuzey yamaçlarındaki kızılçam ormanları altındaki topraklar kahverengi orman topraklarına en güzel örneklerdir³⁴⁴.

2.6.4. Alüvyal Topraklar

Bu topraklar alüvyal depolar, haliçler ve kıyılardaki genç alüvyal dolgular üzerinde gelişen topraklardır. Dünyanın hemen bütün bölgelerinde, her çeşit doğal vejetasyon altında bulunabilirler. Tanecik boyutları yanında çok çeşitlilik gösteren bu topraklarda tabakalaşma da görülebilir³⁴⁵.

Bu tür topraklar, özellikle akarsuların biriktirme yaptığı alanlarda, eski akarsu yataklarında, dağlar ve ovalar arasında etekler boyunca yaygındır. Kuzeyde Girne Dağları, güneyde ise Trodos Dağları’ndan koparılıp İç Ova’da biriken topraklar bu tür topraklara girer. Kıyı ovaları, özellikle KKTC’de Güzelyurt ovası, Baf bölgesinde ise Yeşilova ve çevresi bu tür toprakların en yaygın olduğu alanlardır³⁴⁶.

2.7. Kıbrıs’ın İklimsel Özellikleri

Akdeniz, çevresinde bulunan kara parçalarının ikliminde çok büyük etkiler yapmaktadır. Bu etkilerin sonucunda, “Akdeniz iklimi” dediğimiz iklim tipi meydana gelmiştir. Akdeniz ülkelerinin hepsinde, bu iklim etkin olmasına rağmen, Akdeniz’in

³⁴² Akkuş 1998, 118.

³⁴³ Yorgancıoğlu 1998, 69.

³⁴⁴ İlseven vd. 2008, 21.

³⁴⁵ Mater 2004, 180.

³⁴⁶ İlseven vd. 2008, 21.

doğusu ile batısının farklı iklim özellikleri taşıdığı görülmektedir. Bunlara “Doğu Akdeniz İklim Tipi” ve “Batı Akdeniz İklim Tipi” denir. Kıbrıs’ın iklimi, Doğu Akdeniz iklim tipine girer. Bu iklimin özelliği yazları çok sıcak ve kurak, kışları ılık ve az yağışlı olmasıdır. Batı Akdeniz iklimi ise yazın doğuya nazaran daha az kurak ve sıcak, kışın ise daha ılık ve bol yağışlı olmasıyla Kıbrıs ikliminden kısmen de olsa ayrılır³⁴⁷. Yıllık ortalama sıcaklık 20 derecedir. Yıllık ortalama en yüksek sıcaklık 25.5 derece, en düşük sıcaklık ise 13.9 derecedir. Şüphesiz ki dağların yüksek kesimlerini ayrı olarak ele alacak olursak, bu değerler gerek yazın gerekse kışın, yükseklik faktörü nedeniyle oldukça düşüktür. Kıbrıs’ın ortalama yüksekliği 300 m’dir. Trodos Dağları’nın 1500 m üzerindeki kesimlerinde sıcaklıklar, deniz seviyesine göre her zaman 9-10 derece daha düşüktür. KKTC’nin en soğuk ayı Ocak, en sıcak ayı ise Ağustos’tur³⁴⁸.

Harita 17: KKTC İdari Bölgeleri

Kıbrıs'ta özellikle denizellik – karasallık, yükselti gibi coğrafik faktörlerin etkisiyle birbirinden farklı üç iklim bölgesi ayırt edilir.

³⁴⁷ Özatenç t.y., 29.

³⁴⁸ Yorgancıoğlu 1998, 78.

2.7.1. Trodos Dağları

Trodos Dağları, Kıbrıs'ın en geniş ve en yüksek dağlık bölgesidir. Bu dağlarda deniz seviyesinden yükseldikçe nem oranı düştüğü için havanın soğuması da hızlıdır. Buna bağlı olarak yazın Kıbrıs'ın en serin, kışın ise en soğuk yerleri Trodos Dağları'dır. Kış aylarında sıcaklık uzun süre 0°C'nin altında seyreder. Kar ve don olağandır. Kış mevsiminde 2-3 ay karlar erimez; kar kalınlığı zaman zaman 2 metreye ulaşır. Akdeniz ikliminin böyle özellikler taşıyan tipine "Akdeniz Yakını Dağ İklimi" adı verilir.

Figür 6: Trodos Dağları

Akdeniz üzerinden gelen nemli hava kütlelerinin dağ yamaçlarında yükselmesi sonucunda meydana gelen yağışlar nedeni ile Trodos Dağları'nın denize bakan batı ve kuzeybatı etekleri, Kıbrıs'ın en çok yağış alan yerleridir (1000 mm üzeri).

2.7.2. Girne Dağları

Kuzey sahil şeridi boyunca uzanan Girne Dağları'nın 800 m'den yüksek kesimleri, yaz mevsiminde KKTC'nin en serin, kış mevsiminde en soğuk yerleridir. Bu alanların sıcaklıkları kıyılarına ve Mesarya Ovası'na oranla 5-6 derece daha düşüktür.

Figür 7: Girne Dağları'nın Mesarya'ya Bakan Güney Kesimleri

Nadiren de olsa sıcaklıkların 0°C'nin altına düştüğü olur. Sıcaklıkların bu denli düştüğü zamanlarda don va kar yağışları görülebilir. Girne Dağları'nın kuzeye bakan yamaçları ile Karpaz yarımadası KKTC'nin en yağışlı (550 mm) alanlarıdır. Yağışlar üzerinde gezici alçak basınçlar yanında, dağların Akdeniz'e paralel uzanışının da etkisi vardır.

2.7.3. Mesarya Ovası (İç Ova)

İç Ova, Girne Dağları ile Trodos Dağları arasında deniz etkisine kapalı olduğu için günlük ve yıllık sıcaklık farklılıklarının yüksek olduğu bir alandır. İç Ova'daki kuru havanın etkisi ile gündüzün sıcaklıklar artmakta, geceyin de düşmektedir. Yaz mevsiminde gündüz saatlerinde sıcaklıklar zaman zaman 40 dereceyi bulur; geceyin ise kıyılara oranla daha serin olur. Mesarya Ovası, Kıbrıs'ta en az yağış alan alandır. Bu ovadaki ortalama yıllık yağış 335 mm civarındadır. Kıbrıs'ın en z yağış alan yeri, bu ovanın batıdaki devamı olan Güzelyurt Ovası'dır (285 mm)³⁴⁹.

³⁴⁹ İlseven vd. 2008, 34.

2.8. Kıbrıs'ta Yağışlar ve Bölgelere Göre Dağılımı

Kıbrıs'ta yağış oluşum şekilleri ve yağış miktarları hava kütlelerinin hareketine, denize göre konuma ve yüksekliğe göre değişiklikler gösterir. Nitekim, Akdeniz'in genelinde yaygın olan cephe yağışları, Kıbrıs'ta da yaygındır³⁵⁰. Kıbrıs'taki yağışlar, serin olan kış aylarında (Ekim-Mart ortası) görülür. Ancak yağışların %80'i Aralık-Ocak-Şubat aylarında düşer. Genellikle kısa süreli ve şiddetli yağışlar şeklindedir. Örneğin, günde 50-60 mm'lik yağışlar çok görülür. Mart ayından sonra genellikle yağış görülmez ve yaz ayları çok sıcak ve kurak geçer. Arada bir ilkbahar ve sonbaharda şiddetli yağışlar görülür. Bu tip yağışlar özellikle orta Mesarya'da yer alır.

Kıbrıs'taki yağışlar, gerek zaman açısından gerek miktar açısından güvenilir ve yeterli değildir. Kıbrıs'taki yağışların yetersiz olmasının bir nedeni de batıdan gelen ve yağış getiren depresyonların büyük Toros kütlesi tarafından çekilmesi ve kuzeydoğuya kaydırılmasıdır. Kıbrıs'taki yağışları etkileyen diğer bir faktör, yeryüzü şekilleridir. Kışları Trodos'un 1300-1400 m üzerindeki yükseltilerinde yağışlar kar şeklindedir ve yılına göre 2-3 ay bu alanlar karla kaplıdır. Kıbrıs'ın genelinde yıllık normal yağışlar 489 mm iken, Trodos'un yüksek kesimleri yağış getiren hâkim rüzgârlara açık olduğu için, doğuya bakan kesimlerinden daha çok yağış alır ve daha çok nemlidir. Mesarya ise, gerek Başparmak Dağları, gerekse Trodos Dağları'nın uzanışı açısından yağış getiren rüzgârlara kapalıdır. Batı Mesarya'nın Güzelyurt yöresi, Kıbrıs'ın en az yağış alan yeridir. Bu yörenin yıllık ortalama yağışı 290 mm civarındadır. Mesarya Ovası yağışların çoğunu Ocak ayında alır.

Kıyıları, tipik Akdeniz iklimine sahiptir. Özellikle batı ve güneybatıdan gelen rüzgârlara açık olan kıyıları, Mesarya'ya göre daha çok yağış alır. Kıyılardaki sıcaklıklar, Mesarya'ya göre yazları 5°-6° C daha düşük, kışları ise 5°-6° C daha yüksektir. Yıllık ortalama yağışlar, kıyıya göre 400-500 mm arasında değişir³⁵¹.

Kuzey Kıbrıs'ta önceleri en yağışlı bölge kuzey sahil şeridi ve Girne Dağları, ardından Karpaz yarımadası; en az yağışlı bölge ise batı Mesarya idi. Ancak son yıllarda

³⁵⁰ İlseven vd. 2008, 37.

³⁵¹ Yorgancıoğlu 1998, 83-85.

en yağışlı bölgelerin Karpaz yarımadası, ardından kuzey sahil şeridi ve Girne Dağları; en kurak bölgelerin ise öncelikle orta Mesarya, batı Mesarya ve hemen ardından doğu Mesarya olduğu görülür. Yağışın hemen hemen büyük bir bölümü, dağlık bölge ve denize bakan yamaçlara düşerken, Güzelyurt ve Mesarya ovalarına daha az yağış düşmektedir. Bu bölgelerde daha ziyade ilkbahar ve bazen de yazın sağanak yağışlar etkili olur³⁵².

Üzerinde tarihî süreçlerin yaşandığı Kıbrıs adasının kendine has coğrafyasını kimi yönleriyle betimledikten sonra, Ada'nın Eskiçağ tarihini oluşturmaya geçebiliriz. Böylece Kıbrıs Adası'nın coğrafyası; Eskiçağ tarihi ve jeopolitik alanları içerisinde yeniden kurulmuş olacaktır. Ama öncelikle Kıbrıs tarihöncesinin (prehistorya) inşa sürecinin kısa öyküsünü anımsamamız gerekmektedir.

³⁵² Özatenç t.y., 36-38.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KIBRIS TARİHÖNCESİ

3.1. Kıbrıs Tarihöncesinin İnşa Süreci

3.1.1. Ricard Pococke, Maristis ve Ali Bey

Ricard Pococke, 18. yüzyıl ortalarında Akdeniz'in doğu sahillerinde (Levant) seyahat etmiş ve seyahat raporlarını yayımlamıştı. Kıbrıs'a geldiğinde boşa harcayacak hiç zamanı yoktu. Kıbrıs'a gelmesinden hemen sonra Larnaka'da bir katır kiraladı ve konsolosun kendisi için tedarik ettiği bir yeniçerinin koruması altında, adanın etrafında seyahat etmeye başladı. Kitabında ana gözlem ve betimlemeleri; Hristiyanlığın ibadet ya da kutsal yerleri, kasabalar ve ortaçağa ait kasaba duvarları hakkındadır. Pococke, tarihî yerleri tasvir etti ve bulduğu zaman antik yazıtların suretini çıkardı. Bunlar temelde Grek kitabeleriydi. Pococke, antik sitelerin çoğunun detaylı krokilerini vermedi. Onun çalışmasının önemli bir yanı da yer isimlerini kaydetmesidir.

Maritiz, 1766'dan 1767'ye kadar Kıbrıs'ta konsolos pozisyonunda kalan bir İtalyan'dı. Yazıları, yaptığı seyahatlere dayalı olarak, adanın tasvirini içermesinin yanı sıra politik, sosyal ve ekonomik meseleleri de içerir. Maritiz, klasik kaynaklardan bilinen muhtemel farklı yerleşim yerlerini tartışmıştır. Hatta Kition yerleşim yeri (site) üzerine bir tartışma yapmıştır.

Kıbrıs üzerine diğer bir rapor Ali Bey'den geldi. Kitabının önsözünde yayımcılar, yazarın kişisel ve ailevi sebeplerden dolayı sahte isim ya da takma ad (pseudonym) kullandığını ifade ediyorlar. Bugün Ali Bey'in gerçek isminin Don Domingo Badia-y-ley Baich olduğunu ve İspanya'dan geldiğini biliyoruz. Takma ad altında Don Domingo, 1803-1807 yılları arasında Kıbrıs ve Orta Doğu'nun kimi bölgelerine seyahat etti. Seyahat hikâyesinin tümünü anlattı.

Don Domingo, günlük yaşam, şehir ve kasaba betimlemelerini canlı ve detaylı bir şekilde sundu. Anlatılarını, yazıtların kopyasını çıkararak ve kimi antik kalıntıların plan ve çizimleriyle tamamladı. Kimi durumlar içinde ziyaret ettiği kentlerin tarihî

hikâyelerini anlatan Don Domingo'nun çizdiği resimleri, ikonları (Ícons), freskleri (freskos), manastırları (monasteries), bir su yolu kemeri (aqueduct) kalıntısını, yeraltı ikâmet mekânlarını (subterranean abodes), oyulmuş kaya sığınaklarını (rock-cut shelters), katakompları (catacombs = yeraltı mezarlığı) Afrodit'e adanmış sarayları, bir köprü üzerindeki Arap yazıtlarını ve kaleleri tasvir eder³⁵³.

3.1.2. Luigi Palma di Cesnola

Luigi Palma di Cesnola, Kıbrıs'ta ilk Amerikan diplomatıdır. 1832 yılında İtalya'nın Piedmont bölgesindeki Rivarolo Canavese'de doğdu. Savoy krallığının bir subayı idi. Crimean savaşından sonra 1850'lerin sonlarına doğru Amerika'ya göç etti. 1862'de New York süvari alayına gönüllü olarak katıldı ve 1864'e kadar Amerikan sivil savaşında hizmet etti. Terhis olduktan sonra büyük bir istek ve hevesle Kıbrıs'ta Amerikan konsolosluğu statüsünü elde etmek için başvuru yaptı. 1865 Noel gününde hamile eşi ve kız çocuğuyla Kıbrıs'a geldi. Cesnola, o zaman iş adamlarının, bankerlerin, diplomatların ikâmet ettiği Kıbrıs'ın en kozmopolit kenti olan Larnaka'ya yerleşti. Konsolosluk görevinin yanı sıra entellektüel merakı içinde yeterli zamanı vardı³⁵⁴.

Osmanlı padişahının izniyle adanın bir bölümünü gezmesine müsaade edildi. Bundan sonra Cesnola, bütün bilinen antik kentleri gömü yerlerini acımasızca sömürmeye başladı. Buluntuların bazıları hediye olarak padişaha verildi. Diğerleri ise, açık pazarlarda satıldı³⁵⁵.

1873'te müze müdürü Johnston. Metropolitan Müzesi için 6000 adet heykel temin eder. 1876'da müzenin ikinci büyük kazancı antika koleksiyonu olur. 1872'de müze, Cesnola'nın koleksiyonunu satın alır. Antik uygarlıklara ait heykeller, Kıbrıs'ta bulunan, yorulmak nedir bilmeyen araştırmacı Cesnola aracılığıyla sağlanır. Cesnola, Ege antik kültürleri arasında bulunan Helen, Yunan, Roma, Minos ve Girit uygarlıkları eserleriyle yakından ilgilenir. Cesnola'nın usanmaz ve yılmak bilmez kişiliği, bu antik

³⁵³ Şevketoğlu 1999, 126-127.

³⁵⁴ Karageorghis 2000, 3-5.

³⁵⁵ Panteli 1995, 36.

eserleri elde edebilme olanağı sağlar. Müzeye büyük bir aktivite taşıyan Cesnola, kısa sürede Metropolitan Müzesi müdürlüğüne getirilir. Müze heyeti açısından onun Kıbrıs'ta bulunmuş olması, dünya kültürlerine açılan bir kapı anlamına gelmektedir. Böylece Cesnola'nın 1879'dan itibaren müdür olmasıyla, antik kültürlerle ait ilgi alanı daha da yoğunlaşır. Cesnola'nın 1904'e kadar sürecek olan çalışmaları, ölümüyle son bulur. Onun en güçlü isteklerinden biri, Truva kentinin hazinelerini Metropolitan'a sağlayabilmektir³⁵⁶.

3.1.3. Sir Robert Hamilton Lang

Sir Robert Lang, İdalion'da bir Kıbrıs tapınağının ilk sistematik kazısını yürüttü. Lang'in kazıları, antik Kıbrıs kalıntılarını, kültürel ve tarihsel perspektif içinde ilk metodik inceleme teşebbüsüne işaret eder³⁵⁷.

1861'de Kıbrıs'a gelen Lang'in harika sikke koleksiyonu, 1871 ve 1902 arasında British Museum tarafından elde edilen iki önemli grubu içerir³⁵⁸.

3.1.4. Max Ohnesfalsh- Richter

Arkeolojik amaçlarla Kıbrıs'a gelen ilk ziyaretçilerden biri de 1878'in sonunda adaya gelen Prusya klasik kültür âlimi Max Ohnesfalsh- Richter'dir. 1879'da Kition'da arkeolojik faaliyetlere başladı. Daha sonra bu faaliyetlerini Tamassos, Marion, Vouni ve başka yerlerde devam ettirdi. Ohnesfalsh- Richter, Kıbrıs'ta çok kapsamlı bir şekilde kazı yapıp, Kıbrıs arkeolojisini komşu kültürlerin bağlamı (context) içine oturtmaya çalıştı. O, 1893'te Berlin'de yayımlanan anıtsal yapıtı "Kypro, die Bible und Homer (Kıbrıs, İncil ve Homer)"de açıkça görülen geniş bir bilgiye sahipti. Ohnesfalsh- Richter, Cesnola'nın Kıbrıs'taki arkeolojik faaliyetlerini uygun bulmayarak, onun metotlarını eleştirmiştir³⁵⁹.

³⁵⁶ <http://galeribaraz.com/2010/2654/metropolitan-muzesi/>

³⁵⁷ Steel 2004, 7.

³⁵⁸ Tatton 1988, 4.

³⁵⁹ Karageorghis 2000, 8-9.

3.1.5. Sir John Myres

Muhtemelen 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında Kıbrıs'ta çalışan arkeologların en etkiliisi John Myres idi. Genç bir bilgin olan Myres, Kıbrıs'a ilk ziyaretini Amathus'ta kazı yapan British Museum kazı ekibi ile çalışmak için yaptı. Onun özel merakı Ege, özellikle Girit'teki Minos medeniyetinin Bronz Çağı'ydı. Myres, arkeolojik kalıntılardan, kültürel bir tarihi yeniden inşa etmek için özel bir amaçla Kıbrıs arkeolojisine yaklaştı. Ohnesfalsh- Richter ile birlikte Myres, Kıbrıs Müzesi'nde sergilenen arkeolojik malzemenin bir kataloğunu yazdı. Sir John Myres, 1914'te "Handbook of The Cesnola Collection" adlı eserini yayımladı. Bu eser, onun Kıbrıs arkeolojisine Helen merkezli bakışını güçlü bir şekilde yansıtır³⁶⁰.

3.1.6. Einar Gjerstad

1927-1931 yılları arasında isimlerini "İsveç Arkeoloji Seyeranı" (Swedish Cyprus Expedition) olarak belirleyen ekibin başkanı Einar Gjerstad, Yunan medeniyeti ile başlatılan Kıbrıs tarihinin, bu zamandan çok öncelere, Neolitik dönemlere dayandığını ispatlayan ilk çalışmaları gerçekleştirir. İsveçlilerin, adanın birçok yerinde gerçekleştirdikleri ve mihenk taşı niteliğindeki ilk bilimsel çalışmalar çerçevesinde açığa çıkarılan Vouni sarayı hazinesi, Ayia İrini tapınağında bulunan, pişmiş topraktan yapılmış büyüklü küçüklü insan ve hayvan heykelleri, İdalion kazıları, Enkomi Geç Tunç Çağı mezarları, Nitovikla Kalesi ve Lapta Tunç Çağı mezarları isim yapmış önemli buluntu yerleri ve gruplarına birkaç örnektir.

Neolitik dönemin en önemli iki kazısını gerçekleştiren İsveçliler, ayrıca Kıbrıs'ta Neolitik döneme ait ilk kazı çalışmalarını gerçekleştiren kişiler olarak Kıbrıs arkeoloji tarihine girmiştir. Bu önemli kazılardan biri, Güzelyurt Körfezi'nin batı ucunda yer alan, kıyıdan 100 m uzaklıkta, 150 m uzunluğunda, 30 m genişliğinde ve 50 m yüksekliğinde bir adacık olan Petra tou Limniti ya da Türkçe adıyla Limniti Kayalığı'dır. Bu adacık Vouni sarayından rahatlıkla görüldüğünden, sarayın kazıları sırasında İsveç ekibinin dikkatini çekmiştir. Bir pazar günü, kiraladıkları teknenin gelmemesi üzerine adaya

³⁶⁰ Steel 2004, 9.

yüzerek ulaşan ekip, Neolitik yerleşim yerini keşfeder. Gjerstad, kendi anlatımı ile fareler ve Neolitik tozla savaş yaparak iki haftada Petra tou Limniti kazısını bitirir.

Einar Gjerstad, “Ages and Days (Çağlar ve Günler)” adlı kitabında (1980), Petra tou Limniti kazısı ile ilgili bölümün başlığını “Adanın Uyanışı” olarak isimlendirmiştir. Ancak bu kazı sadece adanın uyanışı değil, ayrıca gizli kalmış Neolitik ve Kıbrıs Prehistoryasının (Diptarih) da uyanışı olmuştur. İsveç Arkeoloji Seyeranı başlamadan önce, Einar Gjerstad’ın 1924 yılında kazdığı Neolitik yerleşim yeri, Mağusa şehrinin 10 km güneybatısına düşen Frenaros- Vounastiri’dir. Gjerstad, Petra tou Limniti ve Frenaros’un buluntularına ve her iki yerde seramik olmayışına değinerek, bu iki yerleşimi Neolitik döneme tarihler.

İsveç Ekibi, kazılarının sonunda Kıbrıs üzerine yazılan ilk bilimsel yayınları yapar. 12 ciltlik bu çalışmada ilk kez neolitik dönemden Roma dönemine kadar bir kronolojik tablo da çizilmiş olur. Günümüz standartlarını yansıtan fotoğraflar ve çizimlerle Kıbrıs arkeolojisinin de sağlam temeller üzerinde oluşmasına yardımcı olan bu yayınlar, günümüzde Kıbrıs arkeolojisinin incili olarak anılmakta ve güncelleştirilmemesine rağmen, halen atıfta bulunularak önemlerini korumaktadır.

Kıbrıs’ta çalışan diğer arkeologlara Yunan medeniyetlerinden önce Neolitik Çağ insanların adaya yerleştiğini ve bunların Anadolu’dan gelmiş olabileceğini açıklayan Gjerstad, böylelikle Kıbrıs Neolitik dönemi üzerine çalışmaların başlamasına da öncülük etmiş, önemli bir bilim adamıdır³⁶¹.

1948’de Einar Gjerstad, Kıbrıs’ın Demir Çağı üzerine araştırmalarının sonuçlarını yayımladı. Swedish Cyprus Expedition, Kıbrıs arkeolojisini aydınlatan çok önemli yeni bilgiler getirmiştir³⁶².

³⁶¹ Şevketoğlu 2006, 111-113.

³⁶² Reyes 1994, 2-3.

3.1.7. Hector Catling

Kıbrıs'ın arkeolojik yüzey araştırması çalışmaları, 1955'te özellikle değerli katkılarıyla Hector Catling tarafından başlatıldı. 1951-1953 yıllarında Hector Catling, Gjerstad'ın kayıtlarını takip etmiştir. 1955-1959 yılları arasında Catling, adanın sistematik bir arkeolojik yüzey araştırmasını yöneten, antik eserler departmanından bir ekibin şefliğini yapmıştır. Yüzey araştırması, en erken zamanlardan M.S. 1700 yıllarına kadar bütün dönemlerin arkeolojik kalıntılarının araştırmasını içeriyordu³⁶³.

1955'te İngiliz sömürge yönetimi altında adanın ilk arkeolojik yüzey araştırmaları başlatıldıktan sonra, Hector Catling, adanın yüzey araştırmalarını organize eden ilk kişiydi³⁶⁴.

3.1.8. Porphyrios Dikaios

Kıbrıs Müzesi adına araştırmalarını gerçekleştiren Dikaios, Kıbrıs'ta gerçekten önemli ilk Neolitik yerleşmeyi ortaya çıkardı³⁶⁵. Dikaios, adanın Neolitik ve Kalkolitik çağlarında uzmanlaştı. Kıbrıs'ın Neolitik dönemini yeniden tanımladı ve adanın prehistoryasına birkaç bin yıl daha ekledi³⁶⁶.

Ünlü Khirokitia yerleşim yerinin kâşifi ve kazı başkanı olan Dikaios, buradaki çalışmalarıyla Kıbrıs arkeoloji tarihinin Akeramik Neolitik dönemine ismini yazdırır ve bu dönemin yerleşim yeri Khirokitia'nın adını alan bir kültür olarak anılmasını sağlayan kişi olur. Khirokitia kültürünün Yakın Doğu'dan gelmiş olabileceğini ve hatta ev damlarının tholos damlarına benzer şekilleriyle Tepe Gawra, Tell Halaf, Arpachiyah, Jericho, Byblos gibi farklı dönemlere ait yerleşimlerin mimari geleneklerini yansıttığını savunur³⁶⁷.

Kısaca andığımız Kıbrıs tarihöncesini inşa eden bu isimlerin yanında, bu alana katkı koyan daha başka isimler ve projeler de vardır. Stanley Price, Eugen Oberhumner, Peltenburg, Sophocles Hadjisavvas, Claude Schaeffer, Morison, Watkins, Adovasio,

³⁶³ Şevketoğlu 2006, 132-133.

³⁶⁴ Hadjisavvas, 2000, 38.

³⁶⁵ Alastos 1955, 11.

³⁶⁶ Karageorghis 2000, 11.

³⁶⁷ Şevketoğlu 2006, 112-113.

Symeanoglou, Hepworth Dixon vb. yanında; Phlamoudi-Melissa Project, Sydney Cyprus Survey Project, Yeronisos Island Expedition, Trodos Archaeological Project, Excavations at Kissonerga, Excavations at the Ancient Theater of Paphos, Excavations at Palaipahos, Marki Aloni Project, Vasilikos Vally Project, Shillourokambos les Premiers Paysans de Cypre, Deneia-Kafkalla Project, Pyla-Koutsopetria Archaeological Project vb. bunlardan bazılarıdır.

Genel Kıbrıs tarihi yazını içinde, önemlerine binaen üç ismin burada özellikle zikredilmesi gerekmektedir. Bunlar Claude Delaval Cobham, Theophilus A.H. Mogabgab ve Sir George Hill'dir. Bu isimlerden Cobham ve Mogabgab, Ata Atun'un son derece özverili koşullar içinde, yazın tadında çevirisiyle "Milat Öncesinden Günümüze Kıbrıs Tarihi Üzerine Belgeler" adlı üç ciltlik çalışmasıyla dilimize kazandırılmıştır.

3.1.9. Claude Delaval Cobham

Kıbrıs adasının İngilizlere geçici olarak devriyle ilgili antlaşmaların hemen sonrasında (1878) Larnaka Askerî Birlikler Karargâhı Komutanlığı'nda göreve başlayan Cobham, 01.10.1878'de Larnaka komiser (Kaymakam) yardımcılığına atanmış, 1879'da ise aynı kazanın komiseri (kaymakamı) olmuştur. Bin cilt eser ile birçok kaynak-malzemedен oluşan kitaplığı, ölümünden iki yıl kadar önce 1913'te kendi rızasıyla Londra'daki The Royal Empire Society'ye bağışlanmıştır. Böyle bir destekten sonra, bu kuruluş ad değiştirerek ve bundan böyle "The Royal Colonial Institu" diye anılacaktır.

Cobham dendiğinde akla ilkin onun Excerpta Cypria (Cambridge 1908, New York 1969) adlı kitabı ile Kıbrıs üzerine yaptığı bir bibliyografya denemesi gelir. "Kıbrıs'tan Seçmeler" adıyla Türkçeye aktarılabilecek bu kitabını Cobham, eski zamanlardan başlayarak 12 muhtelif dilde, 80 yazarın Kıbrıs üzerine yazdıklarını İngilizceye çevirerek oluşturmuştur. Böylelikle, Kıbrıs tarihi üzerine nadir ve zengin bir malzeme ilk kez Cobham'ın kaleminden bir araya getirilmiş oldu. Kitabın sonuna bibliyografya denemesi de eklemiştir³⁶⁸.

³⁶⁸ Atun 2006, XII.

3.1.10. Theophilus A. H. Mogabgab

Mogabgab, 1888 yılında Mağusa'da dünyaya geldi. Emin Mogabgab isimli Suriyeli doktor bir babanın oğlu olup, Süryani Hristiyandır. Mağusa'da Tapu ve Kadastro Dairesi'nde memur olarak çalışmıştır. 1930'lu yıllardan başlayarak 1950'li yıllara kadar İngiliz sömürge idaresi döneminde, Mağusa Eski Eserler Dairesi sorumluluğunu yürütmüş ve Mağusa'ya değerli hizmetler yapmıştır. 1963 yılından itibaren, Kıbrıs'ta toplumlar arası çatışmaların başlaması ile Karakol bölgesinde bulunan evinin Rumlar tarafından mevzi olarak kullanılması Mogabgab'ı üzmüş ve bu üzüntüye dayanamayan Mogabgab, 1965 yılında ölmüştür. Mogabgab'ın kurduğu zengin kütüphanedeki kitaplar ise, kız kardeşi yaşlı olduğu ve yalnız kalmaktan korktuğu için evini geceleri terketmesi nedeni ile zaman içinde hem Rumlar hem de Birleşmiş Milletler askerleri tarafından çalınmıştır. Mogabgab, hiç evlenmemiştir³⁶⁹.

3.1.11. Sir George Hill

Kıbrıs tarihine ilgi duyanların tümünün birleştikleri belki de tek nokta, bu tarihi en bilimsel ve geniş kapsamlı yazan kişinin Sir George Hill olduğudur. 1867'de İngiliz İmparatorluğuna bağlı Hindistan'da doğan Hill, daha ziyade sikke ve madalyon uzmanı idi. British Museum'daki direktörlüğü döneminde yazdığı Grek sikkeleri üzerine seri eser, bu konuda tam bir otoritedir. Yazarın Kıbrıs'a ilgisinin ilk somut örneğini bu seride bastırıldığı *Catalogue of The Greek Coins of Cyprus* (1904) (Kıbrıs Grek Sikkeleri Kataloğu) isimli eserde buluruz. Hill'in dört ciltlik ve anıtsal olarak nitelendirilen büyük eseri, "A History of Cyprus (Bir Kıbrıs Tarihi)" başlığını taşır.

I. cildi Ada tarihini, başlangıcından İngilizler için önem taşıyan Aslan Yürekli Richard'ın Kıbrıs'ı işgaline kadar getirir. II. ve III. ciltleri Haçlı seferleri, Lusignan ve Venedik dönemlerini ele almıştır. IV. cildini ise Türk ve İngiliz dönemine ayırmıştır. Hill, kelimenin tam anlamıyla çok titiz ve metodik ya da ilmî bir tarihçidir. Eserinde ana kısmı oluşturan yazı miktarından ziyade dipnotlar ve notlar vardır. Yazar, verdiği her yargının kaynaklarını ve sebeplerini bu dipnotlar aracılığıyla açıklar. Alternatif

³⁶⁹ Atun 2006, 13.

görüşlerin hiç biri yabana atılmaz. Her paragraf, adeta mukayeseli bir etüttür ve yazar, bu konuda yazılı birinci el kaynaklarının tüketilmesine değin araştırmalarını durdurmaz. Kaynak ve görüş seçimlerindeki insiyatifini o derece titizlikle kullanır ki, objektif olduğun kimsenin şüphesi kalmaz.

British Museum'un sayısız kaynaklarından yararlanarak oluşturduğu yapıtı, "Kıbrıs Tarihi", bu konuda en kesin ve güvenilir eser olarak kabul edilir. Hill'in bu büyük eseri, klasik tarihçiliğin son başarılı örneklerinden biridir. Artık bu ölçülerde bir tarih eseri kaleme almaktan çoktan vazgeçilmiřtir³⁷⁰.

3.2. Kıbrıs Tarihöncesi

1.2.1. Pleistosen Çağ (M.Ö. 500.000 - 10.000)

Yeryüzünün geniş alanlarının kalın buz örtüleriyle kaplı olduğu jeolojik dönemlere *buzul çağı* adı verilmiştir. Büyük çaplı buzullaşmanın gerçekteştiği dönemler, milyonlarca yıl sürebildiği gibi, tüm bir kıtanın yüzey şekillerini de önemli ölçüde değiştirir. Son buzullaşma, 2.5 milyon yıl önce başlamış ve günümüzden 10 bin yıl önce sona ermiřtir³⁷¹. Bu dönemde insan, evrimsel gelişmesinde belki de en büyük değişimlerden birisi olan taş aletler yapmaya başlamıştır.

Bu döneme ait arkeolojik buluntuları Paleolitik çağ arkeolojisi, yani Pleistosen arkeolojisi inceler. Paleolitik, bu dönemin kültürel adıyken; Pleistosen, aynı dönemi ifade etmek için jeolojik bir adlandırmadır³⁷². Pleistosen çağa ait Kıbrıs'ın biyostratiğrafisi henüz tamamlanmış deđildir³⁷³. Swiny, bugünkü Kıbrıs adasında kimi memeli türlerini saymaktadır. Bu memeliler koyun (mouflon /ovis orientalis), tilki (fox/ vulges vulges), tavşan (hare/ lepus capensis), iri fare (rat/rathus rathus), kirpi (hedgehog/ hermienchinus auritus), iki fare türü (mus musculus, acomysdimi adi atus), bir çeşit İran geyiği (Persian fallow deer/ dama Mesopotamica) ve yaban domuzu (wild boar/ sus

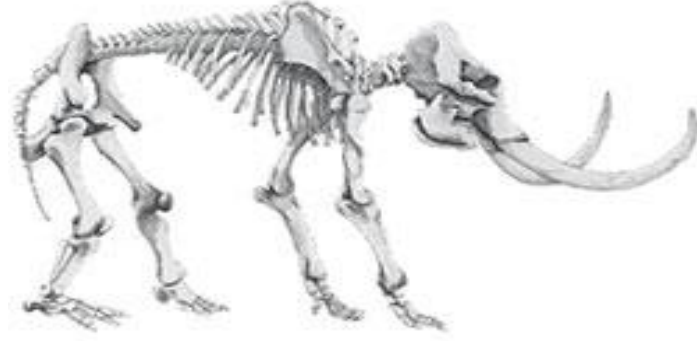
³⁷⁰ Debeş 1996 , 227-229.

³⁷¹ Güney 2004/a, 268.

³⁷² <http://tr.wikipedia.org/wiki/pleistosen-arkeolojisi>

³⁷³ Akkuş 1996, 44.

scrofa)'dur. Ada'daki cüce filler (pigmy elephant) ve cüce su aygırları (pigmy hippopotamus) Pleistosen ve Holosen (Kuaterner = 4. zaman, Pleistosen ve Holosen olmak üzere ikiye ayrılır. Holosen zamanımızdan 10.000 yıl öncesine kadar olan dönemi kapsar.) arasındaki geçiş döneminde yok oldular³⁷⁴.

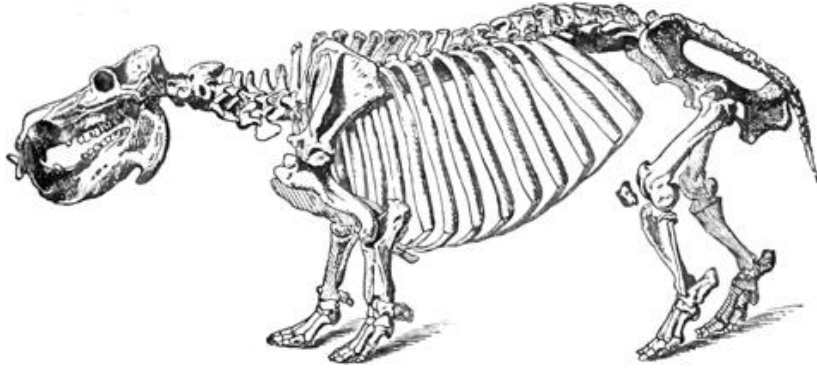

Figür 8: Cüce Fil (Pigmy Elephant) İskeleti

Kıbrıs'ta 4. jeolojik zamanın Pleistosen evresinin sonuna ait olduğuna inanılan fosil kalıntılara Pile, Akanthuo, Akdeniz, Karaoğlanoğlu ve Taşkent köylerinin civarlarında ve Girne Boğazı'ndaki İnpınar mevkiinde rastlanmıştır. Bunların genellikle Girne Sıradağları'nın kuzey ve güney etekleriyle deniz kenarlarında bulunmuş olmaları dikkat çekicidir. Bulunan fosil kalıntıları pygmy elephant ve pygmy hippopotamus adı verilen küçük fil ve su aygırlarına aittirler. Bu hayvanların Kıbrıs'a nasıl geldikleri kesinlikle bilinmemekle birlikte Kıbrıs'ın bir yarımada olduğu dönemlerde karayoluyla ya da ilerlemiş dönemlerde denizde sürüklenerek ada kıyılarına ulaştıkları sanılmaktadır³⁷⁵.

³⁷⁴ Steel 2004, 5.

³⁷⁵ Öncan vd. t.y., 34.

Figür 9: Cüce Suaygırı (Pigmy Hippopotamus) İskeleti

1.2.2. Paleolitik Çağ (M.Ö. 600.000 - 10.000)

İnsanlık tarihinin ilk bölümü, doğa tarihi ile karışmış durumdadır³⁷⁶. En eski taş âletlerin ortaya çıkması 2 ile 3 milyon yıl öncesine dayanır. Bunları, doğal olarak oluşmuş kaya parçalarından ayırt etmek güçtür. Bu el ürünleri, kendi aralarında gruplandırılmış ve Etiyopya'daki Omo havzasının adından esinlenilerek "Omo Endüstrisi" olarak adlandırılmışlardır.

Tarihöncesine (Prehistorya) ait, çok uzun döneme ilişkin kültürleri tanımlayan yazılı belgeler yoktur. Yalnızca insanların yaptıkları âletleri, yaşadıkları yerleri ve ölümlerini gömdükleri yerleri bulabiliyoruz. Bizim için bir şans olarak, bu âletler, yerleşmeler ve mezarlıklar, insanların yaşam biçimleri ve inançlarına ilişkin bazı bilgiler verir³⁷⁷. Paleolitik Çağ, insanın diğer canlılardan farklılaştığı dönemi temsil eder. Şunu saptayabiliriz; insan bir kültür varlığıdır; onu hayvandan ayıran bu kültürlülüktür³⁷⁸. İnsanın kültür üretip, kültür tarafından üretildiği; kültür taşıyıp kültür tarafından taşındığı temel gerçeği, insan olarak insan varlığının en başta gelen varolma koşuludur³⁷⁹. Kültürse, doğanın insanlaştırılma biçimi, bu insanlaştırmaya özgü bir süreçtir. Kültür, insanın kendini kendi evinde duymasını sağlayacak bir dünya ortaya koymasıdır³⁸⁰. Bu çağda insan, ilk âletleri yapar, ateşi bulur, el becerisini, soyutlama

³⁷⁶ Child 1983, 24.

³⁷⁷ Braidwood 1995, 45.

³⁷⁸ Uygur 1984, 18.

³⁷⁹ Uygur 1984, 18.

³⁸⁰ Uygur 1984, 17.

yeteneğini geliştirir. Kuşları avlayabilmek için ok uçları, dikiş dikebilmek için kemik iğneler icat eder; mağara duvarlarına resimler yapar. 2.5 milyon yıl süren Paleolitik Çağda insan, avcılık ve besin toplayıcılığıyla geçiniyordu³⁸¹.

Paleolitik teknolojisinin evrim sistematığı şöyle ifade edilebilir:

1. Avadanlık (âlet çantası) ne kadar yeni ise, hammaddenin (malzemenin) kullanılışı, işçilik, detay ve simetri bilgisi ve uygulaması (teknoloji) o kadar yenidir.
2. Âlet çantasındaki çeşitler, alt Paleolitikten üste (yukarı) doğru büyük bir hızla artmıştır.
3. Yeni ve küçük âletler, büyük ve çok maksatlı âletlerin yerini almış; teknolojik evrim, çok maksatlı büyük âletlerden tek maksatlı küçük âletlere doğru olmuştur.
4. Teknolojik gelişme, belli bir hammadde (malzeme)den elde edilen âlet sayısını, başka bir deyişle malzemenin randımanını giderek yükseltmiştir. Üst Paleolitik evredeki önemli gelişme, âlet yapan âletlerin ortaya çıkmasıyla mümkün olmuştur³⁸².

İnsan, 1.5 milyon yıl kadar önce, Afrika'dan dünyaya yayılmaya başlar. Bir milyon yıl öncelerinde bu insanın, bir yandan Batı Avrupa'ya, öte yandan da Çin'in kuzeylerine ve güneydoğu Asya'ya kadar Eski Dünya'nın hemen her yerine ulaştığı bilinmektedir. Anadolu yarımadası, insanın bu yayılımında ve özellikle Avrupa'ya geçişinde zorunlu bir köprüydü. Bunda Ege Adaları'nın ve Marmara Denizi'nin bugünden çok farklı bir yapısı olduğu ve geçişi bugüne göre daha kolaylaştırdığını göz önünde bulundurmanız gerekir. Tropik Afrika'dan çıkan insan, çok farklı ortamlara uyum sağlamasına yetecek süreyi geçirmeden kutuptan çöle, dağlardan steplere kadar her türlü bölgeye yayılmıştır³⁸³.

Paleolitik insanın Kıbrıs'a uğradığına dair bugüne kadar bilimsel bir kanıt bulunamamıştır. Buna karşın, açık ve güneşli bir günde Anadolu yarımadasının kıyılarından Ada görünmekteydi. Kimbilir, Paleolitik insan, güney Torosların yamaçlarından Kıbrıs'ın kuzeyindeki Girne Dağları'nın yumuşak zirvelerini merakla izlemekteydi.

³⁸¹ Yıldırım 2002, 15.

³⁸² Güvenç 1984, 174.

³⁸³ Yıldırım 2002, 15.

3.2.3. Epipaleolitik (Mezolitik) Çağ (M.Ö. 10.000 - 8.000)

Paleolitik ve Neolitik arasında Orta Taş Çağı da denen bir geçiş evresi yaşanmıştır. Avrupa’da yaşanan Orta Taş Çağı’na Mezolitik, Orta Doğu ve Akdeniz’dekine ise Epipaleolitik adı verilir.

Buzul çağlarının bitişiyle (Paleolitik Çağ’ın sonuyla aşağı yukarı aynı zamana denk gelir) iklimde belirgin bir ısınma olmuş ve bunu diğer ekolojik değişimler izlemiştir. Mezolitik/ Epipaleolitik çağda yaşayan insanlar da bu yeni çevresel koşullara uyum sağlamışlardır. Bu çağ, geçici iskân yerlerindeki hayatın sona erdiği ve yerleşik yaşama doğru yönelimin gerçekleştiği bir geçiş evresidir. Bu evrenin süresi, yaşandığı bölgeye göre değişir. Avrupa’da Mezolitik toplumlar yaklaşık M.Ö. 3.000’lere kadar varlık gösterirken, Orta Doğu’da 10.000 yıl önce Epipaleolitik kültürler sona ermiş ve Neolitik Çağ başlamıştır³⁸⁴.

Mezolitik/ Epipaleolitik insanlar, çok küçük boyutlarda dilgi âletler yapıyorlardı. Hazırlanmış bir çekirdekten çok ince ve küçük dilgiler yapmayı öğrenmişlerdi. Bu küçük âletlere mikrolitler denir. Bu âletler o kadar küçüktür ki, büyük bir olasılıkla çoğu, sap ya da gövdelere takılıyordu³⁸⁵. Mezolitik endüstrinin tümünün ortak özelliği “mikrolit” adı verilen minik çakmaktaşı kırıntılarının varlığıdır. Bunlardan bazıları boyca birkaç milimetreyi geçmiyordu³⁸⁶. Bu âlet yapma alışkanlığına Akdeniz havzasının kıyılarında rastlandığı gibi, son buzul kuzeye doğru çekilirken Kuzey Avrupa’ya da ulaşmıştır³⁸⁷. Epipaleolitik Çağ, Neolitik Çağ’ın hazırlayıcı bir evresi olsa da kimi bölgelerde Epipaleolitik insanlar kovuklarda, kaya oyuklarında yaşamaya devam etmişlerdir.

³⁸⁴ Aydın 2009, 18.

³⁸⁵ Braidwood 1995, 108.

³⁸⁶ Wells 1984, 26.

³⁸⁷ Braidwood 1995, 108.

3.2.3.1. Kıbrıs Epipaleolitikliği

Kıbrıs'a insanların yerleşmesinin M.Ö. 10.000 yıllarını bulduğu tahmin edilmektedir. Adanın güneyinde yapılan arkeolojik kazılarda (excavation), ilk adalılara ait bulgular ele geçmiştir³⁸⁸. Akrotiri (Aetokremnos)'den en son bulgular, en erken yerleşim yerinin, Erken Epipaleolitik evrede (Early Epipalaeolithic/ Mesolithic period- M.Ö. 10.000) mevcut olduğunu kanıtlamaktadır³⁸⁹.

Gerçekten, Kıbrıs arkeolojisinde yakın zamanlarda en merak uyandırıcı gelişmelerden biri Ada'da insan faaliyetinin veya etkinliğinin (human activity) Epipaleolitik evreye kadar geri gitmesidir. Sözü edilen durum, Akdeniz'in diğer adalarında (Archipalegos) da benzer gelişmelerle paralellik göstermektedir. Kıbrıs'ta Akrotiri (Aetokremnos) safhası olarak adlandırılan, insan etkinliğine ait erken safha birçok tartışmayı da kışkırtmaktadır. Bu tartışmalar iki noktada toplanmakta ve

- Adada ilk insan hangi tarih veya çağda görüldü?
- Holosen'in başlarında yerel bitki örtüsünün (endemic faunas) tahribat ve yok oluşunda insanların oynadığı rol neydi?

sorularında dile getirilmektedir.

Akrotiri safhası (Akrotiri phase) Erken Holosen evresinde, Akdeniz'de Kıbrıs'ın kolonizasyonuna dair kanıtlar vermesi bakımından çok önemlidir³⁹⁰. Kıbrıs da dahil olmak üzere, Akdeniz'de çalışan arkeologlar, geneksel olarak, ilk insan yerleşiminin Neolitik Dönemde (M.Ö. 7000-6500) başladığına inanıyorlardı³⁹¹. Oysa Akrotiri'de (Aetokremnos) Kıbrıs'ın güney kıyıları boyunca yapılan çalışmalar, bu geleneksel senaryolara meydan okumuştur³⁹². Çünkü son araştırmalar, Akdeniz adalarında insan varlığına ait kanıtların Erken Holosen (Early Holocene) veya Geç Pleistosen (Late Pleistocene) dönemde görüldüğünü, ikna edici bir şekilde göstermiştir³⁹³. Şu halde Akrotiri'nin önemi nereden kaynaklanmaktadır? Öncelikle Akrotiri; M.Ö. 10. bin yılda

³⁸⁸ [http://tr.wikipedia.org/wiki/K%C4%B1s-\(ada\)](http://tr.wikipedia.org/wiki/K%C4%B1s-(ada))

³⁸⁹ Panteli 1995, 101.

³⁹⁰ Steel 2004, 23.

³⁹¹ Simmons 2001, 1.

³⁹² Simmons 2001, 1.

³⁹³ Simmons 2001, 2.

kesin bir şekilde Kıbrıs'ta insan yerleşiminin var olduğunu tayin etmiştir. Böylece Akrotiri'nin, Akdeniz adaları içinde en erken yerleşimden biri olduğunu düşünebiliriz³⁹⁴. Bunun yanında, Akrotiri, mimari vasıflardan yoksun bulunmasına rağmen oldukça iyi bir şekilde muhafaza edilmiştir³⁹⁵. Yanı sıra, araştırmalar Akrotiri'nin, en iyi tarihlendirme tabakalarıyla göze çarpan bir arkeolojik alan olduğunu da göstermiştir³⁹⁶.

3.2.3.2. Akrotiri Safhası ya da Jeopolitiğin Şafağı

Kıbrıs'ta ilk insan aktivitesi ve etkinliğine ait en erken kanıt Ada'nın güney kıyısında Akrotiri (Aetokremnos-Ağrotur) yarımadasının epeyi ucunda bulunan bir yerleşim yerinden gelmiştir. İnsana özgü izleri M.Ö. 9500'lere kadar götüren bu yerleşim yeri, Alan Simmons tarafından kazılmıştır. Bu tarih, Doğu Akdeniz (Levant)'de Notufiyan (Nautufian) dönem ile çağdaştır.

Figür 10: Akrotiri (Aetokromnos) Sarp Kayalık Yüzeyinden Detay

Akrotiri, deniz seviyesinden yaklaşık olarak 50 m yüksekte bir kayalığın ve uçurumun en yüksek yerinde bulunan bir mağara sığınağıdır. Sığınağın içinde ikisi

³⁹⁴ Simmons 2004, 8.

³⁹⁵ Simmons 2001, 5.

³⁹⁶ Simmons 2001, 5.

kültürel kalıntı olmak üzere dört katman bulunmaktadır. En alt tabakada (level 4) temiz ana kaya (bedrock) üzerinde hayvan kemikleri ile karışmış kül kalıntıları (remains) bulunmuştur. Akrotiri’de bulunan hayvan kemikleri, 300 bin kadar vardı ve buluntuların %99’u 4. katmandan gelmişti. Buluntuların büyük çoğunluğu pygmy hippopotami (cüce su aygırı) kemikleriydi. Cüce su aygırlarının miktarı en az 500’ün üzerindeydi. David Reece, ayrıca 220 civarında pygmy elephants (cüce fil) parçaları bulmuştur. İkinci tabakada, içinde insana ait kültürel kalıntıları içeren bir başka tabaka vardır. Bu tabakada taş âletler, deniz kabuğu ve pikrolitten yapılmış süslemeler, cüce su aygırı kemikleri, kabuklu deniz hayvanları ve su kuşlarına ait kemikler vardır³⁹⁷.

Figür 11: Akrotiri (Aetokromnos) Sığınağı

Adada cüce fil ve su aygırlarını içeren başka depolar (deposits) da vardır. Örneğin; Güzelyurt yöresinde bulunan Dragontovounari (Ejderha Tepesi) bu depolardan bir tanesidir. Fakat bu depolar, insan yapımı materyalleri (artifacts) içermezler³⁹⁸.

Kıbrıs’ta Epipaleolitik aktivite kesinlikle tanımlanmasına rağmen, tamamen bir bağlama yerleştirilemediği için, bu buluntular oldukça problematiktir. Çünkü Epipaleolitik insan grubu tarafından kullanılan, Akrotiri safhasının diğer tipleri hakkında

³⁹⁷ <http://www.brynmawr.edu/collections/nehinterns/cypriote/akrotiri-neolithic.html>

³⁹⁸ <http://www.experiencefestival.com/a/Aetokremnos/id/1904252>

hiçbir şey bilmediğimiz için Akrotiri'yi bir yere yerleştiremiyoruz³⁹⁹. Bu da bizi, arkeolojik ve bilimsel anolojiden yoksun bırakmaktadır.

Akrotiri'de ilk insansal faaliyetlerin görülmesiyle, Ada jeopolitiğinin şafağının belirmeye başladığını söyleyebiliriz. Çünkü jeopolitiğin üç ana bileşeninden ikisi olan insan ve teritoryal saha bir araya gelmiştir. Burada eksik bileşen ise Politik Ünite'dir. Politik Ünite (devlet/ iktidar/ yönetim)'yi toplumsal ve teritoryal yapı içinde inceleyebilmek için, insanların başka insanları nasıl yönettiklerini anlayabilmek için, bu politik ünitenin nasıl ortaya çıktığını farketmemiz gerekir⁴⁰⁰. Politik ünitenin kurumlaşmış aygıtlarının ortaya çıkışı, bir dizi çok önemli ve geri dönüşsüz toplumsal ve ekonomik değişikliklerle ilişkilidir. Konuyla uğraşan tüm bilim araştırmacıları, bu değişiklikler arasında şunlara öncelik tanırırlar:

Öncelikle “uygar” ya da başka bir anlatımla “kent yaşamına dayanan” toplumların doğuşu. Bu toplumlar, akrabalık ilişkilerine değil de ortak bir yaşama yerine (teritoryal saha) ve aynı yönetim yetkisine (politik ünite) tâbi oluşa dayanan içsel bağlarla düzenlenmiş ve sınıflara bölünmüş toplumlardır.

İkinci değişiklik, yeni bir yerleşme olarak kentin, sadece büyük boyutlarda değil, içsel özelleşmeleriyle, kendisini oluşturan çeşitli kesimlerin birbirlerine bağımlılıklarıyla ortaya çıkışıdır. Üçüncü değişikliğe gelince, bu da kararlarda esas olan “gücün” yürütülmesine yarayan araçların (yasa, askerlik vs.) oluşmasıdır⁴⁰¹.

Bu bağlamda, Adada doğal evrimi içerisinde, tüm unsurlarıyla jeopolitik bir merkez kendiliğinden ortaya çıkacak mıdır acaba? sorusunu sorabiliriz. Bu sorunun cevabının olumsuz olduğunu söyleyebiliriz. Adada kendiliğinden, doğal evrim içerisinde bir jeopolitik merkezin nüvesinin oluşamayacağını ifade edebiliriz. Bunun iki nedeni olduğu düşünülebilir:

- Adada en azından Paleolitik insan ve ona ait bir iz olmadığına göre, Adaya gelen kolonizatörlerin kendi siyasal kültürlerini Ada dışından kendi yanlarında getirmeleri,

³⁹⁹ Steel 2004, 32.

⁴⁰⁰ Abeles 1998, 120.

⁴⁰¹ Frangipane 2002, 13.

- Ada'nın jeopolitik yazgısının başka jeopolitik merkezlerin programı içerisinde saptanmış olması.

Zaten esas olarak Ada coğrafyası, Paleolitik ve Epipaleolitik insan tarafından değil, Neolitik Periyot içinde Neolitik kolonizatörlerin kültürleri tarafından yoğun bir şekilde döllenmeye başlamıştır.

3.2.4. Neolitik Çağ (M.Ö. 8.000 - 5.500)

Neolitik Çağ, insan ile doğayı etkin bir ortaklık konumuna sokan ekonomik ve bilimsel bir devrimdi. Pleistosen Çağı sona erdiren büyük iklim değişiklikleri bu devrime fırsat verdi. Kuzey buz tabakalarının erimesi, yalnızca Avrupa'nın bozkırlarının ve tundralarının yerlerini ılıman orman bölgelerinin almasına yol açmakla kalmadı, aynı zamanda, Akdeniz'in ve Yakın Asya'nın, ağaçsız çayırların vahalarla noktalanan çöl bölgelerine dönüşmesi olayını başlattı⁴⁰². Bu olumlu değişimin sonucunda, insanlık tarihinin ilk büyük devrimi olarak kabul edilen "Neolitik Devrim" yaşanmıştır. Elde edilen arkeolojik verilere göre, bu devrim ilk kez Orta Doğu'da ve M.Ö. 9.000- 7.000 yılları arasında uzun bir süreç sonunda gerçekleşmiştir⁴⁰³. Buradan kısa zamanda tüm Yakın Doğu'ya yayıldığı anlaşılmaktadır. Giderek, göç ve ticaret yollarını izleyen sürekli bir yayılımla Avrupa'nın tamamı ile Asya'nın çoğu yörelerine sıçradı⁴⁰⁴.

Bitkilerin kültüre alındığı ve hayvanların evcilleştirildiği başlangıç evresi, giderek ilk köylü-çiftçi toplumlara dönüşürken, insan ekonomisindeki ilk temel değişim de başarılmış oluyordu⁴⁰⁵. İnsan topluluklarının bu dönemde üretime geçmesi, bir dizi gelişmeyi de beraberinde getirmiştir. Artık beslenmek için av hayvanlarının peşinde göç etmeye veya tükenen bitkilerin yerine yenilerini aramaya gerek kalmamış, aksine ekilen tohumların yetişmesini, üreyen hayvanların büyümesini uzun süre bir yerde bekleme gereği doğmuştur. Bunun sonucu olarak da insanlar göçebe hayat tarzından yerleşik düzene geçmeye başlamışlardır. İlk köy toplumları da böylece yavaş yavaş ortaya

⁴⁰² Child 1983, 39.

⁴⁰³ <http://www.toplumdusmani.net/modules/wfsection/article.php?articleid=550>

⁴⁰⁴ Wells 1984, 28.

⁴⁰⁵ Braidwood 1995, 161.

çıkmaya başlamıştır. Güneşte kuruyan çamurun sertleşmesinin öğrenilmesiyle ilk evler, daha sonra da kilin pişirilmesiyle çanak çömlek yapımı gelişmiştir⁴⁰⁶.

İnsanların bu dönemde hayvanları evcileştirip tahıl üretimine geçmeye başlamasıyla birlikte verimli alüvyal topraklar aramaya başlamışlar, mağaralardan uzakta vadi ve ovalara, ırmak kıyılarına, ormanlık bölgelere göçmüşlerdir. İşte bu göçler sonunda barınakların da niteliği değişmiş, farklı malzemeler kullanmak ve üretmek gereği duymuşlardır.

Ziraat üretimine geçiş, toplumsal yaşayışın da başlangıcı olmuştur. Korunmak için sıkışık, birbiri ile bağlantılı ve çevreleri duvarlı kentler meydana getirilmiştir. Neolitik insanın ilk yapı malzemeleri, çevrelerindeki yerel malzemelerdir. Bunlar toprak, orman ürünleri, saz ve saman türü bitkilerdir. Yakınlarında dere yatakları olanlar taşları da kullanmışlardır. Bu hammaddeleri şekillendirmek, iyileştirmek için yapılan girişimler, malzeme teknolojisinin gelişmesindeki ilk başarılarıdır⁴⁰⁷.

Neolitik Çağ'da kile elle biçim vererek ateşte pişirmek, böylelikle de günlük işlerde büyük kolaylık sağlayacak çanak çömleği üretmek büyük bir aşamadır. Çünkü insanoğlu çok gelişkin kimi kent ve köyler kurmuş olmasına karşın, önceleri, kili biçimlendirip pişirerek çanak çömlek yapmayı beceremiyordu. Günlük kapkacağını ya ahşap ya da taşları oyarak sağlıyordu. Bu nedenle, Neolitik Çağ'ın yaklaşık M.Ö. 10.000- 7.000 yılları arasındaki bu erken aşamalarına “Aseramik Neolitik” ya da “Seramiksiz Neolitik” veyahut “Çanak Çömleksiz Neolitik” adı verilir⁴⁰⁸. Aseramik Neolitik dönemden sonra insanlar yavaş yavaş kilin özelliklerini keşfetmeye başladılar. Kilin şekillendirilip ateşte pişirilmesiyle Seramikli Dönem başlamış oldu. Bu dönem seramikleri, monokrom (tek renk) olarak yapılmıştır. Acemice pişirme teknikleri yüzünden, genellikle dışları siyah, içleri ise kırmızı kalmaktaydı.

Seramikli Neolitik, Erken ve Geç Neolitik olmak üzere iki evrede incelenmektedir. Erken Neolitik dönemde seramikler elde biçimlendirilip tek renkli olarak, kalın çeperli, ağır ve basit şekillerde yapılmışlardır. Geç Neolitik dönemde çanak

⁴⁰⁶ <http://www.turkcebilgi.com/sorucevap15771neolitik-cag-nedir-ve-onemli-ozellikleri-nelerdir.html>

⁴⁰⁷ Akman 2003, 30-31.

⁴⁰⁸ <http://bilgi.sitesi.wb.tr/neolitik-cag-koyler-ve-koyluler.html>

çömlek yapımı iyice yaygınlaşmış; elde biçimlendirmenin devam etmesine rağmen, daha ince çeperli, daha iyi pişirilmiş, kahve, gri, devetüyü renklerinde seramikler yapılmıştır. Oldukça az sayıda krem astar üzerine kırmızı bezemeli kaplara da rastlanmıştır. İlk olarak insan başı ve hayvan biçimli kaplara bu dönemde rastlanır⁴⁰⁹. Neolitik dönem, yeryüzünün farklı bölgelerinde benzer tarih ve şekillerde yaşanmamıştır. Aksine, insan toplulukları, farklı tarih ve seviyelerde tarihöncesi evrelerini yaşamışlardır.

3.2.4.1. Kıbrıs Neolitiği (M.Ö. 8.500 - 3.800)

Kıbrıs Neolitiğine yönelik yerleşik bir kronoloji düzeninin uzun bir geçmişi yoktur. Ama son yıllarda elde edilen arkeolojik bulgularla, kronolojik düzende var olan boşluklar doldurulmaktadır. Kıbrıs prehistoryası, son 10 yıl içerisinde büyük araştırma ve sonuçlara şahit olmuştur. Özellikle 1930'lu yılların düşünce ve teorileri, yapılan yeni kazılar ışığında çürütülmüştür.

1924 ve 1936 yılları arasında yapılan Neolitik dönem çalışmalarına iat bilgiler, değişime uğramadan 1990'lı yıllara kadar gelmiştir. Kıbrıs'ın güneyine düşen Parekklisha- Shillourokambos ve Kıbrıs'ın kuzeyinde yer alan Akanthou- Arkosykos yerleşimlerine ait çalışmalar, bu çağlarla ilgili çok önemli yeni bilgiler sunarak Kıbrıs kronolojisinin tekrar düzenlenmesini ve daha eskilere gitmesini sağlayan veriler ortaya koymuştur. Kronolojide var olan boşluk, özellikle Aetokremnos (M.Ö. 10.000- M.Ö. 9.500) yerleşimiyle, önceleri M.Ö. 3.700-3.400'e, daha sonra ise M.Ö. 7.000 yıllarına tarihlenen Khirokitia kültürü arasındaki 2.000 yıllık bir zaman kesintisinde oluşuyordu. Son 15 yıldır yapılan çalışmalar (M.Ö. 8.200'lere tarihlenen Kıbrıs'ın güney kıyılarındaki Parekklisha – Shillourokambos yerleşiminin erken safhası Kalavassos – Tenta ve kuzey kıyısındaki Akanthou çalışmaları) bu sorgulanan boşluğu kapatacak buluntuları gün ışığına çıkarmıştır⁴¹⁰.

Kuzey Kıbrıs prehistoryacısı Müge Şevketoğlu'nun Akanthou kazılarında ortaya çıkardığı arkeolojik bulgular, Kıbrıs kronoloji sistematığının yeniden inşasında ve

⁴⁰⁹ <http://www.toplumdusmani.net/modules/wfsection/article.php?articleid=550>

⁴¹⁰ Şevketoğlu 2006, 111-114.

evriminde önemli rol oynamıştır. Kıbrıs prehistoryasında, kronoloji sistematığının gelinen bu evresinde, Kıbrıs Neolitiği; Erken Seramiksiz Neolitik, Geç Seramiksiz Neolitik ve Seramikli Neolitik olmak üzere üçlü bir kategorizasyona tâbi tutulmaktadır. Burada da bu üçlü kategorizasyon izlenerek Kıbrıs Neolitiği ana hatlarıyla irdelenecektir.

3.2.4.2. Erken Seramiksiz Neolitik (M.Ö. 8.500 - 7.000)

Neolitik Çağ'ın ilk evrelerinde insanlar çanak çömlek kullanıyorlardı. Kap kacaklarını deri, oyulmuş taş veya ahşaptan imal ediyorlardı. Kilden üretilen seramiğin kullanılmadığı Neolitiğin bu evresine “Seramiksiz Dönem” denilmektedir.

Ancak insanlar, avcı-toplayıcı ekonomiye dayalı bir yaşamı bırakmaya başlayıp, kendileri ve evcilleştirmeye başladıkları hayvanlar için barınaklar inşa etmeye başlamışlardı. Tarımın başlamasıyla birlikte yerleşik yaşama ilk adımlar atılmış, insanlar bir arada köyler kurmaya başlamışlardır. Bu aşamada Kıbrıs'ın medeniyet serüveni Seramiksiz Neolitik Dönem'le başlamıştır⁴¹¹.

Kıbrıs'ta bu çağın öncesiz olarak bulunması, bu medeniyetin Ada'ya hariçten geldiğini göstermektedir. Demek ki, Neolitik Çağ'da insanlar, basit de olsa denizi aşarak buraya gelebilecek bir vasıtaya mâlik idiler. Esasen, Neolitik devir insanların, her çeşit saldırıdan korunarak yaşayabilmek için suların ortasında evler inşa ettiklerini İsviçre'deki göl evleriyle de bilmekteyiz. Böylece Akdeniz'in soğuk kuzey rüzgârlarından korunmuş olan doğu köşesindeki Kıbrıs adası, Neolitik insanlara emin bir sığınak olmuştu. Kıbrıs'ta insanlık tarihinde ilk yerleşik hayatın başlamış olduğu Neolitik devre ait köyler keşfedilmiştir⁴¹². Böylelikle Neolitik dönemde Kıbrıs'ı da içine dahil eden Yakın Doğu ve Akdeniz, erken yerleşimlerin gelişiminde önemli bir rol oynamıştır⁴¹³. Bu cümleden olmak üzere, Kıbrıs Neolitiğine jeopolitik bir perspektiften bakıldığında, üç temel jeopolitik hadisenin reel alana çıktığı açık bir şekilde saptanabilir:

⁴¹¹ Biers ve Soren t.y., 2.

⁴¹² Kinal t.y., 383.

⁴¹³ Tobolczyk 2005, 47.

- Ada'nın, yakın bölge coğrafyasının veya bu coğrafyada bulunan muhtemel jeopolitik güçlerin tesiri altına girmeye başlaması.
- Ada'nın yerleşik ve kendine özgü jeopolitik niteliklerinin biçimlenmesi.
- Ada'nın en yüksek jeopolitik soyutlama formlarından birisi olan Doğu Jeokültürel Plakası'nın tanımı içine alınması.

Kıbrıs'a gelen ilk işgalci ya da yerleşimcilerin kökeni bilinmemektedir⁴¹⁴. Kranyoloji (İng. craniology= kafabilim), Neolitik işgalcilerin kökeni problemini çözmemiştir. İlk yerleşimcilere ait köken teorilerinin formulasyonunu şu şekilde ifade etmek mümkündür. İlk yerleşimciler;

- Komşu bölge ülkeleriyle bağları olmayan farklı bir gruptur.
- Balkanlar (Theselia- Macedonia)'dan gelen gelen bir gruptur.
- Kilikia (Clicia)'dan gelen bir gruptur.

Kâfi derecede haricî delillerle kanıtlanamayan bu teorilerin hiçbiri ispatlanamamıştır⁴¹⁵. Köken teorilerinde öne çıkarabileceğimiz akla en yatkın teoriler;

- Levant (Suriye, Filistin, Lübnan)'dan gelen bir gruptur,
- Anadolu (Anatolia)'dan gelen bir gruptur,

tezleridir. Levant bağlantılı teoride, seramiksiz dönemin en önemli yerleşim birimlerinden olan Khirokitia'nın kâşifi ve hafiri Porphyrios Dikaios, Khirokitia mimarisiyle, Yakın Doğu'da bulunan Tell Halaf, Byblos, Tepe Gawra, Jericho, Arpachiyah yerleşim yerlerinin mimarisi arasında bağlantı kurmaktadır⁴¹⁶.

Anadolu (Anatolia), ilk sürekli yerleşimcilerin (settelers) anavatanıdır, teorisinin temel argümanlarını ise şu şekilde ifade edebiliriz: İlk yerleşimciler, Seramiksiz Neolitik Dönemde Ada'ya muhtemelen sallarla gitmişlerdir⁴¹⁷. Anadolu menşeli obsidyenlerin Kıbrıs'ta görülmesi, Küçük Asya (Asia Minor= Anadolu) halklarıyla ilk yerleşimcilerin bağlantılarını göstermektedir⁴¹⁸. Arkeolojik dökümanlar, Neolitik Çağ Çatalhöyük

⁴¹⁴ <http://workmail.com/wfb2001/cyprus/cyprushistoryancientperiod.html>

⁴¹⁵ Karageorghis 1968, 36.

⁴¹⁶ Şevketoğlu 2006, 112-113.

⁴¹⁷ <http://home.clara.net/heureka/cyprus/history.htm>

⁴¹⁸ <http://www.albany.edu/cyprus/tour.html>

merkezli obsidyenlerin Kıbrıs Adası'na değin uzanan geniş bir coğrafyaya ihraç edildiğini göstermektedir⁴¹⁹.

İlk Neolitik topluluklar Yakın Doğu'da; Güneydoğu Anadolu, Irak ve Suriye'nin kuzeyinde ve Akdeniz'in doğu kıyılarında ortaya çıktılar. Bu çekirdek bölgeden bağımsız bir bölge de Orta Anadolu'dur. Orta Anadolu'nun şimdilik bilinen en eski Neolitik Çağ buluntu yeri olan Kaletepe, yaklaşık 10.300 yıl öncesine ait bir obsidyen atölyesidir. Kaletepe'nin kendine has bir obsidyen çekirdeği vardır. Bu çekirdek, uzun ve dardır; iki tarafından yongalanarak istenen ürünler ve uzun dilgiler elde edilir. Bunlar büyük olasılıkla, ok ucu, mızrak ucu gibi fırlatma uçları ve tahılları biçmeye yarayacak orak bıçakları üretmek için kullanılmış olmalıdır. Bunları yapan insanların taş yongalamakta uzmanlaştığını ve olasılıkla, başka bir işle uğraşmayan profesyoneller olduğunu göstermektedir.

Kaletepe'de üretimi yapılan parçalar, güney ve güneydoğuya gönderilmişlerdir. Bunlara ait kanıtlar, kuzey Suriye ve Kıbrıs'ta mevcuttur. Bu, hem teknolojik hem de kimyasal olarak kanıtlanmıştır⁴²⁰. Bu dönem yerleşmeleri, daha çok Anadolu'nun güney yörelerinde yoğunlaşmıştır⁴²¹. Anadolu'da yapılan prehistorik araştırmalar, bilhassa güney Anadolu sahillerinin Paleolitik devirlerden beri iskân edildiğini göstermiştir. Antalya civarında Karain mağaralarında ve İskenderun Körfezi'nin güneyindeki Samanlı Dağları'nda alt Paleolitik (Şelen) âletler bulunmuştur. Mersin (Yümüktepe), Tarsus (Gözlükule), Sakçagözü, Hacılar ve Çatalhöyük kazılarında Neolitik yerleşmeler tespit edilmiştir. Güney Anadolu sahillerinin Paleolitikten başlayarak Neolitiğe kadar fasılasız devam eden insanlık tarihinin en eski kültür safhalarında iskân edildiği anlaşılmıştır⁴²².

Ada'nın kuzeyinde ve Anadolu'ya yakın olan Karpaz yarımadası üzerinde, Neolitik devre ait yerleşme yerlerinde elde edilen buluntular, Anadolu'nun Hacılar ve Çatalhöyük gibi Neolitik kültür meydana getiren insanların Kıbrıs'ı iskân etmiş olduklarını açıklamaktadır. Alman bilginlerinden Dümmler'e göre, "Kıbrıs'taki eski

⁴¹⁹ <http://www.sthdeniz.org/book/export/html/71>

⁴²⁰ <http://paleoberkay.atspace.com/arkeoloji/kaletepe-paleolitik-neolitik.html>

⁴²¹ http://www.turkcebilgi.com/soru.cevap_15771_neolitik-cag-nedir-ve-onemli-ozellikleri-nelerdir.html

⁴²² Kınal t.y., 386.

mezarlarda elde edilen eserler, bütün teferruatına kadar eski Anadolu kültürü (Truva kültürü kastedilmektedir) ile aynıdır. Eski Anadolu halkı ile Kıbrıs sakinlerinin aynı kavimden olduğunu kabul etmek mecburiyeti vardır.” demektedir⁴²³. Yunan tarihçi Dr. Achille Emiliyanidis, Ada’da yaşayan insanlar hakkında “Kıbrıs’ın ilk halkı, kuvvetli bir ihtimalle Anadolu kıyılarından gelip Ada’ya yerleşmiştir.” demektedir⁴²⁴.

Neolitik devirde Kıbrıs ile Anadolu arasında başka bağlantılar da vardı. Bu devirde büyük Ana Tanrıçaya tapıldığını gösteren “keman vücutlu” idoller, hem Kıbrıs’ta hem de Tarsus’ta ve Mersin civarındaki Yümüktepe’de bulunmuştur⁴²⁵. Ana Tanrıça kültürünün vatanının Anadolu olduğu bilinmektedir.

Anadolu-Kıbrıs bağlantısında dikkate değer bir diğer delil de filolojik yaklaşımla öne sürülenidir. Bugün bilim dünyasında kabul edilmiş bir gerçek vardır ki, o da M.Ö. 3.000’de Anadolu’daki –nd ve –ss son ekli yer adlarının Ege Denizi üzerinden Yunanistan’a yayılmış olmasıdır. Böylece 3. bindeki Anadolu’lular Ege adalarını, Girit’i ve Yunanistan’ı işgal ve iskân etmişler ve bu yerleri kendi dillerindeki adlarla adlandırmışlardır. İncelemeler, bu durumun Kıbrıs için de geçerli olduğunu göstermektedir. Kıbrıs’ta mevcut bulunan Amatos, Arabanda, Melanthos, paphos, Tamassos, Tegessos gibi yer adları, Anadolu diline aittir⁴²⁶.

Kıbrıs-Anadolu bağlantısı konusunda ortaya atılan görüşler bu kadar değildir. Ancak bu görüşler için geriye dönük bir soruşturma açıldığında, bilim dışı ve şoven varsayımlar olduğu söylenebilir. Bu konuda üretilen metinler, ideolojik güdülenmenin derin tesiri altında kurgulanmıştır. İdeolojik güdülenmeyi kışkırtan ve yönlendiren jeopolitik faktörleri şöyle ifade edebiliriz:

- Uluslaşma (Nationalism) Süreci

Türkiye Cumhuriyeti 20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren uluslaşma süreciyle birlikte, kültürü, tarihi, dili yeniden kurgulamış ve bu kurgusal verileri uluslaşma sürecine bir dayanak olarak kullanmıştır. Bu süreçte üretilen teorilerin bilimsel

⁴²³ Erzen 1971, 80.

⁴²⁴ <http://turkteam.tripod.com/Yunan/kibris.htm>

⁴²⁵ Kıbrıs Gerçeğinin Bilinmeyen Yönleri 1992, 9.

⁴²⁶ Erzen 1971, 80.

geçerliliğinden ziyade, sistem içinde nasıl bir fonksiyon icra ettiği üzerinde durmak gerekmektedir.

- Ada'daki Jeopolitik Statüko

Ada'da öncelikle 1960'lardan sonra toplumlar arası çatışmalar derinleşmiş, Yunan-Rum koalisyonu, Ada'nın statükosunu tehdit ederek, Ada'daki Müslüman Türk nüfusun hayatlarını tehdit altında tutup, katliamlara girişmiştir. Gerçekte sorun, Yunan-Rum koalisyonunun stratejik idealleri olan Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakıydı. Rumlar, kendilerini Helen kabul ediyor, Yunanistan da bu bilim dışı ideolojik aracı, jeostratejik bir kuvvete dönüştürüp Türkiye'yi çevrelemekte kullanmak istiyordu. İşte bu Yunan jeopolitik niyeti ve Rumların buna çanak tutması, Kıbrıs tarih yazımını da yönlendiriyordu.

Sonuç olarak, Kıbrıs tarihöncesine yönelik yapılan çalışmalar ve bu alana yönelik üretilen prehistorya yazını şu ilkelere dikkat etmelidir:

1. Kıbrıs tarihöncesi, ideolojik ve şoven varsayımların tesirinden ayıklanmalıdır.
2. 20. yüzyılda (son 10-15 yılını görmezden gelirsek) Kıbrıs tarihöncesine yönelik olarak üretilen tüm bilimsel metinler revize (gözden geçirme) edilmelidir.
3. 20. yüzyılda Kıbrıs tarihöncesinde kullanılan hurda kronoloji (Neolitiğin kronolojisi) terkedilmelidir.
4. Kıbrıs Neolitiği, öncelikle Anadolu, Suriye, Filistin, Lübnan ve Irak (Mezopotamya) prehistoryası bağlamına çekilerek tanımlanmalıdır.

Böylece Ada Neolitiğinin ilk evresi olan “Erken Seramiksiz Neolitik Dönem” bahsinde, kimi konu ve meseleleri ana hatlarıyla vurguladıktan sonra, ilgili evreyi tipik olarak sembolize eden yerleşim yerlerini betimlemeye geçebiliriz. Bu şekilde, dönemin içeriğine yönelik tasavvurlarımız daha da derinleşip, somutluk kazanacaktır.

3.2.4.2.1. Erken Seramiksiz Dönem Siteleri

Ada'nın ilk sâkinleri Güney Anadolu veya Suriye-Filistin (Syro- Palastinian) kıyılarından geldiler ve beraberlerinde de gelişmiş bir kültür getirdiler. Bunlar, kıyı bölgelerinde ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayalı siteler (yerleşimler) kurdular⁴²⁷. Site civarındaki uygun düzlüklerde buğday (İng. einkorn, bot; triticum monococcum; küçük kıvılcık buğday/ İng. emmer, bot; triticum dicoccum; düşük kaliteli bir cins buğday) ekip biçmeye başladılar. Koyun, keçi ve sürü hayvanları beslediler.

Ada'ya varan ilk topluluklar, evcil hayvan ve bitkilerini de beraberinde getirdiklerinden, sitelerde bulunan bitkilerin analizi Anadolu ve Levant (Suriye, Filistin, Lübnan)'daki türleriyle paralellik göstermektedir. Ancak bu paralellikler, kendi orijin ve spesifik "konumlar"ı içinde tanımlanamamaktadır⁴²⁸. Sitelerde ele geçen taş âletler Levant'takilerle benzerlik göstermektedir. Bunun yanında, bu sitelerde bulunan kafatasları üzerinde bir darbe (emphasis) ve şiddetin izini taşıyan bulgular vardır. Kranyolojik (kafabilim) defosmasyon da gösteren bu kafataslarının (skulls) Levant'taki toplulukların kafataslarıyla benzerlikleri ileri sürülmektedir. Bu sitelerde bol miktarda bulunan obsidyen, Ada'nın Anadolu ile denizaşırı ilişkilerini (overseas contacts) ispatlamaktadır⁴²⁹.

Site toplulukları, daire formlu evlerde ikamet ediyorlardı. Evlerinin tabanlarını (floor), iç ve dış cephelerini sıvayan neolitik site insanları, bu etkinliklerinde kireç ve çimento mozayığı (terrazzo) kullanıyorlardı. Arkeoloji yazınında "tholos (tholoi)" da denilen bu dairemsi ev formlarının temel mimarisinde kerpiç ve çaytaşları (pebbles stone/ çakıltaşı) kullanmışlardı.

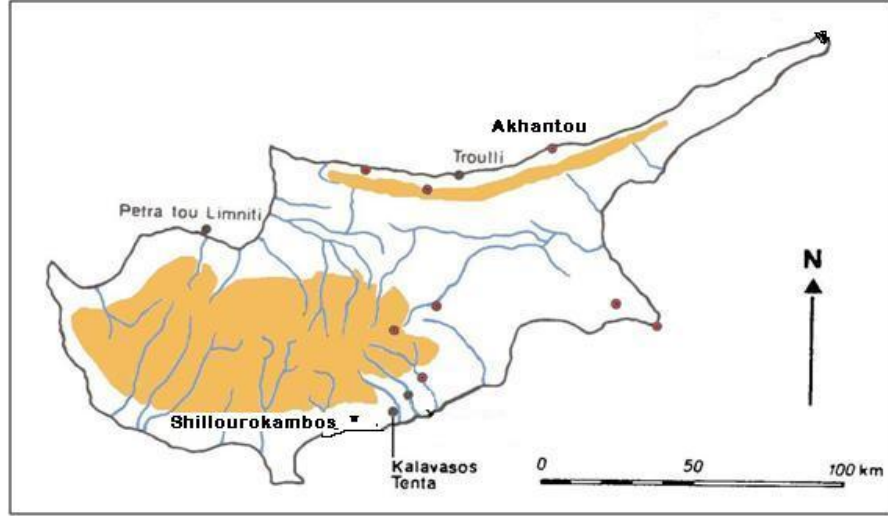
Ölen akraba ve yakınlarının cesetlerini, bazılarının çapı 10 metreye varan tolosların içine gömüyorlardı. Site sâkinlerinin ömürleri kısaydı; ortalama 34 yıl yaşayan sitelilerin çocuklarının da ölüm oranı hayli yüksekti.

⁴²⁷ <http://www.metmuseum.org/toah/hd/pcyp/hd-pcyp.htm>

⁴²⁸ <http://en.wikipedia.org/wiki/prehistoric-cyprus>

⁴²⁹ <http://brymawr.edu/collections/nehinters/cypriote/akrotiri-neolithic.html>

Site toplulukları, günlük yaşamlarında iş-güçlerini tarımsal etkinliklere, hayvan beslemeye, taş âletler yapmaya, barınak inşa etmeye ve avlanma gibi faaliyetlere ayırmıştı. Sitelerin Erken Seramiksiz kültüründe bu ekonomik faaliyetlerin en önemlisi taş endüstrisiydi. Çünkü kazılar esnasında taştan imâl edilmiş sayısız kabın ele geçmesi, bu yargıyı evetlemektedir⁴³⁰.

Harita 18: Erken Seramiksiz Neolitik Dönem Siteleri

Tarımcı topluluklar olan; fakat seramik üretmeyen Erken Seramiksiz Neolitik insanın Ada'da kurduğu sitelerin en tipik olanları Parekklisha- Shillourokambos, Akanthou- Arkosyko, Kalavassos- Tenta, Petra Tou Limniti ve Troulli'dir. Siteliler, Ada'nın kıyı ya da kıyıya yakın yerlerini iskân ettikten sonra iç bölgelere, daha sonra da Girne ve Trodos Dağları'nın eteklerine yayılmaya başladılar.

⁴³⁰ <http://en.wikipedia.org/wiki/prehistoric-cyprus>

3.2.4.2.1.1. Shillourokambos (M.Ö. 8.200)

Shillourokambos, Kıbrıs'ın güneyinde, Limasol'un 6 km doğusunda, Parekklisha'nın hemen yanında bulunan Erken Seramiksiz Dönemin sitelerinden bir tanesidir. Alçak bir platonun üzerinde kurulan Shillourokambos kazılarına 1992'de başlanmıştır. Dört evreyi (phases) içeren site, M.Ö. 9.000 yıllarından M.Ö. 8.000 yılının ikinci yarısına kadar kesintisiz bir yerleşme sürecine sahne olmuştur. A ve B evrelerinin (M.Ö. 8.200- M.Ö. 7.500) mimarisi, dairesi (circular) ahşap evler tarafından temsil edilmektedir. 300'den fazla Anadolu obsidyeni, sitenin ana karayla ticari bağlantılarını göstermektedir. Yanı sıra, sürü hayvanlarını topluca bir arada tutmak için yapılmış çitlerle kuyular ortaya çıkarılmıştır. Orta ve geç safhalar (M.Ö. 7.500)'daki ev formları, Khirokitia kültüründeki taş duvarlı toloslara oldukça yakın benzerlikler göstermektedir.

Erken Seramiksiz Dönemde Ada'da sürü hayvanlarının mevcut olduğunu gösterdiği için bu site çok önemlidir. Sürü hayvanları M.Ö. 8. bin yıl boyunca azalıp yok oldular ve Seramikli Neolitik Dönem'e kadar bir daha görülmediler. Shillourokamboslular tarım ve hayvancılığa dayalı bir yaşam sürmüşlerdir. Site'de insanın ilk defa evcilleştirdiği en eski evcil kedinin kemikleri bulunmuştur. Son zamanlara kadar devam eden yaygın bir kanaate göre, ilk evcil kedinin anavatanı Mısır'dı. Orada kedi, bir kült hayvanıydı. Fakat Fransız arkeolog Jean Denis Vigne, bir mezarda kedi ve sahibinin kalıntılarını keşfetti. Bu mezarın M.Ö. 9.500 yıl öncesine ait olduğu tahmin edilmektedir⁴³¹.

3.2.4.2.1.2. Akanthou- Arkosyko (M.Ö. 8.200)

Akanthou (Arkosyko/ Tatlısu/ Çiftlikdüzü) sitesinin sistematik yüzey araştırmaları, Türk prehistoryacı Müge Şevketoğlu tarafından yapılmıştır. 1999 yılında, Doğu Akdeniz Üniversitesi'nin patronajında aynı prehistoryacı tarafından kazılar başlatılmıştır.

⁴³¹ <http://en.wikipedia.org/wiki/Shillourokambos>

Figür 12: Akanthou/ Tatlısu Kazısından Bir Kesit

Akanthou kazı bulguları, Şevketoğlu'nun "M.Ö. 8. Binde Anadolu ve Kıbrıs İlişkileri: Akanthou/ Tatlısu Kurtarma Kazısı" adlı makalesinde yayımlanmıştır. Makalenin İngilizcesi "Cypro- Anatolian Relations in the 8th Millenium BC: Akanthou/ Tatlısu Rescue Excavation" başlığıyla <http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique.690995.html> adresli web sitesinde bulunmaktadır. Anadolu (Anatolia 30, 2006) adlı dergide yayımlanan makalesinde Şevketoğlu, Akanthou sitesini ve bulgularını özetle şöyle anlatmaktadır:

Tatlısu/ Çiftlikdüzü, Kıbrıs adasının kuzeydoğusunda, Girne ile Karpaz yarımadasının sınırında, denize hâkim bir coğrafi konumdadır. Akanthou/ Tatlısu'nun 50 km kuzeyinde yer alan Anadolu kıyıları, havanın açık olduğu bir günde rahatlıkla görülebilmektedir. Akanthou/ Tatlısu, denizden 15 m yükseklikte olup, tatlı su kaynaklarına çok yakındır. Tam kuzeyinde bir pınar, doğu ve batısında ise günümüzde sadece yağmurlu kış aylarında akan dereler vardır. Hemen güneyinde ekilebilecek verimli topraklar ve daha güneyinde Beşparmak Dağları ve ormanlar yer almaktadır.

Sitenin evleri, yaklaşık 5 m çapında olup, şekil itibari ile kareye yakın veya daireseldir. Tüm evler çağdaş olmalarına rağmen, farklı zamanlarda yapılmıştır. Tüm evlerin sıvalı zemini bulunmaktadır. Temeller taş ve kerpiçten olup, üst duvarlar sadece

kerpiçtir. İç ve dış duvarlar sıvanmış ve koyu kahverengi/ kırmızı renklerde boyanmıştır. Evlerin bazılarında ocaklar ve fırınlar vardır. Evlerin duvarları birbirine yaslanmaktadır.

Mimari bilgilere ışık tutan bir başka önemli gösterge ise, dikmeler üzerine inşa edilmiş yapıların izleri olarak dikme delikleridir. Dikme delikleri, Kıbrıs Erken Seramiksiz Döneminin karakteristik özelliklerinden birisi olup, Tenta ve Shillourokambos gibi yerleşim yerlerinde de görülmektedir. Zemin, sıva altında bulunan çakmaktaşı parçacıkları üzerine oturtulmuştur. Birçok sıva katı olan zeminlerin belli aralıklarla yenildiğini söylememiz mümkündür.

Evlerin içinde ve dışında olmak üzere toplam 7 adet sıvalı tekne bulunmuştur. Tekneler yuvarlak veya oval ağızlı olup, çapları 70 cm, derinlikleri ise 50 cm kadar olabilmektedir. Teknelerin hemen hemen tümü, yuvarlak taşlar ile doldurulmuştur. Bu taşların su ısıtmak için kullanılmış olabileceği düşünülmekle birlikte, taşlarda herhangi bir yanık veya çatlama izi görülmemiştir. Bu tekneler, Kıbrıs'ın diğer yerleşimlerinde bilinmemekte; Akanthou örnekleri, bilinen en erken örnekleri teşkil etmektedir.

Açmanın güneyinde 40 ile 60 cm arasındaki çaplarda çukurlar tespit edilmiştir. Şevketoğlu, bu çukurların sıva veya kireç yoğurma yerleri olabileceğini düşünmektedir. Üç değişik boyda ve kasıtlı olarak yerleştirilmiş çukurların kerpiç, kireç veya sıva yapımı ile ilgili işlevlerinin olduğu düşünülmektedir. Benzeri yapılarla karşılaştırdığımız zaman Ürdün Ain Gazal ve İsrail Yiftahel'de ve diğer yerleşimlerde uygulanan Neolitik dönem sıva üretim teknolojisiyle benzerlik göstermektedir.

Site buluntuları arasında en önemli olanı obsidyenlerdir. Kıbrıs'ta rekor denilebilecek bir rakamda -4.000 adedin üzerinde- olan obsidyenin analiz sonuçlarının Anadolu'yu kaynak olarak göstermesi şaşırtıcı değildir. Kıbrıs'ta obsidyen buluntular arasında ikinci sırayı 217 adetle Shillourokambos, 32 adetle Kalavassos-Tenta almaktadır.

Obsidyen kesici âletlerinin tüm katmanlarda bulunmuş olmasından dolayı, sürekliliği ve yoğunluğu açısından Akanthou/ Tatlısu'nun Anadolu ile sürekli bağlantı halinde olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Form ve teknik olarak Kömürcü- Kaletepe taş

âletlerine benzeyen kesici âletlerin hazır bir şekilde getirilme olasılığı, çekirdek ve yongaların noksanlığından dolayı, ağır basmaktadır.

Siteye çakmaktaşı ise adanın iki değişik bölgesinden getirilmiş olabilir. Birinci bölge, Akanthou'ya yakın olan Kantara Dağları, ikinci bölge ise tek kaynak olarak bilinen ve çok daha kaliteli, karamel renkli çakmaktaşı ile tanınan Trodos Dağları'dır. Obsidyenin aksine, Akanthou'da işlenen çakmaktaşı; kesici, kazıyıcı ve sık olmamakla birlikte ok ucu olarak bulunmuştur. Cilalı baltalar ve Trodos Dağları'nda bakır madenleri arasında bulunan pikrolit⁴³² taşından yapılmış keskiler, yine aynı taştan kazıma tekniğiyle yapılmış tarama motifli objeler, kum taşından öğütme âletleri diğer buluntular arasındadır. Orta Anadolu'da Kapadokya bölgesinde bolca bulunan, bir kenarı düzleştirilmiş tuf taşı ise obsidyen ile birlikte adaya getirilmiş olabilir. Bir tarafının kullanım sonucu düzleşmiş olmasından dolayı, bu tuf taşının sıvaların düzleşmesi veya kemik âletlerin zımparalanmasında kullanılmış olması muhtemeldir. Pandantifler (gerdanlık) ve üzerinde delik açmak sıretiyle onarım görmüş kaplar, blok halinde koyu kırmızı renkte boya parçası, kemikten yapılmış iğne, çuvaldız, biz ve balık kancaları, türlü deniz kabuklarından boncuklar ve taş boncuklar sitenin eserleri arasında yer almaktadır. Kazılarda farklı türden hayvan kemikleri çıkarılmıştır. Bunun yanında, sitenin denizle ilişkilerini gösteren bulgulara da rastlanmıştır. Balık kemikleri arasında, köpekbalığı ve ton gibi büyük derin su balıklarının yanı sıra, daha küçük kıyı balıkları da mevcuttur. Deniz kaplumbağalarına ait, neredeyse eksiksiz sayılabilecek iskeletlerin Kıbrıs'ta ilk kez bulunması, sitenin denizle ne kadar iç içe yaşadığını göstermektedir. 2002 kazı sezonunda, yıkılmış bir duvar altında kalan karbonlaşmış 400 adet tohum da dönemin bitkileri hakkında bize ışık tutabilecektir⁴³³.

Akanthou'nun coğrafi konum itibariyle, Erken Seramiksiz Dönemde Anadolu ile kolayca bağlantı kurabilecek bir yerde olmasından dolayı önemi kat kat artmaktadır.

⁴³² Pikrolit, halk arasında sabuntaşı olarak da anılmaktadır.

⁴³³ Şevketoğlu 2006, 113-116.

3.2.4.2.1.3. Kalavassos (M.Ö. 7.500)

Kalavassos-Tenta'nın Ada'da en önemli yerleşimlerden biri olduğuna inanılmaktadır. İlk iskânın Erken Seramiksiz Dönemde M.Ö. 7.500'lerde başladığı düşünülmektedir⁴³⁴. Kıbrıs'ın güney kıyısında konumlanan etkileyici ve büyük bir sitedir. Vasiliko Nehri'nin (Vasilikos River) batısında, adanın güneybatı ve doğu bölgelerini irtibatlandıran ana rota üstündedir⁴³⁵. Kalavassos-Tenta mimarisinde de taştan ve kerpiçten veya her ikisinin karışımından inşa edilmiş yuvarlak evler vardır. Bu ev formlarının orijininin Suriye-Filistin mimari geleneği içinden türediği düşünülebilir. Kalavassos-Tenta, stratejik değeri olan, küçük bir doğal tepe üzerine kurulmuştur. Sitede çok yaygın bir şekilde insan heykelciklerine rastlanmıştır.

Figür 13: Tolos (Yuvarlak Ev) Temelleri

Kalavassoslular da tarıma dayalı bir yaşam sürüyorlar ve ölülerini ikâmet ettikleri mekânların içine, kimi zaman da dışına gömüyorlardı. Ölülerinin tümü için olmasa bile, evlerinin içine, belirli işlemlerden sonra cesetleri gömmeleri, ölüye saygılarının derecesini göstermektedir⁴³⁶.

⁴³⁴ <http://cypruskeysadvisers.net/archaeological-sites.html>

⁴³⁵ Pilides 1994, 49.

⁴³⁶ Todd 1989, 4-6.

3.2.4.2.1.4. Petra Tou Limniti (M.Ö. 7.000)

Petra tou Limniti (Limniti Kayalığı) Kıbrıs'ın kuzeybatısında Vouni yakınlarında ufak bir adadır. (Uzunluk 150 m, genişlik 105 m). Petra tou Limniti, iskân edilen en eski yerleşim yerlerinden biridir. 1929 yılında kazısı yapılmıştır⁴³⁷. Swedish Cyprus Expedition (İsveç Kazı Ekibi) ve onun şefi Einar Gjerstad, bu küçük kayalık adada Seramiksiz Döneme ait bulgular keşfetmiştir⁴³⁸.

Figür 14: Petra Tou Limniti (Limniti Kayalığı)

Petra tou Limniti, muhtemelen bir balıkçı topluluğu sitesiydi. Çünkü balıkçılık faaliyetleri için kullanılan bir orta yer veya merkez (heart) vardı. Kulübelerinin tabanlarına dağılmış bir miktar obsidyen parçası, balıkçı kancaları, balık iskeletleri ve deniz kabukları görülüyordu. Denizden yüksekliği 50 m olan bu ada, olasılıkla, zaman zaman balıkçılara hizmet etti. Bitki kalıntıları ise mercimek, bezelye, Şam ya da Antep fıstığı, incir, zeytin, arpa ve buğdaydan ibarettir⁴³⁹.

⁴³⁷ <http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique.petra-tou-limnidi.699391.html>

⁴³⁸ ucy.c.cy/www.cypusemb.se/dbase/cypemb/archaeology.aspuseums/teamb/events.php?langld=2

⁴³⁹ Hanworth 1989, 14.

3.2.4.2.1.5. Troulli (M.Ö. 7.000)

Bütün Neolitik Dönem kronolojisi için bir temel oluşturan bu site, Çatalköy (Ayios Epiktitos)'ün 6 mil doğusundadır.

1941'de Porphyrios Dikaios iki açma denemesi yaptı ve Neolitik döneme ait I ve II olmak üzere iki tabaka belirledi. Edgar Peltenburg ise, bu sitede yabancı ticari malların olduğunu gösterdi. Bu ticari mallardan (emtia/ goods) bir tanesi de obsidyendir. Obsidyenin kaynağının Orta Anadolu olduğu belirlenmiştir⁴⁴⁰.

Troulli, deniz kıyısında yüksek bir alana kurulan küçük bir tepedir. Tepenin üzeri sağlam kayadan oluşmuştur. Sitenin kuzeyi denizi görebilmektedir. Muhtemelen, sitenin ağzında bulunan küçük bir liman, sitenin var olma gerekçesiydi.

Troulli'nin bütün evlerinin temelleri çamur malzeme veya taşlardan yapılmıştır. Duvarlar ise, ahşap ve deniz kıyısından toplanan taşlarla örülmüştür. Evler dikdörtgen, yuvarlak veya elips gibi geometrik formlarda inşa edilmiştir.

Daha aşağı seviyelerde, doğal kayanın yanında taş âletler bulunmuştur⁴⁴¹. Troulli'de hem seramiksiz hem de seramikli döneme ait malzemeler bulunmuştur.

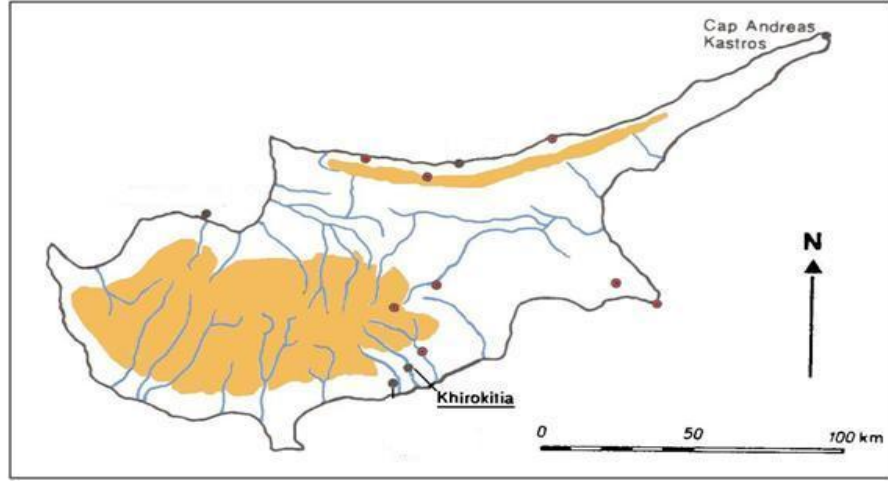
3.2.4.3. Geç Seramiksiz Dönem (M.Ö. 7.000 – 5.000)

Ada'da "Seramiksiz Neolitik Dönem" in bir alt safhası olan "Geç Seramiksiz Dönem" e içerik kazandırabilmek için, birbirine çağdaş; ama temsil ettikleri dönem itibariyle önemli olan iki site üzerinde durmamız gerekmektedir.

Bunlardan bir tanesi Khirokitia, diğeri ise Karpaz yarımadasının (Kıbrıs'ın işaret parmağı şeklinde, İskenderun Körfezi'ndeki doğal yatağını gösteren coğrafi bölümü) bulunan Cape Andreas Kastros sitesidir.

⁴⁴⁰ Todd 1989, 14.

⁴⁴¹ <http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique.troulli.60236.html>

Harita 19: Geç Seramiksiz Neolitik Dönem Siteleri

3.2.4.3.1. Khirokitia (M.Ö. 7.000)

Khirokitia (Chirokitia olarak da yazılmaktadır), şimdiye kadar Ada'da keşfedilmiş en büyük sitedir⁴⁴². Khirokitia, 1934 yılında Porphyrios Dikaios tarafından keşfedilmiştir. İlk bulgularını Helen Çalışmaları Dergisi (Journal of Hellenic Studies)'nde 1934 yılında yayımlayan Dikaios, sitede 1934-1944 yılları arasında arkeolojik kazı faaliyetleri yapmıştır. 1977 yılına kadar devam eden bir kesintiden sonra, aynı yıllarda Alain Le Brun'un yönetimi altında bir Fransız misyonu tarafından kazılar tekrar başlatılmıştır⁴⁴³. Khirokitia, Maroni (Maroniou) nehrinin kavisi içinde, küçük bir tepenin üzerine kurulmuş 250 m çapında bir sitedir. Ada'nın birkaç mil içerisinde, güney kıyılarında bir bölgeyi denetlemektedir.

Khirokitia kültürünün orijini tam olarak saptanamamaktadır. Fakat bu kültür, birçok bakımdan Jericho, Ain Mallaha ve Natufiyan kültürlerini andırmaktadır. Sitenin kültürü, başka kültürlerde olmayan iki niteliğe sahiptir:

1. Mikrolitik olmayan, kendine özgü bir çakmaktaşı endüstrisine sahip olması,
2. Khirokitia'nın kendi popülasyonundaki kısa kafalılık (round-headed brachycephalic).

⁴⁴² Karageorghis 1982, 2.

⁴⁴³ <http://en.wikipedia.org/wiki/Choirokotia>

Belki bu durum izolasyondan ya da kronyal deformasyon geleneğinden kaynaklanıyordu⁴⁴⁴.

Khirikitalı tacirler, muhtemelen, M.Ö. 7.000-6.000 yılları arasında Anadolu ve Levant ile tecimsel ilişkiler geliştirmişlerdi⁴⁴⁵.

Sitenin önemi, kollektif bir yaşama formu içinde, kamu güvenliği için siteyi çevreleyen bir savunma duvarına sahip olması ve işlevsel olarak organize olmuş bir topluluğun kanıtını vermesinde yatmaktadır. Site, 2.5 – 3 metre kalınlığında kütleli taş duvarlarla çevriliydi. Bu duvarın içindeki yuvarlak yapılar (round houses/ tholoi) kısa mesafelerle bir araya toplanmışlardır. Tolosların iç çapları sadece 1.4 ve 4.8 metre iken, dış çapları 2.3 ve 9.20 metre olabilmektedir.

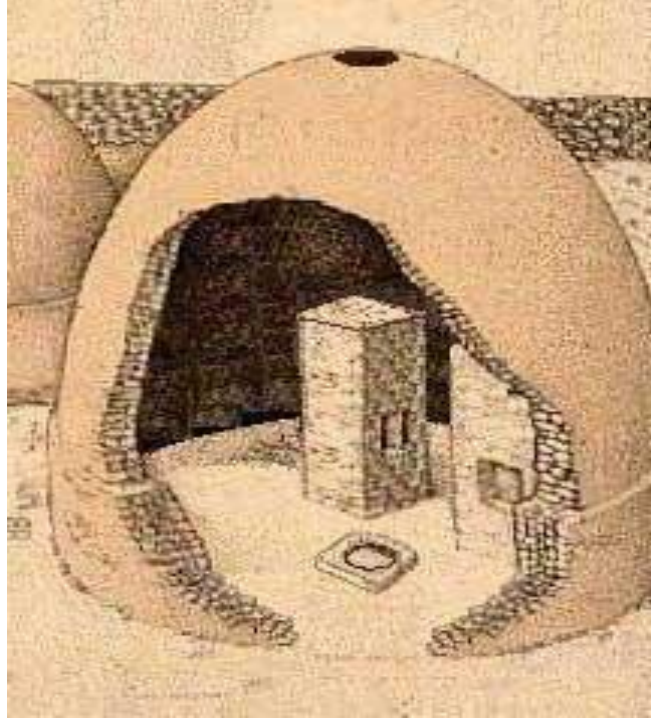

Figür 15: Taş Örgülü Tolos (Round Houses = Yuvarlak Evler) Temelleri

Son zamanlarda keşfedilen bir binanın çökmüş düz çatısı göstermiştir ki, inanıldığı gibi tolosların örtü sisteminin tümü kubbe biçiminde değildi.

⁴⁴⁴ <http://www.aai.freesevers.com/cyprusintheaceraic-period.htm>

⁴⁴⁵ Biers ve Soren t.y., 2.

Figür 16: Kubbe Örtü Sistemli Tolos Rekonstrüksiyonu

Tolosların iç kısımları, kullanım amacına göre düzenlenmişti. Bu amaçlar, çalışma, erzak depolama istirahat gibi etkinliklerden oluşuyordu. Kimi kısımlar ısınmak, yemek pişirmek için ve tezgah olarak kullanılmıştı.

Figür 17: Toloslar (Yuvarlak Evler)'in Rekonstrüksiyonu

Site popülasyonunun (nüfus) herhangi bir zaman diliminde 300 ile 600 rakamlarını aşmadığı düşünülmektedir. Site halkının boyu kısaydı. Erkekler ortalama olarak 1.61 metre, kadınlar ise 1.51 metreydi. Bebek ölümleri çok yüksekti ve ortalama yaşam süresi takriben 22 yıldır. Ortalama yaşın üzerindeki erkeklerin yaşı 35, kadınlarınki ise 33 yıla varabiliyordu. Ölülerini, evlerinin tabanlarının altına (intramural) çömelmiş bir pozisyonda gömüyorlardı. Bu pozisyon, Anadolu'yla paralellik gösteriyordu.

Figür 18: Cenin Pozisyonunda Mezar Yapısı

Kıbrıs'ın en iyi biçimde organize olmuş ve gelişmiş bu prehistorik toplumu, çiftçilik, hayvancılık ve avcılıkla iştigal ediyordu. Çiftçilik, temelde tahıl ürünlerine dayanıyordu. Sitede 4 cins hayvan bulunmuştur. Bunlar domuz, geyik, koyun ve keçidir⁴⁴⁶.

Khirkotia'da yapılan kapsamlı kazılar, iki kültürel safhayı açığa çıkarmıştır:

1. Seramiksiz Neolitik (Prepottery Neolithic/ M.Ö. 7.000- 6.000)
2. Neolitik (M.Ö. 4.500- M.Ö. 3.900)⁴⁴⁷

⁴⁴⁶ <http://wikipedia.org/wiki/choirokotia>

⁴⁴⁷ <http://www.cypusive.com%3FCID%3D215+cypus+neolithic+sites&cd=48hl=tr&ct=clnk&ql=tr>

Khirokitia'nın alt safhasında, yalnız taştan kaplar kullanılmıştır. İri çakıl taşlarının içini çakmaktaşıdan âletlerle oymak suretiyle uzun ve sabırlı bir çalışmanın mahsulü olan bu taştan kaplarda ilk defa kulp ve emziğin görülmesi son derece önemlidir.

Figür 19: Khirokitia Taş Kaplarından

Khirokitia kültürünün üst tabakasında ise taş kapların yanında iki çeşit seramikle karşılaşmıştır:

- a) Kırmızı perdahlı seramikler
- b) Beyaz üzerine kırmızı boya ile taramalı kaplar (combad vare)

Khirokitia kazıları, Kıbrıs'ın Neolitik çağ sakinlerinin evlerini, âdetlerini ve dinî inançlarını da göstermiştir⁴⁴⁸.

⁴⁴⁸ Kinal t.y., 384.

Figür 20: Beyaz Üzerine Kırmızı Boya (Red On White) ile Taramalı Kaplar (Combud Ware)

Khirokitalılar, tüm gizemleri içinde, öngöremediğimiz bir gerekçeden dolayı, M.Ö. 6.000'lerde sitelerini terk edip ortadan kaybolmuşlardır. Öyle görünüyor ki, yaklaşık 1.500 yıl terkedilmiş kalan sitenin bu ıssızlığı, varlığı kaydedilen diğer bir grup (Sotira group) gelene kadar devam etmiştir⁴⁴⁹.

3.2.4.3.2. Cape Andreas Castros (M.Ö. 7.000)

Cape Andreas Castros (Zafer Burnu), Karpaz yarımadasının oldukça dağlık ucunda kurulmuş, Anadolu ve Suriye'yi gösteren bir konumdadır. Cape Andreas Castros'un asıl sâkinleri balıkçı gruplardı⁴⁵⁰.

Antropolojik araştırmalar, site sâkinlerinin kültürel orijinini çözebilecek kâfi derecede kanıta sahip değillerdir. Ama basık kafalı (brechisaphalic/short-headed race) ırktan olduğuna dair deliller vardır⁴⁵¹. Bununla beraber, sitenin Anadolu bağlantısını gösteren deliller de vardır. Sitede açılan mezarlarda (İntromoral), ölünün cenin pozisyonunda, dizleri göğsüne çekik vaziyette yattığı görülmüştür. Bu pozisyon, Neolitik dönemde Anadolu'da var olan ölü gömme geleneklerine benzemektedir. Kastros, Cape Andreas'ın (Zafer Burnu) nihayetinde, küçük bir tepe üzerine

⁴⁴⁹ <http://wikipedia.org/wiki/choirokotia>

⁴⁵⁰ Karageorghis 1982, 17.

⁴⁵¹ Karageorghis 1982, 25.

kurulmuştur. Site, tepenin güney kısmındadır. Tepe, kuzey rüzgârlarına karşı bir kalkan işlevi görmüştür.

Küçük ölçekli bir yerleşimde yaşayan Kastrosular, evlerini yuvarlak formda (tholos) inşa etmişlerdir. Bu evlerin çapları, genellikle üç metreden daha ufaktır. Tolosların kimileri yaygın kumsal alana inşa edilirken, kimileri de tepenin civarındaki platformlara inşa edilmiştir. Sitede ele geçen buluntular, balık kemikleri, deniz kabukları, balık yakalamakta kullanılan araçlardan ibarettir. Bu araçalar, ana ekonomik faaliyetin balıkçılık olduğunu göstermektedir. Bulgu kalemleri arasında obsidyen âletler, arkeologları Kastros ile obsidyene sahip bulunan Anadolu arasındaki bağlantıyı düşünmeye itmektir⁴⁵².

3.2.4.4. Seramikli Neolitik Dönem (M.Ö. 7.000 – 5.500)

İnsanlar, kil adını verdiğimiz, plastik olma özelliğine sahip, yani yoğrularak biçim verilebilen ve daha sonra bu biçimini kaybetmeden kalabilen özel bir cins toprağın bu niteliğini, eskiden beri bilmekteydi. Seramiksiz Neolitik (Çanak Çömleksiz Neolitik)’ten itibaren, kilin değişik şekillerde, yoğun olarak mimaride kullanılmaya başladığını görmekteyiz. Buradaki kullanımı ev tabanları, duvar sıvası, harç, dam örtüsü, ocak kenarı, ocak tabanı gibi çok farklı şekillerdeydi. Kilin bir özelliği de kurduğu zaman şeklini koruması ve geçirimsiz olmasıdır. Bu özelliğini anlayan insanlar, M.Ö. 9.000 yıllarından itibaren hasır ya da kamışlardan yaptıkları sepetlerin yüzeyini sıvayarak önce geçirimsiz depo kapları, hemen ardından yine aynı yöntemle öreerek yaptıkları ambarları kille kaplamaya başlamışlardır.

Seramiksiz Neolitikte kilin bir diğer kullanımı kerpiçtir. Elle biçimlendirilerek güneşte kurutulan kil topanları, yapı malzemesi olarak değerlendirilmiştir. Kerpiç adını verdiğimiz bu uygulama, kilin geniş yüzeyler halinde hazırlanıp tahta kalıplarla kesilerek güneşte kurutulmasıyla seri bir şekilde üretilir hale getirilmiş ve yapımı hızlandıran “kerpiç tuğla” bu dönemde karşımıza çıkmıştır. M.Ö. 7.000 yıllarında kilin

⁴⁵² <http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique.andreas-castros.467881.html>

kap kacak yapımı için kullanılması, bugün çömlekçilik adını verdiğimiz uygulamanın başlaması, önemli bir devrim sayılabilir.

Kap kacak yapımında en yaygın yöntem “el ile açma”dır. Burada çömlekçi, parmaklarıyla kili ezerek ve çekerek biçimlendirir ve daha sonra yüzeyi sıyırarak, verdiği biçimi daha düzgün hale getirir. Bu yapım yöntemi, kırsal kesimlerde günümüze kadar süregelmiştir⁴⁵³. Seramikli Neolitikte, artık besin üretimine dayalı ekonomi tamamen yerleşmiş, avcılık ve toplayıcılık terk edilmiştir. Bununla beraber, bu dönemde yapılan tarım, sadece yağmura bağlı olan kuru tarımdır. Sulama sistemi yoktur ve saban, döven gibi tarım âletleri bilinmemektedir. Tohumlar toprağa delikler açılarak ekilmekte, hasat çakmaktaşıdan yapılan oraklarla biçilmekte ve tahıl, taş dibeklerle öğütülmektedir. Bu dönemde taş temelli, kerpiç duvarlı, gerektiğinde yeni eklemeler yapılabilen evler ortaya çıkmıştır. Bazı yerleşimlerde evler birbirine bitişik olarak yapılmıştır. Evlerde oturma, uyuma ve çalışma için ayrı yerler, kiler alanları, işlikleri mutfaklar ve avlular bulunmaktadır. Jericho ve Jarmo gibi yerleşimlerin etrafında sur duvarları yapılmıştır. Bu sur duvarları, derin hendeklerle çevrenmiştir. Buradaki önemli unsur, sur duvarlarının yapımında ortak emek gücünün kullanılması ve ileri düzeyde bir toplumsal örgütlenmenin görülmesidir⁴⁵⁴.

Jarmo’da yaşayanlar, burada arpa ve buğday yetiştiriyorlardı. Ürünlerini biçmek için çakmaktaşı oraklar, dövmek için dibekler, kavurmak için fırınlar ve yaptıkları bulamaçları içmek için kaseler yapıyorlardı. Keçiye, koyunu, köpeği ve domuzu evcilleştirmişlerdi. Tahıl ve hayvanlarının yanı sıra Jarmo’da yaşayan insanlar, büyük miktarda salyangoz da tüketmişlerdi.

Jarmoluların çamurun plastik özellikleriyle deney yapmaları ilginçtir. Çamur tuğla konutların yanında, insan ve hayvan heykelcikleri yapmışlardır⁴⁵⁵.

Bu dönem yerleşimlerinden bazıları 5 ilâ 10 bin kişilik nüfusa sahiptir. Neolitik çağın sonuna doğru, ölülerin evin tabanına gömülmesi âdeti ortadan kalkmış ve ölümler yerleşim yerlerinin dışına gömülmeye başlanmıştır.

⁴⁵³ Yıldırım 2002, 27.

⁴⁵⁴ Aydın 2009, 22.

⁴⁵⁵ Braidwood 1995, 171-172.

Seramikli Neolitik üçe ayrılmaktadır:

1. Um-Dabagiye evresi
2. Hassuna evresi
3. Samarra evresi

Bunlar M.Ö. 6.000 ile 5.000 arasında Kuzey Mezopotamya bölgesinde ortaya çıkan gelişmiş köy kültürlerini temsil eder. M.Ö. 6.000’lerde Kuzey Mezopotamya’da görülen Um-Dabagiye kültürü, Hassuna kültürüne öncelik eden bir kültürü temsil eder. Hassuna yerleşimleri ise küçük, yaklaşık 100 ilâ 200 metre çapında, tahminen birkaç yüz kişilik nüfusa sahip tarıma dayalı köylerdir. Ancak nüfusları fazla olmasa da Hassuna ve Yarım Tepe gibi bu evreye özgü yerleşimlerde, gelişmiş bir yapılaşma görülmektedir. Örneğin, Yarım Tepe’de iç ve dış avlulu, çok odalı evler inşa edilmiştir. Hassuna’dan biraz daha geç ortaya çıkan Samarra yerleşimlerinde, gelişmiş bir mimari ve artan bir toplumsal tabakalaşma görülmektedir. Samarra yerleşimlerinde bulunan mezarlarda turkuaz taşı, bakır, yeşil taş, obsidyen ve deniz kabuğundan kolyeler gibi mezar hediyeleri vardır. Bu bölgede bulunmayan turkuaz ve obsidyen gibi taşlar ticaret yoluyla getirilmiştir. M.Ö. 5.400’lerde Samarra yerleşimlerinde yeni bir mimari özelliğin ortaya çıktığı görülmektedir. Köyün tahılının depolandığı T biçimli yapılar inşa edilmiştir. Tahılın ortak bir yerde depolanması hem tarımda hem de inşaat işinde ortak bir çalışma olduğunu gösterir⁴⁵⁶.

3.2.4.4.1. Kıbrıs Seramikli Neolitiği (M.Ö. 5.000 – 3.800)

Kıbrıs’ta Seramiksiz uygarlık (Aceramic civilisation), M.Ö. 6.000’lerde, hiç beklenmedik ve gizemli bir şekilde sonlanmıştır. M.Ö. 6.000’lerden başlayarak, içeriğine vâkıf olamadığımız, olasılıkla M.Ö. 5.000- 4.500 yıllarına kadar varabilen kronolojik bir boşluk oluşmuştur. Bu boşluk, Seramikli Neolitiğin (Ceramic Neolithic= Neolithic II) ortaya çıkışına kadar devam etmiştir⁴⁵⁷.

⁴⁵⁶ Aydın 2009, 22-23.

⁴⁵⁷ <http://www.experiencefestival.com/a/PrehistoryofCyprus-Neolithic/id/4961664>

M.Ö. 5.000- 4.500 yıllarında Ada, yeni bir yerleşimci (newcomers) dalgası tarafından işgal edildi. Bu tarihhöncesi hadise neticesinde Kıbrıs, yeni bir Neolitik evreyle (Seramikli Neolitik) tanışmış oldu⁴⁵⁸. Levant (Doğu Akdeniz) veya Anadolu (Anatolia)'dan gelen göçmenler (migrants/ newcomers) Ada'da ikamet edebilecekleri siteler inşa ettiler⁴⁵⁹. Bu dönemin en dikkate değer özelliği, Adanın seramik teknolojisiyle tanışmasıdır. Bu durum, görünüşe göre, hiçbir öğrenme ve gelişme evresi olmadan, önceden gelişmiş olarak, birden bire ortaya çıkmıştır. Bazı arkeologlar, Ada'ya seramik teknolojisinin, kilin plastik özelliğini tanıyan, özellikle nasıl biçimlendirilip dekore edileceği ve nasıl pişirileceğini öğrenmiş bir topluluk tarafından getirildiğini düşünmektedir.

Prehistorik işgalcilerin yanlarında getirdikleri bir diğer yeni unsur ise, mimari alanında olmuştur. Yeni mimari formlar, yerleşim organizasyonu, ev mekânının düzenlenmesi iken, ölü gömme pratiklerinde kültürel değişimler gözlenmiştir. Ölüler, ev sâkinlerinin yaşadığı mekânın içine değil, dış mekân ya da alanlara gömülmeye başlanmıştır.

Seramikli Dönem kültürünün kökeni belirsizdir. Bu konuda iki önemli senaryo ileri sürülmüştür:

1. Ada'ya gelen bir grup, yeni seramik teknolojisi ve mimari geleneklerini de beraberinde getirmiştir.

2. Alternatif senaryoya göre ise, Ada üzerinde bir iç gelişmenin sonucudur.

Ada'da Seramikli Neolitik Dönem'i başlatan gruplar, tıpkı öncelleri olan Seramiksiz Neolitik Dönem'deki gruplar gibi tarım ekonomisine dayalı bir yaşam sürdürdüler. Önceki dönemlerde var olan üretimdeki sıklık, seramik teknolojisinin gelmesiyle genişledi ve ekonomi daha dinamik bir hal almaya başladı⁴⁶⁰. Yeni teknolojiyle üretilen “beyaz zemin üzerine kırmızı renkli bezeme motifli kaplar” Ada'da

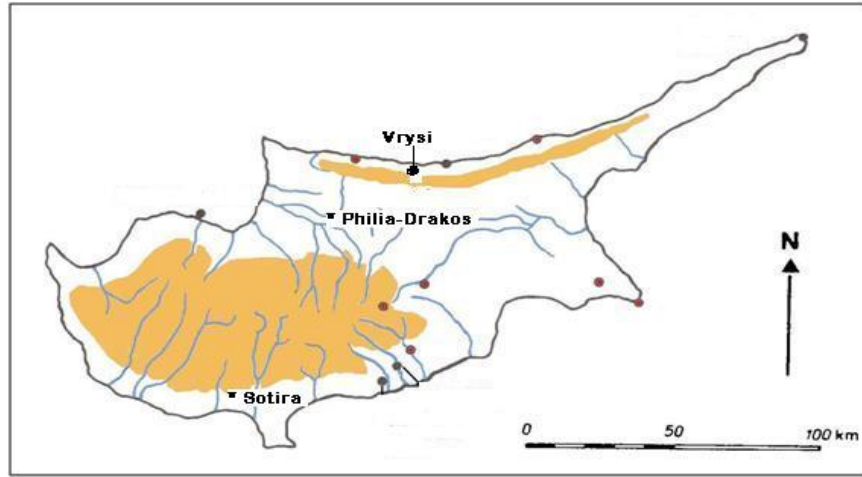
⁴⁵⁸ <http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique.ceramic-neolithic.698233.html>

⁴⁵⁹ <http://www.albany.edu/cyprus/tour.html>

⁴⁶⁰ Steel 2004, 63.

Seramikli dönemi niteleyen bir sembol haline gelmişlerdir⁴⁶¹. Fakat maalesef bu dönemin günlük yaşam tarzları (ephemeral lifestyle) hakkında çok az şey bilmekteyiz⁴⁶².

Seramikli Neolitik Dönem (Neolitik II), M.Ö. 3.800’de bir depremle tahrip olmuştur⁴⁶³. Bu evrenin karakteristik özellikleri, Ada’nın farklı yörelerindeki prehistorik sitelerde vücut bulmaktadır. Karakteristik olan bu siteler arasında Ayios Epiktos- Vrysi, Philia-Drakos, Sotira-Teppes sayılabilir.

Harita 20: Seramikli Neolitik Dönem Siteleri

Şimdi Ada’nın Seramikli Neolitik Dönemine derinlik kazandırabilmek için bu siteleri sırasıyla betimleyebiliriz.

3.2.4.4.1.1. Ayios Epiktos – Vrysi

Vrysi, Girne (Kyrenia)’nin yaklaşık olarak 12 km doğusunda olup, Ayios Epiktos (Çatalköy)’un hemen yakınında, denize çıkıntı yapan kayalık bir burun üzerine kurulmuştur⁴⁶⁴.

⁴⁶¹ <http://www.albany.edu/cyprus/tour.html>

⁴⁶² Todd 1989, 9.

⁴⁶³ <http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique.ceramic-neolithic.698233.html>

⁴⁶⁴ Hanworth 1989, 14.

Figür 21: Vrysi Harabeleri

Vrysi, Grekçe “tıkaç” veya “küçük su pınarı” manasına gelmektedir. Adını, bölgede bulunan doğal bir kaynaktan dolayı almıştır. Larnaka’daki antik yerleşim Khirokitia’dan sonra Kıbrıs’ta bulunan en önemli arkeolojik sitelerden biridir. Sitenin önemi, Seramikli Neolitik Çağda Kıbrıs’ta ilk el yapımı (handmade) çanak çömleğe sahip olmasından kaynaklanmaktadır.

Vrysi’de Khirokitia’dan daha gelişmiş bir kültür olduğu görülmektedir⁴⁶⁵. Vrysi, insan yapımı malzemeler yanında, bitkisel ve hayvansal kalıntılar bakımından da derin bir tabakalaşmaya sahiptir. Arkeolojik depolarda (çökeltelerde) bu materyaller, iyi korunmuş bir şekilde bırakılmıştır⁴⁶⁶. Zeytin ve üzüm kalıntıları, kolonistlerin (yerleşimcilerin) Kıbrıs’a uzmanlaşmış bahçıvanlığı da getirdiğini göstermektedir. Şarap yapımını da bilen Vrysililer, hayvancılığa dayalı bir yaşam sürüyorlardı⁴⁶⁷.

Arpa, buğday, mercimek, üzüm, zeytin; domuz, koyun, keçi, köpek, kedi gibi bitki ve hayvanlara ait buluntular, Vrysililerin balıkçı topluluktan ziyade, tarımcı bir topluluk olduğunu göstermektedir. Sitede beyaz zemin üzerine kırmızı renkli (Red on White) motiflerle bezeli seramik kaplar dikkat çekicidir⁴⁶⁸.

⁴⁶⁵ <http://kypros.org/occupied-cyprus/epiktitos/archaeological/Vrysi.html>

⁴⁶⁶ Peltenburg t.y., 15.

⁴⁶⁷ <http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique.vrysi.458119.html>

⁴⁶⁸ <http://www.cypnet.co.uk/ncyprus/cty/kyrenia/kyr-vrysi.htm>

1750 yıl (M.Ö. 4750- 3.000) denize çıkıntı yapan bir kayanın üzerinde yaşayan Vrysililer, M.Ö. 3.000’lerde meydana gelen bir deprem nedeniyle sitelerini terk edip gitmişlerdir⁴⁶⁹.

3.2.4.4.1.2. Philia – Drakos

Philia’nın arkeolojik kazısı, T. Watkins tarafından yapılmıştır. Fakat maalesef sitenin stratigrafisi (kültür katmanları) erozyon nedeniyle birbirine karışmıştır. Philia’nın mimari kalıntıları, farklı formlarda inşa edilmiş evleri içermektedir. Bu evler temelde dörtgen, yuvarlak köşeleri olan ve taş malzemeleriyle örülmüştür. Çatılar, bir merkezî direk tarafından desteklenen çamur ve kamış malzeme kullanılarak düzenlenmiştir. Sitenin güney ve batı kısımları 1.5 metre derinliğinde ve 2 metre genişliğinde bir hendek ve bir de savunma duvarlarıyla kuvvetlendirilmiştir. Sitede yer altı odaları ve kanalları keşfedilmiştir. Ancak bu kanal ve odaların amacı açık değildir. Siteye ilk yerleşim zamanlarından sonra savunma duvarı lüzumsuz hale gelmiş ve hendeğin içine çökmüştür. Daha geç dönemlerde ise duvar yeniden yapılmıştır.

Philia’lıların ana ekonomik faaliyetleri avcılık, hayvancılık ve tarımsal üretime dayanıyordu. Evlerinin iç mekânlarında gömütler (mezarlar) yoktu. Fakat site alanının içinde bir mezar odası keşfedilmiştir. İskelet kalıntıları yok denecek kadar az bulunan mezarlarda mezar eşyaları yoktur⁴⁷⁰.

3.2.4.4.1.3. Sotira

Seramikli Neolitik Dönemin en önemli yerleşimlerinden biri olan Sotira’nın arkeolojik kazısını Porphyrios Dikaios yapmıştır. Sotira kültürü ile Ayios Epiktetos – Vrysi kültürü arasında dikkate değer bir benzerlik vardır⁴⁷¹.

Sotira, Kıbrıs’ın güney kıyısına yakın, sarp bir tepenin üzerine kurulmuştur. M.Ö. 4.500’lerde başlayan Sotira kültürü, erken dönem kültürüyle bağlantı göstermemektedir⁴⁷².

⁴⁶⁹ <http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique.vrysi.458119.html>

⁴⁷⁰ Karageorghis 1982, 28-29.

⁴⁷¹ Karageorghis 1982, 29-30.

Sotira’da beyaz üzerine kırmızı boyalı seramik kaplar yanında, az miktarda madenî iğneler de bulunmuştur⁴⁷³.

Site; çalışma yerleri için sağlanan bölümler, platformlar, tezgahlar ve kendi ocaklarına sahip hemen hemen 40 evden oluşmaktadır. Evler, yuvarlak köşeleri ile kare formunda, tek odadan oluşan, taş temel üzerine inşa edilmiştir⁴⁷⁴.

3.2.5. Kalkolitik Çağ (M.Ö. 5.500 – 3.000)

“Khalkos = bakır” ve “lithos = taş” sözcüklerinden türetilerek Kalkolitik yani “Bakır-taş Çağı” adı verilen bu döneme “İleri Üretici Dönem” ya da “Gelişkin Köy Dönemi” de denebilir⁴⁷⁵.

Bu dönemi Neolitik çağdan ayıran en önemli özelliklerden biri, madenî eserlerin görülmeye başlamasıdır. Bu eserler; iğne, bız, ok ucu, küpe ve yüzük gibi küçük eserlerdir⁴⁷⁶. Yeni veriler, madenin ilk işlenmesinin Neolitik Çağın Çanak Çömleksiz evresinde başladığını ortaya koymuşsa da, kullanımının çeşitlenmesi ve yaygınlaşması bu dönemde gerçekleşmiştir⁴⁷⁷.

Neolitik Çağa özgü, çiftçiliğe dayalı köy yaşamı, birçok yerde uzun süre devam etse de bazı bölgelerdeki köylerin büyüüp gelişerek kentlere dönüştükleri görülür. Kalkolitik Çağın en önemli özelliği, bu dönemde köylerin kentlere dönüşmesi ve tarımcı köy toplumlarından kent devletlerinin doğmasıdır. Bu dönemde bölgeler arasında sosyo-ekonomik açıdan bir farklılaşma ortaya çıkmıştır. Dünya tarihinde ilk kez ekonomik çıkar bölgeleri oluşmuştur. Ekonomik merkez, doğal imkânların zengin olduğu bölgelerden, sulamalı tarım yapma imkânının bulunduğu Dicle ve Fırat arasındaki Mezopotamya bölgesine kaymıştır. Mezopotamya bölgesi, daha kuzeydeki Güneydoğu Anadolu bölgesine göre daha kurak ve doğal besin kaynakları sınırlı bir bölgedir.

⁴⁷² Biers ve Soren t.y., 2.

⁴⁷³ Kinal t.y., 388.

⁴⁷⁴ <http://www.experiencefestival.com/a/PrehistoryofCyprus-Neolithic/id/4961664>

⁴⁷⁵ Sevin 1999, 64.

⁴⁷⁶ Bahar 2004, 26.

⁴⁷⁷ <http://ezberim.com/dunya-tarihi/32390-kalkolitik-cag-m-o-5500-3000-a/>

Ekonomisi tarıma dayalı toplumlarda kuraklık, büyük bir risk anlamına gelmektedir. Bu nedenle kıtlık riski bulunan bölgelerde artı ürün üretmek ve bunları depolamak son derece önemlidir. Bu bölgelerde artı ürüne sahip olan yerleşimler, avantajlı duruma geçerler ve bu, onlara önemli bir “güç” kazandırır. Kuraklık riskinin az olduğu ve doğal besin kaynaklarının bol olduğu bölgelerde ise, artı ürün bu kadar büyük bir anlam ifade etmez. Bu yüzden Kalkolitik Çağ’da sosyal ve ekonomik gelişmeler, doğal koşulların insanları zorladığı yerlerde gerçekleşmiştir. Dicle ve Fırat Nehirleri arasındaki Mezopotamya bölgesinin kurak olması ve kuru tarımın nüfusu beslemeye yetmemesi, sulamalı tarımı zorunlu kılmıştır. Bu bölge, sulama kanallarının yapılabilmesi ve sulu tarımın başlayabilmesi için uygun koşullara sahiptir. Sulu tarımın başlamasıyla birlikte, ürün fazlası, yani artı ürün de ortaya çıkmıştır. Bu artı ürün, bölgede büyük değişimlere neden olmuştur. Herşeyden önce bu artı ürünün üretimi için büyük bir organizasyon gerekmiştir. Üretimin planlanması, sulama kanallarının (40 km uzunluğunda olanları bile vardır) yapılmasında insanların çalıştırılması, elde edilen ürünün bir merkezde toplanarak depolanması ve elbette bu ürünün korunması gerekmiştir. Böylece (Neolitik Çağda Güneydoğu Anadolu’da yavaş yavaş oluşmaya başlayan) “tapınak ekonomisi” adı verilen bir sistem, Kalkolitik Çağ’da kurumsallaşmıştır. Tapınak ekonomisinde üretilen ürün, dinî merkez olan tapınakta toplanır ve yeniden halka dağıtılır. Tapınağa getirilen ve dağıtılan ürünün kaydını din adamları, yani tapınağın rahipleri tutar.

Bu sistemde din ve ekonomi iç içedir. Üretimi tapınaklar ve rahipler kontrol eder. Böylece toplumda net bir tabakalaşma ortaya çıkar. Üretenler ve üretimi kontrol edenler arasındaki ayrım çok belirgindir. Tapınak rahipleri, en üst tabakayı oluşturmuştur. Bütün bu gelişmeler, toplumsal hayata bir çeşitlilik getirmiştir. Yeni bir toplum modeli şekillenmeye başlamıştır. Sulu tarım, artı ürün ve artan sosyal dinamizmle birlikte Mezopotamya’da nüfus da artmıştır.

Bu dönemde bakır madenciliği büyük önem kazanmıştır. Özellikle teknoloji için gerekli olan maden, değerli taşlar, dokuma için gerekli yün, yağ bitkileri ve çeşitli besin maddeleri gibi ihtiyaçlar başka bölgelerden, en çok da Güneydoğu Toros bölgesinden

getirilmekteydi. Bu dönemde deniz ve akarsu yoluyla yapılan ticaret gelişmiştir. Mezopotamya, Anadolu, İnan, Hindistan, Pakistan, İndus Vadisi ve Güney Arabistan arasında geniş bir ticaret ağı kurulmuştur⁴⁷⁸.

Mezopotamya'daki Kalkolitik Çağ, M.Ö. 6. bin yıldan 3. bin yıla kadar sürmüştür. Bu bölgede 4 Kalkolitik aşama gerçekleşmiştir: Ön Kalkolitik (Pre Kalkolitik), Erken Kalkolitik, Orta Kalkolitik ve Geç Kalkolitik.

En erken Kalkolitik örnekler, Hassuna II. ve V. ve Tepe Gavra XXV-XV tabakalarında görülmüştür. Hassuna Kalkolitik çanak çömlekleri koyu gri renkli, hamurunda saman katkılı, elle yapılmış açık kaplardır. Orta Kalkolitikten itibaren çömlekçi fırınlarının yaygınlık gösterdiği ve pişirme teknolojisinin gelişerek, dumanın işlemediği kapların üretilmeye başlandığı görülür. M.Ö. 6.000-5.000 yılları arasına konulan Hassuna döneminde Kuzey Suriye, Çukurova ve Doğu Anadolu ile ticaret ilişkileri görülmektedir. Orta Kalkolitik dönemde, Bağdat'ın kuzeyinde bulunan Samarra, Güney Mezopotamya'nın Kalkolitik kültürlerini temsil ederken, yerleşme adını Suriye'de Res'ül-Ayn yakınındaki Tell Halaf höyüğünden alan Halaf kültürü Kuzey Mezopotamya kültürünü temsil etmektedir. Orta Kalkolitik dönemde Mezopotamya'nın kent ekonomisine geçtiği kabul edilmektedir. Tarım ekonomisi ile geçinen Halaf'ın bereket simgesi olarak toprak ana ve boğa idolleri bulunmaktadır. M.Ö. 6. bin yılın ortalarında Halaf kültürü, Zagroslardan, batıda Mersin'e ve kuzeyde Van gölünden güneyde Bağdat'a kadar yayılmıştı. Özellikle boyalı çanak çömlek kültürü ile tanınan yerleşme Mezopotamya ve Anadolu arasında kültürel bir bağ oluşmaktaydı.

Geç Kalkolitik dönem, Güney Mezopotamya'da Sümer sitelerinden biri olan El-Ubeyd kültürü ile temsil edilmektedir. El-Ubeyd kültürü, Halaf kültüründen daha gelişkin bir kültür olduğundan Geç Kalkolitik çağ, bu kültürle anılmaktadır. Kuzey Mezopotamya'da erken ve geç olmak üzere iki evrede incelenen bu kültür, güneyde ise dört evrede ele alınmaktadır. Güney Mezopotamya'da dört evrede görülen bu dönem kültürünün erken evresi olan El-Ubeyd kültürü, "Eridu" olarak da anılmaktadır. Güneyde en erken yerleşmelerden biri olan Eridu'da bakırdan yapılmış eserler

⁴⁷⁸ Aydın 2009, 23-24.

görülmeğe başlanır. Bu dönemde kilden yapılmış ana tanrıça figürleri (küçük heykelcikler) oldukça yaygındır. Ana tanrıça figürleri kadar önemli görülen bir diğerk figür de boğa idi. Dönemin ölü gömme âdetlerinde toprağın içine doğrudan gömme ya da küpler içine gömme görölmektedir. Ölü hediyeleri, öbür dünya anlayışlarının olduğunu yansıtmaktadır⁴⁷⁹.

Kalkolitik Çağ'ın jeopolitiğine baktığımız zaman, jeopolitik perspektifin temelinde var olan kategorilere (Devlet-politika-teritorya (ülke)) yönelik ilginç gelişmelerin olduğu görölmektedir. Jeopolitiğin temel kategorileri (ulamları) aynı zamanda uygarlığın da temel kategorilerini oluşturmaktadır. Bir defa sulamalı tarım ve artı ürünün ortaya çıkması, artı ürün üretiminin organize edilmesi, artı ürünün, buna sahip olmayan ve potansiyel bir tehlike oluşturan (göçebe-hayvancı) topluluklara karşı korunması, üreten ve üretimi kontrol eden ekseninde toplumsal tabakalaşmanın ortaya çıkması, nüfus artışı, yerleşimlerin büyümesi, ticaret ve meslekî uzmanlaşmanın artması, bir devlet organizasyonunun ortaya çıkmasını sağlamıştır. Sulama kanallarının yapımında insanların kitleler halinde çalıştırılması ve birilerinin bu işi yönetmesi ve planlaması gerekmiştir. Aynı şekilde tapınaklar ve anıtsal binaların inşasında da insanlar çalıştırılmıştır. Bunun için büyük çaplı organizasyona ihtiyaç doğmuştur. Bu organizasyonda liderler ve onların yardımcıları olmalıdır. Bu amaçla oluşturulan bütün kurumlar, sonuçta devlet bürokrasisine dönüşmüşlerdir. Toplumsal tabakalaşmanın artması, insanların kaynaklara ulaşmaları arasında bazı farklılıklar doğurmuştur. Toplumun en üstündeki yönetici tabaka, güç ve zenginliğe sahip olmuştur. Yönetmenin yolu da yine bu güç olduğu için, anıtsal mimari aracılığıyla bu güç, özellikle vurgulanmıştır. Karmaşık bir toplumsal yapıya sahip büyük ölçekli kent yerleşimlerinde merkezî bir devlet organizasyonu; ekonomik, siyasal, askerî ve yasal konuların bir sisteme oturtulmasını sağlamıştır. Mezopotamya dışında Mısır, İndus Vadisi, Çin, Orta ve Güney Amerika kültürlerinde de yukarıda sayılana benzer nedenlerle “ilk devletler” ortaya çıkmıştır.

⁴⁷⁹ Bahar 2004, 26-28.

İlk devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte, uygarlığın başladığı kabul edilmektedir. Uygarlık, tarihsel olarak devlet, üretim ve iş gücünün denetimi, toplumsal tabakalaşma, meslekî uzmanlaşma, anıtsal yapılar, yazı ve büyük nüfuslu yerleşimler gibi gelişmelerle özdeşleştirilmektedir. Uygarlığın doğuşunu hazırlayan nedenler⁴⁸⁰, (yerleşik yaşama geçiş, tarımın, özellikle de sulu tarımın başlaması, artı ürünün yaratılması ve kent devletlerinin ortaya çıkması) Prehistorik çağlar içerisinde en olgun seviyelerine ulaşmaya Kalkolitik çağda başlamışlardır. Arkeolojik bulgular, uygarlığın gelişmesiyle bakır üretiminin gelişmesi arasındaki paralelliği ortaya koymaktadır⁴⁸¹.

Bulunuş tarihi itibarıyla bakır, insanlığı taş devrinden çıkartan metaldir, diyebiliriz⁴⁸². Esasında, insanoğlunun ilgisini ilk çeken metal altın olmuştur. Parlaklığı, dikkat çeken sarı rengi, tabiatta serbest halde bulunması ve korozyona dayanaklılığı gibi sebepler, altının dikkat çekmesinin nedenleri arasında gösterilebilir. Metallerin pratik olarak kullanılması ise, bakırın bulunmasıyla başlamıştır.

Malahit, doğal bazik bakır karbonat olup, bakır tenörü düşük bir bakır cevheridir ve bu cevhere, tüm bakır yataklarının değişime uğramış, ayrılmış üst bölümlerinde rastlanır. Dolayısıyla bu parlak yeşil mineral, bakır yataklarının bulunduğu yeri belirtir. Turkuaz ise, içinde bakır zerreleri bulunan gök mavisi ya da yeşilimsi mavi renkte doğal bazik alüminyum fosfattır. Bakır cevheri, çıplak ve taşlık alanlarda bulunur. Neolitik çiftçilerin yerleşim alanlarında tarlaların bulunduğu alüvyonlu ve löslü ovalarda bu cevhere rastlanmamıştır. Çiftçilerin çok azı kendi arazisinde madeni bulmuştur. Bu nedenle çoğu çiftçi toplumu, bu metali ya da cevherini dış alım yoluyla elde etmiştir. Dış alım, bu toplumların “artık ürün”üyle sağlanmıştır. Cevherden bakır elde etmenin ortaya çıkışı tesadüf eseri olmuştur.

Bakırın keşfi konusunda da gerçeğe yakın kimi senaryolar ileri sürülebilir. Örneğin; tarih öncesinde yaşamış bir Mısırlı, kor halindeki ateşe bir malahit parçası düşürmüş ve bakırın parıltılı damlalar halinde aktığını görmüş; ya da değerli taş arayan ve yeryüzüne yakın bir cevheri üzerinde kamp kuran birinin yaktığı ateş, cevheri

⁴⁸⁰ Aydın 2009, 24-25.

⁴⁸¹ http://metalurji.org.tr/hurdaci/sayi_1hurdaci1_0607.pdf

⁴⁸² http://metalurji.org.tr/hurdaci/sayi_1/hurdaci1_1621.pdf

indirgemiş ve bakıra dönüştürmüş olabilir. Önceleri, bakırın arıtılmasıyla ilgili ergitme şu yolla yapılıyordu: Sığ bir çukurda odun kömürü yakılıyor, içi boşaltılmış kamışlarla hava üflenerek kor haline dönüştürülen ateşin üzerine kuru odunla karıştırılmış cevher yerleştiriliyor ve bu karışımın tutuşup yanması, ateş alması sağlanıyordu. Erimenin gerçekleşmesi için de oluşan sıcaklığın uzun bir süre korunması gerekiyordu. Daha sonra ateş, sönmeye ve soğumaya bırakılıyordu. Eriyen ve çukur dibine çöken bakır, soğuyup katılaştıktan sonra üzerinde oluşan cüruf katmanı kırılıp parçalanarak atılıyordu. Erime sırasında dibe çöken bakırın üfleme çubuklarının deliklerini tıkama tehlikesi vardı. Böylece elde edilen bakırın tavlana ve dövülerek işlenmesi, çeşitli nesnelere biçimine sokulması ise özen istiyordu. Kısaca, bakırın eritilmesi, oldukça zor bir uğraştı. Bir süre sonra döküm yapılmaya başlandı. Bu amaçla bakır külçesi parçalanıp bir potaya konuluyor; küçük bir ocakta ya da fırında yeniden eritiliyor ve içindeki hava kabarcıkları büyük ölçüde kaybolduktan sonra kalıba boşaltılıyordu.

Başlangıçta kalıp malzemesi olarak alçı taşı (jips), ince taneli kumtaşı ya da sıcaklığa dayanıklı herhangi bir kaya parçası kullanılıyor ve üretilmesi istenen nesnenin ters yönlüsü kabataslak bu malzemelere işleniyordu. Dökümden sonra, soğumuş ve kabaca biçimlendirilmiş nesne, kalıptan alınıyor; istenen nihai biçimi elde edilinceye kadar dövülüyor ve tavlaniyordu⁴⁸³.

Kimyasal simgesi “CU” olan bakır, doğal kimyasal etkilere dayanıklı, paslanmaz ve kolay kolay aşınmaz bir metaldir. Üstelik çeşitli biçimlerde işlenebilecek kadar da yumuşaktır. Dövülebilir, kesilebilir, yüzeyi kazınabilir, oyulabilir ve kalınlığı milimetrenin yirmide birini bile bulmayan, ışığı geçirecek kadar ince bir levha haline getirilebilir.

Bakırın simgesi hakkında yapılan açıklamalara göre; kullandıkları bakırın hemen hepsini Kıbrıs’tan sağlayan Romalılar, bu metale “aes cyprium” (Kıbrıs metalı) adını verdiler. Önce cyprium biçiminde kısaltılan bu ad, sonraları cuprum’a dönüştü ve bu metal de kimyasal simgesini bu sözcüğün başında bulunan ilk iki harften aldı. Daha sonraları değişerek, İngilizcede “copper”, Fransızcada “cuire”, Almandada “kupper”

⁴⁸³ http://metalurji.org.tr/hurdaci/sayi_1hurdaci1_0607.pdf

biçimini aldı. Bu açıklama doğru olmakla birlikte, eksiktir. Dikkat edilirse, sanki bakır ilk olarak Kıbrıs'ta tanınıp adlandırılmış gibi görülmektedir. Oysa bakırın ilk kez Mezopotamya bölgesinde tanınıp adlandırıldığını, "Kıbrıs Adının Kökenbilimi" başlığı altındaki bahiste ifade etmiştik.

Bakırın ilk kez ergitme yöntemi ile elde edilerek, taşın yanı sıra âlet yapımında da kullanılmaya başlaması, bu çağın Kalkolitik (Bakır-taş) olarak adlandırılmasına yol açmıştır. Böylece, eskiden bakır çağı olarak da anılan ve tunç çağının başlangıcı olarak kabul edilen bu uygarlık aşaması, maden devrinin ilk çağı olmuştur⁴⁸⁴.

3.2.5.1. Kıbrıs Kalkolitiği (M.Ö. 3.800 – 2.500)

Neolitik Çağdan itibaren, Kıbrıs- Anadolu- Kuzey Suriye etkileşimi bilinmekte, bu bölgelerden gelen insanların beraberlerinde Kıbrıs'ta olmayan malzeme ve üretim kültürlerini de Ada'ya getirdikleri, yapılan araştırmalardan anlaşılmaktadır⁴⁸⁵. Kıbrıs'ta Seramikli Neolitik dönem kültürünün M.Ö. 3.800'lerde bir depremle tahrip olduğunu ifade etmiştik. Bu prehistorik felaketten sonra, Ada'da kültürel bir süreklilik gözlemlense de, bu dönemde yeni yerleşimcilerin geldiğine dair herhangi bir kanıt bulunamamıştır. Fakat bu tezin tam aksine, bu dönemde yeni yerleşimcilerin Ada'ya geldiği tezi de oldukça akla yatkın görünmektedir. Şiddetli doğal felakete (violent natural catastrophe) rağmen, M.Ö. 3.800'lerde Ada'nın kültürel yapısı içinde bir prehistorik evrimsel sürecin var olduğu söylenebilir. İşte bu evrimsel süreç, M.Ö. 2.500'lerde sonlanacak olan Kalkolitik çağın başlangıcı olarak kabul edilmektedir.

Kalkolitik Çağ'ın erken evresini tam ve bütüncül bir şekilde değerlendirmek oldukça zordur. Çünkü yapı inşa etme stratejilerinde sık sık kolayca bozulabilen materyallerin kullanılması, erken evrenin prehistorik betimini yapmamızı engellemektedir. M.Ö. 4. bin yılın ilk birkaç yüz yılı Erken Kalkolitik Evre (Early Chalcolithic Period) olarak tanımlanmaktadır. Fakat Kalkolitik Çağ'ın asıl karakteristiğini veren evre, M.Ö. 3.500- 2.500 yıllarına tarihlenen Orta Kalkolitik Evre

⁴⁸⁴ <http://www.aofsinavsorulari.com/bakir-82-17-in-tarihcesi-+8520.html>

⁴⁸⁵ <http://kibrisabakis.com/kibris-turk-seramik-sanati>

(Middle Chalcolithic Period)'dir. Üçüncü bin yılın ortalarına tarihlenen Geç Kalkolitik Evre (Late Chalcolithic Period) esas itibariyle Erken Bronz (Erken Tunç/ Early Bronze Period) Evresi'nin bir geçiş dönemi olarak kabul edilmektedir. Ada'nın kimi yerlerinde ve Philia Safhası'nda (M.Ö. 2.500 – M.Ö: 2.350) Geç Kalkolitik Evre ile Erken Bronz/ Tunç Evresi üst üste binmiştir⁴⁸⁶.

Kalkolitik kültürü Ada'ya M.Ö. 4. binin başlarında bir grup yerleşimcinin getirdiğine dair akla yatkın bir öneri vardır. Bu kültürün, bu dönemde Tarsus'la ilişkileri olduğuna dair göstergeler bulunmaktadır. Kalkolitik çağda Kıbrıs'ta yerleşim kalıpları değişime uğramıştır. Neolitik çağda Ada'nın batısında, dağlık kesimlerde, Merkezî Ova'da ve Karpaz yarımadasında iskân yok denecek kadar azdır. Fakat bu dönemde Kalkolitik Çağ'ın en iyi bilinen birkaç sitesi buralarda gelişti⁴⁸⁷.

Bu çağda, zirai toplum için temel ihtiyaçlar olan toprak, hayvanlar ve insanların verimliliğini sembolize eden taş ve kilden yapılmış figürler imal edilmiştir. Kalkolitik çağ kapsamı içinde Ada'daki insanlar, yerel bakırdan küçük âletler ve dekoratif süsler yapmaya başladılar⁴⁸⁸. Ada'nın geleceğine damgasını vuracak olan metal (bakır), ilk defa bu dönemde ortaya çıkmaya başladı. Ancak bu döneme adını veren, bakır metali olmasına rağmen, bu metalden üretilmiş materyal bu dönemde son derece azdır. Sadece çok az miktarda saf bakırdan yapılmış mücevhere, kancalara ve keskilere sahibiz. Kalkolitik dönemin sanatsal ve teknolojik başarıları, özellikle dönemin sonunda görülmeye başlanmıştır. Bitkisel ve çizgisel motiflerle beyaz zemin üzerine kırmızı boya ile dekore edilmiş kaplar, dönemin seramiğini karakterize etmektedir⁴⁸⁹.

Kalkolitik çağda bakırın keşfi ve bakır madenlerinin işletilmesiyle Ada'nın kültürel ve siyasi gelişiminde yeni ufuklar açılmıştır. Bakır, Kıbrıs'ın dış dünya ile bağlantı kurmasının, Anadolu ve Doğu Akdeniz ülkeleriyle ticari ilişkiler içine girmesinin yolunu açmıştır. Uzun yıllar boyunca diğer kültürlerden kopuk olan Kıbrıs

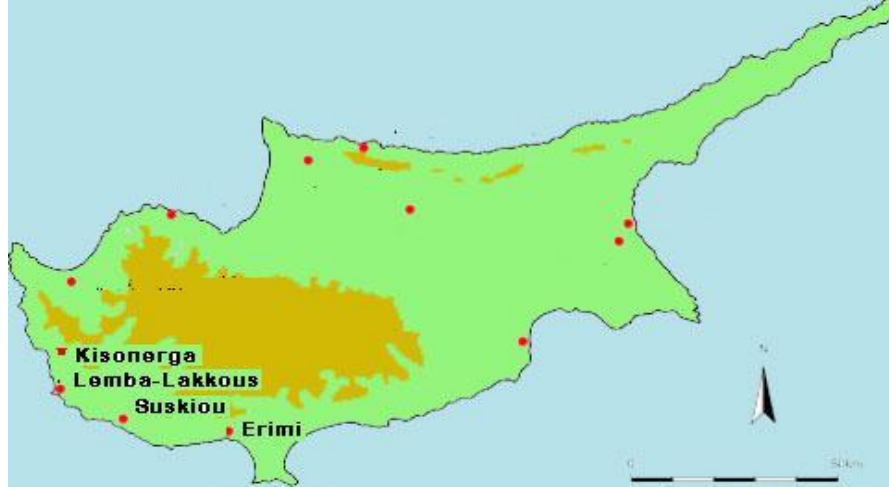
⁴⁸⁶ <http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique.chalcolithic.698845.html>

⁴⁸⁷ Karageorghis 1982, 31.

⁴⁸⁸ <http://www.metmuseum.org/toah/hd/pcyp/hd-pcyp.htm>

⁴⁸⁹ <http://www.experiencefestival.com/a/PrehistoryofCyprus-Neolithic/id/4961664>

kültürü, bakır ticareti sayesinde Anadolu, Suriye, Mısır ve Filistin'le yakın ilişkiye girmesinin temellerini bu dönemde attı⁴⁹⁰.

Harita 21: Kalkolitik Dönem Siteleri

Kalkolitik Çağ, Ada jeopolitik kimliğinin belirginlik kazandığı, bölgesel jeopolitik ortamın içinde Ada'nın yazgısının belli olmaya başladığı prehistorik bir zaman kesitini adreslemektedir. Bu çağı sembolize eden yerleşimler olarak Erimi, Suskiou, Lemba-Lakkous, Kisonerga-Mylothkia, Kisonerga-Mosphilia'yı sayabiliriz.

3.2.5.1.1. Erimi

Kalkolitik döneme ait kazısı yapılan ilk site, Ada'nın güney kıyısına yakın, Kouris nehrinin kuzey kıyısına kurulmuş olan Erimi sitesidir. Orada tolosların taştan örülmüş temelleri gün yüzüne çıkarılmıştır⁴⁹¹. Erimi kültürünün orta safhasına ait yerleşimlerinin yüzey araştırmaları ve kazılarında ele geçen bulgular, sitede kültürel bir bütünlüğün var olduğunu gösterir⁴⁹². Erimi'nin alt tabakalarında taramalı kaplar, (combed ware) ve toloslar bulunduğu halde, üst tabakalarında düz kırmızı veya beyaz zemin üzerine kırmızı boyalı iki çeşit seramikle birlikte, küçük eşyalara özgü olmakla birlikte, bakırın kullanımı da başlamıştır. Böylece Ada'da Neolitikten sonra kültürün

⁴⁹⁰ <http://www.sthdeniz.org/book/export/html/171>

⁴⁹¹ Karageorghis 1982, 31.

⁴⁹² Rupp 1986, 73.

fasılasız olarak devam ettiği ve Kalkolitik bir merhaleye ulaştığı görülmektedir. M.Ö. 3.500-3.000 yılları arasına konulan Erimi Kalkolitik kültürünün beyaz bir kil üzerine kırmızı kaplarının başlıca formları, sivri dipli büyük testiler ile ufak kulakçığı bulunan büyük çömlekler ve küplerdir. Bu kaplar, samanla karışık iri kumlu kaba bir kilden yapılmış idiler. Üzerlerine açık renk bir boya astarı sürülmüş ve bunun üzerine kırmızı boya ile çok defa geometrik, nadiren de natüralistik olarak süslenmiştir. Erimi figürleri, bir üçgen veya koni şeklini alacak kadar stilize olmuştur. Erimi’de bulunan Kalkolitik kültürün üzerinde müteakip Bakır Çağı kültürüne rastlanmamıştır. Çünkü Erimi, bu devirden sonra terk edilmiştir. Ne ki, Ada’nın Bronz Çağı medeniyeti kuzey sahillerinde karşımıza çıkmaktadır⁴⁹³.

3.2.5.1.2. Suskiou

Suskiou (Susuz), Kıbrıs’ın güneybatısında Lemba ve Erimi arasında uzanan kıyının iç kesimlerine yakın bir yerde kurulmuştur. Siteyle bağlantılı mezarların neredeyse tümü yağmalanmıştır. Fakat üç tanesi, Antik Eserler Departmanı tarafından kazılmıştır⁴⁹⁴.

Kalkolitik dönemin mezarları çok zengindir. Suskiou (Susuz) eserleri, Kıbrıs arkeolojisinin Kalkolitik döneminde çok önemli bir yer tutar. En önemli buluntulardan biri, hatta en önemlisi, bu dönemin simgesi haline gelmiş olan haç şekilli insan figürin takılarıdır. Figürin, insan veya hayvanı betimleyen küçük taştan veya kilden yapıma eserlere verilen addır. Trodos Dağları’ndaki pikrolit (sabun taşı)’ten yapılmışlardır. Bu mezarlarda bulunan başka bir değerli eser ise, “Kıbrıs Beyefendisi” olarak bilinen, pişmiş topraktan (terracotta) yapılmış insan figürüdür.

Kalkolitik dönemde üç farklı mezar yapımı vardır. Bunlar; çukur mezarlar, yer altına şişe şeklinde inen mezarlar ve toprak altında mağara şekilli mezarlardır⁴⁹⁵. Kıbrıs

⁴⁹³ Kinal t.y., 388-389.

⁴⁹⁴ Karageorghis 1982, 36.

⁴⁹⁵ Özkul ve Şevketoğlu vd. 2005, 24.

Antik Eserler Departmanının Suskiou'daki bulguları Ada'nın mezar mimarisi, ölü gömme gelenekleri, dinî inançları hakkında aydınlatıcı bilgiler vermiştir⁴⁹⁶.

3.2.5.1.3. Lemba – Lakkous

Kıbrıs Kalkolitik çağına tanıklık eden en önemli yerleşimlerden biri de Lemba sitesidir. Sitede, taş malzemededen (pikrolit) haç formunda kadın figürleri bulunmuştur⁴⁹⁷. 1975-1976'daki yüzey araştırmaları, şehrin üç hektarını açığa çıkarmıştır. Yüzey araştırmaları sonucunda, site alanında hem monokrom (tek renk) hem de beyaz zemin üzerine kırmızı renkte boyanan (red-on-white) seramiklere rastlanmıştır⁴⁹⁸.

Edgar Peltenburg tarafından sitenin I. ve II. alanlarında yapılan kazılarda birkaç ev gün ışığına çıkarılmıştır. Evler, Erimi sitesinin mimari geleneğinde de olduğu gibi, tolos formunda inşa edilmiştir. Temelleri taştan olan evlerin çatıları konik olup, kamış ve çamur malzemededen örülmüştür. Evlerin maksimum çapı, 8.5 metredir. İnce terasların üzerinde düzensiz bir şekilde yayılan evler, aynı zamanda mutfak ve atölye olarak kullanılmıştır. Evlerin bölümünün birinde bulunan çıplak dişi tanrıça, takriben M.Ö. 3.000'lere tarihlenmektedir. Burada kutsal mekân olarak kabul edilen ince sıvalı bir zemin de bulunmuştur. Diğer evlerin zemininde de farklı taş ve âletler ile ilk bakır âlet bulunmuştur. Ayrıca, bulgular arasında domuz, koyun ve keçi kemiklerini de kaydetmek gerekmektedir.

Mezarların, evlerin ikamete açılışından biraz daha eskiye ait olduğu gözlemlenmiştir. Mezarlarda, ölen insan için konulmuş hediyelere rastlanmamıştır⁴⁹⁹.

3.2.5.1.4. Kisonerga – Mylouthkia

Modern Kisonerga yakınındaki siteler, erkek ve dişi tipte tasarlanmış haç formunda (cruciform) zengin seramik ve steatite figürinler ürettiler. Burada 6 metre uzunluk ve 1.5 metre derinliğinde birkaç büyük çukur kazılmıştır. Bu çukurlar,

⁴⁹⁶ Christou 1989, 93.

⁴⁹⁷ <http://www.cypruskeysadvisers.net/archaeological-sites.html>

⁴⁹⁸ Peltenburg t.y., 74.

⁴⁹⁹ Karageorghis 1982, 33-34.

karbonlaşmış mercimek ve hububat, terrakota ve steatite figürinler, hayvan kemikleri, küçük taş ve kemikten imâl edilmiş âletler, taş kaseler ve çanak çömlek kalıntılarını içermektedir. Ayrıca bakırdan yapılmış balık yakalama kancasını da bu listeye dahil etmek gerekmektedir⁵⁰⁰.

En erken bakır buluntular veren siteler Erimi ve Kisonerga- Mylouthkia siteleridir. Mylouthkia, uzun tarih öncesi süreci içinde zanaata dayalı etkinlikleri temsil etmektedir⁵⁰¹.

3.2.5.1.5. Kisonerga – Mosphilia

Kisonerga – Mosphilia’da tek renk (kırmızı) boyanmış (monokrom) ve beyaz zemin üzerine kırmızı (red-on-white) renkle dekore edilmiş çanak çömlek bulunmuştur⁵⁰². Bu sitede bulunan evler, yuvarlak olup, yan yana inşa edilmişlerdir. Bu evlerde kerpiç, taş ve plaster kullanılmıştır. Evlerin dışında veya içinde bulunan mezarlardan çıkarılan iskeletlerden, o dönemin insanların kısa boylu ve ince yapılı oldukları anlaşılmaktadır. Mezarlarda bulunan belli başlı mezar eşyalarının insan figürinleri ve takıları olduğu söylenebilir⁵⁰³.

3.2.6. Philia Safhası (M.Ö. 2.500 – M.Ö. 2.350)

Porphyrios Dikaios, bu safhayı Erken Bronz Çağının öncel bir dönemi olarak yorumlamıştır. Philia safhası, Geç Kalkolitik dönem ile Erken Bronz dönemi arasında tarihlenen önemli bir prehistorik geçiş dönemidir⁵⁰⁴. Bu ara evre, Ada’da kimi alanlarda Geç Kalkolitik dönemle çağdaştır. Bu yeni dönemi Ada’ya güneybatı Andolu’dan gelen insanların başlattığı ileri sürülmektedir. Yeni gelen insanlar, bakırı nasıl işleyeceklerini biliyorlardı. Bu süreç, Kıbrıs’taki ham materyale (raw material/ bakır) ilginin arttığını da gösteren önemli bir süreçtir.

⁵⁰⁰ Karageorghis 1982, 34.

⁵⁰¹ Steel 2004, 84.

⁵⁰² Karageorghis 1982, 35.

⁵⁰³ Özkul ve Şevketoğlu vd. 2005, 24.

⁵⁰⁴ Steel 2004, 121.

Daha sonra, bakır sayesinde Kıbrıs'ın başka ülkelerle yakın ilişkisi başlayacaktı. Philia safhası, Anadolu ile önemli ilişkilerin olduğu bir döneme işaret etmesinin yanında, Ada içine akan kritik bir değişim evresini de imlemektedir. Seramik teknolojisi ve tarım âletlerindeki değişimlerin yanı sıra, daha kompleks mimari yapıların ortaya çıkışı, bu evrede gözlemlenen değişimler arasındadır. Taşıma aracı olarak kullanılan eşekle de bu safhada tanışan Ada, süratli bir ekonomik değişim ve dönüşüm sürecine girmiştir. Philia safhasına ait bulgular, Ada'nın güney, orta ve batı kesimlerinde bulunan 17 kadar yerleşim alanında gün ışığına çıkmıştır. Çoğunluğu Ovgos Vadisi civarında toplanan bu siteler, Ada'nın bakır kaynaklarına da yakındır⁵⁰⁵. Stewart tarafından ileri sürüldüğü gibi, Philia ve bu sitelerin zengin bakır kaynaklarına olan yakınlığı, bu bakır kaynaklarının Ada'nın iç ekonomisinde ne kadar önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

Philia safhasında ele geçen kültürel materyal seti; hammaddesi bakır ve altın olan bir dizi süs objeleri, pikrolit kolyeler, kilden imal edilmiş çift konik görünümlü ağırşaklar (spindle whorls) vs.dir. Bu kültürel materyaller, gömütlüklerde (mezarlar), çukur gömütlerin (pit graves) içinde, oda mezarlarında (chamber tomb) ve mimari yapılar gibi kültürel ortamlarda ele geçmiştir. Philia safhasının kültürel repertuarını biçimleyen karakteristik siteler; Bellapais- Vounorouthkia, Dhenia-Kafkalla, Episkopi-Bamboula, Khrysiliou-Ammas, Kisonerga-Mosphilia, Kyra-Alonia, Kyra-Kaminia, Marki-Alonia, Marki-Davari, Marki-Voumaros/Pappara, Nicosia-Ayia-Paraskevi, Philia-Drakos, Philia-Laksia Tou Ksinou, Philia-Vasiliko, Philia/Vasiliko-Kafkalla, Sotira-Kaminoudhia, Vasilia-Alonia, Vasilia-Kafkalla ve Kilistra, Vasilia-Loukkos Trakhonas'dan ibarettir⁵⁰⁶.

Bu safhada insanlar, bakırdan, günlük hayatta kullanabilecekleri âletler yapmayı öğrenmiş; Anadolu, Mısır, Suriye, Filistin üzerinden Mezopotamya halklarının gelmesiyle Ada'da ekonomik bir canlılık yaşanmıştır⁵⁰⁷. Bakırın çıkarılması, akabinde de bu metalin Ada içi ve bölgesel jeoekonomik/stratejik bir emtia (goods) haline

⁵⁰⁵ <http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique.philia.699419.html>

⁵⁰⁶ Steel 2004, 121-122.

⁵⁰⁷ [http://tr.wikipedia.org/wiki/K%C4%B1br/C4%B15-\(ada\)](http://tr.wikipedia.org/wiki/K%C4%B1br/C4%B15-(ada))

gelmeye başlaması; Kıbrıs'ın tarihöncesi jeopolitik bir çekim merkezi olma sürecinin en önemli başlatıcı ayaklarından biri olmuştur.

Prehistorik yerel kimliğinden, bölgesel jeopolitik etkileşimin çatışmacı kimliğine doğru bu safhada hızla evrilmeye başlayan Kıbrıs; kendisini yüzyıllarca bir yazgıya kapatacak olan temel düşmanlarından birini (bakır), kendi rahminden, istemdışı olarak çıkardı. Rahminden çıkardığı bu düşman, onun bedenini, Akdeniz'in güneşli gökyüzünün altında sürekli tedirgin edip hırpalayacaktı. Çünkü artık mavi uykusundaki sakin kıyılarına, hiç eksik olmayacak olan güç ve kanın bulaştırılmaya başlanacağı Bronz Çağı'nın şafağı sökmeye başlamıştı.

3.2.7. Bronz/ Tunç Çağı (M.Ö. 2.500 – 1.050)

Bu dönem, adını, bakır ve kalay alaşımından elde edilmiş “tunç”tan almaktadır. Tunç Çağı'na eş anlamda Bronz Çağı da denmektedir.

Üretim ekonomisinin gelişmesinde madencilik, en önemli aşamalardan biridir. Çünkü tunç gibi alaşımları yapabilmek için gerekli bakır ve kalay gibi madenlerin zaman zaman uzak bölgelerden sağlanması ve karmaşık üretim teknolojisi, ileri düzeyde uzmanlaşmayı gerektirmektedir. Bu gelişmeler, daha güçlü bir siyasal denetim ve sosyal yapıda önemli değişikliklere gereksinim göstermekteydi. Bununla ilişkili olarak, çok geçmeden Aşağı Mezopotamya ve güneybatı İran'da Sümer ve Elam gibi devletler belirmeye başlamış, Mısır'da görkemli kral sülaleleri ortaya çıkmıştı. Yavaş yavaş oluşan bu gelişmeleri, en sonunda (M.Ö. 4. bin yılın sonları) yazının keşfi izledi. Yazıyla birlikte, kimi hammaddelere olan gereksinimle ilişkili olarak ticarete duyulan büyük ilgi, önceki dönemlerin dışa açılmayan izole kültür geleneğine son verdi; ülkelerin birbiriyle ilişkisini güçlendirdi. Böylelikle yeni bir dönem başladı.

Bu yeni dönem, daha iyi örgütlenen toplumların dönemidir. Bu zamanda, Anadolu'da sosyal sınıfların giderek daha belirgin şekilde ortaya çıktıklarına, yönetici sınıfın görkemli bir yaşama geçmesine tanık olunur.

Bu yeni dönem, önceki çağların tarım, dokumacılık, çömlekçilik vb. buluşlarına, daha etkili silahların üretilmesini, daha ince süs eşyalarının yapılmasını olanaklı kılan

bakır-arsen ya da bakır-kalay alaşımı yani tuncu eklemiştir. Anadolu'da M.Ö. 4. bin yılın sonları ve 3. bin yılın başlarıyla birlikte ortaya çıkan bu dönem, önceki kültürlerden ani bir kopuş ve yepyeni bir çıkış sayılmamalıdır. Aksine, Geç Kalkolitik Çağın bir gelişimi söz konusudur.

Bronz/ Tunç Çağı; İlk Tunç I, İlk Tunç II ve İlk Tunç III olmak üzere üç ana evreye ayrılmaktadır. İlk Tunç I dönemi kültür ve bölgelerinin başında, hemen tüm kuzeybatı Anadolu'yu ve Trakya'nın güney kıyılarını etkisi altına almış I. Troia kültürü gelmektedir. Güneyde İzmir yarımadası ile Limni, Midilli ve Sakız gibi adalara da yayılan bu kültürün merkezi Troia'daydı.

M.Ö. 3. bin yılın başlarında daha eski bir yerleşme üzerine kurulan ve 400-500 yıl süre (M.Ö. 2.950-2.450) ile kullanılan I. Troia bu dönemde, içinde yerel beyin yaşadığı taş temelli büyük yapılarıyla 90 m çapında bir kale görünümündedir. Çömlekçi çarkının henüz kullanılmadığı bu kaledeki seramiklerin büyük bölümü siyahtan griye ve zeytin yeşiline doğru değişen koyu renkli ve iyi aklıdır. I. Troia çanak çömlekleri, gerek yapım ve gerekse biçim olarak tüm Çanakkale bölgesi için karakteristiktir. Üç ayaklı kaplar sevilerek kullanılmıştır.

Bu çağda ölümler artık yerleşme yerlerinin dışındaki mezarlıklara gömülmüştür. Dönemin gömü gelenekleri konusunda en iyi bilgi, Balıkesir yöresindeki Yortan, Babaköy ve Ovabayındır mezarlıklarından elde edilebilmektedir. Bu mezarlıklarda ölümler, genellikle iri küpler içine armağanlar ile birlikte ve bacakları çekik (hoker) durumda gömülmüşlerdir⁵⁰⁸.

Prehistorya kronolojisinde Bronz Çağı; Erken Bronz Dönemi, Orta Bronz Dönemi, Geç Bronz Dönemi olmak üzere üç ana kronolojik ulama (kategoriye) tâbi tutulmaktadır. Aynı kronolojik ulam sistematiği Kıbrıs Bronz Çağı için de uygulanmaktadır. Fakat bu taksimatı oluşturan ulamlara eşanlamda olmak üzere başka adlandırmalar da yapılmaktadır. Bu durum; Erken Bronz Dönemi= Erken Kıbrıs Dönemi (Early Cypriot Period), Orta Bronz Dönemi = Orta Kıbrıs Dönemi (Middle Cypriot

⁵⁰⁸ Sevin 1999, 93-96.

Period), Geç Bronz Dönemi= Geç Kıbrıs Dönemi (Late Cypriot Period) şeklinde ifade edilebilmektedir.

3.2.7.1. Erken Bronz Dönemi (M.Ö. 2.350 – 1.900)

Erken Bronz Dönemi (Erken Kıbrıs Dönemi), Philia safhasıyla benzerlikleri olmasına rağmen, Neolitik ve Kalkolitik dönemlerden oldukça farklı bir dönemdir⁵⁰⁹. Bu devir, teknik ve kültür bakımından büyük yeniliklerle karşımıza çıkar. Bu dönemde Kıbrıs'ın komşu ülkelerle, özellikle Anadolu ile ticari ve kültürel temasları çok gelişmiş ve Kıbrıs'tan Anadolu'ya bakır ihraç edilmiştir. Erken Bronz devrinden itibaren, Kıbrıs Anadolu'nun devamlı etkisinde kalmaya başlamıştır. Başlangıçta Kıbrıs'ın kültürel özellikleri ile Anadolu'nun kültürel özellikleri birleşmiştir. Daha sonra ise saf Anadolu seramik tipi hâkim olmuştur. Bu dönemde Kıbrıs Anadolu'nun, özellikle batı (Truva-Yortan) ve güney tarafları ile devamlı temas halindedir⁵¹⁰.

Kıbrıs'ın Kalkolitik devirdeki komşuları ile olan sınırlı ilişkisi, bu devirde yoğunlaşarak, Anadolu'ya özgü çanak çömlek yapımıyla maden işleme sanatı Kıbrıs'a gelmiştir. Bu dönemde Anadolu'dan gelen insanlar, Kıbrıs'ın kültürünü zenginleştirmekle kalmamışlar, nüfusunu da arttırmışlardır.

Erken Tunç Döneminde halk, kıyılardan uzaklaşarak vadilerde çoban ve çiftçi kulübeleri kurmuşlardır⁵¹¹. Erken Bronz Dönemi siteleri, dağların arasındaki kesimlerde çok daha yoğundur. Siteler, genellikle küçük platolar, tepe kıyıları, meyilli arazilerden oluşan bir coğrafya üzerinde şekillenmişlerdir. En güçlü su kaynakları, kuzeydeki dağ silsilesinin yamaçlarında bulunuyordu⁵¹². Kalkolitik Çağda Ada'nın daha ziyade güney ve güneydoğusu meskun olduğu halde, Bronz Çağı'nda Ada'nın kuzey ve kuzeybatısı iskan edilmiştir. Bu iskân durumu, maden işleme tekniğinin birden bire mükemmel bir halde meydana çıkması ile birleştirilirse, Ada'nın M.Ö. 3. bin yıl ortalarında bronzu

⁵⁰⁹ <http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique.early-bronze-age.699994.html>

⁵¹⁰ Serter t.y., 13.

⁵¹¹ Öncan vd. t.y., 25.

⁵¹² Hill 1940, 24.

işlemesini bilen bir kavim tarafından istila edildiği kendiliğinden ortaya çıkar⁵¹³. Fakat hâlâ Ada'da bakır metalurjisine karşı ilgiyi başlatan gerekçenin ne olduğu tartışılmaktadır. Ama önemli olan, bakır endüstrisinin Eski Bronz Döneminde son derece önemli bir endüstriyi başlatmasıdır⁵¹⁴. Bakır endüstrisi içerisinde faaliyet gösteren halk, başta Trodos Dağı'nın eteklerine olmak üzere, içerilere çekilip, bakır kaynaklarından çıkardıkları bakırı ham külçeler halinde dış ülkelere sevk etmekteydiler⁵¹⁵.

Erken Bronz Döneminde bakır, süs eşyalarında; daha sert olan tunç ise sadece silah yapımında kullanılmaktaydı⁵¹⁶. Bu döneme ait siteler, maalesef yoktur veya çok kıtadır⁵¹⁷. Kıbrıs'ın Erken Bronz Dönemi, Anadolu'da olduğu gibi, harabe tepelerde yapılan sistematik tabaka kazılarıyla değil, gömütlük buluntularıyla tanınmaktadır⁵¹⁸.

Mezarlardan edindiğimiz bilgilerle bu dönemi gayet iyi tanıyoruz. Tespit edilmiş başlıca mezarlık yerleri; Philia (Lefkoşa'nın kuzeybatısında), Ayia Paraskevi (Lefkoşa'nın yanında), Vounous (Bellapais yanında), Ambelikou (Klasik Soli yanında) ve Kıbrıs'ın kuzey sahillerinde bulunan Vasilia'dır. Mezarlar, koridorlu birer odadan ibarettir. Koridordan sonra bir veya iki basamaklı mezar odasına girilir. Bunlar birer aile mezarıdır. Birçok zamanlarda açılıp kapanmışlardır. Gömütlüklerden anlaşıldığına göre, bu dönemde bronz işlenip birçok eşya yapılmıyordu. Bunlar arasında başta "Kıbrıs Hançeri" olmak üzere, iğneler, mızrak ve ok uçları sayılabilir⁵¹⁹. Önce Kıbrıs'ta bulunduğu için bu ismi alan hançerin, daha sonra Asyalı örnekleri ortaya çıktığı gibi, Avrupa (Macaristan)'da da bu hançerin benzerinden bulunmuştur. Bir söğüt yaprağı biçiminde olan, pala ve namlusu bulunan, kabza olarak ucu bükülmüş, yuvarlak uzun bir saptan meydana gelen hançeri Schaffer, Alcahöyük ve Myken hançerleriyle mukayese etmektedir.

⁵¹³ Kinal t.y., 390.

⁵¹⁴ <http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique.early-bronze-age.699994.html>

⁵¹⁵ Bedevi 1966, 19.

⁵¹⁶ Öncan vd. t.y., 25.

⁵¹⁷ <http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique.early-bronze-age.699994.html>

⁵¹⁸ Kinal t.y., 389.

⁵¹⁹ Serter t.y., 11.

Bu devirde Kıbrıs'ta seramik endüstrisinin hayli yüksek bir seviyeye ulaştığı görülür. Kırmızı cilalı seramiklerin hepsi elle yapılmıştır. Bu devir seramiklerinin üzerinde parlak çizgi gruplarından mürekkep geometrik desenler vardır⁵²⁰.

Döneme ait bulgularımızın kaynağı olan gömütlüklere iki arkeolojik alan daha eklenmiştir. Bunlar Lefkoşa (Nicosia) yakınlarındaki Marki-Alonia ve güneybatı kıyısında bulunan Sotira- Kaminoudia'dır⁵²¹.

Erken Bronz Dönemi bulgularını veren Vounous gömütlüğünün prehistorik betimini ana hatlarıyla yaparak dönemin içeriğine biraz daha vâkıf olabiliriz.

3.2.7.1.1. Vounous Nekropolü

Arkeoloji yazınında gömütlüklere (mezarlık) nekropol adı verilmektedir. Anadolu'nun etkisinde bulunan Erken Bronz Dönemi Kıbrıs'ının en önemli nekropolü, Ada'nın kuzey kıyısında bulunan Vounous nekropolü (gömütlüğü)'dür⁵²².

Bellapais yanında bulunan bu nekropolde hem Erken hem de Orta Bronz dönemine ait gömütler (mezarlar) bulunmuştur. Gömütlerden elde edilen bulgulara göre; dönemin sonunda Anadolu özellikleri tamamen benimsenmiştir. Kırmızı astarlı ve cilalı çanak çömleğin yanında, beyaz renkli olanlarına da rastlanmıştır⁵²³. Vounous'un en değerli eserleri, Kıbrıs Müzesi'nde, Paris Loure ve Berlin müzelerinde sergilenmektedir⁵²⁴.

Vounous nekropolünde iki çeşit mezar görülmüştür. Bunlardan bazıları toprak mezar denilen basit çukurlardır. Bir kısmı ise, küçük bir dromos (koridor) ile girilen bir mezar odasından ibrettir. Mezar odaları dört köşe, yuvarlak veya oval planlıdır. Mezarlarda yangın izlerinin bulunması, bu kavimlerin, ölülerini yakan kavimlerden olduğunu göstermektedir.

Vounous mezarlarında görülen Erken Bronz Çağı kültürünün başlıca karakteri, bir endüstrinin başlamış olmasıdır. Endüstri, başlıca iki sahada gelişmiş olarak görülür:

⁵²⁰ Bedevi 1966, 19.

⁵²¹ <http://albany.edu/cyprus/tour.html>

⁵²² <http://www.experiencefestival.com/a/PrehistoryofCyprus-Bronze-Age/id/49616645>

⁵²³ Serter t.y., 13-14.

⁵²⁴ Özkul ve Şevketoğlu 2005, 26.

1. Seramik endüstrisi
2. Maden işleme tekniği

Vounous kültürü seramikleri, ince hamurdan elle yapılmıştır. Yani, çömlekçi çarkı henüz bilinmemektedir. Kırmızı veya beyaz zemin üzerine paralel çizgi gruplarıyla geometrik desenler kazılarak çizilmiş ve üzerleri perdahlanmıştır. Bu seramiklerde, bilhassa kap şekilleri, büyük çeşit zenginliği gösterir. Fakat nüve daima sabittir. Bir su kabağı veya kırba şeklinde, yuvarlak dipli, karınlı, uzun boyunlu bir testi bu nüveyi teşkil eder. Sonra bu nüvenin ikisi, üçü, bazen daha fazlası bir araya getirilerek, bu kaplardan müteşekkil zarif formlar meydana getirilmiştir.

Figür 22: Vounous Seramikleri, M.Ö. 2300-1900.

Vounous seramikleriyle Khirokitia ve Erimi seramikleri arasında benzerlik bulunmamaktadır. Bu da açıkça gösteriyor ki Vounous kültürü, inkişaf etmiş bir halde Ada'ya gelmiştir.

Vounous kültürünün maden endüstrisine gelince; bir söğüt yaprağı biçiminde, sivri uçlu ve ağız kısmında orta yerde yüksekçe bir damar bulunan bronz malzemeden yapılmış meşhur Kıbrıs Hançeri'nden yukarıda bahsedilmiştir. Anadolu'da Horoztepe'nin madenî eserleri karşısında Kıbrıs maden işleme tekniği çok geri kalır ve bu, sanatın Ada'da henüz başlangıç safhasında olduğunu gösterir⁵²⁵.

Figür 23: Açık Hava Tapınağı Kil Modeli

Tapınakta icra edilen mistik bir ritüel anı betimlenmektedir. Vounous civarı bir mezardan, M.Ö. 2100-2000.

Vounous nekropolünde Kıbrıs'ın toplumsal, ekonomik ve dinî yaşamını ortaya koyabilecek daha başka arkeolojik bulgular da vardır.

Philia'daki mezarlarda ise, Truva ve Yortan kapları ile Kıbrıs ananesini gösteren kaplar yan yana bulunmuştur. Yalnız bu eserlerde, Kıbrıs sanatının özellikleri hâkim durumdadır. Erken Bronz Çağı'nın son safhasına merkez olarak Ambelikou gösterilebilir⁵²⁶.

⁵²⁵ Kinal t.y., 390-391.

⁵²⁶ Serter t.y., 13-14.

3.2.7.2. Orta Bronz Dönemi (M.Ö. 1.900 – 1.600)

Orta Bronz Dönemi'nde Kıbrıs; Mısır, Hitit, Asur, Ugarit ve Myken kayıtlarında Alaşya olarak geçmektedir⁵²⁷.

Bu dönem, nispeten kısadır ve ilk başları itibariyle Ada'nın barışçıl bir gelişim dönemine işaret eder. Lapithos ve Vounous'da bulunan mezar odalarında Orta Minos (Middle Minoan) dönemine ait, çok az da olsa Minos seramiği gün yüzüne çıkarılmıştır.

Koza Mogiddo ve Ras Şamra'nın yanı sıra, Knossos'da da sınırlı bir temel üzerinde Orta Bronz Dönemine (Orta Kıbrıs Dönemi/ Middle Cypriot Period) ait seramik bulunmuştur. Mısır'da Tell el-Daba'da 500'ün üzerinde bu dönem Kıbrıs'ına ait seramik keşfedilmiştir⁵²⁸. Kıbrıs ile Suriye, Filistin ve Minos kültürleri arasında yakın tecimsel ilişkilerin geliştiğine dair Yakın Doğu kayıtlarında deliller vardır. Fakat bu kayıtlar, Kıbrıs'ta bulunmamaktadır⁵²⁹. Kıbrıs'ın Mari'ye bakır ihraç ettiği, Mari arşivlerindeki kayıtlardan bilinmektedir⁵³⁰. Yakın Doğu ile daha yakın ticari ilişkiler, Ada'ya birçok çanak çömlek getirmiştir. Aynı şekilde, Ada'nın kuzey kıyıları boyunca uzanan merkezlerde, az miktarda da olsa, Orta Minos çanak çömleği ve bronz âletler ele geçmiştir. Bu dönemde Minos ve Suriye arasında canlı tecimsel ilişkiler devam ettiği gibi, Minos gemileri de Ada'nın kuzey kıyılarını ziyaret ediyordu⁵³¹.

Orta Bronz Dönemi'nin başlangıçları, Mısır'da 12. Sülalenin sonu ve 13. Sülalenin başlamasıyla aynı zamana denk gelmektedir⁵³². Bu dönem içerisinde Hiksoslar, Küçük Asya (Minor Asia)'dan göç ettiler ve Mısır'da siyasi bir yönetim kurdular. Fakat Ada'da Hiksos akınlarının neden olduğu bir etki saptanamamıştır⁵³³. Orta Bronz Dönemi'nde Karpaz Yarımadası (Karpas Peninsula)'nda, Trodos Dağları'nın kuzey eteklerinde ve Girne Dağları'nın sırtları boyunca uzanan 21 kale (fort) tespit edilmiştir. Bu kalelerin tipik bir şekilde (savunma ve denetleme karakterine uygun bir

⁵²⁷ <http://en.wikipedia.org/wiki/prehistoric-cyprus>

⁵²⁸ <http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique.middle-bronze-age.700607.html>

⁵²⁹ <http://albany.edu/cyprus/tour.html> (20.10.2010)

⁵³⁰ Astrom 1957, 277.

⁵³¹ Treasures in the Cyprus Museum 1962, 2.

⁵³² Astrom 1957, 273.

⁵³³ Treasures in the Cyprus Museum 1962, 2.

şekilde) bakır kaynakları üzerinde (copper sources) bir kontrol sistemi oluşturmak için inşa edilmiş jeostratejik hatlar ve noktalar olduğu yorumu yapılabilir. Fakat Ada toplumunda bu yapıların reel işlevinin ne anlama geldiği kestirilememektedir⁵³⁴.

Bakır kaynaklarından elde edilen bakır, cevher ve külçe olarak ihraç ediliyordu. Ama Ada'nın ihracat kalemleri arasında âlet ve silah çok azdır.

Dönemin arkeolojik nitelikleri, Yakın Doğu özellikleri göstermektedir. Nitovikla Kalesi, Anadolu, Suriye ve Fenikedekilerle paralellik göstermektedir. Ama Ege ile bir benzerliği yoktur. Dönemin mezar yapıları da Filistin'de bulunan Tell el-Farah ve Hiksos dönemiyle paralellikler göstermektedir. Anrtopolojik araştırmalar, Lapithos sitesi kıyısındaki insanların karışık halklardan oluştuğunu söylemektedir⁵³⁵. Bu demografik çoğulculuk, Ada'nın bu dönemde, yerel ve bölgesel bazda nasıl bir jeopolitik dinamizm içinde olduğunu göstermektedir.

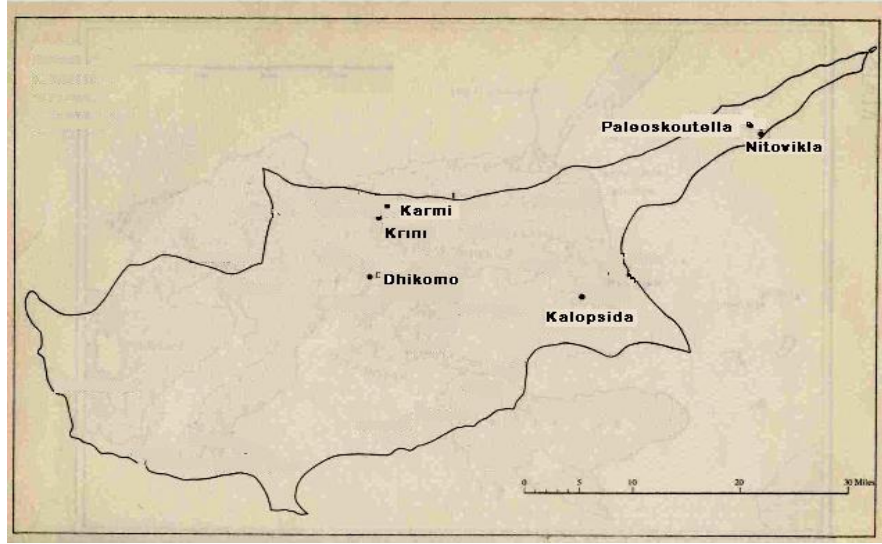
Jeopolitiğin nüfuz edici bakış açısıyla sahanın resmini şöyle çizmemiz mümkündür: Ada, jeopolitik ve tarihsel özgüllüğünü belirgin bir biçimde kazanmaya başlamıştır. Bu dönemde Ada'da tarihsel ve jeopolitik olarak var olan "idari partikularizma" ortaya çıkmıştır. Bu durum, aynı zamanda, yerel mekân birliğinin yokluğunun tarihsel olarak jeopolitik bir ortak haline gelmesi anlamını taşımaktadır.

Sosyal yapıda sınıfsal farklılaşma, derinden derine başlamış ve ciddi bir şekilde, toplum ayrışma yoluna girmiştir. Lapithos ve Karmi'de mezarlarda ele geçen eşyalardan, arkeolojik bulguların değeri, sayısı ve büyüklüğü bu durumu belgelemektedir.

Bu dönemde Doğu Akdeniz'in jeoekonomisinde, Kıbrıs'ın zengin bakır kaynakları, artık daha çok ilgi çekmeye başlamıştır.

⁵³⁴ <http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique.middle-bronze-age.700607.html>

⁵³⁵ Astrom 1957, 276-279.

Harita 22: Orta Bronz Dönemi Sitaleri

Doğu Akdeniz'in dönemsel statükosu içinde Ada'ya yönelik tehdit kaynakları dışta değil, içtedir. Bu dönemde Krını, Dhali Kafkalia ve Nitovikla sitelerinin etrafı istihkam duvarlarıyla çevrilmiştir. Bu durum, genel olarak güvensizlik ve korunma ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Bu döneme ait önemli merkezler; Karmi, Krını (Pınarbaşı), Kalopsida (Çayönü), Dhikomo, Nitovikla, Paleoskoutella'dır.

Orta Bronz Dönemi, Kıbrıs prehistoryasının yazılı kültüre giriş dönemi olarak görülebilir. Bu yazı da, şifresi çözülememiş olan Kıbrıs-Minos (Cypro-Minoan) yazısıdır⁵³⁶.

3.2.7.2.1. Karmi

Modern Karmi (Karaman) yanında Lapatsa ve Palealona'da Orta Bronz Dönemi mezarları bulunmaktadır. 1962'deki kazılarda Lapatsa'da 13 dromos ve 15 oda; Palealona'da ise 14 dromos ve 19 oda bulunmuştur. Bu mezarlardan 900 seramik kap, figürinler ve diğer parçalar; kırmızı, beyaz ve siyah boyalı çanak çömlek ele geçmiştir. Özel önemi olan bir mezarda Orta Minos Dönemine (II A) ait ithal bir seramik kase

⁵³⁶ <http://albany.edu/cyprus/tour.html>

(Kamares ware cup) bulunmuştur. Bu, M.Ö. 2. bin yılda Kıbrıs ve Girit (Crete/ Capthor) arasındaki ilişkilere nadir bir örnektir. Palealona’da bir metre yüksekliğinde rölyef insan figürleri içeren mezarlar keşfedilmiştir.

Karmi arkeolojik safhası, yalnızca özel nitelikleri açısından değil, aynı zamanda, verdiği bulguların kronoloji kurucu olması bakımından da önemlidir. Bu gömütlüklerin bozulmadan kalmış olması, içinde el değmemiş arkeolojik materyali barındırması ve Ada’nın Orta Bronz Dönemi’ne ait ölüm pratiklerini modern dünyaya afişe etmesi bakımından çok önemlidir⁵³⁷.

Mezarlara oyularak yapılan iki insan figürü, Kıbrıs’ın en erken insan heykeltıraşlık eseridir. Mezarda yatan kişinin Girit’ten geldiği düşünülmektedir. Mezara, “denizden gelenin mezarı” denmiştir⁵³⁸.

3.2.7.2.2. Krını

Girne (Kyrenia) bölgesinde bulunan Krını, Orta Bronz Dönemi’nde görülen tahkim edilmiş sitelerden biridir. Tahkimatın, çiftlik hayvanlarını da bir arada tutmak için ek işlevi olduğu düşünülebilir.

Krını’da Girne Dağları’nın (Kyrenia Mountains) güney kıyılarının daha aşağı kesimindeki meyilli arazide tahkimat bulunmaktadır. Sitenin hassas güney kıyısı, büyük ve iri taşlardan örülmüş bir duvar tarafından tahkim edilmiştir. Çünkü güney kıyısında jeostratejik zaafiyet ima eden bir meyil bulunmaktadır.

İnsanlar bu dönemde kaleleri, yerel kavgalarının bir aracı olarak görmekteydiler. Gömütlerde bulunan silahların miktarı, lokal iç kavgaların ve siteler arası mücadelenin toplumsal bir gerek olduğunu belgelemektedir⁵³⁹.

⁵³⁷ <http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique.palealona-lapatsa.483876.html>

⁵³⁸ Özkul ve Şevketoğlu 2005, 27.

⁵³⁹ <http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique.fortified-site.492570.html>

3.2.7.2.3. Kalopsida

Kalopsida, Orta Bronz Döneminin en önemli sitelerinden biridir. Burada, bu döneme ait mimari kalıntılar bulunmuştur. Bir iç alan etrafında düzenlenmiş 11 tane karemsi formda odaları içeren bir ev ortaya çıkarılmıştır⁵⁴⁰.

1924 yılında Gjerstad tarafından kazılan bu mekânların temelleri taş, duvarları kerpiçten örülmüştür. Çatıyı dikey olarak destekleyen ahşap direkler bulunmaktaydı. Bir odada kapı aralığı bulunmakta ve bu aralık muhtemelen ince bir perde ile kapatılmaktaydı. Ortada etrafı yükseltilmiş bir ocak olup, bu ocağı Gjerstad hem bir alter hem de dinî bir merkez olarak yorumlamıştır.

Bir iddiaya göre; Alaşya'nın gelişmesinden önce Kalopsida, Doğu Kıbrıs'ın başkentiydi⁵⁴¹.

Bu dönemin faunası (hayvan varlığı) en iyi şekilde Kalopsida'da bulunmuştur. Sitede bir evin 4. tabakasında Gjerstad tarafından inek, keçi, koyun ve kızıl geyik iskeletleri bulunmuştur. Kıbrıs'ta en eski at iskeleti kalıntısı ise Orta Bronz Dönemi'nin en başlarında (M.Ö. 19. yy.) bulunmuştur⁵⁴².

3.2.7.2.4. Nitovikla

Karpaz yarımadasının güneye bakan sahilinde Kuruova (Korovia) köyü yakınlarında, deniz kenarındaki alçak bir tepelik üzerinde yer almaktadır.

1929 yılında İsveçli arkeologlar (Swedish Expedition) tarafından gerçekleştirilen kazılarda Nitovikla Kalesi'nin dörtgen planlı, kulelerle desteklenmiş, merkezinde odaların kendisine açıldığı bir avluya sahip bulunan bir yapı olduğu görülmüştür. Araştırmacılar, Nitovikla'nın bu planının Anadolu'daki Hitit kaleleri ile benzerlik gösterdiğini ileri sürmektedirler⁵⁴³. Yapının inşasında iri kesme taşlar kullanılmıştır. Bu

⁵⁴⁰ Treasures in the Cyprus Museum, 1962, 2.

⁵⁴¹ <http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique.kalopsida.483354.html>

⁵⁴² Astrom 1957, 274.

⁵⁴³ http://kibris.com.tr/tanitim_detay.asp?id=117

dönemdeki Hitit ve Mısır devletinin arasındaki jeopolitik sorunların Kıbrıs'ı da etkilediği düşünülebilir⁵⁴⁴.

Kalenin düz çatıları, askerlere platform olarak hizmet vermiştir⁵⁴⁵. Dar bir vadinin en sonunda bulunan jeostratejik bir pozisyona inşa edilen Nitovikla⁵⁴⁶; kıyı güvenliğini sağlamak, gemi sevkiyatını denetlemek⁵⁴⁷, gergin zamanlarda yerel gruplar için bir sığınak yeri ve deniz baskınlarına karşı bir mukavemet noktası olmak gibi işlevler yüklenmiştir.

3.2.7.2.5. Dhikomo

Dhikomo (Dikmen), tahkim edilmiş yerleşimlerden biridir. Orta Bronz Dönemi'nin sonu, Geç Bronz Dönemi'nin başına tarihlenir.

Buradaki küçük sığınakların temeli, birkaç lokal topluluğun kolektif eforuyla inşa edilmiştir⁵⁴⁸.

Mimari yapısı, güvenlik kaygılarıyla tasarlanmış bir yerleşim yeri olan bu site, Ada içinde düşmanlık, çatışma ve gerilimlerin arttığını göstermektedir.

3.2.7.2.6. Paleoskoutella

Paleoskoutella, Nitovikla'dan fazla uzakta olmayan bir tepe üzerinde konuşlanmış sıradışı bir mezarlıktır. Mezarlık, üzerinde 20 m genişliğinde ve 3 m yüksekliğinde etrafı birbirine eşit mesafedeki küçük tümülüslerle çevrelenmiş çok büyük bir höyük olan 7'nin (Tümülüs 7) hâkimiyetiyle oldukça göze çarpıcıdır. Büyük tümülüs, çok sayıda eğimli kil ve taş katmanlardan oluşan iç içe geçmiş taş dolgularla yapılmıştır.

Karşılaşılan çeşitli özellikler, ölümlerin ardından karışık ve çok aşamalı ayinlerin düzenlenmiş olduğunu göstermektedir. Bu tümülüslerin bazıları boş mezarları kapsarken bazıları da içinde kül ve hayvan kemikleri içeren oyukları kapsamaktadır. Ölümlerin tümü

⁵⁴⁴ <http://www.cyprusive.com/?CID=146>

⁵⁴⁵ http://www.agnetours.com/tr-bolge-247-LEFKE_LEFKA

⁵⁴⁶ <http://greenparadisehomes.com/north-cyprus/The-Middle-Bronze-Age-Forts.php>

⁵⁴⁷ <http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique.nitovikla.578632.html>

⁵⁴⁸ <http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique.dhikomo.468446.html>

merkezdeki höyükte, sanki tekrar bir toplu gömme ayini yapılmak üzere toplanmış gibi bulunmuşlardır. Arkeologlar, yerel insan gruplarının, bölgeyi terk etmeden önce bir toplu ayin yapmış olabileceğini düşünmüşlerdir.

Burası Ada'daki diğer toplu mezarlara pek de benzemediğinden belki de yabancılara aitti. Tümülüslerin taş lahit mezarlar üzerine inşa edilmiş olması, üçüncü bin yılda Filistin'de oldukça yaygındır. Bu tür yerlerin yuvarlak olmasının altında yatan dinî anlam belirsizdir; fakat görünüşe göre böyle yerler, hem mezarlık hem tapınak işlevi görmektedir.

Paleoskoutella mezarlığı, toprak ve taştan yapılmış olan cenaze tören alanlarının ihtişamlı çeşitliliği ile diğer Bronz Çağı Kıbrıs mezarlıkları arasında eşsiz bir özelliğe sahiptir.

Tümülüs 7'deki 14 gömüde diğer yerel bulgularla birlikte 102 adet o yöreye ait çanak-çömlek, bir bıçak, bir kurşun halka ortaya çıkarılmıştır.

Oda mezarlarında gözlemlenen büyük çeşitlilik, bunun birbirini takip eden uzatmalı törenlerle ilişkili olduğunu ve ölümlerin küçük mezarlardan son olarak büyük mezara kadar yer değiştirdiğini göstermektedir⁵⁴⁹.

3.2.7.3. Geç Bronz Dönemi (M.Ö. 1600 – 1050)

Geç Bronz Dönemi, Ada'da önemli merkezlerin oluşumuna sahne oldu ve bu süreç pratikte metalurjik aktivitelerle bağıntılıydı⁵⁵⁰.

Bu dönem boyunca bakır, muazzam ölçülerde üretilmeye başlandı. Kıbrıs ticareti Mısır, Yakın Doğu ve Ege bölgesi dahil olmak üzere geniş bir sahaya yayılmaya başladı. Mısır firavunu ve Alaşya kralı arasındaki yazışmalar (M.Ö. 14. yüzyılın ilk yarısı), Kıbrıs ve Mısır arasındaki ticarî ilişkiler konusunda bize değerli bilgiler sunmaktadır. Cesnola Koleksiyonu, bu dönemde Mısır'dan ihraç edilen fayans ve alabaster nesnelere içermektedir.

⁵⁴⁹ <http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique.paleoskoutella.579090.html> (19.11.2010)

⁵⁵⁰ Karageorghis 1990, 2.

Figür 24: Terrakota Ana Tanrıça Figürü:

Astarte'nin önceli olduğu düşünülmektedir. Doğu kaynaklı figürün iri kulaklarında çift küpe takılıdır ve çehresi kuş başına benzemektedir. M.Ö. 1400-1200.

Adanın Yakın Doğu ve özellikle Suriye ile sıkı bağlarını sürdürmesine rağmen Geç Bronz Dönemi boyunca Kıbrıs'taki politik sistem üzerine bilinenler çok azdır. Geç Bronz Çağı boyunca Ada, yerel ve yabancı etkilerin sentezini içeren sanat eserlerinin imali için de önemli bir merkez olmuştur. Mısır'dan, Yakın Doğu'dan ve Ege'den alınan biçimsel özellikler ve ikonografik unsurlar, yerel özelliklerle ve unsurlarla kaynaştırılıyordu. Şüphesiz, yabancı motifler, yerli sanatsal geleneklerin bir parçası olurken tekrar yorumlanıyordu.

Kıbrıslı sanatkarlar, yolculuklara da çıktılar ve hatta M.Ö. 12. yüzyılda bazı Kıbrıslı metal sanatkarlarının Sicilya ve Sardinya'ya yerleşmiş olabileceği de düşünülmektedir. M.Ö. 1500'lerden itibaren Kıbrıslılar, Minoa Giriti'nin Linear (doğrusal) A'sına çok benzeyen bir yazı şekli kullanmaya başladılar. Yazının uzun örnekleri Alaşya ve Kalavassos gibi yerleşim merkezlerinde bulunan pişirilmiş kil

tabletler üzerinde ve diğer dökümanlarda mevcuttur. Yazılı metnin kazınmış ve puntolanmış karakterleri Metropolitan'daki Cesnola Koleksiyonu'ndaki bazı vazolarda görülebilmektedir.

Ege'nin Kıbrıs kültürü üzerindeki yadsınamaz etkisi yazının, bronz işlemeciliğinin, mühür taşı oymacılığının, takı üretiminin ve bazı seramik stillerinin gelişiminde görülebilir.

M.Ö. 14. yüzyıldan itibaren, Myken ve Kıbrıs arasında sıkı tecimsel ve kültürel ilişkiler görülmeye başlanmıştır. M.Ö. 12. yüzyılda Yunanistan'daki Myken merkezlerinin yıkılışıyla birlikte Ege'deki politik durum düzensizleşmeye ve Myken milletler, evlerini bırakarak Kıbrıs gibi daha güvenilir yerlere gitmeye başlamıştır.

Bu jeopolitik ortam, gelecek iki yüzyıl boyunca gelişecek olan Ada'nın Helenizasyonunu başlatmıştır. M.Ö. 14. ve 13. yüzyıllarda Alaşya ve Kition gibi görkemli binalara sahip yerleşim merkezleri, dönemi karakterize eden geniş çaplı materyallerin çıkmasını sağlamıştır⁵⁵¹.

Kıbrıs, bu dönemde Akdeniz dünya sistemi içerisine dahil edilmiştir. Bakır ihracatının ve Akdeniz ticari noktaları üzerinde bulunmasının sayesinde Ada'nın ekonomisi, Kıbrıslı seçkin bir grubu şöhrete kavuşturdu.

Kıbrıs toplumsal organizasyonları, bu dönemde oldukça hiyerarşikti. Birkaç grup insan ve aileler bakır üretimini kontrol ediyorlardı. Ekonominin bu elitleri, kendilerini büyük mezarlarla onurlandırdılar⁵⁵².

Tecimsel faaliyetlerini Akdeniz sistemi içerisinde yoğunlaştırmasıyla Ada, uzun süren izole kimliğinden kurtuldu. Sadece bakır değil, Kıbrıs çanak-çömleği de denizaşırı sahalarda görülmeye başlandı⁵⁵³.

⁵⁵¹ <http://www.metmuseum.org/toah/hd/pcyp/hd-pcyp.htm>

⁵⁵² <http://www.albany.edu/cyprus/tour.html>

⁵⁵³ Robertson 1987, 14.

Figür 25: Süt Kapları (White Slip), M.Ö. 17.-13. Yüzyıl.

Döneme ilişkin çeşitli çalışmalar, M.Ö. 2. bin yılın sonlarına doğru Kıbrıs'ta kompleks yerleşim hiyerarşisinin gelişimi üzerine varsayımlar ileri sürmüştür. Siteler, temelde Girne Dağları'nın eteklerinde (Kyrenia foothills), Trodos Dağları ve Mesarya Ovası arasında kalan bölgede ve nehir vadilerinde kurulmuştur⁵⁵⁴.

Ana merkezlerin çoğu 12 hektar veya daha büyük bir alanda ve özellikle deniz kenarında kurulmuştur. Stanley Price'ın (1979) belirttiği gibi, bu yerleşim merkezlerinin birçoğu politik olarak değil, ekonomik nedenler sonucu kurulmuştur. İç bölgeler, özellikle üretim faaliyetlerini gerçekleştirmişlerdir. Kıyı şeridi kentleri ise limanları sayesinde dağıtım merkezleri olmuşlardır. Kıyı şeridi kentlerinden Alaşya ve Hala Sultan Tekke gibi hem üreten hem de ticaret yapan limanlara sahip merkezler, temel

⁵⁵⁴ Steel 2008, 136.

olarak malî finansmanı sağlamışlardır. Catling ve Keswani, yerleşim birimi inşasının oluşturulması ile ilgili çalışmaları dörtlü bir sınıflandırmaya tâbi tutmuşlardır:

1. Deniz kıyısı merkezleri (iletişim, seremoni, yönetim ve üretim fonksiyonları)
2. İç bölge kasabaları (yönetim, üretim ve nakliye fonksiyonları)
3. İç bölge kentleri (seremoni, üretim, nakliye ve bazı depolama faaliyetleri)
4. Tarıma dayalı köyler (üretim, depolama, nakliye faaliyetleri) ve maden çıkaran kentler, çanak-çömlek üreten kasabalar (üretim)

Üretim ve takas, farklı büyüklük, işlev ve yerde bulunan merkezlerin (bireysel ve kollektif çalışmalar sonucu) daha geniş ve kompleks bir sahada iç içe geçmesini sağlamıştır⁵⁵⁵. 13. yüzyılda bölgeselleşme daha fazla olduğundan, depoların bulunduğu tarımsal yerleşim bölgeleri madencilikte ve tapınaklarda çalışan bölgelere ürün fazlasını gönderirdi. Bakır, madenci köylerinden çıkarılır, fırınlanır ve eritilirdi. Fırınlama kükürt, sülfid cevherinden ayırtmak için gerekliydi. İlk arıtmadan sonra, katışık olan bakır ve ocaktaki küme ikincil arıtma (inceltme) ve eritme sürecini gerçekleştiren merkezlere gönderilirdi. Daha sonra onu ilk merkeze kadar iletecek olan tapınağa teslim edilirdi. Merkezde, tarım ve maden siteleriyle etkileşimde olan tapınak yerleşkesi (Kalopsiha, Myrtou, Pighades) bulunurdu.

Metalurjik aktiviteler genellikle tapınakalar ve ambar arasında işbirliği ile gerçekleştirilirdi. Metalurji ve dinin belgelenmiş en iyi işbirliği Alaşya'dadır. Bu dinî ortaklık, endüstri üzerinde dinî bir kontrolün varlığının göstergesidir⁵⁵⁶.

Geç Bronz Çağı, Kıbrıs tarihinde yeni bir sayfa açmıştır. M.Ö. 15. yüzyılda Hyksos'ların Mısır'dan kovulup Doğu Akdeniz'de barışın sağlanmasıyla Ada hem doğu hem batıyla muazzam bir ticarete başlamıştır⁵⁵⁷. Uluslararası tecimin önemli merkezlerinden birine dönüşen Ada, bu dönemde bronzun temel bileşeni olan bakırın en büyük sağlayıcısıydı. Kozmopolit bir hüviyet kazanan ada, tecimsel ve stratejik çekim merkezi olarak bölgesel güçleri (Mısır, Hitit İmparatorluğu, Ugarit Krallığı ve Mykenler) kendine bağladı.

⁵⁵⁵ Ünal 2000, 185-186.

⁵⁵⁶ <http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique,late-bronze-age,702296.html>

⁵⁵⁷ Treasures in the Cyprus Museum 1962, 2.

Muhteşem binaları barındıran yeni şehirler, sahilden içlere doğru yayılırken eski liman yerleşim yerleri de büyüdü. Bu yoğun ticarî dönem, yazılı dilin kullanımına da tanıklık ederek Kıbrıs'ın tarihî çağlarını başlattı. Fakat bu barış ve huzur dönemi yıkımla sonuçlandı. Kimi faktörlerin bileşimiyle olsa da yıkıma en büyük olumsuz katkı Deniz Kavimlerinden (Sea People) gelmiştir. Deniz Kavimleri Doğu Akdeniz'deki Geç Bronz Çağı şehirlerini yıkıp tahrip ettiler. Ada da bu tarihî felaketten payını aldı. Bakıra olan talep düştü ve bölgenin zenginliği sona erdi. Yunan mültecileri Kıbrıs'a yerleştiler ve günümüz Kıbrıslılarının etnik mirasına katkıda bulundular⁵⁵⁸. Bu dönemde Kıbrıs kültürünün karakterini belirleyen faktörlerden biri de Myken göçüydü. Mykenliler Kıbrıs'ın güney ve doğu limanlarına yerleşip Suriye (Syrian) ve Filistin (Palestinian) ile ticarî ilişkiler kurmuşlardı⁵⁵⁹.

Geç Bronz Dönemini genel bilgi dolgusuyla inşa ettikten sonra bu dönemi “Kronolojik Düzen”, “Deniz Kavimleri” ve “Myken Kolonizasyonu” başlıklarıyla yeniden ele alıp daha spesifik bir içerik elde etmemiz gerekmektedir.

3.2.7.3.1. Geç Bronz Döneminin Kronolojik Düzeni

Geç Bronz Dönemi (Late Bronze Age = Late Cypriot) Kıbrıs açısından bölgesel jeopolitik dinamiklerin kendini güçlü bir şekilde hissettirdiği, özel kültürel hüviyetine yeni unsurların katıldığı müstesna bir dönem olmuştur. Adanın jeokültürel sistemine Batı kültürel levhası bu dönemde güçlü bir şekilde sızmaya başlamıştır. Yine bu dönemde Kıbrıs, tarihöncesi çağlardan (prehistoric ages) tarihî çağlara (historic ages) geçmeye başlamıştır. Bu yüzden, Ada için bu kadar önemli olan Geç Bronz Dönemini daha spesifik bir kronolojiye oturtmamız ihtiyacı hasıl olmuştur. Vassos Karageorghis, Geç Bronz Döneminin kronolojik düzenini şu biçimde ortaya koymuştur:

Geç Bronz Dönemi (Late Bronze Age = Late Cypriot = Geç Kıbrıs)

I A M.Ö. 1650-1575

I B M.Ö. 1575-1475

⁵⁵⁸ <http://www.mnh.si.edu/exhibits/cyprus/late-bronze.html>

⁵⁵⁹ Buchholz ve Karageorghis 1973, 134.

II A	M.Ö. 1475-1400
II B	M.Ö. 1400-1325
II C	M.Ö. 1325-1225
III A	M.Ö. 1225-1190
III B	M.Ö. 1190-1150
III C	M.Ö. 1150-1050

Yukarıda Karageorghis'e dayanarak verdiğimiz Geç Bronz Dönemi kronolojik düzenine ana hatlarıyla şöyle bir içerik derinliği kazandırabiliriz:

3.2.7.3.1.1. Geç Bronz Dönemi I A – B (M.Ö. 1650 – 1475)

Geç Bronz Döneminin başlangıcı, bundan bir önceki devrin bitiş yıllarından çok da farklı değildir. Büyük olasılıkla Mısır'ı bu dönemde yönetmiş, fakat sonra 16. yüzyılın ortalarında oradan kovulmuşlar; Hyksos ile olan anlaşmazlıklar yüzünden huzursuzluk, gerginlik ve kaygı bu yıllara damgasını vurmuştur. Hemen sonrasında yeşeren ticarî ilişkilere ve kentselleşmenin geliştiğine tanık olan Doğu Akdeniz'de huzur hâkim olmuştur. En başta günümüz Gazimağusasına öncü olan Alaşya gelmektedir. M.Ö. 1500'lü yıllarda III. Thutmose, Kıbrıs'ta hak iddia edip adada vergi sistemini yürürlüğe koymuştur⁵⁶⁰.

3.2.7.3.1.2. Geç Bronz Dönemi II A – B – C (M.Ö. 1475 – 1225)

Geç Bronz Dönemi II'de Kıbrıs'a yazı girmiştir. Okuma-yazma Ada'ya Giritçe Linear (doğrusal) A'ya benzeyen Cypro-Minoan heceleme sistemiyle gelmiştir. M.Ö. 14. yüzyılda ilk kez kullanılmış ve 400 yıl boyunca kullanılmaya devam edilmiştir. Geç Bronz Dönemi II C yerel bir refah dönemidir. Şehirler, şimdi kare kare ve yeni kurulmuş ya da cadde sisteminin önünde var olan birçok dev yapıya karşılık gelen Alaşya'daki gibi dikdörtgensel karelere bölünmüş bir plan ile yeniden inşa edildi. Gelişmiş sosyal hiyerarşi ve kontrolü işaret eden dev resmî binalar yontma taş işçiliği ile yeniden inşa edildi. Bu dev binaların bazıları zeytinyağı işleme ve depolama üniteleri içermekteydi.

⁵⁶⁰ <http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique,late-bronze-age-i, 702303.html>

Hem şehirlerin düzenli yerleşim planı hem de yeni taş işçiliği tekniklerinin en yakın benzerleri özellikle Suriye'nin kıyı antik kenti olan Ras-Shamra (Ugarit)'da bulunmaktadır. Dikdörtgen desteklerle çıkılmış mezarlar da Suriye ve Filistin'i işaret etmektedir.

Yontma taş işçiliği ile yapılmış boynuzlu heykeli olan tapınak, Myrtou-Pighades'te bulunmuştur. Diğer mabedler, Kition ve Alaşya'da yer almaktadır.

Ras-Shamra ve Alaşya'daki Ugaritik metinlerde Kıbrıs'ın -son bronz çağında kullanılmış olduğu anlaşılan- Asurca ismi "YA" ifadesi bulunmuştur.

Gemi enkazlarında bulunan öküz derisi formunda bakır külçeler, geniş çapta bir metal ticaretinin varlığını ispatlamaktadır.

Alaşya'da bulunan hayvan şeklindeki ağırlıkların Suriye-Filistin, Mezopotamya, Hitit ve Ege standartlarında olması, yine geniş çapta ticaret yapıldığını ispatlar. Bazı bilim adamları bu dönemde Kıbrıs'ın Alaşya adı altında Hitit İmparatorluğu'nun bir parçası olduğuna inanmaktadır. Alaşya ve Sinda gibi bazı şehirler, Geç Bronz Dönemi II C (M.Ö. 1325-1225)'nin sonlarında yaşanmış tahribatın izlerini taşımaktadır. Aslında tahmin edilen iki yıkım dalgası vardır: Birinin M.Ö. 1230'daki korsanlar, diğerinin Egeli mülteciler ya da Deniz Kavimleri (Sea Peoples) tarafından yapıldığı sanılmaktadır.

Bu yüzyılda Kıbrıs, daha önce görülmemiş yükseklikte mülklere sahip olmuştur. Döneme ait zengin bulgular, göz alıcı bir ticaretin varlığını kanıtlamaktadır. Bazı buluntular, Yakın Doğu ülkelerinden oldukça fazla olsa da iki bölgenin arasındaki bağları kanıtlayan çömlekçilikle birlikte mücevherler ve Ege bölgesinden gelen diğer önemli objeler bulunmuştur⁵⁶¹.

3.2.7.3.1.3. Geç Bronz Dönemi III A – B – C (M.Ö. 1225 – 1050)

Geç Bronz Döneminin bu evresinde çok büyük miktarda "Myken (Mycenaean) Çömlekçiliği"ne geçilmiştir. Yeni mimarî yapılanmalarda, Yunan anakarasında da bulunan ve Kıbrıs'ta yaygın olan tipik dikdörtgen basamaklı sütun başlı "Dev Kiklopien (Cyclopean) Duvarlar" (büyük taşlarla harç kullanılmadan yapılmış duvarlar) vardır.

⁵⁶¹ <http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique,late-bronze-age-ii,702306.html>

Birçok bilim adamı Mykenlerin Bronz Çağının sonlarında Kıbrıs'a yerleştiklerine inanmaktadır. Fakat bu düşünce, son yıllarda giderek daha fazla eleştirilmiştir. Çünkü Geç Bronz Dönemi II C (M.Ö. 1325-1225) ile Geç Bronz Dönemi III (M.Ö. 1225-1050)'teki materyal kültürü arasında keskin bir zaman aralığı yoktur. Bu dönemde büyük miktarda Myken III C: 1b (M.Ö. 1190-1050) çömlekleri Filistin'de bulunmaktaydı. Bu durum önceleri bir istila kanıtı olarak yorumlanmış olsa da, Kıbrıs ve Girit arasındaki artan ticaretle tetiklenmiş ve yöreye özgü bir hale gelmiş olduğu düşünülmektedir. Ayrıca, Mısır'la yakın ilişkilerin olduğunu gösteren bulgular vardır. Bir sonraki dönemde (Geç Bronz III B M.Ö. 1190-1050) olduğu iddia edilen başka bir Yunan istilasını, diğer şeylerin yanı sıra, yeni bir tür mezarı ve çömlekçilikte Myken motiflerini getirmiştir.

Birçok bilimadamı, ilk kez M.Ö. 8. yüzyıldaki belgelerde tanımlanan Kıbrıs şehir krallıklarının M.Ö. 11. yüzyılda zaten kurulmuş olduklarını iddia etmektedir. Diğer bir grup bilimadamı ise, 12. ve 8. yüzyıllar arasındaki dönemde büyük merkezlerin (kabile alanı gibi merkezler) ağlarının olduğu alanlarda sosyal kentleşmenin artış sürecinde yavaşlama görmüşlerdir. 8. yüzyılda (geometrik dönemde) yerleşim yerlerinin sayısında hızlı bir artış görülmüştür. Salamis Kral Mezarları gibi anıtsal mezarlar ilk kez ortaya çıkmıştır⁵⁶².

Geç Bronz Çağı'nın sonu, birçok Yakın Doğu medeniyetinin yıkılışına tanıklık etti. Bu, Kıbrıslılar açısından garip ve korkunç yıllar olarak adlandırılabilir. Dönemin sonundaki felaketlerin sebebi genellikle aynıydı: Sistemin ekonomik potansiyelinin haddinden fazla gelişmesi. Fakat bunun belirtileri farklı yerlerde farklı olarak görüldü. Bazı durumlarda Myken Yunanistanı'nda olduğu gibi zengin şehirleri fethetmek isteyen silahlı barbarların saldırıları vardı. Başka yerlerde, Mısır'ın uç noktalarında olduğu gibi, tüm varlıklarını alıp yola çıkan ve başka yerlere göç eden kavimler bulunmaktaydı. Başka bir yerde, korsanlar tarafından gerçekleştirilen korkunç saldırılar vardı. Akdeniz'in doğu sahilinde bulunan bu korsanlar, eski savaşçılar ve maceraperestler gibi

⁵⁶² <http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique,late-bronze-age-iii,702308.html>

insanların oluşturduğu topluluklardı. Bu insanlar, kurbanları tarafından Deniz Kavimleri (Sea Peoples) olarak bilinmekteydi⁵⁶³.

3.2.7.3.2. Deniz Kavimleri

Deniz Kavimleri (Sea Peoples) 19. yüzyıldan beri dikkat çeken bir konu olarak, özellikle Mısır kaynaklarının kanıtları ve artan arkeolojik araştırmaların desteğinde teşhis edilebilen verilerle bütün Ege ve Akdeniz Dünyası için önemli bir nitelik taşımaktaysa da, bu toplulukların kimlikleri ve orijinleri kadar amaçları ve gerçek nitelikleri hususunda açıklanamamış noktalar mevcuttur.

Deniz Kavimleri süreci, Kıbrıs'ın uzun geçmişi içerisinde özellikle bir değişim ve dönüşüm süreci olarak ilginç bir aşama teşkil etmektedir. Bu yüzden Geç Bronz Çağı Egesi ve Kıbrıs açısından önem taşıyan Deniz Kavimleri için değerlendirmeler yapılması gerekmektedir⁵⁶⁴.

Deniz Kavimleri hareketi, antik dünyanın jeopolitik statükosunu ve çehresini değiştiren en önemli ve en geniş tarihî hadiselerden bir tanesidir. Bu haliyle Eskiçağ tarihinde Büyük İskender (Alexander the Great)'in politik ve kültürel yapıp-etmeleriyle mukayese edilebilir⁵⁶⁵. Adeta bu kavimler, Grekler, Romalılar ve Batı medeniyetinin yükselmesi ve yayılması için bir yol açtılar ve bu noktada Akdeniz'in bütün jeopolitik güçlerini (all the major powers of the Mediterranean) merhametsizce tahrip ettiler⁵⁶⁶.

Deniz Kavimleri'nin göç etme nedenleri tamamen ekonomikti. Çünkü Deniz Kavimleri, hareketlerine Yunanistan'dan başlamışlardı. Yunanistan ise dağlık olup tarıma elverişli toprakları oldukça azdı. Bu husus göz önünde bulundurulursa, söz konusu kavimlerin, hayatlarını sürdürebilmek için yeni toprak arayacakları muhakkaktı⁵⁶⁷. Deniz Kavimleri, Bronz Çağı'nın sonlarına doğru (M.Ö. 13. yüzyıl) Doğu Anadolu, Suriye, Filistin, Kıbrıs ve Mısır'ı işgal eden denizci savaşçı halklardır. Hititler gibi Eskiçağ'ın büyük imparatorluklarının yıkılmasından sorumlu tutulmuşlardır.

⁵⁶³ Hanworth 1989, 38.

⁵⁶⁴ Beksaç 2000, 170-171.

⁵⁶⁵ <http://www.salimbeti.com/micenei/sea.html>

⁵⁶⁶ http://www.phoenician.org/sea_peoples.htm

⁵⁶⁷ Memiş 2002/a, 145.

İstilalarda bu döneme alt Antik Yakın Doğu'nun tarihî kayıtları yok olduğu için, ortaya çıkan tablo detaylı olarak bilinmemektedir. Bu döneme ait başlıca kayıtlar, tek taraflı olmakla birlikte Mısır kayıtlarıdır. Bilgilerin bir kısmı da Hitit kayıtlarından ve arkeolojik bulgulardan elde edilmiştir. Mısırlılar, Deniz Kavimleri ile iki kez savaştılar. Birincisi Kral Merneptah iktidarının (M.Ö. 1236-1223) beşinci yılında, ikincisi III. Ramses'in döneminde (yak. M.Ö. 1198-1166) gerçekleşti. Deniz Kavimleri'nden Filistinliler, M.Ö. 12. yüzyılda bugün Filistin olarak bilinen bölgeye yerleşmiş ve buranın Filistin olarak anılmasına neden olmuşlardır⁵⁶⁸.

M.Ö. 13. yüzyılın sonları ile 12. yüzyılın başlarında birçok Yakın Doğu devletinin yıkımına neden olan, tarihte daha çok “Deniz Halkları Göçü” adıyla anılan bu göç hareketi, “Deniz Budunları Göçü”, “Deniz Kavimleri Göçü”, “Ege Göçleri”, “Ege Halkları/ Budunları/ Kavimleri Göçü” ya da yalnızca “Kavimler Göçü” gibi farklı adlarla da anılır. Gerçekte “Sea Peoples” yani “Deniz Kavimleri” terimi, Fransız bir Mısır tarihi ve dili uzmanı (Ejiptolog) olan Gaton Maspero tarafından ilk kez 1881 yılında ortaya atılmış, yeni bir adlandırmadır. Mısır yazıtları üzerinde genellikle “adalardan” ya da “denizin ortasından”, “kuzeyden ya da kuzeydeki denizden gelen halklar” şeklinde ifade edilen Deniz Kavimlerinin tek tek isimleri de verilmiştir⁵⁶⁹. Kuzey deniz kökenli bu kavimlerin isimleri şunlardır: Ahhiyavva (Iksw, Akavvasha, Akaivvasha ya da Ekwesh gibi çeşitli şekillerde lokalize edilir), Philistler (Philistines), Turşa (Trs, Teresh ya da Tursha), Lukka (Lk, Lukku), Şardana (Srdn, Serden, Sherden, ya da Shardana), Şekeleş (Skrs, Sheklesh ya da Shakalsha)'lerden ibaret olup, “tüm ülkelerden gelen kuzeyliler” olarak tanımlanmışlardır.

Birçok bilimadamının Deniz Kavimlerini tanımlama çabalarına karşın, bizler hâlâ bu halkların çoğunun kimler olduklarını, nereden geldiklerini, neden saldırılarda bulduklarını ve bu hareketten sonra nerede ve neden gözden kaybolduklarını kesin olarak bilmemekteyiz. Gerçekten de “Deniz Kavimleri” birer fatih mi, korsan mı, kaçak mı yoksa mülteci miydiler?

⁵⁶⁸ http://tr.wikipedia.org/wiki/Deniz_Kavimleri

⁵⁶⁹ <http://www.turkcebilgi.com/deniz-kavimleri/ansiklopedi#ansiklopedi>

Genel olarak kabul edilen görüşe göre, Ege ve Doğu Akdeniz’de büyük sarsıntılara neden olan Kavimler Göçü, kuzeyde Balkan Yarımadası’nda İlyr ve Thrak kavimlerinin aralarındaki çalkantılardan doğmuştur. Kitlesele kavimler göçünün izleri, İtalya’da, Yunanistan’da, Ege Adaları’nda ve Anadolu’da olduğu gibi, bazı yerleşimlerin M.Ö. 12. yüzyıla denk gelen tabakalarında görülen büyük yangın izleriyle kanıtlanmıştır. Ege göçlerinin birden bire ortaya çıkmadığı, M.Ö. 15. yüzyılda başladığı, ancak en yoğun döneminin M.Ö. 12. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşandığı Mısır kaynaklarından anlaşılır. Doğu Akdeniz dünyası içinde gerçekleşen göçlerin bir bölümü Doğu Akdeniz havzasında, bir bölümü ise Balkanlarda ve Anadolu’da cereyan etmiştir⁵⁷⁰.

Yazılı ve arkeolojik verileri değerlendirdiğimizde, Geç Bronz Çağı’nda (M.Ö. 1700-1200) Ege ve Doğu Akdeniz çevresindeki ve Anadolu’daki toprakların birçok feodal toplum tarafından yönetildiğini görmekteyiz. Batıda, Ege Havzası’ndaki Kıta Yunanistanında (Hellas) küçük ama zengin ve etkili krallıklar, adını en ünlü kentleri olan Mycenae’den alan Myken (Akha) uygarlığını yaratmışlardı. Dönemin sonlarına doğru, üstünlüğünü Mykenlere kaptırsa da Ege’de II. bin yılın en önde gelen ve zengin krallığı Girit’in Minos uygarlığıydı.

İç Anadolu, Kızılırmak nehri yayı içindeki Hattuş’da ikamet eden Büyük Kral’ın Hitit Devleti tarafından yönetiliyordu. Anadolu’nun güneyinde, merkezi Habur nehri vadisi olmak üzere, Kuzey Suriye ve kısmen Filistin’de Mitanniler, bölgenin ve dönemin en büyük siyasal varlıklarından biriydi. Mezopotamya’da Babil ve Asur Devletleri ile Suriye ve Filistin’de ise aristokratlar ve daha küçük kabile reisleri tarafından yönetilen çok sayıda devletler mevcuttu. Aynı dönemde, Mısır’da ise Yeni Krallığın firavunları, Abu Simbel, Karnak ve Luksor’daki meşhur tapınaklarını yapmaya başlamışlardı. Tüm bunlara ek olarak, Adriyatik denizinden Pers körfezine değin uzanan bu devletler arasındaki bazı bölgelerde çeşitli kent devletleri, kabileler ya da halk grupları, kimi zaman büyük egemen devletlerden bağımsız bir politika sürdürebilmişlerdir.

⁵⁷⁰ Akurgal 2000, 96.

Ege'deki büyük siyasi birimlerden Minos, yaklaşık 15. yüzyıl ortalarından başlayarak denizlerdeki daha öncelere giden ticari ve siyasi egemenliğini yitirmişti. Minos uygarlığının bölgedeki etkin yerini, M.Ö. 1400-1200 yılları arasında deniz egemenliğini elinde tutan Hellas'taki Myken Akaları almıştır. Gerçekte Mykenler, daha M.Ö. 2. bin yılın ortalarından başlayarak Doğu Akdeniz ve Anadolu kıyılarında ticaret kolonileri kuramaya başlamışlardı. Arkeolojik kayıtlara göre, M.Ö. 16. yüzyılda Homeros'ta "Akhaioi" adı altında anılan Akalar, yani Mykenler'in izlerine Batı Anadolu kıyısındaki Miletos, Ephesos, Müskabi, Colophon, Smyrna, Klazomenai gibi merkezlerde rastlanmıştır.

Ancak bu güçlü ve dinamik uygarlık, M.Ö. 13. yüzyılın sonlarına doğru yayılma güçlerini ve Akdeniz'deki ticari girişimlerini yitirmiş durumdaydılar. Aynı çağda, Anadolu'nun batısındaki bir diğer uygarlık, kuzeybatı Anadolu ve hatta tüm Küçükasya'nın, dönemindeki en meşhur ve destansı kenti olan Troya (Troia VI M.Ö. 1800-1275)'dir. Hitit ve Myken uygarlıkları ile çağdaş olan bu yerleşimde yazı bilinmemekle birlikte, kültür yüksek bir düzeye ulaşmıştı.

Doğu Akdeniz'deki Ugarit kenti, görünüşte Mısır'a bağlıydı. Ancak Hitit otoritesine de boyun eğmişti. En parlak dönemini M.Ö. 2. bin yılın ikinci yarısında yaşayan bu önemli ve zengin liman şehri, ticari becerilerinin yanında, Hitit ve Mısır yetkililerine karşı, yöneticilerinin politik cambazlıklarıyla da ünlüydü⁵⁷¹. Ugarit Krallığı'nın hükmettiği alan, günümüzün Lazkiye kentinin kuzeyinde ve güneyinde sahil boyunca uzanan dar bir ovayı ve bölgeyi Asi vadisi ile iç bölgelerden ayıran, Suriye Alevilerinin kutsal dağı Cebel Ansariye'nin yamaçlarını kapsamaktadır.

Ugarit (Ras-Şamra); ılıman Akdeniz iklimi sayesinde Suriye'nin iç bölgeleri gibi kurak olmayıp bol yağış alan ve bunun sonucunda da verimli toprağa sahip bir coğrafyadadır. Bundan kaynaklı olarak, antik çağlarda üzüm ve zeytin yetiştiriciliği gibi tarımsal faaliyetlerde gelişme göstermiştir. Yakınındaki dağdan elde ettiği orman zenginliği ile de bu uygarlık ahşap ve ahşap oymacılığında gelişme göstermiştir. Ancak asıl zenginliğinin ve gelişmişliğinin altında yatan ana etken, kuşkusuz, coğrafi

⁵⁷¹ <http://www.stockarchiveagency.com/Tarih/49119-Deniz-Kavimleri-Firlama-Tim-Konusudur-html>

konumudur. Çünkü burası kuzey Suriye'nin tek önemli limanıdır ve Lübnan ile Filistin sahil kentlerinden daha büyük bir hinterlanda sahiptir. Ayrıca, Mezopotamya'dan başlayarak Halep, Kargamış ve Emar üzerinden gelen yolların doğal son durağını oluştururken, Kıbrıs aracılığı ile de Ege dünyasıyla kolay bir iletişim noktasını meydana getirir⁵⁷².

Daha önceleri yalnızca Orta Anadolu bölgesinde bir güç olan Hitit Krallığı, M.Ö. 14. yüzyıl ile birlikte büyük bir imparatorluğa dönüşmüş ve bu imparatorluğun sınırları artık çekirdek bölge olan Kızılırmak yayı içindeki toprakları aşmıştır. Bu ivmeyle birlikte, Mitanni Krallığı etkisindeki Kuzey Suriye'nin Hititlerin egemenliği altına girmesiyle Önasya'da iki büyük ve belirleyici jeopolitik güç ortaya çıkmıştır: Hitit İmparatorluğu ve Mısır Krallığı. İki ülke arasında, Güney Suriye'deki Kadeş kentinde M.Ö. 1286/5 yıllarında yapılan savaş, uzun yıllardır aralarında devam eden Suriye'ye hâkim olma mücadelesine son noktayı koymuştur. Suriye, biri kuzeyde Hitit, diğeri de güneyde Mısır egemenliğinin oluşturduğu iki bölgeye ayrılmıştır.

Dönemin ve Yakın Doğu'nun en önemli siyasi gelişmesi sayılabilecek bu savaşın anlatıldığı Mısır kayıtlarında geçen bazı ifadeler, bizim için en az bu olay kadar önemlidir. Bu kayıtlarda, Hititler ve onların bağlaşıklarından söz edilir. Batı Anadolu'dan Arzawalılar ve Lukkalar, kuzeydoğudan Kaşka boyları, güneyde Kizzuvatna, Halep, Ugarit ve bizzat Kadeş'ten gelen birliklerden ve tüm bunları II. Ramses'in ordularının yenip Hitit kralını ateşkesine mecbur ettiğinden söz eden yazıtlar, Kavimler Göçü olayı öncesinde M.Ö. 13. yüzyılda Anadolu'daki siyasi güçleri ve bağlantılarını anlayabilmeyi sağlar. Bu olayı anlatan Hitit metinlerinde ise, Mısırlılar yenilmiş ve Hitit kralı II. Muwattali büyük bir savaş kazanmış olarak gösterilir. Kadeş Savaşı'ndan sonra Mısırlılar geri çekilmiş ve Amurru, Kadeş ve Şam çevresindeki yöre olan Apu, Hitit egemenliği altına girmiştir.

Aynı dönemde, Hitit Krallığı ve Mitanni Devleti'nin doğusunda Kuzey Irak'ta ise yeni bir güç olan Orta Asur Krallığı ortaya çıkmaya başlar. Bu krallık, Mısır ve Hitit etkinlik alanlarını doğrudan ilgilendirmese de her iki krallıkla da ilişki içindeydi.

⁵⁷² http://mezopotamya.tripod.com/ugarit_kenti.html

Mısır'ın egemen olduğu bölgelerde ilişki içinde olan bir diğer güç ise Kassit egemenliğindeki Babil'dir⁵⁷³.

Deniz Kavimleri hareketinin nasıl bir jeopolitik statükoya tekabül ettiğini genel olarak betimledikten sonra, bu olayla birlikte Geç Bronz Çağı'nın nihayete erdiği, Demir Çağlarının başladığı kabul edilir. Demir ya da metal işleme teknolojisindeki köklü dönüşümler ve sonucunda meydana gelen savaş aletlerindeki değişim, yeni başlayan dönemin özelliklerini ve önemini gösterir. Tüm bu olgulara ek olarak, Deniz Kavimleri hareketinin eski ve köklü Doğu dünyasının karşısına yeni bir Ege dünyasının doğuşunu hazırlayan etmenleri içinde barındırmış ve Eski Doğu ile Eski Batı arasındaki ilişkileri birbirine daha çok yaklaştırmış olması da konunun birçok araştırmacı tarafından ilgiyle incelenmesine neden olmuştur⁵⁷⁴.

Deniz Kavimleri hareketinin bölge jeopolitik yapısına ağır bir darbe vurması sonucu, Kıbrıs da bu tahribattan kendine düşen payı almaktan kaçınmamıştır. Saldırıları, Kıbrıs'ı da içeren bütün Doğu Akdeniz dünyasını destabilize etmiştir⁵⁷⁵. 12. yüzyılın başlarında Kıbrıs'ın da Deniz Kavimleri tarafından istila edildiğine dair kanıtlar bulunmuştur⁵⁷⁶. Kıbrıs'ın kıyı siteleri, bu göç dalgasıyla birlikte yıkıldı⁵⁷⁷. Bu kargaşa ve huzursuzluk sonucu, Doğu Akdeniz kıyıları güvensiz sahalar dönüştü⁵⁷⁸. Amarna mektupları, Alaşya kralına ait bir gemideki Lukka insanların (korsanlar) Alaşya'daki bir köyü zorla ele geçirdiğini anlatır. Başka bir yazımda Ugarit kralı, Alaşya kralından Ugarit'i Deniz Kavimlerinden koruması için yardım istemektedir⁵⁷⁹.

Ugarit'in yıkılışı arkeolojik olarak ispatlanırken, M.Ö. 13. yüzyıl sonu ve M.Ö. 12. yüzyıl başlarına tarihlenen bir yazıtta da bu durum görülmektedir. Yazıtta düşman bir gemiden olan kişilerin Ugarit kentini yağmaladığından bahsedilir. Aslında Deniz Kavimlerinin Ugarit'ten daha önce saldırdığı Alaşya (Kıbrıs), Ugarit'e bu saldırıyı

⁵⁷³ <http://www.stockarchiveagency.com/Tarih/49119-Deniz-Kavimleri-Firlama-Tim-Konusudur-html>

⁵⁷⁴ <http://www.turkebilgi.com/deniz-kavimleri/ansiklopedi#ansiklopedi>

⁵⁷⁵ Strand 1974, 71.

⁵⁷⁶ Treasures in the Cyprus Museum 1962, 6.

⁵⁷⁷ Robertson 1987, 15.

⁵⁷⁸ Buchholz ve Karageorghis 1973, 136.

⁵⁷⁹ <http://en.wikipedia.org/wiki/Alasya>

bildirse de, Ugarit ordusunun askerî yardım için Hitit İmparatorluğuna gönderilmesi nedeniyle kendini savunamadığı görülmektedir⁵⁸⁰.

Mısır'da Tell el Amarna'da III. ve IV. Amenofisler'in çağdaş oldukları komşu krallarla yaptıkları haberleşme bulunmuştur. Bundan dolayı bu yarım asırlık (M.Ö. 1400-1350) zamana eski Önasya tarihinde "Amarna Çağı" denilir⁵⁸¹.

Deniz Kavimlerinden olan Lukkalar'ın daha Amarna Çağı'nın (M.Ö. 1400-1350) sonunda harekete geçtiklerini anlıyoruz. Zira Alaşya kralı, IV. Amenofis'e yolladığı bir mektubunda "Lukka memleketinden olan adamlar benim memleketimde her sene bir şehir aldıkları halde, ben onlara bir şey yapamadım." demektedir. Firavun, Alaşya kralına herhalde "Senin memleketinin adamları da onlarla birliktir." diye yazmış olmalı ki, Alaşya kralı "Eğer benim memleketimin adamları onlarla birlik ise, bana yaz; ben onlara istediğim cezayı veririm, onları canımın istediği gibi öldürürüm." diyordu. Bu suretle Deniz Kavimleri için "terminus ante quem" olan bu haberle, Kıbrıs Adası'na Egeli kavimlerin ayak basmış olduğunu öğrenmiş oluyoruz. Lukkaların bu büyük harekâta yalnız olmadıklarını, Danunalar denilen Deniz Kavimlerinden de aynı suretle bir Amarna mektubunda bahsedilmesinden anlamaktayız. Karatepe kazılarıyla Danunaların Kilikya'da bir krallık kurdukları anlaşılmıştır. Danunaların Kıbrıs adasını istila hareketine iştirak edip etmedikleri şüpheli olmakla birlikte, Lukkalarla beraber Danunalar'ın Deniz Kavimleri'nin öncüleri oldukları kesindir. Ancak bu iki kavimden ilk defa Amarna mektuplarında bahsedildiği, halbuki bu devrin Hitit Devleti'nin altın çağı olduğu göz önünde tutulursa, Egeli bu kavimler (Deniz Kavimleri), Kıbrıs Adası'nda üstlendikten sonra, Anadolu'nun güney sahillerine geçmiş olmalıydılar. Lukkalar'ın klasik çağlardaki Lykia'lar olduğu ve Güneybatı Anadolu'nun tam köşesine kendi adlarını vererek yurtlandıkları herkes tarafından kabul gören bir gerçektir⁵⁸².

Yıkım sürecinden sonra bile Akdeniz deniz ticaretinde varlığını sürdüren Kıbrıs'ın, Deniz Kavimleri ile ilişkili denizci topluluklar nezdinde, deniz ticaretini önemli ölçüde üstlendiği ve sürdürdüğü, arkeolojik veriler ışığında da

⁵⁸⁰ http://mezopotamya.tripod.com/ugarit_kenti.html

⁵⁸¹ Kinal t.y., 404.

⁵⁸² Kinal t.y., 407.

gözlemlenmektedir. Bu olgular ışığında, bu ilginç sürecin ve Deniz Kavimlerinin gerçeği, sadece Kıbrıs ve Yunan anakarası ve Ege Adaları verileriyle değil, Kuzeybatı Anadolu ve Batı Anadolu, Trakya ve Balkan buluntularıyla birlikte, tüm Akdeniz dünyasının verileriyle ve katkılarıyla anlaşılabilir⁵⁸³. Ege göçlerinden sonra, Önasya'nın genel olarak jeopolitik durumuna bakınca, Mezopotamya'da Kassit, Kuzey Suriye'de Mitanni ve Anadolu'da Hitit devletleri gibi Önasya'nın siyasi mukadderatında rolü olan 2. bin yılın büyük devletlerinin ortadan kalktığı ve onların yerine birtakım kabile devletlerinin kurulduğu görülür. Göçlerin ortaya çıkardığı kargaşalıklar durulduktan sonra, Mısır'da III. Ramses idaresinde eski geleneklerine göre 20. Sülale kurulmuştu. Fakat bu sülale zamanında Mısır devleti, 2. bin yılda olduğu gibi, değil kuzey Suriye'ye kadar hâkim olmak, Filistin'i bile elinde tutamamıştı. Müteakip sülalaeler zamanında da hiçbir zaman eski gücünü bulamayarak, bilakis yabancı istilalara uğrayacaktı. Batı Asya kavimlerinin Ege göçleri kargaşasıyla boğuştukları sırada, Elam kralı Şutruk-Nahunte (M.Ö. 1190-1150) Babil'i zaptederek bu zamana kadar mabetlerde muhafaza edilen Sümer, Akad ve Hammurabi çağlarına ait bütün eserleri ganimet olarak Sus'a götürmüştü. Bu suretle, bu eserler Arami çapulcularının elinden kurtulmuştu⁵⁸⁴.

Bu sırada, Babil'in kuzeyinde bulunan Asur devleti de, mevkiinin uzaklığı sayesinde Ege göçleri badiresinden kurtulduğu için, iktisadi gelişmesi bakımından Doğu Akdeniz sahillerini ele geçirmeyi gaye edinmişti⁵⁸⁵. Fakat Arami göçleri umulmadık bir şekilde bu gayenin gerçekleşmesine mani olacaktı. Gerçekten de Ege göçlerinin doğurduğu karışıklıklardan çöl sakinleri de faydalanmaya kalkmışlar ve kültür şehirlerine doğru akın etmeye başlamışlardı⁵⁸⁶.

Geç Bronz Dönemi Kıbrıs'ının çok önemli hadiselerinden biri de kuşkusuz Myken-Kıbrıs ilişkileridir. Myken-Kıbrıs ilişkisi üzerinde durmak (başka bir Yunan kavmi "Dor"ları göz ardı etmeden) hem adanın Helenizasyonu ve kolonizasyonunu

⁵⁸³ Beksaç 2000, 180.

⁵⁸⁴ Kinal 1998, 232.

⁵⁸⁵ Kinal 1998, 232-233.

⁵⁸⁶ Kinal 1998, 233.

kavramamızı sağlayacak, hem de adanın Demir Çağı (M.Ö. 1050- M.S. 325) kültürünün aydınlatılmasına önemli bir katkı sunacaktır.

3.2.7.3.3. Myken Medeniyeti

Myken ya da Yunanların kökenlerinin araştırılması, uzun zamandır yoğun ilgi konusu olmuştur. Ne dilbilimciler ne de arkeologlar arasında bu konuda herhangi bir genel uzlaşma kuramı ortaya konamamıştır⁵⁸⁷. Myken kültürü, tunç silahlı Hint-Avrupa göçebe topluluklarından Akaların M.Ö. 1800'lü yıllarda Yunanistan'ı istila ederek, yerli neolitik çiftçiler üzerinde feodal-askerî bir egemenlik kurmasıyla başlayan bir kültürdür. İzleyen yüzyıllarda, Yunanistan yarımadasının tüm hâkimiyetini ele geçiren Myken (Aka) uygarlığının en parlak dönemi M.Ö. 1400'lü yıllarla M.Ö. 1100'lü yılları arasındadır.

Bu dönemin başlarında Girit adasındaki Minos uygarlığını yıkan Myken kralları, tüm Doğu Akdeniz'deki Minos ticaretini de kontrol altına almışlardır. Daha doğrusu, Doğu Akdeniz'deki Minos ticaret gemilerinin yerini, Yunanistan, Batı Anadolu kıyıları ve Girit'in oluşturduğu üçgenin pek dışına çıkmamakla birlikte, Myken gemileri almıştır. Myken yayılması, kara yönünde Teselya, Trakya ve Çanakkale Boğazı yoluyla Batı Anadolu yönünde olmuştur. Bu ilerlemede ilk engel olan Troya, M.Ö. 1150 yılları dolaylarında Myken birleşik ordusunca yıkılmıştır⁵⁸⁸. Akaların siyasi tarihinin en önemli olayı olan Troya Savaşları, Boğazların egemenliği için Mykenlilerle Troyalılar arasında yapılmıştır. Bu savaşlar, tarihte ilk defa boğazlar sorununu ortaya çıkarmıştır. Homeros'un İlyada adlı eserinde bu savaşlar anlatılmaktadır.

Şehir devletleri halinde yaşayan Akalar'ın en önemli şehirleri Myken'dir. Bu yüzden Myken medeniyeti adıyla da anılmaktadır.

Girit'te İkinci Saraylar Dönemi'ne rastlayan zaman dilimi içerisinde (M.Ö. 1600), Yunanistan'da önemli değişimler meydana gelmekteydi. Mykenia, bir anda zenginleşmiş ve güçlü bir yönetim merkezi olmuş, çok geçmeden Anadolu, Yakın Doğu

⁵⁸⁷ Mallory 2002, 83.

⁵⁸⁸ http://tr.wikipedia.org/wiki/miken_uygarl%C4%B1%C4%9F%C4%B1

ve Batı Akdeniz ile sıkı ilişkiler kurmuştu. Bundan sonraki 400 yıl içinde Kıta Yunanistanı ve çevre bölgelerde görülen arkeolojik bütünlük, bu uygarlığa en önemli temsilcisi Mykenia'ya atfen "Myken" denmesine yol açmıştır. Fakat aslında Myken terimi, bu uygarlığın Mykenia tarafından kontrol edildiği anlamına gelmez. Diğer bir deyişle, siyasal bir çağırımı yoktur.

Bununla birlikte, Myken kültürü en açık ve geniş bir biçimde Mykenia'da izlenir. Myken kültürünün gelişimi en açık biçimde Orta Yunanistan'da ve Peloponnesos'ta izlenebilmektedir. Bu gelişimin en önemli kanıtlarından biri yuvarlak planlı, dromoslu ve bindirme tekniğiyle inşa edilmiş tholos mezarlardır. Bunların inşa edildiği dönem, aynı zamanda Mykenlerin faaliyetlerini arttırdığı zaman dilimine denk düşer. Özellikle Batı Akdeniz'de (İtalya ve Sicilya) Myken çanak-çömleği yoğunlaşmaya başlar ve GH II'den (Geç Helladic II M.Ö. 1600'ler) Rodos, Kıbrıs, Anadolu ve diğer birçok yerde görülür.

M.Ö. 1400'lü yıllardan itibaren geliştirilen Linear (Doğrusal) B hece yazısı, Myken yazısı ya da Myken Yunancası olarak bilinir. Arkeolojik bulgular ve metinler, Myken Çağı'nda Yunanistan'ın savaşçı bir aristokrasi ile yönetilen, uzmanlaşmış işgücüne sahip, geniş ticari ilişkiler sürdüren bürokratik bölgelerden oluştuğunu göstermektedir⁵⁸⁹. Myken savaşçı aristokrasisinin yaklaşık M.Ö. 1450'lerde Girit'e zorla nüfuz ettiğini gösteren yeterince kanıt bulunmaktadır⁵⁹⁰.

Arkeolojik kazılar, M.Ö. yaklaşık 1450'lerden sonra Knossos (Girit) gibi yerleşme merkezlerinin Yunanistan yarımadasından gelme toplulukların eline geçmiş olduklarını göstermektedir. Üstünde yazılar bulunan çok sayıda levhanın ortaya çıkarıldığı Knossos'ta, Girit'in Mykenialılar tarafından ele geçirilmesinden önce kullanılan Linear (Doğrusal) A'dan ayırt etmek için Linear (Doğrusal) B diye adlandırılan bir yazı kullanılmıştır. 1952'de bu levhalardaki yazılar, Mikhail Ventris tarafından çözülmüş ve yazıların Yunanca olduğu anlaşılmıştır. Bu sonuç kabul edilirse,

⁵⁸⁹ <http://www.msxlab.org/forum/medeniyetler-tarihi/193411-miken-uygarligi-akalar.html>

⁵⁹⁰ Mallory 2002, 86.

Girit'i ele geçiren Mykenler'in Yunanca konuştukları ve Dor olmayan Yunanlılardan oldukları sonucuna varmak gerekir⁵⁹¹.

Yunan dili, Anadolu ve Hint dilleri gibi ilk olarak Geç Bronz Çağı'nda tespit edilmiştir. İlk kanıtlarımız Girit adası üzerindeki Knossos'tan, Myken'den ve Yunanistan ana karası üzerindeki Pylos'tan elde edilen 3 bini aşkın kil tabletten gelmektedir. Bu tabletlerin büyük bölümü, genelde Myken ve Minos medeniyetlerinin saray ekonomilerine ilişkin, Linear (Doğrusal) B denilen hece yazısıyla yazılmış ekonomik kayıtlardır. Linear (Doğrusal) B tabletleri, yaklaşık olarak M.Ö. 13. yüzyıla aittir ve çoğu dilbilimciler, bunların genellikle Mykence olarak adlandırılan Yunancanın ilkel biçimi ile yazıldığını kabul etmektedir. Myken medeniyetinin M.Ö. 12. yüzyılda çöküşüyle birlikte Yunanlara ilişkin yazılı kayıtlar, alfabenin M.Ö. 825-750 arası bir zamanda ortaya çıkışına kadar kaybolmuştur⁵⁹².

M.Ö. 1450 yılından başlayarak ve sonraki yıllarda Myken egemenliğinde olan Ege bölgesinde, tek biçimli bir uygarlık oluşmuşsa da yerel farklılıklar (özellikle çömlek süsleme üsluplarında) sürmüştür. Yunanistan yarımadasında, Mykenia, Tirgos, Pylos ve Thebai gibi yerleşme merkezlerindeki ve Girit'teki, Knossos'taki saraylar, çok sayıda bağımsız devletin bir arada yaşamış olduklarını ortaya koymaktadır. Büyük olasılıkla, bu devletlerin bir bölümü, Bronz/ Tunç Devri'nin sona ermesinden önce, ötekiler tarafından yutulmuştur⁵⁹³.

Mykenliler, ticari faaliyetlerini çok geniş bir sahaya yaydılar. M.Ö. 14. yüzyılda Doğu Akdeniz'de (Levant) iki yüzyıl boyunca tüm ticareti ve pazarı ellerinde bulundurdular. Mykenliler, bölgede yalnızca ticaret yapmakla kalmamış, Kenan (Canaan, bugünkü İsrail, Şam bölgesi ve Lübnan'ı içine alan bölge) kentleri içinde tüccarlık kurumunu yerleştirmişlerdir. Mykenler, özellikle Kuzey Suriye'deki Ugarit ve Alalah'ta yoğunlardı ve M.Ö. 13. yüzyıl ile birlikte etkin bir biçimde Kıbrıs'ta ticari aktivitelerde bulunmuşlardır⁵⁹⁴.

⁵⁹¹ <http://www.msxllabs.org/forum/medeniyetler-tarihi/193411-miken-uygarligi-akalar.html>

⁵⁹² Mallory 2002, 83.

⁵⁹³ <http://www.msxllabs.org/forum/medeniyetler-tarihi/193411-miken-uygarligi-akalar.html>

⁵⁹⁴ <http://www.stockarchiveagency.com/Tarih/49119-Deniz-Kavimleri-Firlama-Tim-Konusudur-html>

Myken siyasi varlığı, M.Ö. 1100 yılları dolaylarında demir silahlı başka bir Yunan kavmi olan Dor akınlarıyla son bulmuştur⁵⁹⁵.

3.2.7.3.3.1. Myken Medeniyetinin Çöküşü ve Dorlar

Myken dünyasında M.Ö. 1250 civarı ve sonrasında bir kargaşa yaşandığı; M.Ö. 1050 yıllarında bu kültürün tamamen ortadan kalktığı ve bu kültür ile bağıntılı insan topluluklarının Ege Adaları ve Kıbrıs ile birlikte Batı Anadolu kıyılarına yönelik bir göç başlattığı; 13. yüzyıl sonu, 12. yüzyıl başlarında Argolit'te yıkımlar yaşanırken Messenia kıyı bölgesinin karışık olduğu anlaşılmaktadır. Messenia'da bulunan önemli bir Myken yerleşmesi olan Pylos'ta bulunan bazı tabletlerde, kıyı bölgelerinin denizden yağmalanması, kıyının takviyesi ve kıyı gözcülerinin konmasıyla birlikte, diğer tabletlerde uzun deniz yolculukları ve göç kayıtlarına rastlanmaktadır.

M.Ö. 1100 yıllarında Orta Yunanistan'ın tamamen izole olması ve Kiklad Adaları'nın boşalmasıyla başlayan bir yıkım süreci sonunda M.Ö. 1000 civarında Yunanistan malzemesinin arkeolojik olarak tespiti imkansızlaşır. Aynı süreç içinde, Ege ve Doğu Akdeniz ticareti tamamen çökerken Kıbrıs önemli bir ticaret merkezi olarak önem kazanır. Bu dönemin Myken seramik tipolojisiyle ve Geç Helladik III B1 olarak adlandırılan seramik buluntularıyla kanıtlanan göç dalgaları, bu tip seramik buluntularının Kıbrıs ve Filistin'deki varlığıyla ilginç bir nitelik alırken, bu tip seramiklere eş düşen seramikler Mora'daki Tiryns, Myken ve diğer Myken yerleşmelerinde yıkım süreçleriyle eş zamanlıdır.

Kıbrıs'ta M.Ö. 13. yüzyıldan itibaren, yerleşmelerde mevcut kerpiç surların yerine yeni kiklop duvarlı bir sur sisteminin geçtiği görülmektedir. Bu sur sistemi Anadolu ve Ege dünyası ile ilişkilidir. Yerleşmelerin daha çok güneye doğru yöneldiğinin farkedilmesinin yanında, mezar ve gömü gelenekleri de Ege dünyası ile ilişkileri sergiler⁵⁹⁶. Bu durum, Ege'deki topluluklar, Dor tazyiki ve Myken güçlerinin doğrudan etkisiyle olsa gerektir.

⁵⁹⁵ http://tr.wikipedia.org/wiki/miken_uygarl%C4%B1%C4%9F%C4%B1

⁵⁹⁶ Beksaç 2000, 174.

Dorlar, M.Ö. 1200'lerde Yunanistan'a gelerek Doris bölgesine yerleşen bir kavimdir. Önceleri, Tura bölgesinde kapalı hayat yaşayan bir kuzey kavmi olup Morava ve Vardar bölgelerinde yaşamışlardı. Dorlar da Akalar gibi Yunanca konuşuyorlardı; fakat Akalar, Aiol ve İon lehçesini Dorlar ise Dor lehçesini kullanıyorlardı⁵⁹⁷.

Dorlar, İlyria ve Trakya kavimlerinin mücadeleleri sırasında Yunanistan'ın kuzeyine sürüldüler. Bu esnada ikiye bölünen Dorlar'ın bir kısmı Epir yoluyla Korinthos körfezine ulaşırken, diğer bir bölümü de Maliakos körfezine vardı. Peloponnes'in büyük bir bölümünü ele geçiren Dorlar'ın başlıca kentleri Argos, Isparta, Korinthos, Megara ve Sikyon oldu⁵⁹⁸. Bu akınlar sırasında Mykenia ve Tiryns yakılıp yıkıldı. Özellikle savaşlarda demir silahlar kullanan Dorlar, Akalar (Myken)'a karşı bütün savaşlarda üstün geldiler. Bir biri arkasından birçok dalga halinde Yunanistan'a inen Dorlar, zamanla bu ülkenin kendilerine yetmemesi dolayısıyla Ege adalarına göç etmeye başladılar. Yüzyıllarca süren bu göç ve karışıklıklardan sonra, dil ve medeniyet sahasında ortaya çıkan gelişmeler önemlidir. Yunan lehçelerinin tarihteki coğrafi dağılımından anlaşıldığına göre, Hylleis, Pamphyloi ve Dymanes adlı üç büyük Dor kabilesinin Anadolu'nun güneybatısına, Ege'nin güneyindeki adalara Peloponnes'in doğusuna yerleştikleri anlaşılmaktadır.

Myken Medeniyeti, M.Ö. 13. ve 12. yüzyıldaki Dor istilalarından sonra, belli bir gerileme içine girdi. Büyük kentler ve krallıklar yok oldu, yazıları kullanımdan kalktı, Doğu'yu Ege dünyasıyla birleştiren ticari ilişkiler kesildi. Doğu Akdeniz'deki üstünlük Fenikeliler'in eline geçti. M.Ö. 1200'den M.Ö. 800'e kadar olan dönemi kapsayan "Karanlık Çağlar" hakkında arkeologlar çok az bilgi vermektedirler. Ölülerin gömülmesi yerini yakmaya bırakmış; hâlâ çok az miktarda üretilen demir silah ve araç-gereç biraz daha yaygın olarak kullanılmaya başlanmış; seramik işçiliği şekil değiştirmiştir.

İlk olarak Attika, Boiotia ve Kıbrıs gibi fazla zarar görmeyen yerler yeniden canlandı. Demir işleminde görülen yenilikler ve ölülerin yakılması âdeti, Yunanistan'a Dorlarla gelmiştir. Dorlar, enkaz halindeki Mykenia'nın birkaç kilometre ötesinde Argos

⁵⁹⁷ Yıldırım 2002, 172.

⁵⁹⁸ Blunt 1984, 4.

kentini, Peloponnes'in merkezinde Sparta'yı kurdular. Ayrıca Fenikelilerle ticari ilişkiler geliştirildi. Fenikeliler, bu sert ve kuşkucu Yunanlılara yeni bir alfabe öğretti. Böylece yavaş yavaş bir soylular dünyası doğdu. Bu dünyada her topluluğun başında, arazisinin geliriyle kendi kendine yeterek yaşayan bir avuç toprak sahibi vardı. Toprak sahiplerinin çevresinde, buyrukları altındaki uşaklar, köleler, köylüler ve zanaatkârlardan oluşan bir düzine insan bulunuyordu. Soylular grubunun en zengini ve en iyi savaşçısı o topluluğun kralı oluyordu. Kralın otoritesi, derebeylerin rızasına bağlıydı ve ne bir orduya ne de yönetim kurumlarına sahipti⁵⁹⁹.

Dorlar, "Polis" adı verilen şehir devletleri kurmuşlardır. Önemli şehir devletleri Atina, Sparta ve Korint'tir. Polisler, güç olarak birbirlerine denk olduklarından, birbirlerine üstünlük sağlayamamışlardır. Bu nedenle Yunanistan'da İlkçağ'da millî bir bütünlük sağlanamamıştır. Sadece ülkelerini ele geçirmeye çalışan Persler'e karşı birlik sağlamışlar ve Peloponnes Savaşları'nda Persleri yenilgiye uğratmışlardır⁶⁰⁰.

Dorlar'ın Myken merkezlerini istilası üzerine halk, adalara ve Anadolu'nun batı sahillerine göç ederek yerleşti. Güneye Eoller, Lesbos (Midilli) adasına ve onun karşısındaki araziye yerleştiler. Yine güneyde Dorlar Knidos, Halikarnassos, Rodos ve İstanköy (Cos) adalarına yerleştiler. Ortada İonlar Miletos şehri ve çevresiyle Midilli ve Sisam adalarına yerleştiler. Daha sonra İonlar Kiklad ve Egriboz adalarını da aldılar. Bu istila ve göçler dolayısıyla karışan Ege'de M.Ö. 8. yüzyılda yaşam, yeniden intizama girdi ve büyük bir medeniyet inkişaf etmeye başladı. Paranın Lidya kralı Giges tarafından keşfi, mübadeledeki zorlukları kaldırdı. Bu suretle Yunanlı gemiciler, Karadeniz ve Akdeniz'i dolaşarak ticareti ellerine aldılar. Bunun neticesi olarak, Yunanlı gemiciler Kıbrıs'ta yerleştiler ve Ege medeniyetini devam ettirdiler. Bunlar Fenikeliler gibi yalnız ticaret maksadıyla yerleşmemiş, adaya kültür ve medeniyetle birlikte ahaliyi de yerleştirmişlerdir.

Burada teşekkül eden küçük siteler arasında bir bağ olmadığı gibi, bunların Yunanistan ile siyasi bağları da mevcut değildir. Her birinin ayrı bir politikası ve hususi

⁵⁹⁹ <http://www.forumturkiye.com/threads/114842-Dorlar>

⁶⁰⁰ <http://www.tarihsayfasi.com/medeniyetler-tarihi/ege-ve-yunan-medeniyetleri.html>

bir kuruluşu vardır. Bu siyaset ayrılığı bir kuvvet değil, jeopolitik bir zaaftır. Bundan dolayıdır ki, istilalar muvaffak olmuştur. Daha sonraları her site küçük bir krallık halini almıştır⁶⁰¹.

3.2.7.3.3.2. Myken Kolonizasyonu

M.Ö. 13. yüzyıllardan itibaren Mykenli grupların Kıbrıs'a hareketini birçok araştırmacı "kolonizasyon; İng. colonization" olarak vasıflandırırken, kimi araştırmacılar da "göç; İng. immigration", "sızmak; İng. penetration" anlamındaki terimlerle nitelendirmişlerdir⁶⁰². Buna göre, "Myken Kolonizasyonu", "Myken Göçü", "Myken Sızması" terimleri, vurgu farklarını bir kenara bırakacak olursak, benzer tarihî hadiseyi dile getirmektedirler.

Mykenlerin adaya sızma ve göçleri, ani ve kısa zaman alan, birden bire gerçekleşmiş bir tarihî hadiseden ziyade, zaman içinde devam edip gelen daha geniş bir süreçler bütünü olarak anlaşılmalıdır. Dolayısıyla Ada'nın etnik yapısına katkı yapan göç ve helenizasyon süreçlerinin dalgalı bir seyir izlediği düşünülebilir.

Myken sanatı Argolid'de yaratılmış ve onun ürünleri Myken dünyasının çevresine ihraç edilmiştir. Mykenler ve onların sanatlarının Akdeniz tarihinin ön planında ortaya çıktığı zamanda, az çok coğrafi, politik ve kültürel birlik olarak şekillenmiş bulunan Rodos ve diğer Ege ülkelerinden farklı olarak Kıbrıs, politik ve kültürel açıdan Yakın Doğu küresine aitti. M.Ö. 15. ve 16. yüzyıllarda oldukça gelişmesine rağmen, Ege kültürü, sadece Ege bölgesiyle sınırlandırılmıştı. Aynı dönemde Kıbrıs'la Girit arasında direkt bir temas yoktu ve Kıbrıs'ın kuzey kıyısı boyunca bulunan merkezlerde az çok Orta Minos objelerinin bulunmasının nedeni, Ugarit'e giden Giritli denizciler tarafından bırakılan sıradan ithalat malları olarak açıklanmalıdır. M.Ö. 1400'lü yıllarda, Knossos (Girit'te ilk çağdan kalma ünlü bir saray) yağmasından hemen sonra Mykenler, Doğu'ya yeni bir pencere açtılar ve Doğu'nun

⁶⁰¹ Metin 1959, 24-25.

⁶⁰² <http://www.cypriotarch.gr/download/paper.pdf>

zenginliği ve mükemmelliğiyle karşılaştılar. M.Ö. 1450-1400 yılları arasında Myken çömlekçiliği Kıbrıs dahil olmak üzere, Yakın Doğu'da ortaya çıkmaya başladı.

Adanın en ücra köşelerinde bile Myken çömlekleri Geç Bronz Dönemi II (Late Cypriot II M.Ö. 1475-1225)'ye ait mezarlarda çokça bulunmuştur. Alaşya ve Kition gibi merkezlerde bu oran yüzde elliden daha çoktur⁶⁰³. Kaldı ki M.Ö. 1400'lerden itibaren Mora Yarımadası'nın kuzeydoğusundan Mykenli tüccarlar da adayı düzenli bir şekilde ziyarete başlamışlardır. Bugün bile adanın kuzey kıyısındaki bir şerit, eski çağlardan gelen Akalılar'ın anısına Aka kıyısı (Akamas Peninsula) olarak anılmaktadır. Zira yeni gelenler, kendi kullandıkları dili yaygınlaştırmış ve ticareti yaygınlaştıracak bir alfabe geliştirmişlerdir. Bunlar ayrıca çömlekçi çarkını da tanıtmış; çömlek üretmeye başlamış ve çömlekler de birçok ülkeye tüccarlar aracılığıyla pazarlanmıştır⁶⁰⁴.

M.Ö. 1400-1200 yılları arasında Kıbrıs'ın bronz endüstrisine herhangi değerli bir katkı yapmaması tartışılmaktadır. M.Ö. 1200'den hemen sonra Egeliler tarafından metal endüstrisi canlandırılmış, yeni tip âletler, kaplar, silahlar çokça ve çeşitli olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönemlerde (M.Ö. 1400'ler) zanaatkâr yetiştiren bölgesel okulların gelişmemesi düşünüldüğü zaman, Kıbrıslılar, bronzdaki yeni modayı öğrenmek için Mykenlileri beklemek zorunda kaldılar⁶⁰⁵.

Kıbrıs'ta Myken çömleklerinin oldukça fazla olduğu, 19. yüzyılın sonlarında Furtwangler ve Löschke tarafından çoktan farkedilmişti. Bu araştırmacılar, Ada'ya dağılmış birçok koleksiyonun da olduğunu belirterek 37 Myken çömleği ve 3 buluntu yeri ortaya çıkarmışlardır. Fimmen, adada 20 Myken çömleği buluntu yeri listelerken, Gjerstad ayrıca Kıbrıs'taki Egeli buluntuların 1000'in üzerinde olduğunu açıklamıştır. Daha sonra H.W. Catling ve A. Millett'in yaptığı çalışma göstermiştir ki, Geç Bronz Dönemi II (LC II M.Ö. 1475-1225)'de Kıbrıs'a ithal edilen Myken çömleklerinin çoğu, kuzeydoğu Mora Yarımadası'nda üretilmiştir. Alaşya şehrinin keşfi, mezar yıkıntılarındaki Myken çömlekleri ile yerleşim tabakalındaki Myken çömlekleri arasında kıyas yapılabilmesini sağladı. Schaeffer'in Alaşya'daki çalışması, ithal Myken

⁶⁰³ Mycenaean Art From Cyprus 1968, 1-2.

⁶⁰⁴ http://www.odtu.edu.tr/~kktctntm/KKTC_tarihi_ilkcag.html

⁶⁰⁵ Mycenaean Art From Cyprus 1968, 5-6.

çömlekçiliğinde katman bilimine (stratigrafi) özellikle önem veren Dikaios'un çalışması ile tamamlandı. Onun, iç katmanlardaki içerik ile ilgili çalışması, sadece hangi çömleğin hangi ortamda bulunduğunu göstermekle kalmayıp, aynı zamanda hangi Myken çömleklerinin ne kadar zaman kullanıldığını da açıklamaktaydı.

Karageorghis tarafından Kition'da yapılan kazılar, Myken taslarının hem cenaze törenlerinde hem de dinî uygulamalarda kullanıldığını ispatlamaktadır. En azından Myken çömlekçiliği açısından Alaşya ve Kition'a çok benzeyen, İsveçliler tarafından kazılmış bir yerleşim alanı bulunmuştur ve adı Hala Sultan Tekkesi'dir. Toumba tou Skourou kazısında bulunan kalıntılar, Ege'nin Kıbrıs'la olan ilişkisinin başlangıcındaki Minos çömleği ithalatını ispatlamaktadır. Kalavassos vadisi ve Güney Kıbrıs'ın merkezinin civarındaki bölgelerde yapılan saha çalışması, çok özel bir önem taşımaktadır. Kıbrıs'ta bulunan tüm Myken ve Minos çömlekleri ile ilgili yazılar, Paul Aström tarafından yayımlanmıştır. Bu yazılarda bulgular, Kıbrıs'ta Myken çömleklerinin dağılımı ile ilgili istatistiksel analizlere izin verecek biçimde değil, buluntu yeri ve boyanmış motiflere göre listeler halinde düzenlenmiştir⁶⁰⁶.

Görüldüğü gibi, Geç Bronz Dönemi'nin Kıbrıs seramiğinde en önemli olayı, M.Ö. 1400'den hemen sonra çok miktarda Myken çanak-çömleğinin Kıbrıs'ta ortaya çıkmasıdır. Saf Myken formlarının dışında Doğu'dan esinlenilmiş üçgen biçimli fincanlar, yatay kulpları ve mercek şeklinde gövdesi olan mataralar gibi birçok farklı form da bulunmaktaydı. Üzerinde simgeler (at arabası, savaşçılar, hayvanlar, kuşlar, balıklar...) bulunan Myken seramiğinin çoğu Kıbrıs'ta bulunmuştur. Kıbrıs Müzesi, içlerinde birçoğu Alaşya mezarlığında bulunmuş büyük bir Myken çanak-çömleği koleksiyonuna sahiptir. İlk Myken göçmenleri, M.Ö. 1200'ler civarında Peloponnesos'tan gelirken yanlarında modada çok keskin bir tarz getirmişlerdir. Bu tarz daha da geliştirilip yeni şekiller ve Doğu'ya özgü temalarla sentezlenip uygulanmaya başlanmıştır. Son zamanlarda yapılan sistematik çalışmalar, bu tarzın, Kıbrıs

⁶⁰⁶ Wijngaarden 2002, 125-126.

çömlekçiliğinin ve vazo boyamanın Geometrik Dönem'deki (M.Ö. 1050-750) evriminin temellerini attığını göstermiştir⁶⁰⁷.

Bu bağlam içinde, Doğu Akdeniz boyunca Geç Bronz Dönemi'nin son evrelerini kapsayan ana mesele, Kıbrıs'ın çok iyi seviyedeki organizasyonunun çöküşüyle ilgili olan nüfus hareketleridir. Birçok bilimadamı bu durumda, M.Ö. 12. yüzyılda Kıbrıs'a büyük oranda bir Myken göçü olduğunu savunmuştur. Bu göçmenlerin Geç Bronz II (Late Cypriot II M.Ö. 1475-1225) dönemindeki tahribattan ve hemen ardından yeniden yapılanmadan sorumlu olduklarına; ayrıca bu dönem Kıbrıs'ının arkeolojik kayıtlarında büyük bir etkisi olan kendi kültürlerinin birçok yönünü yanlarında getirdiklerine inanılır. Bunlar seramik kayıtlarındaki değişimler, yerel mimaride ve dinî uygulamalardaki değişimler, M.Ö. 11. yüzyılda adanın topraklarının geleneksel Geç Bronz Dönemi kullanımının büyük bir şekilde değiştirilerek yok edilmesini içerir⁶⁰⁸.

Anlaşılabacağı gibi, Kıbrıs, M.Ö. 14. yüzyıllardan başlamak üzere Myken etkisi altına girmeye başladı ve Orta Doğu'da Myken ticareti ve ekonomik teşebbüsünün önemli bir merkezi haline geldi⁶⁰⁹. Geç Bronz Dönemi, ada için kültürler arası bir füzyon, bir kaynaşma dönemini imlemektedir⁶¹⁰.

Mykenler, büyük sayılarla Kıbrıs'a yerleşip kültürel ve politik olarak burada üstünlük sağladıktan sonra Ada'nın sadece nesnel kültüründe değişikliğe sebep olmadılar, aynı zamanda kendi dil ve dinlerini tanıttılar ve bu tarihsel dönemin temelindeki Kıbrıs kültürünün temelini de attılar⁶¹¹.

İlk Mykenli tüccarlar, doğuya yapılan ticaretin genişlediği M.Ö. 1400 yılları civarında Kıbrıs'ın güneydoğusuna yerleşmişlerdir. Bu alandaki şehirler refah içinde ve planlı bir şekilde büyümüşlerdir. Daha sonrasında bu şehirlerin etrafı surlarla çevrelenmiştir.

Kıbrıs'a yerleşen Myken tüccarları ve sanatkârlarının yerini M.Ö. 1230'larda ilk Aka göçmenleri almıştır. Mitolojiye göre, adanın birçok yerinde koloniler kurmuşlardır.

⁶⁰⁷ Karageorghis 1991, 8.

⁶⁰⁸ Steel 2004, 190.

⁶⁰⁹ Alastos 1955, 27.

⁶¹⁰ <http://www.jrank.org/history/pages/6025/cyprus.html> (13.03.2010)

⁶¹¹ Treasures in the Cyprus Museum 1962, 3.

Bu, arkeolojik araştırmalar tarafından da onaylanmıştır. Bu tarz bir Aka (Achaean) kolonisinin adı Kourion'du; Herodotos'a göre Argiveler tarafından kurulmuştur. Bugün görebildiğimiz kalıntılar Roma zamanındandır. Başka bir koloni Palaipaphos, Tegea kralı Agapenor tarafından kurulmuştur. Homer tarafından bahsedilen Afrodit Tapınağı M.. 13. yüzyılın sonlarında burada kurulmuştur. Bu tapınağın harabesi, son araştırmalar ile keşfedilmiştir. Aka göçmenleri; dillerini, yazılı metinlerini ve genel anlamda uygarlıklarını tanıtarak yavaş yavaş siyasi güç olmaya bařlamıřlardır⁶¹².

Harita 23: Myken Kolonileri

Ada'yı, yerel yönetim egemenliğine dayalı sosyal düzen (social order) anlayışında etkilemiş olan Akalar⁶¹³, Geç Bronz ağı'nın sonuna kadar Ada'da yerel krallıklar kurmuřlardı⁶¹⁴. Bu krallıklar veya koloniler arasında herhangi bir siyasi bağ mevcut olmadığı gibi, metropol ülkeyle de (Yunanistan) herhangi bir siyasi bağları olmadığını ve kendi hususi politikaları bulunduğunu daha önceden ifade etmiştik.

şimdi Geç Bronz Dönemi'ne ait Myken kolonilerini ve diğer merkezleri kısaca tanıtabiliriz.

⁶¹² Karageorghis 1991, 2-3.

⁶¹³ Alastos 1955, 31.

⁶¹⁴ Robertson 1987, 15.

3.2.7.3.3.2.1. Salamis

Ada'nın en önemli ve meşhur şehirlerinden birisi olan Salamis, Kıbrıs'ın güney kıyısında bulunan Salamis Körfezi yanındaki bölgede kurulmuştur. Alaşya yerleşiminin hemen yanında, hinterlandı Mesarya Ovası olan geniş bir sahayı görmektedir⁶¹⁵.

Şehir, rivayete göre, M.Ö. 11. yüzyılda Troya Savaşı kahramanlarından Teucer tarafından kurulmuştur. Teucer, Yunanistan'da meşhur Salamis Adası'nın hâkimi olup, kurduğu bu şehre de aynı adı vermiştir. Büyük bir Yunan kolonisi olan Salamis, Ada'daki diğer şehirlerin liderliğini yapmış ve Persler'e karşı yapılan mücadelede önemli bir rol oynamıştır. Bu güzel şehir, daha sonraları bir deprem neticesinde tahrip olmuş ve Romalılar'ın işgalinden sonra yeniden inşa edilmiştir. 1950 senesinden sonra burada yapılmakta olan kazıda, bu devre ait gimnazyum ve hamam bulunmuştur⁶¹⁶.

3.2.7.3.3.2.2. Soli

Kıbrıs'ın meşhur şehirlerinden biridir. Şehir, Troya Harbi'nden sonra Yunanlılar tarafından inşa edilmiş olup "OEPEA" adını taşımaktadır.

M.Ö. 600 senesinde Oepe şehrinin kralı olan Philocyprus (Filokibrus), yaptığı reform ile meşhur olan Atinalı Solon'un tavsiyesine uyarak, şehri daha münasip bir yere kurarak onun adına izafeten Soli adını vermiştir. Şehrin yanında bulun bakır madenleri çok eskiden beri işletiliyordu⁶¹⁷.

Şehrin birkaç mil batısında konik bir tepe üzerinde azametli Vuni Sarayı bulunmaktadır. Suriye ve Anadolu etkileri altındaki saray⁶¹⁸, M.Ö. 5. yüzyılda inkişaf eden servet, zenginlik ve ihtişamın en büyük numunesidir.

Muhtemelen eski Kıbrıs krallarına ait olan Vuni Sarayı; lağımlarıyla, sıcak ve soğuk su tertibatını içeren hamamlarıyla, çok değerli oyma işçiliğiyle meşhurdur.

⁶¹⁵ Karageorghis 1969, 13.

⁶¹⁶ Metin 1959, 26.

⁶¹⁷ Metin 1959, 27.

⁶¹⁸ Gürler 2000, 160.

Tepenin kenarında bir Athena mabedi vardır. M.Ö. 400 senesine doğru, bir yangın neticesinde tahrip olmuş ve bir daha inşa edilmemiştir⁶¹⁹.

3.2.7.3.3.2.3. Marion

Salamis ve Soli gibi bir Yunan kolonisi olan Marion, bugünkü Poli şehrinin yerinde kurulmuştur. Şehrin Atinalı Akamentus isminde birisi tarafından kurulduğu sanılmaktadır. Etrafında bakır çıkarılan önemli ticaret merkezlerinden biriydi.

Marion ve komşusu Arsione sitelerindeki mezarlarda yapılan kazılarda, o zaman bu şehirlerle Yunanistan arasındaki ilgiyi gösteren Attik tarzında birtakım çömleklere rastlanmıştır⁶²⁰.

3.2.7.3.3.2.4. Paphos

Paphos (Baf), Peloponnes Akaları tarafından zaptedilen tipik bir Myken şehridir. Meşhur Yunan şairi Homeros, şehrin kurucusunun Fenikeli Kinira olduğunu kaydetmektedir. Kinira sülalesi, Baf'ın kral ailesi olmuş ve sülale Kıbrıs'ın M.Ö. 295 senesinde Ptoleme tarafından zaptına kadar idareyi elinde tutmuştur. Bu tarihten itibaren, bu aile siyasi hâkimiyetini kaybetmiş, fakat dinî reisliğini Romalıların işgaline kadar devam ettirmiştir.

Helenler zamanında Baf krallığı, genişlik ve yaptığı tesir bakımından Salamis'ten sonra gelmektedir.

Kinira, Baf'ta meşhur Afrodit mabedini kurmuştur. Baf, şöhretini Baf Tanrıçasına borçludur. Bu, Fenikelilerin güzellik ve ilkbahar tanrıçası Astarte'nin aynıdır. Yunanlılar da bu tanrıçayı Afrodit'le aynı kıymette tutmuşlardır⁶²¹.

⁶¹⁹ Metin 1959, 27.

⁶²⁰ Metin 1959, 27.

⁶²¹ Metin 1959, 27-28.

3.2.7.3.3.2.5. Kurium

Bugünkü Piskopu'ya yakın olan Kurium, rivayete göre, Peloponnes'teki Argoslu müstemlekeçiler tarafından kurulmuştur. Bu, Yunanlıların kurduğu Salamis, Soli ve Baf'tan sonra Kıbrıs'ta ilk Dor kolonisidir.

Kurium'da büyük bir Apollon Tapınağı mevcuttur. Kraliyet şehri, çıkılması hemen hemen imkânsız bir kaya üzerine kurulmuştur. Bu Akropolis'ten, sarayları ve tapınaklarıyla harabeden başka bir şey kalmamıştır⁶²².

Harita 24: Geç Bronz Dönemi Siteleri

Bu dönemde, koloniler dışında üzerinde duracağımız kimi merkezler ise Alafya, Toumba Tou Skourou, Galinoporni ve Myrtou Pigades gibi Geç Bronz Dönemi (M.Ö. 1600-1050) siteleridir.

⁶²² Metin 1959, 28.

3.2.7.3.4. Geç Bronz Çağı Siteleri

3.2.7.3.4.1. Alaşya

Alaşya adının, Tuzla köyü yakınlarındaki bir antik kent olan “Enkomi” antik kentinin mi; yoksa Ada’nın tüm politik hâkimiyetini elinde tutan bir devlet ünitesinin adı mı olduğu meselesi, Kıbrıs tarihinin çözümsüz kalmış sorunlarından biridir. Bu sorun üzerinde farklı tezler üretilse de, tam bir çözüm ortaya konamamıştır.

Alaşya’nın Kıbrıs olarak tanımlanması, 2003 yılında Goren tarafından American Journal of Archaeology dergisinde yazılan bir makale ile Alaşya’dan gönderilen Amarna ve Ugarit mektuplarının detaylı bir kayaçbilimsel ve kimyasal analizi yapılarak söz konusu olmuştur. Kil kaynaklar üzerinde yapılan bu incelemeler göstermiştir ki, Suriye, Alaşya’nın bulunduğu yer olamaz; fakat Kıbrıs’taki eşleşen killer, Alaşya’nın Kıbrıs’ta olabileceğini gündeme getirmiştir⁶²³.

Alaşya olabileceği varsayılan Enkomi yerleşkesi, Kanlıdere Nehri’nin (Pedios) kuzey kenarında, kayalık bir plato üzerinde yer almaktadır. Deniz kıyısında bir liman kenti olan Alaşya, Kanlıdere’nin denizi mille doldurması sonucunda bugün denizden oldukça içeride kalmıştır.

Figür 26: Alaşya (Enkomi) Harabeleri

⁶²³ <http://en.wikipedia.org/wiki/Alashiya>

19. yüzyılın sonlarından itibaren alanda yapılan arkeolojik kazılar, ilk yerleşmenin M.Ö. 16. yüzyılda kurulduğunu göstermiştir. Ortaya çıkarılan çok sayıda bakır işleme atölyesi, kentin başlıca ticari aktivitesinin bakıra dayandığına işaret eder. Özellikle 13. yüzyılın sonlarından itibaren, ızgara biçiminde plana sahip kent oldukça büyümüş, etkileyici surlarla çevrilmiş, çok sayıda kamu binası inşa edilmiştir. M.Ö. 12. yüzyılda meydana gelen Deniz Kavimleri olayı ile ortaya çıkan karmaşa, ayrıca Ege'den bu yana doğru gelen göç hareketi, bölgedeki istikrarı bozmuş, bununla birlikte limanın dolması ve meydana gelen depremler neticesinde kent terkedilmiştir. Enkomi'yi terk eden ahalinin Salamis kentini kurduğu düşünülmektedir⁶²⁴.

Figür 27: Alaşya (Enkomi) Harabeleri

Famagusta'nın (Gazimağusa) çevresi, her zaman gelişme ve zenginlik için uygun bir yer olmuştur. Burası verimli bir ovardır ve Salamis Körfezi doğal bir limandır. Coğrafi konumu ve Akdeniz'in bu kısmındaki etkin rüzgâr ve akıntılar, bu bölgenin ticaret ve Yakın Doğu ile kültürel ilişkiler bakımından uygun olduğunu da gösterir.

⁶²⁴ http://kibris.com.tr/tanitim_detay.asp?id=124 (19.10.2010)

Arkeolojik kazılar göstermiştir ki, bu bölgede en erken yerleşimler, M.Ö. 1800 yıllarında Orta Bronz Çağı'nda olmuştur.

Bu bölgedeki kazılar, metalurjinin yapıldığı birkaç yeri gün yüzüne çıkarmıştır. Bakır oksit eritme işleminin yapıldığı yerde atık maddeler ve âletler bulunmuştur. Alaşya'nın Suriye ve Anadolu'ya bakır ihraç ettiği yazışmalardan anlaşılmıştır.

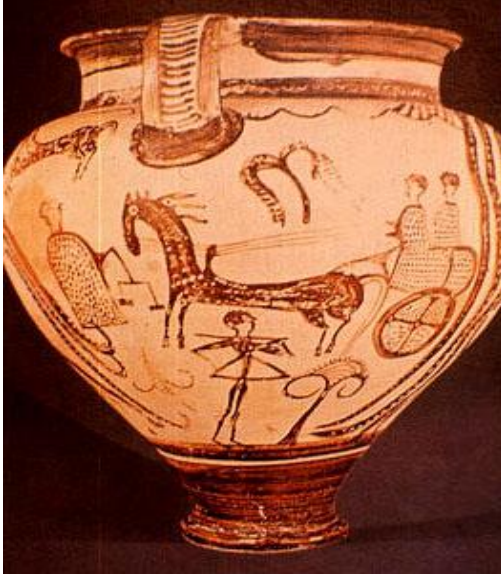
Figür 28: İhraç Malı (Goods) Bakır Külçesi (İngot), Alaşya'dan, M.Ö. 12. Yüzyıl.

Metalurjik aktiviteler, Geç Bronz Dönemi'nde arttı. Bu dönemde Mısır firavunu ile bu ülkenin kralı arasındaki yazışmalar, Alaşya'dan bahsediyordu. M.Ö. 1200 yıllarındaki depremler şehri harap etti; fakat şehir yeniden yapıldı. Daha önceki şehir, plansız bir şekilde yapılmıştı; ancak yeni şehir bir ara cadde ve doğu-batı uzantılı sokakları içeren ızgara şeklinde bir planla inşa edildi. Günümüze kalan yıkıntıların büyük kısmı, eski şöhretini koruyamayan yeni şehirdendir. Bu zamana kadar nehir çoktan dolduğu gibi, M.Ö. 1075'teki deprem de nehir yatağını yükseltmiştir⁶²⁵.

Alaşya (Enkomi) mezarlarından çıkarılan çok değerli mezar hediyelerinin on yıllarca kaçırılmasının ardından, bölge 1896'dan itibaren A.S. Murray'ın yönetiminde British Museum tarafından kazıldı. Kazılar 1930'lardan sonra İsviçre Kıbrıs Keşif

⁶²⁵ <http://www.whatson-northcyprus.com/interest/famagusta/salamis/enkomi.html> (19.10.2010)

Heyeti'nin ardından, Claude F.A. Schaeffer ile devam etti⁶²⁶. Kazılar sonucunda bölgenin en zengin Bronz Çağı mezarlarının içeriği görülmüştür⁶²⁷.

Figür 29: Myken Krateri
(Alaşıya'da bir mezardan, M.Ö. 14. yy.)

Figür 30: Myken Tarzı Altın Kaplama Yüzük
(Alaşıya, M.Ö. 14. yy.)

Alaşıya (Enkomi), evlerin avlularında bulunan kaya mezarlarıyla kaplanmıştır. Bu mezarlar, Kition ve Ugarit'tekilerle büyük benzerlik gösterir ve doğal kayalara kazılmışlardır. Boynuzlu Tanrı heykelinin bulunduğu sunağın doğusunda yapısal mezarlar da mevcuttur. Bunların ikisi dikdörtgen şeklinde ve taş bir levhanın bulunduğu düz bir tavana sahiptir. Üçüncü mezar kubbe şeklindedir ve alt kısmı taştan, üst kısmı ise kilden yapılmıştır. M.Ö. 13. yüzyıla tarihlenen mezarın planı ovaldir ve Kıbrıs'ta mezar mimarisinin eşsiz bir örneğidir (M.Ö. 13. yüzyıl).

Olağandışı bir başka mezar (2. mezar; M.Ö. 1425) içinde ise üç yaşlı kişi vardır; bir kadın ve iki erkek. Altın, alabaster, seramik kaplar ve işlenmiş seramik kaplara bakılırsa bunlar rahiplerdir. Bu mezardaki en güzel nesnelere, lades kemiği kulplu iki gümüş kasedir. Birisi düz, diğeri altınla kaplanmış çiçek ve boğa başlarıyla süslenmiştir.

⁶²⁶ <http://en.wikipedia.org/wiki/Enkomi>

⁶²⁷ <http://www.cypnet.co.uk/ncyprus/city/famagusta/engomi.html>

Bu kase, Myken sanatının sergi parçalarından biridir. Muhtemelen aynı ustanın yaptığı bu kaselerin bir çifti Yunanistan'da Argolid'de Dendra'daki kraliyet mezarında bulunmuştur⁶²⁸.

Mezarlarda, Mykenlerin Alaşya (Enkomi)'daki varlığını kanıtlayan çok fazla çanak-çömlek ve başka değerli eşyalar bulunmuştur. Enkomi'nin ekonomik zenginliğinin tarihi, şehrin Mısır, Orta Doğu, Ege Bölgesi ile olan ilişkisini de ispatlayan mezarlarda bulunan fazla miktarda altın eşyalardan, 13. yüzyıl sonu Aka göçmenlerinin adaya yerleştikleri tarih olarak bilinir. Alaşya'da yaygın bir şekilde, taşlardan yapılmış mezar odalarının yanı sıra, kaplara konmuş çocuk mezarlarına, çukur ve tholos mezarlar ile yontulmuş kare taşlardan inşa edilmiş mezarlara da rastlanmıştır⁶²⁹.

Figür 31: Alaşya (Enkomi) Harabeleri

Bu dönemde dev kiklopiyen duvarlar ve şehrin kuleleri inşa edilmiştir. Şehir, kuzeyden güneye 400 m ve doğudan batıya 350 m'ye yayılmıştır. Duvarın ana noktalarında 4 kapı ve tüm şehri kaplayan bir ana yol vardır. Şehrin yollarının gidişatı, bu dönemde değiştirilmiştir. Yollar, düz hatlar olarak uzanmakta ve diğer yollarla dikey olarak kesişmektedir. Basamaklandırılmış bir halk meydanı yapılmıştır. Bu dönem,

⁶²⁸ <http://patrimundianorthcyprus.com/rubrique,enkomi,ii,470745>

⁶²⁹ Keswani 2004, 93.

anıtsal kamu binalarının yeni bir mimari stille yapıldığı dönemdir. Bu binalar yontma taştan yapılmış olup Ugarit'te benzerleri bulunan ilk örneklerdir. Ayrıca Yunan karakteristik benzerlikleri de bulunmuştur. Alaşya, Kıbrıs'ın ekonomik ve politik yaşamında önemli bir rol oynarken bunun kesinliğine dair bir kanıt olmamasına rağmen, Alaşya'da düşüş, korsanların baskınlarıyla başlamıştır.

Bakır üretimi, şehrin en temel endüstrisi olarak kalmıştır. Büyük Saray (bina 18) yavaş yavaş görkemini kaybederken tapınaklar aynı kalmıştır. M.Ö. 1075 sıralarında, doğal bir âfet, büyük bir ihtimalle bir deprem, tüm şehri harap etmiştir. Şehrin göze çarpan değerleri “Bronzlar Evi”, “Bina 18”, “Boynuzlu Tanrı Tapınağı” ve “Bir İngot (külçe ya da kütük) Üzerinde Duran Tanrı Tapınağı”dır.

Bronzlar Evi: İçinde bulunan büyük miktardaki bronz eşyadan dolayı “the House of the Bronze” olarak adlandırılan büyük bina. M.Ö. 12. yüzyıla aittir.

Bina 18: Bu yapı, Aka liderinin sarayı olarak bilinir ve 5. yol üzerine yapılmıştır. 40 m uzunluğunda ve yontma taş işçiliği ile yapılmıştır. Bazı taşlar 3 m'den daha geniş ve 1.40 m yüksekliğindedir. Yapı 12. yüzyılın başlarında tahribata uğramış ve içinde birçok oda olan bir atölye olarak tekrar inşa edilmiştir.

Boynuzlu Tanrı Tapınağı: Bu tapınak, bitişik başka odalarla çevrelenmiş büyük bir oda içeriyordu. Yapının güneyinde kazıda ele geçirilen “Boynuzlu Bir Tanrı”yı betimleyen ünlü bronz heykelcik bulunmaktaydı.

Tapınağın altında yapılan kazılar, M.Ö. 16. ve 13. yüzyıla ait katmanlar ortaya çıkarmıştır.

Bir İngot Üzerinde Duran Tanrı Tapınağı: 4. ve 5. cadde arasında, kaldırımlı meydanın doğusunda bulunmaktadır. Meşhur kütük üzerinde duran tanrı heykeli, bitişik odalarla çevrelenmiş olan 16x10 m genişliğindeki büyük odanın yer aldığı tapınakta bulunmuştur. Büyük odanın duvarları üzerine ibadete gelenlerin dinî bağışlarını bıraktıkları tezgahlar inşa edilmiştir⁶³⁰.

⁶³⁰ http://www.patrimundianorthcyprus.e_monsite.com/rubrique,enkomi,4704713.html

Figür 32: Alaşya Apollon'u (Alaşya, M.Ö. 12. Yüzyıl)

3.2.7.3.4.2. Toumba Tou Skourou

Toumba Tou Skourou, kuzeybatı Kıbrıs'ta Morphou (Güzelyurt) kasabasının kuzeyinde kurumuş Ovgos nehrinin (Ovgos River) kıyısında bulunmaktadır⁶³¹.

Figür 33: Toumba Tou Skourou Harabeleri

⁶³¹ Vermeule ve Wolsky 1990, 3.

Bu yerleşmenin, bataklık olan alçak araziden korunmak için suni bir tepenin üzerinde kurulduğu anlaşılmaktadır. Kazılarda ele geçirilen bir bakır cürufu, bazı arkeologların Toumba Tou Skourou'nun bu dönemde bakır işlediğini ve külçe bakır ihraç ettiğini düşünmelerine yol açmıştır. Mezarlarda bulunan ölü armağanları, yerleşmenin çok zengin olduğunu göstermiştir. Arkeolojik kazılar, evlerinin temellerinin taş, duvarlarının da kerpiçten yapıldığını ortaya çıkarmıştır⁶³². Toumba Tou Skourou'da kıt da olsa Minos ithal objelerinin bulunması, bu siteyle Girit arasındaki yakın ilişkilerin bir göstergesi olarak yorumlanabilir⁶³³. Toumba Tou Skourou'dan elde edilen kazı bulguları Güzelyurt Arkeoloji ve Doğa Müzesi'nde sergilenmektedir⁶³⁴.

3.2.7.3.4.3. Galinoporni

Vasili/ Kraltepe doğu ve güney yamaçlarında verimli düzlükler bulunan ve yaklaşık 100 m dikine yükselen bir tepedir. Yerleşim kalıntıları bu yüzeyin neredeyse tamamında görülebilir. Üst platoda belirgin mimari yapılar ve her yerde kırık çömlek parçaları mevcuttur. Yerleşkenin topografik konumu, geniş depolama ve saklama kapasitesi, buranın elit bir rezidans ve/veya sunak olduğunu gösterir. Güçlü dikey yapısı, yerleşimin yönetim merkezi olduğuna işaret eder.

Zengin bir bronz deposu, Vasili/ Kraltepe kasabası yakınlarında bir tepe üzerinde bulunmuştur. Bu depo, 26 bronz nesne içermektedir. Bunların 16'sı tas ve 3'ü tütsü yakılan âletlerdir. Bronz nesnelere ve burada bulunan seramik malzeme, Geç Bronz Dönemi II C ve III A evresine aittir. Bronz deposu, Geç Bronz Dönemi Kıbrısı'nda bilinen en büyük depodur. Tamamlanmış nesnelere içerir ve üç tütsü yakılan obje içeren tek yerdir. İki parça haricinde, bu yüksek kaliteli oyma ürünlerin sadece Ugarit, Akka ve Beth Shan gibi Kıbrıs dışındaki yerlerde benzer paralelleri mevcuttur⁶³⁵.

⁶³² <http://www.hotelsempati.com/Turkish/kuzeykibris/sehirler/guzelyurt/toumba-tou-skourou.php>

⁶³³ Sorensen, http://www.shc.ed.ac.uk/archaeology/publications/poca2006/documents/11_Hojen_Sorensen.pdf, 157.

⁶³⁴ http://www.northcyprus.8k.com/guzelyurtmuze_tr.htm

⁶³⁵ http://www.patrimundianorthcyprus.e_monsite.com/rubrique,vasili,6044758.html

3.2.7.3.4.4. Myrtou Pigades

Komşusu olan Toumba Tou Skourou gibi Myrtou Pigades de aynı dönemden kalmadır⁶³⁶. M.Ö. 1150 yılında yıkılıp bir daha kullanılmadığı anlaşılmaktadır. Çok küçük bir yer kazılmıştır. Burada merkezî bir bahçeyi çevreleyen odaların duvarları bulunmaktadır. Ancak en dikkat çeken yapı, Altar (sunak)'dır. Burası tanrılara hayvan kurbanlar sunulduğu düşünülen, 2 m kadar üstünde taştan boynuz benzeri şekillerin bulunduğu kalın taştan bir zemine sahiptir⁶³⁷.

Figür 34: Myrtou Pigades

Myrtou Pigades, sadece bir tapınak olsa da araştırmacılar bunun Geç Bronz Dönemi'nden Demir Çağı'na uzanan önemli bir şehrin parçası olduğuna inanmaktadırlar. Myrtou Pigades'teki ana yapı, birkaç törensel etkinliğe de hizmet ediyordu⁶³⁸. Tapınak iki alana sahiptir. Birincisi diğerinden daha büyüktür ve odalara açılmaktadır. Bu büyük alanda bir sunak bulunuyordu ve yanında koç ve geyik boynuzları yer alıyordu. Diğer alana Minoa kutsal boynuzlarının üzerinde yükselen,

⁶³⁶ http://www.agnetours.com/tr_bolge_247_LEFKE_LEFKA_

⁶³⁷ http://www.agnetours.com/tr_bolge_235_GUZELYURT_OMORFO_

⁶³⁸ Knapp 1986, 53.

yontma taştan sütun bloklar yerleştirilmiştir. Bu tapınağın hazinesi, bir grup bronz stanttı. Dekoratif stantlar, bronz kazan olarak kullanılmıştır. Kıbrıs, bunların ilk yapıldığı yerdir. Fakat birçok Bronz Çağı ayinlerinde kullanılır hale gelmiş ve Akdeniz boyunca da ihraç edilmeye başlanmıştır.

Bulgulardan, zeytin ekiminin ve hasatının da yerel din içinde önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır⁶³⁹.

3.2.8. Demir Çağı

Demir Çağı (Iron Age), tarihten önceki prehistorik devirlerin son zamanlarına verilen addır. Pek çok bölgede değişik tarihlerde başlamış ve bitmiş olsa da Anadolu'da genel olarak M.Ö. 13. yüzyılda başladığı, M.Ö. 4. yüzyılda bittiği kabul edilen ve demirin ergitilerek kullanılmasıyla karakterize olan bir dönemdir.

Kuzey ve Batı Avrupa'da bu çağ, M.Ö. I. bin yıla tesadüf eder. Bu devrin başlangıcı, Kelt medeniyetinin geliştiği ve yayıldığı zamanlara rastlar ve Romalıların istilasına kadar sürer. Bu dönemde bulunan demirin işlenmesi, sanayinin gelişmesine neden olmuştur⁶⁴⁰. Demir Çağı, insanlık tarihinin ilk çağlarında, hayvanları öldürmek için kullanılan keskin bıçakların, ağaç kesmeye yarayan baltaların ve savaş aracı olan kılıçların demirden yapılmaya başladığı döneme ilişkin bir nitelendirmedir.

Demir cevheri, yani içinde demir bulunan kayaç ve topraklar dünyada en çok rastlanan madenlerdendir. Doğada yeryüzüne yakın yerlerde bulunduğu için tunç yapımında kullanılan bakırdan çok daha kolay elde ediliyordu. Bu nedenle daha ucuzdu. Demir, odun kömürü ateşinde eritiliyordu ve bu işlem için çok fazla araç gerekmiyordu. Ormanlara yakın kurulan odun kömürü ocakları, demir elde edilmesini çok kolaylaştırmıştı.

Demir kullanımının yaygınlaşmasıyla, çok miktarda üretilebilen tarım ve sanayi âletleri herkesin edinebileceği mallardan oldu. Oysa tunç eşyalar ve âletler yalnızca zenginlerin alabileceği kadar pahalıydı. Artık kendine tarla açmak isteyen herkes,

⁶³⁹ <http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique,pigades,598129.html>

⁶⁴⁰ http://www.turkcebilgi.com/demir_cagi/ansiklopedi#ansiklopedi

çarşıdan bir balta ve bu tarlayı sürmek için saban demiri alabilirdi. Zanaatçılar, demirden yapılmış âletleri kolayca bulabiliyorlardı. Gene demirden yapılmış ucuz savaş araçları, zengin olmayan hakların da savaşta söz sahibi olmalarını sağladı. Tunç ise kova, kazan, kap-kacak gibi ev eşyaları ile yüzük, bilezik, broş ve iğne gibi süs eşyalarının yapımına ayrıldı⁶⁴¹.

Demirden silahların yapılmasıyla birlikte, insanlar kendilerini daha fazla koruyabilmişlerdir. Ancak bu durum, devletler arasında çekişmelere sebep olmuştur⁶⁴². Demir silahların tunçtan olanlar karşısındaki açık üstünlüğü, Asur krallarının Urartu ve Nairi ülkeleri ile onların Suqunia, Arzaşkun, Tuşpa gibi kraliyet kentlerine seferler yapmasının ana sebeplerinden olmalıdır. I. Salmanasar (M.Ö. 1273-1244) döneminde başlayan ve ardılları tarafından birçok defa tekrarlanan askerî seferlerin nedenlerinden en önemlisi, Van Gölü havzasında bulunan ve yazılı belgelere göre altından daha değerli olan demir yataklarıdır. Anadolu'da tunç endüstrisinden demir teknolojisine kesin dönüşüm, büyük oranda Frig ve Urartu uygarlıklarınca sağlanmıştır. Ancak Urartular, sahip oldukları doğal kaynaklar nedeniyle öncü konumdadırlar. Jeolojik yapısında yoğun üretim için yeterli miktarda bakır, kurşun, demir yanında altın ve gümüş gibi değerli metalleri de barındıran Doğu Anadolu'daki üretim sürecinde, Asurluların tetikleyici etkisi kesindir. Kuzey Mezopotamya'dan başlayarak Suriye'yi ve Que, Hilakku, Pirindu, Kisvatni, Tabal, Patin/ Pattina, Unki dahil Anadolu'nun kısmen güney ve iç bölümünü ele geçiren ve demircilikte çok ustalaşan Asurlular, savaş malzemeleri üretmek için büyük demir işleme atölyeleri kurmuşlardır. Çünkü o dönemlerde, Önasya siyasetinde etkin ve baskın olabilmenin en kolay yolu demirden yapılmış silahlara sahip olmaktır⁶⁴³.

Anadolu, ilk Demir Çağı boyunca, çeşitli topluluklardan oluşan irili ufaklı krallık ve beyliklere bölünmüştü. Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye'de Geç Hitit Krallığı, Doğu Anadolu'da Urartu Krallığı, İç Anadolu platosunda Frig Krallığı, Batı Anadolu'da

⁶⁴¹ <http://www.webhatti.com/tarih/638755-demir-cagi-hakkinda-dovme-teknigi-ne-zaman-kullanilmistir.html>

⁶⁴² <http://www.forumdas.net/odev-ve-tezler/demir-cagi-75960>

⁶⁴³ Özdemir 2007, 507-508.

Lidya Krallığı, güneybatı sahillerinde de Karya ve Likya Krallıkları bulunuyordu⁶⁴⁴. Demirin yaygın olarak kullanımı, Anadolu'da Tunç Çağlarını sona erdirdi. M.Ö. 9. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, tüm silahlar ve çoğu âletlerin yapımında demir tartışmasız bir üstünlük sağladı⁶⁴⁵. Demir Çağı'nın Anadolu'da genel olarak M.Ö. 13. yüzyılda başladığı ve M.Ö. 4. yüzyılda bittiği kabul edilmektedir⁶⁴⁶. Kıbrıs'ta M.Ö. 1100 yıllarına kadar Bronz Çağı'nı karakterize eden politik organizasyon sistemlerinin ve yerleşim kalıplarının (patterns) sonuna gelinmişti. Çünkü yeni sosyal ve ekonomik yapılar, Demir Çağı'nda jeopolitik güç merkezlerinin ve nüfusun kuruluş ve gelişmesine zemin hazırlamıştı⁶⁴⁷.

3.2.8.1. Kıbrıs Demir Çağı (M.Ö. 1050 – 325)

Bronz Çağı'nın sonuna doğru (M.Ö. 11. yüzyıl ortası) Ada medeniyetinin temel şekillendirici yapısı oluşmuştu⁶⁴⁸. M.Ö. 11. yüzyıl, jeopolitik açıdan etkileyici gelişmelerin gözlemlendiği esas ve temel bir zaman aralığı (a pivotal period)'dır. Kıbrıs tarihi, bu yüzyılda tarihî Kıbrıs krallıklarının (Cypriot kingdoms) kuruluşuna ve etkinliğine şahit olmuştur⁶⁴⁹. Demir Çağı, Kıbrıs'ta sosyal farklılaşmanın gelişimi için önemli bir dönem olmuştur⁶⁵⁰. Ada bu dönemde en az 10 otonom devlete bölünmüştü ve üç dil konuşuluyordu: Grekçe (Greek), Fenikece (Phoenician) ve adanın yerli dili ki araştırmacılar bunu "Eteocypriot" veya "Original Cypriot" olarak adlandırmışlardır⁶⁵¹.

Kıbrıs'ta gündelik kullanıma yönelik demirden araç-gereç ve silah yapımında teknolojinin ilk örneklerinin Anadolu'dan geldiği düşünülmektedir. Geç Bronz'un güç savaşlarından sonra Yakın Doğu'da duraklamalar meydana gelmiş, uygarlıklar kaybolmuş, okuma yazma neredeyse unutulmuştur. Sarayların yerini derme çatma evler

⁶⁴⁴ <http://www.teknolojiweb.net/tarih-dersi-ilkcag-konu-anlatimi-ilk-demir-cagi-ve-gec-hitit-donemi-hititler-frigler-urartu-uygarligi-ile-ilgili-konu-anlatimlari>

⁶⁴⁵ Tuna 2002, 13.

⁶⁴⁶ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Demir-%C3%87a%C4%9F%C4%B1>

⁶⁴⁷ Knapp 1997, 69.

⁶⁴⁸ Alastos 1955, 35.

⁶⁴⁹ Coldstream 1989, 325.

⁶⁵⁰ Rupp 1989, 336.

⁶⁵¹ [http://www.cyprus.gov.cy/moi/pio/pio.nsf/All/9AB6B3DDEDCAF33C22577C70031F4B8/\\$file/Cyprus%20Today,%20April_%20June%202010.pdf](http://www.cyprus.gov.cy/moi/pio/pio.nsf/All/9AB6B3DDEDCAF33C22577C70031F4B8/$file/Cyprus%20Today,%20April_%20June%202010.pdf)

ve çoban barınakları almıştır. Demir Çağı'nda Doğu Akdeniz bir müddet karanlık devir yaşamıştır. Bu dönemde yakılıp yıkılmalardan kaçan göçmenlerin çoğu Kıbrıs'a gelmiştir. Kıbrıs'ta tanışan bu değişik kültürler kaynaşmaya başlamıştır. Adaya yerleşenler, zaman geçtikçe birbirlerinin kültürlerinden esinlenmişlerdir⁶⁵².

Geç Bronz Devri'nin ortalarından itibaren adada demirin işlenmesine başlanmıştır. M.Ö. 1000 yılının başlangıcında, Kıbrıslılar arasında demir yapımı ve silahların kullanımı yaygınlaşmıştır. Kendi aralarındaki çatışmalar ve kuzeyden gelen saldırılar devam etmiştir. Bu devirde silahlar gelişmiş; fakat askerî mimari gelişmemiştir. Demir Çağı boyunca Kıbrıs, birçok politik gücün savaş alanı haline gelmiştir. Bu politik kargaşa, M.Ö. 6. ve 4. yüzyıllar arasında da devam etmiştir⁶⁵³.

Demir Çağı, üç başlık altında incelenmektedir:

1.Kibro-Geometrik Dönem (M.Ö. 1050-750)

2.Kibro-Arkaik Dönem (M.Ö. 750-475)

3.Kibro-Klasik Dönem (M.Ö. 475-325)

Şimdi Kıbrıs Demir Çağı'nın (M.Ö. 1050-325) bu alt başlıklarını betimlemeye çalışalım.

3.2.8.1.1. Kibro-Geometrik Dönem (M.Ö. 1050 – 750)

Kıbrıs üzerindeki en önemli gelişme, M.Ö. 1200 ve M.Ö. 1050 yılları arasında anakara Yunanistan'dan art arda gelen göçmen dalgalarının adaya varışıyla olmuştur. Yeni gelen bu insanlar beraberlerinde cenaze törenleri, giyim-kuşam, çömlekçilik, üretim ve savaş geleneklerini de getirip ölümsüzleştirdiler. M.Ö. 11. yüzyıl itibariyle politik olarak baskın olmaya çalışan Akalar, krallar tarafından yönetilen yerel monarşiler yarattılar. Yunanlılar nüfuzlarını arttırarak Salamis, Kition, Lapithos, Palaeopaphos ve Soli gibi bazı ana toplumları kontrol altına almışlardır. M.Ö. 11. yüzyılın ortalarında, Fenikeliler Kıbrıs'ın güney kıyısındaki Kition'u işgal etmişlerdir. Adaya olan ilgileri, esas olarak adanın zengin bakır madenleri ve gemi yapımı için büyük miktarda kereste

⁶⁵² Kıbrıs Tarihi 2005, 31.

⁶⁵³ Öncan vd. t.y., 30.

kaynağı olan ormanlarından kaynaklanmaktadır. M.Ö. 9. yüzyılın sonunda Fenikeliler, tanrıçaları Astarte için Kition'daki anıtsal bir tapınakta bir put (kült) yapmışlardır⁶⁵⁴.

Kibro-geometrik dönem (Cypro-geometric period), adada yaşayan Fenikeliler (M.Ö. 10. ve 9. yüzyıllarda koloniler kurmuşlardır) ile Yunanlılar ve yerli Kıbrıslılardan oluşan bir çoklu kültür dönemidir. İlk Kibro-geometrik dönemde Yunancanın adada ilk kez mi kullanıldığı; yoksa adaya ikinci kez mi getirildiği kesin değildir.

Geometrik dönemle ilgili tartışmaların altını çizen, M.Ö. 8. ve 7. yüzyıllara ait Salamis Kral Mezarları'dır. Bu mezarlar, içlerinde Yunan, Fenike ve Asur motifleri içeren mezar eşyalarına sahip oda mezarları ile ünlüdür⁶⁵⁵. Kibro-geometrik devirde, kuyu şeklindeki mezarlardan Lapithos ve Kurium'da çok sayıda bulunmuştur⁶⁵⁶. Bu dönemin ilk 100 yılında, önceden tahrip edilen şehirlerin bazısı yeniden inşa edilirken bazı şehirler yeni kurulmuştur⁶⁵⁷.

Kıbrıs, bu dönemde tam anlamıyla iki jeokültürel plakanın etkisi altındadır. Dönemin çoğu çanak çömleği Kıbrıs'ta imal edilirken, azımsanamayacak bölümü de Ege'den (Aegen) ve Doğu Akdeniz'den (Levant) ithal edilmekteydi⁶⁵⁸. Bu devirde Egeli kavimlerin yanı sıra, Kuzey Suriye ile Anadolu'da oturan Danuanlar, Hititler ve Fenikeliler de Kıbrıs'a yerleşmişlerdir. Kavimler Göçü sona erince, Kıbrıs'ın çevreyle ilişkileri yoğunlaşmıştır. Fenike'den getirilen eşyaların yanı sıra, ayrı eşyalar Kıbrıs'ta da üretilmiştir. Bu devirde ilk kez çömlekçi çarkı yaygın olarak kullanılmıştır. Seramiklerin üzerinde ilk kez pergelle yapılmış iç içe daireler, geometrik motifler ve çizgiler görülmüştür. Kayaya oyulmuş mezar geleneği devam etmiştir⁶⁵⁹.

Kibro-geometrik stil, çömlekçilikte M.Ö. 1. bin yılın ilk üç yüz yılını kapsamaktadır. Vazolardaki şekiller ve süslemeler ilk olarak Myken çömlekçiliğinin son döneminden esinlenilerek tasarlanmış; ama aynı zamanda Doğu'ya ve Kıbrıs'a özgü unsurlarla da zenginleştirilmiştir. Geometrik tarz tarafından sunulan ve kısmen

⁶⁵⁴ http://www.metmuseum.org/toah/hd/gcyp/hd_gcyp.htm

⁶⁵⁵ <http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique.cypro-geometric,703642.html>

⁶⁵⁶ Serter t.y., 15.

⁶⁵⁷ <http://home.clara.net/heureka/cyprus/history.htm>

⁶⁵⁸ Karageorghis 2000, 77.

⁶⁵⁹ Öncan vd. t.y., 31.

geometrik şekillerin görüntüsünü yumuşatan yeni özellik, iki rengin (kırmızı-siyah) dekorasyonda kullanılmasıydı. Kıbrıslı sanatkarlar, kendilerini bu keskin tarz sanatta göstermek için hiç ısrar etmediler; bu yüzden zaman içinde geometrik tarzın sınırlamalarının dışına çıktılar. İlk yapılan resimler, dikkatli olmak adına, kuş ve aynı zamanda insan ve hayvan figürleriydi ve bu motifler, geometrik tarza uydurulabileceği kadar uydurulmuştur. M.Ö. 750'lerde, Kipro-geometrik dönemin sonlarında büyük bir motif ve tasvirleme zenginliğine dayalı, tamamen gelişmiş bir resimleme tarzı oluşmuştur.

Figür 35, 36: Serbest Alan Stilinde (Free-Field Style) Dekore Edilmiş Kaplar (Jugs), M.Ö. 7. Yüzyıl.
Lotus Çiçeği Koklayan Sevimli Boğa ve Uçan Kuş sahneleri görülmektedir.

M.Ö. 7. yüzyıl boyunca, resimleme sanatı oymacılık ve oyulmuş metallerin etkisi altında yüksek bir sanatsal seviyeye ulaşmıştır. Vazo boyacıları, şimdi serbest alan tarzına geçmişlerdi: Örneğin; yaptıkları tasarımı çerçevelerle sınırlandırmamak; fakat simgeyi vazunun kıvrımlı tarafına yapmak gibi. Son derece tipik bir antik Kıbrıslı vazo boyama tekniği olan serbest alan tarzına, kısmen de olsa ait olabilecek sürahiler için, şekillerinden ve sınırlı yüzeylerinden dolayı belirlenmiş bir öncelik vardı. Esas olarak,

Doğu Kıbrıs'ta gelişen bu müthiş vazo boyama tekniğine iki renk kullanımı eklenerek özellikle kalitesini çok yükseltmiştir.

Ada'nın batı yakasında da en önemlisi kırmızı üzerine siyah boyayla yapılan dekorasyonlar olan daha farklı stiller üzerinde uğraşmışlardır. M.Ö. 6. yüzyılda anakara Yunanistan, Rodos ve İonia ile ilişkiler canlandığında, Yunan vazolar, Kıbrıs pazarında lüks eşyalar ve günlük gereçler olarak çok büyük bir yer tutmuştu. Özellikle Yunanistan'la ticaret merkezi Marion bölgesinde çalışan Kıbrıslı çömlekçiler, büyük ihtimalle ithal edilen malların kalitesiyle yarışmak için, yeni vazolar icat etmişlerdir: Omzunun çevresinde bir ibrik ve Zeus'un kızı figürü olan sürahiler örnek olarak gösterilebilir. Daha sonra, Yunan vazolarının kıvrımları ve lotus çiçeği yaprağı deseni ile taklit edilmeye başlandı. Fakat bu eşit olmayan bir yarıştı ve sonunda Kıbrıs çömleklerinin ayırt edici karakteristik özelliğini kaybetmesine sebep oldu. Attika vazolarının büyük orandaki ithalatı ve Perslerle yapılan savaşların bir sonucu olarak Kıbrıs'ın geçirdiği nispeten zor zamanlar, yerel sanatın düşüşünden sorumludur. Böylelikle üretim süssüz; sadece günlük kullanım için gerekli olan tas tabaklar ile sınırlanmıştır. Daha sonralarda, Helenistik dönemde süslenmiş sürahiler moda olmaya başladı; ama bunlar birer Kıbrıs tasarımı olmaktan uzaktı⁶⁶⁰.

Kibro-geometrik dönemin en önemli olayı Fenikelilerin koloni yayılmacılığıdır. Önce Kition, daha sonra ise Amathus, Lapithos, Tamassos, İdalion kolonilerini kurmuşlardır. Fenike yazısı da oldukça yaygındır⁶⁶¹. M.Ö. 9. yüzyılda Fenikeliler, Kıbrıs'la yoğun bir ticarete başladılar. Dili, yazı ve sanatlarını da beraberlerinde getirdiler. O zamanlarda tanrılara tapma çok yaygındı ve birçok Fenike ve Yunan tanrısı birbirlerine benzeşmeye, birbirlerini özümsemeye başlamışlardır. Örneğin; Astarte Afrodit'e ve Melkart Herkül'e benzemiştir⁶⁶².

Demir Çağı'nın başlarında, Lapithos bölgesinin önemi farkedilmişti. Buna bağlı olarak da Lapithos tarihi ve Demir Çağında Kıbrıs toplumunun doğası ile ilgili sonuçlar çıkarılabilmektedir. Kastros ve Plakes Kibro-geometrik mezarları, dönemin hem mezar

⁶⁶⁰ Karageorghis 1991, 9-10.

⁶⁶¹ Öncan vd. t.y., 31.

⁶⁶² <http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique.cypro-geometric-ii-iii,704315.html>

sınıflandırması hem de çömlekçilik tarzları hakkında bilgi verir. Yerel toplulukların doğası ile ilgili bilgiler, arkeolojik kanıtların çoğunlukla mezarlarla ilgili olmasından dolayı kısıtlıdır⁶⁶³. Bu dönem hâlâ çok anlaşılmamış olmakla birlikte, birçok da tartışmalı durum bulunmaktadır. İddiaların ana noktası, Geç Bronz döneminden Erken Kibro-geometrik döneme geçişle ilgilidir. Gelenekselleşmiş yorumlar, bu geçiş döneminde krallığın, dilin ve sosyal tabakalaşmanın aynen devam ettiğini söylemektedir. Diğer teoriler, M.Ö. 10. yüzyılda ve 9. yüzyılın başlarında arkeolojik kanıtların eksikliğini öne sürerek krallığın ve sosyal tabakalaşmanın yeniden kurulduğunu savunur. Genel olarak, Geç Bronz döneminde var olan krallığın, Kibro-geometrik dönemin sonunda ve ilk antik dönemde devam ettiği savunulabilir. Bu şehir krallarının çoğunun mitolojik efsaneleri vardır: Troya Savaşından sonra Yunan kahramanlarının Kıbrıs'a gelip burada yeni yerleşim yerleri kurdukları savunulur. Ne yazık ki, Kibro-geometrik döneme ait tüm kanıtlanabilen şeyler oda mezarlarından elde edinilmiş olup, yerleşim yerleri bu konuda cömert davranmamıştır. M.Ö. 10. ve 9. yüzyıllarla ilgili daha fazla araştırma yapıldıkça ve Kibro-Geometrik yerleşimler araştırmalarda buldukça Kibro-geometrik dönemi anlamak daha da kolaylaşacaktır⁶⁶⁴.

3.2.8.1.2. Kibro-Arkaik Dönem (M.Ö. 750 – 475)

Kibro-Arkaik Dönem (Cypro-Archaic Period M.Ö. 750 - 475) Kıbrıs zenginlik ve refahının diğer bir dönemiydi. Ada, ticari bağlantılarıyla (commercial contacts) deniz ticaretinde gittikçe yükseken bir rol oynamaya başladı. Doğrudan ekonomik ilişkiler hem Fenike ve Suriye hem de Ege'yle devam ettirildi. Kıbrıs malları Batı Anadolu kıyılarındaki Grek şehirlerine, komşu adalara Euboiea, Samos, Rodos vs. ihraç ediliyordu. Mısır'la daha yakın ilişkiler kurulmuştu⁶⁶⁵. Ekonomik malların çeşitliliği mezarlarda görülebilmektedir⁶⁶⁶. Ada ayrıca Asur (Assyria), Mısır (Egypt) ve Pers (Persia) olmak üzere üç bölgesel gücün etkisi altına girmişti⁶⁶⁷.

⁶⁶³ <http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique,cypro-geometric-i,704305.html>

⁶⁶⁴ <http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique,cypro-geometric,703642.html>

⁶⁶⁵ Tatton 1988, 30.

⁶⁶⁶ Karageorghis 2000, 77.

⁶⁶⁷ Tatton 1988, 30.

Karakteristiktir ki, Kıbrıslılar, kendilerini değişen politik koşullara uyarlamak ve geniş tecimsel bağlarını muhafaza etmek için farklı yabancı güçlerin bağlaşıklığını ve dostluğunu istiyorlardı⁶⁶⁸. Bu dönem, dışa ilginin arttığı bir dönemdir. Asurlu, Mısırlı ve Persli güçler, birçok kez adanın kontrolünü ellerine geçirmişlerdir. Ege ülkeleri ile ilişkiler sıklaşmış ve belli başlı Yunan özellikleri Kibro-Geometrik dönemden çok, Kibro-Arkaik dönemde yer almıştır. Bu özellikler, Yunan tanrılarına tapınmayı ve adada tapınakların artışını içermektedir. Kireç taşından yapılmış, büyük çapta heykeller de Kibro-Arkaik dönemde yapılmıştır. Bu heykellerde, Kıbrıs'ın karakteristik özellikleri görölse de Yunan etkisi gayet açıktır. Adadaki Yunan karakteristik özellikleri çoğunlukla Fenikelilerle karışmıştır. Bu olguyu en iyi Kıbrıs'ın Herakles'i sergilemektedir⁶⁶⁹.

Figür 37: Sağ Eliyle Şimşek Kullanan Zeus Yontusu, Kition'dan, M.Ö. 5. yy.

Figür 38: Kıbrıs Herakles'i Golgoi'dan, M.Ö. 5. yy.

⁶⁶⁸ Reyes 1994, 153.

⁶⁶⁹ <http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique.cypro-archaic,705241.html>

Bu dönemde Ada'nın Doğu ve Batı ile iletişiminin artması, zenginlik ve refah getirmiştir. Bolluk devri olan Kibro-Arkaik dönemin başlangıcında, yerel mallar genellikle denizaşırı ülkelere ihraç edilmiştir. Bunların arasında müzik âletleri, süslü bir şekilde dekore edilen metal kaseler, mücevherler, çömlekler, yün veya keten yüksek kalite kumaşlar vardır. Çömlekler adanın doğu ve güney kısımlarında çiçek ve bitki desenli ya da insan ve hayvan manzaralı olarak iki renkli ve süslü yapıyordu. Batıdaki ve kuzeydeki çömlekçiler, süslü soyut dizaynları tercih etmişlerdi. Kıbrıslılar, aynı zamanda doğramacılıkta hem gemi yapımında hem de marangozlukta yerli ahşabı kullanmaları ile de ün yapmışlardı. Bunun yanında, gemi yapımında kullanılmak üzere ahşap ihracatı da yapmışlardır.

Her ne kadar yağmalansa da Salamis'teki kral mezarları, bu zenginliğin kanıtıdır ve birçok kraliyet zenginliğine sahiptir. Efendileri uğruna kurban edilmiş atlar, üç ayaklı sehpa, mitolojik deniz kızı ve ejderha gibi şeylerle süslenmiş dev kazanlar, tüm süslemeleriyle at arabaları ve atların koşum takımları, fildişi yataklar ve taşlar mezarların girişinde yer almaktadır⁶⁷⁰.

Bu dönemde Mısır yönetimi (M.Ö. 570-545) oldukça ağırdı. Yönetimi ele geçirmeden önce Kıbrıs'ın Mısır'la ilişkileri vardı; ama Kıbrıs'a Mısır hükmetmeye başlayınca Mısır kıyafetleri giyilmeye başlandı. Kıbrıs, Hathor (boynuzlu kafası sık sık tılsım olarak kullanılan inek tanrıça) ya da hayat veren cüce Bes (kadınları doğumda koruyan tanrı) gibi bazı küçük Mısır tanrıları ile tanıştı. Kıbrıslılar, Mısır'ın Yunanistan için önemli bir ticaret merkezi olan Mısır deltasında çömlekçiliğin çok yapıldığı, şarap ve zeytinyağının en çok satılanlar arasında olduğu Naukratis ile ilişkileri artırdıkça, Mısır ile de bağlantıları artmıştır.

M.Ö. 545 civarlarında Kıbrıs'ın kralları, sadakatlerini yeni yükselen bir devlet olan Perslere göstermeye başlamışlardır. Ortada Yunanistan ve Perslerin güç çekişmesi vardı ve Kıbrıs'ın bu çekişmeden uzak kalması kaçınılmazdı. M.Ö. 525'te I. Darius Perslerin başına geçene kadar Kıbrıslı krallara iyi davranılmıştı. I. Darius, Pers

⁶⁷⁰ <http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique.cypro-archaic,705246.html>

İmparatorluğunu yönetsel alanlara (satrapies) ayırmıştı. Beşinci yönetsel bölgeye ayrılan Kıbrıs, düşük bir statüye indirgenmişti.

Darius'un stratejik hedefi, imparatorluğunu Akdeniz'de genişletmekti. Perslerin hiç deniz ordusu olmadığından, Kıbrıslı tersaneler ve denizciler, bu durumda yeni derebeylerin (overlords) hizmetine girmişlerdi. İonia'nın Doğu Yunan şehirleri (Asia Minor [Türkiye]'ün doğu kıyısı) Kıbrıs'la ilişkileri artırmış görünüyordu. M.Ö. 499'da İonialı Yunanlar, Persli efendilerine isyan etmişlerdir. Salamis'in kralı Onesilos, Amathus dışında tüm şehir krallıklarını isyana katılmaya teşvik etmiştir. Artybius'un yönetimindeki Persliler, adaya ayaklanmayı bastırmak için bir ordu göndermişlerdi. Ada boyun eğmeye zorlanmıştı. Bunun sonucunda on bir şehir kralı, olduğu gibi otoritelerini devam ettireceklerdi; ama gerçekte onların yerine yeni Persli yöneticiler atanmıştı. M.Ö. 480'de Pers kralı Kserkses (Xerxes) çok uluslu bir orduyu Kıbrıslı isteksiz bir tayfanın kullandığı gemilerle Yunanlıların üstüne sürmüştür. Tayfa, yenildikleri Salamis (Batı Atina adası) Savaşı'nda Perslilerin rezil olmalarından dolayı suçluydu.

Atinalılar, Kıbrıs'ı bir deniz istasyonu olarak kendilerine katmak istemektedirler⁶⁷¹.

3.2.8.1.3. Kibro-Klasik Dönem

Kibro-Klasik Dönem (Cypro-Classical Period M.Ö. 475- M.Ö. 325)'te Kıbrıs, farklı bölgesel güçlerin nüfuzu altındaydı⁶⁷². Adanın on civarında bağımsız yerel krallığının politik hırs ve rekabeti, yabancı hâkimiyetine karşı etkili bir direnci ve karşı koymayı neredeyse olanaksız hale getiriyordu. M.Ö. 5. yüzyılda krallıklar Salamis, Marion, Lapithos, Tamassos, İdalion, Paphos, Kourion, Kyrenia, Amathus ve Kition adlı yerel krallıklardan oluşuyordu⁶⁷³.

Kıbrıs'ın kontrolü, Doğu Akdeniz'in bu dönem süper güçleri olan Perslerin ve Atinalıların elindeydi. M.Ö. 386'da Atinalılar ve Persler adada Pers hükmünü geçerli kılan bir anlaşma imzaladılar. Büyük İskender zamanına kadar ada Perslilerin elindeydi.

⁶⁷¹ <http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique.cypro-archaic-ii,706959.html>

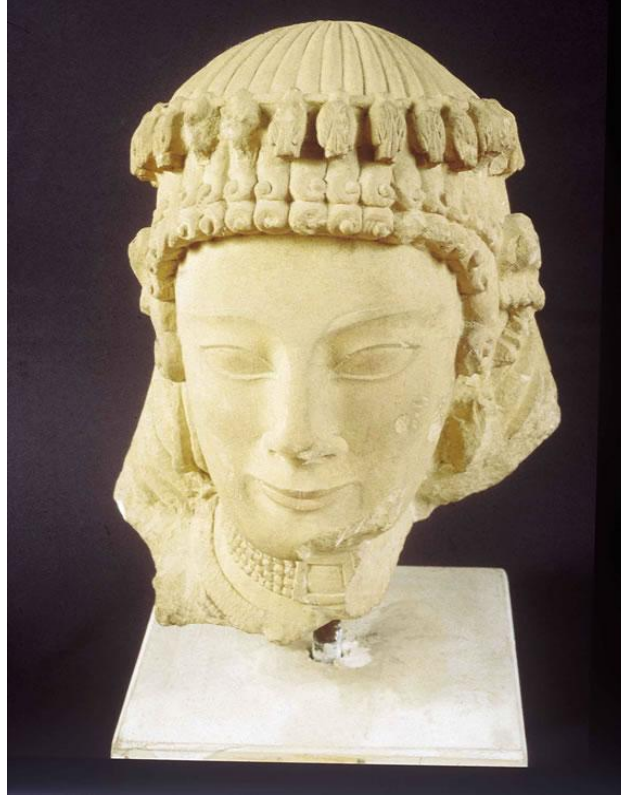
⁶⁷² <http://home.clara.net/heureka/cyprus/history.htm>

⁶⁷³ Karageorghis 1982, 157.

Pers kralının müttefikleri Fenikelilerin, Kıbrıs üzerinde oldukça büyük bir etkisi vardı. M.Ö. 5. yüzyılda adanın üç krallığı (Salamis, Kition, Lapithos) Fenikeli krallara sahipti.

Doğurganlık ve cinselliğin tanrıçası Astarte, sonunda Kıbrıs'ın tanrıçası Afrodit ile asimile olmuştu. Geleneğe göre, Kıbrıs Afrodit'in doğum yeriydi. Anıtsal mabedlerde ve kırsal bölgelerdeki tapınaklarda bu tanrıçaya tapılırdı. Fakat Kıbrıslı Afrodit heykelleri, tamamen giysili tasvir edilmişti ve Doğulu tanrıça Astarte'de de olduğu gibi çıplak kadın figürlü taşlar takardı.

Kıbrıs, Pers imparatorluğuna olan politik ve ekonomik bağı yüzünden uzun bir süredir Yunan kültürü ve ticaretinden uzak kalmıştı. M.Ö. 5. yüzyılın sonlarında, Yunan hayranı Salamis kralı I. Evagoras (M.Ö. 411-374) yönetimindeyken Atina ile dost ilişkiler ancak sağlanabildi. Onun iktidarı döneminde ada Yunan sanatçıları ve düşünürleri ağırlarken, Kıbrıslı heykeltıraşlar, filozoflar ve yazarların Yunanistan'a göç etmesi de teşvik ediliyordu.

Figür 39: Bir Kadın (Kore) Başı. İonia stilinin etkisi açıkça görülmektedir.

İdalion'dan, 5. yy.

Ada'daki Yunan varlığının Kıbrıslıların sanatında, özellikle de yerli ve yabancı etkileri yansıtan heykelticilikte stil olarak etkileri olmuştur. Kıbrıs'taki heykelticilik, erken klasik evrede gelişmiştir. Kıbrıs, yerli bir mermer kaynağına sahip olmadığı için yapılan birçok heykel, kireç taşı ya da kildendi. Desteksiz duran heykeller Yunan geleneklerini yansıtmakta; fakat bu durumun daha az bir doğalcı ve egzotik yapıyla olduğu gözlenmektedir. Ayakta duran figürler, genellikle tipik Yunan kıyafetleri giymiş halde betimlenmiştir. Ayakta desteksiz durabilen heykellerin çoğu, tapınaklarda adak olarak tanrılara sunulmuştur.

Bu dönem mücevherleri, özellikle zevklice tasarlanmış kolye uçları ve küpeler, yerel ve Yunan karışımını sergilemektedir. Oymalı değerli taşlar, yapı olarak Yunan özellikleri içermektedir. Kıbrıs çömlekleri bu dönemde özgür bir tarzı yansıtır. Fakat mezarlarda bulunan çok miktarda Yunan çömleği, bu dönemde Kıbrıs'ta bazı Yunan çömlekçi ve ressamın bulunduğu da göstermektedir⁶⁷⁴. Böylece Kıbrıs sanatına ve ürünlerine Grek etkisi M.Ö. 5. ve 4. yüzyıllarda kesin bir şekilde sızmıştır.

Ada'nın politik organizasyonu ve otonom şehir krallıkları, bölgesel stillerin (regional styles) de gelişimine neden oluyordu⁶⁷⁵.

M.Ö. 530'larda bağımsız Kıbrıs krallıkları (the independent Cyriot Kingdoms) kendi sikkelerini basmaya başladılar. Bu sikkelerdeki (coins) motif repertuarı Grek tanrı ve kahramanlarından geniş ölçüde esinlenmiştir⁶⁷⁶.

3.2.8.2. Helenistik Dönem (M.Ö. 332 - 58)

Kıbrıs'ta Helenistik Dönem (Hellenistic Period M.Ö. 332-58) başlangıcını veren M.Ö. 332 tarihinde, Büyük İskender (Alexandre The Great) Kıbrıs'ı aldığı anda, Demir Çağı şehir devletleri Perslilerin hâkimiyeti altındayken, sahip oldukları kısıtlı özgürlüğü kaybetmişlerdi.

İssos Savaşı'ndan sonra (M.Ö. 333) Kıbrıslı krallardan üçü Perslilerden ayrıldı. Küçük filosuyla Lapithos kralı Peisistrastos, Salamis kralı Nicocreon ve Kurium kralı

⁶⁷⁴ <http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique.cypro-classical,707633.html>

⁶⁷⁵ Tatton 1988, 31.

⁶⁷⁶ Karageorghis 2000, 200.

Stasanor, Büyük İskender'in Fenike'deki Tyros'u ele geçirmesi için yardıma koşular (M.Ö. 332). Bu yüzden Büyük İskender, Kıbrıs'ın Perslilerden bağımsız olduğunu ilan etmiştir. İskender'in M.Ö. 332'de ölmesiyle generalleri imparatorluk için çekişmeye başladılar.

Kıbrıs, üçlü bir çekişmenin merkezindeydi; Mısır'da Ptolemaioslar, Suriye'de Selevkoslar, Yunanistan'da Antogoninler. Demotrius Policretes ve hükümdar naibi Antigonid, Ptolemy'nin filosunu M.Ö. 307'de Salamis yakınlarında yendi ve adayı M.Ö. 249'da Ptolemy Soter onun yerini alana kadar kontrolü altına aldı.

Kıbrıs, iki buçuk yüzyıl Ptolemaiosların egemenliğinde kaldı. Demir Çağı (Iron Age) şehir krallıkları varlıklarını sürdüremedi ve ada Mısır'ın Helenistik bir parçası haline geldi.

Selevkoslar (Suriye)'dan gelen deniz baskınları haricinde Helenistik Kıbrıs, genel olarak huzurluydu. Ptolemaioslar adanın başkentini Salamis'ten, Mısır'a ulaşımı daha kolay olan Nea Paphos'a taşıdılar. Fakat yine de Salamis, kültürel bir merkez olmasıyla birçok değişik eğitim açısından önemini korumaktaydı; edebiyat, felsefe, retorik, matematik dersleri burada verilirken, yine dinî ayinler de burada düzenlenirdi.

Kıbrıs'ta Ptoleme kralı, kendisine bağlı komutanın emri altında çok sayıda paralı asker konuşlandırmıştır. Ptolemaik para sistemi tüm adada kullanılmıştır. Bunlar ve diğer değişimler, adayı kültürel ve sosyal olarak etkileyen Ptolemeler tarafından yapılmıştır.

Her ne kadar adaklar, birçok açık hava tapınağı için devam ettiyse de Yunan kültürü, yeni yapılan Yunan tapınaklarının stillerinde gelişmeye başlamıştır. Salamis'teki Zeus Olympios Tapınağı, bu tarz Helenistik mimarinin bir örneğidir. Afrodit, Serapis ve Soli'deki İsis tapınakları gibi mabetler, Helen öğeler içermesine rağmen, geleneksel Kıbrıslı tarzdadır.

Helenistik mezarlar, Demir Çağı geleneğinde devam etti. Mezarların çoğu, kesme kayadan ya da taşlardan inşa edilmiştir.

Figür 40: Bir Kadın Başı: Skopas tesirinin gözlemlendiği içedönük ve belirgin bir dramatik ifadeyi yansıtmaktadır. Arsos'tan, M.Ö. 3. yy.

Kıbrıs heykelleri, yerli sanatkârlar çoğunlukla yerel kireçtaşını kullanmaya devam ettikleri için yerli olma kalitesini korudu. Heykeller çok nadiren yabancı sanatkârlar tarafından ithal mermerden yapılmıştır. Adanın memurları, papazları ve önde gelen vatandaşları heykelleri kendileri için de yaptırmışlardır. İthal edilen heykelcikler de yerel olan benzerleriyle yer değiştirmiştir. Demir Çağı seramikleri, yavaş yavaş yok olmuştur. Siyah cam (Black Glaze) ve diğer Helenistik şekiller ithal ve taklit edilmeye başlanmıştır. Diğer yandan, Doğu Akdeniz ve Asia Minor (Anadolu)'ün kırmızı çömlüklerini taklit ettiler. Beyaz boyalı ve sade beyaz çömlükler gibi yerel malların üretimi devam etmiştir.

Figür 41: Uyuyan Çocuk Formunda Terrakota Kap (Vase)
M.Ö. 3.-2. Yüzyıl.

M.Ö. 168’de Suriye kralı IV Epiphanes Antiochus, Kıbrıs’ı fethetmeye teşebbüs etti. Romalı elçiler araya girip onu geri çekilmek için zorladılar. Daha sonra M.Ö. 58’de Romalılar Kıbrıs’ı topraklarına kattılar⁶⁷⁷.

Ptolemaioslar, Kıbrıs’ı deniz yoluyla kolaylıkla ulaşılabilen Aleksandria’dan, Paphos’ta oturan yüksek mevkideki resmî adamları aracılığıyla yönettiler. Onlar, tüm Kıbrıs krallarını ortadan kaldırıp tek bir yönetim kurup tek para birimi kullandılar. Her ne kadar Kıbrıslıca heceleme sistemi ve anadil “Eteocypriot” çoğunlukla konuşma dili olarak kullanılmaya devam etse de, Ada’da Yunanca kendini hissettirmeye başlamıştır.

⁶⁷⁷ <http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique,hellenistic-period,708273.html>

Helenistik Dönemin başlarında Kıbrıs sanatında ve cenaze ile ilgili mimaride Atina'nın etkisi hâlâ devam etmekteydi; fakat Mısırlı unsurlar yavaş yavaş egemen hale geldi. Ptolemaioslar yönetiminin sonunda, M.Ö. 58'de Romalılar adayı topraklarına kattıklarında yerel tanrılar Mısırlı tanrı ve tanrıçalarla asilime olmuşlardır. En göze çarpanları ise İsis ve Sarepis'tir. Kıbrıs, Yunan dünyası ile Yakın Doğu arasında asırlık aracı olma rolüne, Doğu Akdeniz'in dört bir yanından çeşitli sanatsal stiller ve gelenekler getirerek gelen heykeltıraşlar, sanatçılar ve tüccarlar ile devam etti. Seramiklerde, heykellerde ve mücevher sanatında Kıbrıslılar, Helenistik stilde ortak bir dil kullandılar. Taş heykeller yapılmaya devam edildi ve özellikle kraliyet ailesini tasvir eden portreler, simgelemenin ve betimlemenin başlıca şeklini aldı⁶⁷⁸.

Grek alfabesi (Greek alphabet) bu dönemde Kıbrıs yazı sisteminin (Cypriot syllabary) yerini almaya başladığı⁶⁷⁹ gibi, Grekçe de yerel ağız ve lehçenin (local dialect) önüne geçmeye ve yaygın bir şekilde kullanılmaya başladı⁶⁸⁰.

Büyük İskender'in izleyicileri olan Diadokhoslar'ın enerjilerinin büyük bir kısmını kentleşme üzerine harcamış olduğu bilinir. Ptolemaioslar Kıbrıs'ta, Anadolu kıyılarında ve Filistin kıyılarında birçok kent kurmuşlardır⁶⁸¹.

Bu dönemde Kıbrıs'ta sanatların gelişmesinin yanında, tiyatrolar ve gimnasyumlar gibi yapılar da inşa edilmiştir⁶⁸². Ptolemaioslar, adayı Helenistik dünyanın politik ve kültürel kurumlarıyla tanıştırmak farklı bir tarihî evreye geçmesini sağladılar⁶⁸³. Doğal kaynaklarının zenginliği ve ana denizcilik rotası üzerindeki Yunanistan'ı ve Ege ülkelerini Doğu Akdeniz ülkelerine bağlayan stratejik konumu Kıbrıs'ı, Helenistik yönetimler için mücadele edilecek büyük bir ganimet haline getirmiştir⁶⁸⁴.

⁶⁷⁸ http://metmuseum.org/toah/hd/hcyp/hd_hcyp.htm

⁶⁷⁹ <http://www.mnh.si.edu/exhibits/cyprus/hellenistic-roman.html>

⁶⁸⁰ Robertson 1987, 18.

⁶⁸¹ <http://www.mersin.edu.tr/ozelp.ph?fid=7&id=138&oid=3496>

⁶⁸² <http://home.clara.net/heureka/cyprus/history.htm>

⁶⁸³ Karageorghis 2000, 245.

⁶⁸⁴ http://metmuseum.org/toah/hd/hcyp/hd_hcyp.htm

3.2.8.3. Roma Dönemi (M.Ö. 58- M.S. 395)

Roma Dönemi (Roman Period) M.Ö. 58- M.S. 395 yılları arasını kapsamaktadır. Kıbrıs, M.Ö. 58 yılında bir Roma eyaleti haline gelmiş olsa da Romalıların Kıbrıs olaylarına müdahalesi M.Ö. 168 gibi erken bir tarihte çoktan başlamıştı⁶⁸⁵.

M.Ö. 58'de P. Clodius Pulcher, Kıbrıs'ı korsanların buluşma noktası olduğu bahanesiyle topraklarına katmıştır. On yıl sonra iç savaşlar sırasında Julius Caesar Kıbrıs'ı tekrar Ptoleme yönetimine kattı. Bir sonraki yıl, Julius Caesar adayı Kleopatra'ya hediye etti.

Figür 42: Kleopatra'nın Ceasar'dan olma oğlunu kucağındaiken betimleyen bir sikkenin (coin) ön ve arka kısmı görülmektedir.

Fakat Aktium Savaşı'ndan sonra Kıbrıs, Octavian (Augustus)'ın şahsi mülkü haline gelmiştir. M.Ö. 22'de Augustus, adanın kontrolünü Roma senatosuna bırakmıştır. Roma barışı zamanında (Pax Romana) Kıbrıs, uzun bir süre kendilerine karışılmayan huzurlu ve zengin bir dönem yaşadı. M.Ö. 22'den sonra, Roma yönetimi altında ada dört bölüme ayrılmıştı. Doğuda Salamis, kuzeyde Lapithos, batıda Paphos ve güneyde Amathus. Ada daha sonra başkent Paphos'la birlikte aynı Helenistik dönemdeki gibi

⁶⁸⁵ <http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique,roman-period,708891.html>

birçok şehre ayrılmıştır. Diğer önemli şehirler Salamis, Carpasia, Kyrenia, Lapithos, Soli...

Roma yönetimi, şehirlere kaliteli su kaynakları sağlamıştır ve şehirleri iyi yol sistemleri ile birbirine bağlamıştır.

Yunanca, Doğu Roma'nın kalanında da olduğu gibi adada resmî dil olarak kalmıştır. Dönemin ekonomisi tarım ve bakır madenciliğine dayanıyordu. Adada aynı zamanda şarap, zeytinyağı, buğday ve keten tohumu üretimi yapılıyordu. Adanın tamamen öz kaynaklarıyla gemi yapıp tam teşekküllü bir şekilde denize açılabilme kapasitesinin de olduğu söylenmektedir.

Kültür ve sanat, Romalılar zamanında gelişmiştir. Helenistik dönem, yerli ve yabancı Suriye ve Asia Minor (Anadolu) tarzlarının karışımının adanın sanat ve mimarisinde göze çarptığı dönemdir. Aynı Kythrea'daki Septimius Severus yontusundaki gibi, devasa, yüksek kalitede mermer ve metaller ithal edilmiştir.

İmparatorluk portrelerine benzemeyen, yerel kireçtaşından yapılan heykeller, karakteristik Kıbrıslı tarzı ve yeni ithal fikirleri barındırır. İtalyan Terra Sigillata, yerel seramik kültürünü azaltarak adayı istila etti. Yine de adanın cam endüstrisi, günlük kullanım için çok sayıda büyük tas üretti. M.S. 2. yüzyıldan itibaren çömlekçilik yerini, sofralarda daha çok tercih edilen cam işçiliğine bıraktı. M.S. 4. yüzyılda adanın birçok karakteristik özelliği Romalılaşma ile kaybolmuştu. Mimaride yeni standartlar gelmiş olsa da genellikle eski gelenekler sürdürülmüştür. Mozaik yer döşemeleri de bu dönemde meşhur olmuştur. Sadece özel mülkler değil, aynı zamanda kamuya açık alanlar (Salamis hamamları gibi) mozaik döşemeydi.

M.S. 332 ve 342'de Paphos, Salamis ve diğer şehirler harap edilmiştir. Birçoğu yeniden yapılandırılmıştı; fakat zamanın stratejik ilgileri göstermektedir ki, öncelik Paphos'a değil, Salamis'e verilmişti. Roma Dönemi'nin sonuna doğru Kıbrıs'ta sıkı bir kıtlık yaşanmıştı. Efsaneye göre bu dönem 37 yıl sürmüştür ve bir yılan vebasını da beraberinde getirmiştir. Belki durum bu kadar abartılı değildi; ama M.S. 330 yılında Ada'ya yılanları yok etmesi için kedi getiren bir vali Kalokaryus (Calocarius) için durum yeteri kadar ciddiye. Bu kişi Kalokaryus aynı zamanda, 333 yılında yeni bir

devlet kurmak için yaptığı isyan ile de adını duyurmuştu; fakat isyan bastırılıp Kalokaryus idam edilmişti⁶⁸⁶.

Figür 43: Roma İmparatoru Caracalla'ya Ait Bronz Sikkenin Arka Kısmı.
Paphos'ta (=Palaipaphos = Nea Paphos) bulunan Afrodit Mabedi tasvir edilmiştir.

Romanın vermiş olduğu zenginlik altında⁶⁸⁷ ve uzun süren refah döneminde adanın başkenti Paphos veya Nea (New) Paphos'tu⁶⁸⁸. Romalıların yönetimi sırasında Paphos, adanın en önemli kenti olma durumunu korudu ve hatta bozuk paraların üstünde reklamını da yaptığı Afrodit tapınağı sayesinde daha da çok üne kavuştu. Amathus ve Salamis sırasıyla Afrodit ve Zeus tapınaklarına sahip olan diğer iki Roma merkezidir.

M.S. 115-116 yılları arasında büyük Yahudi isyani zamanı dışında Kıbrıs, Roma Barışının (Pax Romana) tadını çıkarmıştır⁶⁸⁹.

⁶⁸⁶ <http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique,roman-period,708891.html>

⁶⁸⁷ <http://www.mnh.si.edu/exhibits/cyprus/hellenistic-roman.html>

⁶⁸⁸ Robertson 1987, 18.

⁶⁸⁹ http://metmuseum.org/toah/hd/hcyp/hd_hcyp.htm

Yahudi İsyanı (Jewish Revolt) tahminî 240.000 insanın ölümüne yol açmasının yanında, Salamis şehrinin tahribatına da neden olmuştur⁶⁹⁰.

M.S. 2. yüzyıl ortalarından 3. yüzyıl başlarına kadar olan dönemde tapınaklar, spor salonları, hamamlar ve kemerli köprüler gibi birçok dev kamu binası inşa edilmiştir. Bu dönemde açıkça görülebilir ki, yerel üreticiler Roma dünyasında ortak olan tarzları takip etmişlerdir⁶⁹¹.

Roma Dönemi'nde Hristiyanlık yayılmaya başladı. M.S. 45 yılında Hristiyan havariler (apostles) Paul, Barnabas ve Mark adaya ayak bastılar. Adada ilk piskoposluk kuruldu. Roma İmparatorluğu'nun bölünmesiyle Roma Dönemi sona erdi ve Kıbrıs, Bizans İmparatorluğu'nun bir parçası haline geldi⁶⁹².

⁶⁹⁰ <http://home.clara.net/heureka/cyprus/history.htm>

⁶⁹¹ http://metmuseum.org/toah/hd/hcyp/hd_hcyp.htm

⁶⁹² <http://home.clara.net/heureka/cyprus/history.htm>

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KIBRIS ESKİÇAĞ TARİHİ

4.1. Kibro-Minoan Yazısı

İnsanlar, uzun zamandan beri mağara duvarlarına, toprağa, kuma, kemiklere ve balçığa soyut resimler çizmekteydi. Daha sonra bu etkinliklerini anlamlı bir temsil sistemine dönüştürdüler. Yazının keşfinden önce, sadece konuşma ve jestlerle iletişim kurabilen insanlar; yazının keşfinden sonra artık iletmek istediklerini uzun zamanlar muhafaza edebilecek bir yöntem icat etmişlerdi. İlk yazı, kil tabletler üzerine piktograflar kullanılarak, yani basit resimler halinde kamıştan kalemlerle yazılmış, sonra fırına verilmişti⁶⁹³. Böylece, yaş kil üzerine üçgen uçlu bir kamışla, sonraları da madenî uçla yazıldığı ve işaretler de çivilere benzediği için, modern araştırmacılar tarafından “çivi yazısı” denilen yazı sistemi M.Ö. 4. bin yılın sonlarında (M.Ö. 3200’lerde) Sümerler tarafından keşfedilmiştir.

Sümerlerin uygarlığa en büyük katkıları, çivi yazısı sistemini icat etmeleridir. Yazının icadı ve geliştirilmesi, doğrudan doğruya Sümer okullarında başlamıştır. İlk yazılı belgeler, en eski Sümer şehri olan Uruk’ta bulunmuştur⁶⁹⁴. Uruk döneminin sonlarına doğru (M.Ö. 3200) şimdiye kadar bilinen en erken yazılı belgeler ortaya çıkarılmıştır⁶⁹⁵. Uruk, pek çok alanda kentli dünyanın doğuşunu karakterize eden değişimlerin aydınlatılabilmesine yardımcı olmuştur⁶⁹⁶. Kil tabletler üzerine bir çeşit resim yazısı ile yazılmış ve adetleri binden fazlaya varan bu belgelerde, basit idari ve iktisadi notlar bulunmaktadır. Bunların bir kısmında ise alıştırma ve inceleme amacıyla hazırlanmış olduğu anlaşılan kelime listeleri yazılmıştır. Bu demektir ki, M.Ö. 3000 yıllarında yazı öğreticileri, öğretim kitapları da hazırlamayı düşünmüşlerdi. Gelişme, yüzyılları aşan bir yavaşlıkta oldu. Fakat M.Ö. 3000 yıllarının ortalarına doğru,

⁶⁹³ Flexner 2005, 26.

⁶⁹⁴ Kramer 1995, 1.

⁶⁹⁵ Köroğlu 2006, 53.

⁶⁹⁶ Huot 2000, 51.

Sümer’de yazının resmî olarak öğretildiği bir miktar okul olmalı idi. Sümer okullarının gelişip olgunlaşması, ancak M.Ö. 3000’lerin sonuna doğru olmuştur⁶⁹⁷.

Sümerler tarafından keşfedilen ve tarihî devirlerin başlamasını mümkün kılan çivi yazısı, doğuda İran’dan batıda Anadolu ve Akdeniz’e kadar yayılmış; M.Ö. 1. yüzyıla kadar uzanan yaklaşık üç bin yıllık zaman dilimi içerisinde çeşitli kavimler tarafından kullanılmıştır⁶⁹⁸.

Bu minvalde Kıbrıs, yazının farklı coğrafyalara yayılımı sürecinde, Geç Bronz Dönemi (Late Bronze Age = Late Cypriot)’nin başlarında tarihöncesi çağlardan (prehistorical ages) tarihî çağlara (historical ages) adımını atmıştır. Çünkü bu dönemde ada ilk defa yazı ile tanışmıştır⁶⁹⁹.

M.Ö. 1500’lerden itibaren, en azından bazı Kıbrıslılar okuyup yazabiliyorlardı. Kıbrıs’ta kullanılan en eski yazı Minos Giriti’ndeki Doğrusal (Linear) A yazısına benzediğinden dolayı Kibro-Minoan (The Cypro-Minoan script = Kıbrıs-Minos yazısı) olarak bilinir⁷⁰⁰. Doğrusal A yazısının Kıbrıs yazısının gelişimini oldukça etkilemiş olduğu düşünülmektedir⁷⁰¹. Kipro-Minoan yazısının kullanımı, Kıbrıs toplumunun entellektüel gelişimi için harikulade ileri bir adımdı⁷⁰². Fakat ne Kibro-Minoan ne de Doğrusal A çözülebilmıştır⁷⁰³. Kibro-Minoan yazısını deşifre edebilmek için birkaç teşebbüs yapılmıştır; fakat çabaların tümü başarısız olmuştur. Bu yüzden yazılı metin ya da metinlerin dili çözülememektedir.

Bu dil, Grekçe olamaz; çünkü Ege’den Kıbrıs’a doğru Aka (Achaean) sömürgecilerinin akışı M.Ö. 1500’lerden çok sonradır. Bir teori ise, bu yazılı metinlerin Hurrice olduğunu iddia etmektedir. Hurrice’nin hangi dil ailesine girdiği, üzerinde durulan bir problemdir⁷⁰⁴. Yalnız, M.Ö. I. bin yılda, Anadolu’da yaşamış Urartuların dili ile Hurricenin, gerek gramatikal, gerek leksikal yönden olan yakınlığı artık açıkça

⁶⁹⁷ Kramer 1995, 1.

⁶⁹⁸ Memiş 2006, 31-32.

⁶⁹⁹ Morris 1985, 11.

⁷⁰⁰ Tatton 1988, 61.

⁷⁰¹ Alastos 1976, 25.

⁷⁰² Kyrris 1985, 46.

⁷⁰³ Tatton 1988, 61.

⁷⁰⁴ Dinçol 1970, 36.

anlaşlmıştır. Ancak, bundan başka bir bağlantı ve dolayısıyla mensup olduğu dil ailesi tespit edilmiş değildir⁷⁰⁵. Fakat Kıbrıs'ta keşfedilen ve Hurrice olabileceği düşünölen çok az örnek, bu teörinin doğru olamayacağını kanıtlamaktadır⁷⁰⁶.

Diğer yandan, Girit'le yapılan temaslar sonucu, Kıpro-Minoik (Cypro-Minoic) yazının adaya geldiği de söylenmektedir⁷⁰⁷. Çünkü bu yazının formu, büyük oranda Girit Linear (Doğrusal) A yazısına benzemektedir⁷⁰⁸. Yorgos Tenekidis ve Yannis Krannidiyotis, bu yazı sisteminin ve dilin, Girit'te Grekçenin olmadığı ve bilinmediği zamanlarda bile varolduğunu söylemektedirler⁷⁰⁹. Eğer, Kıbro-Minoan'ın Girit temeli kabul edilirse, bu yazının Kıbrıs'a nasıl ulaştığı sorusuyla karşı karşıya kalırız. Çünkü iki ada arasındaki ilişkiler, M.Ö. 1500'lerde o kadar da sık deđildi⁷¹⁰. Kıbrıs'ta Minos bulgularına, Girit'te ise Kıbrıs bulgularına nadiren rastlanmaktadır.

Kıpro-Minoan yazısının kökeni sorunu, araştırmacılar arasında tartışmalıdır. Kimileri, yazının kaynağını Girit Linear A yazısına dayandırırken, kimileri bu görüşü reddetmektedir. Kıpro-Minoan'ın Girit ayağını reddedenler, her iki yazının (Girit Linear A ve Kıpro-Minoan) kaynağı için Güney Anadolu, Kuzeybatı Suriye veya Levant yazısını göstermektedir⁷¹¹. Halihazırdaki kanıtlarla ilgili olarak şu söylenebilir: Girit'in Suriye, Lübnan ve Mısır'la olan teması Kıbrıs'la olan temastan önce kurulmuştur. Özellikle Girit'te dinsel yaptırımlarla desteklenmiş merkezî bir otorite olarak saray fikri doğudan esinlenilip öğrenilmiştir⁷¹².

Minos kültürünün safhalarını kesin tarihlemeye, kendi çağdaşı olan ve kronolojisi korunagelmiş, yazılı belgeleri yeterince iyi bilinen Mısır kültürü ile yapılan karşılaştırma esas alınır. Bu iş içinse, Girit'te bulunan Mısır eserleri ile Mısır'da ele

⁷⁰⁵ Dinçol 1970, 36.

⁷⁰⁶ Karageorghis 1982, 63.

⁷⁰⁷ <http://turkteam.tripod.com/Yunan/kibris.htm>

⁷⁰⁸ Sorensen, http://www.shc.ed.ac.uk/archaeology/publications/poca2006/documents/11_Hojen_Sorensen.pdf, 161.

⁷⁰⁹ <http://turkteam.tripod.com/Yunan/kibris.htm>

⁷¹⁰ Karageorghis 1982, 63.

⁷¹¹ Sorensen http://www.shc.ed.ac.uk/archaeology/publications/poca2006/documents/11_Hojen_Sorensen.pdf, 161.

⁷¹² Cadogan 1978, 63-65.

geçen Girit'ten ithal edilmiş buluntular yardımcı olur. Doğal olarak bu eserler, ortaya çıkartıldıkları tabakalarla aynı devreye tarihlenirler⁷¹³.

Kıbrıs-Girit ilişkilerinin aydınlatılabilmesi için aşağıdaki soru setinin ayrı ayrı ve titizlikle yanıtlanması gerekmektedir. Ne var ki, bu soru setine verilecek bir cevap setinin oluşturulabilmesi güçlüklerle doludur. Çünkü bu konuda elimizde bulunan kit belgeler, bizi ümitsizliğe düşürmektedir.

1. Kıbrıs ve Girit nasıl temas geçip kontak kurdular?
2. Kıbrıs'ın Girit'le olan bağlantısı, ne ölçüde Girit'in Levant sahillerine olan bağıyla ilişkilendirilebilir veya bunun tersi olarak, Girit'in sahillere olan bağı onun Kıbrıs'la olan bağıyla ne kadar ilişkilendirilebilir?
3. Ticareti etkilemesi muhtemel olan Giritlilerin bakır ihtiyacında veya talebinde bir değişme görebilir miyiz? Ya da Kıbrıs'ın muhtemel politikasında arzı etkileyebilecek neler olmuştur?
4. Girit Kıbrıs'a ne teklif etmiştir?
5. Bakırın yanında Kıbrıs Girit'e ne teklif etmek zorundadır?
6. Genelde temasları nasıl okumalıyız? Bu soru bağlamında, Kıbrıs'ın ürettiği ürünlere en başta Girit saraylarından talep geldiyse, Kıbrıs şehirleri ve Girit sarayları arasındaki ilişkiyi tek tük veya bağımsız bir ticaretten fazlası olarak mı anlamalıyız?

Girit'in Eski Saray Dönemi'nde (M.Ö. 2000-1700), bu bağların ne kadar organize olduğu sorusu, çok zor bir sorudur. Fakat bu, Kıbrıs-Girit ilişkisinin basit bir organizasyon olmadığını anlayabilmek için çok çekici bir sorudur⁷¹⁴. Doğu ve güney Kıbrıs'ta büyük şehir merkezlerinin büyümesiyle birlikte, ticaretin, endüstrinin ve Geç Bronz I Dönemi'nde (Geç Kıbrıs I) başlayan kültürel ve toplumsal hayattaki yeni bir devrin gelişimi, yönetsel ve diğer amaçlara hizmet etmesi için yazının gereksinimini ortaya çıkardı.

⁷¹³ Alexiou 1991, 12.

⁷¹⁴ Cadogan 1978, 68.

En erken yazılı döküman, üzerine yatay sırayla kazınmış pişmiş bir tablettir. Alaşya (Enkomi)'da bulunmuştur ve kazan ekip tarafından M.Ö. 1500 civarına tarihlenmiştir.

Bazı araştırmacıların, Ege etkisini gösterdiğini reddetmelerine rağmen, yazı Girit Linear A (Doğrusal A) yazısı ile kıyaslanmıştır. Sir Arthur Evans, bunu Kibro-Minoan olarak etiketlemiştir⁷¹⁵. Kıbrıs ve Girit arasındaki doğrudan ilişkiler, Kıbrıs bu yazıyı kullanmaya başladığında en az seviyedeydi. Buna alternatif olarak, Kibro-Minoan yazısı, bir doğu temeline sahip olabilir. Kıbrıs tabletlerinin minder şekilli ve doğu geleneğindeki gibi fırınlarda pişirilmiş olması, Kıbrıs okur-yazarlığındaki doğu etkisini kesinlikle açıklar.

Tabletler, ardışık metinler taşır; daha kısa metinler kil kaplarda, ne için kullanıldığı belli olmayan kil toplarında, metal nesnelere, yüzük ve mühür taşlarında görülür⁷¹⁶. Sağlam bir şekilde oluşturulmuş yazının gelişimi, M.Ö. 14. yüzyıldan itibaren gözlemlenebilir.

Figür 44: Kipro-Minoan Yazısının Uygulandığı Kil Tablet ve Kil Top.

⁷¹⁵ Karageorghis 1982, 63.

⁷¹⁶ Tatton 1988, 62.

Kipro-Minoan'ın 3 tipinden söz edilmektedir. İlki Kipro-Minoan I olarak bilinen yazıdır. Çeşitli nesnelere görülür. M.Ö. 12. yüzyılda daha yaygın olmakla beraber, M.Ö. 11. yüzyıla kadar devam eder. Kipro-Minoan I'de yaklaşık 80 işaret bulunmaktadır. İşaretlerin sınıflandırılması ve bunların çözümlenmesi üzerine çalışan uzmanlar, yazının ve bunun temsil ettiği dilin adanın genelinde yaygın olduğunu ve bunun dilsel bir bütünlük içerdiğini doğrulamaktadır⁷¹⁷. Bronz Çağı'nda Kıbrıslıların kullandığı alfabenin çözülememesi gibi, hangi dili konuştuğu da çözülememiş bir problemdir⁷¹⁸.

M.Ö. 13. yüzyılın sonuna doğru, Alaşya (Enkomi)'daki büyük tabletlerde görülen Kipro-Minoan II ortaya çıkar. Bunlar ya minder şeklinde ya da silindirik olan dörtgen tabletlerdir ve bir fırında pişirilmişlerdir. Yazı, Yakın Doğu tarzında dikey sütunlara bölünmüştür. Tabletlerin ortalama ölçüleri 22x19 cm'dir. Bunların mısralar halinde yazılmış dinî veya edebî metinler olduğu düşünülmektedir. Kipro-Minoan II, altmış işaret içermekte ve Kipro-Minoan I'den farklı bir dili temsil etmektedir. Kipro-Minoan III'ten de söz edilmektedir. Ugarit'te bulunan bir kil tablette Ugarit tarzında semitik isimler listesi bulunmuştur. Bu tabletteki toplam 25 isimden 20'sini Madam E. Masson çözümlenmiş olmasına rağmen, dilin kendisi hâlâ belirsizdir⁷¹⁹.

Demir Çağı Kıbrısı'nda (M.Ö. 1050-395) birçok yazı, tanrılara veya ölümlere ithafta bulunmaktadır. Fakat tarihî hadiseler ve dinî törenlere atıfta bulunan dökümanlar da bulunmaktadır. Sikkeler üzerindeki yazılar, sikkeyi bastıran otoritenin adını vermektedir. Erken Demir Çağı Kıbrısında başlıca yazı Kipro-Hece (Cypro-Syllabic) yazısıdır. Her biri bir heceyi belirten ve genelde sağdan sola yazılan, hem Yunanca hem de Eteo-Cypriot dilini (yerel dil) temsil etmekte kullanılan bir yazıdır. Eteo-Cypriot, bilinmeyen bir dildir ve henüz yazısı çözülememiştir.

Kıbrıs'ta Yunan diline ait en erken kanıt, M.Ö. 1050 ile 950 arasında tarihlenen mezar eşyalarıyla Eski Baf'taki bir mezarda bulunan bronz bir şisttir.

⁷¹⁷ Karageorghis 1982, 66.

⁷¹⁸ Hill 1940, 50.

⁷¹⁹ Karageorghis 1982, 66.

Bununla birlikte yazı, M.Ö. 6. yüzyıla kadar yaygın bir kullanımda değildi. Nihayet M.Ö. 200 civarında, kaybolmuştur. Kibro-Hece belli ki Kibro-Minoan'la alakalıdır ve Myken Yunanistanı'nın Linear B (Doğrusal B) yazısıyla benzerlikleri bulunmaktadır.

Kibro-Hece yazısı, normal ve Baflı olmak üzere iki öncül seriden oluşur. Normal hece, Marion'un bulunduğu kuzeybatıdan doğuya ve kuzeyden güneye görülür. Baf hecesi, hem eski hem de yeni Baf'ta kuzeye doğru yayılım yapan bir şekilde güneybatıda kullanılmıştır.

Bu yazının ilk çözümlemesi, aynı taşa Fenike ve Kibro-Hece yazılarının bulunduğu bilingual (çift dilli) bir taşın İngiliz Asurolojist George Smith tarafından 1870'lerdeki çözümlemesi ile mümkün olmuştur⁷²⁰. Ege'de ve Doğu Akdeniz'de yaygın olarak kullanılan bir hece yazısı veya yazıları vardır ve bunlar, Fenike alfabesi daha etkin bir yazı sistemi getirene kadar birden çok dile hizmet etmiştir⁷²¹. Fenike dili, Sami dillerinin Batı grubunu teşkil eden dillerden Kenan lehçesine mensup olup, İbraniceye en yakın dillerden birisidir⁷²². M.Ö. 13. yüzyılın ortalarında (M.Ö. 1250'ler), Fenike Alfabesi icat edilmiş ve vesikaların yazılmasında kullanılmaya başlanmıştır. Fenike Alfabesi, hepsi konsonlardan (ünsüzlerden) olmak üzere 22 harften oluşuyordu. Fenikelilerin bu harfleri nereden aldıkları konusunda bugüne kadar çeşitli fikirler ortaya atılmıştır. Bazı bilim adamları, Fenikelilerin bu harfleri hiyerogliflerden çıkarmış olabilecekleri yolunda görüş belirtirken, bu yazının çivi yazısından kaynaklanmış olabileceğini savunan otoriteler de vardır⁷²³. Fenike Alfabesinin ilk harfinin adı aleph (öküz), ikinci harfin adı ise beth (ev) idi. Bu harfleri daha sonraki yıllarda Grekler alpha ve beta olarak adlandırmışlardır⁷²⁴.

Kıbrıs'ta en erken Fenike kanıtları M.Ö. 9. yüzyıldan günümüze kalan mezar yazısıdır. Kıbrıs'ta bulunan iki Fenike yazıtından (Phoenician Inscriptions) ilki 1939'da A. H. Honeyman tarafından yayımlanmıştır. Diğeri ise 1969'da Vassos Karageorghis

⁷²⁰ Tatton 1988, 62-63.

⁷²¹ Hill 1940, 52-53.

⁷²² Memiş 2002/b, 284.

⁷²³ Memiş 2002/b, 284.

⁷²⁴ Bahar 2004, 145.

tarafından Kition’da bulunmuştur⁷²⁵. M.Ö. 800’den itibaren, beklenildiği gibi, Fenike yazıları Kition’da yaygın olarak bulunmaktaydı. Adada Fenike etkisinin yayılmasıyla, özellikle M.Ö. 5. ve 4. yüzyıllarda, Fenike alfabesi daha yaygın olarak kullanılmaya başlandı. Fenike yazısı, Helenistik Döneme kadar hayatta kalabilirken dilin, Kition’da Erken Roma Dönemi’ne kadar kullanılmaya devam etmiş olduğu düşünülebilir.

Nihayetinde, Fenike’de yazı standardize edildi ve M.Ö. 9. yüzyıla kadar alfabe 22 ünsüz oluştu. Fenikelilerin Kıbrıs ve diğer kolonilerine tanıttığı, işte bu standart formdu. Kendi dillerini yazan Yunanlılar tarafından M.Ö. 750 civarında bu yazı benimsendi ve büyük ölçüde geliştirildi.

Çivi yazısı ise, nadiren Demir Çağı Kıbrısında bulunur. En önemli dökümanı, M.Ö. 709’da Kition’da Asur kralı II. Sargon tarafından diktirilen dikili taşdır. Kıbrıs krallarının boyun eğmesini konu almaktadır.

Yunan alfabesi Kıbrıs’ta ilk olarak M.Ö. 6. yüzyılda görülmektedir. Görünüşe göre, M.Ö. 5. yüzyılın sonlarına doğru, Salamis kralı Evagoras tarafından resmî olarak tanıtılmıştır. M.Ö. 300’lerde Yunan yazıları Kibro-Hecelere ağır basmaya başladı. Kıbrıs’ın yerli yazısı (Eteo-Cypriot) M.Ö. 2. yüzyılın ikinci yarısına kadar varlığını sürdürdü. Fakat yüzyılın sonuna doğru, Arkadya-Kibro lehçeleri (Arcado-Cypro-dialect) ve onunla beraber Kibro-Hece yazıları yok oldu. Arkadya-Kıbrıs lehçesi (Arcado-Cypro) M.Ö. 12. yüzyılın karışıklığında Akalı mülteciler tarafından getirilmiş olmalıydı⁷²⁶. Arkadya dağları ve Kıbrıs gibi birbirinden uzak bölgelerde, bilim adamları tarafından Arkadya-Kıbrıs denen ve Aka Yunanlılarının yaşadığı anlamına da gelebilecek bir lehçe ortaya çıkarılmıştır⁷²⁷. Aşağı yukarı bugünkü Antalya çevresindeki düzlükle eşit olduğu anlaşılan Pamfilya’da tarihçi Herodotos’un (VII, 91) “Hipakhaios”ların ülkesi olarak gösterdiği Kilikya’da (Seyhan vilayeti) ve kuzeyinde (Aka kıyıları) bulunan Kıbrıs’ta Akalar oturmuşlardır. Bu dönemde konuşulan lehçenin Yunanistan’da Arkadya lehçesiyle benzerlik göstermesi, bu hususa işaret etmektedir. Yalnız, Pamfilya’da bu lehçe zamanla barbarlaşmış, Kıbrıs’ta ise daha arı olarak kalmış

⁷²⁵ Teixidor 1971, 121.

⁷²⁶ Freeman 2003, 102.

⁷²⁷ Freeman 2003, 102.

ve bir hece yazısıyla yazılmıştır⁷²⁸. M.Ö. 2. yüzyılın sonlarına doğru, Arkadya-Kıbrıs ve Kıbrıs Hece yazıları etkisini yitirirken Yunanca, Helenistik ve Roma Kıbrısının başlıca yazısı ve dili haline gelmiştir. M.S. 1. yüzyıldan itibaren ise Latince görülmektedir. Latince yazıtlar, Roma askerlerinin mezar taşlarında, mimarî eserlerde, Salamis, Soli ve Kytroi’de bulunan ve imparatorlara ithaf edilen heykelerde görülür⁷²⁹.

Kısaca ifadelendirirsek; Kıbrıs’ta erken dönemlerde yaygın olarak kullanılan yazıları Kıbrıs-Minos Yazısı (Cypro-Minoan Script, M.Ö. 15. yüzyıldan sonra), Kıbrıs-Hece Yazısı (Cypro-Syllabic Script, M.Ö. 10. ve 2. yüzyıllar), Fenike Yazısı (Phoenician Script, M.Ö. 9. ve 3. yüzyıllar) şeklinde sayabiliriz.

4.2. Mısır Hâkimiyeti

Eski Doğu’nun önemli medeniyet merkezlerinden biri olan Mısır, Afrika’nın kuzeydoğusundadır. Kuzeyde Akdeniz ve doğuda Kızıldeniz’le çevrilmiştir. Batısı ve güneyi çöllerle kuşatılmıştır.

Harita 25

⁷²⁸ Mansel 1999, 86.

⁷²⁹ Tatton 1988, 63.

Mısır'a hemen hiç yağmur yağmaz. Gündüzleri parlak ve yakıcı bir güneş hakimdir. Ortasından büyük bir nehir olan Nil geçmeseydi; Mısır bir çölden, taşlık ve çıplak bir ovoidan başka bir şey olmayacaktı. Bu yüzden Mısır, herşeyini Nil'e borçludur. Herodotos'un dediği gibi "Mısır, Nil'in bir armağanıdır." Bütün Mısır, delta ve Nil Ovasından ibarettir. Geniş delta ovasına "Aşağı Mısır" adı verilir. Nil'in uzun ve dar olan güneydeki geçitleri mıntikasına da "Yukarı Mısır" denir⁷³⁰.

Uygarlığın yayıldığı bölge, bugünkü Mısır toprakları içinde yer almaktadır. Nil'e dayalı olarak bu uygarlığın başarıları, çeşitli gelişme ve uygulamalara dayanmaktadır; taş ocaklarının işletilmesi, anıtsal piramitlerin ve tapınakların, dikilitaşların yapımına olanak sağlayan ölçümleme ve inşaat teknikleri, pratik ve etkili tıp bilgisi, sulama ve tarım teknikleri, Mısır fayans ve cam tekniği, yeni yazın biçimleri vb. sayılabilir⁷³¹. Kapalı bir bölge olduğu ve toplumun tutuculuğundan dolayı çevreden fazla etkilenmemişlerdir. Bu yüzden Mısır, tarihöncesi dönemleri sırasıyla yaşayan nadir bir uygarlıktır⁷³². M.Ö. 3100 yılları civarında, Mısır'ın yazılı tarihi başlar. Tarıma ait toprakları kesin olarak belirlenmiş, dininin belli başlı unsurları oluşturulmuş, dili ve yazısı saptanmış, önemli kurumları yerlerini almışlardır⁷³³.

Mısır tarihinin aşamalarından birini teşkil eden Yeni Krallık Dönemi'nde (M.Ö. 1555-1090 / 18. ve 20. Sülaleler) I. Ahmose, ülkeyi Hiksos işgalinden kurtararak yeni bir dönemi başlatan firavun oldu. Hiksos istilası ile sarsılan Mısır'ın yeni krallık dönemi firavunları savaşçıydılar. Pek çok ülkeyi fethederek büyük bir imparatorluk kurdular⁷³⁴. Bu dönem, "yeniden kuruluş", "Amarna" ve "Ramsesler" olmak üzere üç süreçten oluşur. Yeni krallık dönemindeki monarşi, ülkede birliği sağlamış, Akdeniz'de, Önyasya'da, Afrika'da güvenlik alanları genişletilmiş, yeni ekonomik kaynaklara sahip olunmuş ve Mısır, tarihindeki en varlıklı, en üretken ve en güçlü konumuna gelmiştir. I. Ahmose'nin rehabilitasyon ve yeniden yapılandırma sürecinin ardından gelen I. Amonhotep ve özellikle I. Tutmosis, Hiksos işgalinden alınan derslerle Önyasya'da

⁷³⁰ Memiş 2006, 71-72.

⁷³¹ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Antik/M%C4B1s%C4%B1r>

⁷³² http://webhatti.com/tarih/481818_ilkcag_uygaliklari_ve_Anadolu.html

⁷³³ Vercoutter 2003, 7.

⁷³⁴ Sivas 2009, 65.

Filistin'i, Afrika'da Nubian ve Sudan'ı birer eyalet olarak Mısır'ın egemenlik alanı içine aldılar⁷³⁵.

Kıbrıs-Mısır ilişkileri de esas itibariyle Yeni Krallık döneminde başlamıştır. Amarna arşivi vesikaları arasında, ismi mektuplarda yazılı olmayan bir Alaşya kralından gelmiş sekiz adet mektup bulunmuştur. Aynı şekilde mektuplarda hitap edilen firavunun da adı yazılmamıştır. Bu vesikalardan birinde “Babanın tahtına oturduğunu işittim.” şeklinde bir mektubun gönderildiği firavunun, tahta yeni çıktığına dair bir ima bulunduğu için, Alaşya mektuplarının III. Amenofis'in oğlu IV. Amenofis'e gönderildikleri kabul edilmektedir. Zira, Alaşya kralı mektubunda, memleketinde Nergal'in eli bulunduğu için bakır üretilemediğini, şimdilik 500 talent kadar gönderildiğini yazmaktadır. Burada adı geçen Nergal, Mezopotamya'nın ölüm ve cehennem tanrısı olduğuna göre, Kıbrıs'ta bir salgın hastalığın mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan, Hitit kralı II. Murşili de “veba duaları” denilen tabletlerde, bir salgın hastalığın memleketi 20 seneden beri mahvettiğini, hatta babası Şuppiluliuma ile ağabeyi Arnuvanda'nın bu salgın hastalıktan öldüklerini anlatmaktadır. Böylece, bu iki ayrı menşeli vesikanın aynı hadiseden bahsettiği anlaşılmaktadır. O halde Amarna arşivindeki Alaşya mektupları, Mısır'da IV. Amenofis; Hititlerde II. Murşili'nin ilk yıllarında yani Amarna Çağı (M.Ö.1400-1350)'nin sonuna doğru yazılmıştır⁷³⁶.

Mısır'da Yeni Krallık döneminde 18. Sülalenin hükümdarı III. Tutmosis, Mısır'ı tamamiyle idaresi altına aldıktan sonra, Suriye üzerinde hegemonya tesis etmeye çalışmış ve Kadeş sitesinin etrafında toplanan Suriyelilerin gayri dostane hareketleri üzerine, Suriye'ye 19 sene zarfında 17 sefer yaparak bütün Suriye'yi zaptetmeye muvaffak olmuştur. Bu suretle Mısır hudutlarını Fırat nehrine kadar götürmüştür. III. Tutmosis, Suriye sahillerine çok yakın olan Kıbrıs'la da ilgilenmiştir. III. Tutmosis, Suriye sınırlarını tahkim ederek Girit ve Biblos gemilerinden bir donanma teşkil etti. Böylece, Doğu Akdeniz'e hakim olmak için bu adanın da zaptının zaruri olduğunu

⁷³⁵ <http://www.eskimisir.org/>

⁷³⁶ Kinal t.y., 404-405.

anlayan III. Tutmosis, M.Ö. 1450 senesinde Kıbrıs'a bir sefer yapmış ve adayı zaptetmeye muvaffak olmuştur.

Kıbrıs, Mısır egemenliği sırasında, bazen ayrı ayrı şehir devletleri halinde, bazen de tek bir kentin egemenliğinde yönetiliyordu. Kıbrıs'ın Mısır'a bağlanması, stratejik ve ticari amaçlıdır. Mısırlılar, Kıbrıs'a yerleşmediler; yalnız yönettiler. Kıbrıs'ı uygarlık bakımından etkiledikleri söylenemez⁷³⁷.

4.3. Hitit Hâkimiyeti (M.Ö. 1320-1200)

Hititler, ilk kez Anadolu'da tarih sahnesine çıkmışlar, burayı vatan edinerek devletlerini kurmuşlar ve gene bu topraklar üzerinde yok olup gitmişlerdir. Ama arkalarında çok az kavme nasip olan oldukça yüklü bir tarihî (filolojik ve arkeolojik) miras bırakmışlardır⁷³⁸.

Harita 26

⁷³⁷ Öncan vd. t.y., 37.

⁷³⁸ Ünal 2002, VII.

Anadolu'ya hangi tarihte ve nereden göç ettikleri heniz kesin olarak bilinmeyen Hititlerle bilim dünyasının ilk defa karşılaşması, 1887 yılına rastlamaktadır⁷³⁹. Fakat Kızılırmak çevresine yerleşen Hititlerin Anadolu'ya takriben M.Ö. 2000'lerde geldiği düşünülmektedir. Şehir devletlerinden, merkezî krallığa geçen Hititlerin hükümdarları rahip-kral özelliği gösterirler. Soylulardan oluşan “Pankuş Meclisi” önemli kararların alınmasında etkili olduğundan, meşrutî rejimin ilk örneği olarak görülebilir. Ülkenin merkezi Hattuşaş (Çorum-Boğazköy)'dür⁷⁴⁰.

Hitit kültürü ve dili “Hititoloji” adlı bir bilim tarafından irdelenmektedir. Hititoloji; M.Ö. 1650 dolaylarında Orta Anadolu'da bir devlet kuran ve bu devletin M.Ö. 1200 yıllarındaki yıkılışından sonra da varlıklarını kısmen sürdüren Hitit toplumu tarafından kullanılan Anadolu dillerini (Hititçe, Palaca, Luwice ve Hattice) ve bu diller aracılığıyla toplumun tarihini ve kültürünü araştıran bir bilim dalıdır⁷⁴¹.

Hitit dili, Hint-Avrupa dil ailesinin bilinen en eski örneğidir. Hititler, Mezopotamya'da kullanılmakta olan Eski Babil tarzında bir hece yazısı sistemi ile yazılan çivi yazısını kendi dillerine uygulayarak kullandılar. Hititçenin çözülmeye başlamasından sonra araştırmalar, Boğazköy'de ilk kazılarda bulunmuş olan binlerce tabletin üzerinde yoğunlaştı. Bu çalışmalarda ilk dikkati çeken nokta, tabletlerin konuları bakımından çeşitliliği oldu. Arşiv denilince ilk akla gelen, devlet yönetimi ile ilgili belgelerin saklandığı yer olmasına karşın, Boğazköy arşivlerinde kral yıllıkları, siyasal antlaşmalar, siyasal mektuplaşmalar, yasalar, yönetimle ilgili yönergelerin yanı sıra, mitolojik dinî metinler (dualar, ayinler ve şenlik törenleri), fal ve büyü metinleri bulunmaktadır. Ayrıca, yine çivi yazısı ile Hititçe-Sümerce-Akadça ve Hurrice dillerinde sözlük niteliğinde tabletlerin de ele geçmesi ile hemen hemen bütün yazı türlerini kapsayan tabletlerin bulunması, bu arşivin daha çok bir kitaplık niteliği taşıdığını göstermektedir⁷⁴².

⁷³⁹ Karasu 2000, 301.

⁷⁴⁰ http://webhatti.com/tarih/481818_ilkcag_uygaliklari_ve_Anadolu.html

⁷⁴¹ Alparslan 2009, 20.

⁷⁴² Karasu 2006, 4.

Hitit tabletleri, Boğazköy'ün dışında Mısır'da Tel el Amarna'da, Hatay'da Tel Açana'da, Kuzey Suriye'de Meskene/Emar'da, Ras-Şamra'da, Tarsus'ta, Boğazköy'e çok yakın olan Alacahöyük'te (Çorum ilinin 45 km güneyi), Yozgat Kerkenez Dağı Taşlıkhöyük'te, Çankırı-Ankara arasında İnandıktepe'de, Tokat Zile Maşat Höyük'te, Çorum Ortaköy'de (Çorum ilinin 53 km güneydoğusu), Sivas Şarkışla Kuşaklı ile Yıldızeli Kayalıpınar ve Samsun Viranşehir Oymaağaç'ta bulunmuştur. Arkeolojik kazı ya da çeşitli yollarla ele geçen bu tabletler, dünyada çok çeşitli müzelerde ve az da olsa özel koleksiyonlarda bulunmaktadır⁷⁴³.

Bugün Hititçenin çözülmesi artık büyük çapta tamamlanmıştır. Bundan sonra yapılacak iş, geri kalan veya yeni bulunan metinlerin yayımını hızla yapmak, işlenmemiş metinleri işlemek ve onları linguistik, gramer, tarih ve uygarlık tarihi açısından değerlendirmektir⁷⁴⁴.

Hititler, Anadolu'ya başlangıçta sızma yoluyla girmişler; ancak ayakları yere değdikten sonra, askerî yöntemler kullanarak bağımsız devlet kurma, yayılma ve işgal yollarına girmişlerdir. Bu tarihî süreç, onları sonraları Yakın Doğu'daki modaya uyarak büyük devlet, dünya devleti kurmaya kadar götürmüştür⁷⁴⁵. Hititler, Anadolu'da önce beylikler halinde (M.Ö. 2000-1600), sonra krallık (M.Ö. 1660-1460), daha sonra da bir büyük krallık kurarak (M.Ö. 1460-1190) egemen olmuşlardır⁷⁴⁶.

Büyük Anadolu gücü, Hititlerle Mısırlılar arasındaki politik münasebetler, Suriye üzerinde iki devletinde hakim olma arzusundan kaynaklanmıştır. Hititlerin Kuzey Suriye ve Filistin sahillerine hakim olması, Mısırlıların menfaatine uygun değildi⁷⁴⁷. Böylece iki Orta Doğu gücünün politik rekabeti yüzünden Kıbrıs, M.Ö. 1320 yılında Hitiler tarafından işgal edildi⁷⁴⁸.

Hitit kaynaklarında Kıbrıs "Alaşya (Alashiya)" olarak adlandırılmıştır. Özellikle Karpaz bölgesinde Nitovikla'da yerleşmiş olan Hititler, egemen oldukları dönemde,

⁷⁴³ Karasu 2006, 7.

⁷⁴⁴ Ünal 2002, 38-39.

⁷⁴⁵ Ünal 2002, 54.

⁷⁴⁶ Akurgal 2000, 96.

⁷⁴⁷ Metin 1959, 21.

⁷⁴⁸ Serter t.y., 19.

bakır ihtiyacını Ada'dan karşılamış; ama aynı zamanda adayı sürgün yeri olarak kullanmışlardır⁷⁴⁹.

Hititlerin Kıbrıs üzerinde gerçek manada hâkimiyet kurmaları, Hitit kralı Muvattali (M.Ö. 1324-1294) zamanında mümkün olabilmıştır. Vesikalardan anlaşıldığına göre, Muvattali, Güney Anadolu'da Çukurova bölgesine yaptığı bir sefer esnasında Kıbrıs'ı da ele geçirmeye muvaffak olmuştur. Ancak Hititler, Şuppiluliuma'nın babası III. Tuthaliya zamanından itibaren Kıbrıs'la ilgilenmişler ve hatta aşağı yukarı M.Ö. 1400'lerde adada kısa bir süre için hâkimiyet tesisine de muvaffak olmuşlardır. Ne var ki, Hititlerin bu ilk hâkimiyetleri uzun sürmemiş ve kısa bir müddet sonra Kıbrıs yeniden istiklâline kavuşmuştur. Bu hadiseden itibaren iki ülke arasındaki münasebetler düşmancadır. Mesela Alaşya kralının firavun IV. Amenofis'e bir mektup gönderip Hitit kralı ile ittifak yapmamasını talep ettiğini bilmekteyiz.

Yine bu arada, Ege Göçlerinin öncüleri sayılan Lukkalar (Lykialılar=Lidyahılar) da Kıbrıs'a muhtelif hücumlarda bulunarak hayli tahribat yapmışlardır. Alaşya kralı, bu hücumlardan rahatsız olmuş ve IV. Amenofis'e gönderdiği bir mektupta, Lukkaların adada her yıl bir şehri zaptetmelerinden acı acı yakınmıştır⁷⁵⁰.

M.Ö. 14. ve 12. yüzyıla ait Hitit vesikalarında Alaşya'dan daima, Hitit krallarının düşmanı olan şahısların sürgün yeri olarak bahsedilir. Bu durum, Alaşya'nın Hitit devletinin vasalı olduğunu göstermektedir. Örneğin; veba dualarında, Şuppiluliuma'nın tahta geçtiği sırada vuku bulan suikast hadisesi anlatılırken, tahtın öldürülen meşru varisi genç Tuthalya'nın düşmanlarının Alaşya'ya sürgün edildiği bildirilmektedir⁷⁵¹. Muvattali'nin ölümünden sonra, tahta evvela oğlu Urhi-Teşup geçmiş ve 7 sene memleketi idare etmişti. Fakat amcası III. Hattuşili (M.Ö. 1280-1250), onun krallığını meşru saymıyordu. Bu yüzden patlak veren bir iç savaş sonunda III. Hattuşili galip geldi ve yeğenini Nuhaşşe memleketlerinden birine, sonra Urhi-Teşup'un Babil'e firar edeceğini haber alması üzerine, Alaşya'ya sürgün etmişti. Boğazköy'de bulunan bir vesikada, III. Hattuşili'nin oğlu ve halefi IV. Tuthalya'nın Alaşya'yı

⁷⁴⁹ http://www.odtu.edu.tr/~kktctntm./KKTC_tarihi/ilkcag.html

⁷⁵⁰ Bedevi 1966, 27.

⁷⁵¹ Kinal t.y., 407.

zaptettiği ve vergiye bağladığı bildirilmektedir. IV. Tuthalya (M.Ö: 1250-1225) öldükten sonra, yerine geçen III. Arnuvanda (M.Ö. 1225-1210) zamanında, Alaşya kralının vergisini muntazam gönderdiğini, yine bir Hitit vesikasından öğreniyoruz. Ancak gönderilen bu vergiyi, Arzawa memleketlerinden biri olan Hariati beyi Madduvattaş gasbetmişti. Bunun üzerine Hitit kralı III. Arnuvanda “Alaşya memleketi haşmetmeabıma aittir; onun vergisini sen alabilir misin?” diye sormaktadır⁷⁵².

Kıbrıs, III. Arnuvanda’ya bağlı bir krallık olduğu sırada yeni bir istilaya uğramıştı. Bu yeni istilacılar Akalardır. Nitekim, bir Boğazköy tableti, son Hitit kralı olan II. Şuppiluliuma’nın da Alaşya’ya tekrardan sefer yapmak zorunda kaldığını göstermektedir. Tarihin en eski deniz savaşlarından biri olan bu sefer, Hititçe metinde şöyle anlatılmaktadır:

“Ben Şuppiluliuma, Büyük Kral/ Alaşya gemileri bana karşı çıktılar/ Denizin ortasında üç defa savaş oldu/ Ben onları mağlup ettim/ Ve gemileri yakaladım ve onları denizin ortasında yaktım/Sonra adaya vardım/ Alaşyalı düşmanlar bana karşı geldiler/ Kıtalar halinde mücadeleye geçtiler.” Fakat II. Şuppiluliuma’nın (M.Ö. 1210-1190) yazdırmak fırsatını bulduğu bu parlak Kıbrıs zaferinden az sonra Hitit devleti çökmüştü. Egeli kavimler doğrudan doğruya Hitit merkezine karşı birleşik olarak taarruz etmişlerdi⁷⁵³.

Ege Kavimleri Hitit devletine nihayet verdikten sonra, Suriye sahillerinden güneye de sarkmışlardır. Kıbrıs da bu akınların tahribatına uğrayan ülkelerden biri olmuştur. Bir Mısır kaynağında “Adalar üzerindeki kavimler göç ediyorlardı. Bunların ordularından hiçbir memleket kurtulamadı. Hitit memleketlerinden olan Kode (Kadeş), Kargamış (Cerablus), Arward (Amurru) ve Alaşya (Kıbrıs) tahrip edildi.” denmektedir.

⁷⁵² Kinal t.y., 408-410.

⁷⁵³ Kinal t.y., 410-411.

Figür 45: Fildişi Ayna Sapı

Kıbrıs'ta Hitit hâkimiyeti, 120 yıl (M.Ö. 1320-1200) devam etmesine rağmen, adada pek fazla Hitit eseri bulunamamıştır. Bulunan Hitit eserleri arasında en önemlileri Tamassos ve Larnaka civarında bulunan iki Hitit damga mührüdür. Bunlardan başka, bugün Kıbrıs Müzesi'nin V numaralı salonunun ortasında bir arkaik heykelin altındaki kaide de Hitit eseridir.

Aynı şekilde, Kıbrıs'ın Kukla bölgesindeki Geç Bronz Devri'ne ait bir mezardan çıkarılan ve üzerinde bir muharip tasviri bulunan fildişi ayna sapının da Hitit eseri olduğu anlaşılmıştır. Kıbrıslı Vassos Karageorghis'in "Bu, Ege ve Doğu unsurlarının bir karışımıdır." demesine karşılık, objektif bir arkeolog olan Casson "Bu bir Hitit eseridir." demektedir⁷⁵⁴.

Hitit eserlerinin adada bu kadar az olmasının nedeni, Hititlerin umumiyetle, fethettikleri ülkelerde yerleşmemeleri, sadece bir antlaşma ile vergiye bağladıktan sonra, yükte hafif, pahada ağır kıymetli eşyaları, insanları ve hayvanları alarak başkent Hattuşaş'a getirmeleridir. Onlar, yalnızca fethettikleri ülkelere tarholunan verginin ödenip ödenmemesiyle ilgileniyorlardı. Ödemede yapılan bir ihmal üzerine, hemen o

⁷⁵⁴ Bedevi 1966, 29.

ülkeye bir sefer yapıyorlardı. Fethedilen ülkelere kültürlerini yaymak veya onları Hititleştirmek gibi idealleri yoktu⁷⁵⁵.

Hitit hâkimiyetinin devam ettiği 120 yıl zarfında, Kıbrıs'ta Hititlere karşı birkaç isyan hareketi vuku bulmuştur. Bu isyanları, Kıbrıslıların Hititlerden memnun olmadıkları şeklinde yorumlamak doğru değildir. Çünkü bu devirde, ölen bir kralın arkasından bütün vasalların isyan etmeleri âdet halindeydi⁷⁵⁶.

4.4. II. Mısır Hâkimiyeti

Kıbrıs, M.Ö. 1200-1000 yılları arasında ikinci kez Mısır hâkimiyetine girmiştir. M.Ö. 1200 yıllarında Ege'den Anadolu yoluyla gelen kavimler, Anadolu ve Kıbrıs'ı istila ederek Mısır'a hücum ettiler. Fakat III. Ramses, bu tehlikeyi atlarmaya muvaffak olmuştur⁷⁵⁷. Böylece, Deniz Kavimleri'nin saldırılarını hafif atlatan Mısır, M.Ö. 1200 yılında Kıbrıs'ı tekrar işgal etti. Kıbrıs'ta II. Mısır hâkimiyeti M.Ö. 1000 yılına kadar devam etti⁷⁵⁸.

Mısır, gerek Suriye'de ve gerekse Kıbrıs'ta mahalli idareler kurmuş ve bunların idari şekli kontrol altına alınmıştır. Bunlar Mısır'a haraç vermeye mecburdur. Mısır, bu mahalli idareler arasındaki çekişmelerde hakem durumunda kalmıştır.

Veliaht olacak prensler, Mısır devlet merkezine götürülmüş ve sırası gelince hükümdar olmuştur. Mahalli ordu teşkilatlarının başında Mısırlı subaylar bulunmaktadır. Bundan da anlaşılıyor ki, Mısır'ın Kıbrıs'ta ve diğer yerlerdeki hâkimiyeti, daha ziyade politik mahiyette idi⁷⁵⁹.

⁷⁵⁵ Kinal t.y., 411-412.

⁷⁵⁶ Bedevi 1966, 28.

⁷⁵⁷ Metin 1959, 19.

⁷⁵⁸ Serter t.y., 19.

⁷⁵⁹ Metin 1959, 20.

4.5. Kıbrıs'ta Fenikeliler

Fenike halkı ve uygarlığı Batı'da her zaman ilgi uyandırmıştır. Homeros'un Fenikelilerin denizcilik ve ticaret alanındaki becerilerinden söz etmesinden ve alfabemizin Fenikelilere dayandığının anlaşılmasından bu yana, herhangi bir antik Doğu halkı kadar ilgi odağı olmuş, kültürel ve siyasi üretkenlikleri çok daha fazla olan uluslardan daha çok dikkat çekmişlerdir⁷⁶⁰.

Fenikelilerin kendilerine verdikleri adın ne olduğu tam olarak bilinmese de "Kenaani" (Akad dilinde Kinahna) yani "Kenanlılar" adını kullandıkları düşünülmektedir. "Kenaani" sözcüğü, İbranicede tüccar anlamına gelmekte, bu da Fenikelileri oldukça iyi betimleyen bir sözcük olmaktadır.

Fenike adını Kenanlılar'a verenler Yunanlar olmuştur. Kenan; Mezopotamya, Mısır ve Anadolu arasında kalan bölgeye verilen isimdir. Kenan adı Hurrice⁷⁶¹ bir sözcük olan ve "kırmızı" anlamına gelen "Kenaggi"den gelmektedir. Yunanca olan "Phoenician (Fenike, Fenikeli)" adı da "kırmızı" demektir. Zaman zaman bağlı oldukları büyük şehirlere göre de Sidonlular (Saydalılar), Surlular (Tirliler) olarak da isimlendirilmişlerdir.

Harita 27

⁷⁶⁰ Moscatti 2004, 21.

⁷⁶¹ Hurriler, M.Ö. 3. binde yaşamış olan Süryanilerin kökenini oluşturan halklardan biridir.

M.Ö. 3. binde Kenan bölgesinde belirmeye başlayan Fenikeliler (Kenanlılar), 2. binde Lübnan dağları ve Akdeniz arasındaki sahil şeridinde bulunan koylara yerleşmişlerdir. Bu yerleşimler zamanla ünlü Fenikeli liman kentlerine dönüşmüştür. Bu liman kentlerinden Biblos, Sidon (Sayda), Akka, Berit, Sur (Tir), Serapta, Parfion, Botris, Simira ve Arad'ı sayabiliriz. Bunlardan en ünlü olanları ise Sur ve Sidon'dur. Bu kıyı siteleri, uzun zamandır ticaretle uğraşıyordu.

Girit-Myken Uygarlığı'nın deniz gücünün yok olması, Fenikelilerin yayılmalarını kolaylaştırdı. Fenikeliler denizlere açıldı ve 8. yüzyılda Yunan seferlerinin başlamasına kadar rakipsiz kaldılar. Atlas Okyanusu'na kadar ulaşan bu seferler, ticaret amacıyla yapılıyordu. Böylelikle Batı keşfedilmiş, uğrak ticaret limanları kurulmuş, ileride bağımsızlaşacak olan yeni siteler doğmuştu.

Fenikeliler için ticaret ve keşif neredeyse aynı anlama geliyordu. Keşfettikleri her bölge, gittikleri her yer, kurdukları her yerleşim birimi ticareti daha iyi yürütmekti aynı zamanda. Adalara, vadilere ad veriyorlardı. Bu adlara bakarak bir ülkede ne gibi zenginlikler olduğunu anlamak mümkündü.

Bakır adası denilen Kıbrıs'tan bakır getirilirdi. Malakit Yarımadası'nda (bugünkü Sina Yarımadası) malakit denilen yeşil bakır taşı çıkarılırdı. Şimdi Toros Dağları dediğimiz Gümüş Dağları'ndan gümüş elde edilirdi⁷⁶².

Deniz ticaretinde oldukça ileriye gitmiş bir halk olan Fenikelilerin Kıbrıs'a gelip koloni kuramaya başlamaları ise Tir (Sur) hükümdarı Hiram (M.Ö. 970-936) zamanında olmuştur⁷⁶³. Adada gemi yapım imkânlarının varlığı ve zengin bakır kaynaklarıyla birlikte ticari üst olma niteliği Kıbrıs'ı bulunmaz bir çekim merkezi yapıyordu⁷⁶⁴.

⁷⁶² http://bunduka.blogcu.com/fenike_tarihi/652436

⁷⁶³ Serter t.y., 19.

⁷⁶⁴ Tofallis 1983, 27.

Harita 28: Fenike Kolonileri

Kıbrıs üzerinde Fenike etkisi 11. yüzyılda görülmeye başlandı. En erken Fenike yazıtı erken 9. yüzyıla tarihlenmektedir⁷⁶⁵. Kıbrıs'ta bulunan bir Fenike yazıtında II. Hiram'ın hem Sidon hem de Tir kralı ve Kıbrıs'ın da bir Fenike sömürgesi olduğu anlatılmaktadır. Aynı zamanda Asur kralı III. Tiglat-Pileser'e vergi veren hükümdarlar arasında olduğu kaydedilmiştir. Fenikelilerin Kıbrıs'ta kurduğu Kition, Amathus, iç kısımlarda Tamassos ve İdalion, kuzeyde Lapithos gibi şehirler, daha sonra ayrı ayrı krallar tarafından yönetilmişlerdir. Bunlar, Fenikelilere vergi vermek suretiyle varlıklarını devam ettirmişlerdir. Fenikeliler Kıbrıs'ı idare etmekten ziyade, buranın zenginliklerinden istifade etmişler, fazla vergi aldıkları için de halkı memnun edememişlerdir⁷⁶⁶.

Kıbrıs'taki Fenike kentlerinin bağımsızlıklarını, genel olarak 8. yüzyılın sonlarından ya da daha doğrusu, yıllıklarında Kıbrıslıların kendisine ödedikleri haraçtan söz eden ve Kition'da kendi onuruna bazalt bir stel diktiren Kıbrıs fatihi II. Sargon (M.Ö. 721-705) döneminden sonra kaybettiklerini biliyoruz. II. Sargon'dan sonraki dönemin Asur kaynaklarında da yerel hükümdarlara boyun eğdirilmesinden defalarca söz edilmesi, elbette, tıpkı Fenike bölgesindeki ve genel olarak Suriye-Filistin

⁷⁶⁵ Strand 1974, 80-81.

⁷⁶⁶ Metin 1959, 23.

bölgesindeki hükümdarlar gibi, bu hükümdarların da bağımsızlıklarını bir ölçüde koruduklarını kanıtıyor. Ama Sargon döneminden sonra, Kıbrıs kentlerinin artık Fenike'ye değil, Asur'a yöneldikleri söylenebilir. Akdeniz siyasetinde temel bir değişim yaşandığına ve bu değişimin sonucunda Fenikelilerin ticaret yollarının yegâne efendileri olmaktan çıkıp Yakın Doğu'nun büyük güçlerinin himayesi altına girdiklerine işaret etmesi bakımından bu durum, özellikle tarihsel açıdan önemlidir⁷⁶⁷. Dolayısıyla Fenikelilerin Kıbrıs'taki hâkimiyetleri, M.Ö. 709 senelerine doğru sona ermiştir⁷⁶⁸.

Kıbrıs kültürü, jeokültürel açıdan adanın coğrafi konumuna uygun olarak birbiriyle iç içe geçmiş çeşitli kaynaklara dayanmaktadır. Ada'daki Fenike kültürünün de anayurda ait özelliklerin devamını temsil ettiği açıktır⁷⁶⁹.

Öyle görünüyor ki, Demir Çağı başlarından itibaren Kıbrıs, derece derece Fenike nüfuzuna girdi⁷⁷⁰. Daha önceden de muhtemelen Fenike-Kıbrıs ilişkileri devam edip gelmekteydi. Fenikelilerin, adanın özellikle doğu, güney ve iç kısımlarında etkili olduktan sonra, M.Ö. 8. yüzyılın sonları ve 7. yüzyılın başlarından itibaren adada politik nüfuzunu yitirmeye başladığını söyleyebiliriz⁷⁷¹.

Fenikelilerin adanın din, mitoloji ve sanat yapısında katman oluşturan temel unsurlardan biri olduğu şüphesizdir.

4.5.1. Fenike Kolonileri

Kıbrıs'ta tıpkı Akalar ve Dorlarda olduğu gibi, Fenikelilerin de birtakım kolonileri olduğunu görmekteyiz. Bu kolonilerden bazılarını kısaca anlatabiliriz.

4.5.1.1. Kition

Bugünkü Larnaka şehrinin yakınlarında Myken devrine ait müstemlekelerin birisinin yeri üzerine kurulmuştur. Daha sonraları Fenikelilerin eline geçmiş ve muhtemelen M.Ö. 8. yüzyılda Fenikelilerin Kıbrıs'ta en mühim şehri olmuştur. Doğu ve

⁷⁶⁷ Moscati 2004, 151.

⁷⁶⁸ Metin 1959, 23.

⁷⁶⁹ Moscati 2004, 153.

⁷⁷⁰ Bikai 1994, 33.

⁷⁷¹ Perrot ve Chipiez 1885, 92.

Batıdan gelen deniz ticaret yolu üzerinde bulunması, önemini ve ticari çekiciliğini bir kat daha arttırmıştır. Fakat Kition, sık sık depremlerden zarar görmüş, liman bataklık bir hal almış ve Orta Çağda halk Larnaka'ya yerleşmeye mecbur olmuştur⁷⁷².

4.5.1.2. Amathus

Amathus (Eski Leymosun), Kıbrıs abecesiyle yazılan yazıtların bulunduğu yerdir. Bulunan yazıtların Grek dili yazısı olmadığı ve M.Ö. 6. yüzyılda kullanıldığı belirtilmektedir⁷⁷³. Bugünkü Limasol şehrinden 6 mil doğuda, Fenikelilerin en eski kolonilerinden biridir. O civardaki bakır madenlerinin ticaret merkezi idi. Bunun izlerine bugün dahi rastlanabilir.

Amathus'ta Molkar, Adonis ve Afrodit'in tapınakları mevcuttur. Burası Fenike kültürünün bütün özelliklerini taşımaktadır. Buna tesadüf etmek mümkündür⁷⁷⁴.

4.5.1.3. Lapithos

Fenikeliler tarafından kurulan bu şehir, adanın kuzey sahilinde bugünkü Lapta'nın bulunduğu yerdedir. Bu şehrin küçük bir site krallığının merkezi olması muhtemeldir⁷⁷⁵.

4.5.1.4. Tamassos

Politiko köyünün yakınlarında kurulmuş bulunan Tamassos, Kıbrıs'ın eski merkezlerinden biridir. Zengin bakır madenlerine sahip olduğu için, ilk zamanlarından itibaren Fenikeliler tarafından işgal edilmiştir. Sonraları burada Yunanlılar tarafından Apollon Tapınağı inşa edilmiştir. Bugün bu tapınağın yalnızca temelleri kalmıştır⁷⁷⁶.

Tamassos'un kuruluşu, M.Ö. 4000 yılına kadar dayanmaktadır. Venüs tapınağı efsanesinde üç elmanın alındığı ağacın yanına yapıldığı kaydedilmiştir⁷⁷⁷.

⁷⁷² Metin 1959, 28.

⁷⁷³ <http://www.hotelsempati.com/Turkish/kuzeykibris/olusumevleri/kibristaki-kralliklar-ve-koloniler.php>

⁷⁷⁴ Metin 1959, 28.

⁷⁷⁵ Metin 1959, 28.

⁷⁷⁶ Metin 1959, 28-29.

⁷⁷⁷ <http://www.hotelsempati.com/Turkish/kuzeykibris/olusumevleri/kibristaki-kralliklar-ve-koloniler.php>

4.5.1.5. İdalion

Bugünkü Dali'nin yerinde bulunan İdalion, eski zamanlarda Afrodit tapınağı ile meşhur bir Fenike kolonisi idi. Bugün bu şehirden yalnız duvar harabelerinden başka bir şey kalmamıştır.

Bu önemli sitelerden başka, adanın kuzeydoğu sahillerinde Karpasia (Carpasia) ve Urania adında iki küçük liman vardır. Bunlar Karpaz kazasının en mühim limanları idi. Bu limanlar muhtemelen, Salamis ile Asya sahilleri arasında olan ticarete tehlikeli Dinaretum (Cape Andreas/ Zafer Burnu) burnu vasıtasıyla yapılacak deniz yolculuğuna mani olmak için kullanılırdı. Zira, Salamis'ten kalkıp Ege'ye gidecek bir gemi için buradan geçmek tehlikeli idi. Bu burnun ucunda Afrodit tapınağı vardır. Burada bakire kızlar için Herodot'un Babil'de yapıldığını anlattığı gibi birtakım merasimler yapılırdı. Merasimde bekâr erkekler, beğendiği bakire bir kız kendisine eş olarak alırdı. Bu merasimlere çirkin kızlar, senelerce eli boş olarak gider gelirlerdi⁷⁷⁸.

4.5.2. Fenike ve Dor/ Myken Kolonileri Arasındaki Farklar

Koloniye "bir devletin nüfusunun bir bölümünü yerleştirmek için denizaşırı bir ülkeye sahip çıkması ve yurttaşlarını oraya iskân etmesi halinde meydana gelen yurt" veyahut "ülkesinden ayrılıp başka bir ülkeye yerleşmiş insan topluluğu veya bir ülkede bulunan yabancı uyruklu kişilerden oluşan topluluk" olarak tanımlayabiliriz⁷⁷⁹.

Buna göre koloni sözcüğü; "sömürge, müstemleke, göçmen topluluğu veya bu topluluğun yerleştiği yer, bir ülkede bulunan küçük yabancı topluluğu, birlik durumunda yaşayan aynı türden organizmaların oluşturduğu topluluk, bir ülkede göçmenlerin topluca oturdukları ya da yerleştikleri yer ve sömürgelere ve yerleşime açılan denizaşırı topraklara gelip yerleşen göçmenler"⁷⁸⁰... vb sözcük ve ifade biçimlerinde ihtiva edilen tüm anlam ve çağrışımları içermektedir. Myken/Dor kolonileri nitelikleri bakımından Fenike kolonilerinden ayrılmaktadır⁷⁸¹.

⁷⁷⁸ Metin 1959, 29.

⁷⁷⁹ <http://www.turkcebilgi.com/koloni/ansiklopedi#ansiklopedi>

⁷⁸⁰ <http://www.nedirnedemek.org/koloninedir> (19.12.2010)

⁷⁸¹ Mansel 1999, 161.

Buna göre, tarihsel süreçte Kıbrıs'ta kurulan Myken/Dor ve Fenike kolonilerinin ayrımlarını şu şekilde betimleyebiliriz:

1. Fenikeliler, kolonilerini tamamiyle ticari amaçlarla kuruyorlardı.
2. Mykenler ve Dorlar, koloni kurdukları yerleri ikinci bir yurt olarak kabul edip yerleşiyorlardı.
3. Fenike kolonileri doğrudan anavatanlarında bulunan Tir ve Sidon'a bağlı idiler.
4. Buna karşılık, Myken ve Dor kolonileri tamamen bağımsız idiler. Hatta kendi aralarında bile bir bağlantı yoktu. Her birinin ayrı bir siyaseti ve kuruluşu vardı⁷⁸².

Myken/Dorlar uzak ülkelerde kurmuş oldukları şehirleri ikinci bir yurt (patris) saydıklarından, şehirleri kolay kolay elden çıkarmamışlardır. Bu nedenden ötürü, Myken/Dor kolonileri karşısında Fenike kolonileri her yerde gerilemeye başlamış, hatta bir çoğu büsbütün ortadan kalkmıştır⁷⁸³. Nitekim daha sonra doğudaki Fenike kolonileri Asur'un, batdakiler ise Kartaca'nın hâkimiyetinde toplanmıştır⁷⁸⁴.

4.6. Asur Hâkimiyeti

Kıbrıs'ta Asur hâkimiyeti, M.Ö. 709-612 yılları arasını kapsamaktadır. Asurlular, Eskiçağ'da Orta Doğu'nun en büyük imparatorluklarından biri olmuştur. M.Ö. 2. bin yılın başından itibaren özellikle Anadolu'da koloniler kurmuş ve Anadolu'ya yazıyı getirmişlerdir⁷⁸⁵.

⁷⁸² Serter t.y., 19-20.

⁷⁸³ Mansel 1999, 161.

⁷⁸⁴ Yıldırım 2002, 178.

⁷⁸⁵ <http://tr.wikipedia/wiki/Asurlular>

Harita 29

Asurluların Anadolu'da kurdukları ticaret merkezleri üzerine bilgilerimiz, bugünkü Kayseri'nin 20 km kuzeydoğusundaki Kaniş/ Kültepe'den çıkarılan tabletlere dayanmaktadır. Bu tabletler bize, Hitit öncesi Anadolu'nun politik örgütlenmesini de öğretmektedir⁷⁸⁶. Asur, militarist bir toplumdur. Temel yapısını ve hiyerarşisini ordu oluşturuyordu. Tüm erkekler askere çağrılıyor ve tüm devlet görevleri askerlik dışı işler de içerseler askerlik görevi olarak tanımlanıyordu. Kral, bu yapının en tepesinde yer alıyordu ve başlıca görevi tanrı, Asur ve devlet adına savaşmaktı⁷⁸⁷.

Mezopotamya tarihinde “Doğunun Romalıları” olarak tanınan Asurlular, gerçekte tıpkı Romalıları gibi güçlü ve disiplinli bir ordu sayesinde askerî karakterde bir devlet kurmuşlardır. Yine Romalıları gibi, bir küçük şehir devletinden Asur kenti merkez olmak üzere (diğer önemli kentler Korsabad, Ninive, Nemrut), büyük bir imparatorluk vücuda getirmişlerdir. Asur devleti de askerî gücü sayesinde Roma devleti gibi yüzlerce yıl ayakta kalmayı başarmıştır⁷⁸⁸. Zalimlikleri ve savaşdaki atılganlıklarıyla tanınan

⁷⁸⁶ Sever 2008, 54-55.

⁷⁸⁷ Mieroop 2006, 268.

⁷⁸⁸ Memiş 2006, 36.

Asurlular, M.Ö. 612-609 yıllarında Keldaniler'in ve Medler'in birleşik saldırılarıyla yıkılmıştır⁷⁸⁹.

Asur tarihi, dört bölümde incelenmektedir:

1. Eski Asur Devleti (M.Ö. 2000-1800)
2. Orta Asur Devleti (M.Ö. 1800-1350)
3. Yeni Asur Devleti (M.Ö. 1350-750)
4. İmparatorluk Devri (M.Ö. 750-612)

Kıbrıs'ın Asurlularla ilişkileri, imparatorluk döneminde başlamıştır. Bu dönemde Asur kralları, fetihlerine bütün hızıyla devam etmiştir. Doğu Anadolu'daki Urartu Devleti'ne ekonomik açıdan büyük darbeler vurulmuş, Mısır fethedilmiş, İsrail devleti de Asur egemenliğine boyun eğmek zorunda kalmıştır⁷⁹⁰.

Asurahiddina (M.Ö. 680-669), bize aralarında bazı Kıbrıs krallarının da yer aldığı bir vasal krallar listesi bırakmıştır. Bu krallardan bazıları Yunanca adlar taşımaktaydılar. Kimilerinin yerleri belirlenememiş olan kentlerden bazıları İdalion, Khytros, Paphos, Kurion, Tamassos ve Ledra'dır. Kart-Hadaşt'ın listede adları geçmeyen Kition ya da Amathus'la özdeşleştirilebileceği düşünülmektedir. Fenike kökenli Kart-Hadaşt adı, Amathus'tan çok, başlıca Fenike kolonisi olan Kition'a ait gibi görünmektedir.

Asur'un vasalları olan Kıbrıs hükümdarlarından, Asurbanipal döneminde (M.Ö. 668-626) de söz edilir. Bunlardan bazıları Kurion kralı Damasu, Tamassos kralı Admesu, Kart-Haştlı Damasu ve Ledralı Unasagusu'dur⁷⁹¹.

Asur kralı II. Sargon, M.Ö. 709'da Fenikelileri yenilgiye uğratarak Kıbrıs'ı ele geçirmiştir⁷⁹². Kition'da bulunan bir dikilitaş, M.Ö. 709'da Kıbrıslı kralların Asurlu krallara nasıl boyun eğdiğini rapor etmektedir⁷⁹³. Asurlular döneminde Kıbrıs şehir krallıkları, Asur krallarına bağlılık sözü vererek ve haraç ödeyerek varlıklarını sürdürmüşlerdir. İç işlerinde özerk bırakılan şehir krallıklarının sayısı, bu dönemde

⁷⁸⁹ <http://www.msxllabs.org/forum/medeniyetler-tarihi/56415-asur-imparatorlugu-asurlular.html>

⁷⁹⁰ Memiş 2002/b, 36-37.

⁷⁹¹ Moscati 2004, 152.

⁷⁹² http://www.odtu.edu.tr/~kktctntm./KKTC_tarihi/ilkcag.html

⁷⁹³ http://metmuseum.org/toah/hd/gcyp/hd_gcyp.htm

aralarında Fenikelilerin yönettiği krallık ile 10'a çıkmıştır. Bu krallıklar Salamis, Amathus, Kyrenia (Girne), Lapithos (Lapta), Kourion, Marion, Paphos (Baf), Soli, Kition (Larnaka) ve Tamassos'tur.

Kıbrıs şehir krallarının işlevi, hem dinî hem de siyasi lider olarak genellikle şehrin savunmasında görev yapan kuvvetlere kumanda etmek olmuştur⁷⁹⁴. Asur egemenliğindeki Kıbrıs krallıkları gelişmiştir. Yerel krallıklar, Asur kralına düzenli bir şekilde haraç ödedikleri sürece özgürlüklerinin tadını çıkarmışlardır. Salamis'teki kral mezarları, M.Ö. 8. ve 7. yüzyılda refahı ve bu yöneticilerin yabancılarla bağıntılarını işaret etmektedir⁷⁹⁵.

4.7. III. Mısır Hâkimiyeti

Üçüncü Mısır hâkimiyeti Kıbrıs'ta M.Ö. 568-525 yılları arasına tekabül etmektedir. Asurlular, M.Ö. 7. yüzyıl sonlarına doğru güç kayb ettikleri zaman, Doğu Akdeniz'de onların yerini tekrar Mısır almaya başlamıştır. Mısır, Yunan hayranı 26. Hanedan döneminde Akdeniz'de yeniden güçlenmiştir⁷⁹⁶.

26. Sülale'nin en kudretli şahsiyeti I. Psammatik'tir (M.Ö. 663-609). I. Psammatik zamanına Mısır'ın eski devirlerindeki politikanın bir ihyası gözüyle bakılmıştır. Bu sülalenin menşei yabancıydı ve dayandığı askerî kuvvet Mısırlı değildi. Fakat, buna rağmen, bu devirde asıl Mısır halkı ekonomik bakımdan yükselmiş ve refaha kavuşmuş, aynı zamanda da Mısır'ın eski anane ve medeniyeti yeniden revaç bulmuştur⁷⁹⁷.

26. Sülale'nin dördüncü hükümdarı Apries (M.Ö. 588-568), Kıbrıs'ı fethetmek üzere kuvvetli bir donanma hazırladı. Bu donanma, Fenike-Kıbrıs müşterek donanmasına karşı yaptığı bir savaşta başarı kazandı ve Mısır'a hayli ganimetle döndü ise de Kıbrıs'ı fethetme muvaffak olamadı. Kıbrıs'ın Mısır idaresine geçişi, Apries'in ölümüyle iş başına geçen II. Amasis (M.Ö. 568-525) döneminde olmuştur. Pers kralı

⁷⁹⁴ http://www.odtu.edu.tr/~kktctntm/KKTC_tarihi/ilkcag.html

⁷⁹⁵ http://metmuseum.org/toah/hd/gcyp/hd_gcyp.htm

⁷⁹⁶ http://www.odtu.edu.tr/~kktctntm/KKTC_tarihi/ilkcag.html

⁷⁹⁷ İnan 1992, 159-160.

Kyros'un Asya futuhatı politikasından hayli endişeye düşen II. Amasis, her ihtimale karşı deniz hâkimiyetini garantilemek için Mısır donanmasını seferber ederek Kıbrıs'ı zaptetti ve vergiye bağladı⁷⁹⁸.

II. Amasis adayı zaptettikten sonra, Salamis ve diğer Kıbrıs şehirlerini yöneten Evalton'un firavunun genel valisi olarak Kıbrıs'ı yönetmesine izin vermiştir⁷⁹⁹. Salamis kralı Evalton (M.Ö. 560-525), komşu krallarla iyi ilişkiler içinde olmuş ve Kıbrıs'ta ilk olarak altın sikke bastırmıştır⁸⁰⁰. Evalton (Euelthon)'un adına sikke basıldığına göre, Ada'da güçlü bir yönetici olmalıydı⁸⁰¹.

Kıbrıs'taki şehir krallıkları da Asur döneminde olduğu gibi, Mısır firavunlarına bağlılık sözü vererek ve haraç ödeyerek iç işlerinde özerk olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Bu dönemde Ada'da Mısır etkisi daha belirgindir. Bu etkileşime ilişkin ilginç örneklerden biri de Kıbrıslı asilleri Mısır kıyafetli ve yılanlı taçlarını giymiş bir şekilde betimleyen heykellerdir⁸⁰². Kıbrıs Müzesi'nde teşhir edilen heykel ve kimi parçalarda Mısır etkisini görmek mümkündür⁸⁰³.

Kıbrıslı kralların göreceli bağımsızlıklarını sürdürmelerine devam etmelerine rağmen, bu dönemde Kıbrıs sanatında Mısırlı motiflerin hızlı artışı, Mısır etkilerinin yoğunlaştığını göstermektedir⁸⁰⁴. Bununla birlikte, III. Mısır hâkimiyeti döneminde Akdeniz ve Kıbrıs'ın ticaret rotası değişmiş ve Kıbrıs madenleri ve keresteleri, büyük ölçüde Mısır ve Suriye'ye yönlendirilmiştir. Özellikle Kıbrıs'tan elde edilen kereste, Mısır'da gemi yapımında kullanılmıştır. Bu ticaret aynı zamanda Kıbrıs şehir krallıklarının da zenginliklerini ve gelişmelerini korumalarını sağlamıştır.

⁷⁹⁸ Bedevi 1966, 35-36.

⁷⁹⁹ http://www.odtu.edu.tr/~kktctntm/KKTC_tarihi/ilkcag.html

⁸⁰⁰ Tofallis 1983, 29.

⁸⁰¹ Alastos 1955, 50.

⁸⁰² http://www.odtu.edu.tr/~kktctntm/KKTC_tarihi/ilkcag.html

⁸⁰³ Tofallis 1983, 28.

⁸⁰⁴ http://metmuseum.org/toah/hd/gcyp/hd_gcyp.htm

4.8. Pers Hâkimiyeti

Eski Doğu, yalnızca Anadolu üzerinden Avrupa'ya değil, aynı zamanda geniş İran Bölgesi ile de Hindistan ve Orta Asya'ya bağlı bulunuyordu. Bugün İran, Afganistan ve Belucistan'ın yer aldığı bu yayla bölgesi, dağlar tarafından çevrilmiş bir alandır. Batıdan Zağros Dağları, birçok ırmak vadisiyle Mezopotamya bölgesine oldukça rahat geçitler verir. Kuzeybatıda ise (bugünkü Azerbaycan, Urmiye Gölü çevresi) dağlık Doğu Anadolu Bölgesi ve Transkafkasya (Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan) sınırı oluşturur.

Kuzeydeki Hazar Denizi'nin kuzey kıyısı, yüksek Elbruz Dağları ile İran'dan hemen hemen ayrılmış gibidir. Doğuya doğru, Afganistan'ın kuzeyindeki Hindikuş Sıradağları'na kadar çoğunlukla sarp dağ oluşumları, bölgeyi kuzeydeki Türkmenistan bölgesinden ayırır. İran yaylasının doğu kenarında bulunan sıradağlar, İndus Vadisi'ne Hayber ve Bolan olmak üzere yalnızca iki doğal geçit verir.

Sıradağlar, bölgenin Basra Körfezi ve Hint Okyanusu kıyılarına da paralel olarak uzanır. Bu kıyı bölgesinin, liman ve yerleşim yerleri açısından yoksul olduğu görülmektedir. Yerleşime uygun yöreler, öncelikle batı ve kuzeydeki dağların iç kenarları ile yaylalardır. Ülkenin ortasındaki step bölgeleri yerleşime uygun değildir⁸⁰⁵.

Dicle Irmağı'nın doğusundaki dağlardan Afganistan'a kadar uzayan, kuzeyde Hazar Denizi, Harezmi Bölgesi; güneyde Umman Denizi, güneybatıda Basra Körfezi ile çevrili alan, İran platosunu teşkil eder. Eskiden daha geniş olan İran'ın bugünkü sınırları içinde olan platoda, meskun kısımlar kuzeydoğu, kuzeybatı, güneybatı bölgeleridir; orta kısım doğuya doğru genişleyen bir çölden ibarettir⁸⁰⁶.

⁸⁰⁵ Memiş 2006, 174.

⁸⁰⁶ Günaltay 1948, 1.

Harita 30: Pers İmparatorluğu

Hint-Avrupa kökenli Persler, M.Ö. 9. yüzyılda, yani Medler'in giderek güçlenmeye başladığı dönemde, Urmiye Gölü'nün batısında "Persua" bölgesinde oturmakta idiler. Daha sonraları ise tüm Zağros Bölgesini ele geçirmişlerdir. Bununla beraber Persler, M.Ö. 6. yüzyılın ortalarına kadar Medlerin egemenliğini tanımak zorunda kalmışlardır⁸⁰⁷. Pers kralı Kyros (M.Ö. 559-529) Med Devleti'ne son vererek, Pers Krallığının M.Ö. 6. yüzyılda Önasya'nın en büyük gücü olmasını sağlamıştır. Bu nedenle Kyros, Pers Devleti'nin kurucusu sayılmaktadır.

Perslerin ortaya çıkışına kadar bölgedeki en büyük gücü Asur İmparatorluğu oluşturuyordu. Perslerin Akdeniz'deki ve Ege'deki ticareti kontrol altında tutma arzularına batıdaki tek engel ise Lidya Krallığı idi. Pers Kralı Kyros, M.Ö. 546 yılında Lidya kralı Kroisos'u yenilgiye uğratarak Lidya krallığının başkenti Sardes'i ele geçirmiştir. Böylece Anadolu, 200 yıl kadar sürecek olan Pers egemenliğine girmiştir. Kyros, çekirdek bölgeleri olan İran'ı çevre tehditlerden korumak ve imparatorluğun sınırlarını genişletmek amacıyla güneybatıya ilerleyerek Babil Krallığı'nı da yıkmıştır

⁸⁰⁷ Memiş 2006, 177-178.

(M.Ö. 539)⁸⁰⁸. Bundan sonra, Mısır'a saldırma hazırlıklarına başlamış, kuzeydoğuyu sağlamlaştırmak için İskit-Saka İmparatorluğu ile savaş yapmış ve bu savaşların birinde kraliçe Tomris'in ordusuna mağlup olarak hayatını kaybetmiştir⁸⁰⁹.

Yetenekli bir kumandan olan Kyros, yaklaşık 20 yılda önemli başarılar elde etti. O zamana kadar verimli ırmak vadilerinde rahat bir hayat sürmeye alışmış toplumlar, Kyros'un komutası altındaki güçlü kuvvetli, ok atmada usta dağcılar karşısında çaresiz kaldılar. Gene de Kyros, ele geçirdiği yerlerdeki halka iyi davrandı; alıştıkları biçimde yaşamalarına izin verdi. Kyros'un yerine oğlu Kambyzes (M.Ö: 529-522) tahta geçti. Kambyzes, M.Ö. 525'te Mısır'ı ele geçirdikten sonra, Anadolu kıyısındaki Yunan adalarını ve Kıbrıs'ı da zaptetti. Kambyzes'in ölümünden sonra baş gösteren bir karışıklık döneminin ardından Darius (M.Ö. 522-486) tahta çıktı.

Darius, kendisini, Çin dışında o güne kadar görülmemiş bir imparatorluğun başında buldu. Bu imparatorluk, Anadolu'yu ve bugünkü Orta Doğu'nun büyük bir bölümünü kapsıyor, hatta Hindistan'a kadar uzanıyordu.

Darius'un kaptanlarından biri Hint Okyanusu'nu aşmıştı. M.Ö. 516'da Tuna Irmağı'nı geçerek İskitlere saldıran Darius, Rusya'ya kadar ilerledi⁸¹⁰. Daha sonra batıya yönelip Trakya, Makedonya ve Ege'ye saldırıp buraları ele geçirmiştir⁸¹¹.

Darius, gemilerin yan yana dizilmesiyle oluşturulan bir köprü ile M.Ö. 513'te Bosphoros'tan (İstanbul Boğazı) Avrupa yakasına geçerek kuzeye doğru ilerlemeye başladı. Asıl hedefi, Yunanistan'ı ele geçirmek olan kralın, İskit ülkesinin Avrupa'ya yakın olan batı bölgesine karşı bir sefere girişmekten maksadı, bir yandan Karadeniz'in kuzeyinden Sibiryaya kadar uzanan geniş coğrafi alanda önemli bir güç oluşturan İskitlere gözdağı vermek; öte yandan Yunanlıların Karadeniz ticaretini aksatarak Yunan ekonomisine darbe vurmaktı. Bu sefer sırasında Karadeniz kıyılarından Makedonya

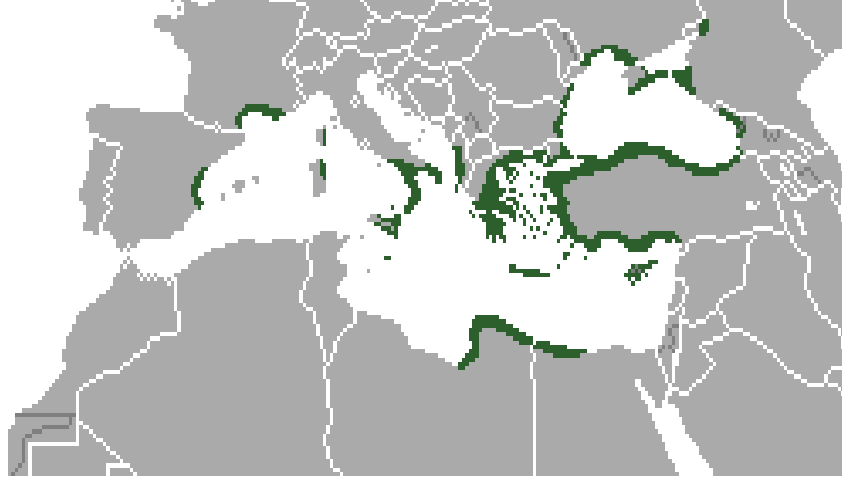
⁸⁰⁸ Tekin 2008, 95.

⁸⁰⁹ http://tr.wikipedia.org/wiki/Ahameni%C5%9F_%C4%B0mparatorlu%C4%9Fu

⁸¹⁰ <http://nuveforum.net/873-etnik-gruplar/55554-medler-persler/>

⁸¹¹ <http://www.diyadinnet.com/YararlıBilgiler-824&Bilgi=pers-mparatorlu%C4%9Fu>

sınırlarına değin uzanan yeni bir satraplık (Skudra-Trakya) oluşturuldu. Bu satraplığın başına ise Daskyleion satrabı Megabazos getirildi⁸¹².

Harita 31: M.Ö. 550'lerde Yunan Nüfuz Sahası

Böylece Yunanistan ve Batı Anadolu'daki kent-devletlerinin, özellikle Karadeniz'de adeta bir deniz imparatorluğu bulunan Miletos'un buradaki ticareti engellenmiş; Karadeniz'den Ege'ye akan buğday trafiğine sekte vurulmuş oldu. Ayrıca Persler'in Batı Anadolu'da kurdukları satraplık, bu bölgedeki kentler için pek de hoş olmayan bir durumdu. İonia bölgesindeki bu rahatsızlık bir şekilde dışa vurmaya bařlayacaktı⁸¹³.

Eskiçağ'ın bölgesel olarak betimlemeye çalıştığımız gergin jeopolitik ortamında, Kıbrıs için şunları söyleyebilmemiz mümkündür: M.Ö. 525 yılında Pers kralı Kambyses Mısır'a saldırmıştı ve yapılan savaşı kaybeden Mısır firavunu III. Psammetik, Perslere esir düşmüştü. Pers-Mısır Savaşı'na Kıbrıs'ın yerel krallıkları da katılmış ve bu savaşta Perslerin yanında yer almışlardır. Kıbrıs üzerinde Mısır hâkimiyetinin M.Ö. 525'te kalkmasıyla, aynı tarihte Pers hâkimiyeti başlamış ve Kıbrıs kralları Perslere bağlanmıştır.

⁸¹² Tekin 2008, 97-99.

⁸¹³ Tekin 2008, 100.

Pers İmparatorluğu, 20 satraplığa (vilayet) ayrılmıştır⁸¹⁴. Kıbrıs ise Suriye, Fenike, Filistin ve Mısır'ın da içinde bulunduğu 5. satraplığa dahil edilmiştir. Beşinci satraplığa dahil olan ülkeler, her sene Pers hazinesine haraç veriyorlardı⁸¹⁵.

Persler, Kıbrıs'ın kendi kralları ile yönetilmesine izin verdiler. Ancak birtakım yükümlülükler de getirdiler:

1. Kıbrıs, satraplık içerisinde kendisine düşen vergiyi verecek.
2. Kıbrıs'taki tüm askerî güçler Perslerin emrine uyacaklar.

Pers hâkimiyetinin (M.Ö. 525-333) devam ettiği süreçte, Kıbrıs halkı bazen Atina, bazen de Perslere bağlılık gösterdiler. Perslere gerçek bağlılık ise Fenike kolonileri olan Tamassos ve İdalion gibi yerleşim bölgelerinde görüldü⁸¹⁶.

4.8.1. İonia İhtilali

M.Ö. 6. yüzyılın sonlarına doğru, İonia Satraplığına giren Yunan şehirlerinin durumu bir hayli değişmişti. Siyasal bağımsızlığın elden gitmesinin ve tiranlığın bu şehirlerde normal bir hükümet şekli haline gelmesinin doğurduğu hoşnutsuzluğa, bir de İonia'nın maddi hayatının temeli olan ekonomik bunalım katılmıştı. Bir tarafta Pers gümrük vergilerinin yüksekliği ve bazen iddia edildiği gibi Persler tarafından korunan Fenikelilerin rekabete girişmeleri, diğer taraftan İonların Mısır'daki en büyük ticaret merkezi olan Naukratis'in M.Ö. 525 yılında tahrip edilmesi, bu hususta, şüphesiz etken olmuştur⁸¹⁷.

M.Ö. 500-494 yılları arasında, Miletoslu Aristagors'un liderliğinde Batı Anadolu'daki Helen şehirleri Perslere baş kaldırmışlar ve "İonia İhtilali"ni yapmışlardır. İonia İhtilali başarısızlıkla sonuçlanmış, M.Ö. 494 yılında Milet şehri, Persler tarafından tahrip edilmiştir⁸¹⁸.

O sıralar Perslerin desteği ile Miletos'un başında tiran olarak bulunan Histiaios, kent dışına çıktığı bir sırada yerine vekaleten damadı Aristagoras'ı bırakmıştı.

⁸¹⁴ Serter t.y., 20-21.

⁸¹⁵ Metin 1959, 32.

⁸¹⁶ Öncan vd. t.y., 41.

⁸¹⁷ Mansel 1999, 266.

⁸¹⁸ <http://www.edebiyatdefteri.com/yazioku.asp?id=74182>

Demokrasi yanlılarının Naksos adasında aristokratlara karşı başlattığı ayaklanmaların bastırılması için Miletos tiranı Aristagoras, Sardes satrabı Artaphernes'i ikna etti. Ada ele geçirildiğinde Perslerin Kiklad adalarında önemli bir üsse sahip olacakları düşüncesiyle M.Ö. 499 yılında Naksos adasına bir donanma gönderildi. Fakat düzenlenen sefer başarısız olunca, Aristagoras, faturanın kendisine çıkarılacağından korkarak Miletos'ta bağımsızlığını ilan etti ve halkı Perslere karşı ayaklandırdı. Bundan böyle tiran kisvesinden sıyrılarak, Batı Anadolu'da demokratik rejimin savunuculuğuna soyundu. İonia'daki Pers destekli diğer tiranlara da savaş açarak bölge kentlerinin, hatta Kariyalı ve Lykialı gibi yerli halkların da sempati ve desteğini kazandı.

Böylece İonia bölgesindeki bazı kentler ayaklandılar (M.Ö. 499). Aynı yıl, Pers satrabının oturduğu Sardes, yakılıp yıkıldı. Atina ve Eretrai'dan da yardım sağlayan Aristagoras, önceleri başarılı olmuşsa da yenileceğini anlayınca Trakya'ya kaçtı.

Darius, ayaklanmaya destek veren Atina'ya öylesine öfkelenmişti ki, masaya her oturduğunda hizmetçisine üç kez "Efendimiz, Atinalıları unutmayınız" diye seslenmesini emrettiği söylenir (Herodotos, V. 105). Sonunda Miletos Perslerce kuşatıldı. Bir süre sonra da ele geçirilip ayaklanma bastırıldı.

Miletos halkının bir kısmı sürüldü, bir kısmı da öldürüldü. Diğer Batı Anadolu kent devletleri, vergilerini düzenli ödemeleri koşuluyla cezalandırıldı. M.Ö. 494 yılında Leda açıklarında mevzilenmiş olan bir İonia donanması Persler tarafından bozguna uğratıldı⁸¹⁹.

Perslerin yönetimi altında Kıbrıs bütünleşmiş; ama aynı zamanda pasifleşmiştir. Perslerin ağır vergileri Kıbrıslıları bunaltmış ve Kıbrıslı krallar, özellikle Salamis şehir kralları sahip oldukları zenginlikleri daha fazla Perslilerle paylaşmak istemedikleri için İonia İhtilali (M.Ö. 499) sürecinde, Salamis şehir kralı gibi, Helen kökenli olan Kıbrıs kralları da Perslere karşı ayaklanmıştır. Fenikelilerin kontrol ettiği Amathus dışındaki diğer şehir krallarının da – ki aralarında Fenikelilere ait Kition da vardır – katıldığı bu

⁸¹⁹ Tekin 2008, 100-101.

isyana Onesilos önderlik etmiştir. Onesilos, Mısır dönemindeki firavun naibi Evalton (Euelthon)'un büyük torunudur⁸²⁰.

İonia isyanı (İonian revolt) sırasında Gorgos, Salamis kentinin kralıydı. Herodotos'a göre, Oniselos, kardeşi Gorgos'u Pers yönetimine karşı ayaklanmaya teşvik etmiştir⁸²¹. Ancak Gorgos, isyana katılmayı reddettiğinden şehirden kovulmuş ve yerine geçen Onesilos isyana önderlik etmiştir⁸²². Onesilos, yerel krallıkların tümünü Pers karşıtı isyana katılmaya çağırmıştır⁸²³. Yine M.Ö. 411'de Salamis kralı Evagoras, Atina'nın desteğiyle Helen yanlısı bir politika izleyip Perslere isyan ettiyse de M.Ö. 381'de Persler tarafından yenilgiye uğratılmıştır⁸²⁴. Aynı şekilde, M.Ö. 345 yılındaki Pers karşıtı isyan hareketi de başarılı olamadan bastırılmıştır.

4.8.2. Pers Savaşları

Pers Savaşları, Atina ve Eretria'nın İonlara yardım ettikleri gerekçesiyle, Perslerin Yunanistan'a karşı harekete geçmesinin öyküsünü anlatır⁸²⁵.

M.Ö. 5. yüzyılın başında, bütün Yunanistan işgal tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. Pers İmparatorluğu, bir dizi yetenekli kralın yönetiminde yavaş yavaş yayılmaktaydı. Kyros ve Darius'un yönetimindeki Persler, Anadolu'nun batı kıyılarındaki İonia kentlerinin yönetimini ele geçirmişlerdi. Ne var ki, İonlar yabancı denetiminden hoşnut değillerdi.

M.Ö. 499'da Miletos kentinde bir ayaklanma çıkmış ve kısa zamanda öbür İonia kentlerine de yayılmıştır. Atinalılar, Perslerin güçlenmesinin Yunanistan için bir tehlike olduğunu anlamışlardı. Ayaklanan İonia kentlerine 20 gemi gönderdiler; ama Persler, ayaklanmayı bastırmayı başardılar. Darius, M.Ö. 494'te Miletos'u zaptedip, kenti yerle bir ettikten sonra, ayaklanmaya yardım eden Atinalıları cezalandırmak için Yunanistan'a saldırdı. M.Ö. 490 yılında büyük bir Pers ordusu Yunanistan'a girdi. Eretrai kentini

⁸²⁰ http://www.odtu.edu.tr/~kktctntm./KKTC_tarihi/ilkcag.html

⁸²¹ Tofallis 1983, 29.

⁸²² http://www.odtu.edu.tr/~kktctntm./KKTC_tarihi/ilkcag.html

⁸²³ Alastos 1955, 53.

⁸²⁴ Ana Britanicca, 434.

⁸²⁵ http://tr.wikipedia.org/wiki/pers_sava%C5%9Flar%C4%B1

olarak tahrip etti. Yetenekli general Miltiades'in komutasındaki 10 bin kişilik Atina ordusu, Persleri Atina yakınlarındaki Maraton Ovası'nda karşılamak üzere ilerledi. Atinalılar, Sparta ve öbür kentlerden yardım istedilerse de ancak 1000 kişilik küçük bir güç yardıma gelebildi. Sayıca çok az olmalarına karşın, Yunanlılar çarpışmayı kazandılar. 10 yıl sonra, M.Ö. 480'de Pers kralı Kserkses, döneminin en büyük ordusunu toplayarak Yunanistan'ı kesinlikle almak amacıyla yola koyuldu⁸²⁶. Maraton zaferinden sonra politik nedenlerle iktidardan indirilen Miltiades'in yerine devletin başına geçen Themistokles'in (M.Ö. 515-450) çabasıyla, Atinalılar güçlü bir donanma meydana getirdiler. Sparta da Perslere karşı Atinalıların yanında yerini aldı.

Kserkses komutasındaki ordu, Çanakkale Boğazı'ndan geçerek Trakya'ya ulaştı ve Makedonya üzerinden güneye inerek Teselya (Thessalia) sınırına dayandı. Bunun üzerine Atinalılar güneye çekilerek Thermopylai ve Artemision'da mevzilendiler. Perslerin 150.000 kişilik asker gücüne karşılık, Yunanlılar 10.000 civarında bir orduya sahipti. Perslerin amacı, Yunanlıları hem karadan hem de denizden kuşatmaktı. Sparta ordusu ile Persleri durdurmaya çalışırken, Atinalılar donanmalarıyla onlara destek vereceklerdi.

Atinalılar önceleri başarı kazandıysa da fazla direnemediler ve Artemision'dan Korinth kıstağına doğru geri çekildiler. Thermopylia geçidini tutan Spartalı komutan Leonidas da yenilgiye uğrayınca, Persler Orta Yunanistan'ı ele geçirip Atina'yı yakıp yıktılar. Thermopylia bozgunundan sonra Atinalılar, Korinthos Körfezi ve Salamis adasına çekildiler. Kserkses komutasındaki Pers donanması Yunan donanmasını izleyerek Salamis'e geldi. Bu sırada Pers ordusu da Atina'ya girerek akropolisi yakıp yıktı. Yapılan Salamis deniz savaşında, Yunanlar Perslere karşı kesin zafer kazandılar. Dolayısıyla bir yıl içinde (M.Ö. 480) Artemision, Thermopylia ve Salamis Deniz Savaşı gibi üç büyük mücadele meydana geldi. Son mücadelden zaferle çıkan taraf Yunanlar oldu. Pers komutanı Mardonios ise büyük bir ordu ile Teselya (Thessalia)'da kaldı ve kışı orada geçirdi.

⁸²⁶ <http://www.msxllabs.org/forum/tarih/205878-pers-savasi.html>

Perslerle Atinalılar arasındaki çarpışmalardan sonra Pers kralı Kserkses Persia (İran)'ya dönmüş, Yunanlılarla mücadele için Mardonios'u bölgede bırakmıştır. Mardonios, M.Ö. 479'da güneye inerek Boiotia ve Attika'da Yunanlara zor durumlar yaşattı. Fakat Spartalı komutan Pausania'nın sevk ve yönetimindeki ordu, Plataia'da Persleri yenilgiye uğrattı; Mardonios öldürüldü. Aynı gün Sparta kralı Leotykides emrindeki Yunan donanması, Ephesos'un hemen güneyindeki Mykale (Samsun) burnu üzerinde karaya çıkararak orada mevzilenmiş olan Persleri püskürtüp gemileri ateşe verdi.

Böylece Platai ve Mykale Savaşları sonunda Batı Anadolu Perslerden temizlendi (M.Ö. 479). Buradaki kentler, İon ayaklanmasında olduğu gibi tekrar ayaklanarak Pers boyunduruğundan kurtuldular. Bundan sonra Yunanlar, savunan taraf değil, saldıran taraf olacaklar; savaş Yunanistan'dan Anadolu ve İran'a taşınacaktı⁸²⁷.

Her ne kadar M.Ö. 490-479 arasındaki savaşlardan sonra Persler geriye püskürtülmüşlerse de adalar ve Anadolu'daki kentler için Pers tehlikesi halen mevcut idi. Bu nedenle Yunanların bir birlik kurmaları kaçınılmazdı⁸²⁸. M.Ö. 477'de kurulan bu birliğin adı Attika-Delos Deniz Birliği olacaktır.

Kıbrıs, bu savaşlarda aktif olarak Pers ordularına katkı vermiştir. Kserkses M.Ö. 480 yılında Sard'da toplanan büyük ordusuyla harekete geçtiği zaman, Pers deniz gücündeki donanmada 1200 kadirga bulunuyordu. Bu kadirgaların 150 parçası Kıbrıs'a aitti. Pers donanmasına Pers prensleri komut etmekteydi. Kaptanlar arasında Salamis kralı Gorgos ve Kıbrıslı Timagoras'ın oğlu Timonaks da vardı. Persler Yunanistan'ı terk etmekle birlikte, Kıbrıs'ı ellerinde bulunduruyorlardı. Kıbrıs halkı, bu savaşlar sonunda ikiye bölünmüştür. Halkın büyük bir kısmı Perslerin yanında yer almış, sayıları az olan ikinci grup ise Yunanlılara sempati duymaya başlamıştır. Yunanlılar, Yunan-Pers savaşları sırasında önemli bir üs olarak kullanılmış olan Kıbrıs'ı Perslerden almak için birkaç girişim yaptılar; ama başarılı olamadılar⁸²⁹.

⁸²⁷ Tekin 2008, 102-103.

⁸²⁸ Tekin 2008, 104.

⁸²⁹ Serter t.y., 22.

4.8.3. Attik-Delos Deniz Birliği

Attik-Delos Deniz Birliği, birçok Yunan sitesini Atina'nın otoritesi altında toplayan bir örgüttür. M.Ö. 477'de Salamis ve Plataia zaferlerini tam sonucuna ulaştırmak amacıyla, Perslere karşı bir saldırı ittifakı olarak kuruldu. Spartalılar, dış politikalarının etki alanını genişletmeye pek istekli olmadıklarından, ilgili siteler (özellikle İonia siteleri) hegemonyayı Atina'ya bıraktılar. Birlik, M.Ö. 476 yılında oluşturulmaya başlandı ve Aristeides, her üyenin savaş çabalarına katkı paylarını belirledi.

Konfederasyonun resmî olarak başkenti Delos'tu. Birliğin meclisi her yıl, Panhelencilik saygı duyulan bu kutsal kentinde toplanacaktı. Kimon'un Eurymedon'da kazandığı zaferden (M.Ö. 468) ve özellikle Kallias Barışı'ndan (M.Ö. 447) sonra birlik, var oluş nedenini büyük ölçüde yitirdi ve Atina İmparatorluğu durumuna geldi. Federal hazine M.Ö. 454'te Delos'tan Atina'ya taşındı.

Konfederasyon İonia, Karia, Adalar, Trakya ve HellasPontus (Çanakkale) olmak üzere beş bölgeye ayrılmıştı. Birliğin giderek Atina İmparatorluğu'na dönüşmesi dolayısıyla Atina'nın nüfuzu, birlik sayesinde oldukça genişlemişti. Atina yasalarına bağımlı olan, hatta para basma hakkını bile yitiren müttefiklere bir uyruk gözüyle bakılıyordu⁸³⁰.

Attik-Delos Deniz Birliği, Yunanlıların politika alanında kurabildikleri en büyük birlikti. Yaklaşık olarak 200 şehir devletinden oluşun bu birliğe İonia, Marmara ve Trakya ile Ege Adaları'ndaki şehir devletleri katılmıştır. Birliğin gayesi, Atina önderliğinde Perslerle mücadele ederek İonia şehirlerini Pers egemenliğinden kurtarmaktı⁸³¹.

Bu amaca ulaşmak için Perslerin Kıbrıs'tan da atılması lazımdı. Zira Kıbrıs, Perslerin Ege Denizi'ndeki harekâtları için bir üs vazifesi görmekte ve gemi inşası bakımından ormanları ve madenleriyle büyük bir öneme haiz bulunmaktaydı. Çünkü burada gemi inşası için lazım olan kereste, demir ve bakır bol miktarda bulunmakta ve

⁸³⁰ <http://www.nuveforum.net/1183-terimler-sozlugu-a/238114-atina-konfederasyonu-deios-birligi/>

⁸³¹ Memiş 2006, 254.

ahalisi denizcilikle uğraşmaktaydı. Kuvvetli bir donanmaya sahip olması, gelir kaynaklarının bolluğu, halkının Yunanlılara karşı duyduğu sempati, onların lehine olan faktörlerdendi. İşte bu durumdan faydalanılması, kaçınılmaz bir şarttı. Bu politikanın bir neticesi olarak, M.Ö. 478 senesinde Sparta kralı Pausanias büyük bir donanma ile Kıbrıs'a gelerek adanın bir kısmını almaya muvaffak oldu; ama bu, devam ettirilemedi.

M.Ö. 467 senesinde Yunan şehir devletlerinin liderliğini üzerine almış olan Atina, 300 parçalık bir donanmayı Kimon idaresinde Anadolu'ya gönderdi.

Kimon, Persleri Köprüçay (Eurymedon) nehri ağzında, Side şehri önünde karadan ve denizden muhasara ederek Ege'deki hâkimiyetlerine son verdi. Pers İmparatoru I. Artexerxes büyük bir Fenike donanmasını Kıbrıs'a göndererek yeniden hâkimiyet tesisine çalıştı. Fakat Atinalı Kimon, 14 gemi ile Kıbrıslıların imdadına koşarak Kition'u muhasara etti. Bu sırada Kimon öldü ve muhasaraya imkân kalmadığı için bundan vazgeçildi.

Buradan çekilen Yunan donanması, Salamis yakınında Fenike donanmasına rastladı ise de kısa bir muharebeden sonra onu mağlup etti. Ancak mevzii muvaffakiyetlerine rağmen, Atinalılar ve onların başında bulunan Perikles M.Ö. 448 senesinde I. Artexerxes ile Kallias Barışı'nı imzaladılar. Bununla Yunanlılar, Kıbrıs ve Mısır'ı Perslere bırakmış, Persler de İon şehirlerinin istiklallerini kabul etmiştir⁸³².

Pers Savaşları'nın sonuçlarını şu şekilde özetlemek mümkündür:

- Helenler, Perslere karşı siyasal özgürlüklerini koruyabilmişlerdir.
- Ege Denizi'nde Helen egemenliği sağlanmıştır.
- Atina, Hellas'ta (Yunanistan) siyasal, ekonomik ve kültürel açıdan ön plana çıkmıştır.
- Sparta ve Atina arasındaki karşıtlık iyice belirginleşmiştir⁸³³.

⁸³² Metin 1959, 38-39.

⁸³³ İplikçioğlu 2007, 37.

4.8.4. Onesilos İsyanı

Pers karşıtı ilk politik isyan hareketi Salamis sitesinde M.Ö. 499 tarihinde başlamıştır. Kıbrıs'ı bu tarihte, Pers imparatorluğu adına Salamis kralı Gorgos idare ediyordu. Gorgos'un Onesilos adında bir kardeşi vardı. Onesilos, her fırsatta ağabeyi Gorgos'u Pers karşıtı bir isyana teşvik ediyordu. Fakat Pers yanlısı Gorgos, buna yanaşmıyordu. İonialıların ihtilal hareketlerini duyunca Onesilos yeniden baskıya başlamıştı.

O tarihte, Gorgos'un adamlarıyla birlikte kentten çıkmasından yararlanarak Salamis'in kapılarını kapattı ve Gorgos'u içeriye almadı. Kenti ve krallığı elinden gitmiş olan Gorgos, Perslere sığındı. Böylece Onesilos, Salamis'i ele geçirmiş ve bütün Kıbrıs adasını da peşine takarak baş kaldırmıştı. Başkaldırı hareketine Amathuslular dışında bütün ada katılmıştı⁸³⁴. Fakat Amathuslular, isyan hareketine katılmadıkları için Onesilos tarafından muhasara edilmişlerdi.

Harita 32: Antik Kıbrıs Krallıkları

Bu arada Onesilos, Pers komutanı Artybios'un buyruğu altında toplanan kalabalık bir Pers ordusunun Kıbrıs'a gelmek üzere olduğunu haber aldı. Bunun üzerine,

⁸³⁴ Herodotos 1991, 278.

İonia'nın her yanına elçiler göndererek İonialıları yardıma çağırdı. İonialılar, uzun uzadıya görüşmelere dalmadan önemli bir donanmayla Kıbrıs'a hareket ettiler. Kilikia'dan gemilerle gelen Persler de adaya çıktılar ve kara yolundan Salamis üzerine yürüdüler. Fenike gemileri de bu arada, Kıbrıs burnunu dolanıyordu⁸³⁵.

Durumdan ürken Kıbrıs Tiranları, İonialı şefleri çağırarak şunları söylediler: “İonialılar; Perslere karşı mı, yoksa Fenikelilere karşı mı savaşmak istersiniz? Kendiniz karar veriniz. Eğer Perslere karşı savaşmak isterseniz, hemen gemilerinizden çıkarak karada savaş düzenini alınız; o zaman biz de sizin gemilerinize binerek Fenikelilere karşı çıkarız. Eğer Fenikelilerle karşılaşmayı yeğ tutarsanız, serbestsiniz; ama ister karada ister denizde, öyle davranınız ki sonunda İonia da Kıbrıs da özgür ülkeler olarak kalsınlar.” İonialılar cevap verdiler: “İonia meclisi, bizi denizi korumak üzere gönderdi; gemilerimizi Kıbrıslılara bırakıp karada Perslerle dövüşelim diye değil. Biz de bize verilmiş olan görevi yapmaya çalışacağız. Size gelince, Pers boyunduruğu altında çok inlediniz. Siz de yiğitçe savaşınız.”⁸³⁶ İşte İonialılar böyle karşılık verdiler. Bu arada Persler, Salamis ovasına varmışlardı. Kıbrıs kralları ordularını savaş düzenine soktular. Salamis ve Soli (Soli) askerlerini safkan Perslerin karşısına çıkarıyor, geri kalan Kıbrıslıları da düşman ordusunun öbür askerleri ile savaşa sokuyorlardı. Pers komutanı Artybios'a karşı Onesilos kendisi çıkıyordu⁸³⁷. Artybios'un atı, ağır silahlar taşıyan bir adama karşı savaşmak üzere özel olarak yetiştirilmişti. Onesilos bunu haber almıştı. Savaş işlerine yatkın, yiğit, Kariyalı bir at uşağı vardı; onu çağırttı: “Duyduğuma göre, Artybios'un atı şaha kalkar, karşısına çıkan düşmana ayaklarıyla ve burnuyla vurmuş; öyle yetiştirilmiş. Şimdi düşün ve bana cevap ver. Bu durumda, ata mı yoksa Artybios'un kendisine mi saldırmak gerekir?” Savaş adamı cevap verdi: “Kral, ben kendi hesabıma ikisini birden ya da yalnız birisini tek kelimeyle, siz nasıl emrederseniz öyle yapardım. Ama sizin ne yapmanız gerektiğine gelince; onu da söyleyeyim. Bir kral ya da şef için, bir kral ya da şefle karşılaşmak yakışık alır. Bir şefi öldürürsen bu senin için büyük onur sağlar; ama tanrı saklasın, ya o seni öldürürse... Kendi düzeyinde bir

⁸³⁵ Herodotos 1991, 280.

⁸³⁶ Herodotos 1991, 280.

⁸³⁷ Herodotos 1991, 280.

adamın eliyle ölmek bir onurdur. Bizim gibi uşaklar için yakışık alanı da bizim gibilerin eliyle ya da bir at tarafından öldürülmektir. Onun için bu hayvandan çekinme. Ben sana söz veriyorum. Bundan sonra o hayvan hiçbir insana şahlanmayacaktır.”⁸³⁸

Böylece denizde ve karada savaş başladı. Denizde üstün olan İonialılar, Fenikelilerden baskın çıktılar. Bu savaşta en başarılı olanlar Samoslulardı. Karada da karşılaşan iki ordu, savaşa girdikten sonra iki şef (Onesilos ve Artybios) arasındaki karşılaşma şöyle oldu: Artybios, atı üzerinde Onesilos’a saldırınca Onesilos, Kariyalı adamı ile karşılaştırdıkları gibi bütün gücüyle Artybios’a vurdu. Şahlanan at, ayaklarıyla Onesilos’un kalkanına çarptı. O arada Kariyalı eğri pala ile hayvanın dizlerini doğradı. Pers komutanı Artybios, atı ile beraber düştü⁸³⁹.

Her yönde sıkı bir dövüş başlamıştı ki, Kurion tiranı Stesenor, yanındaki önemli birliklerle düşmandan yana geçti. (Kurion için Argos kolonisidir, derler). Bunların ihanetinden sonra, Salamis savaş arabaları da Pers tarafına geçti. O zaman Persler, Kıbrıslılardan daha üstün duruma geçmiş oldular. Yunan birlikleri kaçmaya başladı. İçlerinden çok adam düştü. Kıbrıs’ı ayaklandırmış olan Khersis oğlu Onesilos, Philokipros oğlu Soli kralı Aristokipros da ölenler arasındaydı. Kıbrıs’a gelen Atinalı Solon’un şiirlerinde bütün tiranlar arasında yücelttiği Philokipros budur⁸⁴⁰.

Amathuslular, Onesilos’un kafasını kesip kentin kapılarından birine astılar. Çünkü Onesilos, kenti kuşatmaya kalkmıştı⁸⁴¹. Kıbrıs kıyılarında savaşa tutuşmuş olan İonialılar, Onesilos’un yenildiğini ve adadaki sitelerin kaybedildiğini haber aldılar. Yalnızca Salamis, kuşatılmamış, halk eski kral Gorgos’u geri getirmişti. Durumu öğrenen İonialılar hemen İonia’ya doğru yelken açtılar. Kıbrıs siteleri içinde kuşatmaya en uzun dayanan Soli oldu. Persler, kentin bütün çevresine hendek kazdılar ve kuşatmanın birinci ayında kenti aldılar⁸⁴². Bir yıl için özgür kalmış olan Kıbrıslılar,

⁸³⁸ Herodotos 1991, 280.

⁸³⁹ Herodotos 1991, 280-281.

⁸⁴⁰ Herodotos 1991, 281.

⁸⁴¹ Herodotos 1991, 281.

⁸⁴² Herodotos 1991, 281.

yeniden Pers siyasal egemenliğine girmişler ve Pers otoritesine karşı bu ilk isyan hareketinde başarısız olmuşlardır⁸⁴³.

4.8.5. Evagoras İsyanı

Kıbrıs, Pers döneminin tarihî kayıtlarına, en çok Salamis kralı Evagoras'ın politik yaşam öyküsüyle girmiştir⁸⁴⁴. Evagoras, Kıbrıs'ta M.Ö. 411-374 yılları arasında Salamis sitesinin krallığını icra etmiştir⁸⁴⁵.

Figür 46: Salamis Harabeleri

Evagoras, kendini, Salamis kentinin efsanevi kurucusu olarak bilinen Teucer'in soyundan gelen birisi olarak tanımlıyordu⁸⁴⁶. M.Ö. 435 yılında Salamis'te doğdu. O zaman şehir, Fenikeli bir kral tarafından yönetiliyordu. Bu kral, M.Ö. 415'te Pers yanlısı bir tiran olan Abdemon tarafından tasfiye edildi ve Abdemon, kendisini Salamis'in yeni kralı olarak deklare etti. Evagoras, 4 yıldır Kilikia'da (Cilicia) sürgündeydi ve 50 kadar destekçisiyle M.Ö. 410 yılında Kıbrıs'a döndü. Bir gece baskınıyla Abdemon'u

⁸⁴³ Herodotos 1991, 281.

⁸⁴⁴ Zournatzi 2005, 7.

⁸⁴⁵ <http://en.wikipedia.org/wiki/Evagoras>

⁸⁴⁶ Hanworth 1989, 54.

tahtından indirip Salamis'in yeni kralı oldu⁸⁴⁷. Evagoras, Helen kültürünün şehirde canlanması için çalıştı⁸⁴⁸.

Figür 47: Kral I. Evagoras (M.Ö.411-374)'ın Adına Bastırdığı Gümüş Stater Sikke.
Grek alfabesini ilk kez sikkeler üzerinden Kıbrıs'a tanıtan I. Evagoras'tır.

Aile kökeninden dolayı Helen olan Evagoras, bu konuda Yunanlılarla işbirliği yapmıştır. Sanatkârları ve bilgili insanları sarayına getirmiş, hatta Kıbrıs'a özgü hece işaret listesinin (syllabary) yerine, Yunan alfabesinin konulmasında aracı olmuş, Yunan tasarımlı para bastırmış; Yunan ve Kıbrıs'taki Helen kültürünün kaynaşmasında etkili olmuştur. Peloponnes Savaşı sırasında, Sparta'ya karşı Atinalılara yardım ettiği için Atina'da pazar yerine onun heykeli dikilmiştir. Bu özellikleriyle de Evagoras, Kıbrıslı Rumlar tarafından ataları kabul edilerek büyük bir saygıyla anılır olmuştur⁸⁴⁹.

Evagoras'ın iş başına gelmesiyle Kıbrıs'ta Perslere karşı yeni bir mücadele devri başladı⁸⁵⁰. Diğer yandan Persler ve Yunanlılar arasında Antalkidas Muahedesi (M.Ö. 387) imzalandığı sırada, Pers İmparatorluğu Kıbrıs'ta, Mısır'da, Küçük Asya'da patlayan isyanlar karşısında siyasi bunalım içindeydi. Bu bakımdan antlaşma, Pers

⁸⁴⁷ Tofallis 1983, 32.

⁸⁴⁸ Alastos 1955, 62-63.

⁸⁴⁹ http://www.odtu.edu.tr/~kktctntm./KKTC_tarihi/roma/html

⁸⁵⁰ Bedevi 1966, 40.

devleti hesabına tam zamanında yapılmıştı. Mısır üzerine yürüyebilmek için, önce Kıbrıs isyanını bastırmak, deniz yolunu açmak icap ediyordu⁸⁵¹. Görünüşte, İran devletinin yüksek hâkimiyetini tanıyan Evagoras'ın, gittikçe artan hırs ve faaliyeti II. Artakserkses'in şüphelerini uyandırmaya başlamıştı. Olaylar, II. Artakserkses'i haklı çıkardı. Evagoras, M.Ö. 391 senesinde Pers hâkimiyetine karşı açıkça isyan etti. Salamis kralının muazzam Pers kuvvetlerine karşı mukavemet edemeyeceği muhakkaktı. Fakat Atinalılarla Mısır tabîî müttefikleri idiler. Kuvvet, para vs. levazımca ona yardıma hazır idiler. Evagoras, M.Ö. 392'de Mısır krallığına geçen Akoris (M.Ö. 392-380) ile anlaşmış, ondan mühim yardım elde etmişti. Bundan başka, gizlice anlaşığı Karia diktatörü Hekatomnos'tan aylıklı yabancı asker tedariki için önemli bir meblağ almıştı. Fenike'deki Tir (Sur) ve diğer siteleri de zaptetmişti. 90 gemiden müteşekkil bir filosu vardı. Bunlardan 20'sini Tir temin etmişti. Kara kuvveti de 6000 kişiden fazla idi. Müttefiklerinden de ayrıca birçok asker geldiği gibi, kendisi de ücretle yabancı askerler tedarik etmişti. Bunlardan başka, Pers hâkimiyetinden şikayetçi olan bir Arap emiri ile bazı kabile şeyhleri de kendisine yardımcı kuvvetler göndermişlerdi. Bu arada, II. Artakserkses, devlet idaresinin dizginlerini sıkı tutmak için yeter derecede kuvvetli değildi. Bu yüzden isyanlar birbirini kovalıyordu⁸⁵². Evagoras da böyle bir gerilimli politik ortamda, adadaki Soli, Kition ve Amathus gibi diğer şehir krallıklarını kontrol altına almaya çalışıyordu⁸⁵³.

II. Artakserkses, imparatorluğun batı bölgelerinde baş gösteren isyanları bastırmak için mühim kuvvetler hazırladı. İlk darbenin Evagoras'a indirilmesi lazımdı. Çünkü Kıbrıs, Mısır'ın tabîî bir geçit yeri idi. Buraya hâkim olanın Doğu Akdeniz'e ve Mısır yollarına hâkim olması doğaldı. Kıbrıs'taki bir donanma, Filistin'den Nil deltasına gidecek bir orduyu yandan tehdit edebilirdi. II. Artakserkses'in damadı Orontes'in kumandanlığındaki kara ordusu, süvari ve piyade olmak üzere 300.000 erden, Teribaz'ın idaresindeki deniz kuvveti ise üç sıra kürekli 300 gemiden oluşuyordu. Bu iki komutan, kuvvetleriyle Kıbrıs'a yanaştılar. Evagoras, bu kadar büyük bir kuvvetle meydan harbini

⁸⁵¹ Günaltay 1948, 218.

⁸⁵² Günaltay 1948, 218-219.

⁸⁵³ http://www.odtu.edu.tr/~kktctntm./KKTC_tarihi/roma/html

göze alabilecek durumda değildi. Derhal denize birçok korsan gemi çıkardı. Bunlar, Pers ordusunun Suriye ve Anadolu ile irtibatını kestiler. Perslere büyük zayıat verdirdiler. Bu tedbir, çok geçmeden tesirini gösterdi. Pers ordusunda kıtlık başladı. Bu yüzden aylıklı yabancı askerler, güçlkle bastırılan bir isyan çıkardılar. Mısır kralı Akoris, Kıbrıslılara buğday, para ve diğer levazım gönderdiğinden, onlar kıtlıktan muzdarip değillerdi. Fakat Evagoras'ın deniz harbine girişmek gibi bir hatada bulunması, donanmasının tahribiyle neticelendi. Kition (Citium /Larnaka), Perslerin eline geçti. Fakat Evagoras'ın bundan cesareti kırılmadı. Kuvvetlerini, oğlu Pitagoras'ın emrine vererek mukavemete memur etti. Kendisi imdat istemek üzere bir gece on gemi ile gizlice Mısır'a gitti (M.Ö. 385). Mısır kralı Akoris, memleketi haricinde bir maceraya atılmak istemediğinden, Evagoras, Mısır'dan ancak bir miktar mali yardım temin edebildi. Memleketine dönünce kuvvetleriyle Salamis'e çekildi. Burada uzun yıllar kahramanca direnişte bulundu. Fakat Salamis'te çok sıkıştığını görerek nihayet barış istemek zorunda kaldı. Teribaz, Salamis'ten başka bütün Kıbrıs şehirlerini Perslere bırakması şartıyla müzakereye girişebileceğini bildirdi. Bu şarta göre, Evagoras Salamis'te hükümdar kalacak; ama Pers kralına belirli bir vergi verecek, ona bir köle gibi itaat etmeyi taahhüt edecekti. Evagoras, bu ağır şartların sonuncusundan başkasını kabul etti⁸⁵⁴. Bu suretle, on yıldan beri Pers imparatorluğunun bütün kuvvetlerini meşgul etmeye muvaffak olan Evagoras, tamamiyle imha edilememiş ve o, eski mevkisinin başında kalmış oluyordu.

Bu durumda, II. Artakserkses'in on yıl uğraşmasına karşı elde ettiği tek şey, Evagoras'ın eskiden olduğu gibi vergi vermeye razı olmasından ibaretti⁸⁵⁵. Ancak yıllarca süren bu neticesiz mücadele, Salamis'e çok pahalıya mal oldu. Binlerce kişi hayatını kaybetti, şehir harap oldu, ticaret hayatı söndü. Savaşların sona ermesinden sonra iç karışıklıklar baş gösterdi. Neticede, şehrin başına gelen felaketlerin başlıca müsebbibi sayılan Evagoras katledildi (M.Ö. 374).

Evagoras'tan sonra yerine oğlu Nicocles, müteakiben aynı sülaleden II. Evagoras, ondan sonra Pnytagoras kral oldu. Ancak Evagoras'ın isyanının bertaraf

⁸⁵⁴ Günaltay 1948, 219-220.

⁸⁵⁵ Günaltay 1948, 220.

edilmesinden itibaren, adanın diğer bütün şehirleri gibi Salamis de tamamen Pers hâkimiyetine girdiği için bu krallar, Salamis'i Persler adına idare eden bir nevi "idare memuru" olmaktan öteye gidemediler⁸⁵⁶. Evagoras'ın oğlu Nicocles, düzenden yoksun bir devlet, devasa problemler ve boş bir devlet hazinesi devralmıştır⁸⁵⁷. Nicocles de babası gibi Helen bağlarını kopartmamış ve Yunanistan'a bağlı kalmıştır⁸⁵⁸.

Evagoras, hayatı boyunca Pers karşıtı bir yönetici olmuştur. Diplomatik yeteneği yüksek ve siyasi şöhreti yakalamış biri olarak Kıbrıs krallarının bir araya geleceği birleşik bir Kıbrıs için çalışmıştır⁸⁵⁹.

4.8.6. M.Ö. 345 İsyanı

M.Ö. 350 senesinde Kıbrıs'ın 9 kralı, Pers idaresinden kurtulmak için harekete geçtiler⁸⁶⁰. Ancak Salamis, Kition, Amathus, Paphos, Marium, Soli, Lapithos, Kyrenia ve Kurium şehir krallarından oluşan Kıbrıslıların Pers karşıtı isyanları bastırılmıştır⁸⁶¹.

Perslerin Kıbrıs'taki hâkimiyetlerine son vermek için girişilen son teşebbüs ise M.Ö. 345'te başlatılan isyandır. Fenike'deki Sidon şehri prensi Tennes'in Perslere karşı giriştiği isyan hareketinden cesaret alan Kıbrıs'taki şehirler de ayaklandılar. Fenikelilerle ve Mısırlılarla da birleştiler. Çünkü Fenikeliler ve Mısırlılar da kendi hükümdarlarının idaresi altında bağımsızlığa kavuşmak istiyorlardı. Ancak bu isyan da öncekilerin âkibetine uğradı. Pers kralı III. Artakserkses, Karia satrapı İdrieus'u Kıbrıs isyanını bastırmakla görevlendirdi. Kendisi de Fenike şehirleri üzerine yürüdü. 40.000 Sidonlu, Pers orduları tarafından katledildi. Bu korkunç olay üzerine, Kıbrıs krallarının da cesareti kırıldı; Pers hükümdarına itaat etmeyi kabul ettiler.

Droysen, bu isyan hareketi hakkında şunları yazmaktadır: "Kıbrıs'ın 9 şehri, başlarında Salamis kralı Pythagoras olduğu halde Sidon ile aynı zamanda ayaklanmış; ancak Sidon'un düşmesinden sonra Pythagoras'ın kardeşi Evagoras'ın idaresi altında

⁸⁵⁶ Bedevi 1966, 41.

⁸⁵⁷ Strant 1974, 149.

⁸⁵⁸ http://www.odtu.edu.tr/~kktctntm./KKTC_tarihi/roma/html

⁸⁵⁹ <http://www.workmail.com/wfb2001/cyprus/cyprushistoryancientperiod-html>

⁸⁶⁰ Metin 1959, 41.

⁸⁶¹ http://www.odtu.edu.tr/~kktctntm./KKTC_tarihi/roma/html

hemen Perslere itaat haline dönmüşlerdi. Gerçi bir müddet sonra, Pyntagoras tekrar Salamis krallığına getirilmiş, eskisi gibi, Kıbrıs'ın küçük hükümdarları arasında birinci olmak mevkiini elde etmişti. Fakat bu, ancak Pers egemenliğine tamamiyle boyun eğmesi şartıyla mümkün olabilmişti.⁸⁶² Pyntagoras, Pers hâkimiyetine teslim olmasına rağmen, krallığı döneminde Helen kültürel mirasını muhafaza etmiştir⁸⁶³.

Kıbrıs'ı kurtarmak için girişilen teşebbüs ve isyanların başarılı olamamasının sebebini şu iki noktada toplayabiliriz:

1. Yunan şehir devletleri arasındaki fikir ayrılıkları,
2. Kıbrıs'taki şehirler arasındaki kavga ve nifaklar.

Kıbrıs'ta iyi organize edilmemiş bir ayaklanma, Perslere karşı sempati duyan sitelerin muhalefetiyle karşılaşmış, Persler de bundan istifade ederek ayaklanmayı en kısa zamanda bastırmaya ve hâkimiyeti tesis etmeye muvaffak olmuştur⁸⁶⁴.

4.9. Makedonyalı Büyük İskender

Makedonya kralı Büyük İskender, kral II. Philip ve kraliçe Olympias'ın oğlu olarak M.Ö. 356 yılında Makedonya'nın başkenti Pella'da dünyaya geldi⁸⁶⁵. II. Philip'in öldürülmesinin (M.Ö. 336) ardından komutanlarca kral ilan edildi. Babasının sağlığında Asya seferini gerçekleştirmek üzere oluşturulan Korinthos'taki Helen Birliği sinhodrionda (meclis), bu birliğin hegemonu ve başkomutanı seçildi.

Kral naibi olarak yönetimi Sibonlu Antipatros'a bıraktıktan sonra, M.Ö. 334 ilkbaharında toplam 30 bin piyade ve 5 binin üzerinde süvariden oluşan ordusuyla yola çıktı. Bu ordunun içinde 14 bin Makedonyalı ve Helen birliğine bağlı 7 bin asker yer alıyordu. İssos Savaşı'nda (M.Ö. 333), Pers kralı Darius'u kesin bir yenilgiye uğrattı. İskender, bu zaferden sonra Suriye ve Fenike'ye doğru ilerledi. Amacı, Fenike kıyılarını fethederek Pers donanmasını üssüz bırakmak ve etkisizleştirmektir⁸⁶⁶. En çetin direnişle,

⁸⁶² Bedevi 1966, 41-42.

⁸⁶³ Kyrris 1985, 121.

⁸⁶⁴ Metin 1959, 41-42.

⁸⁶⁵ http://turkcebilgi.com/b%C3%BCy%C3%BCk_iskender/ansiklopedi

⁸⁶⁶ http://tr.wikipedia.org/wiki/III._Aleksandros

bir liman kenti olan Tyre’de karşılaştı. Kanlı bir kuşatma sonucunda Tyre kalesi de düştü⁸⁶⁷.

İskender M.Ö. 323 yılında öldüğünde imparatorluğu Balkanlardan Himalayalara uzanıyordu; şimdiki Yunanistan, Türkiye, Libya, Suriye, Ürdün, İsrail, Mısır, Irak, Kuveyt, İran, Afganistan, Pakistan, Hindistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan’ın bazı bölümlerini içine alan büyük bir imparatorluk bırakmıştır⁸⁶⁸.

Harita 33: Büyük İskender İmparatorluğu’nun Siyasi Nüfuz Alanları, M.Ö. 334-323.

Tyre’in kuşatılması sırasında Kıbrıs kralları İskender’in yanında yer alarak donanma desteği verdiler⁸⁶⁹. Bu tarih, Kıbrıs’ın İskender’e bağlandığı (M.Ö. 323) tarih olarak görülmektedir. Kıbrıs, İskender için önemliydi. Batıdan gelebilecek tehlikelere karşı ileri bir karakol görevi yapacaktı. İskender’in egemenliğinden sonra, Kıbrıs’taki 9 krallığın (Lapta, Marion, Cyrenia, Salamis, Baf, Tamassos, Amathus, Kurium (Curium), İdalion) çoğu ortadan kalkmıştır. Çünkü;

⁸⁶⁷ http://www.biyografi.info/kisi/buyuk_iskender

⁸⁶⁸ http://turkcebilgi.com/b%C3%BCy%C3%BCk_iskender/ansiklopedi

⁸⁶⁹ Tofallis 1983, 34.

1. Kimi krallıklar birbiriyle birleşti,
 2. Halkın bir kısmı bölge değiştirerek başka kentlere yerleştiler.
- Kaynaşma sonucunda Baf ve Salamis olmak üzere iki krallık kaldı⁸⁷⁰.

4.10. Ptoleme Hâkimiyeti

Ptoleme hâkimiyeti, M.Ö. 323-58 yılları arasını kapsamaktadır. İskender'in Hellas'ı (Yunanistan), Mısır'ı ve Hindistan'a kadar tüm Önasya'yı içine alan imparatorluğu, M.Ö. 323'teki ani ölümü üzerine generalleri arasında anlaşmazlıklara neden olmuştur. İmparatorluk önce Mısır'ı Ptolemaios, Küçük Asya'yı Antigonos, Makedonya ve Hellas'ı Antipatros ve Trakya'yı Lysimakhos alacak biçimde bölünmüş; bununla beraber merkezî güç, Perdikkas'ta toplanmıştır. Çeşitli siyasi çekişmeler ve savaşlar sonucunda ise M.Ö. 280'de şu üç büyük Helenistik krallık oluşmuştur: Mısır'da Ptolemaioslar, Önasya'da Seleukoslar, Makedonya'da Antigonoslar.

M.Ö. 280'den itibaren, bu üç büyük Helenistik devlet arasında güçler dengesi kurulmuşsa da, M.Ö. 200'den itibaren aralarındaki sürekli savaşlar nedeniyle bu devletlerin giderek yıpranmaya başladığını görüyoruz. Bunun yanında, Epyros, Bithynia, Pontos ve Pergamon gibi daha küçük Helenistik politik birimler de mevcuttu. Hellas'ta eski kent devletlerinin yerine Aitolia (Orta Hellas'ta) ve Akhaia (Peloponnesos'ta) birlikleri kurulmuş; Atina, Helen dünyasının yalnızca bir kültür merkezi olarak kalmıştır⁸⁷¹.

M.Ö. 323'te Büyük İskender'in ölümü ile mirasçıları, zengin bir ödül olan Kıbrıs üzerine kavga ettikleri zaman, Kıbrıs krallarının da özerk yönetimleri sona ermiştir. Büyük İskender'in generallerinden biri olan Ptolemi Soter, Mısır'da Ptolemi Hanedanlığı'nı kurmuştur. Ptolemi, M.Ö. 321'de Kıbrıs'ı ele geçirmek için Salamis kralı Nicocreon, Paphos kralı Nicocles, Soli kralı Pasicrates ve Amathus kralı Androcles ile ittifak yaptı. Rakibi Antigonos Cyclops, Ptolemi'nin Kıbrıs'taki gücünü dengelemek için Kition, Lapithos, Marium ve Cyrenia (Girne) şehir kralları ile anlaşma yaptı. Ptolemi,

⁸⁷⁰ Öncan vd. t.y., 46.

⁸⁷¹ İplikçioğlu 2007, 46-47.

M.Ö. 312’de bir ordu gönderip Antigonos’a destek veren şehir krallarını yenilgiye uğrattı; ama yapılan savaşlara rağmen, M.Ö. 294’e kadar Kıbrıs’ı ele geçiremedi. Bu savaşlarda Kıbrıs şehir kralları zayıf düştü ve hatta yok oldu. Çok sayıda insan öldü. Bu dönemde ada, yarı bağımsızlık statüsüyle Mısır’a bağlandı ve Kıbrıs şehir krallıkları kandırılarak, merkezî bir yönetim kabul edildi.

Helen olan Ptolemelerin olduğu dönemde Kıbrıs, büyük ölçüde Helenleşti ve Kıbrıs’ta karışık bir kültür oluştu. Ptolemeler döneminde, M.Ö. 320’de Kudüs’ün alınmasından sonra Kıbrıs’a Yahudiler de gönderildi ve bu halk bakırcılıkla uğraştı⁸⁷². Kıbrıs, Helenistik bir devlet olan Ptolemaioslar devletinin bir parçası olarak strategos denilen, Mısır kralına bağlı hükümet generalleri tarafından yönetildi⁸⁷³. Ptolemaios hanedanının tüm erkek hükümdarları, “Ptolemaios” ismini taşımışlardır. Ptolemaios hanedanı krallarının eşleri olan kraliçelerin bazıları, kocaları ile kardeştir. Kraliçe isimleri çok kere Kleopatra, Arsinoe veya Bernice olurdu. Ptolemaios hanedanının en son üyesi, en son kraliçe olan VII. Kleopatra idi. VII. Kleopatra, tarihte en ünlü Ptolemaios hanedanı mensubudur⁸⁷⁴. İki buçuk asır süren iç çekişme ve entrikalarla devam eden Ptolemaios dönemi, M.Ö. 58 yılında Ada’nın Roma tarafından ilhakı ile sona erdi⁸⁷⁵.

4.10.1. Kıbrıs Düşünbilim Ustası: Zenon

Kıbrıs’ın Kition şehrinde olan Zenon, Stoacı okulun kurucusu olup, Fenike’den gelme bir tüccar ailesine mensuptu. Bir deniz kazasında servetinin kaybolması, okumaya karşı duyduğu isteğin peşinden gitmesine sebep oldu. Sıra ile Kinik Krates’in, Megara Okulu’ndan Stilop’un, akademia’dan Ksenokrates ve Polemon’un öğrencisi oldu. Sonra kendisi Atina’da Poikile meydanlarında (stoa poikile) düşünbilim (felsefe) okuttu.

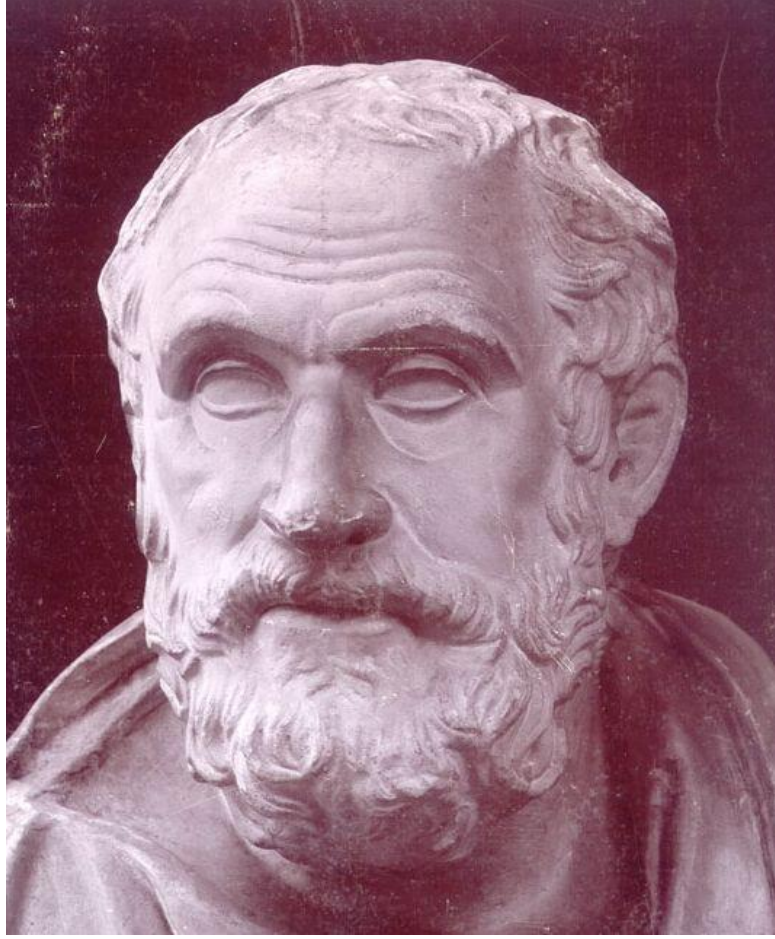
⁸⁷² http://www.odtu.edu.tr/~kktctntm./KKTC_tarihi/roma/html

⁸⁷³ Tofallis 1983, 37.

⁸⁷⁴ http://dictionnaire.sensagant.com/PTOLEMAÏOS%20HANEDANI/tr_tr/

⁸⁷⁵ <http://www.workmail.com/wfb2001/cyprus/cyprushistoryancientperiod.html>

İntiharın meşruluğuna inanmış olduğundan, geride büyük bir şöhret ve birçok öğrenci bırakarak M.Ö. 263 yılında hayatına son verdi.

Figür 48: Kıbrıslı Zenon (M.Ö. 335-263)

Epikuros gibi Zenon ve Stoacılar da bilimi hayat, hakikat, iyi ve faydalı olan için (to epitedeion to ophelimon); varlığın ilk nedenlerinin araştırılması ve hayatın son gayesi için (to telos) isterler. Bu gaye bilgeliktir; yani teorik ve pratik erdemdir. Teorik erdem iyi düşünmek (arete logike) ve eşyanın tabiatı hakkında doğru kavramlara sahip olmaktan ibarettir. Ama iyi yaşamaktan ve akla göre hareket etmekten ibaret olan pratik erdem, en yüksek derecede erdemdir; sadece bir araç olan teorik erdemin yöneldiği

gayedir. Mantığın, metafiziğin, bilimlerin varlık nedeni, ancak pratik faydaları ölçüsündedir. Bunlar ahlaka bir giriş oluşturlar⁸⁷⁶.

Bu ekolde, doğru düşünme ilkesinden hareket ederek bilgi edinip yaşamak amaçlanır⁸⁷⁷. Stoacılık, herşeyden önce insanın bağımsızlığını, yetkinliğini amaçlayan bir ahlak öğretisidir⁸⁷⁸. Diğer Yunan felsefe okulları gibi Stoacılar da insanın mutluluğunu amaçlar. Stoacı ahlak anlayışı, mutlu yaşamın akla uygun olduğu düşüncesi üzerine kuruludur⁸⁷⁹. Hiçbir insan, dünyanın gidişinden kendini sıyrıp ayıramayacağına göre, akla uygun davranış, bu gidişi olduğu gibi kabul edip benimsemek ve kendi yazgısına boyun eğmektir⁸⁸⁰. Stoacılar, mutluluğun gerçekte hiçbir dışsal etkiye bağlı olmadığını öne sürmüşlerdir. Kişinin mutluluğu için tek şartın, onun erdemli bir yaşam sürmesine bağlı olduğunu ve erdemlin bilgiye dayandığını söylemişlerdir⁸⁸¹. Yaşam, sağlık, refah yahut ölüm, hastalık, acı ve yoksulluk, bilge ve erdemli insanın mutluluğunu etkilemez. İnsanların içinde buldukları dışsal şartlardaki farklılıklar, onların mutlu veya mutsuz oluşlarını belirlemez. Yaşamda sıkıntı ve güçlüklerle karşılaşmamız veya dışsal olarak başarıya, şan ve şöhrete ulaşmış olmamız bir şey ifade etmez. Tıpkı zengin yahut fakir, efendi yahut köle olmamızın bir şey ifade etmediği gibi. Esas belirleyici olan, bilge ve erdemli olmak ve olmamakla ilgili ayrımdır⁸⁸².

Erdemli insanlar, duygusal dengeye ve dinginliğe ulaşmış kişiler olarak mutlu olabilmenin tüm koşullarına sahiptir. Duygusal dengesini kuramamış, huzursuz insanlar ise erdemsizdir ve bunlar yaşamlarında ne kadar zengin ve sağlıklı olurlarsa olsunlar aslında mutsuzdurlar⁸⁸³.

Bilgenin eylemleri doğrudur ve ahlaksal bir değer taşır. Bilge olmayan kişilerin eylemleri doğru olsa bile ahlaksal hiçbir değer taşımaz. Çünkü bu eylemler, yapılması

⁸⁷⁶ Weber 1991, 92-93.

⁸⁷⁷ Bilgin 2004, 179.

⁸⁷⁸ Ağaoğulları 1989, 286.

⁸⁷⁹ Ağaoğulları 1989, 289.

⁸⁸⁰ Ağaoğulları 1989, 290.

⁸⁸¹ Skirbekk ve Gilje t.y., 128.

⁸⁸² Skirbekk ve Gilje t.y., 129.

⁸⁸³ <http://www.nuveforum.net/1735-genel-kultur-s-s-/71581-stoacilik-dusunce-akimi/>

gerekene göre, yani ahlaksal bir ereğe göre yapılmamıştır. Zenon etiğinde orta yol yoktur. Bir yanda bilgiler, diğer yanda bilge olmayanlar vardır⁸⁸⁴.

Zenon, bütün sitelerin ortadan kalkmasını, bir tek devlette kaynaşmasını ister. Stoacılar özgürlüğün dışta değil de insanın içinde olduğuna inandıkları için herhangi bir devlet biçiminin sağladığı siyasi özgürlükler üzerinde durmazlar⁸⁸⁵. Stoacılık, polis ulusalcılığını aşan ve insanlar arasında hiçbir fark gözetmeksizin onları tek bir devlet altında birleştirmeye yönelik kozmopolitizmi ile Helenistik çağın sosyal, siyasal ve kültürel özelliklerini yansıtmaktadır. Bu bakımdan, Stoa okulu ile dönemin hâkim siyasal eğilimi (imparatorluk) arasında tam bir uyum olduğu söylenebilir⁸⁸⁶.

Zenon'un büyüklüğü, insan akıl ve mantığının her yerde aynı olmasına dayanarak bir dünya devletinin kurulabileceğini düşünmesidir⁸⁸⁷.

Zenon, okulunu Atina'da Stoa Poikile denilen yerde kurmuştur. Stoa Poikile, kelime anlamı olarak, resimlerle süslenmiş direklerden meydana gelen bir galeri anlamındadır⁸⁸⁸. Stoa, Grekçede sütun, kemer, direk, dehliz, revak ya da direklere dayanmış açık dehliz anlamlarını içermektedir. Stoa Poikile denilen yerde önceleri şairler toplandığı için "Poesile" (resim galerisi) nitelmesi yapılırken, Zenon'un bu sütun ya da revakın yanında ders vermesiyle "stoa poikile" olarak anılmaya başlamıştır. Böylece felsefe tarihine giren stoa veya stoacılık terimi Zenon felsefesinin anlatılmasını üstlenmiştir.

Stoacılığın kurucusu Zenon'un eserlerinin bütünü günümüze kadar gelmemiştir. Bu bakımdan stoacılığın genel ilkelerinin belirlenmesi Zenon ile onun izinden giden bütün stoacıların göz önüne alınmasını gerektirir. Düşünbilim tarihinde öne çıkmış stoacılar arasında Kleantis (M.Ö.331-233), Krisippos (M.Ö. 280-206), Poseidonios (M.Ö. 135-51), Cicero (M.Ö. 106-43), Annaeus Seneca (M.Ö.3- M.S.65), Epiktetos (M.S. 50-130) ve Marcus Aurelius (M.S. 120-180) sayılabilir⁸⁸⁹.

⁸⁸⁴ http://www.ruhunyolculugu.com/stoaci_okul_kibrisli_zenon_+10673.0html;wap2=

⁸⁸⁵ Akın 1987, 27-28.

⁸⁸⁶ Ağaoğulları 1989, 293.

⁸⁸⁷ Akın 1987, 27-28.

⁸⁸⁸ <http://tr.wikipedia.org/wiki/stoa%C4%B1%C4%B1k>

⁸⁸⁹ <http://www.sosyalci.org/egitim/sossoz/s/073.htm>

Stoacı felsefeler, Hristiyanlığın ilk yıllarında Patristik felsefeyle karşı karşıya kalacaktır. Bu ilk Hristiyanlık döneminde reddedilmek istenen stoacılık, daha sonra skolastik felsefe içinde belli bir etkinlik kazanacaktır. Özellikle Hümanizm ve Rönesans'ta stoacılık daha geniş bir ilgiye kavuşacaktır⁸⁹⁰.

4.11. Roma Hâkimiyeti

Bugünkü İtalya'nın Latium bölgesinde, Tiber Irmağı'na bakan tepelerde kurulmuş birkaç köyden oluşan eski Roma, sonradan dünyanın en büyük merkezlerinden biri oldu. Roma Devleti, İtalya'nın Roma şehrinde kurulduktan sonra bütün Akdeniz ülkelerine hâkim oldu⁸⁹¹. Romalılar, kendilerinin M.Ö. 753'te Roma şehrini kuran ikiz kardeşler Remus (Remu) ve Romulus (Romolo)'un soyundan geldiklerine inanırlar⁸⁹².

Roma Devleti'nin Akdeniz'de askerî ve ekonomik bir güç olarak ortaya çıkması ve bütün bu alanda hâkimiyet kurması (Kıbrıs hâkimiyeti M.Ö. 58 – M.S. 395), Cumhuriyet döneminin son üç yüz yıllık devresine rastlamaktadır. Roma Cumhuriyet Devri, M.Ö. 509-27 yılları arasını kapsamaktadır. Roma Cumhuriyeti, Doğu memleketlerine ilk kez M.Ö. 197'de Makedonya kralı V. Philip ile olan mücadelesi sonucundaki başarısıyla ayak bastı. M.Ö. 189'da III. Antiochus'un yenilgiyle sonuçlanan bir diğer mücadele, M.Ö. 188'de Apamea Antlaşması'nı getirmişti. Bununla birlikte, devlet, Doğu'ya müdahale konusunda tereddüt içerisindeydi. Ama ekonomik ve stratejik faktörler, Roma'nın Akdeniz hâkimiyetini sağlaması konusunda kesin kararını vermesinde etkili oldu.

Roma'nın Akdeniz ve çevresindeki ülkelere hâkim olma meselesindeki bu kararlılığı, yeni tip bir politikayı beraberinde getirdi. Bugünkü Orta Doğu'da, antik çağda çeşitli devletler kurmuş olan krallar, ölmeden önce ülkelerini güya “vasiyet” yoluyla Roma'ya teslim etmişlerdi. İlk kez Bergama kralı III. Attalos'un M.Ö. 134-133'te krallığını Roma'ya vasiyet yoluyla verdiği açıklandı. Bunu, gerek doğuda gerek batıda pek çok krallığın aynı şekilde Roma Devleti'ne katılması takip etti.

⁸⁹⁰ <http://www.sosyalci.org/egitim/sossoz/s/073.htm>

⁸⁹¹ http://www.turkcebilgi.com/roma_impatorlugu/ansiklopedi

⁸⁹² http://www.italyaonline.net/İtalya/hakkında/tarih/italik_kavimler_s.htm

Doğu'da Mısır kralı Alexander M.Ö. 88'de Mısır ve Kıbrıs'ı, Bithinia kralı IV. Nicomedes M.Ö. 174'te Bithinia'nın idaresini Roma'ya bırakmışlardı. Son olarak Galatia kralı, M.Ö. 25'te Augustus'u varisi tayin etmiş; böylece Galatia da benzer bir politikayla Roma hâkimiyetine geçmişti. Doğu'daki bu krallıklar, Roma gücüne karşı koyamayacaklarından, ülkelerini teslim etmeyi uygun bulmuşlardır. Roma Devleti de doğudaki bu kralların onayına bile gerek duymadan, uydurma vasiyetler düzenleyip bu krallar üzerinde zorlayıcı bir etki yaparak, bu devletleri savaş yoluyla değil, psikolojik yöntemlerle ele geçirmiştir. İşte Kıbrıs, M.Ö. 88 yılında Mısır'daki Ptolemi hanedanından I. Alexander'ın vasiyeti ile Roma'ya bağlanmıştı. Aslında Kıbrıs, Roma için önemli bir gelir kaynağı ve Akdeniz'deki ilerleyişi için bir üstü⁸⁹³.

Romalılar, Kıbrıs'a M.Ö. 58'de hâkim oldular. Kıbrıs'ın işgaline Cato memur edilmişti. Cato, bir ordu ile gelerek Kıbrıs'ı işgal etti. Kıbrıs önceleri, Roma'nın Kilikya eyaletine bağlanmışsa da kısa bir zaman sonra bu statü değişmiştir⁸⁹⁴. İlk Roma valisi olan Cato, adanın hazinesini kamulaştırdı⁸⁹⁵. Büyük bir hatip olarak kabul edilen Cicero da bir süre Kıbrıs'ın valiliğini yapmıştır. Adanın yönetimi daha sonra Roma senatosuna verilmiş; bir genel vali (proconcul) tarafından yönetilmiş ve ada Amathus, Lapithos, Paphos ve Salamis'ten oluşan dört bölgeye ayrılmıştır. Yönetim merkezi Paphos olurken, ticaret merkezi Salamis olmuştur⁸⁹⁶. Ceasar'ın iç savaşlarının sona ermesinin ardından ada, Marcus Antonius tarafından Mısır kraliçesi Kleopatra ve kızları Kleopatra Selene'ye verildi. Ancak Antonius'un Actium Savaşı'nda (M.Ö. 31) yenilmesinin ardından M.Ö. 30 yılında Roma eyaleti oldu. Kıbrıs, Pax Romana olarak bilinen görece istikrarlı bir dönem yaşadı⁸⁹⁷.

İmparator Augustus ve sülalesi devrinde (M.Ö. 30- M.S. 58) Ada'da yaşam düzeyi daha yüksek seviyeye ulaşmıştır. Bu dönemde Karpaz, Salamis, Arsione, Poli, Levcola, Curium, Baf, Soli ve Lapta limanları özel önem kazandı. Augustus yeni bir vergi sistemi kurdu. Roma'nın Cumhuriyet devrinde eyalet vergileri açık artırma ile

⁸⁹³ Erdemir 2000, 200-201.

⁸⁹⁴ Serter t.y., 23.

⁸⁹⁵ Tofallis 1983, 39.

⁸⁹⁶ <http://www.metu.edu.tr/~birten/roma.html>

⁸⁹⁷ [http://tr.wikipedia.org/wiki/K%C4%B1br%C4%B1s-\(Roma_eyaleti\)](http://tr.wikipedia.org/wiki/K%C4%B1br%C4%B1s-(Roma_eyaleti))

kiraya verilir, kiracı kişi de kâr gayesi ile halkın vergilerini artırır. Augustus, halkı soyan bu vergi sistemini kaldırdı. Romalılar, Augustus zamanında Kıbrıs'ta para da bastılar. Romalılar, her yerde olduğu gibi Kıbrıs'ta da yol sistemini geliştirdiler⁸⁹⁸.

Roma imparatorluğu M.S. 395 yılında Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayrıldı. İmparator Theodosius, M.S. 395 yılında Roma İmparatorluğu'nu iki oğlu arasında paylaştırdı. Honorius Batı Roma, Arcadius Doğu Roma (Bizans) imparatoru oldular⁸⁹⁹. İmparatorluğun bu bölümlenmesi içinde Kıbrıs, Doğu (Bizans) İmparatorluğu'nun içinde kaldı.

4.11.1. Kıbrıs'ta Erken Hristiyanlık

Roma döneminin en önemli hadiselerinden bir tanesi de Kıbrıs'ın Hristiyanlıkla tanışmasıdır⁹⁰⁰. Augustus'un son zamanlarında, bütün Roma âlemini dehşete düşürecek ve dünyaya yeni bir din yayacak olan Hz. İsa zuhur etti. Onun ortaya attığı dinî prensipler, önce taraftar bulmamış ise de daha sonra gelişmiş ve cihanşumul bir din ortaya çıkmıştır.

Kıbrıs'ta Augustus zamanında Josef Levi isminde zengin bir Yahudi çocuğu doğmuştur. Seyahate meraklı olan Josef Levi, bu seyahati esnasında Peter ve Con isminde iki şahsı tanımış ve onların dinî telkinlerinin tesiri altında kalarak Hristiyanlığı kabul etmiş; bu uğurda malını, canını, parasını dinin hizmetine vermiştir. Kudüs'te bulunduğu zaman da Havarilerin vaazlarını dinlemiş, onlardan mülhem olarak son derece tesirli ve inandırıcı konuşmalar yapmış ve bundan dolayı Josef Levi'ye Havariler (Apostles) Barnabas adını vermişlerdir⁹⁰¹. Bir süre Kudüs ve Antakya'da kaldıktan sonra, Hristiyanlığı kendi vatanı Kıbrıs'ta yaymak üzere, arkadaşı Paul ile birlikte adaya geldi (M.S.45). İki arkadaş, her tarafı dolaşıp vaaz verdiler. Ada'nın idare merkezi Baf'a

⁸⁹⁸ Öncan vd. t.y., 48-49.

⁸⁹⁹ http://www.turkcebilgi.com/roma_impatorlugu/ansiklopedi

⁹⁰⁰ <http://www.britannica.com/EBChecked/topic/148573/Cyprus/33824/Hellenistic-and-Roman-rule>

⁹⁰¹ Metin 1959, 60.

gittikleri zaman, o tarihte Kıbrıs valisi olan Sergius Paulus (M.S. 46-48), kendilerini saraya davet etti ve Hristiyanlık hakkında onlardan geniş bilgi aldı⁹⁰².

Sergius Paulus, bu dinin doktrinlerinde, aradığı doğru yolu bulduğuna inanmış Barnabas ve Paul'un önünde hürmetle eğilerek, dini kabul ettiğini bildirmiştir. Bu olay çok mühimdir. Çünkü dünyada ilk defa olarak bir vali, bir idareci Hristiyan dinini kabul etmişti. Bu vaziyete göre, dünyada ilk defa Kıbrıs, Hristiyan bir vali tarafından idare edilen bir memleket olmuştu. Bundan sonra Kıbrıs'ta derhal bir Hristiyan kilisesi kuruldu. Kilisenin kuruluşu, Kıbrıs'ta bu dinin daha da gelişip büyümesine neden oldu. Barnabas ve Paul, Baf'tan hareket ederek, Hristiyanlığı yaymak amacıyla Pamfilya, Psidya ve Lakonya'da vaaz ve telkinlerde bulunduktan sonra tekrar Antakya'ya döndüler. Bir müddet Antakya'da kaldıktan sonra, Barnabas yanında Mark ile beraber, doğduğu şehir olan Salamis'e Hristiyanlığı yaymak için geri döndü. Böylece Hristiyanlık, paganizm yanında hızla yayılıp güç kazandı⁹⁰³. Bundan on sene sonra da Yahudiler tarafından öldürüldü⁹⁰⁴. Barnabas, geleneksel Kıbrıs kilisesinin kurucusu olarak kabul edilir⁹⁰⁵.

4.11.2. Kıbrıs'ta Yahudi İsyanı

Yahudi isyanı (Jewish revolt), Roma baskıcı otoritelerine karşı Kuzey Afrika'dan Kıbrıs'a yayıldı⁹⁰⁶. M.S. 115'te Roma İmparatoru Traian Part İmparatorluğuna karşı doğu seferinin başındaydı. Roma seferinin gerekçesi, Partlar tarafından işgal edilen Ermeni krallığının başına Part yanlısı bir kral atanmasıydı. Bu durum, bölgedeki Roma İmparatorluğu etkisine tecavüz etmek demektir – (50 yıl öncesine kadar, Nero zamanından beri Ermenistan bu iki imparatorluğun hegemonyasındaydı). Bu da savaşı kaçınılmaz kılmıştı. Traian'ın ordusu, Mezopotamya'da zaferler kazanıp ilerlerken arkasında bıraktığı küçük garnizonlar, Yahudi âsiler tarafından saldırıya uğruyordu.

⁹⁰² Bedevi 1966, 55.

⁹⁰³ Gunnis 1973, 12.

⁹⁰⁴ Metin 1959, 61.

⁹⁰⁵ Gündüz 1998, 59.

⁹⁰⁶ Hanworth 1989, 67.

Sirenaika'daki ayaklanma, önce Mısır'a, ardından Kıbrıs'a sıçradı⁹⁰⁷. Yahudiler, Roma hâkimiyeti altındaki Kıbrıs'ta refah içinde yaşıyorlardı. Fakat Artemion önderliğinde M.S. 117 senesinde Traian hükümdarlığındaki Romalılara karşı ayaklandılar. Roma İmparatoru ve Libya konsülü bu ayaklanmayı bastırdı; ama Yahudilerin büyük çoğunluğu da öldürüldü⁹⁰⁸.

Dio Cassius'a göre, bu isyan, 240.000 insanın ölümüne neden oldu. Buna ceza olarak, Yahudilerin Kıbrıs topraklarına ayak basmaları yasaklandı⁹⁰⁹. Yahudilerin Kıbrıs'tan temizlenmesinden sonra, Hristiyanlık burada süratle arttı ve bu bakımdan ada sükuna kavuştu⁹¹⁰.

Böylece Roma Dönemi'nden sonra Kıbrıs, Bizans Dönemi (M.S. 395-1190), Haçlılar Dönemi (Templar/Tapınak Şövalyeleri Dönemi, 1190-1191), Lüzinyan Dönemi (1191-1489), Venedik Dönemi (1489-1571), Osmanlı Dönemi (1571-1878), İngiliz Dönemi (1878-1960), Kıbrıs Cumhuriyeti (1960-1974), Kıbrıs Barış Harekâtı (1974), Kıbrıs Türk Federe Devleti (1974-1983), Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (1983-...) aşamalarından geçerek bugünkü çağdaş kimliğine kavuşmuştur.

⁹⁰⁷ http://tr.wikipedia/wiki/Kitos_Sava%C5%9F%C4%B1

⁹⁰⁸ http://www.belgeler.com/blg/zena/roma_donemi

⁹⁰⁹ http://tr.wikipedia/wiki/K%C4%B1br%C4%B1s'taki_Yahudilerin_tarihi

⁹¹⁰ Metin 1959, 62.

SONUÇ

Kıbrıs, herhangi bir analistin, jeopolitikçinin veya askerî düşünürün tarihî oluş içinde Orta Doğu'nun antik kimliğini kuran güç hareketlerini ve kaymalarını şaşkınlıkla izleyebileceği etkileyici bir mekân parçası ya da ayartan bir coğrafi ekrandır.

Bölgede mevcut bir politik ünitenin toplam gücüne stratejik katkı koyucu kapasitesi, kıskançlık verici derecede yüksektir. Böylece Ada, değişen ve süregelen güçlerin kronik çatışma alanı olduğu gibi, Eskiçağ'da da Mezopotamya, Anadolu ve Mısır'ın stratejik etkileşim sahası statüsündeki Doğu Akdeniz'i kontrol ediyordu.

Üzerinde sınırsız güneş, kıyılarında altın denizlerle umutları taçlandıran bir iç denizin kollarında, kadim ilahelere yaraşır cazibesini hiç yitirmeyen bu tortul ve kalker yığını kitle, jeokültürel ana plakaların (Doğu/Bati) tarihî alışımına ve gergin diyaloguna coğrafi dolayım olarak ev sahibeliği yaptı. İcra edilen bu ev sahibeliği işlevini ve sürecini aşağıdaki gibi kademelendirebiliriz:

Paleolitik Çağ (M.Ö. 600.000 – 10.000): Bu çağda insan ilk âletleri yapar, ateşi bulur, el becerisini, soyutlama yeteneğini geliştirir. Kuşları avlayabilmek için ok uçları, dikiş dikebilmek için kemik iğneler icat eder, mağara duvarlarına resim yapar. Geçimini avcılık ve toplayıcılıktan sağlar.

Paleolitik insanın Kıbrıs'a uğradığına dair, bugüne kadar bilimsel bir kanıt bulunamamıştır. Buna karşın, açık ve güneşli bir günde Anadolu yarımadasının kıyılarından Ada görünmekteydi. Kimbilir, paleolitik insan, Güney Torosların yamaçlarından Kıbrıs'ın kuzeyindeki Girne Dağları'nın yumuşak zirvelerini merakla izlemekteydi.

Epipaleolitik Çağ (M.Ö. 10.000 – 8.000): Bu çağ, geçici iskân yerlerindeki hayatın sona erdiği ve yerleşik yaşama doğru yönelimin gerçekleştiği bir geçiş evresidir. Epipaleolitik endüstrinin tümünün ortak özelliği "mikrolit" adı verilen mini çakmaktaşı kırıntılarının varlığıdır.

Kıbrıs'ta Epipaleolitik etkinlik, kesinlikle tanımlanmasına rağmen, tamamen bir bağlama yerleştirilemediği için mevcut buluntular oldukça problematiktir. İlk insan aktivitesine ait en erken kanıt, Ada'nın güney kıyısında Akrotiri (Aetokromnos –

Ağrotur) yarımadasının epeyi ucunda bulunan bir yerleşim yerinden gelmiştir. Akrotiri'deki bulgular, en erken yerleşim yerinin Erken Epipaleolitik Evre'de (Early Epipaleolithic Period – M.Ö. 10.000) mevcut olduğunu kanıtlamaktadır.

Bu tarih, Doğu Akdeniz'de (Levant) Notufiyan dönem ile çağdaştır.

Neolitik Çağ (M.Ö. 8.500 – 3.800): İnsanlar bu dönemde verimli alüvyal topraklar aramaya başlamışlar, mağaralardan uzakta vadi ve ovalara, ırmak kıyılarına, ormanlık bölgelere göçmüşlerdir. İşte bu göçler sonunda barınakların niteliği değişmiş, farklı malzemeler kullanmak ve üretmek gereği duyulmuştur. Bitkilerin kültüre alındığı ve hayvanların evcilleştirildiği başlangıç evresi, giderek ilk köylü-çiftçi toplumlara dönüşürken insan ekonomisinde ilk değişim de başarılmış oluyordu.

Kıbrıs Neolitiği Erken Seramiksiz Neolitik, Geç Seramiksiz Neolitik ve Seramikli Neolitik olmak üzere üçlü bir kategorizasyona tâbi tutulmuştur.

1.Erken Seramiksiz Dönem (M.Ö. 8.500 – 7.000): İnsanlar bu evrede, kap-kacaklarını deri, oyulmuş taş veya ahşaptan imal ediyorlardı. Kilden üretilen seramiğin kullanılmadığı Neolitiğin bu erken evresine “Seramiksiz Dönem” denilmektedir.

Kıbrıs'ın medeniyet serüveni Seramiksiz Neolitik Dönem'le başlamıştır. Bu çağın öncesiz olarak bulunması, bu medeniyetin Ada'ya hariçten geldiğini göstermektedir. Demek ki Neolitiğin bu evresinde insanlar basit de olsa, denizi aşarak buraya gelebilecek bir vasıtaya mâlik idiler. Böylece, Akdeniz'in soğuk kuzey rüzgârlarından korunmuş olan doğu köşesindeki Kıbrıs Adası, Neolitik insanlara emin bir sığınak olmuştu. İnsanlık tarihinde ilk yerleşik hayatın başladığı Neolitik Çağ'a ait köyler Kıbrıs'ta da keşfedilmiştir.

Ada'ya gelen ilk işgalci ya da yerleşimcilerin kökeni bilinmemektedir. Kranyoloji (İng. Craniology = Kafabilim) Neolitik işgalcilerin kökeni sorunsalını çözememiştir. Köken teorisinde öne çıkarabileceğimiz akla en yakın iki teori mevcuttur: İlkine göre, ilk işgalciler Levant (Suriye, Filistin, Lübnan)'tan gelen bir grup, ikincisine göre Anadolu (Anatolia = Asia Minor = Küçük Asya)'dan gelen bir gruptur.

Ada'nın ilk sâkinleri Güney Anadolu ve Suriye-Filistin (Syro-Palastinian) kıyılarından geldiler ve beraberlerinde gelişmiş bir kültür getirdiler. Bunlar da kıyı

bölgelerinde ekonomi, tarım ve hayvancılığa dayalı siteler (yerleşimler) kurdular. Tarımcı topluluklar olan, fakat seramik üretmeyen Erken Seramiksiz Neolitik insanının Ada'da kurduğu sitelerin en tipik olanlarını Shillourokambos (M.Ö. 8.200), Akanthou (Akosyko= Çiftlikdüzü= Tatlısu M.Ö. 8.200), Kalavassos (M.Ö. 7.500), Petra Tou Limniti (M.Ö. 7.000), Troulli (M.Ö. 7.000) olarak sayabiliriz.

Böylelikle Neolitik dönemde, Kıbrıs'ı da içine dahil eden Yakın Doğu ve Akdeniz, erken yerleşimlerin gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Bu cümleden olmak üzere, Kıbrıs Neolitiğine jeopolitik bir perspektiften bakıldığında, üç temel jeopolitik hadisenin reel alana çıktığı, bir şekilde saptanabilir:

- Ada'nın, yakın bölge coğrafyasının veya bu coğrafyada bulunan muhtemel jeopolitik güçlerin tesirin altına girmeye başlaması,
- Ada'nın yerleşik ve kendine özgü jeopolitik niteliklerinin biçimlenmesi,
- Ada'nın en yüksek jeopolitik soyutlama formlarından birisi olan Doğu Jeokültürel Plakası'nın tanımını içine alınması.

2.Geç Seramiksiz Dönem (M.Ö. 7.000 – 5.000): Ada'da “Seramiksiz Neolitik Dönem”in bir alt safhası olan “Geç Seramiksiz Dönem”, iki site tarafından karakterize edilebilir. Bunlar Khirokitia (M.Ö. 7.000) ve Cape Andreas Castros (M.Ö. 7.000) siteleridir.

Khirokitialı tecimenler (tacirler), muhtemelen, M.Ö. 7.000 – 6.000 yılları arasında Anadolu ve Suriye-Filistin ile tecimsel (ticari) ilişkiler geliştirmişlerdi. Sitenin önemi, kolektif bir yaşama formu içinde, kamu güvenliği için siteyi çevreleyen bir savunma duvarına sahip olması ve işlevsel olarak organize olmuş bir topluluğun kanıtını vermesinde yatmaktadır. Site, 2,5-3 metre kalınlığında kütleli taş duvarlarla çevriliydi. Bu duvarın içindeki yuvarlak yapılar (round houses= tholoi= toloslar), kısa mesafeye bir araya toplanmışlardır.

Cape Andreas Castros'un asıl sâkinleri balıkçı gruplardı. Siteye ait bulgu kalemleri arasındaki obsidyen âletler, arkeologlara Castros ile obsidyene sahip bulunan Anadolu arasındaki bağlantıyı düşündürmektedir. Esasen bu bağlantı, Erken sitelerde de zaten mevcut bulunmaktadır.

3.Seramikli Neolitik Dönem (M.Ö. 5.000 – 3.800): Kıbrıs'ta Seramiksiz Uygarlık (Aceramic Civilization) M.Ö. 6.000'lerde, hiç beklenmedik ve gizemli bir şekilde sonlanmıştır. M.Ö. 6.000'lerden başlayarak içeriğine vâkıf olamadığımız, olasılıkla M.Ö. 5.000-4.500 yılları arasına kadar varabilen kronolojik bir boşluk oluşmuştur. Bu boşluk, Seramikli Neolitiğin (Ceramic Neolithic) ortaya çıkışına kadar devam etmiştir. M.Ö. 5.000-4.500 yıllarında Ada, yeni bir yerleşimci (newcomers) dalgası tarafından işgal edildi. Bu tarihhöncesi hadise neticesinde Kıbrıs, yeni bir Neolitik evreyle (Seramikli Neolitik) tanışmış oldu. Levant (Doğu Akdeniz) veya Anadolu (Anatolia)'dan gelen göçmenler (migrants/ newcomers) Ada'da ikamet edebilecekleri siteler inşa ettiler.

Bu dönemin en dikkate değer özelliği, Ada'nın seramik teknolojisiyle tanışmasıdır.

Seramikli Dönem kültürünün kökeni belirsizdir. Bu konuda iki önemli senaryo ileri sürülmüştür:

1. Ada'ya gelen bir grup, yeni seramik teknolojisi ve mimari geleneklerini de beraberinde getirmiştir.
2. Ada üzerinde bir iç gelişmenin sonucudur.

Ada'da Seramikli Neolitik Dönemi başlatan gruplar, tıpkı öncelleri olan Seramiksiz Neolitik Dönem'deki gruplar gibi tarım ekonomisine dayalı bir yaşam sürmüşlerdir. Önceki dönemlerde var olan üretimdeki sıklık, seramik teknolojisinin gelişmesiyle genişlemiş ve ekonomi daha dinamik bir hal almaya başlamıştır.

Seramikli Dönemi karakterize eden kimi yerleşimlere ise Vrysi, Philia-Drakos, Sotira siteleri örnek verilebilir.

Kalkolitik Çağ (M.Ö. 3.800 – 2.500): Neolitik Çağ'dan itibaren Kıbrıs-Anadolu-Kuzey Suriye etkileşimi bilinmekte, bu bölgelerden gelen insanların beraberlerinde Ada'da olmayan malzeme ve üretim kültürlerini de getirdikleri, yapılan araştırmalardan anlaşılmaktadır. Kıbrıs'ta Seramikli Neolitik Dönem kültürü M.Ö. 3.800'lerde bir depremle tahrip olmuştur. Şiddetli doğal felakete (violent natural catastrophe) rağmen, M.Ö. 3.800'lerde Ada'nın kültürel yapısı içinde bir prehistorik evrimsel sürecin var

olduğu söylenebilir. İşte bu evrimsel süreç, M.Ö. 2.500'lerde sonlanacak olan Kalkolitik Çağ'ın başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Kalkolitik Çağ'ın erken evresini tam ve bütüncül bir şekilde değerlendirmek oldukça zordur. Çünkü yapı inşa etme stratejilerinde sık sık kolayca bozulabilen materyallerin kullanılması, erken evrenin prehistorik betimini yapmayı engellemektedir. Kalkolitik Çağ'ın asıl karakteristiğini veren evre, M.Ö. 3.500-2.500 yıllarına tarihlenen Orta Kalkolitik Evre (Middle Chalcolithic Period)'dir.

Kalkolitik Çağ, Ada jeopolitik kimliğinin belirginlik kazandığı, bölgesel jeopolitik ortam içinde Ada'nın yazgısının belli olmaya başladığı, prehistorik bir zaman evresini adreslemektedir. Kalkolitik Çağ'da Kıbrıs'ta yerleşim kalıpları değişime uğramıştır. Neolitik Çağ'da Ada'nın batısında, dağlık kesimlerde Merkezî Ova'da ve Karpaz yarımadasında iskân yok denecek kadar azdır. Fakat bu dönemde Kalkolitik Çağ'ın en iyi bilinen kimi siteleri buralarda gelişmiştir.

Kalkolitik Çağ'da bakırın keşfi ve bakır madenlerinin işletilmesiyle Ada'nın kültürel ve siyasi gelişiminde yeni ufuklar açılmıştır. Jeoekonomik bir meta olarak "Bakır" Kıbrıs'ın dış dünya ile bağlantı kurmasının, Anadolu ve Doğu Akdeniz ülkeleriyle ticari ilişkiler içine girmesinin yolunu açmıştır.

Uzun yıllar boyunca diğer kültürlerden kopuk olan Kıbrıs kültürü, bakır ticareti sayesinde Anadolu, Suriye, Mısır ve Filistin'le yakın ilişkiye girmesinin temellerini bu dönemde atmıştır.

Kalkolitik Çağ'ın sanatsal ve teknolojik başarıları, dönemin sonunda görülmeye başlanmıştır. Bu çağda, zirai toplum için temel ihtiyaçlar olan toprak, hayvanlar ve insanların verimliliğini sembolize eden taş ve kilden yapılmış figürler imal edilmiştir. Çağı sembolize eden yerleşimler olarak Erimi, Soskious, Lemba-Lakkous, Kisonerga-Mylothkia, Kisonerga-Mosphilia sitelerini sayabiliriz.

Philia Safhası (M.Ö. 2.500 – 2.350): Philia Safhası, Geç Kalkolitik Dönem ile Erken Bronz Dönemi arasına tarihlenen önemli bir prehistorik geçiş dönemidir. Bu ara evre, Ada'da kimi alanlarda Geç Kalkolitik Dönem'le çağdaştır. Philia Safhası'nı Ada'ya Güneybatı Anadolu'dan gelen insanların başlattığı ileri sürülmektedir. Yeni

gelen insanlar, bakır nasıl işleyeceklerini biliyorlardı. Bu süreç, Kıbrıs'taki ham materyale (raw material/ bakır) ilginin arttığını da gösteren önemli bir süreçtir.

Philia Safhası'nda ele geçen kültürel materyal seti, ham maddesi bakır ve altın olan bir dizi süs objeleri, pikrolit kolyeler, kilden imal edilmiş çift konik görünümlü ağırşaklar vs.'dir. Bu kültürel materyaller, gömütlüklerde ve mimari yapılar gibi kültürel ortamlarda ele geçmiştir.

Philia Safhası'nın kültürel repertuarını betimleyen karakteristik siteleri Kyra-Alonia, Kyra-Kaminia, Episkopi-Bamboula, Kisonerga-Mosphilia, Philia-Vasiliko, Philia/ Vasiliko-Kafkalla, Nicosia-Ayia-Paraskevi, Sotira-Kaminoudia, Vasilika-Alonia, Vasilika Kafkalla, Philia-Drakos, Marki-Alonia, Marki-Davari, Kilistra, Vasilika-Loukkos, Trakhonas, Bellapais-Vounorouthkia ve Dhenia-Kafkalla olarak sayabiliriz.

Bakırın çıkarılması, akabinde de bu metalin Ada içi ve bölgesel stratejik/ jeoekonomik bir emtia (goods) haline gelmeye başlaması, Kıbrıs'ın tarihöncesi jeoekonomik bir çekim merkezi olma sürecinin en önemli başlatıcı ayaklarından biri olmuştur.

Bu safhada insanlar bakırdan, günlük hayatta kullandıkları âletler yapmayı öğrenmiş; Anadolu, Mısır, Suriye, Filistin üzerinden Mezopotamya halklarının gelmesiyle de Ada'da ekonomik bir canlılık yaşanmıştır.

Prehistorik yerel kimliğinden, bölgesel jeopolitik etkileşimin çatışmacı kimliğine bu safhada hızla evrilmeye başlayan Kıbrıs, kendisini yüzyıllarca bir yazgıya kapatacak olan temel düşmanlarından birini (Bakır), kendi rahminden, gayrı iradi olarak çıkarmıştır.

Erken Bronz Dönemi (M.Ö. 2.350 – 1.900): Üretim ekonomisinin gelişmesinde mdencilik, en önemli aşamalardan biridir. Çünkü tunç gibi alaşımları yapabilmek için gerekli bakır ve kalay gibi madenlerin zaman zaman uzak bölgelerden sağlanması ve karmaşık üretim teknolojisi, ileri düzeyde uzmanlaşmayı gerektirmektedir. Bu gelişmeler, daha güçlü bir sosyal denetime ve sosyal yapıda önemli değişikliklere gereksinimi göstermektedir. Bu yeni dönem, daha iyi örgütlenen toplumlar dönemidir.

Bu dönemde, Kıbrıs'ın komşu ülkelerle, özellikle Anadolu ile ticari ve kültürel temsarı çok gelişmiş ve Kıbrıs'tan Anadolu'ya bakır ihraç edilmiştir. Anadolu'dan gelen insanlar, Kıbrıs kültürünü zenginleştirmekle kalmamışlar, nüfusunu da arttırmışlardır.

Erken Bronz Dönemi'nde halk, kıyılarından uzaklaşarak vadilerde çoban ve çiftçi kulübelerini kurmuştur. Dönemin siteleri, dağların arasındaki kesimlerden çok daha yoğundur. Siteler, genellikle küçük platolar, tepe kıyıları, meyilli arazilerden oluşan bir coğrafya üzerinde şekillenmiştir. En güçlü su kaynakları, kuzeydeki dağ silsilesinin yamaçlarında bulunuyordu. Kalkolitik Çağ'da Ada'nın daha ziyade güney ve güneydoğusu meskun olduğu halde, Bronz Çağı'nda Ada'nın kuzey ve kuzeybatısı iskân edilmiştir.

Bu iskân durumu, maden işleme tekniğinin birden bire mükemmel bir halde meydana çıkması ile birleştirilirse, Ada'nın M.Ö. 3. bin yıl ortalarında, bronzu işlemesini bilen bir kavim tarafından istila edildiği kendiliğinden ortaya çıkar.

Bakır endüstrisi içerisinde faaliyet gösteren halk, başta Trodos Dağı'nın eteklerine olmak üzere, içkilere çekilip bakır kaynaklarından çıkardıkları bakırı, ham külçeler halinde dış ülkelere sevk etmekteydi. Bu döneme ait siteler, maalesef yoktur. Kıbrıs'ın Erken Bronz Dönemi, Anadolu'da olduğu gibi harabe tepelerde yapılan sistematik tabaka kazılarıyla değil, gömütlük buluntularıyla tanınmaktadır. Tespit edilmiş başlıca mezarlık yerleri Philia, Ayia Paraskevi, Vounous, Ambelikou ve Vasilia'dır.

Orta Bronz Dönemi (M.Ö. 1.900 – 1.600): Orta Bronz Dönemi'nde Kıbrıs; Mısır, Hitit, Asur, Ugarit ve Myken kayıtlarında Alaşya olarak geçer.

Bu dönem nispeten kısadır ve ilk başları itibariyle Ada'nın barışçıl bir gelişim dönemine işaret eder.

Kıbrıs'ın Mari'ye bakır ihraç ettiği, Mari kayıtlarından bilinmektedir. Yakın Doğu ile daha yakın ticari ilişkiler, da'ya birçok çanak çömlek getirmiştir.

Orta Bronz Dönemi'nde Karpaz yarımadasında, Trodos dağlarının kuzey eteklerinde ve Girne Dağları'nın sırtları boyunca 21 kale tespit edilmiştir. Bu kalaların

tipik bir şekilde (savunma ve denetleme karakterine uygun bir şekilde) bakır kaynakları üzerinde (copper sources) bir kontrol sistemi oluşturmak için inşa edilmiş jeostratejik hatlar ve noktalar olduğu yorumu yapılabilir. Fakat Ada toplumunda bu yapıların reel işlevinin ne anlama geldiği kestirilememektedir.

Antropolojik araştırmalar, Lapithos sitesi kıyısındaki insanların kırıık halklardan olduğunu söylemektedir. Bu demografik çoğulculuk, Ada'nın bu dönemde yerel ve bölgesel bazda nasıl bir jeopolitik dinamiğinin içinde olduğunu göstermektedir.

Jeopolitiğinin nüfuz edici bakış açısıyla sahanın resmini şöyle çizmemiz mümkündür: Ada, jeopolitik ve tarihsel özgüllüğünü belirgin bir biçimde kazanmaya başlamıştır. Bu dönemde Ada'da tarihsel ve jeopolitik olarak var olan "idari partikularizma= yönetsel parçalanmışlık" ortaya çıkmıştır. Bu durum, aynı zamanda yerel mekân birliğinin yokluğunun, tarihsel olarak jeopolitik bir zaafiyet alanı haline gelmesi anlamını taşımaktadır.

Sosyal yapıda sınıfsal farklılaşma derinden derine başlamış ve ciddi bir şekilde, toplum ayrışma yoluna gitmiştir. Bu dönemde, Doğu Akdeniz jeoekonomisinde Kıbrıs'ın zengin bakır kaynakları, artık daha çok ilgi çekmeye başlamıştır. Doğu Akdeniz'in dönemsel statükosu içinde Ada'ya yönelik tehdit kaynakları dışta değil, tam tersine içtedir.

Bu dönemde Krını, Dhali Kafkalia ve Nitovikla sitelerinin etrafı istihkam duvarlarıyla çevrilmiştir. Bu durum, genel olarak güvensizlik ve korunma ihtiyacından kaynaklanmaktadır. İnsanlar bu dönemde kaleleri, yerel kavgalarının bir aracı olarak görmekteydiler. Gömütlerde bulunan silahların miktarı, lokal iç kavgaların ve siteler arası mücadelenin toplumsal bir gerek olduğunu belgelemektedir.

Dönemi karakterize eden merkezlere Karmi, Krını, Kalopsida, Dhikomo, Nitovikla ve Paleoskoutella'yı örnek gösterebiliriz.

Orta Bronz Dönemi, Kıbrıs prehistoryasının yazılı kültüre giriş dönemi olarak görülebilir. Bu yazı da şifresi çözülmemiş olan Kıbrıs-Minos (Cypro-Minoan) yazısıdır.

Geç Bronz Dönemi (M.Ö. 1.600 – 1.050): Geç Bronz Dönemi (Late Bronze Age= Late Cypriot), Kıbrıs açısından, bölgesel jeopolitik dinamiklerin kendini güçlü bir

şekilde hissettirdiği, özel kültürel hüviyetine yeni unsurların katıldığı müstesna bir dönem olmuştur. Ada'nın jeokültürel sistemine Batı kültürel levhası sızmaya başlamıştır. Yine bu dönemde Kıbrıs, tarihöncesi çağlardan (prehistoric ages) tarihî çağlara (historic ages) geçmeye başlamıştır.

Geç Bronz Dönemi, Ada'da önemli merkezlerin oluşumuna sahne oldu ve bu süreç pratikte metalurjik akvitelerle bağıntılıydı. Bu dönemde bakır, muazzam ölçülerde üretilmeye başlandı. Kıbrıs ticareti Mısır, Yakın Doğu ve Ege bölgesi dahil olmak üzere, geniş bir bölgeye yayılmaya başladı. Kıbrıslı sanatkârlar, yolculuklara çıktılar ve hatta M.Ö. 12. yüzyılda bazı Kıbrıslı metal sanatkârlarının Sicilya ve Sardinya'ya yerleşmiş olabileceği de düşünülmektedir.

Ada'nın Yakın Doğu ve özellikle Suriye ile sıkı bağlarını sürdürmesine rağmen, Geç Bronz Dönemi boyunca Kıbrıs'taki politik sistem üzerine bilinenler azdır.

M.Ö. 14. yüzyıldan itibaren, Myken ve Kıbrıs arasında sıkı tecimsel ve kültürel ilişkiler görülmeye başlanmıştır. M.Ö. 12. yüzyılda Yunanistan'daki Myken merkezlerinin yıkılışıyla birlikte Ege'deki politik durum düzensizleşmeye ve Myken milletler, evlerini bırakarak Kıbrıs gibi daha güvenli yerlere gitmeye başlamıştır.

M.Ö. 14. ve 15. yüzyıllarda Alaşya ve Kition gibi görkemli binalara sahip yerleşim merkezleri, dönemi karakterize eden geniş çaplı materyallerin çıkmasını sağlamıştır.

Kıbrıs bu dönemde, Akdeniz dünya sistemi içine dahil edilmiştir. Bakır ihracatının ve Akdeniz ticari noktaları üzerinde bulunmasının sayesinde Ada'nın ekonomisi, Kıbrıslı seçkin bir grubu şöhrete kavuşturmuştur.

Kıbrıs toplumsal organizasyonları, bu dönemde oldukça hiyerarşikti. Birkaç grup insan ve aileler, bakır üretimini kontrol ediyordu. Ekonominin bu elitleri, kendilerini büyük mezarlarla onurlandırdılar.

Tecimsel faaliyetlerini Akdeniz sistemi içerisinde yoğunlaştırmasıyla Ada, uzun süren izole kimliğinden kurtuldu. Sadece bakır değil, Kıbrıs çanak-çömleği de denizaşırı sahalarda görülmeye başlandı.

Siteler, temelde Girne Dağları'nın eteklerinde (Kyrenia foothills), Trodos Dağları ve Mesarya Ovası arasında kalan bölgede ve nehir vadilerinde kurulmuştur.

Kozmopolit bir hüviyet kazanan Ada, tecimsel ve stratejik çekim merkezi olarak bölgesel güçleri (Mısır, Hitit, Ugarit, Myken) kendine bağladı.

Deniz Kavimleri hareketinin, bölgenin jeopolitik yapısına ağır bir darbe vurması sonucu, Kıbrıs da bu tahribattan kendine düşen payı almaktan kaçınmamıştır. Saldırıları, Kıbrıs'ı da içeren bütün Doğu Akdeniz dünyasını destabilize etmiştir. 12. yüzyılın başlarında Kıbrıs'ın da Deniz Kavimleri tarafından istila edildiğine dair kanıtlar bulunmuştur. Kıbrıs'ın kimi kıyı siteleri, bu göç dalgalarıyla birlikte yıkıldı. Bu kargaşa ve huzursuzluk sonucu, Doğu Akdeniz kıyıları, güvensiz sahalara dönüşmüştür.

Kıbrıs'ta M.Ö. 13. yüzyıldan itibaren yerleşmelerde, mevcut kerpiç surların yerine yeni kıklop duvarlı bir sur sisteminin geçtiği görülmektedir. Bu sur sistemi, Anadolu ve Ege dünyası ile ilişkilidir. Yerleşmelerin daha çok güneye doğru yöneldiğinin fark edilmesinin yanında, mezar ve gömü gelenekleri de Ege dünyası ile ilişkileri sergiler. Bu durum, Ege'deki topluluklar, Myken göçlerinin doğrudan etkisi ve Dor taziyeki etkisiyle olsa gerektir.

Bu döneme ait (koloniler dışında) kimi merkezler arasında Alaşya, Toumba Tou Skourou, Myrtuo-Pigades ve Galinoporni'yi sayabiliriz.

Demir Çağı (M.Ö. 1.050 – 325): Bronz Çağı'nın sonuna doğru (M.Ö. 11. yüzyıl ortası) Ada medeniyetinin temel şekillendirici yapısı oluşturulmuştur. M.Ö. 11. yüzyıl, jeopolitik açıdan etkileyici gelişmelerin gözlemlendiği esas ve temel bir zaman aralığı (a pivotal period)'dır. Kıbrıs tarihi, bu yüzyılda tarihî “Kıbrıs krallıkları (Cypriot kingdoms)”nın kuruluşuna ve etkinliğine şahit olmuştur. Demir Çağı, Kıbrıs'ta sosyal farklılaşmanın gelişimi için önemli bir dönem olmuştur. Ada, bu dönemde en az 10 otonom devlete bölünmüştü ve üç dil konuşuluyordu: Grekçe (Greek), Fenikece (Phoenician) ve Ada'nın yerli dili ki araştırmacılar bunu “Eteocypriot” veya “Original Cypriot” olarak adlandırmışlardır.

M.Ö. 1000 yılının başlangıcında, Kıbrıslılar arasında demir yapımı ve silahların kullanımı yaygınlaşmıştır. Kendi aralarındaki çatışmalar ve kuzeyden gelen saldırılar

devam etmiştir. Bu devirde silahlar gelişmiş, fakat askerî mimari gelişmemiştir. Demir Çağı boyunca Kıbrıs, birçok politik gücün savaş alanı haline gelmiştir. Bu politik kargaşa M.Ö. 6. ve 4. yüzyıllar arsında da devam etmiştir.

Kıbrıs'ta gündelik kullanıma yönelik demirden araç-gereç ve silah yapımında teknolojinin ilk örneklerinin Anadolu'dan geldiği düşünülmektedir. Geç Bronz Çağı'nın güç savaşlarından sonra Yakın Doğu'da duraklamalar meydana gelmiş, uygarlıklar kaybolmuş, okuma yazma neredeyse unutulmuştur. Sarayların yerini derme çatma evler ve çoban barınakları almıştır. Demir Çağı'nda Doğu Akdeniz, bir müddet karanlık devir yaşamıştır. Bu dönemde yakılıp yıkılmalardan kaçan göçmenlerin çoğu Kıbrıs'a gelmiştir. Kıbrıs'ta tanışan bu değişik kültürler kaynaşmaya başlamıştır. Ada'ya yerleşenler, zaman geçtikçe birbirlerinin kültürlerinden esinlenmişlerdir.

M.Ö. 11. yüzyıl itibariyle Akalar, krallar tarafından yönetilen yerel monarşiler yarattılar. Yine M.Ö. 11. yüzyılın ortalarında, Fenikeliler Kıbrıs'ın güney kıyısındaki Kition'u işgal etmişlerdir. Ada'ya olan ilgileri, esas olarak Ada'nın zengin bakır madenleri ve gemi yapımı için büyük miktarda kereste kaynağı olan ormanlarından kaynaklanmaktadır.

Kıbrıs, bu dönemde tam anlamıyla iki jeokültürel plakanın etkisi altındadır. Demir Çağı'nda Egeli kavimlerin yanı sıra, Kuzey Suriye ile Anadolu'da oturan Danuanlar, Hititler ve Fenikeliler de Kıbrıs'a yerleşmişlerdir.

Kıbrıslılar, kendilerini değişen politik koşullara uyarlamak ve geniş tecimsel bağlarını muhafaza etmek için farklı yabancı güçlerin bağlaşıklığını ve dostluğunu istemişlerdir. Bu dönem, dışa ilginin arttığı bir dönemdir. Asurlu, Mısırlı ve Persli güçler, birçok kez Ada'nın kontrolünü ele geçirmişlerdir.

Ada, ticari bağlantılarıyla (commercial contacts) deniz ticretinde gittikçe yükselen bir rol oynamaya başladı. Kıbrıs malları, Batı Anadolu kıyılarındaki Grek şehirlerine, komşu adalara, Samos, Rodos vs. ihraç ediliyordu.

Ada, ayrıca Asur (Assyria), Mısır (Egypt) ve Pers (Persia) olmak üzere üç bölgesel gücün etkisi altına girmiştir.

Pers Kralı Darius'un stratejik hedefi, imparatorluğunu Akdeniz'de genişletmekti. Perslerin deniz gücü olmadığından, Kıbrıslı tersaneler ve denizciler, bu durumda yeni derebeylerin (overlords) hizmetine girmişlerdi. İonia şehirleri, Kıbrıs'la ilişkileri arttırmış görünüyordu. Atinalılar, Kıbrıs'ı bir deniz istasyonu olarak kendilerine katmak istiyorlardı.

M.Ö. 5. yüzyılda Ada'nın krallıkları Salamis, Marion, Lapithos, Tamassos, İdalion, Paphos, Kourion, Kyrenia, Amathus ve Kition adlı yerel krallıklardan oluşuyordu. Kibro-Klasik Dönemde (M.Ö. 475-325) Kıbrıs'ın kontrolü, Doğu Akdeniz'in bu dönem süper güçleri olan Perslerin ve Atinalıların elindeydi. M.Ö. 386'da Atinalılar ve Persler, Ada'da Pers hükmünü geçerli kılan bir antlaşma imzaladılar. Büyük İskender zamanına kadar Ada, Perslerin elindeydi.

Pers kralının müttefikleri Fenikelilerin Kıbrıs üzerinde oldukça büyük bir etkisi vardı. M.Ö. 5. yüzyılda Ada'nın üç büyük krallığı (Salamis, Kition, Lapithos) Fenikeli krallara sahipti.

M.Ö. 530'larda bağımsız Kıbrıs krallıkları (the independent Cypriot Kingdoms) kendi sikkelerini basmaya başladılar. Bu sikkelerdeki (coins) motif repertuarında Grek tanrı ve kahramanlarından da esinlenilmiştir.

Helenistik Dönem (M.Ö. 332 – 58): Kıbrıs, iki buçuk yüzyıl Ptolemaiosların egemenliğinde kaldı. Demir Çağı (Iron Age)'nın yerel monarşileri varlıklarını sürdüremedi ve Ada, Mısır'ın Helenistik bir parçası haline geldi.

Ptolemaioslar, Kıbrıs'ı deniz yoluyla kolaylıkla ulaşılabilen Aleksandria'dan, Paphos'ta oturan yüksek mevkideki adamları aracılığıyla yönettiler. Onlar, tüm Kıbrıs krallarını ortadan kaldırıp tek bir yönetim kurarak tek para birimi kullandılar.

Ptolemaioslar, Ada'yı Helenistik dünyanın politik ve kültürel kurumlarıyla tanıştırmak farklı bir tarihî evreye geçmesini sağladılar. Doğal kaynaklarının zenginliği ve ana denizcilik rotası üzerindeki Yunanistan'ı ve Ege ülkelerini Doğu Akdeniz ülkelerine bağlayan stratejik konumu Kıbrıs'ı, Helenistik yönetimler için mücadele edilecek büyük bir ganimet haline getirmiştir.

Roma Dönemi (M.Ö. 58 – M.S. 395): İmparator Augustus ve sülalesi devrinde (M.Ö. 30-M.S. 58) Ada'da yaşam düzeyi yükselmiştir. Karpaz, Salamis, Arsione, Poli, Levcola, Curium, Baf, Soli ve Lapta limanları özel önem kazanmıştır.

Bu dönemin en önemli hadiselerinden bir tanesi, Kıbrıs'ın Hristiyanlıkla tanışmasıdır. Diğer bir önemli hadise de Yahudi isyanıdır. Yahudi isyanı (Jewish revolt), Roma baskıcı otoritelerine karşı Kuzey Afrika'dan Kıbrıs'a yayılmıştır.

Kıbrıs, kültür ve teknoloji ithalatçısı bir ülke olmuştur. Lakin salt bir ithalatçı yahut kültürler arası etkileşimde edilgen bir katalizör olarak kalmamış, Ada'da inşa edilen kültürel süreçlere spesifik mührünü vurabilmiştir.

On bin yıllık (Bu çalışmada M.Ö. 10.000- M.S. 395) özel tarihî ve tarihöncesi dönemleri boyunca, optimum iç koşulların uygun olmaması nedeniyle jeopolitik oyun kurucu olma idealitesini hiçbir zaman başaramamıştır.

Parçalanmış teritoryal yapı ve kültürel entegrasyon zaafiyetini aşma adına, yönetsel ve mekânsal vahdaniyeti için kimi sığ girişimler denense de bu girişimler, sosyo-politik doku zayıflığını derinleştirmekten başka bir sonuç üretmemiştir. Helenfili (Yunansever) I. Evagoras'ın (Ada'da antik Grek kültür kolunun gönüllü ajanı olarak anımsanabilir) Pers otokrasisine karşı romantik isyan hareketi, yargılarımızı doğrulayabileceğimiz tarihî bir numune sunma niteliğine sahiptir.

Ada, toplumsal ve kültürel birtürdenliğe dayalı bütünsel bir kurucu politik irade üretmediğinden gerçek anlamda siyasal birliğin bir formu olamamaktadır.

Bakır ve kereste, Kıbrıs için stratejik bir kuvvet çarpanı olsa bile, bu kuvvetin bileşkesi, birleşik bir siyasi ünitenin programında stratejik bir konsepte (telakkiye) dönüşmemiştir. Siyasal, toplumsal ve teritoryal ontolojisinin içerdiği çelişmeler (Yerel monarşilerin iç çatışmaları ve hegemon güçlerin dönemsel stratejik güvenlik taleplerinin bu çatışmaları arttırması, nâmüsait fiziki coğrafya derinliği, parçalanmışlığın savunma gücüne negatif bir faktör olarak katılması, kolonizasyon birimlerinin kültürel ve idari bakımdan iç kesimlere sızamaması vs.) Kıbrıs'ı bölgesel güç denkleminde sürekli ikincil pozisyona itmiştir.

Ada, barışçıl geçen dönemlerde ticari üs yapısı, kontrol ve denetim istasyonu ve vergi sağlayıcı bir işlevi yerine getirirken bölgesel gerilim, çatışma ve savaş zamanlarında ise, kadim jeostratejik güçlerin patronajında, onların farklı bölgelere güç yansıtma kapasitelerine (power projection capacity) destek kuvvet olarak katkı yapma fonksiyonunu icra etmiştir.

Jeopolitik ve jeokültürel levhaların antik çakışma ve etkileşim alanı olan Doğu Akdeniz'in bu kırılğan dışısı, bugün de stratejik gerilim üreten kimliğiyle millî politik retoriğimizin zayıf boşluklarına girivermekte bir an bile tereddüt etmemekte; bir ilgisizlik, küçük bir antipatik latifede bile bedel ödeten bir tavırla bırakıp gitme eğilimi göstermektedir.

KAYNAKÇA

Abeles, Marc (1998). *Devletin Antropolojisi*, (Çev. Nazlı Ökten), 1. Basım, İstanbul: Kesit Yayınları.

Ağaoğulları, Mehmet Ali (1989). *Eski Yunanda Siyaset Felsefesi*, 1. Baskı, Ankara: V Yayınları

Akın, İhan F. (1987). *Kamu Hukuku*, 5. Baskı, İstanbul: Beta Basın Yayın A.Ş.

Akkaya, Hatice (2009). “Çatışan Medeniyetler: Samuel Phillips Huntington”, *Batı’da Jeopolitik Düşünce*, Ankara: Orion Kitabevi , 181-200.

Akkuş, Akif (1996). *Jeomorfolojiye Giriş*, 1. Baskı, İstanbul: Öz Eğitim Yayınları.

_____ (1998). *Genel Fiziki Coğrafya*, Ankara: Nobel Yayınları.

Akman, M. Süheyl (2003). “Yapı Malzemelerinin Tarihsel Gelişimi”, *Türkiye Mühendislik Haberleri*, S:426, 30-36.

Akter, Ahmet (2009). “Türkiye’de Stratejik Araştırmalar Üzerine Bazı Düşünceler”, *Türkiye’de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları*, 1. Basım, Ankara: Nobel Yayınları, 4-15.

Akurgal, Ekrem (2000). *Anadolu Uygarlıkları*, 7. Baskı, İstanbul: Net Turistik Yayınları.

Alagöz, C. Arif (1971). “Kıbrıs Tarihine Coğrafi Giriş”, *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi*, Seri:1, S:A2, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 13-29.

Alastos, Doros (1955). *Cyprus in History*, First Printed, London: Zeno Publisher.

_____ (1976). *Cyprus in History*, Second Printed, Printed in Great Britain, London.

Alexiou, Stylianos (1991). *Minos Uygarlığı*, (Çev. Elif Tül Tulunay), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Alparslan, Metin (Haz.) (2009). *Hititolojiye Giriş*, I. Basım, İstanbul: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları.

Ana Britanicca, Cilt 18, s. 434.

Arı, Tayyar (2002). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, 2. Baskı, İstanbul: Alfa Yayınları.

Arıbaş, Kenan (2009). *Küresel Çağda Siyasi Coğrafya*, 1. Basım, Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.

Astrom, Paul (1957). *The Middle Cypriote Bronze Age*, Lund.

Atalay, Talip (2003). *Geçmişten Günümüze Kıbrıs*, Konya: Mahir Vakfi Yayınları.

Atun, Ata (2006). *Milat Öncesinden Günümüze Kıbrıs Tarihi Üzerine Belgeler*, II. Cilt, I. Basım, Lefkoşa: Samtay Vakfi Yayınları.

Aydın, Handan (2009). “Dünyanın Oluşumu ve Tarih Öncesi Çağlar”, *Uygarlık Tarihi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 3-25.

Aydın, Mustafa (1999). “Liberalizmden Güvenlikçi Sisteme: Batı'nın Tarihi Yeniden Kurgulayışı”, *Tarihin Sonu mu?*, 2. Basım, Ankara: Vadi Yayınları, 295-313.

Bahar, Hasan (2004). *Eskiçağ Tarihi ve Uygarlıkları*, Konya: Dizgi Ofset Matbaacılık.

Barkut, Batu (2009). “Tarihin Sonunda Jeopolitik ‘Francis Fukuyama’”, *Batı'da Jeopolitik Düşünce*, Ankara: Orion Kitabevi, 201-216.

Bedevi, Vergi (1966). *Kıbrıs Tarihi*, Lefkoşa: Halkın Sesi Matbaası.

Beksaç, Engin (2000). “Kıbrıs ve Deniz Kavimleri Gerçeği”, *Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi (13-17 Kasım 2000)*, Cilt I/ Tarih, Gazimagosa: Doğu Akdeniz Üniversitesi Basımevi, 169-183.

Berkman, Tahsin (1949). *Harp Tarihi*, H.O.II. Sınıf Yayınları, Ankara: Harp Okulu Basımevi.

Biers, Jane C. ve David Soren (t.y.). *Cypriote Archaeology*, Monograph XVIII, Institute of Archaeology, University of California, Los Angeles.

Bikai, Patricia (1994). “The Phoenicians and Cyprus”, *Proceedings of the International Symposium, Cyprus in the 11th Century B.C.*, (Ed. Vassos Karageorghis), University of Cyprus, Nicosia, 31-35.

Bilgin, Nihat (2004). *Antik Yunan Dünyası*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Blunt, A.W.F. (1984). *Batı Uygarlığının Temelleri*, (Çev. Müzehher Erim), 3. Baskı, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları

Braidwood, Robert J. (1995). *Tarih Öncesi İnsan*, (Çev. Mark Glazer, Duygu Arısan Günay), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Buchholz, Hans Günter ve Vassos Karageorghis (1973). *Prehistoric Greece and Cyprus*, New York: Published in the United States of America by Phaidon Publishers.

Cadogan, Gerald (1978). "The Relations Between Cyprus and Crete, Ca. 2000-500 B.C.", *Acts of The International Archeological Symposium*, Cyprus, Nicosia: Published by The Department of Atiquities, 63-68.

Child, Gordon (1983). *Tarihte Neler Oldu*, 2. Baskı, İstanbul: Alan Yayınları.

Christou, D. (1989). "The Chalcolithic Cemetery 1 at Suskiou- Vathykakas", *Early Society in Cyprus*, (Ed. Edgar Peltenburg), Edinburg: Edinburg Univ. Press, 82-94.

Clausewitz, Carl von (1997). *Savaş Üzerine*, (Çev. Şiar Yalçın), 2. Baskı, İstanbul: Spartaküs Yayınları.

Coldstream, J. N. (1989). "Status Symbols in Cyprus in the Eleventh Century B.C.", *Early Society in Cyprus*, (Ed. Edgar Peltenburg), Edinburg: Edinburg University Press, 325-335.

Corbett, Julian Stafford (2010). *Deniz Stratejisinin Prensipleri*, (Çev. A. Tuncer Büyükkanat), İstanbul: Doruk Yayınları.

Cömert, Servet (2009). “Stratejik Araştırma Merkezleri ve Araştırma Kültürü”, *Türkiye’de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları*, 1. Basım, Ankara: Nobel Yayınları, 172-186.

Çe-tung, Mao (1976). *Askerî Yazılar*, (Çev. N. Solukçu), 2. Baskı, Ankara: Sol Yayınları.

Davutoğlu, Ahmet (2002). *Stratejik Derinlik*, 8. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları.

_____ (2003). “Fukuyama’dan Huntington’a Bir Bunalımı Örtme Çabası ve Siyasi Teorinin Pragmatik Kullanımı”, *Medeniyetler Çatışması*, 8. Baskı, Ankara: Vadi Yayınları, 369-375.

Debeş, Taçgey (1996). “Sir George Hill, Kıbrıs Tarihinin Yazarı”, *Kıbrıs Araştırmaları Dergisi*, S.2(3), Gazimagosa: Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınları, 227-231.

Dedeoğlu, Beril (2008). *Güvenlik ve Strateji*, 1. Baskı, Yenyüzyıl Yayınları.

Defay, Alexandre (2005). *Jeopolitik*, (Çev. İsmail Yorguz), 1. Basım, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Demir, Ömer ve Mustafa Acar (1992). *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, İstanbul: Ağaç Yayınları.

Demircioğlu, Halil (1987). *Roma Tarihi*, 1. Cilt, 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Dinçol, Ali M. (1970). *Eski Anadolu Dillerine Giriş*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Doğanay, Hayati (2003). *Coğrafya'ya Giriş 1: Genel ve Fiziki Coğrafya*, 8. Baskı, Erzurum: Aktif Yayınevi.

Dugin, Aleksandr (2010). *Rus Jeopolitiği*, (Çev. Vugar İmanow), 6. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları.

Edward Homze (t.y.). “Kıtasal Tecrübeler”, *Hava ve Savaş Gücü*, (Çev. Mehmet Erdoğan), Ankara: Gnkur.-Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 43-56.

Enginsoy, Cemal (1980). *Çağdaş Stratejinin Yeni Boyutları*, Ankara: Gnkur Basımevi.

Erdemir, Hatice Palaz (2000). “Roma Devlet İdaresinde Kıbrıs (M.Ö. 88 - M.Ö. 25)”, *Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi (13-17 Kasım 2000)*, Gazimağusa: Doğu Akdeniz Üniversitesi Basımevi, 199-208.

Erendil, Muzaffer (1983). “Askerî Tarihin Millî Strateji ve Millî Güç İlişkileri”, *Bildiriler I (Askerî Tarih Semineri)*, Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 51-58.

Ergin, Feridun (t.y.). *Uluslararası Politika Stratejileri*, İstanbul Üniv. Yay. No: 3207, İstanbul: Güryay Matbaası.

Erinç, Sırrı (2000). *Jeomorfoloji*, 5. Basım, İstanbul: Der Yayınları.

Erzen, Afif (1971). “Kıbrıs Tarihine Bir Bakış”, *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969)*, Seri:I- Sayı:A2, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 79-89.

Elibol, Saadettin (1989). *İnsanlığın Tarihi Üzerine*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Flexner, Doris (2005). *İyimserin Tarih Rehberi*, (Çev. Yurdakul Gündoğdu), İstanbul: Aykırı Yayınları.

Frangipane, Marcella (2002). *Yakındoğu'da Devletin Doğuşu*, (Çev. Z. Zühre), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Freeman, Charles (2003). *Mısır, Yunan ve Roma*, (Çev. Suat Kemal Angı), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Gray, Colin S. (2008). *Modern Strateji*, (Çev. Handan Öz), 1. Baskı, İstanbul: Truva Yayınları.

Gunnis, Robert (1973). *Historic Cyprus*, Nicosia/ Cyprus: K. Rustem&Bro Reprinted.

Gülmez, Barış Seçkin (2009). "Denizlerin Jeopolitiği", *Batı'da Jeopolitik Düşünce*, Ankara: Orion Kitabevi, 21-34.

Gümüştü, Osman (2006). *Tarihî Coğrafya*, 1. Baskı, İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Günaltay, M. Şemsettin (1948). *İran Tarihi*, I. Cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Gündüz, Şinasi (1998). *Din ve İnanç Sözlüğü*, 1. Baskı, Ankara: Vadi Yayınları.

Günel, Kâmil (2002). *Coğrafyanın Siyasal Gücü*, 3. Baskı, İstanbul: Çantay Yayınları.

Güney, Emrullah (1996). "Toponimik Terimlerin Sınıflandırılması", *Türk Dili*, S.540, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 619-630.

_____ (2004/a). *Jeomorfoloji*, Ankara: Tekağaç Eylül Yayınları.

_____ (2004/b). *Jeoloji*, İstanbul: Çantay Yayınları.

Gürler, Binnur (2000). “Kıbrıs Prototipi ve Batı Anadolu’da Arkaik Dönem Saray Planlamasına Etkileri”, *Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi (13-17 Kasım 2000)*, Cilt 1/ Tarih, Gazimagosa: Doğu Akdeniz Üniversitesi Basımevi, 153-167.

Gürsoy, Cevat (1971). “Coğrafya Bakımından Kıbrıs ve Türkiye”, *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969)*, Seri:1- S:A2, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 41-48.

Gürsoy, Cevat R. (1994). “Kıbrıs’ın Coğrafi Durumu”, *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü*, Seri III, S: B2, Ankara, 7-19.

_____ (2002). “Kıbrıs”, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 25, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 370.

Güvenç, Bozkurt (1984). *İnsan ve Kültür*, 4. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Hadjisavvas, Sophokles (2000). “Surveying after Catling; The Work of the Department of Antiquities Survey Branch Since 1960”, *International Conference on Archeological Field Survey in Cyprus Past History, Future Potentials*, Nicosia: University of Cyprus, 37-41.

Hakeri, Bener Hakkı (1993). *Başlangıcından 1878’e Dek Kıbrıs Tarihi*, I. Baskı, Lefkoşa: KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları.

Hanworth, Rosamond (1989). *The Heritage of North Cyprus*, North Cyprus: Tezel Offset& Printing Co. Ltd.

Herodotos (1991). *Herodot Tarihi*, V. Kitap, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Higham, Robin (1983). *Hava Gücü*, (Çev. Mehmet Ataçeri), St. Martin Basımevi, New York, Ankara: Gnkur. Basımevi.

Hill, Sir George (1940). *A History of Cyprus*, Volume I, Cambridge University Press.

Homze, Edward (t.y.). “Kıtasal Tecrübeler”, Hava ve Savaş Gücü, (Çev. Mehmet Erdoğan), Ankara: Gnkur.-Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, s.??

Huot, Jean Louis (2000). “İlk Aşamalar”, *Kentlerin Doğuşu*, (Çev. Ali Bektaş Girgin), 1. Baskı, Ankara: İmge Yayınevi, 25-94.

Hüseyin, Seyfuddin Adem (1999). “Tarihin Sonu ve Medeniyetler Çatışması”, *Tarihin Sonu mu?*, 2. Basım, Ankara: Vadi Yayınları, 203-222.

İlhan, Suat (1987). *Harp Yönetimi ve Atatürk*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

_____ (1989). *Jeopolitik Duyarlılık*, 1. Basım, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

İlseven, Serkan vd. (2008). *Kıbrıs Coğrafyası*, 3. Baskı, Lefkoşa: K.T. Eğitim Vakfı Yayınları.

İnan, Afet (1992). *Eski Mısır Tarihi ve Medeniyeti*, 3. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

İplikçioğlu, Bülent (1994). *Eskiçağ Tarihinin Ana Hatları*, 2. Baskı, İstanbul: Bilim Teknik Yayınları.

_____ (2007). *Hellen ve Roma Tarihinin Ana Hatları*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

İzbırak, Reşat (1986). *Coğrafya Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

İzzeti, İzzetullah (2005). *İran ve Bölge Jeopolitiği*, (Çev. Hakkı Uygur), 1. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları.

Karabulut, Bilal (2005). *Strateji Jeostrateji Jeopolitik*, 1. Baskı, Ankara: Platin Yayınları.

Karaca, Ulaş (2009). "Hitler'in Jeopolitiği: Karl Haushofer", *Batı'da Jeopolitik Düşünce*, Ankara: Orion Kitabevi, 111-124.

Karageorghis, Vassos (1968). *Cyprus*, Geneva: Nagel Publishers.

_____ (1969). *Salamis in Cyprus*, First Published, Los Angeles: Thames and Hudson Ltd.

_____ (1982). *Cyprus*, Institute of Archaeology, University of California, Los Angeles: Thames and Hudson Ltd.

_____ (1990). *The End of The Late Bronze Age in Cyprus*, Nicosia: Published by the Pserides Foundation and Printed by İmprinta Ltd.

_____ (1991). *Cyprus Museum and Archaeological Sites of Cyprus*, Athens: Ekdotike Athenon S.A.

_____ (Ed.) (2000). *Ancient Art from Cyprus, The Cesnola Collection*, The Metropolitan Museum of Art, New York.

Karasu, Cem (2000). “Kıbrıs Adasının İlk Adı Alasiya’nın da Geçtiği Yazılı Belgeleri Araştıran Hitit Bilimi ve Türkiye’de Hititoloji Üzerine”, *Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi (13-17 Kasım 2000)*, Cilt IV, Gazimağusa: Doğu Akdeniz Üniversitesi Basımevi, 301-310.

_____ (2006). “Hititler Devri (M.Ö. 1650-1190) ve Hitit Biliminin Kuruluşu”, *Hititler*, (Ed. İlker Koç), Ankara: ODTÜ Yayınları.

Keswani, Priscilla (2004). *Mortuary Rituel and Society in Bronze Age*, First Published, London: Published by Equinox Publishing Ltd.

Kıbrıs Adasının Bilinmeyen Yönleri (1992). Uluslararası İlişkiler Ajansı (INAF) Yayınları.

Kıbrıs Gerçeğinin Bilinmeyen Yönleri (1992). Uluslararası İlişkiler Ajansı (INAF) Yayınları.

Kıbrıs Tarihi (2005). Lefkoşa/ KKTC: Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları.

Kınal, Füzuan (t.y.). “İlk Çağlarda Kıbrıs”, *Belleten*, Cilt: XXVIII, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 383-417.

_____ (1998). *Eski Anadolu Tarihi*, 4. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Knapp, A. Bernard (1986). *Copper Production and Divine Protection; Archaeology, Ideology and Social Complexity on Bronze Age Cyprus*, Sweden: Published by Prof. Paul Astrom.

_____ (1997). *The Archaeology of Late Bronze Age Cypriot Society; The Study of Settlement, Survey and Landscape*, University of Glasgow, Department of Archaeology.

Köroğlu, Kemalettin (2006). *Eski Mezopotamya Tarihi*, 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Kramer, Samuel Noah (1995). *Tarih Sümerde Başlar*, (Çev. Muazzez İlmiye Çığ), , 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Kyrris, Costas P. (1985). *History of Cyprus*, Printed in Nicosia, Cyprus.

Mallory, James P. (2002). *Hint-Avrupalıların İzinde*, (Çev. Müfit Günay), 1. Baskı, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Mansel, Arif Müfit (1999). *Ege ve Yunan Tarihi*, 7. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Mater, Barış (2004). *Toprak Coğrafyası*, İstanbul: Çantay Kitabevi.

Memiş, Ekrem (1995). *Tarih Metodolojisi*, 2. Baskı, Konya: Öz Eğitim Yayınları.

_____ (2002/a.). *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, 4. Baskı, Konya: Çizgi Kitabevi.

_____ (2002/b). *Genel Tarih*, 3. Baskı, Konya.

_____ (2006). *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, 1. Baskı, Bursa: Ekin Kitabevi.

Metin, Hüseyin (1959). *Kıbrıs Tarihine Toplu Bakış*, Lefkoşa: Halkın Sesi Basımevi.

Mieroop, Marc Van De (2006). *Antik Yakındoğunun Tarihi (İ.Ö. 3.000-323)*, (Çev. Sinem Gül), I. Baskı, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Morris, Desmond (1985). *The Art of Ancient Cyprus*, First Published, Great Britain: Phaidon Limited.

Moscato, Sabatino (2004). *Fenikeliler*, (Çev. Sinem Gül), I. Baskı, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Mycenaean Art From Cyprus (1968). Picture Book No.3, Nicosia: Printed at The Nicosia Printing Works by Chr. Nicolaou& Sons Ltd.

Öncan, Hüdaverdi vd. (t.y.). *Kıbrıs Tarihi*, Lefkoşa: Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları.

Özatenç, İsmail Ertunç (t.y.). *Kıbrıs Coğrafyası*, Lefkoşa: KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları.

Özçelik, İsmail (2001). *Tarih Araştırmalarında Yöntem ve Teknikler*, Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayınları.

Özdemir, Hakkı Fahri (2007). “Demir Çağı: Başlangıcı ve Başlatanları, Anadolu’ya Etkileri Üzerine”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:16, Sayı:1, Adana, 501-518.

Özey, Ramazan (1998). *Jeopolitik ve Jeostratejik Açından Türkiye*, İstanbul: Marifet Yayınları.

Özkul, Ali Eftal ve Şevketoğlu, Müge (2005). *Kıbrıs Tarihi*, 2. Baskı, Lefkoşa: Golden Medya Matbaacılık.

Özlem, Doğan (1994). *Tarih Felsefesi*, İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınları.

Pampal, Süleyman (1987). *Jeoloji*, Ankara.

Panteli, Stavros (1995). *Historical Dictionary of Cyprus*, European Historical Dictionaries No:6, Lanham & London: The Scarecrow Press Inc.

Peltenburg, Edgar J. (t.y.). *Recent Developments in the Later Prehistory of Cyprus*, , Göteburg, Sweden: Published by Prof. Paul Astrom Prastgardsqatan 26.

Perrot, Georges ve Chipiez, Charles (1885). *History of Art in Phoenicia and Its Dependencies*, In Two Volume-Vol.II, London: Chapman and Hall Limited.

Pilides, Despina (1994). *Handmade Burnished Wares of the Late Bronze Age in Cyprus*, Published by Paul Astroms Förlag, Jon Sered, Sweden, Nicosia: Printed by Zavallis Litho Ltd.

Reyes, A.T. (1994). *Archaic Cyprus*, New York: Published United States by Oxford University Press Inc.

Robertson, Ian (1987). *Cyprus*, Second Edition, London: Published by A&C Black (Publishers) Limited.

Rupp, David W. (Ed.) (1986). *Western Cyprus, Connections*; Studies in Mediterranean Archaeology, Vol.LXXVII, Brock University, St. Catharines, Ontario, Canada.

_____ (1989). "Puttin' on the Ritz: Manifestations of High Status in Iron Age Cyprus", *Early Society in Cyprus*, (Ed. E. Peltenburg), Edinburg: Edinburg University Press, 336-362.

Serter, Vehbi Zeki (t.y.). *Kıbrıs Tarihi*, Lefkoşa.

Sever, Erol (2008). *Asur Tarihi*, 3. Basım, İstanbul: Kaynak Yayınları.

Sevin, Veli (1999). *Anadolu Arkeolojisi*, 2. Baskı, İstanbul: Der Yayınları.

Simmons, Alan H. (2001). "The First Humans and Last Hippopotami of Cyprus", *The Earliest Prehistory of Cyprus from Colonization to Exploitation*, (Ed. Stuart Swiny), American Schools of Oriental Research Archaeological Reports, No.05.

_____ (2004). "Bitter Hippos of Cyprus; The Island's First Occupants and Last Endemic Animals-Setting The Stage for Colonization", *Neolithic Revolution New Perspectives on Southwest Asia in Light of Recent Discoveries on Cyprus*, (Ed. Edgar Peltenburg, Alexandra Wasse), Oxford: Oxbow Books, 1-14.

Sivas, Hakan (2009). "Eski Mısır Tarihi ve Uygarlığı", *Uygarlık Tarihi*, 4. Baskı, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 61-76.

Skirbekk, Gunnar ve Gilje, Nils (t.y.). *Felsefe Tarihi*, (Çev. Emrullah Akbaş, Şule Mutlu), İstanbul: Üniversite Kitabevi Yayınları.

Sorensen, Annette Hojen; “The Cypriot Connection: Aspects of Cretan Contacts with Cyprus The MB- LB I Periods”, http://www.shc.ed.ac.uk/archaeology/publications/poca/2006/documents/11_Hojen_Sorensen.pdf, s.154-172; Erişim Tarihi: 20.11.2010.

Steel, Louise (2004). *Cyprus Before History*, First Published, Great Britain, London: Duckworth-Publisher.

_____ (2008). “Exploring Regional Settlement on Cyprus in the Late Bronze Age: The Rural Hinterland”, *The Formation of Cyprus in the 2nd Millennium B.C.*, Edited by Hein Irmgard, Lefkosia, Cyprus.

Strand, Wilson E. (1974). *Voices of Stone: The History of Ancient Cyprus*, Nicosia/ Cyprus: Printed and Published by Zavallis Press Ltd.

Şevketoğlu, Müge (1999). “A History of Survey on Cyprus”, *Journal of Cyprus Studies*, Gazimagosa: Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınları, Vol. 5, , 125-150.

_____ (2006). “M.Ö. 8. Binde Anadolu ve Kıbrıs İlişkileri: Akanthou/Tatlısu Kurtarma Kazısı”, *Anatolia*, S.30, 111-118.

Şimşek, M. Şerif ve Öge, Mehmet Serdar (2007). *İnsan Kaynakları Yönetimi*, Ankara: Gazi Kitabevi.

Tarakçı, Nejat (2003). *Jeopolitik ve Jeostrateji*, İstanbul: Çantay Yayınları.

_____ (2007). *Türkiye ve Dünya Üzerine Jeopolitik Analizler*, 1. Baskı, İstanbul: Çantay Yayınları.

Taşkesen, Suat (2009). “Dünyanın Kalbini Arayan Adam: Halford John Machinder”, *Batı’da Jeopolitik Düşünce*, Ankara: Orion Kitabevi, 55-76.

Tatton, Veronica Brown (1988). *Ancient Cyprus*, Cambridge, Massachusetts: Harward University Press, Printed in Italy.

Teixidor, Javier (1971). “Early Phoenician Presence in Cyprus: Analysis of Epigraphical Material”, *The Archaeology of Cyprus (Recent Developments)*, (Ed. Noel Robertson), New Jersey: Noyes Press, 121-127.

Tekin, Oğuz (2008). *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Tezkan, Yılmaz (2007). *Jeopolitik Yazılar*, 1. Basım, İstanbul: Ülke Yayınları.

Tezkan, Yılmaz ve Taşar, M. Murat (2002). *Dünden Bugüne Jeopolitik*, 1. Basım, İstanbul: Ülke Yayınları.

Tirben, Elif Gül (2009). “Dünyaya Yeni Bir Bakış: Eleştirel Jeopolitik”, *Batı’da Jeopolitik Düşünce*, Ankara: Orion Kitabevi, 217-236.

Tobolczyk, Marta (2005). “Structure of Neolithic Settlements in Cyprus in Light of Study in Ontogenesis of Architecture”, *Proceedings of the Fifth International Congress on Cyprus Studies*, Volume III, April, Nicosia.

Todd, Ian A. (1989). "Early Prehistoric Society: A View from the Vasilikos Valley", *Early Society in Cyprus*, (Ed. Edgar Peltenburg), Edinburg: Edinburg University Press, 2-13.

Tofallis, Kypros (1983). *A History of Cyprus*, First Published, London: Published and Distributed by the Greek Institute 34.

Tosh, John (t.y.). *Tarihin Peşinde*, (Çev. Özden Arıkan), 3. Baskı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Treasures in the Cyprus Museum (1962). By the Department of Antiquities, Cyprus, Picture Book 1.

Tuna, Celâl (2002). *Kentten İmparatorluğa*, Cilt II, 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Turan, Oğuz (1986). *Türklerde Stratejik ve Taktik Düşünceler*, İstanbul: Belge Yayınları.

Türkçe Sözlük (1998). II. Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ucuzsatar, Necati Ulunay (1986). *Tarih Boyunca Türk Harp Sanatı Taktik ve Strateji*, Ankara: Gnkur. Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.

Uygur, Nermi (1984). *Kültür Kuramı*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Ünal, Ahmet (2002). *Hititler Devrinde Anadolu*, Kitap I, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Ünal, Ceren Canuyar (2000). “Bronz Çağında Deniz Ticareti ve Kıbrıs”, *Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi (13-17 Kasım 2000)*, Cilt 1/ Tarih, Gazimağusa: Doğu Akdeniz Üniversitesi Basımevi, 185-197.

Vercoutter, Jean (2003). *Eski Mısır*, 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Vermeule, Emily D.T. ve Wolsky, Florance Z. (1990). *Toumba Tou Skourou*, By The Harvard University, Printed in The United States of America.

Weber, Alfred (1991). *Felsefe Tarihi*, (Çev. H. Vehbi Eralp), 4. Basım, İstanbul: Sosyal Yayınları.

Wells, Calvin (1984). *İnsan ve Dünyası*, (Çev. Bozkurt Güvenç), 2. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Wijngaarden, Gert Jan Van (2002). *Use an Appreciation of Mycenaean Pottery in The Levant, Cyprus nd Italy (M.Ö. 1600-1200)*, Amsterdam: Amsterdam University Press.

Yalçınlar, İsmail (1996). *Strüktürel Jeomorfoloji*, Cilt:I, IV. Basım, Konya: Öz Eğitim Yayınları.

Yatin, Gülçin (2009). “Yaşayan Bir Organizma Olarak Devlet: Friedrich Ratzel”, *Batı’da Jeopolitik Düşünce*, Ankara: Orion Kitabevi, 35-54.

Yıldıran, Ayşe (2008); “Kıbrıs ve Kırmızı”, 6. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi (24-26 Ekim 2007), Gazimagosa: Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınları, 43-51.

Yıldırım, Recep (2002). *Uygarlık Tarihine Giriş*, İzmir: Meridyen Yayınları.

Yorgancıoğlu, Günay (1998). *Kıbrıs Coğrafyası*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Zournatzi, Antigoni (2005). *Persian Rule in Cyprus, Sources, Problems, Perspectives*, Research Centre for Greek And Roman Antiquity National Hellenic Research Foundation, Athens.

İLGİLİ WEB SİTELERİ

<http://www.ıogretmen.net/siyasi-cografyada-baslica-gorusler> ; Erişim Tarihi:
13.10.2010.

<http://www.aai.freeservers.com/cyprusintheaceraamic-period.htm> ; Erişim Tarihi:
18.11.2010.

http://www.agnetours.com/tr_bolge_247_LEFKE_LEFKA_ ; Erişim Tarihi: 19.12.2010.

http://www.agnetours.com/tr_bolge_235_GUZELYURT_OMORFO_ ; Erişim Tarihi:
19.11.2010.

<http://www.albany.edu/cyprus/tour.html> ; Erişim Tarihi: 14.11.2010.

<http://www.aofsinavsoruları.com/bakir-82-17-in-tarihcesi-+8520.html> ; Erişim Tarihi:
10.06.2010.

<http://bilgi.sitesi.wb.tr/neolitik-cag-koyler-ve-koyluler.html> ; Erişim Tarihi: 18.10.2010.

http://www.biyografi.info/kisi/buyuk_iskender ; Erişim Tarihi: 27.07.2011.

<http://blog.milliyet.com.tr/print.aspx?BlogNo=147176> ; Erişim Tarihi: 21.10.2010.

<http://www.britannica.com/EBChecked/topic/148573/Cyprus/33824/Hellenistic-and-Roman-rule> ; Erişim Tarihi: 25.07.2011.

<http://www.brynmawr.edu/collections/nehinterns/cypriote/akrotiri-neolithic.html>; Erişim Tarihi: 14.11.2010.

http://bunduka.blogcu.com/fenike_tarihi/652436 ; Erişim Tarihi: 17.12.2010.

<http://www.cografya.gen.tr/siyasi/jeopolitik/tarihi-gelisim.htm> . ; Erişim Tarihi: 13.10.2010.

<http://www.cypnet.co.uk/ncyprus/city/famagusta/engomi.html> ; Erişim Tarihi: 19.10.2010.

<http://www.cypnet.co.uk/ncyprus/city/kyrenia/kyr-vrysi.htm> ; Erişim Tarihi: 19.11.2010.

<http://www.cypriotarch.gr/download/paper.pdf> ; Erişim Tarihi: 18.07.2011.

http://www.cyprusgeology.org/turkish/1_2_tectonics_tr.htm ; Erişim Tarihi: 13.10.2010.

http://www.cyprusgeology.org/turkish/2_2_geology_tr.htm ; Erişim Tarihi: 13.10.2010.

http://www.cyprusgeology.org/turkish/2_3_geology_tr.htm ; Erişim Tarihi: 13.10.2010.

http://www.cyprusgeology.org/turkish/2_4_geology-tr.htm . ; Erişim Tarihi: 13.10.2010.

[http://www.cyprus.gov.cy/moi/pio/pio.nsf/All/9AB6B3DDEDCAFA33C22577C70031F4B8/\\$file/Cyprus%20Today,%20April_%20June%202010.pdf](http://www.cyprus.gov.cy/moi/pio/pio.nsf/All/9AB6B3DDEDCAFA33C22577C70031F4B8/$file/Cyprus%20Today,%20April_%20June%202010.pdf) ; Erişim Tarihi: 21.07.2011.

<http://www.cyprusive.com%3FCID%3D215+cyprus+neolithic+sites&cd=48hl=tr&ct=clnk8ql=tr> ; Erişim Tarihi: 14.11.2010.

<http://www.cyprusive.com/?CID=146> ; Erişim Tarihi: 10.12.2010

<http://cypruskeysadvisers.net/archaeological-sites.html> ; Erişim Tarihi:18.11.2010.

<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/397/4298.pdf> ; Erişim Tarihi:13.10.2010.

http://dictionnaire.sensagant.com/PTOLEMAİOS%20HANEDANI/tr_tr/ ; Erişim Tarihi:17.12.2010.

<http://www.diyadinnet.com/YararlıBilgiler-824&Bilgi=pers-imparatorlu%C4%9Fu> ; Erişim Tarihi: 27.07.2011.

<http://www.edebiyatdefteri.com/yazioku.asp?id=74182> ; Erişim Tarihi: 27.07.2011

<http://enginsalli.blogcu.com/jeopolitik-teoriler-ve-cografi-guc/2620888> ; Erişim Tarihi: 13.10.2010.

<http://en.wikipedia.org/wiki/Alashiya> ; Erişim Tarihi: 19.11.2010.

<http://en.wikipedia.org/wiki/choirokotia> ; Erişim Tarihi: 14.11.2010.

<http://en.wikipedia.org/wiki/Enkomi> ; Erişim Tarihi: 19.10.2010.

<http://en.wikipedia.org/wiki/Evagoras> ; Erişim Tarihi: 19.12.2010.

<http://en.wikipedia.org/wiki/prehistoric-cyprus> ; Erişim Tarihi: 12.10.2010.

<http://en.wikipedia.org/wiki/Shillourokambos> ; Erişim Tarihi: 14.11.2010.

<http://eraytastekin.blogcu.com/kibris-in-jeopolitik-konumu-ve-onemi/7351980> ; Erişim Tarihi: 17.10.2010.

<http://www.eskimisir.org/> ; Erişim Tarihi: 27.07.2011.

<http://www.experiencefestival.com/a/Aetokremnos/id/1904252> ; Erişim Tarihi: 14.11.2010.

<http://www.experiencefestival.com/a/PrehistoryofCyprus-Bronze-Age/id/49616645> ; Erişim Tarihi: 14.11.2010.

<http://www.experiencefestival.com/a/PrehistoryofCyprus-Neolithic/id/4961664> ; Erişim Tarihi: 14.11.2010.

<http://ezberim.com/dunya-tarihi/32390-kalkolitik-cag-m-o-5500-3000-a/> ; Erişim Tarihi: 20.11.2010.

<http://www.forumdas.net/odev-ve-tezler/demir-cagi-75960> ; Erişim Tarihi: 19.07.2011.

<http://www.forumturkiye.com/threads/114842-Dorlar> ; Erişim Tarihi: 16.12.2010.

<http://galeribaraz.com/2010/2654/metropolitan-muzesi/> ; Erişim Tarihi: 11.11.2010.

<http://greenparadisehomes.com/north-cyprus/The-Middle-Bronze-Age-Forts.php> ; Erişim Tarihi: 10.12.2010.

www.hanemiz.com/acik-istihbarat/16720-jeopolitik-calismalari-html.com ; Erişim Tarihi: 13.10.2010.

<http://home.clara.net/heureka/cyprus/history.htm> ; Erişim Tarihi: 14.11.2010.

<http://www.hotelsempati.com/Turkish/kuzeykibris/olusumevreleri/adanin-olusumu-ve-jeolojik-yapisi.php> ; Erişim Tarihi: 13.10.2010.

<http://www.hotelsempati.com/Turkish/kuzeykibris/olusumevleri/kibristaki-kralliklar-ve-koloniler.php> ; Erişim Tarihi: 19.12.2010.

<http://www.hotelsempati.com/Turkish/kuzeykibris/sehirler/guzelyurt/toumba-tou-skourou.php> ; Erişim Tarihi: 19.12.2010.

http://www.italyaonline.net/İtalya/hakkında/tarih/italik_kavimler_s.htm ; Erişim Tarihi: 27.07.2011.

<http://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/b9fc349601c6935-ek.pdf> ; Erişim Tarihi: 13.10.2010.

<http://www.jrank.org/history/pages/6025/cyprus.html> ; Erişim Tarihi: 13.03.2010.

<http://karalahana.com/kafkasya-politika-strateji-jeostrateji-jeopolitik.htm> ; Erişim Tarihi: 13.10.2010.

<http://kibrisabakis.com/kibris-turk-seramik-sanati> ; Erişim Tarihi: 14.10.2010.

http://kibris.com.tr/tanitim_detay.asp?id=117 ; Erişim Tarihi: 10.12.2010.

http://kibris.com.tr/tanitim_detay.asp?id=124 ; Erişim Tarihi: 19.10.2010.

<http://kypros.org/occupied-cyprus/epiktitos/archaeological/Vrysi.html> ; Erişim Tarihi: 19.11.2010.

<http://merichrd.wordpress.com/2007/05/19/impratorlugun-yeni-jeopolitigi/> ; Erişim Tarihi: 13.10.2010.

<http://www.mersin.edu.tr/ozelp.ph?fid=7&id=138&oid=3496> ; Erişim Tarihi: 17.12.2010.

http://metalurji.org.tr/hurdaci/sayi_1hurdaci1_0607.pdf ; Erişim Tarihi: 10.06.2010.

http://metalurji.org.tr/hurdaci/sayi_1/hurdaci1_1621.pdf ; Erişim Tarihi: 10.06.2010.

http://www.metmuseum.org/toah/hd/gcyp/hd_gcyp.htm ; Erişim Tarihi: 20.11.2010.

http://www.metmuseum.org/toah/hd/hcyp/hd_hcyp.htm ; Erişim Tarihi: 19.11.2010.

http://www.metmuseum.org/toah/hd/pcyp/hd_pcyp.htm ; Erişim Tarihi: 20.10.2010.

<http://www.metu.edu.tr/~birten/roma.html> ; Erişim Tarihi: 25.07.2011.

http://mezopotamya.tripod.com/ugarit_kenti.html ; Erişim Tarihi: 16.12.2010.

http://www.mmurat-tasar.net/Kjellen_devlet_sisteminde_jeopolitik.htm ; Erişim Tarihi: 13.10.2010.

<http://www.mnh.si.edu/exhibits/cyprus/hellenistic-roman.html> ; Erişim Tarihi: 19.11.2010.

<http://www.mnh.si.edu/exhibits/cyprus/late-bronze.html> ; Erişim Tarihi: 20.11.2010.

<http://www.msxlabs.org/forum/medeniyetler-tarihi/56415-asur-imparatorlugu-asurlular.html> ; Erişim Tarihi: 27.07.2011.

<http://www.msxlabs.org/forum/medeniyetler-tarihi/193411-miken-uygarligi-akalar.html> ; Erişim Tarihi: 16.12.2010.

<http://www.msxlabs.org/forum/siyasal-bilimler/143914-jeopolitik-nedir-jeopolitik-ve-jeostrategik-onem.html> ; Erişim Tarihi: 13.10.2010.

<http://www.msxlabs.org/forum/siyasal-bilimler/16507-jeopolitik-ve-sosyopolitik-kavramlar.html> ; Erişim Tarihi: 13.10.2010.

<http://www.msxlabs.org/forum/tarih/205878-pers-savasi.html> ; Erişim Tarihi: 27.07.2011.

<http://www.nedirnedemek.org/koloninedir> ; Erişim Tarihi: 19.12.2010.

http://www.northcyprus.8k.com/guzelyurtmuze_tr.htm ; Erişim Tarihi: 19.12.2010.

<http://www.nuveforum.net/146-diger-dersler/32987-siyasi-cografya-nedir/> ; Erişim Tarihi: 13.10.2010.

<http://nuveforum.net/873-etnik-gruplar/55554-medler-persler/> ; Erişim Tarihi: 27.07.2011.

<http://www.nuveforum.net/1735-genel-kultur-s-s-/71581-stoacilik-dusunce-akimi/> ;
Erişim Tarihi: 27.07.2011.

<http://www.nuveforum.net/1183-terimler-sozlugu-a/238114-atina-konfederasyonu-deios-birligi/> ; Erişim Tarihi: 27.07.2011.

http://www.odtu.edu.tr/~kktctntm/KKTC_tarihi_ilkcag.html ; Erişim Tarihi: 13.10.2010.

http://www.odtu.edu.tr/~kktctntm/KKTC_tarihi/roma/html ; Erişim Tarihi: 21.10.2010.

<http://paleoberkay.atSPACE.com/Arkeoloji/kaletepe-paleolitik-neolitik.html> ; Erişim
Tarihi: 12.10.2010.

<http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique.andreas-castros.467881.html> ; Erişim
Tarihi: 19.10.2010.

<http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique.ceramic-neolithic.698233.html> ;
Erişim Tarihi: 19.10.2010.

<http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique.chalcolithic.698845.html> ; Erişim
Tarihi: 19.10.2010.

<http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique,cypro-archaic,705241.html> ; Erişim
Tarihi: 19.11.2010.

<http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique,cypro-archaic,705246.html> ; Erişim
Tarihi: 19.11.2010.

<http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique,cypro-archaic-ii,706959.html> ; Erişim Tarihi: 19.11.2010.

<http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique,cypro-classical,707633.html> ; Erişim Tarihi: 19.11.2010.

<http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique,cypro-geometric,703642.html>; Erişim Tarihi: 19.11.2010.

<http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique,cypro-geometric-i,704305.html> ; Erişim Tarihi: 19.11.2010.

<http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique,cypro-geometric-ii-iii,704315.html> ; Erişim Tarihi: 19.11.2010.

<http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique.dhikomo.468446.html> ; Erişim Tarihi: 19.10.2010.

<http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique.early-bronze-age.699994.html>; Erişim Tarihi: 21.10.2010

http://www.patrimundianorthcyprus.e_monsite.com/rubrique,enkomi,4704713.html ; Erişim Tarihi: 18.07.2010.

<http://patrimundianorthcyprus.com/rubrique,enkomi,ii,470745> ; Erişim Tarihi: 19.10.2010.

<http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique.fortified-site.492570.html> ; Erişim Tarihi: 19.10.2010.

<http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique,hellenistic-period,708273.html> ;

Erişim Tarihi: 19.11.2010.

<http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique.kalopsida.483354.html>; Erişim Tarihi:

19.10.2010.

<http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique,late-bronze-age,702296.html> ; Erişim

Tarihi: 19.11.2010.

<http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique,late-bronze-age-i,702303.html> ;

Erişim Tarihi: 19.11.2010.

<http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique,late-bronze-age-ii,702306.html> ;

Erişim Tarihi: 19.11.2010.

<http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique,late-bronze-age-iii,702308.html> ;

Erişim Tarihi: 19.11.2010.

<http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique.middle-bronze-age.700607.html> ;

Erişim Tarihi: 21.10.2010.

<http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique.nitovikla.578632.html> ; Erişim Tarihi:

19.10.2010.

<http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique.palealona-lapatsa.483876.html> ;

Erişim Tarihi: 19.10.2010.

<http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique.paleoskoutella.579090.html> ; Erişim Tarihi: 19.11.2010.

<http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique.petra-tou-limnidi.699391.html> ; Erişim Tarihi: 19.10.2010.

<http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique.philia.699419.html> ; Erişim Tarihi: 19.10.2010.

<http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique.pigades,598129.html> ; Erişim Tarihi: 19.11.2010.

<http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique,roman-period,708891.html> ; Erişim Tarihi: 19.11.2010.

<http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique.troulli.60236.html> ; Erişim Tarihi: 19.10.2010.

http://www.patrimundianorthcyprus.e_monsite.com/rubrique,vasili,6044758.html ; Erişim Tarihi: 18.07.2010.

<http://www.patrimundianorthcyprus.com/rubrique.vrysi.458119.html> ; Erişim Tarihi: 19.10.2010.

http://www.phoenician.org/sea_peoples.htm ; Erişim Tarihi: 14.07.2011.

http://www.ruhunyolculugu.com/stoaci_okul_kibrisli_zenon_+10673.0html;wap2= ; Erişim Tarihi: 27.07.2011.

<http://www.salimbeti.com/micenei/sea.html> ; Erişim Tarihi: 14.07.2011.

<http://www.sosyalci.org/egitim/sosoz/s/073.htm> ; Erişim Tarihi: 27.07.2011.

<http://www.sthdeniz.org/book/export/html/171> ; Erişim Tarihi: 14.11. 2010.

<http://www.stockarchiveagency.com/Tarih/49119-Deniz-Kavimleri-Firlama-Tim-Konusudur-html> ; Erişim Tarihi: 14.07.2011.

<http://www.tarihsayfasi.com/medeniyetler-tarihi/ege-ve-yunan-medeniyetleri.html> ;
Erişim Tarihi: 16.12.2010.

<http://www.teknolojiweb.net/tarih-dersi-ilkcag-konu-anlatimi-ilk-demir-cagi-ve-gec-hitit-donemi-hititler-frigler-urartu-uygarligi-ile-ilgili-konu-anlatimlari> ; Erişim Tarihi:
19.07.2011.

http://tr.wikipedia.org/wiki/III._Aleksandros ; Erişim Tarihi: 27.07.2011.

http://tr.wikipedia.org/wiki/Ahameni%C5%9F_%C4%B0mparatorlu%C4%9Fu ; Erişim
Tarihi: 27.07.2011.

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Antik/M%C4%B1s%C4%B1r> ; Erişim Tarihi: 27.07.2011.

<http://tr.wikipedia/wiki/Asurlular> ; Erişim Tarihi: 27.07.2011.

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Demir-%C3%87a%C4%9F%C4%B1> ; Erişim Tarihi:
18.07.2011.

http://tr.wikipedia.org/wiki/Deniz_Kavimleri ; Erişim Tarihi: 14.07.2011.

[http://tr.wikipedia.org/wiki/K%C4%B1s-\(ada\)](http://tr.wikipedia.org/wiki/K%C4%B1s-(ada)) ; Erişim Tarihi: 12.10.2010.

[http://tr.wikipedia.org/wiki/K%C4%B1r%C4%B1s-\(Roma_eyaleti\)](http://tr.wikipedia.org/wiki/K%C4%B1r%C4%B1s-(Roma_eyaleti)) ; Erişim Tarihi: 25.07.2011.

http://tr.wikipedia.org/wiki/miken_uygarl%C4%B1%C4%9F%C4%B1 ; Erişim Tarihi: 16.12.2010.

http://tr.wikipedia.org/wiki/pers_sava%C5%9Flar%C4%B1 ; Erişim Tarihi: 27.07.2011.

<http://tr.wikipedia.org/wiki/pleistosen-arkeolojisi> ; Erişim Tarihi: 14.11.2010.

<http://tr.wikipedia.org/wiki/stoa%C4%B1%C4%B1k> ; Erişim Tarihi: 27.07.2011.

<http://www.toplumdusmani.net/modules/wfsection/article.php?articleid=550> ; Erişim Tarihi: 18.10.2010.

http://turkcebilgi.com/b%C3%BCy%C3%BCk_İskender/ansiklopedi ; Erişim Tarihi: 27.07.2011.

http://www.turkcebilgi.com/demir_cagi/ansiklopedi#ansiklopedi ; Erişim Tarihi: 18.07.2011.

<http://www.turkcebilgi.com/deniz-kavimleri/ansiklopedi#ansiklopedi> ; Erişim Tarihi: 14.07.2011.

<http://www.turkcebilgi.com/koloni/ansiklopedi#ansiklopedi> ; Erişim Tarihi: 19.12.2010.

http://www.turkcebilgi.com/roma_impatorlugu/ansiklopedi ; Erişim Tarihi:
27.07.2011.

<http://www.turkcebilgi.com/sorucevap15771neolitik-cag-nedir-ve-onemli-ozellikleri-nelerdir.html> ; Erişim Tarihi: 18.11.2010.

<http://www.turkforum.net/showthread.php?t=735001> ; Erişim Tarihi: 21.10.2010.

<http://turkteam.tripod.com/Yunan/kibris.htm> ; Erişim Tarihi: 14.10.2010.

<http://www.uludagsozluk.com/k/jeostrateji> ; Erişim Tarihi: 21.10.2010.

<http://www.webhatti.com/tarih/638755-demir-cagi-hakkinda-dovme-teknigi-ne-zaman-kullanilmistir.html> ; Erişim Tarihi: 19.07.2011.

http://webhatti.com/tarih/481818_ilkcag_uygaliklari_ve_Anadolu.html ; Erişim Tarihi:
19.12.2010.

<http://www.whatson-northeyprus.com/interest/famagusta/salamis/enkomi.html> ; Erişim
Tarihi: 19.10.2010.

<http://www.workmail.com/wfb/2001/cyprus/cyprushistoryancientperiod.html> ; Erişim
Tarihi: 13.10.2010.

[ucy.c.cy/www.cyprusemb.se/dbase/cypemb/archaeology.aspuseums/teamb/events.php?la
ngld=2](http://ucy.c.cy/www.cyprusemb.se/dbase/cypemb/archaeology.aspuseums/teamb/events.php?langld=2) ; Erişim Tarihi: 10.11.2010.

GÖRSELLER İÇİN İLGİLİ WEB SİTELERİ

HARİTALAR

Harita 1:

<http://www.sosyalokulu.com/haberfoto/dunya-ge.jpg> ; Erişim Tarihi: 08.09.2011.

Harita 2:

<http://oguzhanyanarisik.files.wordpress.com/2011/07/turkiye-orta-dogu-haritasi.jpg> ;
Erişim Tarihi: 08.09.2011.

Harita 3:

<http://i53.tinypic.com/21b6c8i.jpg> 8.9.2011; Erişim Tarihi: 08.09.2011.

Harita 4:

http://www.gazetea24.com/i/h/6132_b.jpg ; Erişim Tarihi: 08.09.2011.

Harita 5:

<http://imageshack.us/photo/my-images/511/15ge6go5.jpg/sr=1> ; Erişim Tarihi:
08.09.2011.

Harita 6:

[http://www.turkishforum.com.tr/tr/content/wp-content/uploads/2011/07/
Ortado%C4%9Fu-Haritas%C4%B1-23-300x228.jpg](http://www.turkishforum.com.tr/tr/content/wp-content/uploads/2011/07/Ortado%C4%9Fu-Haritas%C4%B1-23-300x228.jpg) ; Erişim Tarihi: 06.09.2011.

Harita 7:

http://hsstrateji.com/images/hakimiyet_clip.jpg Erişim Tarihi: 07.09.2011.

Harita 8:

<http://www.clevelandpeople.com/images/arab/middle-east-map-2.jpg> ; Erişim Tarihi: 08.09.2011.

Harita 9:

http://hsstrateji.com/images/hakimiyet_clip_image002.jpg ;Erişim Tarihi: 10.09.2011.

Harita 10:

<http://imageshack.us/photo/my-images/68/image013jy2.gif/sr=1>; Erişim Tarihi: 08.09.2011.

Harita 11:

<http://www.soton.ac.uk/~imw/jpg-Cyprus/7CY-Cyprus-geology-map.jpg> ; Erişim Tarihi: 08.09.2011. (Not: Harita üzerinde amaca yönelik değişiklik yapılmıştır.)

Harita 12:

http://news.pseka.net/uploads/img/cyprus_is_atlantis.jpg ;Erişim Tarihi: 08.09.2011.

Harita 13:

<http://www.blogger.ba/photos/121905.jpg> ; Erişim Tarihi: 08.09.2011.

Harita 14:

<http://www.erguvanchina.com/cn1/edit/UploadFile/200772317520245.jpg> ; Erişim Tarihi: 08.09.2011. (Not: Harita üzerinde amaca yönelik değişiklik yapılmıştır.)

Harita 15:

<http://www.cyprusbroadband.net/assets/big-map.jpg> ; Erişim Tarihi: 08.09.2011.

Harita 16:

<http://i38.tinypic.com/2upwke8.png> ; Erişim Tarihi: 08.09.2011. (Not: Harita üzerinde amaca yönelik değişiklik yapılmıştır.)

Harita 17:

<http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=4363&start=190> ; Erişim Tarihi: 08.09.2011.

Harita 18:

http://deskarati.files.wordpress.com/2011/08/082711_1053_2.jpg%3Fw%3D640&imgrefurl ; Erişim Tarihi: 06.09.2011. (Not: Harita üzerinde amaca yönelik değişiklik yapılmıştır.)

Harita 19:

http://deskarati.files.wordpress.com/2011/08/082711_1053_2.jpg%3Fw%3D640&imgrefurl ; Erişim Tarihi: 06.09.2011. (Not: Harita üzerinde amaca yönelik değişiklik yapılmıştır.)

Harita 20:

http://deskarati.files.wordpress.com/2011/08/082711_1053_2.jpg%3Fw%3D640&imgrefurl ; Erişim Tarihi: 06.09.2011. (Not: Harita üzerinde amaca yönelik değişiklik yapılmıştır.)

Harita 21:

<http://www.ashmolean.org/ash/amulets/cypruscopper/images/Cyprusmap-named%20small.jpg> ; Erişim Tarihi: 06.09.2011. (Not: Harita üzerinde amaca yönelik değişiklik yapılmıştır)

Harita 22:

<http://www.metu.edu.tr/~birten/resimler/Haritahellenistic.jpg> Erişim Tarihi:
06.09.2011.

Harita 23:

<http://explorethemed.com/Images/Maps/IACyprus936.jpg> ; Erişim Tarihi:
07.09.2011. (Not: Harita üzerinde amaca yönelik değişiklik yapılmıştır.)

Harita 24:

<http://www.ashmolean.org/ash/amulets/cypruscopper/images/Cyprusmap-named%20small.jpg> ; Erişim Tarihi: 06.09.2011. (Not: Harita üzerinde amaca yönelik değişiklik yapılmıştır)

Harita 25:

<http://lw.lsa.umich.edu/kelsey/research/publications/fall2002/egypt2.jpg> ;Erişim
Tarihi: 10.09.2011.

Harita 26:

<http://www.karalahana.com/karadeniz/images/136.jpg> ; Erişim Tarihi: 10.09.2011.

Harita 27:

http://1.bp.blogspot.com/_r_DTISfd4SU/TIZp1BvYgNI/AAAAAAAAAgY/ot4sM37zOgI/s1600/f%2Bfenikeliler%2B03%2BHAR%C4%B0TA.jpg ; Erişim Tarihi:
09.09.2011.

Harita 28:

<http://explorethemed.com/Images/Maps/IACyprus936.jpg> ; Erişim Tarihi:
07.09.2011. (Not: Harita üzerinde amaca yönelik değişiklik yapılmıştır.)

Harita 29:

<http://imageshack.us/photo/my-images/401/asurlulary11.jpg/sr=1> ;Erişim Tarihi:
10.09.2011.

Harita 30:

<http://www.forumalev.net/tarihi-resimler/382151-pers-imparatorlugu-haritasi.html> ;
Erişim Tarihi: 10.09.2011.

Harita 31:

http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/e/e6/Location_greek_ancient.png/220px-Location_greek_ancient.png ; Erişim Tarihi: 07.09.2011.

Harita 32:

http://www.cyprus-archaeology.org.uk/site%2520photos/archaic_kingdoms.jpg&imgrefurl ; Erişim Tarihi: 07.09.2011.

Harita 33:

<http://foto.bigabiga.com/albums/userpics/10001/isknederimp-harita.jpg> ; Erişim
Tarihi: 07.09.2011.

FIGÜRLER

Figür 1:

<http://static.panoramio.com/photos/original/44681505.jpg> Erişim Tarihi: 09.09.2011.

Figür 2:

İlseven, Serkan vd. (2008). *Kıbrıs Coğrafyası*, 3. Baskı, Lefkoşa: K.T. Eğitim Vakfı Yayınları, 25.

Figür 3:

<http://www.turizminsesi.com/images/news/10882.jpg> Erişim Tarihi: 09.09.2011.

Figür 4:

http://radiomap.eu/kk/gazimagusa_ilcesi/kantara_01.jpg Erişim Tarihi: 09.09.2011.

Figür 5:

<http://www.akamas-villas.com/sites/default/files/page-images/cyprus-troodos-mountains.jpg> Erişim Tarihi: 09.09.2011

Figür 6:

http://www.top-photogalleries.com/photos/_files/photogallery/11d5c_troodos_snap_view_mountains_forest_cyprus.jpg Erişim Tarihi: 09.09.2011.

Figür 7:

<http://dogakoruma.eu/images/kyrenia.jpg> Erişim Tarihi: 09.09.2011.

Figür 8:

<http://www.sbnature.org/content/199/image/mmth.jpg> ; Erişim Tarihi: 05.09.2011.

Figür 9:

<http://www.ablogabouthistory.com/wp-content/uploads/2009/08/hippo.jpg> Erişim Tarihi: 06.09.2011.

Figür 10:

<http://www.soton.ac.uk/~imw/Cyprus-Akrotiri-Lake-Coast.htm> Erişim Tarihi: 06.09.2011.

Figür 11:

<http://www.brynmawr.edu/collections/nehinterns/cypriote/Akrotiri.jpg> ; Erişim Tarihi: 05.09.2011.

Figür 12:

<http://www.gazetegercek.com/resim/11/06/kibrisin-kokeni-aydinlatilacak-1.jpg> ; Erişim Tarihi: 06.09.2011.

Figür 13:

<http://www.cyprushighlights.com/en/wp-content/uploads/2010/09/0212.jpg> ; Erişim Tarihi: 06.09.2011.

Figür 14:

Mustafa Gürsel arşivinden (Historical Sites. CD) alınmıştır.

Figür 15:

<http://www.odysseyadventures.ca/khirokitia.jpg> ; Erişim Tarihi: 05.09.2011

Figür 16:

<http://www.mlahanas.de/Cyprus/Geo/Chirokitia.jpg> ; Erişim Tarihi: 05.09.2011

Figür 17:

http://traveldk.com/dkimages/cyprus068soucyp009_attrlarge.jpg ; Erişim Tarihi:
05.09.2011

Figür 18

http://deskarati.files.wordpress.com/2011/08/082711_1053_10.jpg?w=640&h=450 ;
Erişim Tarihi: 06.09.2011.

Figür 19:

<http://www.gmbds.com/neol1.jpg> ; Erişim Tarihi: 05.09.2011

Figür 20:

<http://eca.state.gov/icpp/cypruspc/ti/00000000.jpg> ; Erişim Tarihi: 05.09.2011.

Figür 21:

Mustafa Gürsel arşivinden (Historical Sites. CD) alınmıştır.

Figür 22/1:

<http://www.mcah.columbia.edu/dbcourses/smith/thumb/cd1093.jpg> ; Erişim Tarihi:
09.09.2011.

Figür 22/2:

<http://www.artres.com/LowRes2/TR6/F/W/C/M/ART87081.jpg> ; Erişim Tarihi:
09.09.2011.

Figür 23:

http://www.lastoffertravel.gr/photo/city/86Ritual_Ceremony_from_Vounous_Cyprus_Museum.jpg ; Erişim Tarihi: 08.09.2011.

Figür 24:

<http://elaine.x10hosting.com/enkomi.jpg> ; Erişim Tarihi: 09.09.2011.

Figür 25/1:

http://www.umich.edu/~kelseydb/Galleries/KM2564_cypriot_cup.gif ;Erişim Tarihi: 09.09.2011.

Figür 25/2:

<http://www.fischer.praktikertjanst.se/tv/315861/images/bild10.jpg> ; Erişim Tarihi: 07.09.2011.

Figür 25/3:

<http://www.mcah.columbia.edu/dbcourses/smith/thumb/cd3022.jpg> ; Erişim Tarihi: 09.09.2011.

Figür 25/4:

<http://www.christies.com/lotfinderimages/d39115/d3911565r.jpg> ; Erişim Tarihi: 09.09.2011.

Figür 26:

Mustafa Gürsel arşivinden (Historical Sites. CD) alınmıştır.

Figür 27:

Mustafa Gürsel arşivinden (Historical Sites. CD) alınmıştır.

Figür 28:

<http://imageshack.us/photo/my-images/809/enkomi1200ac.jpg/sr=1> ; Erişim Tarihi: 06.09.2011.

Figür 29:

http://lib.haifa.ac.il/collections/art/gr/iii_106_krater_enkomi.jpg ; Erişim Tarihi:
08.09.2011.

Figür 30:

<http://3.bp.blogspot.com/-2BtOPDULnA/TciBrHWoYRI/AAAAAAAAABnU/SIPN2aV5kdw/s1600/enuam426.jpg> ; Erişim Tarihi: 08.09.2011.

Figür 31:

Mustafa Gürsel arşivinden (Historical Sites. CD) alınmıştır.

Figür 32:

http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/9/98/Geh%C3%B6rnter_Gott,_Enkomi.jpg/170px-Geh%C3%B6rnter_Gott,_Enkomi.jpg&imgrefurl ; Erişim Tarihi: 07.09.2011.

Figür 33:

Mustafa Gürsel arşivinden (Historical Sites. CD) alınmıştır.

Figür 34:

Mustafa Gürsel arşivinden (Historical Sites. CD) alınmıştır.

Figür 35:

<http://www.cyprushighlights.com/en/wp-content/uploads/2010/09/415.jpg> ; Erişim Tarihi: 07.09.2011.

Figür 36:

<http://www.christies.com/lotfinderimages/d46173/d4617353r.jpg> ; Erişim Tarihi:
07.09.2011.

Figür 37:

<https://pantherfile.uwm.edu/dbc/www/Zeus%20Keraunios.jpg> ; Erişim Tarihi:
08.09.2011.

Figür 38:

http://farm3.static.flickr.com/2498/5800084454_b379ea6115.jpg ;
Erişim Tarihi: 09.09.2011.

Figür 39:

<http://www.physics.ntua.gr/~cchrist/KYPROS/PHOTOS/images/Cyprus%20Museum,%20Lefkosia%20%20Stone%20Head%20of%20a%20Woman%20Statue%20from%20Idalion%20.jpg.jpg> ; Erişim Tarihi: 08.09.2011.

Figür 40:

[http://www.mcw.gov.cy/mcw/DA/DA.nsf/0/D76989A569EF0919C22571A9003FA9F4/\\$file/Arsos%20head.jpg?OpenElement](http://www.mcw.gov.cy/mcw/DA/DA.nsf/0/D76989A569EF0919C22571A9003FA9F4/$file/Arsos%20head.jpg?OpenElement) ; Erişim Tarihi: 08.09.2011.

Figür 41:

http://farm2.static.flickr.com/1004/624640299_f58bfb86ee.jpg ; Erişim Tarihi:
09.09.2011.

Figür 42/1:

http://www.romancoins.info/00363a00_bild.jpg ; Erişim Tarihi: 08.09.2011.

Figür 42/2:

http://www.romancoins.info/00363r00_bild.jpg ; Erişim Tarihi: 08.09.2011.

Figür 43:

http://www.cyprusexplorer.globalfolio.net/eng/paphos/images/aphrodite_sanctuary/coin_01.jpg ; Erişim Tarihi: 09.09.2011.

Figür 44/1:

<http://www.mnh.si.edu/exhibits/cyprus/images/late-bronze-script.jpg> Erişim Tarihi:
07.09.2011.

Figür 44/2:

http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/c/c3/Clay_ball_cypro-minoan_Louvre_AM2335.jpg/220px-Clay_ball_cyprominoan_Louvre_AM2335.jpg&imgrefurl ; Erişim Tarihi: 07.09.2011.

Figür 45:

http://media.tumblr.com/tumblr_lnniw4qcHK1qicmis.jpg ; Erişim Tarihi:
08.09.2011.

Figür 46:

Mustafa Gürsel arşivinden (Historical Sites. CD) alınmıştır.

Figür 47:

http://www.britishmuseum.org/images/k146927_m.jpg ; Erişim Tarihi: 09.09.2011.

Figür 48:

<http://www.filozoflar.com/wp-content/uploads/stoal%C4%B1lar.jpg> ; Erişim Tarihi:
11.09.2011.